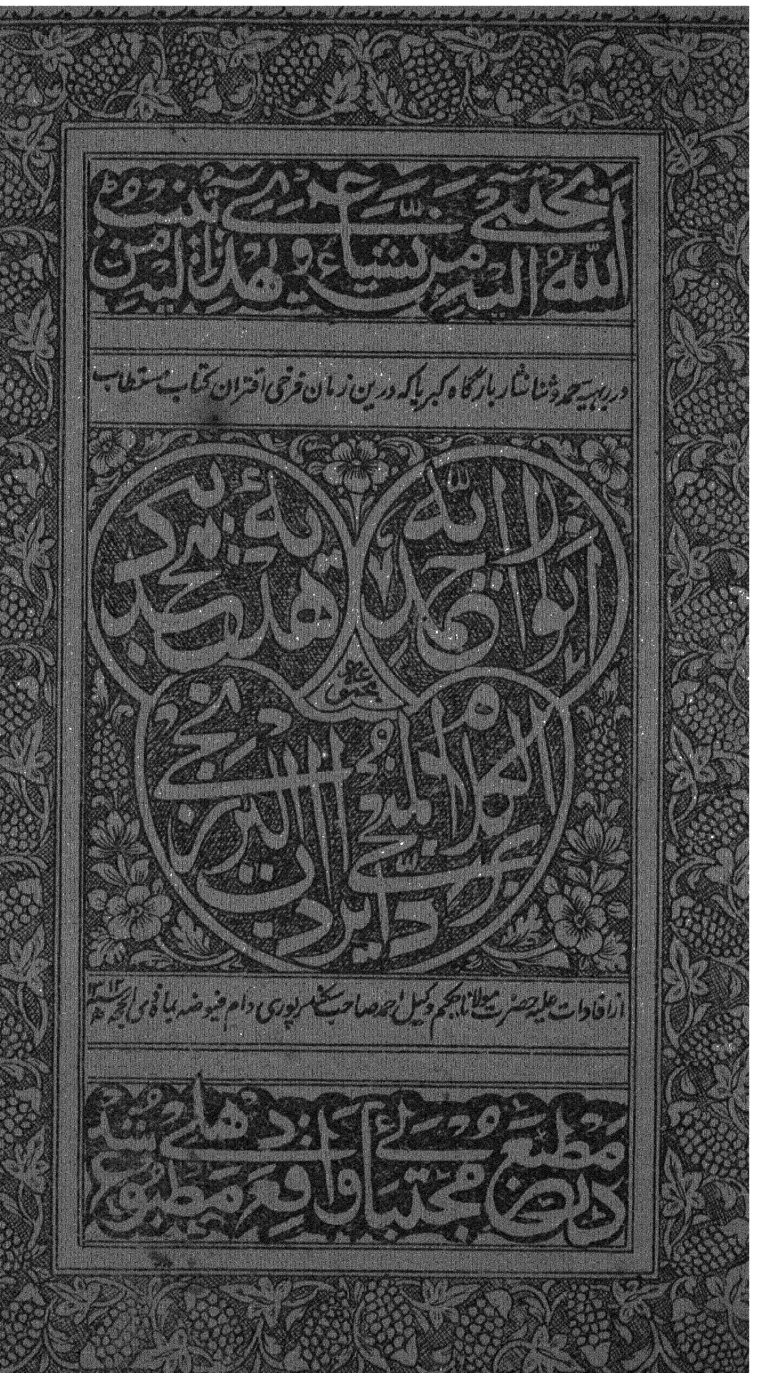
TIGHT BINDING BOOK
Text cut

UNIVERSAL LIBRARY
OU_190083
UNIVERSAL LIBRARY

الله يجتبي إليه من يشاء ويهدي إليه من ينيب
دربيهيه حمد وثنا نثار بارگاه کبریا که درین زمان فرخی اقتران کتاب مستطاب
از افادات عالیه حضرت مولانا الحکیم وکیل احمد صاحب سکندرپوری دام فیوضه بماه ذی الحجه سنه ۱۳۱۲ھ
درمطبع مجتبائی واقع دهلی مطبوع شد

مختصر فہرست کتب تصوف موجودہ کتبخانہ تجارت مطبع مجتبائی دہلی

احیاء العلوم عربی کشوری
انیس الارواح ملفوظات حضرت
خواجہ عثمان ہارونی رح مرتبہ حضرت
خواجہ معین الدین چشتی رحمۃ اللہ
اسرار العارفین ترجمہ اردو دلیل
العارفین۔
اسرار الاولیا فارسی ملفوظات
حضرت بابا فرید گنج شکر مرتبہ
حضرت بدر اسحق رحمۃ اللہ
افضل الفوائد ملفوظات حضرت
سلطان نظام الدین اولیا محبوب
الٰہی مرتبہ حضرت امیر خسرو رح۔
آداب الطالبین مع رسالہ
رفیق الطلاب و الباب ثلاثہ وغیرہ
اخلاق جلالی فارسی
اخبار الاخیار فی اسرار الابرار فارسی
از حضرت مولانا شیخ عبد الحق
محدث دہلوی رحمہ اللہ تعالی
انیس العاشقین فارسی مجتبائی
در بیان معرفت تصوف از مولانا
حسام الدین مانکپوری۔
ارشاد الطالبین فارسی از قاضی
ثناء اللہ پانی پتی رح
است ترجمہ کیمیائی

اصول السماع عربی مع ترجمہ
فارسی از مولانا فخر الدین زرادی
خلیفہ حضرت نظام الدین اولیا
رحمۃ اللہ علیہ
انیس الغربا مصنفہ حضرت شاہ نور
قطب عالم پنڈوی۔
انوار التہذیب منظوم
اخلاق ناصری فارسی
ارشاد رحمانی ملفوظات حضرت
قطب دوران حضرت فضل الرحمن
گنج مراد آبادی۔
اخلاق محسنی فارسی۔
انوار العیون فی اسرار المکنون
اعجاز غوثیہ و حکایات اصفیہ
بزبان اردو۔
ارشاد محمدی از مولانا شیخ محمد صاحب
محدث تھانوی رح
ارشاد مرشد از حاجی امداد اللہ صاحب
اردو مجتبائی۔
انوار احمدیہ فارسی از مولوی حکیم
وکیل احمد صاحب سکندر پوری
انیس الاشباح ترجمہ اردو مونس
الارواح ملفوظات حضرت خواجہ
معین الدین چشتی رح
ارشاد

بحر الحقیقت اردو اصلاح نفس
میں عجیب کتاب ہے
بحر العلم شرح عین العلم اردو
بحر المعانی مصنفہ حضرت سید مکی
رحمہ اللہ
پندنامہ حضرت شیخ فرید الدین عطار
پیراہن یوسفی ترجمہ اردو مثنوی
مولانا روم منظوم کامل۔
پدماوت اردو بھاکا ملک محمد جائسی
تحفۃ الاسرار از مولوی ولی اللہ صاحب
تذکرۃ الاولیا فارسی از حضرت شیخ
فرید الدین عطار۔ رحمہ اللہ
تذکرۃ الاولیا اردو مطبوعہ
بمبئی مجلد۔
تحفۃ العشاق منظوم از حاجی
امداد اللہ صاحب
تحائف رشیدی۔
تحفۃ الابرار جامی منظوم از مولانا
عبد الرحمن جامی فارسی
تحفۃ العاشقین کلاں مع تحفۃ
العارفین اردو۔
تذکرۃ الفقراء اردو دہلی
تذکرۃ المشائخ اردو لاہوری
جذب القلوب الی دیار المحبوب از
حضرت [illegible]

تصفیۃ القلوب ترجمہ ضیاء القلوب
ایک کالم میں ضیاء القلوب
فارسی اور دوسرے کالم میں
بامحاورہ اردو ترجمہ درج ہے
جمال العارفین ترجمہ ا
رسالہ حق نما۔
جواہر غیبی فارسی در بحث
وجود وغیرہ
جامع الاخلاق ترجمہ اردو
جہاد اکبر از حاجی امداد اللہ
چشمہ فیض ترجمہ پندنامہ
حکایات الصالحین
حکایات الصالحین اردو
حدیقۃ الاولیا اردو کشف
حدیقہ حکیم سنائی فارسی
حسنات العارفین فارسی معروف
شطحیات دارا شکوہ قادری۔
دلیل العارفین ملفوظات حضرت
خواجہ معین الدین چشتی رح مجتمع
جمع کردہ حضرت خواجہ قطب ال
بختیار کاکی اوشی رح
در المعارف از مولانا رؤف احم
برادر حضرت شاہ ابو سعید صاحب
ملفوظات حضرت شاہ غلام علی
بقید تاریخ ماہ و سن تفصیل کیفیت

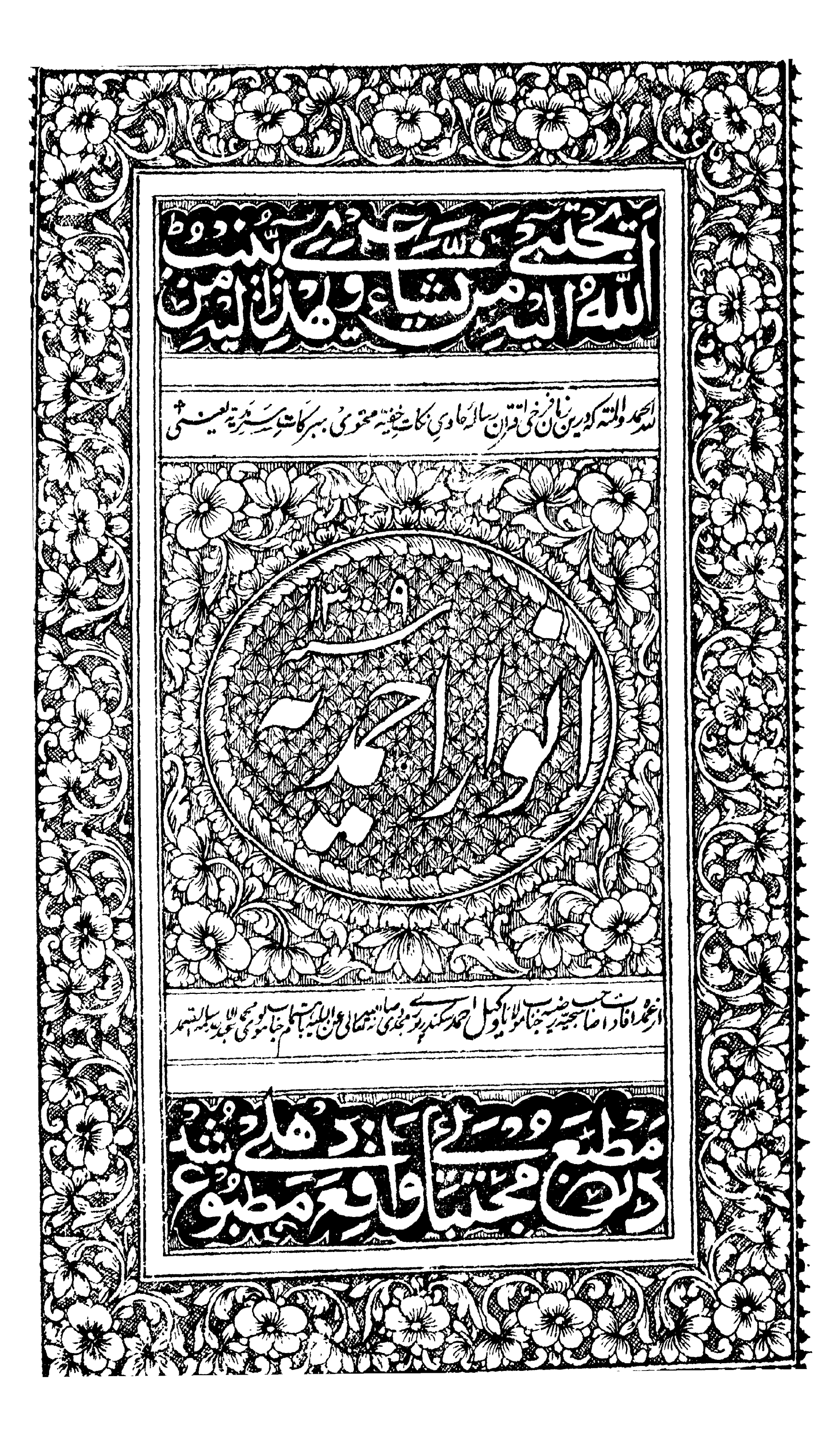
صحت نامۂ متن انوار احمدیّہ

صفحه	سطر	غلط	صحیح
۶	۱۲	گُل	کُل
〃	۱۳	ازمُة	اَزِمّة
〃	۷	متخلّقون	متخلَّقون
۸	۱۷	تنزُلهٗ	تُنَزِّلُهٗ
۹	۳	ابراهیم	ابراهیمٌ
۱۰	۱۹	ستین	آستین
۱۲	۱۶	ام	ایم
۱۳	۱۱	است که	است
۱۶	۲	وامعارف	والمعارف
〃	۱۵	وعلما	اولیاء وعلما
۱۷	۱۴	عین الیقین	عین الیقین وحق الیقین
۲۰	۱۹	پیشتر	بیشتر
۲۱	۵	واین	وآن
۲۴	۳	مجید	مجیدبه
۲۵	۶	بغیر	تعبیر
۲۸	۱۴	بکمال	بکمّل
۳۰	۸	بعضُها	بعضَها
۳۱	۱۴	صحت	صحبت
۳۲	۲	سارانند	سالارند
〃	۱۳	واول	واواول
۳۳	۸	تفصیل	تفضیل
۳۶	۱	صورت	درصورت
۴۱	۶	آورند	آوردند
۴۲	۱	نمی دارند	مے دارند
〃	۲	کمال	کلام
۴۴	۴	از	ازو
۴۵	۱	وهم	واوهم
〃	۱۲	اگر	
۵۲	۱۰	العاقبة	العافية
〃	۱۱	نمود	نمودن

صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۵۴	۱۶	مبازک	مبارک
۵۵	۱۸	نصب	نصیب
۵۹	۷	باعتبار	وباعتبار
۶۰	۹	نمودہ	نمودو
۶۱	۱۶	جنب	جنت
۶۵	۱۸	قوم آنحضرت	قدوم آنحضرت
۶۶	۹	تشکیکانکہ	تشکیکاتیکہ
۶۷	۱۶	اگر	اگر حقیقت محمدی
۷۷	۱۲	تغیر	تعبیر
۸۱	۱۰	تخیین	تخستین
۸۳	۱۸	دوری	دروی
۹۲	۳	جیو	حضرت جیو

صحت نامہ حواشی انوار احمدیہ

صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۷	۹	فریقین	فرلقین
"	۱۹	مبالغہ	ومبالغہ
"	۲۰	ر	را
۱۳	۲۲	وی حل	ذی اجل
۱۵	۶	لقب	نصب
"	۷	بہ آنکہ	بدانکہ
،	۲۱	وجدان	فقدان
۳۹	۱۰	الولایہ است	الولایۃ
۴۰	۱۹	شمارا	شما
۵۰	۹	باسم	باسم اند
۸۴	۷	خودغیر	خود وغیر
۸۶	۲۱	درین	ازین
"	۲۴	متعرضین	معترضین
۰	۰	۰	۰

اللہ یجتبی الیہ من یشاء ویہدی الیہ من ینیب
الحمد والمنۃ کہ درین زمان فرخی اقتران رسالۂ حاوی نکات خفیہ محتوی بہ برکات سنیہ یعنی
۱۳۰۹
انوار احمدیہ
از تصنیفات افادت سمات جناب مولانا ابو الکمال احمد سکندرپوری مجددی دام برکاتہم باہتمام جناب مولوی محمد عبد الاحد سلمہ الصمد
در مطبع مجتبائی واقع دہلی مطبوع شد

بسم اللہ الرحمن الرحیم

حمد مر واحدی را سزد کہ وجود را آئینۂ تجلیات ساختہ و شہود را در دیدۂ بصیرت از قیود تعینات پرداختہ وجود را در مقامات تجلیات ذات او بار نیست و شہود را در آئینۂ تعینات او سروکاری نی صفاتش عین ذات است مگر از حیثیات تعینات اتصافش بذات مبدع کائنات است مگر نہ در مقام ذات و نعت مر رسولی را زیبد کہ شاہد حقیقت محمدی را حلیۂ محبوبیت و محبیت پوشانیدہ و از افق حقیقت احمدی انوار ذات بیچونی درخشانیدہ شہباز فضای مشرقین و مغربین چلہ نشین قاب قوسین سید اولاد آدم اصل وجود فرع عالم صلی اللہ علیہ وعلی آلہ وصحابہ اجمعین اما بعد میگوید فقیر **وکیل احمد نقشبندی مجددی** عفا عنہ ربہ بلطفہ السرمدی کہ چون طبیعت مردم از جوہر شناسی حقائق و معارف سادہ میباشد بعض احیان بدام مکر شیطانی افتادہ بناخن لدد و عناد و شورش و فساد دل اہل اللہ را کہ مرجع کمالات صوری و معنوی باشند می خراشد از ین جاست کہ گجراتی عبث در انکار کلام معارف نظام سلطان طریقت برہان حقیقت کاشف اسرار سبع مثانی بحر مواج ہمہ دانی شمع بزم عرفانی مقتدای ارباب معانی امام ربانی

حضرت شیخ احمد سهرندی مجدد الف ثانی قدس سره الروحانی افتاده لب ودهان را به کلمات مزخرفات از سبّ وشتم کشاده باآنکه اورا ادراکی کجاست که بال طرانی در هوای نکاتش بزند و قوت تخییل کو که در حول کعبه مضامینش طوافی کند زنگار جهالت آئینهٔ خیالش را نه چنان مظلم کرده است که غیر ضلالت و گمراهی حرفی بر زبانش آید و آن عضال جهل مرکب نه بوجهی اورا از گلشن هدایت دور افگنده که گاهی بکلمات حق ترنم نماید ع

آن مجدد که داشت احمد نام — آن نهنگ محیط بحر آشام
آسمانی است بر مه و پروین — بوستانی است بر گل و نسرین
رحمت ایزدی بجانش باد — لعنت حق بدشمنانش باد
هر که او دشمن خدا باشد — دشمن جمله اولیا باشد

چون خود را دید که یاوه گوئیش را از حرکات مجنونانه انکار زند و سنجید که بیهوده مقالاتش را مثل پرکاه بمقابله کوه شمارند از مکتوبات شریف عبارات چند را حسب فهم کاسد خود تعریب نموده باده هزار روپیه پیش سید محمد برزنجی فرستاده که حسب مرام او جواب نگارد تا بذریعهٔ این تحریر دست آویزی شنگرف بدست آرد برزنجی این عطیه را از مغتنمات انگاشته رساله قدح الزند بکمال جد و جهد نگاشته و در توهین و تهجین و تکفیر حضرت ممدوح دقیقه از دقائق فرو نگذاشته مگر قاضی و مفتی مدینهٔ طیبه با وصف الحاح برزنجی برو راضی نگردیدند و از مهر و دستخط ابا ورزیدند پس برزنجی بمکه معظمه رسیده از مفتی و قاضی و دیگر علمای حرم محترم التجای مهر و دستخط نموده مگر احدی از علمای مشار الیهم بالبنان بسوئی او التفات نفرموده چار ناچار

از سوقیان کہ معرفتی وشہرتی نہ داشتہ اند آن رسالہ را حسب مرام خود بمہر و دستخط
مستجل کنانیدہ پیش گجراتی فرستادہ گجراتی ترجمہ شبہاتش نمودہ واموری چند بر آن
افزودہ مکاشف الاسرار نامش نہادہ ودرین رسالہ بجاوہی گرفتار واز عجز وزاری
بیزار بودہ زبان تعنت بر حضرت امام ربانی کشودہ ولب ودہان را بدشنام زشت
وتکفیر وتفسیق وضلال آلودہ ۵

یارب چہ بلائی است کہ در مذہب خوبان ٭ دشنام حلال است وشکر خندہ حرام است

بخاری از انس و ابی ہریرہ روایت می کنند انہ صلی اللہ علیہ وسلم قال عن اللہ
تبارک وتعالی من اہان لی ولیا فقد بارزنی بالمحاربۃ یعنی ہر کسی کہ اہانت ولی خدای تعالی
کرد پس از وی تعالی جنگ کرد ابن حجر مکی در زواجر میفرماید این وعید شدید در حق
رباخوار ومعاندین اولیاء اللہ واقع است ایچنین کس از فلاح محروم است بلکہ بر کفر
خواہد مرد قول زرکشی نیز چنین است در فتاوی بدیعی است کہ از استخفاف عالم زن
مطلقہ گردد گویا این را قائم مقام ردت گردانیدہ ۵

واعظ بدر میکدہ از پا سے در آمد ٭ باذر دکشان ہر کہ در افتاد بر افتاد

ابن عساکر گوید کہ گوشت علما مسموم است وآنچہ عادت باری تعالی در پاداش
منتقصین واقع است معلوم است کسی کہ نسبت عالم ارتکاب بی ادبی کند قبل موت
طبع قلب وی بمیرد پس کسانیکہ از حکم باری تعالی می ترسند باید کہ از فتنہ یا عذاب الیم خائف باشند ۵

ہیچ قومے را خدا رسوا نکرد ٭ تا دلی صاحب دلی نامد بدرد ٭

در قوت القلوب گفتہ ہر کہ منقبتی ومقامی از مقامات عارفان را منکر شود
احسن حال او ضعف یقین است وبدترین احوال او کفر ونفاق وکینہ

عقوبت او حرمان وجد و فقدان شہود ؎

ما آبگینہ ایم شویم از شکست تیز ❊ آزار یابد آنکہ بود در شکست ما

نقل است جوانی بر صوفیان انکار داشت روزی ذوالنون مصری انگشتری خود را بوی داد کہ بر فلان نان بائی بردہ بیک دینار گرو کن چون نزد او رفت بگرو نگرفت پیش شیخ آمد و ماجرا عرض کرد گفت پیش جوہری بر تا قیمت کند جوہری ہزار روپیہ قیمت کرد شیخ گفت علم بحال صوفیان چون علم نان پز است بدین انگشتری جوان انتباہ گرفت و مخلص شد طرفہ این است کہ این گجراتی از عین عرفان ہم خبر نہ دارد مگر خود را عارف می شمارد و با وصف آنکہ بر اصطلاح صوفیہ صافیہ قدس اللہ اسرارہم الوافیہ اصلا آگاہ نیست لیکن تحریر ہفوات مزخرفات خویشتن را از متصوفین متالہین می انگارد بنای تصوف بر تزکیہ نفس نہادہ اند نہ بر قیل و قال و اساسش بر فنا و بقا و حضور قلب و تواضع و انکسار داشتہ اند نہ بر جنگ و جدال ؎

تو نقش نقشبندان را چہ دانی ❊ تو شکل و پیکر جان را چہ دانی

گیاہ سبز داند قدر باران ❊ تو خشکی قدر باران را چہ دانی

ہنوز از کفر و ایمانت خبر نیست ❊ حقائقہای ایمان را چہ دانی

از ملا عبد الرحمن جامی پرسیدند کہ سبب چیست کہ شما از تصوف کم میگوئید بپاسخش گفتند این راہ جستجو ست نہ راہ گفتگو حضرت جنید فرمودہ این تصوف بقیل و قال نگرفتم و این علم را بجنگ و جدال بدست نیاوردہ ام بلکہ از گرسنگی و ترک دنیا و مجاہدہ یافتہ ام حق این است کہ قدر این گل ندانند تا آنکہ نبوید

و این راه را نیابد تا آنکه نجوید ۵

قدر گل و مل باده پرستان دانند	نه خود منشان و تنگ ستان دانند
از نقش توان بسوی بی نقش شدن	کین نقش غریب نقشبندان دانند

چون فقیر حقیر نقشبندی است و او را با امام کار و بار نیازمندی است ۵

از برای سجدهٔ عشق آستانی یافتم	سرزمینی بود منظور آسمانی یافتم

پس در خود یارای استماع اینچنین سخنان تضلیل و تکفیر نیافته ناچار قلم برداشتم و نگاشتم آنچه نگاشتم ۵

آزرده شد از چشم من امشب کف پایت	ای وای کف پای ترا چشم رسیده است

معهذا بحول الله و قوته مهما امکن تو له خاطر را ضبط نمایم و زبان قلم را بتکفیر و تفسیق ائمهٔ اسلام ۵

سینه ام کسب صفا از خاکساری میکند	از غبار آیینه عشق بی غباری میکند

دعا کنم که حق تعالی جل شانه او را هدایت فرماید و راه راست بر ویش کشاید ۵

زمین عشق بجوئی صلح کل گردم	تو خصم کرده زما دوستی تماشا کن

و این رساله را به **انوار احمدیه** نامیدم و من الله التوفیق و بیدنا ازمة التحقیق

قبل از انکه باز احست هفوات گجراتی متوجه شدم بر رفع چند اشتباهات می پردازم تا طالب را اطمینان بدست آید **اشتباه** چون بزرگان دین را با خداوند سبحانه نسبت درست باشد و او تعالی شانه برین طائفه عنایت خاص بود پس چرا نسبت ایشان بر السنهٔ عوام هر نا سزا جاری نماید **انتباه** این از اسرار غیب است هکذا یفعل باولیائه ولا یبالی لا یسئل عما یفعل وهم یسئلون نمی بینی که انبیاء مرسلین را علیهم السلام بجنون و سحر و کهانت نسبت نمودند و ملائکه

بزرگان دین را چرا عوام نا سزا گویند

مقربین را بانوشتن کفر بانواع اهانت یاد کردند سنة الله التی قد خلت فی عباده

وخسر هنالک الکافرون عزیزی از جفا اعدا بدرگاه باریتعالی بنالید او را گفتند

الم ترض ان جعلناک خلیفة الانبیاء علیهم السلام وکذلک جعلنا لکل نبی عدوا شیاطین

الانس والجن یوحی بعضهم الی بعض زخرف القول غرورا ولو شاء الله ما فعلوه فذرهم وما یفترون

اشتباه در اظهار چنین مقالات شورانگیز مقتدایان دین را چه نفع است

در کتمان آنها کدام ضرر است **انتباه** این بزرگواران درین گفتگو معذور اند

بلکه ماجور فانهم متخلقون باخلاق الله واسمه تعالی ظاهر وباطن وکلامه سبحانه بین

ومشکل ومتشابه یضل به کثیرا ویهدی به کثیرا لیس هذا اول قارورة کسرت فی الاسلام

از بزرگان عظام ومشائخ کرام چنین کلمات این چنین شطحیات که بحسب ظاهر مخالفت

بشریعت غرا داشته باشد از اول تا آخر بظهور آمده است واهل تعسف وتعنت را

دهان در تشنیع وتقبیح آنها کشیده اند وراه تاویل وحسن ظن مسدود ساخته بی تکلف

بتضلیل وتجهیل آنها جرات نموده اند در تکفیر شیخ ابوسعید ابوالخیر محضر نوشتند

وبر الحاد وزندقه معروف کرخی وذوالنون مصری فتوی دادند ودر رد مذهب

صوفیه علیه کتب ورسائل تصنیف نمودند واین معنی را از ضروریات دین متین شمرده هر جا

اشتهار دادند ابن جوزی که کتب تواریخ وطبقات محدثین از مدائح او مالامال است

درین باب رساله نوشته است تلبیس ابلیس نام کرده دران سر حلقه صوفیه کرام شیخ بایزید

بسطامی وعبد الله تستری وابوبکر شبلی وامام غزالی علیهم الرحمه را نسبت بکفر کرده

وبر ولایت حضرت سیدنا عبد القادر جیلانی علیه الرحمه انکار نموده **اشتباه**

چون آن جماعه متعدین زبانها بچنین کلمات ناشایسته دراز نمودند چرا بسزا نرسیدند

وبعقوبت کردار خویش گرفتار نگشتند **انتباه** این مقام دم زدنی نیست لیس هذا
دار الجزاء انما هو دار الابتلاء نوح علیه السلام را قریب هزار سال ایذا رسانیدند
فلم یعجل بجزاء جرائمهم وشنائعهم **اشتباه** بعضی ازان جماعه بحسب صورت
بصلاح موصوف اند ودر ظاهر تعبد وتشرع معروف اند **انتباه** قرا وخوارج هم
بصلاح وعبادت مشهور بودند معهذا ابرام بر حق علی بن ابیطالب خروج نمودند ونائره
قتال وجدال برپا ساختند پس اینچنین صلاح باعث فلاح نخواهد بود **اشتباه** چون
آن جماعه کم جرأت بچنین باطل بستند چرا مردم دیگر که خود را از اهل حق می گفتند مدد
معاون آنها گشتند وچون تقویت مفاسد آنها نمودند **انتباه** هذه ایضا سنة
الله التی قد خلت فی عباده الم تقرأ ان الذین جاؤا بالافک عصبة منکم لا تحسبوه شرا لکم
بل هو خیر لکم لکل امرء منهم ما اکتسب من الاثم والذی تولی کبره منهم له عذاب عظیم
بشنو بشنو طریقه مرضیه وشیوه پسندیده دانشوران عالی فطرت وساکنان دار الحکمت نیست
که چون در کلام یکی از بزرگان دین ومقتدایان شرع متین بر حرفی اطلاع یابند که بحسب ظاهر
مخالف شریعت غرا باشد مهما امکن در توجیه وتاویل آن سعی نمایند ودر اصلاح وتطبیق
آن بقوانین ملت بیضا حسب المقدور کوشش فرمایند اگر پی بمقصود نبرند تهمت بر فهم
قاصر وادراک ناقص خویش نهند وسوء ادب را در حق اکابر راه ندهند قال العارف الشعرانی
فی الیواقیت اذا وجدت فی کلام احد من القوم ما یخالف ظاهره بالکتاب والسنة
یجب علیک ان تنزله اولا علی سبعین محملا فبعد ذلک تنزله علی قصور فهمک لا غیر
ازینجا بلند تر رو وقول ملکین که در جواب انی جاعل فی الارض خلیفة گفتند اتجعل فیها
من یفسد فیها ویسفک الدماء ونحن نسبح بحمدک ونقدس لک یاد کن ازینجا بالاتر

خرام و قول کلیم الله علیه السلام را که در مناجات گفته أَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا إِنْ هِيَ
إِلَّا فِتْنَتُكَ برخوان از اینجا هم نظر را وسیع کن و قول خلیل الرحمان را علیه السلام که در جواب
مَنْ فَعَلَ هٰذَا بِآلِهَتِنَا يَا إِبْرَاهِيمُ فرمود بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ بنگر و برین هم قناعت مکن و حدیث
فَوَجَدْتُ بَرْدَ أَنَامِلِهِ بَيْنَ ثَدْيَيَّ وَضَحِكَ الرَّحْمٰنُ حَتّٰى بَدَتْ نَوَاجِذُهُ ملاحظه نما و برین هم
اکتفا مکن و عینک دوربین بر چشم انصاف داشته کریمه ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ تلاوت فرما
پس چنانچه درین نصوص سلوک راه تاویل لازم است کلام مشائخ عظام را که نایبان
و وارثان انبیاء کرام اند علیهم الصلوٰة والتسلیمات نیز از ظاهر صرف نموده بر محامل حسنه
فرود آر فَإِنَّهُمْ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ حَاشَاهُمْ ثُمَّ حَاشَاهُمْ أَنْ يُخَالِفُوا فِي أَمْرِهِمْ
حریفان بزم قدم با همدانی و آشنائی که به حفظ مراتب نتوانستند و سر یار را با غیار برملا گفتند
همانا وجهش این است که چون بمشاهدهٔ آفتاب جمال بیتاب گشته عنان اختیار دست
دادند ساقی ازل از خمخانهٔ محبت بکمال اخفا و استتار جرعهٔ هوش‌ربا در جام جان‌شان انداخته
ایشان را در خلوت‌گاه انس کشید پس در حالت سکر و بیخودی قدم ایشان لغزش نمود
و افتاد آنچه افتاد تا آنکه گستاخانه بر بساط قرب گفتند آنچه گفتند باز چون محبوب عشوه‌ساز کرشمه‌باز
جلوهٔ ناز در میان آورد و نقاب استغنا و کبریا بر روی انداخت پس بحر مواج مستی از تموج
باز ماند و زورق هستی ایشان را از عمان لاهوت بساحل ناسوت انداخت آنگه
بزوال سکر و بیخودی آثار عبودیت و استتار بشریت را دریافته و حقائق اشیا را
کماهی شناخته بلوازم بندگی و آداب سرافگندگی سُبْحَانَكَ إِنِّي تُبْتُ إِلَيْكَ بر زبان آوردند
گاهی نیاز است و قتی ناز يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَأَنْتُمْ سُكَارٰى
مشیر مقام اول است و کریمه فَإِذَا اطْمَأْنَنْتُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلٰوةَ مشعر مقام ثانی یکی

از ملوک پیشین بر توسن سپهر قرین بر سر مستی بگذشت مست گستاخانه بملک خطاب کرده
گفت ای ملک این اسپ خود بمن بفروش ملک از راه وقار لب بجواب آن نکشود چون
بدولت سرا رسید حکم داد تا آن مست را حاضر کردند همان مستی او پرواز کرده بود و آب سرخوشی
او برخاک ریخته آداب بندگی بجا آورد دو داد مدح و ثنا داد ملک پرسید که سمند بادپیمای
ما را میخری گفت شاها آنکه خریدارا و بود از ینجا رخت بیرون کشید و آنکه حریف این گستاخی
بود مهرهٔ اقامت برچید اکنون که تواند چنین جرات نمود و گلگون شاه را که تواند خرید
ملک بخندید و آن اسپ برق رفتار بوی بخشید جان برادر پارهٔ از تنگنای عقل بیرون
ای واندکی از خودبینی و خویشتن پرستی پای بیرون گذار تا بسر منزل مقصود رسی

قال بعضی ملحدان از معجزهٔ انبیاء و کرامت اولیاء منکر اند همچنین عقائد باطل این
قوم بسیار است اما در ملک هند در قصبهٔ سهرند از طائفه مذکوره در وقت جهانگیر بادشاه
پیدا شده بود که دعوے اباطیل بسیار می نمود و لافهاے دروغ میزد که در آن ارشاد
انبیاء هم سری ایشان نبود و اهانت انبیاء و اولیاء و علمای فرمود و این همه بمریدان خود
می نوشت چون بادشاه آنوقت بعضے ازین عقائد خبر یافت ریش او کندید و بر قلعه
گوالیار قید نمود **اقول** این چه طعنهٔ بے سروپا و افترای بے اصل است که بر فتراک
اهل الله بربسته

خدا که خواری اهل وفا نخواسته باشد ✦ چرا تو خواسته باشی خدا نخواسته باشد

سرحلقهٔ طائفه علیه مجددیه را از ملحدان منکرین معجزهٔ انبیاء و کرامت اولیاء گفتن و منسوب
به عقیدهٔ باطل نمودن دل را در حرکت و اضطراب مے آرد

چون ستین همیشه جبینم زچین پر است ✦ یعنی دلم ز دست توای نازنین پر است

منتقم حقیقی بکردار این بدزبانی و دشنام دہی بسزا ایش رساند ؎
تا حشم گرگشتۂ از قتل من منکر مشو + خون چون من بیکسی خود قابل انکار نیست
واقعۂ جان گداز حبس چنان نیست کہ دین داری بآن ابتہاج و فرح ظاہر سازد انبیاء
اللہ از دست کفرہ چہا چہا روئی مصائب دیدہ اند و اولیا اللہ از فسقۂ فجرۂ چہ قدر مرارت
اذیت چشیدہ اند بر سر حضرت یحییٰ و یوسف علیہما السلام چہ گذشت با حضرت عیسیٰ چہ
معاملہ پیش آمد مگر تن بہ قضا دادند و لب بہ گلہ نہ کشادند ؎
ای خوش آندم کہ من کشتہ بخون می گشتم + او زدہ تکیہ بشمشیر تماشا می کرد
چاک پیراہن یوسف کہ گواہ تہمت بود + خندہ بر سستی تدبیر زلیخا میکرد
اصل واقعہ تاریخی بہ پہلوی دیگر بیان کردن از بد دیانتی است تا مردمان را بفریبد و قلوب
صادقین و راسخین فی العلم را بدرد آرد ؎
پادر حریم محفل دلہا شمردہ نہ + آہستہ پابنہ تا نزنی شیشہا بہم
اصل واقعہ این است کہ حضرت مجدد علیہ الرحمہ در ابتداء اکثر احوال خود را بہ پیر خود می نوشتند
تا صحت و سقم احوال را معلوم کنند چنانچہ داب پیری و مریدی است کہ مرید ہر واقعہ و حالی کہ
بر وی ظاہر شود واجب است کہ بشیخ خود ظاہر کند تا بصحت او مطلع شود والا او را مرید خائن
میگویند کہ از ترقی میماند لہذا وقتی حضرت ایشان را عروجی شدہ بود و دران عروج از مقام
اولیا و اصحاب گذشتہ بحضرت پیغامبر صلی اللہ علیہ وسلم رسیدہ مراد خود را یافتند پس این
احوال و عروج خود را بمرشد خود نوشتہ بودند قضا را این مکتوب بدست روافض افتاد و دران
زمان وزیر و خادمان بادشاہ اکثر روافض بودند ہمین عروج ایشان را انگشت نما کردند و
شہرہ دادند کہ فلان شیخ خود را از صدیق اکبر بہتر گفتہ وزیران بنا بر مصلحت خود بادشاہ را

(حاشیہ:)
وفی مکتوب... مقامات الاولیاء والانبیاء...
[illegible]
ان تعریضا بصیرتی بالذین عقدۃ فی الطریق و با القول ...
۱۲ منہ

ناظم کتاب عاجز

درسکر غافل میداشتند در عین مستی همین قصه را به بادشاه عرض کردند و گفتند که شما اعتقاد دارید
که حضرت ابوبکر صدیق رضی افضل الاولیاست الحال شیخ احمد سهرندی خود را بر حضرت ابوبکر رض
افضل نوشته است ازین سخن بادشاه جفا کشیده برای تحقیق این سخن حضرت ایشان را از سهرند
طلبیده بحضور خود این واقعه را پرسید ایشان دیدند که بادشاه در سکر است حقائق و دقائق
سخن را نمی فهمد تنزل کرده جواب عامیانه قریب بفهم عام گفتند که من خود را بر سگ افضل نمیدانم
چگونه بر حضرت صدیق اکبر رض خود را افضل گویم اما چون حالی و عروجی وارد شده بود بشیخ خود
مخفی نوشتیم تا صحت و سقم آن را معلوم کنند الحال دشمنان از نافهمیدگی بحضرت بادشاه
معروض داشته اند جوابش بسیار است آسان تر جواب آن است که بادشاه مرا بعد از پنجاه
سال مرور یاد کرده بحضور خود طلبیده اند و از مقام امیران و شاهزادگان گذشته اینک
قریب شما ایستاده ام نمیتوان گفت که من از پنجهزاری و ده هزاری افضل شده ام مقام
همان خانه کهنه است که در سهرند معروف است بعد از مدتی یکبار مرا بحضرت بادشاه
رسانیدند و از مقام امرایان گذرانیده به شما مقرب ساختند و همین زمان تنزل کرده
بخانه خود میروم و تمام عمر در مقام اصلی خود می باشم وزیران شما همیشه از مقربانند و
مثل ما در عمری یکبار برای حاجتی آمدم و رفتم هم چنین اصحاب کرام همیشه از مقربان حضرت
پیغامبرانند مثل طالبان در تمام عمر یکبار بحضرت رسیدیم و حاجت خواسته زود رجوع کردیم
و در مقام اصلی خود مانده ایم تا زنده ام ازین جواب ساده بادشاه خوشوقت شد ایشان را
با عزاز و اکرام رخصت کرد دشمنان دیدند که شیخ ازین بلا خلاص شد بلای دیگر ترتیب
دادند و مکرها آغاز کردند و به بادشاه در عین مستی گفتند که شیخ احمد اینقدر مریدان دارد اگر خواهد
دعوی بادشاهی کند و در تواریخ نوشته اند که فلان شیخ بادشاهی بزور گرفت و خود بادشاه

گشت ازین سخن بادشاه تیز رسید و ایشان را حبس فرمود مصلحت ایزدی این بود تا ایشان
ترقی نموده بمقام اعلی رسند و اهل حبس هم از ایشان مستفید شوند آری طالبان صادق
شیخ کامل را بجود جذب می کنند منقول است که حضرت مجدد رح روزی فرمودند که
ما بین خمسین و ستین بر من بلا خواهد آمد که از من ترتیب جلالی خواهد شد مقامی کمالی
که بی نظیر و بی نهایت است بی این محنت و مصیبت مرا میسر نخواهد شد به تقدیر الهی
و صدق این مکاشفه حاسدان فتنه انگیزی کردند تا آنکه بادشاه ایشان را حبس کرد و
در آن حبس بکمالات عالیه رسیدند و کافران محبوس را مسلمان کردند و می فرمودند
اگر بادشاه بر من غضب نمیکرد این محبوسان کی ارشادی یافتند و من بدرجات عالی و
مقامات متعالی کی میرسیدم ازین سببها حضرت مجدد رح از بادشاه راضی بودند و او را
بد دعا نه کردند و ضرر او را نخواستند بعضی از صوفیان ایشان خواستند که به بادشاه ضرر
رسانند ایشانرا در خواب و بیداری منع کردند و گفتند که بدی بادشاه بدی تمام خلق است که
هر که بادشاه ضرر رساند من از وی بیزارم ۵

قضا از خاک ظالم رفته رفته ÷ کند تعمیر دلهای شکسته

قال یکی از دعویهای او این است که من مجدد الف ثانی ام اگرچه بر سر هر مائة مجددی
گذشته است اما مجدد مائة دیگر است و مجدد الف دیگر چنانکه میان مائة و الف فرق است
همچنان در مجددین نیز فرق است بلکه زیاده از آن بر سر مکتوب او همین دعوی است این
خلاف حدیث است قال النبی صلی الله علیه و سلم ان الله تعالی یبعث لهذه الامة علی راس کل مائة
سنة من یجدد لها امر دینها یعنی مجدد آن است که بر سر هر صدی حق تعالی بر می انگیزد در این
امت مرحومه شخصی را که تجدید کند برای این امت امر دین را پس دعوی او خلاف حدیث است

مجدد بر صد سال خواهد بود نه بر هزار سال و برین دعوی هم دلیلی نیست که در مجدد مائه و الف
در مرتبه فرق است این دعوی هم باطل است که آنچه درین مدت فیضان باستان رسد از
توسط مجدد باشد و اگرچه دران وقت اقطاب و غوث و ابدال و اوتاد و نجبا و نقبا بوده
باشند و این دعوی او نیز باطل است که دلیل نه دارد و قصد او درین دعوی آن است که
سلاسل مشائخ برهم زند **اقول** چون شریعت محمدیه علی صاحبها الصلوة والسلام
تا قیام قیامت باقی خواهد بود و بسبب مرور دهور مداهنتی در دین پیدا می شود
مصلحت الهی مقتضی شد تا بر سر هر مائه مجدد دین پیدا کند تا تجدید مراسم دین متین نماید
و گرهی از احوال عالم و عالمیان کشاید حضرت مجدد علیه الرحمه چنانکه بر سر مائه بود همچنان
بر سر الف و دوره الف از دوره مائه قوی باشد و قوت تجدید حضرت مجدد در ین قوی
بود لهذا ارباب علم حضرت ایشان را مجدد الف ثانی گویند و بمقام خود بیان شده است
که مجدد را بقرینه حال مجدد میگویند پس بقرینه حال حضرت را مجدد الف ثانی گفتند
در حدیث انکار ازین معنی یافته نمی شود که مجدد الف نخواهد بود بلکه در حدیث لفظ کل مائه واقع
است و کل گاهی مجموعی باشد گاهی افرادی اگر کل افرادی مراد گرفته شود بر صد بر هر مائه
مجددی خواهد بود و اگر مجموعی مراد داشته باشد بر سر الف مجدد خواهد بود و این معنی خود
ظاهر است که چنانکه در مائه و الف فرقها ست همچنان درمیان مجدد مائه و مجدد الف
چه مجدد مائه را همین قدر لیاقت کافی است که آنچه در عرصه صد سال مداهنت واقع شده
آنرا دفع کند یا درین مائه آنچه ضرورت داعی باشد بآن متوجه گردد یا آنکه فیض او در مائه ساری
باشد و مجدد الف را لیاقتی در کار است که در امور مذکوره بالا به نحو امور قوتی داشته باشد
تا هزار سال را کافی باشد پس ظاهر است که قوت مجدد الف افزون تر از قوت مجدد

ماتہ باشد و این معنی کہ آنچہ درین مدت فیضان ملتیان رسد از توسط مجدد باشد امری است
متعلق بکشف و الهام و اثرش بہ قطع سلاسل مشائخ نہ رسد چہ اگر مصلحت ایزدی مقتضی آن
باشد کہ بهر سلاسل بذریعہ شخص واحد کہ او را تعلق خاص بهر سلاسل بوده است فیضی رسد درین
هیچ محذوری لازم نیاید چنانکہ از مبدء فیاض فیضان بذریعہ حضرت غوث الاعظم رضی اللہ
عنہ بہ مشائخ برسد و سلاسل چشتیہ و سهروردیہ و نقشبندیہ ازان منقطع نہ گردد این را ارباب نظر
و صاحب حال و قال دانند هر کسی کہ از خدمت مشائخ بهره ندارد بجز انکار و استحالہ چہ نگارد
حدیث عشق چہ داند کسی کہ در همہ عمر ٭ بسر نکوفتہ باشد در سرای را
باقی ماند این معنی کہ درین دوره الف ظهور حضرت عیسی و امام مهدی علیہ السلام خواهد بود
گجراتی جوابش ناقلا از حضرت مجدد رح میگوید کہ در امت یکی راه قرب نبوت است و
دوم راه قرب ولایت در راه قرب نبوت معاملہ توسط مفقود است هر کہ این راه رفتہ است
هیچ جائے توسطی در میان ندارد و بے توسط اخذ فیوض و برکات می نماید حیلولت
در راه دوم هست فقط معاملہ این موطن علیحده است و حضرت عیسی علیہ السلام و حضرت
امام مهدی علیہ الرضوان براه اول داخل اند انتهی فالحمد للہ علی ذلک حق بر زبان جاری است
عشق آن چاک کہ در پیرهن یوسف زد ٭ پرده بود کہ از کار زلیخا برداشت
قال لاف دیگر آنست کہ علوم و معارف من مقتبس از انوار مشکوة نبوت اند این
علوم و معارف مریدان حیطہ ولایت خارج اند ارباب ولایت در رنگ علمای ظواهر از ادراک
آن عاجز اند این نیز باطل و خلاف شرع چہ همہ اولیا اقتباس از مشکوة نبوت دارند از
کجا ثابت شد کہ بجز مدعی دیگری را اقتباس نیست جواب میگوید صاحب این علوم و معارف مجدد
این الف است کما لا یخفی علی الناظرین فی علومہ و معارفہ التی تتعلق بالذات و الصفات

والافعال والتلبس بالاحوال والمواجید والتجلیات والظهورات فیعلمون ان هؤلاء
العلوم والمعارف وراء علوم العلماء ووراء معارف الاولیاء بل هو بالنسبة الی تلک
العلوم قشر وتلک المعارف لب ذلک القشر ازین عبارت فضیلت
او بر ائمه اربعه و علماء کرام و اولیاء عظام لازم می آید که بدون شاهد کتاب و سنت و اجماع
امت کسی چگونه قبول نماید علاوه برین اگر علوم و معارف بزرگواران قشر است علوم و
معارف ایشان لب ازین اهانت و نقص همه علما و انبیاء لازم می آید که در سلف اول
گذشته اند هرکه انبیا و علماء علم ایشان را بنظر حقارت نگرد و یا ذکر ایشان باهانت کند
کافر شود و جای دیگر برعکس این میگوید که چنانچه انبیاء علیهم السلام علوم از وحی میگیرند همچنان
اولیا آن علوم را از اصل اخذ می کنند و علماء ان علوم را از شرائع اخذ کرده اند و بطریق اجمال
آورده اند همان علوم ست چنانچه انبیاء را تفصیلا و کشفا حاصل میشود ایشان را نیز بر همان
نهج حاصل میشود اصالت و تبعیت درمیان است این قول و دعوی او را که بالا کرده بود رد میکند
چون علوم و معارف انبیا و اولیا و علما یکی باشد و فرق اصالت و تبعیت درمیان بود پس علوم
و معارف کسی که ورای علوم علما و ورای معارف اولیا باشد حکم او چه خواهد بود و چون همان
علوم ست که انبیا علیهم الصلوات از وحی گرفته اند همان علوم ست که اولیا از الهام میگیرند
و علما از شرائع اخذ می کنند ازینجا تحقیق گشت که علوم و معارف انبیا و علما یکی است فرق
اصالت و تبعیت درمیان است و علوم و معارف او مخالف ایشان است پس کسیکه علوم و معارف
ایشان را بنسبت علوم و معارف خود قشر داند و علوم و معارف خود را لب خواند اهانت علوم
و معارف انبیا و اولیا و علما کرده باشد چنانچه خود قائل شده **اقول** حضرت مجدد
علیه الرحمه در مکتوب چهارم از جلد ثانی که بمیر محمد نعمان صدور یافته می فرمایند که علم الیقین

عبارت از شهود آیات است که افادهٔ یقین علمی نماید این شهود فی الحقیقت استدلال است
از اثر بموثر پس آنچه از تجلیات و ظهورات و مرایای آفاق و انفس دیده شود همه از قبیل
استدلال اثر بموثر است اگرچه آن تجلیات را تجلیات ذاتیه نامند و آن ظهورات را بی کیف
خوانند چه ظهور شیء در مرآت حصول اثریست از آثار آن شیء نه حصول عین آن شیء پس سیر
آفاقی و انفسی تمام قدم از دائرهٔ علم الیقین بیرون نکشد و غیر از استدلال از اثر بموثر نصیب
آن نباشد قال الله تبارک و تعالی سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْآفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ
دیگران سیر آفاقی را از علم الیقین دانسته اند و عین الیقین و حق الیقین در سیر انفسی اثبات نموده اند
و بیرون الانفس سیر نگفته ؎ آن ایشانند من چنینم یا رب ؎
میدانند که حضرت حق سبحانه تعالی به بنده از بنده نزدیکتر است پس از بنده تا حق جل و علا
در جانب قربیت سیر دیگر متخلل است که وصول بقطع آن منوط است این سیر ثالث نیز
فی الحقیقت مثبت علم الیقین است هر چند از دائرهٔ ظلیت بیرون است اما از شائبهٔ ظلیت
پاک و مبرا نیست زیرا که اسما و صفات واجبی جل سلطانها فی الحقیقة ظلال حضرت ذات اند تعالی
و تقدس هر جا شوب ظلیت است داخل آثار و آیات است پس ایشان از همه سه سیر علم الیقین
یک سیر اول را مخصوص بعلم الیقین ساخته اند و سیر دوم را محصل عین الیقین گردانیده اند و
بسیر ثالث لب نکشاده تا دائرهٔ علم الیقین تمام شود عین الیقین و حق الیقین هنوز در پیش است ؎
قیاس کن ز گلستان من بهار مرا ؎ از عین الیقین و حق الیقین چه گوید و اگر گوید که فهم
کند و که دریابد این معارف از حیطهٔ ولایت ارباب ولایت دور است علمای ظواهر در ادراک
آن عاجز اند و در درک آن قاصر این علوم مقتبس از مشکوٰة انوار نبوت اند علی اربابها الصلوٰة
والسلام والتحیة که بعد از تجدید الف ثانی به تبعیت و وراثت تازه گشته اند و بطراوت ظهور یافته

صاحب این علوم و معارف مجدد این الف است کما لا یخفی علی الناظرین فی علومه و معارفه التی تتعلق بالذات والصفات و الافعال و تتلبس بالاحوال و المواجید و التجلیات و الظهورات فیعلمون ان هؤلاء المعارف و العلوم وراء علوم العلماء و وراء معارف الاولیاء بل علوم هؤلاء بالنسبة الی تلک العلوم قشر و تلک المعارف لب ذلک القشر سبحانه الهادی
و بدانند که بر سر هر مائة مجددی گذشته است اما مجدد مائة دیگر است و مجدد الف دیگر چنانچه در میان مائة و الف فرق است در مجددین اینها نیز همان قدر فرق است بلکه زیاده ازان مجدد آن است که هرچه دران مدت از فیوض بامتان برسد بتوسط او برسد اگرچه اقطاب و اوتاد آن وقت بوند و بدلا و نجبا باشند ـــــــ خاص کند بنده مصلحت عام را انتهی اعتراضی که معترض کرده مبنی بر نافهمی وست انچه حضرت مجدد میفرماید این معارف از حیطهٔ ولایت ارباب ولایت در رنگ علما ظواهر دراد راک ان عاجزند ازین عبارت ظاهر است که ارباب ولایت که برنگ علما ظاهر اند بدرک ایشان این معارف در نه آید و درین هیچ شبه نیست که پایهٔ این معارف عالیه همچنان است قطع نظر از دقائق که طائر ادراک بکنگرهٔ بلندش نرسد هر سخنی از سخنان مشائخ ظهری و بطنی دارد و هر بطنی بطنی دیگر تا اول بر مقتضای فهم ظاهر عمل بجای نیارند از فهم بطن اول نصیبی نیابند و تا بر مقتضای فهم بطن اول عمل نه کنند از فهم بطن ثانی بی بهره مانند و علی هذا هر فهمی دلیل عملی و هر عملی سبیل فهم دیگر تا آنگاه که بمنتهای بطون کلام برسند و امکان رسیدن بدان وقتی بود که امکان رسیدن بمقام متکلم و درجه علم او باشد و ازینجا معلوم شود که وصول بمنتهای بطون کلام الٰهی و حدیث نبوی مقدور کسی نباشد و اما کلمات مشائخ هر که اقتضای بطون اشارات ایشان نماید و پا بپایهٔ از مدارج و معارج اعمال و فهوم آن ترقی کند و قوت وصول بمقام متکلم دارد ممکن که بمنتهای بطون کلام ایشان رسد پس هرگاه صاحب این علوم و معارف مجدد الف

باشد وآن سخن از حیطہ فہم اولیا کہ برنگ علما ظاہر اند خارج باشد چہ باک بود وازان چہ محذور لازم آید وتشبیہ معارف بہ لب عموماً در اصطلاح رائج است مولانا رومی فرماید ؎

من ز قرآن مغز را برداشتم ٭ استخوان پیش سگان انداختم

وسوق عبارت حضرت مجدد رح دلالت بر اولیاء زمان خود میکند پس ہیچگونہ تفضیلت بر ائمہ اربعہ وغیرہ لازم نہ آید وازین کلام اہانت ومنقصت انبیاء اللہ علیہم السلام فہمیدن سخت نادانی است چہ ہیچ جا ذکر انبیاء اللہ یافتہ نمی شود پس این را کفر قرار دادن چہ اسلام است ؎

اگر ملا جلالم کرد تکفیر ٭ چراغ کذب را نبود فروغے ٭ مسلمانش بخوانم در مکافات ٭ دروغی را جواب آید دروغے

وآنچہ تقریر دیگر درباب اہانت انبیاء اللہ پیش کردہ از تقریر اول سخیف تر است چہ اصل مدعا ہمین است کہ این معارف از حیطہ ادراک ارباب ولایت کہ در رنگ علماء ظاہر اند خارج است پس ازین تقریر اہانت ومنقصت ہیچ نبی از انبیاء اللہ لازم نہ آید وادعای مساوات علوم ومعارف انبیاء واولیاء وعلماء را بوصف اظہار فرق ہم پایہ ہذیان است ہر گاہ بفحواے تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ بہ فضل رسولان متفاوت است پس بہ تفاوت حالات ومقامات اولیاء اللہ وعلماء چہ رسد ؎ ہست بر مقتضاے فیض ازل ٭ بعض از بعض افضل واکمل ٭ در ہجو مواقع از تکفیر بزرگان دین اجتناب کلی باید والا ہر شب را فردای است ؎

پند حکیم عین صواب ست ومحض خیر ٭ فرخندہ بخت آنکہ بسمع رضا شنید

قال از مکتوبات ششم از جلد ثانی ومکتوب نود وچہارم از جلد ثالث مراد آن است کہ خواجہ عالم صلی اللہ علیہ وسلم ولایت ابراہیمی حاصل نکردہ بودند وبہ ولایت خود متحقق گشتہ نہ بودند وبہ غیب الغیب نرسیدہ بودند وآنچہ برای حصول این دولت در دعای اللّٰہم صل علی

محمد کما صلیت علی ابراهیم تا هزار سال می خواستند مستجاب نشد مگر از توسط فرد است که بعد از هزار سال آمده و به راه دیگر کسب کرده خواجہ عالم را صلی اللہ علیہ وسلم بولایت ابراهیمی و ولایت محمدی و غیب الغیب رسانید بعد از آن مقام محبوبیت خواجہ عالم صلی اللہ علیہ وسلم بدرجۂ علیا رسید و اظهار بزرگی خود میکند که مقصود از آفرینش من این بود که کمالات مذکورہ خواجہ عالم را صلی اللہ علیہ وسلم حاصل آید و برکات حضرت ابراهیمی تحصیل نماید و درین چند قباحت پیدا می آید

اول آنکه خود با آن مقرر کرده بود که در راه نبوت حیلولت و توسط نیست **دوم آنکه** حصول محبوبیت و خلت و محبیت آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم از کتاب و سنت و اجماع امت ثابت است و کمال ہمہ انبیا خواجہ عالم را صلی اللہ علیہ وسلم در شب تولد عطا شد و کمال انبیا علیہم السلام وہبی است نہ کسبی و ایشا نرا اول ولایت عنایت میکنند بعد از آن نبوت **سوم آنکه** مراد از صباحت و ملاحت حسن ظاہر است نہ ولایت و این نیز غلط صریح است کہ نسبت صباحت بحضرت یوسف است علیہ السلام نہ بحضرت ابراهیم علیہ السلام **اقول** اینہمہ تقریر مبنی بر نافہمی است

ع

عاقلی گر شنود طعنۂ نادان صد بار + لائق انست که آشفته و برہم نشود
زانکه این بیت کمال است بعالم مشہور + اینچنین بیت چرا شهرۂ عالم نشود
سنگ بد گوہر اگر کاسۂ زرین شکند + قیمت سنگ نیفزاید و زر کم نشود

برما ضرور افتاد تا عبارت ہر دو مکتوب بقدر ضرورت درینمقام نقل کنم و بتیر اشکالے که درینمقام وارد می کنند جواب یگان یگان که حضرت مجدد رح و منتسبان حضرت ایشان تحریر فرموده اند بر نگارم تا مسلک از خار و خاشاک پاک و صاف گردد در مکتوب ششم از جلد ثانی که بحضرت خواجه معصوم قدس سره صدور یافته مذکور است انگارم که مقصود از آفرینش

من آنست کہ ولایت محمدی بولایت ابراہیمی علیہما الصلوۃ والتحیات منصبغ گردد و حسن

ملاحت این ولایت با جمال صباحت آن ولایت ممتزج شود و رد فی الحدیث اخی یوسف

اصبح وانا املح و باین انصباغ و امتزاج مقام محبوبیت محمدیہ بدرجۂ علیا رسد تا کہ مقصود

از امر باتباع ملت ابراہیم علی نبینا و علیہ الصلوۃ والسلام حصول این دولت عظمی بودہ است

و طلب صلوۃ و برکات مماثل صلوۃ و برکات حضرت ابراہیم علی نبینا و علیہ الصلوۃ والسلام برای

این غرض بودہ در مکتوب نود و چہارم از جلد ثالث کہ نیز بحضرت مخدوم زادہ خواجہ محمد معصوم

صدور یافتہ تحریر فرمودہ اند حضرت حق سبحانہ تعالی فی حد ذاتہ جمیل است حسن و جمال ذاتی

او را ثابت است نہ آن حسن و جمال کہ مکشوف و مدرک ما گردد و در تعقل و تخیل ما در آید مع ذلک

در آنحضرت مرتبہ ایست اقدس کہ این حسن و جمال ہم از غایت عظمت و کبریای آن بآن مرتبہ

نمیتواند رسید و بحسن و جمال متصف نمی تواند ساخت تعین اول کہ تعین وجودی است تعین آن

کمال و جمال ذاتی است و ظل اول آنہا و از آن مرتبہ اقدس کہ کمال و جمال را ہم آنجا گنجایش نیست

کہ او از غایت عظمت و کبریای بہیچ تعینی متعین نمی گردد و در کدام آئینہ در آید و مع ذلک

سرے و نشاء از ان مرتبۂ اقدس در مرکز دائرہ این تعین اول ودیعت نہادہ اند و نشانی

آنجا تعبیہ نمودہ اند چنانچہ تعین اول نشاء ولایت خلیلی است آن سر و آن نشاء کہ در مرکز این

تعین نہادہ اند نشاء ولایت محمدی است علی صاحبہا الصلوۃ والتسلیمات و این حسن و

جمال ذاتی کہ تعین اول ظل آنہا است شباہت بہ صباحت دارد کہ در عالم مجاز از قبیل حسن

خد و جمال خال است و آن سر و نشاء کہ در مرکز ودیعت نہادہ اند مناسبت بملاحت دارد

کہ ورای رشاقت قد و صباحت خد است و ورای حسن چشم و جمال خال امری است ذوقی تا ذوق

ندہند در نمی یابد شاعرے گوید ع

[illegible]

آن دارد آن نگار کہ آن ہست ہر چہ ہست + آنرا طلب کنید حریفان کہ آن کجاست
ازین بیان تفاوت درمیان این دو ولایت دریاب ہر چند ہر دو از قرب حضرت
ذات تعالی و تقدس ناشی میگردند اما مرجع یکی کمالات ذات ست و معاد دیگری صرف
ذات تعالی و چون ملاحت فوق صباحت است پس وصول بملاحت بعد از طی مراتب
صباحت صورت بندد و تا وصول بجمیع مقامات ولایت ابراہیمی میسر نشود وصول بحقیقت
این ولایت کہ ذروۂ علیای ولایت محمدی ہست میسر نباید علی صاحبہا الصلوۃ والسلام ازینجا
تواند بود کہ خاتم الرسل علیہ وعلیہم الصلوۃ والتسلیمات مامور بمتابعت ملت حضرت ابراہیم گشت
علیہما الصلوۃ والسلام تا بوسیلۂ این متابعت بحقیقت ولایت او برسد و ازینجا بحقیقت ولایت
خود کہ تعبیر ازان بملاحت رفتہ است متحقق گردد و چون حضرت پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم را ابرکز دائرہ ولایت
خلت مناسبت ذاتی ہست کہ بحضرت اجمال ذات اقرب ہست و بمحیط آن دائرہ مناسبت کمتر است
کہ روبہ تفصیل کمالات ذات دارد تعالی پس تا بکمالات محیط آن دائرہ ہم متحقق نشود ولایت
خلت تمام نگردد و ازینجاست کہ در صلوۃ منطوقہ آمدہ است کَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ
تا کمالات ولایت خلت تمام او را میسر آید چنانچہ صاحب آن ولایت را میسر شدہ بود
علی نبینا و علیہ الصلوۃ والسلام و چون مکان طبیعی ولایت محمدی مرکز دائرہ ولایت خلیلی است
علیہما الصلوۃ والتحیات و سیر او نیز مقصور بر سیر مرکزی آن دائرہ ناچار از انجا برآمدن و
بہ محیط آن دائرہ در آمدن و اکتساب کمالات آن کردن متعسر شد و خلاف مقتضاے
طبیعت بود پس متوسلی باید از افراد امت او علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام کہ بتبعیت او علیہ الصلوۃ
والسلام در عین آن مرکز بود و از راہ دیگر مناسبت بہ محیط آن دائرہ داشتہ باشد تا او
اکتساب کمالات آن مرتبہ نماید و بحقیقت آن مرتبہ متحقق گردد و بہ پیغمبر متبوع او بحکم

مَنْ سَنَّ سُنَّةً حَسَنَةً فَلَهُ اَجْرُهَا وَاَجْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا بتوسط وصول او بآن کمالات نیز متحقق
شود و مراتب ولایت خلیلی تمام کند پس آن سرور را علیه وعلی آله الصلوة والسلام بتوسط آن
فرد کمالات محیط آن دائره نیز میسر شده ولایت خلیلی در حق او علیه وعلی آله الصلوة و
السلام نیز تمام گشت و دعای اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰی مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلٰی اِبْرَاهِيْمَ بعد از هزار سال
باجابت مقرون گشت و مسئول مستجاب شد آن سرور را علیه وعلی آله الصلوة والسلام بعد
از تمامی ولایت خلت کار و بار بآن سرو نشا است که در مرکز ودیعت نهاده اند و تعبیر از
بملاحت یافته است و آن فرد را از برای حراست و محافظت است از انمقام بعالم باز گردانید
خود در خلوتخانه غیب الغیب با محبوب خلوت داشتند ه

هَنِيْئًا لِاَرْبَابِ النَّعِيْمِ نَعِيْمُهَا + وَلِلْعَاشِقِ الْمِسْكِيْنِ مَا يَتَجَرَّعُ

باید دانست که محیط مرکز ثالث هر چند نسبت به محیط مرکز تعین اول اصغری نماید
اما اجمع است چه هر چه بحضرت ذات جل شانه نزدیک تر است جامع تر است صغر آن در رنگ
صغر انسان باید دانست که باوجود صغر جامعترین جمیع اصناف عالم است و ایضا تخصیص
بکمالات این محیط متحقق گشت و از اجمال مرکز بتفصیل محیط آید آن بی مناسبتی که به محیط و
تفصیل داشت زائل شد و بی تکلف از تفصیل رفت و بکمالات آن تفصیل نیز متحقق گشت
بشنو باوجود کمال اقتدار چون نظام عالم بحکمت منوط ساخته اند در تربیت محبوبان نیز از
وجود اسباب چاره نبود هر چند وجود سبب بیش از بهانه نباشد و زیاده از روپوش قدرت نبود
سُنَّةَ اللّٰهِ الَّتِيْ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللّٰهِ تَبْدِيْلًا انتهی قبل ازان که بذکر
ایرادات واجوبه آن متوجه شوم مناسب است که از رخ بعض عبارات نقاب اجمال
بردارم قوله رضی الله عنه الکارم که مقصود از آفرینش الخ میگویم که چون بعض امور شرطیا

موقوف علیه امری باشد تحقق مشروط و موقوف را محتاج الیه باشد لیکن این معنی مستلزم افضلیت شرط بر مشروط یا موقوف علیه بر موقوف بنا شد نمی بینی که اکثر صفات اضافیه که تحقق آنها موقوف بر وجود ممکن است چنانچه حق تعالی خویشتن را در کلام مجید رَبُّ الْعَالَمِینَ می ستاید و معنی تربیت رسانیدن شئی است بتدریج بمرتبهٔ کمال و اثر تربیت بی مربی صورت نه بندد و کذلک مضمون معیت هم بغیر طرفین یافته نمی شود وَهٰکَذَا حَالُ الرَّزَّاقِ وَالرَّحِیْمِ وَالْقَرِیْبِ وَالْمُجِیْبِ إِلٰی غَیْرِ ذٰلِکَ مِنَ الصِّفَاتِ الْإِضَافِیَّةِ و نمی توان گفت که این ها صفات کمال نیستند نَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنْ تِلْکَ الْأَوْهَامِ چه خدای تعالی از همچنین صفات خود را می ستاید پس بی کمالی اینها چه گنجایش است اگرچه این همه صفات در تحقق و وجود محتاج ممکنات هستند لیکن ازین توقف و احتیاج فضل ممکن ثابت نمی شود بلکه فضل و کمال حضرت باری ثابت است که بنده های عجزه خود را بنوازشهای بوقلمون مرهون منت فرمود کذلک سیری و سیرابی و شفا همه فعل حق است تعالی شانه و عادات او سبحانه تعالی بران جاریست که بی طعام و شراب و دوا این امور صورت نمی بندد پس ازین توسط نقصی بافعال و تعالی لاحق نمی شود و همچنین است ارادات ازلیه حق تعالی که باوقات و آنات منوط اند مثلا ارادهٔ موجودیت زید در فلان وقت بوده باشد و تا آن وقت نیاید ارادهٔ او تعالی در کمین بطون خواهد بود پس وقت آن هم واسطهٔ موجودیت زید شد و این هم مستدعی فضل آن وقت نیست پس عالم نیز باعتبار ترتب آثار ایزدی متوسط است ازین توسط فضل عالم بر خدای تعالی ثابت نمی شود معاذ الله. قوله رضی الله عنه تا وصول بجمیع مقامات ولایت ابراهیمی میسر نشود وصول بحقیقت این ولایت که ذروهٔ علیای ولایت محمدیست میسر نیاید می گویم مقصود ازین عبارت این است که ولایت ابراهیمی بمنزلهٔ سلم و نردبان نسبت برای عروج بذروهٔ علیای

ف همچنین است حال رزاق و رحیم و قریب و مجیب و غیره از صفات اضافیه ۱۲

حقیقت محمدی پس امر باتباع ملت او فرمود تا بواسطۂ اتباع ملت مناسبتی بولایت براہیمی
حاصل شود آن را زینہ ساختہ عروج بمقام ارفع خود فرمایند پس آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم
از ہمان راہ بمقام خویش رسیدند و از آن ولایت بقدر اجمال درمم طریق بہرہ بر داشتند
چنانچہ این عبارت پس ناچار از انجا بر آمدن بہ محیط آن دائرہ در آمدن دلالت صریح دارد
بر آن کہ آن سرور در عین مرکز کہ اقرب است بذات تعالی رسوخ و استقرار دارند و مراد
از لفظ حقیقت نہ عین آن مرکز است کہ بغیر از آن بملاحت رفتہ بلکہ مرکز با جمیع کیفیات و
خصوصیات و عوارض مراد است و تخیل کہ ظہور بعضی و فائق آن مقام منوط بطے جمیع مراتب محیط
بود در این ہیچ محذور لازم نمی آید کہ حصول آن مقام کہ در مراتب قرب خداوندی از ہمہ بیش
قدمی نیست آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم را ثابت است و چون کہ اصل آن مقام کہ عبارت
از محبوبیت و ملاحت است آن سرور را حاصل ہست و کذلک محیط کہ عبارت از صباحت و خلت است
بطریق اجمال حاصل است پس محقق شد کہ آنحضرت علیہ الصلوٰۃ والسلام بمقام خلت و صباحت
و محبوبیت و ملاحت متحقق و ممتازند تحقیق مقام اینکہ مراد از حقیقت محمدی عین مرکز نیست بلکہ
مراد از مرکز با متممات و لواحق است و یکی از متممات محیط دائرہ است و مؤید است این تحقیق را
آنچہ کہ در مکتوب بیان طریق بر نگاشتہ اند کہ مرکز آن مقام کہ مقام اجمال است نصیب خاتم
الرسل است و باقی ہمہ تفصیل بحضرت خلیل مسلم تا آنکہ پیغمبر ما صلی اللہ علیہ وسلم آن اجمال طلب
فرمودند پس آن سرور را مقام محبوبیت کہ خاصہ اوست بالفعل حاصل است قولہ و چون
حضرت پیغمبر ما را بمرکز دائرہ ولایت خلت مناسبت ذاتی است الخ میگویم مرکز اینجا نہ
بمعنی جزء لایتجزی است بلکہ بمعنی غایۃ رفیع است چہ شی عظیم ہر چند دورتر میرود خرد می نماید
و دلیلش آن است کہ در مثال مرکز اول نوشتہ اند چون دران مرکز دورتر رفتہ می شود آن

مرکز بصورت دائره می نماید الخ نمی بینی که آفتاب در حساب اہل تنجیم سه صد و شصت چند ضعف
زمین ہست و از دوری و بلندی اوست که این قدر مرئی می شود و این مرکز چون مقابل مبدء
تعالی واقع شده است بر نمالا و برآمده است که او سبحانه بسیط حقیقی است مع ذلک سعت و
مجهول الکیف نیز دران نزهتگاه کائن ہست اِنَّ اللّٰهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ و نیز اگرچه محیط او سعت است
مگر از ان ہیچ قباحت نیست ظل اگر ہزار چند از اصل باشد ہیچ مقدار ندارد و نسبت با اصل
نمی بینی که سایه ہر چیز که در ابتداء طلوع آفتاب مشاہد میگردد قریب غروب ده چند آن
میشود اکنون بذکر اشتباہات و اجوبه آن متوجه می شویم ه

زانہا ان وزان میان بوس و کنارم آرزو ہاست ✦ نیست چیزی در میان صد ہزارم آرزو ہاست

اشتباه اول مقام محبیت ارفع ہست از مقام خلت پس با وجود حصول مقام محبیت
تحصیل مقام خلت چه درکار است **جوابش اینکه** بشب معراج بجناب حضرت خاتمیت
مقام محبیت عطا شده بود در حدیث صحیح وارد شده اِنَّ اللّٰهَ اتَّخَذَنِي خَلِيلًا كَمَا اتَّخَذَ اِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا
پس معلوم شد که با وجود حصول مقام محبیت که ارفع از مقام خلت ہست حصول مقام خلت
درکار بود و الا بحصول آن فخر نمی فرمودند و نمی گفتند اِنَّ اللّٰهَ اتَّخَذَنِي خَلِيلًا كَمَا اتَّخَذَ اِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا
و نیز از احادیث صحیحه ثابت است که جمیع کمالات از خاتمیت و اولو العزمی و رسالت بآنجناب
عطا شده است و ظاہر است که درین کمالات بعضی ارفع اند و بعضی غیر ارفع پس معلوم شد که
با وجود حصول ارفع حصول غیر ارفع ہم درکار میشود خصوصاً وقتی که آن غیر ارفع طریق حصول
ارفع باشد و در راه آن واقع شود که درین صورت حصول آن غیر ارفع موقوف علیه حصول ارفع است
اگر نظر بآن کنند که آن غیر ارفع فی نفسه کمال است نیز مطلوب ہست و اگر نظر بآن کنند که آن غیر
ارفع طریق حصول ارفع است پس نیز مطلوب ہست مثل آنکه جسم را نامی بودن کمال است

ه الله تعالی ما را خلیل برگزید چنانکه ابراهیم علیه السلام را ۱۲

وحساس بودن کمالیست دیگر ارفع از ان و نطق و عقل کمالیست رای این دو کمال و آن
هر دو کمال در طریق این کمال آخر واقع اند پس آن هر دو کمال بهر دو وجه مطلوب اند
بذاتها و بغیرها و همچنان مقام خلت را نسبت با مقام محبیت باید فهمید **اشتباه دوم**
مقام خلت آنحضرت را حاصل بود چنانچه احادیث صحیحه بآن ناطق است پس حصول آن
بعد از هزار سال چه معنی دارد جوابش بچند وجه داده می شود **وجه اول** حصول مقام
خلت آنجناب را بلا شبهه یقینی و قطعی است بدلیل احادیث صحیحه و هم باین دلیل که در راه مقام
محبیت واقع است موقوف علیه مقام محبیت است و حصول الموقوف بدون الموقوف علیه محال
لیکن تصرف دران مقام فرمودن و طالبان را بالاصالة بآن مقام رسانیدن و طریق تحصیل آن
مقام را مدون و مفصل ساختن موعود بود که بعد از هزار سال بهم حاصل خواهد شد مانند آنکه موافق
حدیث صحیحه متواتره خلافت تمام روی زمین از مشرق تا مغرب از جنوب تا شمال آنحضرت
را بطریق اجمال حاصل بود بدلیل اُعْطِيتُ مَفَاتِيحَ كُنُوزِ الْأَرْضِ و در روایت دیگر است که وُضِعَتْ
مَفَاتِيحُ كُنُوزِ الْأَرْضِ فِي يَدِي و در صحیحین وارد است که زُوِيَتْ لِيَ الْأَرْضُ مَشَارِقُهَا
وَمَغَارِبُهَا وَيَبْلُغُ مُلْكُ أُمَّتِي مَا زُوِيَ لِي مِنْهَا و در روایت دیگر إِنَّ اللَّهَ زَوَى لِيَ الْأَرْضَ مَشَارِقَهَا وَمَغَارِبَهَا
وَأُعْطِيتُ مَفَاتِيحَ كُنُوزِ الْأَرْضِ و در بعضی روایات که در غیر صحاح آمده جَاءَنِي جِبْرِيلُ بِمَفَاتِيحِ كُنُوزِ
الْأَرْضِ عَلَى فَرَسٍ أَبْلَقَ حال آنکه اینمعنی در زمان سعادت نشان آن جناب و در عهد کرامت مهد
خلفاء راشدین واقع نه شد بلکه فتح هندوستان بر دست سلطان محمود غزنوی و فتح ترکستان
بر دست دیگران و فتح روم بالکلیه بر دست عثمان ترکمان و اولاد او بوقوع آمده و هنوز
ملک حبشه و ملک سیع چین و خطا از قلمرو آنحضرت خارج است انشاء الله تعالی در عهد امام مهدی
و حضرت عیسی بوقوع خواهد آمد و خلافة الارض که میراث ابو البشر است کمالیست عمده در انواع

له حصول موقوف بدون موقوف علیه محال است ۱۲
عه پس کلید های خزانه های زمین عطا شده ام
عه در دست من کلید های خزانه های زمین داده شده
عه در قبضه من تمامی زمین داده شده از مشرق تا مغرب و
عطا کرده شد بمن کلید های خزانه های زمین ۱۲
ه پیش آمد جبرئیل با کلید های خزائن زمین بر اسپ ابلق ۱۲

آن جناب را بتوسط بعضی از افراد امت کہ اعوان مہدی و عیسی علیہ السلام خواہند بود حاصل خواہد شد
چنانچہ در جامع صغیر باین معنی اشارتی واقع شدہ کہ خَیرُ اُمَّتِی عِصَابَتَانِ عِصَابَۃٌ تَغزُو الہِندَ
وَعِصَابَۃٌ تَکُونُ مَعَ عِیسَی ابنِ مَریَمَ حالا مثل آفتاب روشن گشت کہ آنحضرت را جمیع کمالات حاصل بود
و تصرف دران کمالات بتوسط بعضی افراد امت واقع شدہ در رنگ آنکہ آنحضرت را علوم
اولین و آخرین حاصل بود چنانچہ در صحاح ستہ وارد است کہ اُعطِیتُ عِلمَ الاَوَّلِینَ وَالاٰخِرِینَ
لیکن تصرف در کلام مثلاً بتوسط شیخ ابوالحسن اشعری و شیخ ابومنصور ماتریدی و استاد
ابواسحاق اسفرائنی و امام غزالی و امام رازی و امثال این مردم آنجناب را حاصل شد و ہمچنین
تصرف در علم فقہ و تفصیل احکام شرعیہ از کتاب طہارت گرفتہ تا کتاب سلم و الشفعہ و فرائض و
وصایا بتوسط حضرت امام اعظم رحمۃ اللہ علیہ و امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ آنجناب را حاصل شد و ہمچنین
تصرف در آداب طریقت و مقرر کردن اشغال و اوراد و ذکر جہر و خفیہ و طور مراقبہ آن حضرت را
بتوسط حضرت سید عبدالقادر جیلانی و حضرت خواجہ بزرگ معین الدین چشتی و امثال این
بزرگواران حاصل شدہ و کمال آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم مقتضی آن بود کہ تہذیب
ظاہر با عمال جوارح و تہذیب قلب و نفس و عقل با عمال باطن فرمایند و تصرف در مادر اران
تفویض بکمال امت نمایند زیرا کہ اہم المقاصد و موقوف علیہ جمیع کمالات ہمین را مید انستند
و باین معنی بر واقفان سیرت مصطفوی صلی اللہ علیہ وسلم از شغل جہاد و تعلیم ارکان اسلام و قواعد
اجمالیہ سلوک از مداومت ذکر لسانی و تکثیر مناجات و ادعیہ و اذکار و تفقد احوال قلب
از حب و بغض و احوال مدرکہ از تیقظ و غفلت و توجہ آن قوت دراکہ در ضمن ہر تعبیر و تجدد
خواہ انفسی باشد خواہ آفاقی بسوئے مبدء و ایثار حب اللہ بر ماسوی و بذل مال و اہل و اولاد
در حب او و مانند این اعمال اوضح من الشمس ست و ابین من الامس چنانچہ در تفسیر لک فی النہار

(حاشیہ:) ۵ بہترین امت من دو قسم مردمان بوده اند مردمانیکہ در ہند غزا کنند و مردمانیکہ با عیسی علیہ السلام ابن مریم ہمراہ خواہند بود ۱۲
۵ عصبہ ۱۲ مردان ۱۲ ۱۲

سبحا طی یلاً در احادیث مروی مذکور ہست قاعدہ مقرر سیت کہ شغل مالوف بحکم العادۃ
طبیعۃ ثانیۃ مقتضی طبیعت میشود وخلاف آن خلاف طبیعت ہنست ودلیل انی این
مطلب آما دلیل نقلی پس از احادیث صحاح موجود ست کہ مرّ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
بمجلسین فی مسجدہ فقال کلاھما علی خیر واحدھما افضل من صاحبہ اما ھؤلاء فیدعون
اللہ فان شاء اعطاھم وان شاء منعھم واما ھؤلاء فیعلمون الفقہ والعلم
یعلمون الجاھل فھم افضل وانما بعثت معلما ثم جلس فیھم و دلیل اصح برین
مقدمہ آنست کہ حق تعالی در مقام عتاب میفرماید واصبر نفسک مع الذین یدعون ربھم
بالغداۃ والعشی یریدون وجھہ اگر خلاف مقتضی طبیعت آن حضرت نمی بود امر بصبر چرا میفرمود
وہمچنین آیہ ولا تطرد الذین یدعون ربھم بالغداۃ والعشی یریدون وجھہ و دلیل لمی برین
مقدمہ آنست کہ تعلیم این یعنی تہذیب ظاہر وانچہ در حکم ظاہر است از عقل و قلب و نفس
موقوف علیہ جمیع کمالات است و بنیاد تمام کارخانہ ولایت اگر درین امور آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم قدم نمی نہادند و بکمال جہد تصرف دران نمی نمودند بنیاد کارخانہ خراب بودو
ہیچکس از امت قائم مقام آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم درین تعلیم نمی تواند شد زیرا کہ این امور
بغیر نصوص صاحب شریعت نمی توان یافت و کشف و عرفان بدریافت این مطالب
نمی رسد بخلاف کمالات دیگر کہ دریافت آن بہ کشف و فراست میتوان شد و شدہ است
لیکن کشف و معرفت ہم موقوف بر تہذیب ظاہر و ما فی حکمہ است پس تعلیم تہذیب ظاہر
و ما فی حکمہ مغنی است از تعلیم تفاصیل مکشوفات اگر گوی این کلام و این آیات و احادیث
بلکہ متتبع سیرت جناب پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم دلالت میکند بر ترک تصرف ایشان در تسلیک
طریق خلق ہمچنان دلالت میکند بر ترک تصرف ایشان در جمیع ولایات گوییم فی الواقع

شغل و تصرفیکه آنجناب دارد تهذیب ظاهر و باقی حکم الظاهر بوده در تهذیب باطن و باطن
باطن نه بود چنانچه از تتبع سیر هویدا است لیکن در مقام خلت و دیگر ولایات فرق بدیهی آ
بسته وجه **وجه اول** آنکه از مقامات دیگر نشان داده اند و طریق تحصیل آن بیان
نموده تارةً صریحًا و تارةً کنایةً مثلاً یُحِبُّهُمْ وَیُحِبُّونَهُ رِجَالٌ یُحِبُّ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ
رَضِیَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ لَقَدْ رَضِیَ اللّٰهُ عَنِ الْمُؤْمِنِیْنَ اِذْ یُبَایِعُوْنَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ
فَعَلِمَ مَا فِیْ قُلُوْبِهِمْ اِنَّ اللّٰهَ اَمَرَنِیْ بِحُبِّ اَرْبَعَةٍ مِنْ اَصْحَابِیْ وَاَخْبَرَنِیْ اَنَّهُ یُحِبُّهُمْ اِلٰی
غَیْرِ ذٰلِكَ مِنَ الْاٰیَاتِ وَالْاَحَادِیْثِ الدَّالَّةِ عَلٰی اَنَّ بَعْضَ الْاَفْعَالِ وَالْاَشْغَالِ
عَلَامَةُ حُبِّ اللّٰهِ لِكَوْنِ الشَّخْصِ مُحِبًّا لِلّٰهِ وَبَعْضُهَا مُوْصِلٌ اِلٰی مَحْبُوْبِیَّةِ اللّٰهِ
بخلاف مقام خلت که هرگز از طریق تحصیل و علامات حصول آن نشان نداده اند **وجه
دوم** ولایات دیگر در زمان قریب از زمان سعادت نشان آن حضرت رائج و
متداول شدند و صحابه و تابعین و تبع تابعین وَهَلُمَّ جَرًّا اِلٰی زَمَانِ الْجُنَیْدِ وَاَقْرَانِهٖ
ثُمَّ هَلُمَّ جَرًّا اِلٰی زَمَانِ رُؤَسَاءِ الْقَادِرِیَّةِ وَالْجِشْتِیَّةِ کثیر التداول و
طریق تحصیل آن مدون و مبوب و مفصل گردید بخلاف مقام خلت که درین عهود متطاوله
اصلا کسی مذکور آن نکرده و نه طریق تحصیل آنرا کسی بیان نمود تا هزار سال گذشت طریق تحصیل
آن مقام در پردهٔ اختفا و احتجاب ماند تا آنکه حق تعالی حضرت مجدد را بر روی کار آورد و آثار
نشان ظهور این مقام که در جوهر شریف آن حضرت صلی الله علیه وسلم مودع و مکنون بود گردانید
و هزاران طالبان را بطفیل ایشان سلوک این طریقه میسر شد الحمد لله حالا بیان این طریقه
بوجهی نمایم که اختصاص آن باتباع مجدد کالشمس فی رابعة النهار منکشف گردد
قبل از حضرت مجدد طرق سلوک هم از راه محبیت و محبوبیت بوده اند اول راه محبیت

مے پیمودند و آخر بمرتبهٔ محبوبیت فائز میشدند و آنچه لوازم محبیت ست از ذکر جهر و وجد و شوق
و انکسار و تضرع و صبر و توکل و رضا جوئی او و مراقبهٔ صفات خصوصاً احاطه و معیت و
استغراق در توحید فعلی و خود را کالْمَیِّتِ فِیْ یَدِ الْغَسَّالِ داشتن و صفات خود را و غیر
خود را مستهلک در صفات او دیدن بلکه ذات خود را در ذات او مندمج ساختن و
حسن و جمال او را در هر مظهر مشاهده نمودن دران کوشش بلیغ می نمودند تا آنکه بانوار
و تجلیات در ابتدای سلوک و فنا و بقا در انتهاء آن فائز می گشتند و دم اتحاد میزدند که
اَنَا مَنْ اَهْوٰی وَ مَنْ اَهْوٰی اَنَا تا آنکه حضرت خضر بحضرت خواجه عبد الخالق غجدوانی
که از خاص[له] طریقه مجددیه بود تعلیم ذکر خفی نمودند باز در عهد حضرت[ع] خواجه نقشبند این معنی
برگ و بار پیدا کرد لیکن در عهد حضرت عبید الله احرار علوم توحید باین نسبت ممتزج
شدند و غلبه پیدا کردند تا آنکه حضرت مجدد قدس الله سره آن همه را در بطون بطون سپارند
و از چاک سینه خود سراغی به محبوب خود پیدا کردند حالا غایت ساری موقوف شد و شوق
و اشتیاق و وجد و مناجات و تضرع یکطرف ماند هر چه هست در قلب و روح و سر و خفی و اخفی
و عناصر دیدن است تا آنکه انوار تجلیات از باطن خود می افتد رفته رفته بمقام خلت
می کشد معنی محبیت عاشقی است و معنی محبوبیت معشوقی است و معنی خلت یارانه اینجا صحبت
یارانه است و سابق عاشقی و معشوقی بوده در اینجا راز و نیاز از جانبین است و سرگوشیها
از طرفین واقع میشود و در عاشقی نعره و بیتابی و سر بر در و دیوار شکستن و در معشوقی ناز و
دلال و فخر و مباهات بوده است این است طریق خلت بطریق اجمال اگر تفصیل آن
کسی خواهد با تباع مجددیه چند سال نشست و برخاست نماید و در وجدان خود نظر کند که
چه رنگ پیدا شود و راه طرق سابقین از بسکه اَلْوِجْدَانُ لَا یَکُوْنُ دَلِیْلًا عَلَی الْغَیْرِ

اگر غیر منکر شود باکی ندارد

نقشبندیہ عجب قافلہ سالارانند ٭ کہ برند از رہ پنہان بحرم قافلہ را
حاسدی گر کند این طائفہ را طعن قصور ٭ حاش للہ کہ برآرم بزبان این گلہ را
ہمہ شیران جہان بستۂ این سلسلہ اند ٭ روبہ از حیلہ چسان بگسلد این سلسلہ را

وجہ سوم خلت حالتی است ممتزج از محبیت و محبوبیت من الجانبین پس نسبت او با مقام محبیت و محبوبیت نسبت مرکب ببسیط است وَالْبَسِيْطُ مُقَدَّمٌ عَلَى الْمُرَكَّبِ طَبْعًا فَقُدِّمَ وَضْعًا اول درین امت محبیت صرفہ و محبوبیت صرفہ رائج شد باین طریق کہ در اوائل سلوک محبیت باشد و اخر آن محبوبیت كَمَا فِي السَّالِكِ الْمَجْذُوْبِ یا بالعکس كَمَا فِي الْمَجْذُوْبِ السَّالِكِ و چون دورۂ بسائط تمام شد دورۂ مرکب شروع شد

چون فراغت ز مفردات آمد ٭ وقت مشق مرکبات آمد

و عجب آنست کہ ہرچند این طریقہ مجددیہ در رواج و شیوع و فیضان فیوض الٰہی در ضمن آن برامت مصطفویہ متاخر است از طرق دیگر لیکن مبدأ آن متقدم است بر مبادی طرق دیگر زیرا کہ این طریقہ منسوب است بحضرت صدیق رضی اللہ عنہ و اول خلفا است وَاَوَّلُ مَنْ اَسْلَمَ مِنَ الرِّجَالِ الْبَالِغِيْنَ است و نیز در حق او استحقاق خلت منصوص است جاییکہ پیغمبر فرمودہ است لَوْ كُنْتُ مُتَّخِذًا مِنْ اُمَّتِيْ خَلِيْلًا لَاتَّخَذْتُ اَبَابَكْرٍ خَلِيْلًا اِلٰى اٰخِرِ الْحَدِيْثِ و اگر کسی را بخاطر خطور کند کہ درین صورت لازم می آید کہ عوام اتباع مجددیہ افضل باشند از اولیای سابقین سُبْحَانَكَ هٰذَا بُهْتَانٌ عَظِيْمٌ گویم جوابش سہ وجہ است **اول** آنکہ این وقت لازم می آید کہ طریق خلت را افضل از جمیع طرق انگاریم حال آنکہ چنین نیست بلکہ مقام محبوبیت افضل است از مقام خلت بدلیل لَاُوْثِرَنَّ حَبِيْبِيْ عَلٰى خَلِيْلِيْ

دوم آنکہ افضلیت بہ علوی مرتبہ است در هر مقام کہ باشد خواہ خلت خواہ محبیت خواہ محبوبیت مثالش آنکہ بادشاہان امرا را یاران و مصاحبان باشند کہ مدام در حضور حاضر باشند راز و نیاز با آنها و رمیان و امرا و صوبہ داران عمدہ و رسالداران و داروغہای کارخانجات و متصدیان دفاتر نیز میباشند و مرتبہ اینهمہ اشخاص بسیار بلند تر از مرتبہ یاران و مصاحبان میباشد گو دوام در حضور و صحبت دائمی مخصوص بیاران و مصاحبان مجلس است بلکہ با خواص و خدمتگاران **سوم** آنکہ منتهیان هر طریقہ را این معنی یعنی دوام حضور و قرب دائمی حاصل است پس سبب این قرب دائمی نیز از منتهیان طرف دیگر نمیتوانند شد آری مبتدیان این طریقہ را باین وجہ ترجیح و تفضیل میتوان بود کہ در مجاهدات و ریاضات و کشف و کرامات و ظهور خوارق عادات بہ مبتدیان طرق دیگر ارجح باشند و لهذا گویندہ گفتہ است

اول ما آخر هر منتهی است * و آخر ما جیب تمنا تهی است

حاصل آنکہ فضل جزئی را بجای کلی گرفتن و ملاحظہ وجوہ فضل نکردن کار قاصر فهمان است

تنبیہ نبی هر چند بعضی کمالات را بتوسط فردی از افراد امت خود حاصل نماید و بتوسل او بعض مقامات برسد با لقصور آن نبی ازین راہ لازم نہ آید و آن فرد را مزیتی باین توسط بر آن نبی حاصل نہ شود چہ آن فرد این کمال را بمتابعت آن نبی یافتہ است و بطفیل او باین دولت رسیدہ پس آن فی الحقیقت از آن نبی است و نتیجہ متابعت او و آن فرد بمثل از خادم او نیست کہ از خزانہ او خرج کردہ لباسهای مزینت طیار کردہ می آرد کہ باعث مزید حسن جمال مخدوم میگردد و در عظمت و کبریائی او می افزاید اینجا کدام نقص مخدوم است و کدام مزیت خادم امداد و اعانت از همکنان نقص است اما از خدام و غلمان کہ امداد و اعانت واقع شود عین کمال است و موجب ازدیاد جاہ و جلا

باقصی باشد که یکی را بدیگری خلط کند و در توهم منقصت افتد بادشاهان بامداد خدم وحشم ملکها میگیرند و قلعها فتح می نمایند و ازین امداد غیر از عظمت و ابهت بادشاهان هیچ معلوم نمی شود و نیز از شرف عزت خدم وحشم هیچ ظاهر نمیگردد امتان خدام و غلمان انبیا اند علیهم الصلوة والتسلیمات اگر ازینها امدادها باین بزرگواران برسد چه جای توهم منقصت شان است و آنکه گویند این بزرگواران اصلا محتاج بامداد نیستند و جمیع مراتب کمال ایشان را بالفعل حاصل است مکابره صریحه است چه بزرگواران نیز بندگان خدا اند جل شانه و همواره از فیوض و برکات فضل و رحمت او امیدواراند و همیشه خواهان ترقیات اند در حدیث آمده مَنِ اسْتَوٰی یَوْمَاهُ فَهُوَ مَغْبُوْنٌ و آن سرور مراتب خود فرموده است علیه و علی آله الصلوة والسلام سَلُوْا لِیَ الْوَسِیْلَةَ و ایضا در حدیث صحاح آمده است كَانَ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْتَفْتِحُ بِصَعَالِيْكِ الْمُهَاجِرِيْنَ یعنی پیغمبر خدا علیه و علی آله الصلوة والسلام در جنگها طلب فتح میکرد بتوسل فقرای مهاجرین این همه طلب و امداد و اعانت است جمعی که امداد و اعانت امتان را در حق این بزرگواران تجویز نمی نمایند و این بزرگواران را محتاج بامداد ایشان نمی دانند نظر شان بر بزرگی انبیا افتاده است علیهم الصلوة والتسلیمات و علو درجات شان در نظر ایشان آمده مع ذلک اگر نظر شان بر عبودیت این بزرگواران نیز می افتاد و احتیاجات ایشان که بمولای خود دارند جل شانه معلوم شان می گشت از امداد امتان انکار نمی نمودند و از اعانت خدام و غلمان شان استبعاد نمیکردند **وجه چهارم** کشف اهل الله در است و درست است لیکن در بعض اوقات حقیقت الامر بطریق اجمال در می یابند و در بعض اوقات بتفصیل و در بعض اوقات متشبح بشبحی و در بعض اوقات بغیر حجاب سبحان کلام صوفیه لاجانه

له معلوم بالفعل محتاج و نیز بعض صحابه ... نمع ۱۲

از دانستن اجمال و تفصیل و اغماض نظر از مخالفتی که قائل را در میان کلام مجمل و کلام مفصل میباشد
پس ما شک نداریم که در هر طائفه از زمان فیضی دیگر فتح میکنند و درین زمانه فیضی دیگر
در میان مردمان مفتوح شده و چون روح حضرت خاتم النبیین علیه الصلوٰة والتسلیمات بسبب
علوی مبدأ تعین ایشان و عموم فیضی است که بر ایشان لقا شده است هر فیضی جدید که در عالم
پیدا می شود و تبازگی بروی کار می آید ضمیمه حظیرة القدس میشود و اہل دل بسا است که این
امر را اجمالا ادراک کنند و باین لفظ تعبیر نمایند که این کمالات الحال آنجناب را حاصل شده
است و تفصیل این کلام وایفای حق آن آنست که گفته شود که مصلحت کلیه الٰہیہ تقاضا کرده است
که بعض شروح و تفاصیل و عکوس تجلی اعظم در ہر عصری پیدا شود و منشا آن شخصی باشد از
کمل که بآن نور مجدد بمنزله شعاع تجلی اعظم و بمثابه اعراض آن جوهر افخم گردد و آن ظهور
خود است بحسب اطوار و ادوار و تطور خود است بحسب اشخاص و ازمان چون این مقدمه
ممهد شد باید دانست که حقائق اجمالیه که بر اهل الله ظاهر میشود چون لغت و عرف از
تعبیر آن کوتاه است این طائفه لفظی از کتاب و سنت که بحسب فن اشارة و اعتبار
بر آن حمل توان کرد میگیرند و آن را عنوان آن حقائق اجمالیه فائضه بر قلب ایشان
میگردانند و سخن را بآن مربوط میسازند و آن معارف غامضه را در پرده آن لفظ ادا
می فرمایند منفرسان از مطالعه کنندگان را لازم است که از خصوصیت این لفظ اغماض
نظر کنند و مطمح نظر خود همان حقیقت اجمالیه و معرفت غامضه سازند پس فیما نحن فیه
اقامت لفظ خلت و استجابت دعای اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ
عَلٰى اٰلِ اِبْرَاهِيْمَ و تصویر دائره که مرکز صرف ذات است و محیط آن کمالات ذات و
باز صیرورة آن مرکز دائرہ تامه که مرکز آن محبوبیت است و محیط آن امتزاج محبیت

همه نیرنگ عن اشاره و اعتبار است اعتراض بمثل این مقدمات وارد نمی شود چنانکه صورت
رایت آسگاین رهی اعتراض بفقدان انبیاء و انطفار اسد و یا و بروز ذنب وجهی ندارد
همچنین است سخن در حقیقت قرآن و حقیقت کعبه و حقیقت محمدیه و بیان دوائر و اقواس
علاوه برین بدانند که هر پیغمبر را با پروردگار خویش معامله علیحده است و سری جداگانه هیچ احدی
را دران معامله بالاصالت شرکت نیست مثلاً نسبتی و قربی که سید الاولین و الآخرین را صلی الله
علیه وسلم است غیر او را میسر نیست و همچنین قربی که مخصوص حضرت ابراهیم است دیگری
را نه و علی هذا القیاس اما آن نسبت و قرب مجهول الکیفیة است و چون عارفی را خواهند که
بعلم آن نسبت و قرب که هر یکی را ازین اکابر ثابت است سرفراز سازند آن قرب و نسبت را
در صورت مثالی یا امریکه مناسب آن قرب و مشابه آن نسبت است ظاهر میسازند و بجهت اطلاع
بر حقائق آن نسبت بی صورت مثالی متعسر است پس غایت قرب و اتصال را بصورت مرکز
می نمایند و قرب دیگر را بصورت محیط و علی هذا القیاس پس خلاصه کلام آن است که بعد از الف
فتح دوره دیگر شده است که به بعض اعتبارات اجمال فیوض متقدمه است مثلاً احوال قلب و روح و
سر و غیر آن همه مجمل شده هیئت جمعیت پیدا کرده و به بعض اعتبارات تفصیل فیوض متقدمه است
بالجمله حضرت مجدد ارهاص این دوره اند و بسا معارف مختصه این دوره از زبان شیخ بطریق رمز و ایما سر زده و شیخ قطب
ارشاد این دوره است و بر دست وی بسیاری از گمراهان بادیه بدعت خلاص شده اند تعظیم
شیخ تعظیم حضرت مدور دوائر و مکون کائنات است و شکر نعمت شیخ شکر نعمت مفیض اوست
اعظم الله تعالی له الاجور **وجه پنجم** مبدأ تعین محمد صلی الله علیه وسلم محبوبیت صرفه است و
مبدأ تعین ابراهیم علیه السلام خلت که زینه پایه تعین محمدی است صاحب ولایت محمدی را
ولایت ابراهیمی ضرور است که زینه پایه وی است لیکن چون محبوبیت صرفه می خواهد که محبوب

برزینه پایه توقف نه نماید و در مقام خلت هم فضیلتی عظیم است گو که زینه پایه از محبوبیت صرف فیها
است رب العالمین خواست که تفصیل مقام خلت هم بعضی پیروان محمد صلی الله علیه وسلم و اتباع کسب افا
کنند تا آن منصب عالی زیر نگین آن سرور محبوبان باشد فَاِنَّ الْعَبْدَ وَمَا فِیْ یَدِہٖ
مِلْکٌ لِمَوْلَاہُ یعنی غلام و آنچه در دست اوست ملک خداوند اوست حق تعالی بعد
هزار سال این مستجاب گردانید و حضرت مجدد را که یکی از اتباع آن سرور است بدولت
متابعت آن سرور علیه السلام باین سرفراز کرده **اشتباه سوم** هرچه گفته شد
که متوسطی از افراد است آن حضرت صلی الله علیه وسلم را باید که از راه دیگر مناسبت به محیط
داشته باشد تا اکتساب کمالات آن مرتبه نماید و بتحقیقت آن مرتبه متحقق گردد این الفاظ
ناشی از کدام عالم است منجر به تشویش می شود گوئیم جای تشویش نیست زیرا که مراد از راه
دیگر راه محبیت و محبوبیت است و ازین هر دو راه مناسب به محیط دائره خلت میتوان شد
لِمَا سَبَقَ اَنَّ الْخُلَّةَ مَاهِیَّةٌ مُمْتَزِجَةٌ مِنَ الْمُحِبِّیَّةِ وَالْمَحْبُوْبِیَّةِ وَحُصُوْلِ
اَحَدِ الْجُزْئَیْنِ مِنْ شَیْءٍ یَحْصُلُ مُنَاسَبَتُهٗ مَعَ ذٰلِکَ الشَّیْءِ وَهٰذَا الْاَمْرُ کَالْبَدِیْهِیِّ ظَاهِرٌ معترض از
راه دیگر راه ورای اتباع پیغمبر علیه السلام فهمیده و به تشویش افتاده حال آنکه خود در کلام سابق
اقرار نموده که جناب پیغمبر ما صلی الله تعالی علیه وسلم جمیع راه ها کشاده بودند و هیچ راهی از حیطه
جمعیت ایشان بیرون نمانده باز این توهم چه معنی دارد و هرچند ازین عبارت بصراحت
مستفاد نمی شود که مراد ازین فرد ذات شریف خود را مراد داشته باشند لیکن واقع چنین است
و هرکه از احوال حضرت ایشان آگاه ست میداند که جمیع قیود در ذات حضرت ایشان
متحقق بودند زیرا که ایشان را قبل از آنکه این طریقه عنایت شود از والد بزرگوار خود شیخ
عبدالاحد قدس الله سره طریقه قادریه که بنای آن محبوبیت است باستیفا کسب فرموده بودند

بودند و حضرت شیخ عبدالاحد از شاه کمال کیتهلی و ایشان از سید فضیل و هلم جرا الی آخر
السلسلة عجب تر آنکه حضرت ایشان را بعد از ان کراین طریقه عنایت شد و سالها
تسلیک طالبان درین طریقه فرمودند باز حضرت شیخ سکندر نبیره حضرت شاه کمال
کیتهلی قدس الله سرهما بامر و اجازت از صاحب طریقه محبوبیت خرقه را آورده در سرهند بحضرت
ایشان پوشانیدند پس از راه مقام خلت بمقام محبوبیت رسیدند چنانچه سابق از راه
محبوبیت بمقام خلت رسیده بودند و این قسم نیرنگها از عجائب معاملات خدا است با
بندگان برگزیده خود چنانچه حضرت پیغمبر ما را صلی الله علیه وسلم در ابتداء بوضع حجر اسود و
شرکت در بنا کعبه مقام ابراهیم حاصل شده بود بعد از ان در مدینه منوره بسبب اشتغال
بجهاد و مقابله با یهود و نصاری مقام موسوی و عیسوی حاصل شد بلکه از شب معراج و
وقوع اسرا بسوی بیت المقدس آغاز همین شده بود تا غزوه تبوک که اول غزوات
شام است همین تضاعف و تزاید پذیرفت تا آنکه در حجة الوداع باز بکمال ابراهیمی معنی
مشرف شدند و مقام ابراهیمی دران روز جلوه عظیم نمود وَالنِّهَایَةُ هِیَ الرُّجُوْعُ
اِلَی الْبِدَایَةِ متحقق گشت **اشتباه چهارم** و در بعض جا حضرت مجدد نوشته اند
آن فرد خضر باشد یا الیاس درینجا خود را صریح مراد داشته اند **جواب** درین کلام
تناقض نیست زیرا که در مکشوفات اکثر شی مبهم القا می شود باز تعیین آن مبهم میفرمایند و در وقتی
که شی مبهم القا می شود عقل را در تعیین ما صدق آن مبهم جولانی روی میدهد چنانچه از آنحضرت
صلی الله تعالی علیه وسلم این قسم ابهام و تعیین واقع شده در صحیحین موجود است اِنِّیْ رَاَیْتُ
فِی الْمَنَامِ اَنِّیْ اُهَاجِرُ مِنْ مَکَّةَ اِلٰی اَرْضٍ بِهَا نَخْلٌ فَذَهَبَ وَهْلِیْ اَنَّهَا الْیَمَامَةُ
اَوْ هَجَرُ فَاِذَا هِیَ الْمَدِیْنَةُ یَثْرِبُ همچنین است حال حضرت مجدد درین کشف

لـه وهل بالفتح اذا ظن شيئا فتبين الامر بخلافه ۱۲ فتح الباری
لـه اذا یا قوت ان هجر بلد بالیمن بینه اوبین (؟) الشحر ... بینها وبین الیمامة ... لان الیمامة من مکة والیمن ۱۲ ۱۲

اول ایشان را بطریق ابهام معلوم شد که فرد متوسط چنین و چنان می باید چون دیدند که اساس
این طریقه حضرت خضر نهاده اند خیال آنطرف رفت باز ملاحظه نمودند که حضرت خضر با مردم
اختلاط بسیار دارند و طریقهٔ خلت خلوت و انزوا لازم است خیال بطرف حضرت الیاس
رفت اینهمه بنا برین بود که متوسط در حصول کمالی برای پیغمبر عالی مقدار غیر پیغمبر نمی تواند شد
و در افراد این امت غیر ازین دو بزرگ پیغمبری نیست آخرها معلوم فرمودند که این متوسط را
پیغمبر بودن ضرور نیست بلکه کمال متابعت پیغمبر خود کافی است درین امر و نیز مقصود از انزوا
و خلوت در انجمن است که بناء طریقهٔ حضرت خواجگان بر آنست نه خلوت جسمانی و بهر حال
بالیقین معلوم شد که آن متوسط ذات شریف ایشان است تحدیثا بنعمة الله که بآن هر کسے
مامور است اَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ و انکشاف بآن معنی و انمودند این قسم
اختلافات را تناقض فهمیدن کار کسی است که با مکشوفات این مردم آشنا نیست و الا از کلام
شیخ اکبر در جا بهای بسیار مستفاد میشود که خاتم الاولیا این امت امام مهدی است و
در جا های بسیار خود را خاتم الاولیا قرار داده ه

چو بشنوی سخن اهل دل مگو که خطا است + سخن شناس نهٔ دلبرا خطا اینجا است

اشتباه پنجم خواهش حضرت مجدد فرموده منم که این کمالات را بر رسول خدا صلی الله علیه و سلم
کسب کنانیدم این است که ازین عبارت صریح خیانت در نقل و تحریف
واقع شده زیرا که متبادر از کسب کنانیدن این است که این فرد بجای شیخ و مرشد باشد و
رسول خدا حاشا من ذلک بجای تلمیذ و طالب باشند و هرگز مفاد کلام حضرت ایشان
اینچنین نیست حق عبارت آن بود که منم این کمالات را کسب کرده منسوب بجناب رسول
خدا صلی الله علیه و سلم ساخته ام و در کمالات بی نهایت آنجناب بطریق نیاز گردانیده ام

ودر جریدهٔ اعمال آنجناب نویسانیده ام اگر بزبان طالب علمانه این معنی را ادا کرده شود باید گفت هرگاه گفته شود که این صفت فلانی بواسطهٔ فلان چیز حاصل شد دو معنی بهم میرسد **اول** آنکه واسطه واسطه فی الثبوت باشد یعنی آن صفت اولا واسطه را حاصل شد و ازان بطریق سببیت مثل آن چیز بذی الواسطه حاصل شد کحرارة الماء بواسطة النار فانّ هناك حرارتین احدٰهما قائمة بالنار والاخرٰی قائمة بالماء ناشئة عن حرارة النار واین معنی هرگز مراد حضرت ایشان نیست **دوم** آنکه واسطه واسطه فی العروض باشد یعنی صفت واحده قائم شود بواسطه حقیقة وهمان صفت واحده قائمه بالواسطه منسوب گردد بذی الواسطه مثل حرکة جالس السفینة بواسطة سفینة فانّ هناك حرکةً واحدةً قائمةً بالسفینة لا بالجالس نعم ینسب هٰذه الحرکة الی جالس السفینة بالعرض والمجاز و مراد حضرت ایشان همین معنی است یعنی کسب این کمالات من کردم وآن کمالات بمن قائم شده منسوب بجناب رسول خدا صلی الله علیه وسلم گشته اند بحکم آنکه اعمال امت درجریدهٔ اعمال پیغمبر محسوب میشود وآن حضرت مستغنی اند از کسب این کمالات بحصول کمال ارفع منه و این معنی هیچ قباحت ندارد و نیز این را بدلائل بسیار ثابت کرده میدهم بعون الله وتوفیقه از انجمله قصهٔ مفاتیح کنوز ارض و تصرف تمام زمین از مشرق تا مغرب از دست تابعان آن حضرت بآن حضرت منسوب گشت و بعد از صدها سال بلکه زیاده بر هزار سال موعده زُوِیَتْ لِیَ الْاَرْضُ مَشَارِقُهَا وَمَغَارِبُهَا متحقق خواهد شد واز انجمله آنکه فتح فارس و روم وهلاک کسرٰی وقیصر از دست شیخین رضی الله عنهما واقع شد و بعد از چند سال از وفات آن حضرت بآن جناب منسوب گشت واز انجمله آنکه در حدیث صحیح وارد است که آنحضرت صلی الله علیه وسلم حضرت علی را فرمودند یا علیّ انّك

له مثل گرمی آب بواسطهٔ آتش که دراینجا دو حرارت است یکی ازان با آتش قائم است و دیگری با آب که از آتش پیدا است ۱۲

عه مثل حرکت نشینندهٔ کشتی است که بواسطهٔ کشتی او را حرکت شود دراینجا یک حرکت است که بکشتی قائم است آن حرکت بنشینندهٔ کشتی قائم نیست ... مجازاً منسوب می‌شود ۱۲

تُقَاتِلُ عَلٰی تَاْوِیْلِ الْقُرْاٰنِ کَمَا قَاتَلْتُ عَلٰی تَنْزِیْلِہٖ

و این معنی بعد از سی سال از دست حضرت مرتضی علی بوقوع آمد و در جریدۂ اعمال آن حضرت محسوب گشت اینجا نمی توان گفت کہ قتال علی تاویل القرآن کمالی بود عمدہ و آنحضرت را حاصل نہ شدہ مگر بواسطہ علی مرتضیٰ زیرا کہ کمال آنجناب کہ قتال علی تنزیل القرآن بود ارفع و اکمل بود از قتال علی تاویل القرآن لیکن چون این قتال یعنی تاویل القرآن آنحضرت را بی واسطہ متوسطی از افراد امت ممکن نبود ناچار متوسطی را بروی کار آوردند کہ بواسطہ او این قتال منسوب بآنحضرت گردد وجہ عدم امکان آنست کہ در عہد آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم قتال علی تاویل القرآن متصور نیست زیرا کہ ہر تاویلی را کہ آنحضرت بزبان خود فرمایند آن تاویل تنزیل میگردد پس قتال برآن قتال بر تنزیل می شود نہ بر تاویل و منکر آن تاویل کافر می شود گویا کہ منکر نص صریح قرآن شد پس لابد متوسطی باید ذو جہتین من جہتہ خلیفہ و مجتہد باشد تا انکار تاویل او کفر نگردد و بانکار تنزیل منجر نشود و من جہتہ متحد الحکم با پیغمبر کہ خلیفہ حکم مستخلف دارد چون انکار حکم او بالعرض انکار حکم پیغمبر است انکارش منسوب بآن حضرت میشود و در جریدۂ اعمال آن حضرت این کمال ہم ثبت گردد کذا ہذا بعینہ **اشتباہ**

ششم آن راہ از کجا آوردند **گوییم** مراد از عالم دیگر عالم امتزاج محبیت و محبوبیت است کہ تعبیر از آن بمقام خلت کردہ میشود و ازین راہ از نزد خدا آوردند چنانچہ حضرت علی مرتضی کرم اللہ وجہہ قتال علی تاویل القرآن را از نزد خدا آوردند و آن قتال از عالم دیگر است از قبیل جہاد کفار ہم نیست و از قبیل قتل مسلمین ہم نیست ہیئت ممتزجہ دارد و این معنی ایشان را بحکم خلافت نبود و متابعت آن جناب حاصل شدہ چنانچہ حضرت ایشان رضی اللہ عنہ نیز بسبب کمال متابعت آنجناب روزی شدہ و عجب است از کسانی کہ بر حضرت ایشان

طعن میکنند باین حیله که حضرت ایشان هم استقلال میزنند و برزخ را از میان بر نمی دارند
و نمی شنوند و نمی بینند که کمال حضرت ایشان در مکتوبات وغیر آن مشحون و مملوست از
تحریص بر کمال متابعت پیغمبر و جا بجا برای خود و تابعان همین معنی را از خدا طلب دارند و
جا بجا میفرمایند که بنا طریقه ما بر کمال متابعت سنت است و اجتناب از بدعت **اشتباه**
هفتم برزخ محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم از میان بر نمی خیزد و خلیلی تمام بواسطه آن
باشد از ولایت موسوی حاصل شدن معنی ندارد **گویم** فی الحال گذشت که تصرف ولایت
خلیلی آن حضرت را حاصل بود و تصرف در آن نه فرموده بودند بسبب شغل اهم تر از آن
حضرت ایشان را محض بکمال متابعت آن حضرت حاصل شد از پیشگاه جناب الهی و
منسوب بآن حضرت گردید چنانچه تصنیف مثنوی شریف که پر از جواهر گوناگون علم سلوک و علم
معرفت است از حضور خداوندی لمولانا رومی قدس الله سره محض بکمال متابعت پیغمبر خود
عنایت و منسوب بحضرت رسالت گشت بی آنکه تصنیف مثنوی از آن حضرت ممکن باشد بقوله
وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ و ارتفاع برزخ را فهمیدن از قبیل اوهام شیطانیه
است مَعَاذَ اللهِ مِنْ ذَالِكَ وحل شبه بالکلیه آنکه معنی و مضامین مثنوی همه ماخوذ از
مشکوة نبوت است و کسوت شعر پوشانیدن محض بمولانا جلال الدین رومی است چنانچه
اجزاء مقام خلت یعنی محبیت و محبوبیت همه ماخوذ از جناب ختمی است و تصرف در هیئت ممتزجه
مخصوص بحضرت ایشان است تصرف در هیئت ممتزجه در اختصاص کافی است چنانچه واضع
سکنجبین اگر دعوی اختصاص سکنجبین بخود کند سزاوار است که سرکه و شهد از دیگری باشد و
خواص سرکه و شهد را از دیگر آموخته باشد کذا هذا **اشتباه هشتم** دعاء اللهم صل
علی محمد کما صلیت علی ابراهیم بعد از هزار سال مقرون باجابت گشت و مدلول مستجاب شد

گویم درین ہیچ استبعاد نیست لقوله تعالی یُدَبِّرُ الْاَمْرَ مِنَ السَّمَآءِ اِلَی الْاَرْضِ ثُمَّ
یَعْرُجُ اِلَیْهِ فِیْ یَوْمٍ کَانَ مِقْدَارُهٗ اَلْفَ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّوْنَ ازین آیہ صریح
معلوم میشود کہ بعض کارہای خدا بامتزاج فیض سماوی و ارضی صعوداً و ہبوطاً در مدت ہزار
سال تمام میشود فلیکن من جملتها هذا الدعاء و ایضاً دعا ر وسیله و مقام محمود بعد ہزاران
سال مستجاب خواہد شد اگر این دعا بعد یک ہزار سال مستجاب شد چہ عجب و ایضا
بعض مواعید الٰہی در بارہ پیغمبر و امت پیغمبر در زمان حضرت امام مہدی علیہ السلام بوقوع
خواہد آمد اگر دعا راین مطالب کردہ شود و قبول آنرا قطعاً از یادہ تر بر ہزار سال خواہد گذشت
و در تفاسیر و روایات صحیحہ آمدہ است کہ حضرت آدم در حق خود و ذریت خود دعاہای
بسیار فرمودہ بودند و بعض از ان دعاہا در عہد حضرت سلیمان علیہ السلام مستجاب شد و ایضاً
دعا حضرت ابراہیم و حضرت اسمعیل علیہما السلام رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَیْنِ لَکَ وَمِنْ
ذُرِّیَّتِنَآ اُمَّةً مُّسْلِمَةً لَّکَ اِلی قوله رَبَّنَا وَابْعَثْ فِیْهِمْ رَسُوْلًا مِّنْهُمْ یَتْلُوْا عَلَیْهِمْ
اٰیٰتِکَ وَیُعَلِّمُهُمُ الْکِتٰبَ وَالْحِکْمَةَ وَیُزَکِّیْهِمْ بعد ہزار سال
مقرون باجابت شد و ہمچنین وَلَقَدْ کَتَبْنَا فِی الزَّبُوْرِ مِنْ بَعْدِ
الذِّکْرِ اَنَّ الْاَرْضَ یَرِثُهَا عِبَادِیَ الصّٰلِحُوْنَ بعد ہزار سال مقرون
باجابت شد **اشتباہ نہم** درین مدت ہزاران اولیا و خلفاء راشدین بودہ اند
از ہیچ یکی این کار نہ شد تعجب است **گویم** محل تعجب کلام بیہودہ این شخص است نمی
فہمد کہ ارادہ الٰہی مخصص بعض حوادث بہ بعض اوقات و بہ بعض امکنہ و اشخاص ہموار لم در آن
جاری نیست و چون و چرا در آن گنجایش نیست نمی توان گفت کہ حضرت خواجہ بزرگ
خواجہ معین الدین چشتی علیہ چرا مخصوص بارشاد اہل ہند شدند تا آنکہ شہرۂ آفاق است ایشان را

ولی الهندی می گویند قبل از ایشان از وفات آنحضرت قریب ششصد سال گزشته بود و
درین مدت هزاران هزار اولیاء و خلفاء راشدین بودند از هیچ یک این کار نشد تعجب است
و فتح ظاهری ملک هندوستان بر دست سلطان محمود[۵] غزنوی انار الله برهانه مخصوص شد
حالانکه قبل از مدت چار صد و سال تقریباً گذشته بود و در آن مدت سلاطین عظام و خلفاء
ذوی الاحترام از هیچ یک این کار نشد جای تعجب است **اشتباه دهم** آثار آن
اکتساب که بر رسول خدا صلی الله علیه وسلم بسته می کند کجا است خیلی تعجب **گویم** معنی نسبت
کردن بر رسول الله صلی الله علیه وسلم سابق گذشت این شخص واسطه فی العروض در لحوق صفتی
از صفات اضافیه بجناب حضرت رسالت مآب صلی الله علیه وسلم متوسط واقع می شود و امت
ایشان را از آن کمال مکسوب خود بهره رساز دو آثار آن جز تهذیب باطن که عبارت از
لطائف است بحصول ملکه یادداشت و حضور دائمی و نسبت بیرنگی در جمع کثیر از امت
مصطفویه صلی الله علیه وسلم امری دیگر نیست و بحمد الله این معنی کالشمس فی رابعة النهار
متشخص است و اگر یقین ملکان این جماعت کثیر که سوال کجا از آن بود می توان گفت که بخارا
و سمرقند و بلخ و بدخشان و قندهار و کابل و غزنی و تاشکند و یارکند و شهر سبز و حصار شادمان[۶]
که مسکن اهل اسلام است بی مشارکت هنود و روافض و نصاری است موجود است غیر ازین طریقه
طریقهٔ دیگر در آن رائج نیست الا شند و نادر **اشتباه یازدهم** این فرد را برای
حراست است چگونه فرستاد **گویم** دلیل انی این دعوی بر ظاهر است که از وجود ذات شریف
حضرت ایشان شبهات ملاحده و روافض و غالیان توحید و مبتدعیان طرائق و معتقدان
شرک خفی و جلی بالکلیه برطرف شد و تابعان ایشان بفضله تعالی در اتباع سنت سرگرم و
اجتناب از بدعت پیش قدم پس بمنزلهٔ آن شد که شخصی بیاید و دعوی کند که مرا فلان حکیم

[۵] سلطان محمود غزنوی در ۴۲۱ھ انتقال فرمود ۱۲ ۱۲

[۶] جناب سلطان ... در ... تاریخ ... ۱۲ ۱۲

نائب خود درین شہر ساختہ و مردم از معالجۂ او منتفع شوند و ہم طریق دوا و تشخیص را بخوبی از ہنر او دریافت
دہد متیقن گردد کہ این شخص صادق القول است از عہدہ خدمت خود بوجہ احسن برآمد و سرانجام
مہمات این خدمت نمود و اگر سند فرمانی از دفتر حکیم مطلق مطلوب است آن ہم موجود است
جلال الدین سیوطی در جمع الجوامع حدیث آوردہ است یَکُوْنُ فِیْ اُمَّتِیْ یُقَالُ لَہٗ صِلَۃٌ
یَدْخُلُ بِشَفَاعَتِہٖ الْجَنَّۃَ کَذَا وَکَذَا شیخ بدرالدین در کتاب حضرات القدس
آوردہ شاید کہ این بشارت اشارت بوجود مسعود حضرت ایشان باشد چہ ایشان در میان
علما و صوفیہ بودند کہ اختلاف فریقین را در وحدت وجود باہم جمع داشتند اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ الَّذِیْ
جَعَلَنِیْ صِلَۃً بَیْنَ الْبَحْرَیْنِ وَمُصْلِحًا بَیْنَ الْفِئَتَیْنِ و آن حضرت از سرور صلی اللہ علیہ وسلم
مبشر شدہ اند کہ فردا چندین ہزار کس را بشفاعت تو بخشند منطوق حدیث بمضمون بشارت
بران حضرت صادق می آید و درین مدت ہزار سال دیگری باین لقب نگذشتہ۔ این
استنباط موید بہ نقلیات و کشفیات است **اشتباہ دوازدہم** اگر شکر نعمت است
کدام قبول خواہد کرد طرفہ ماجرا است **گویم** اگر شکر نعمت را صاحب نعمت باید کہ قبول نمود
از قبول و ناقبول دیگران چہ می کشاید نقل قال اللہ تعالیٰ لَئِنْ شَکَرْتُمْ لَاَزِیْدَنَّکُمْ
پس مدعی کہ قبول شکر در جناب الٰہی است بموجب عدہ او تعالیٰ حاصل است از قبول کسان
دیگر کاری نیست ؎

اِذْ رَضِیَتْ عَنِّیْ کِرَامُ عَشِیْرَتِیْ ٭ فَلَا زَالَ غَضْبَانٌ عَلَیَّ لِئَامُہَا

اشتباہ سیزدہم در بعضی مکاتیب جلد ثالث واقع شدہ است کہ حقیقت کعبہ
حقیقت الحقائق است و حقائق دیگران اجزا اند مراد از اجزا جزئیات و ازین بیان ظاہر
می شود کہ جامع جمیع حقائق ابراہیمی است و حقیقت ولایت محمدی ہم جزء آن بود کہ مرکز است و مرکز را

[illegible]

جز جزئیت چاره نیست پس فضل کلی باید که نصیب خلیل باشد **گویم** دائرهٔ تعین اول مشتمل بر دو

چیز است مرکز و محیط مرکز مبدأ آنحضرت صلی الله علیه وسلم است و محیط مبدأ تعین خلیل نه آنکه مبدأ

تعین خلیل کل و مبدأ تعین حبیب جزء آن باشد و چون مرکز حکم اصل دارد و محیط ظل آن فضل کلی آن

مرکز را بود و ازینجاست که در مکتوب صد و بست و دوم از جلد ثالث باین عبارت

نوشته اند حقیقت محمدی که ظهور اول است حقیقت الحقائق است حقائق دیگران

کا نظلال اند مر او را و او اصل آن حقائق است پس ناچار آن حقیقت واسط بود میان سائر حقائق و

میان حق جل و علا وصول احدی بی توسط او علیه الصلوة والسلام محال باشد فَهُوَ نَبِیُّ

الْأَنْبِیَاءِ وَالْمُرْسَلِیْنَ وَاِرْسَالُهُ رَحْمَةٌ لِّلْعَالَمِیْنَ ۞ وازین جاست که انبیا را اولوا العزم با وجود

اصالت بتبعیت توسط او می خواهند و آرزوی اشتراک امت او می کردند فَهُوَ عَلَیْهِ وَعَلٰی

اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ کَمَا هُوَ اَفْضَلُ مِنْ کُلِّ فَرْدٍ مِّنَ الْاَنْبِیَاءِ الْکِرَامِ

وَالْمَلٰئِکَةِ الْعِظَامِ اَفْضَلُ مِنَ الْکُلِّ مِنْ حَیْثُ هُوَ کُلٌّ زیرا که اصل را

بر ظل خود فضل است **اشتباه چهاردهم** مراد از صباحت و ملاحت حسن ظاهر است

نه ولایت و این نیز غلط صریح است که نسبت صباحت به حضرت یوسف است علیه السلام

نه به حضرت ابراهیم علیه السلام **گویم** مراد از صباحت و ملاحت همان صباحت و ملاحت

است که آن سرور فرموده علیه و علی آله الصلوة والسلام اَخِیْ یُوْسُفُ اَصْبَحُ وَاَنَا اَمْلَحُ

ملاحت از برای خود اثبات فرموده و صباحت را بحضرت یوسف منسوب ساخته

که از پدر کلان خلیل الرحمٰن است بایشان رسیده است علی نبینا وعلیهما الصلوة والتسلیمات

اگر خادمی خدمت کاری نماید و مشاطگی کند و حسن صاحب جمال را طراوت دهد و زینت

بخشد و مزین سازد و بحسن خود دلالت دهد و صاحب جمال را جمع کند و حسن یکدیگر را با هم گر

---

١٥ پس او نبی انبیا و مرسلین است و برای رحمت عالم او را فرستاده ۱۲

٥٢ آن سرور عالم صلی الله علیه وسلم چنانکه بهتر است از هر فرد انبیا و ملائکه همچنان بهتر است از همه از حیثیت کل ۱۲

۱۲

ممتزج سازد چه قصور آن دو صاحب جمال است و کدام نقص است در حسن شان خدا منگاری

الحمدلله که بنای شبهات منهدم گردید و چون گرد باد سر بهوا کشید ~~

از آه حسرتم جگر شعله آب شد — و از آتش دلم دل آتش کباب شد

چندین قفس ز شوخی بال و پرم شکست — آه از کجا نصیب من این اضطراب شد

قال در مکتوب نود و پنجم از جلد ثالث می نویسد که ولایت این فقیر هر چند مربای ولایت

محمدی و ولایت موسوی ست و به طفیل این دو اکابر مرکب از نسبت محبوبی و محبی است

که رئیس محبوبان حضرت رسالت است صلی الله علیه وسلم و راس محبان حضرت کلیم الله علیه

الصلوة والسلام اما بواسطهٔ متابعت حضرت خاتم الرسل علیه الصلوة والسلام در ولایت

من کار و بار دیگر است و معامله من علاحده با آن مربوط است اگرچه اصل این ولایت

ولایت پیغمبر خود است که ولایت محمدی باشد که منشأ آن بالاصالت ناشی از محبوبیت

صرف است لیکن چون ولایت موسوی که منشاء آن بالاصالت ناشی از محبیت صرف است

باین ولایت ضم گشته و منصبغ برنگ آن شده هیئتی دیگر پیدا کرده بلکه توان گفت که

حقیقت دیگر گشته و ثمرهٔ دیگر داده و نتیجهٔ دیگر بخشیده ازین عبارت ادعا افضلیت ولایت

او از ولایت خواجه عالم صلی الله علیه وسلم و از ولایت حضرت موسیٰ علیه السلام صریح

پیداست و این دعوی باطل محض است **اقول** این شبهه هیچ و پوچ است کدامی

لفظ دال بر همچنین افضلیت نیست مطلب نیست که ولایتم مربای ولایت محمدی و ولایت

موسویست علیهما السلام و از طفیل این ذوات متبرکات ولایتم از نسبت محبیت و محبوبیت

ترکیب یافته است اما از میامن متابعت خاتم الرسل در ولایت من امر آخر لائح شده

اگرچه که ملاک این ولایت هم ولایت محمدیست که منشاء او محبوبیت است لیکن ولایت موسوی

ولایت موسوی و محمدی کی کیفیت و محبوبیت

که محبت صرف است به نسبت ولایت تمام انصباغ وتلوین ولایت محمدیه یافته است از زین هیئت امتزاجی و صورت انصباغی اطلاق ثمرهٔ آخر برو بجای خود است واین مستدعی اصالت آن هردو ولایت و فرعیت ولایت امام است چنانکه بر عاقل فطین مختفی نیست درین هیچ شک نیست که ولایت اولیا جزئیات و ظلال ولایات انبیاست علیهم السلام چنانچه درین مقام از لفظ مربا و حاصل این ولایت ولایت پیغمبر خود است صاف ظاهر است پس ولایت ایشان در رنگ کوزه باشد که از دو دریاے مختلف الطعم پر کرده باشند این کوزه اگرچه امتزاج کیفیتے جداگانه بهم رسانیده است و خصوصیتی علحده بدست آورده است لیکن فضل همان دو دریا راست الٰهی بود که این کوزه را برین دریا ها تفضیل و هدیا مساوات گمان برد چه این کوزه را با آن بحار ذخار هیچ مقدار نیست واگر بالفرض ازین کلام ادعای مزیت و خصوصیت مفهوم می شود پس آن به نسبت ابنا جنس خود است که اولیا باشند نه انبیا معاذ الله عنه واین منجمله تذکار تحدیث به نعمت الله است و درین مقام شبهٔ دیگر ناشی می شود و تقریرش این است که حضرت رسالت مآب علیه الصلوٰة والسلام هم محبوب است و هم محب واین هردو مرتبه بکمال دارد پس جامع مراتب محبوبیت و محبیت باشد پس بطفیل این دو اکابر ترکب در نسبت محبوبی و محبی گفتن چه معنی ازین ظاهر می شود که در ولایت محمدی نسبت محبیت نیست و لیس کذلک جوابش از مکتوب نود و ششم جلد ثالث ظاهر میشود نوشته اند که حضرت پیغمبر ما صلی الله علیه وسلم مسمی بدو اسم است احمد و محمد صلی الله علیه وسلم هر کدام ازین دو اسم مبارک را ولایت علحده است ولایت محمدی اگرچه ناشی از محبوبیت اوست علیه السلام اما آنجا محبوبیت صرف نیست مزجی از نشاء محبیت نیز دارد ولایت احمدی پیش قدم است از ان که مرتبه [illegible] ازین بیان هویدا گشت که آن سرور صلی الله علیه وسلم هردو

پس اسم محبوبیت ممتاز است غایة الامر آن است که محبوبیت صرف تعلق باسم مبارک
احمد صلی الله علیه وسلم دارد و محبوبیت ممتزجه به محبیت باسم مبارک محمد صلی الله علیه وسلم متعلق و آنچه
مذکور شد که فرحی از التذاذ محبیت نیز دارد و بنا بر آن است که با وجود امتزاج غلبه محبوبیت است بر محبیت از ین
ظاهر میشود که برتری محبیت حضرت کلیم الله علیه الصلوة والسلام بر محبیت آن سرور صلی الله
علیه وسلم غالب باشد چه آنجا محبیت خالص است و اینجا محبیت با محبوبیت ممتزج گردیده
است فافهم ص

محبوبیت فروغ رخ عالم سوزش * محبیت چراغیست که از خون دل افروخته اند

تنبیه در مکتوب نود و سوم از جلد ثالث تعیین اول را تعیین وجودی قرار داده است
و این دائره دانسته تعیین حضرت ابراهیم و خلت او مبدأ آن و مرکز این دائره را مبدأ تعیین
حضرت محبیت و محبیت او می خواهد و نویسد که این مرکز رفته رفته بعید برزخ دائره شد که محیط
آن دائره محبیت مبدأ تعیین حضرت موسوی است و مرکز آن مبدأ ولایت محمدی است
و این مرکز نیز رفته رفته بعد هزار سال بصورت دائره بر آمد که محیطش جامع خلت
و محبیت و محبوبیت گشته و این مبدأ ولایت فردامت شده بود و مرکزش صرف محبوبیت
مانده که مبدأ ولایت محمدیست صلی الله علیه وسلم در آخر مکتوب نود و چهارم جلد ثالث
نوشته است که محیط این مرکز ثالث که مبدأ ولایت فردامت است هرچند به نسبت
تعین اصغر نماید اما اجمع است چه هرچه بذات جل شانه نزدیک تر است جامع تر است
صغر آن در رنگ صغر انسان که با وجود صغر جامع ترین جمیع اصناف عالم است درین
عبارت از هر سه انبیا اولی العزم کمال او زیاده معلوم میشود اگر در خاطر ساده لوحی بگذرد
که فضل و برتری انبیا بر غیر انبیا آمده است گوییم آمده است از سبب متابعت خواجه عالم

صلی اللہ علیہ وسلم در خبر است فضلت علے الانبیاء بستۃٍ جُعِلَت لی الارضُ
مسجدًا وترابہا طہورًا واُحلت لِیَ الغنائمُ ونُصِرتُ بالرعب
واعطیت الشفاعۃ وبُعِثتُ الی الخلقِ کافۃً وختم لی النبیون پس از سبب
متابعت خواجہ عالم علیہ السلام ازین ہمہ دو سہ چیز این است را نیز میسر شد کہ انبیا را
سابق را نبود واین حقیقت فضل رسول است نہ فضل امت **اقول** ازین ہر دو مکتوب
فضل بر سہ انبیا را ولی العزم دانستن جہالت است حضرت مجدد در مکتوب نود و چہارم
از جلد ثالث می فرماید نبی ہر چند بعضے کمالات را بہ توسط فردی از افراد امت خود حاصل
نماید و بہ توسل او بہ بعض مقامات برسد اما نقص آن نبی ازین راہ لازم نیاید وآن فرد را
مزیتی باین توسط بران نبی حاصل نشود چہ آن فرد این کمال را بمتابعت آن نبی یافتہ
است الی آخرہ چنانچہ سابق عبارت پیش ازین مذکور شدہ است

عرق نشستہ زپندم رخ نکوئی ترا　　　زمن مرنج کہ میخواہم آبروئی ترا

وسرور عالم صلی اللہ علیہ وسلم را بر دیگر انبیا فضل کلی بود نہ جزی اگر ہمان فضائل
یا برخی ازان بامت اگرچہ بطفیل حاصل شود تاہم فضل کلی خواہد بود پس از تقریر معترض
فضل کلی امت بر انبیا را لازم می آید با آنکہ باتفاق ہست فضل کلی مر انبیا را است علی نبینا
وعلیہم الصلوۃ والسلام

سخت میخواہم کہ در آغوش تنگ آرم ترا　　　ہر قدر افسردہ دل را بیفشارم ترا

بعد ازین آنچہ بر مکتوب ہشتاد و ہشتم ایراد پیش کردہ چون شرحش در رسالہ ہدیہ مجددیہ
بر نگاشتہ شد لہذا درین مقام ذکرش ترک کردیم **قال** در مکتوب نود دہم از جلد ثالث
مینویسد واجتنبوا عن البلاءِ ما استطعتم فانّ الفرار مما لا یطاق

[Margin notes:]
نقض فضل داده شد بر انبیا را او سنتی امور تمام از زمین مسجد قرار داده شد و خاک پاک گردانیده شده و مال غنیمت

برا حلال شده و نصرت بسبب رعب... شفاعت ... خاتمیت ... امت

الفرار مما لا یطاق

مِنْ سُنَنِ الْمُرْسَلِيْنَ وَنَحْنُ فِيْ عَيْنِ الْبَلَاءِ مَعَ الْعَافِيَةِ فَلِلّٰهِ الْحَمْدُ

سبحانه نور ین بمنسوب از ہمہ انبیا بتفضیل جستہ **اقول** این اعتراض محمول بر نادانست ۵

بقتل من کشد شمشیر نے از بیم جان ترسم کہ طفل است و چو بیند کشتہ ام ترسد از آن ترسم

معنی این است بہ پرہیز از بلا بقدر طاقت خود زیرا کہ فرار از چیزیکہ انسان طاقت

آن ندارد از سنت رسولان علیہم السلام است چون عذاب بر قوم نوح آمدہ بر کشتی

سوار شد و لوط علیہ السلام با اہل خود بہ شبیکہ صباح آن عقاب نازل شد از بلد خروج

نمود و چون فرعون ارادہ قتل موسیٰ علیہ السلام کرد از مصر بطرف مدین بگریخت چنانچہ

خدای تعالیٰ در قران شریف از موسیٰ حکایت میکند فَفَرَرْتُ مِنْكُمْ لَمَّا خِفْتُكُمْ

و ذکریا علیہ السلام از اندیشۂ قوم بگریخت و در درخت متنور شد و درخت را بریدند و او

دو پارہ شد و یونس علیہ السلام چون مایوس از ایمان قوم خود شد

بر ایشان نمایان شد خروج کردہ و آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم تعوذ از

بلا خواستہ اند بخاری در صحیح خود از ابی ہریرہ رضی اللہ عنہ روایت کردہ ۴ كَانَ

رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَعَوَّذُ مِنْ جَهْدِ الْبَلَاءِ **قوله** اَلْجَهْدُ الْمَشَقَّةُ

قال ابْنُ بَطَّالٍ وَغَيْرُهُ جَهْدُ الْبَلَاءِ كُلُّ مَا اَصَابَ الْمَرْءَ مِنْ شِدَّةٍ وَمَشَقَّةٍ وَمَا لَا طَاقَةَ

لَهُ بِحَمْلِهِ لَا يَقْدِرُ عَلٰى دَفْعِهِ حافظ ابن حجر عسقلانی گفتہ ۵ وَفِي الْحَدِيْثِ دَلَالَةٌ لِاسْتِحْبَابِ

الْاِسْتِعَاذَةِ مِنَ الْاَشْيَاءِ الْمَذْكُوْرَةِ وَاَجْمَعَ عَلٰى ذٰلِكَ الْعُلَمَاءُ فِيْ

جَمِيْعِ الْاَعْصَارِ وَالْاَمْصَارِ وَشَذَّتْ طَائِفَةٌ مِنَ الزُّهَّادِ

و در جامع الصحیح البخاری از عبد الرحمن بن عوف رضی اللہ عنہ روایت کردہ ۶ اِذَا سَمِعْتُمْ

بِالطَّاعُوْنِ بِاَرْضٍ فَلَا تَقْدَمُوْا عَلَيْهِ وَاِذَا وَقَعَ بِاَرْضٍ وَاَنْتُمْ بِهَا فَلَا

۴ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم از بلا پناہ می جست

۵ درین حدیث دلالت است بر استحباب پناہ جستن از چیزہای مذکورہ و اجماع کردہ اند برین علما در تمامی زمانہ و شہرہا باستثنای طائفہ از زہاد ۱۲

۶

تخرجوا فرارًا منه وقتیکه وبا در شام واقع شد عمر رضی الله عنه از راه بگشت وحمل بلده نشد بر استفسار ابوعبیده بن الجراح گفت یا اباعبیدة نعم نفر من قدر الله الی قدر الله الحدیث رواه البخاری ازین احادیث بعضی تابت براجتناب از بلا ردارند وقول عمر رضی الله عنه صاف دلیل است بر فرار در الاشباه والنظائر از بزازیه نقل میکنند قبل الفرار مما لا یطاق من سنن المرسلین پس ازان نوشته روی العلاء فی فناءه انه صلی الله علیه وسلم مر بهدف مائل فاسرع المشی فقیل له اتفر من قضاء الله تعالی فقال علیه الصلوة والسلام فراری الی قضاء الله تعالی ایضًا

ازین روایت ثابت شد که فرار از بلاء ما لا یطاق سنت مرسلین است واین فرار بسوی ففروا الی الله بسوی خدای تعالی است نحن فی عین البلاء مع العافیة الخ این جمله مستانفه است متعلق بما قبل نبوده است محض شکر باری تعالی در باب عافیت بجا آرد که با وجود مبتلا نمودن در بلاها بالعافیت داشته بلاها که بر حضرت مجدد رح گذشته معظم ترین آن جور سلطان وقت وفات صاحبزاده عالی مقام شیخ محمد صادق علیه الرحمة بعارضه وبا بوده است واما با وجود مبتلا شدن باین بلیت ها بعافیت اند شکریه آن بجا می آرد اگر گویم این جمله متعلق بما قبل بوده است هم هیچ قباحت لازم نمی آید زیرا که در عافیت وفرار منافات نیست جائز است که در عین بلا فرار نماید وبا عافیت باشد ویا صابر در مقام باشد وبا عافیت باشد بلکه اولیاء را در مقام بلا با عافیت بودن دلیل بر عدم شدت بلا بوده است چه فرار انبیا بوجه بلاء ما لا یطاق است وبر ایشان آنچنان بلا نازل نشده که باعث بر فرار شود آری درین قول که انبیا از بلاء فرار نموده اند وما در عین بلا مقیم ایم اگرچه بظاهر

تناقض یافته شود اما بفحوای حدیث اشدّ الناس بلاءً الانبیاء ثم الامثل فالامثل

چون کم و زیادتی در بلا متصور است فی الواقع درین هم تناقض نیست و نه موجب تنقیص مرتبهٔ

انبیا رسیده آمد که تصریح باشدیت بلا مثل انبیا نکند باین طور که بگوید انبیا از بلا فرار نموده اند

و ما باوجود مبتلا شدن مثل بلائیکه بر انبیا نازل شده فرار نموده ایم و مقیم هستیم و انبیا صبر

نکرده فرار نموده و ما صبر کرده ایم درین صورت البته موجب تنقیص شان انبیا متصور

می شد عقلاء بیدار خوش گفت آنکه گفت ؎

نزول عنایت انبیاست ٭ و آنکه ترا عافیت آمد بلاست

قال آنچه در مکتوب دویست و هشتم از جلد اول تحریر نموده بر آن چند اعتراض عائد

شود **اول** حقیقت محمدی احمدی زبده و خلاصه و منشأ همه حقائق است پس حقیقتی که

از روی کتاب و سنت و اجماع امت اول و اقرب و اشرف و اعلی و زبده و مبدء و منشأ

و معاد جمیع حقائق باشد او را بعد از هزار و چند سال عروج کردن و بحقیقت کعبه متحد شدن

چه معنی باشد حقیقت کعبه را مسجود و حقیقت محمدی را ساجد دانستن بکدام دلیل بود که بالای

آن حقیقت جز ذات حضرت احد نیست ازین عبارت صریح اهانت حقیقت محمدی لازم

می آید **دوم** آنچه گفته شد که حقیقت محمدی حقیقت احمدی نام یابد و هر دو اسم مبارک به مسمی متحد شوند

این نیز خلاف واقع است برین برهان چیست اتفاق همه علماء و مشائخ برین که حقیقت

محمدی و احمدی یکی است از تعداد اسماء ذات مسمی متکثر میگردد **سوم** آنچه نوشته که حقیقت

محمدی بعد از هزار و چند سال مظهر ذات احد گردد بطلان صریح و دعوی قبیح است زیرا که حقیقت

محمدی از ازل تا ابد مظهر ذات احد است و همه حقائق مظهر او است **چهارم** آنچه نوشته

مقام سابق از حقیقت محمدی که خالی مانده در آن وقت حقیقت عیسوی از مقام خود عروج نموده

بمقام حقیقت محمدی که خالی مانده بود است قرار کنند نیز خطای عظیم و ناصواب جسیم است معلوم شد
که اصلا از حقیقت محمدی بهره ندارد حقیقت محمدی برزخ است میان احدیت و واحدیت
اگر این برزخ در میان نباشد هیچکس را وجود ماند نه شهود و خالی ماندن حقیقت محمدی که
تعین علمی اجمالیست و بجای او درآمدن حقیقت عیسوی که تعین علمی تفصیلی است چون
راست آید زیرا که در علم الهی تغیر و تبدل نیست آنجا میر محمد نعمان سوال کرده که چون حقیقت
محمدی و حقیقت عیسوی که تعین علمی اجمالی و تفصیلی است عروج و نزول او چگونه راست آید
در جواب میگوید که مراد من از حقیقت محمدی و احمدی عالم خلق و امر است نه تعین وجوبی
که عروج تعین وجوبی معنی ندارد پس عالم خلق او رجوع بعالم امر او نمود ازین جا نیز قباحت
عظیم پیدا میشود چون بالا مقرر کرده بود که حقیقت کعبه و حقیقت احمدی یکیست و گفته که حقیقت
کعبه مسجود حقیقت محمدیست ازینجا لازم می آید که تن مبارک او روح مطهر خود را سجده میکرد نه خدای
را سبحانه اینهمه عندیات اوست که خلاف کتاب و سنت و اجماع امت است در کنز الهدایة
بهدایة هیز درهم برعکس این مینویسید که تعین اول حقیقت محمدی است که ظهور اول است
و حقیقة الحقائق است بالمعنی که حقائق دیگر چه حقائق انبیا کرام و چه حقائق ملائکه عظام کالظل اند مر
او را و اصل همه حقائق است قال علیه السلام اول ما خلق الله نوری ایضا خلقت
من نور الله والمؤمنون من نوری و باید دانست که چون مراد او از
حقیقت محمدی تن مبارک آنحضرت است و از حقیقت احمدی روح مطهر او پس حقیقت
عیسوی را چه قرار داده باشد و چه گفته **پنجم** چون نزد او حقیقت محمدی و احمدی یکی
نباشد حقیقت کعبه و حقیقت احمدی چگونه یکی باشد که خلاف اجماع امت و از کتاب و سنت
اثبات نیافته و اتفاق همه برین است که حقیقت محمدی و احمدی یکیست چنانچه از اسم مبارک

۵ فرمود رسول خدا صلی الله علیه وسلم اول چیزی که الله تعالی پیدا کرد نور من بود و نیز

فرمود من از نور خدای تعالی پیدا کرده شدم و مسلمانان از نور من پیدا کرده شدند ۱۲

احمد ذات بابرکات خواجهٔ عالم صلی الله علیه وسلم مراد است همچنان از اسم مبارک محمد
ذات بابرکات آن خلاصهٔ موجودات مراد است وحقیقت کعبه از پرتو نور او است
وظل او وجزو او چنانچه او نیز در کنز الهدایة به هدایهٔ یازدهم مقرر کرده است بلکه گوییم که
چون حقیقت بانی کعبه ربانی از پرتو نور او باشد چرا حقیقت کعبه ربانی از پرتو نور او
بنا شد پس حقیقتی که از پرتو نور او بود وظل جزو او باشد چگونه مسجود وی گردد و او ظل و
ساجد آن شود بلکه توان گفت که حقیقت کعبه ساجد او است وظل او است زیرا که هر جزو
ساجد کل خود است ششم اجماع اهل سنت وجماعت بر آنست که در بقعه که وجود شریف
خواجه عالم صلی الله علیه وسلم مدفون است بر کعبه فضل وشرف دارد بلکه بر عرش وکرسی نیز
گفته اند وحدیث شریف بر بطلان او شاهد است که المؤمن افضل من الکعبة
ایضاً قال النبی صلی الله علیه وسلم المؤمن اعظم حرمة من الکعبة اخرجه ابن ماجة
عن ابن عمر رضی الله عنه قول سلطان العارفین بایزید بسطامی رحمة الله علیه زیارة
اهل القلب خیر من زیارة الکعبة سبعین مرة هفتم آنچه در سوال و
جواب نوشته است پر از قباحت می نماید وفساد بر فساد می افزاید چه حقیقت هر شیء
بطن البطون آن شیء است علی ما لا یخفی علی الناظرین پس حقیقت محمدی را نهایت نزول
محمد صلی الله علیه وسلم گفتن وحقیقت کعبه را نهایت عروج کعبه دانستن خلاف عقل ونقل
است هرگاه حقیقت کعبه را اصل ومسجود حقیقت محمدی گفته پس ظاهر است که اصل ومسجود
چگونه ظل وساجد را زینهٔ اول خواهد بود وچون ولی را بهست اورا از عروجات آن سرور
صلی الله علیه وسلم نصیب تمام است ودر وبیره نمودن حقیقت کعبه از برکات این بزرگواران
علی الدوام نه بعد از مضی الف عام پس توقف نمودن عروج حقیقت محمدی واتحاد آن

٩٥ ... مومن ... ٩٤ زیارت اهل قلب بهتر است از زیارت کعبه هفتاد بار

به حقیقت کعبه و حقیقت احمدی معطل داشتن مظهریتش مر ذات احمدی را نیز [illegible] لازم
از کدام کس صورت بندد و چون حقیقت کعبه و حقیقت احمدی یکی باشد پس مطوف [illegible] ازنیام
امت آمدن و از ایشان دریوزه نمودن و بطواف آمدن چسان راست آید در
چگونه صورت بندد **ہشتم** چون بالا از حقیقت محمدی جسد مبارک آن حضرت
صلی الله علیه وسلم مراد داشته و از حقیقت احمدی روح مطهر او مقرر نهاده از ینجا لازم
می آید که چون تن مبارک او عروج میکند و اولیا راست از و بهره می یابند پس
روح مقدس او از ایشان دریوزه می نماید و بطواف می آید **نهم** بنا بر آنکه پسر او
محمد معصوم گفته است که مراد پدر من از حقیقت کعبه ذات حق است و فساده اظهر
من الاول چه برین تقدیر لازم می آید که ذات حضرت حق تعالی از غیرین از نیام
خود دریوزه می نماید و بطواف ایشان می آید و این قول هم اهانت حقیقت احمدی
لازم می آید و هم سوء ادب جناب حضرت احمدی نعوذ بالله منها **دهم** آنچه در مکتوب
دو بیست و ششم جلد اول نوشته است که کمالات و مقامات حقیقت کعبه فوق کمال
بشری و ملکی است فوق کمالات نبوات و رسالات و ولایات است خلاف [illegible]
بالا گذشت چون بطواف اولیا راست می آید و از ایشان برکات میجوید و دریوزه می نماید
بکدام کس باشد که کمالات او را فوق کمالات نبوات و ولایات و رسالات خوانده و فوق
کمال بشری و ملکی داند **یازدهم** آنچه گفته که این کمالات حضرت ابراهیم را مفصل
حاصل بود و خواجه عالم علیه السلام او را مجمل حصول بود و بعد از هزار سال آن حضرت صلی الله علیه
وسلم نیز مفصل تحصیل فرموده هیچ اصلی ندارد دلیل برین چیست چون حقیقت کعبه زینه
اول حقیقت محمدی است نزد او اولیا راست از و دریوزه می نماید و بطواف می آید چگونه مآل

۱۵ فساد این کلام

مفصل او خواجہ صلی اللہ علیہ وسلم بعد از ہزار سال تحصیل فرماید **اقول** این ایراد ات از

مکتوب دویست و ہشتم از جلد اول تعلقی ندارد در حوالہ غلطی واقع شدہ **۵**

بے عربدہ از من سخن آغاز منیکرد ❊ یک حرف نمی گفت کہ صد ناز منیکرد

تعلقش از مکتوب دویست و نہم از جلد اول معلوم میشود کہ بہ میر محمد نعمان بدخشی

در حل بعضی از عبارات مبدء معاد صدور یافتہ پس اولاً درین مقام عبارت مکتوب

مذکور نقل کردہ می شود عبارت آن رسالہ این ہست کہ بعد از ہزار و چند سال از زمان

رحلت آن سرور علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام زمانی می آید کہ حقیقت محمدی از مقام خود

عروج فرماید و بمقام حقیقت کعبہ متحد گردد و این زمان حقیقت محمدی حقیقت احمدی

نام یابد و مظہر ذات احد جل سلطانہ گردد و ہر دو اسم مبارک بہ مسمیٰ متحقق شود و مقام

سابق از حقیقت محمدی خالی ماند تا زمانیکہ حضرت عیسی علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام

نزول فرماید و عمل بشریعت محمدی نماید علیہم الصلوٰۃ والتحیات در آنوقت حقیقت عیسوی

از مقام خود عروج فرمودہ بمقام حقیقت محمدی کہ خالی ماندہ بود استقرار کند باید دانست کہ

حقیقت شخصی عبارت از تعین وجوبی ہست کہ تعین امکانی آن شخص ظل آن تعین ہست

و آن تعین وجوبی اسمی ہست از اسماء الٰہی جل سلطانہ کالعلیم والقدیر والمرید والمتکلم

و امثالھا و آن اسم الٰہی جل شانہ رب آن شخص ہست و مبدء فیوض وجودی و توابع

وجودی او و این اسم را نسبت بحضرت ذات تعالی شانہ مراتب شتی ہست و در مرتبہ شان

صفت کہ وجود آن زائد ہست بر وجود ذات این اسم اطلاق می یابد و در مرتبہ شان کہ

زیادتی آن بر ذات بہ مجرد اعتبار ہست نیز این اسم صادق می آید و فرق درمیان صفت

و شان در مکتوبیکہ در بیان سلوک و جذبہ نوشتہ شدہ بتفصیل قرار یافتہ است اگر خفای

باشد بآن رساله رجوع نمایند وشک نیست که حصول شان اگرچه مجرد اعتبارست نیز
تقاضاء آن میکنند که فوق آن معنی زائد دیگر باشد مناسب آن شان که مبدء وجود
اعتباری او گردد پس این اسم را ازان مرتبه نصیبی حاصل شده و در فوق آن معنی زائد
نیز احتمال جاریست اما قوت بشری از ضبط آن عاجزست این فقیر کم بضاعت
یکمرتبه دیگر را هم گذرانیده است اما در فوق آن مرتبه غیر از استهلاک واضمحلال نصیب ندارد
وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ ○ شعر

هَنِيئًا لِأَرْبَابِ النَّعِيمِ نَعِيمُهَا وَلِلْعَاشِقِ الْمِسْكِينِ مَا يَتَجَرَّعُ

وتفاضل قدام اهل سر باعتبار طی این مراتب شتی ست علی تفاوت الاستعداد
والقابليات والواصلون الى الاسم قليلون من الاولياء فان اكثرهم
واصلون الى ظل من ظلال ذلك الاسم بعد ان عرجوا من المراتب
الامكانية باسرها بطريق السلوك والسير التفصيلي وقد
يتوهم الوصول الى ذلك الاسم في طريق الجذبة الصرفة
ايضا لكنه غير معتبر ولا يعتد به والذين عرجوا من ذلك الاسم وقطعوا مراتبه
المتفاوتة قلت او كثرت فهولاء اقل قليل منهم برسر اصل سخن رویم وگوییم که حقیقت
تشخص چنانکه تعین وجوبی او را گویند تعین مکانی او را نیز گویند چون این مقدمات
معلوم شد گوییم که محمد رسول الله علیه وعلی آله الصلوات والتحیات در رنگ کافه انام مرکب
از عالم خلق وعالم امرست واسم الهی جل شانه که رب عالم خلق اوست شان العلیم است و
آنکه نسبت عالم امر او میفرماید آن معنی است که مبدء وجود اعتباری این شانست که تمام حقیقت
محمدی عبارت از شان العلیم است وحقیقت احمدی کنایه از آن معنی که مبدء آن شان است

وحقیقت کعبہ سبحانی نیز ہمان معنی است بنوعیکہ پیش از خلق حضرت آدم علی نبینا وعلیہ الصلوۃ
والسلام آن سرور را حاصل بودہ واز آن مرتبہ خبر دادہ وگفتہ علیہ السلام کنت نبیاً وآدم بین الماء
والطین باعتبار حقیقت احمدی بودہ است کہ بعالم امر تعلق دارد وہمین اعتبار حضرت
عیسی علی نبینا وعلیہ الصلوۃ والسلام کہ کلمۃ اللہ بودہ اند وبعالم امر بیشتر مناسبت داشتہ
بشارت قدوم آن سرور علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والتسلیمات باسم احمد دادہ و فرمودہ
ومبشرا برسول یاتی من بعدی اسمہ احمد ونبوتی کہ بنشاء عنصری تعلق دارد
باعتبار حقیقت محمدی است بلکہ باعتبار حقیقتین است ورای در ہر مرتبہ آن شان ہست و
مبدا آن شان لہذا دعوت با ہر مرتبہ اتم است از دعوت مرتبہ سابق چہ در آن مرتبہ دعوت
او مخصوص بعالم امر بودہ وتربیت مقصور بر روحانیان ودر ہر مرتبہ دعوت او شامل
خلق وامر است وتربیت او مشتمل بر اجساد وارواح غایت ما فی الباب درین نشاء نشار
عنصری او را علیہ وعلی آلہ الصلوات والسلام غالب ساختہ بودند بر نشاء ملکی او تا مناسبت
کہ سبب افادہ واستفادہ است بیشتر پیدا شود وخلائق کہ جانب بشریت در ایشان غالب است
حضرت حق سبحانہ وتعالی حبیب خود را صلی اللہ علیہ وعلی الہ وسلم تاکید وامر میفرماید باظہار
بشریۃ خود کما قال سبحانہ وتعالی قل انما انا بشر مثلکم یوحی الی
اتیان لفظ مثلکم از برای تاکید بشریت است وبعد از ارتحال از نشاء عنصری جانب روحانیت
او علیہ الصلوۃ والسلام غالب آمد ومناسبت بشریت رو بنقص آورد نورانیت وتفاوت
پیدا کرد بعضی از اصحاب کرام فرمودہ اند کہ ہنوز از دفن آن سرور علیہ وعلیہم الصلوۃ والسلام فارغ
نشدہ بودیم کہ در دلہای خود تفاوت یافتیم بلی ایمان شہودی بایمان غیبی مبدل گشت
ومعاملہ از آغوش بگوش کشید واز دیدن بہ شنیدن آمد واز زمان رحلت او علیہ وعلی آلہ

الصلوٰة والسلام چون ہزار سال گذشت کہ مدت مدیدہ است و ازمنہ تسلطا ولہ جانب
روحانیت برانجی غالب آمد کہ جانب بشریت را بتمام متلون بلون خود ساخت کہ عالم خلق را
منصبغ عالم امر گردانیدہ پس ناچار آنچہ از عالم خلق او علیہ وعلی آلہ الصلوٰة والسلام رجوع
بحقیقت خود نمودہ بود یعنی حقیقت محمدی عروج فرمودہ ملحق بحقیقت احمدی گشت حقیقت
محمدی با حقیقت احمدی متحد شد مراد از حقیقت احمدی وحقیقت محمدی درینجا تعین امکانی
خلق و امر او است علیہ وعلی آلہ الصلوٰة والسلام نہ تعین وجوبی کہ تعین امکانی او ظل آن است
چہ عروج تعین وجوبی را معنی نیست و متحد گشتن بآن تعین معقول نہ چون حضرت عیسی علی نبینا و
علیہ الصلوٰة والسلام نزول خواہد فرمود و متابعت شریعت خاتم الرسل علیہما الصلوٰة والسلام
خواہد نمود و از مقام خود عروج فرمودہ بتبعیت بمقام حقیقت محمدی خواہد رسید و تقویت
دین او علیہما الصلوٰة والتحیات خواہد نمود ازینجا است کہ نقل میکنند از شرائع ماتقدم کہ بعد
از ہزار سال از ارتحال پیغمبران اولی العزم از انبیاء کرام و رسل عظام مبعوث می شدند کہ تقویت
شریعت آن پیغمبر فرمایند و اعلاء کلمہ او نمایند و چون دورۂ دعوت شریعت او تمام میشد
پیغمبر اولی العزم دیگر مبعوث می گشت و تجدید شریعت خود میفرمود و چون شریعت خاتم الرسل
علیہ وعلیہم الصلوٰة والتسلیمات از نسخ و تبدیل محفوظ است علماء امت او را حکم انبیاء دادہ کار
تقویت شریعت و تائید ملت را بایشان تفویض فرمودہ مع ذلک یک پیغامبر اولی العزم را
متابع او ساختہ ترویج شریعت او نمودہ است قال اللہ سبحانہ تعالی انا نحن نزلنا الذکر
وانا لہ لحافظون بداند کہ بعد از ہزار سال بعد از ارتحال خاتم الرسل علیہ وعلیہم الصلوٰة
والسلام اولیاء امت او کہ بظہور آیند ہر چند اقل باشند اکمل بوند تا تقویت این شریعت بروجہ
اتم نمایند حضرت مہدی کہ خاتم الرسل علیہ وعلیہم الصلوات والسلام از قدوم مبارک او بشارت

فرموده اند بعد از هزار سال بوجود خواهند آمد و حضرت عیسی علی نبینا و علیه الصلوة والسلام
خود نیز بعد از هزار سال نزول خواهند فرمود و بالجمله کمالات اولیاء این طبقه شبیه
کمالات اصحاب کرام است هر چند بعد از انبیاء افضل مر اصحاب کرام راست علیهم الصلوات
والسلام اما جای آن دارد که از کمال تشابه یکی را بر دیگری فضل نتوان داد ازینجا نتواند
بود که آنسرور فرموده علیه و علی آله الصلوات والسلام لا یدری اولهم خیر
ام آخرهم نفرمود ادری اولهم خیر ام آخرهم لعلمه بحال کل من الفریقین لهذا
قال خیر القرون قرنی اما چون از کمال مشابهت جای تردد بود فرمود ولا یدری
اگر پرسند که آن سرور علیه و علی آله الصلوات والسلام بعد از قرن اصحاب قرن تابعین را
خیر ساخته است و بعد از قرن تابعین قرن تبع تابعین را پس خیریت این دو قرن نیز
برین طبقه متیقن باشد پس تشابه این طبقه در کمالات باصحاب کرام چه بود در جواب گوئیم
تواند بود که خیریت آن دو قرن برین طبقه باعتبار کثرت ظهور اولیاء الله باشد و قلت
وجود اهل بدعت و ندرت ارباب فسق و معصیت وهو لا ینافی کون بعض الافراد من
اولیاء الله فی هذه الطبقة خیرا من اولیاء ذینک القرنین کحضرة المهدی مثلا
فیض روح القدس ار باز مدد فرماید — دیگران هم بکنند آنچه مسیحا میکرد
اما قرن اصحاب از جمیع وجوه خیر است آنجا سخن کردن از فضولی است سابقان
سابقانند در جنب نعیم مقربان ایشانند که انفاق کوه ذهب دیگران بمد شعیر ایشان
نرسد والله یختص برحمته من یشاء باید دانست که از بیان سابق واضح گشت معنی آن
عبارت که در رساله مبدء و معاد فوق این مذکور مسطور گشته است که حقیقت کعبه ربانی
مسجود حقیقت محمدی گشت چه حقیقت کعبه ربانی بعینها حقیقت احمدی است که حقیقت

محمدی فی الحقیقۃ ظل اوست پس ناچار مسجود حقیقت محمدی باشد اگر سوال کنند که کعبه مطوف
اولیا ست او می آید و از ایشان برکات می جوید چون حقیقت او را تقدم باشد بر حقیقت
محمدی این معنی چگونه جائز باشد در جواب گوئیم که حقیقت محمدی نهایت مقامات نزول محمدست
از اوج تنزیه و تقدیس و حقیقت کعبه نهایت مقامات عروج کعبه ست زینهٔ اول مر عروج
حقیقت محمدی را بر مرتبه تنزیه حقیقت کعبه است نهایت عروجات او را غیر از حق سبحانه اطلاع
ندارد و چون اولیا را کمل است او را از عروجات آن سرور علیه و علی آله الصلوٰة والسلام
نصیب تام است اگر کعبه از برکات این بزرگواران دریوزه نماید چه عجب

زمین زاده بر آسمان تاخته ٭ زمین و زبان را پس انداخته

و عبارت دیگر از ان رساله که درین مقام واقع شده بود نیز حل شد و آن عبارت اینست
که صورت کعبه همچنانکه مسجود صور اشیا ست حقیقت کعبه نیز مسجود حقائق آن اشیا ست
چه از مقدمات سابق معلوم شده است که حقائق اشیا عبارت از اسمار الٰهی است جل سلطانه
که مبادی فیوض وجودی و توابع وجودی ایشان است و حقیقت کعبه فوق آن اسما است
پس هر آئینه حقیقت کعبه متبوع حقائق اشیا باشد آری اگر کمل اولیا را سیر بالا تر از حقیقت
کعبه واقع شود و انوار بالا را گرفته بمراتب حقائق خود که شبیه با حیاز طبعی اشیا است در مراتب
عروج فرود آیند کعبه از برکات ایشان توقع خواهد نمود کما مر سابقا و ایضا در رساله مبدأ
و معاد چند فقره نوشته است در بیان فضلیت انبیا اولی العزم صلوات الله تعالی و تسلیماته
علیهم معنی فضلیت ایشان را از بعض دیگر و چون مبنائی آن بر کشف و الهام است که ظنی است
از آن نوشتن و تفرقه نمودن در فضل نادم و مستغفر است چه دران باب سخن کردن جز بدلیل
قطعی جائز نیست انتهی اکنون بدفع ایرادات متوجه میشوم

ساقی بیار بادہ و بنواز عود را ٭ یکدم بابند کن نغمات سرود را
جامی بہ تشنگان حیات ابد رسان ٭ می بر زنید زاہد خشک حسود را

جواب امر اول جامی تحریر نیافتہ کہ حقیقت احمدی بعد از ہزار و چند سال عروج کردہ بحقیقت کعبہ متحد شود اِنْ هٰذَا اِلَّا افْتِرَاءٌ بِلَا امْتِرَاءٍ البتہ این معنی مذکور است کہ حقیقت محمدی با حقیقت احمدی و حقیقت کعبہ متحد شود و تصریح ہمین معنی خود در مکتوب مذکور اندراج یافتہ و ہمین معنی را اہانت گفتن محمول بر نافہمی است از معنی حقیقت احمدی و حقیقت کعبہ حضرت مجدد درج در رسالہ مکاشفات غیبیہ میفرماید کہ شیخ محمد طاہر بدخشی استفسار نمودند کہ در رسالہ مبدء و معاد واقع است کہ صورت کعبہ چنانچہ مسجود الیہ صورۃ محمدیست حقیقت کعبہ نیز مسجود الیہ حقیقت محمدیست علیہ و علی آلہ الصلوات والتسلیمات ازین عبارت فضیلت حقیقت کعبہ معظمہ لازم می آید از حقیقت محمدیہ علی مظہرہا الصلوۃ والسلام والتحیۃ حال آنکہ مقرر است کہ مقصود از خلقت عالم و عالمیان او است علیہ الصلوۃ والسلام و آدم و آدمیان ہمہ طفیلی وی اند علیہ الصلوۃ والسلام لَوْلَاهُ لَمَا خَلَقَ اللّٰهُ الْاَفْلَاكَ وَلَمَا ظَهَرَ الرُّبُوْبِيَّةُ كَمَا وَرَدَ باید دانست کہ صورۃ کعبہ عبارت از سنگ و کلوخ نیست چہ اگر فرضا سنگ و کلوخ درمیان نباشد کعبہ کعبہ است و مسجود خلائق است بلکہ صورت کعبہ با آنکہ از عالم خلق است در رنگ حقائق اشیاء امری است مبطن کہ از حیطہ حسی و خیال بیرون است از عالم محسوسات است و ہیچ محسوس نی و متوجہ الیہا است مر اشیاء را و ہیچ در توجہ نہ ہستی است کہ بلباس نیستی پوشیدہ است و نیستی است کہ بکسوت ہستی خود را وانمودہ در جہت بے جہت است و در سمت بے سمت است بالجملہ این صورت حقیقت منش اعجوبہ است کہ عقل در تشخیص آن عاجز است و عقلاء در تعین آن حیران گویا نمونہ از عالم بیچونی و بیچگونگی دارد م

نشان از بے شبہی و بی نمونی در وی تعبیہ ست بلی تا چنین نباشد شایان مسجودیہ نبود و بہتر
موجودات علیہ الصلوٰۃ والتسلیمات بشوق و آرزد او را قبلہ خود اختیار نفرمودی
فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ در شان آن نص قاطع است وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا
در حق وی قرآن ما رح بیت اللہ ست کہ کنونتہ خاص مر صاحب را جل شانہ با وی است
نسبت مجہول الکیفیت بیچون و بیچگون را با و وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ در عالم مجاز کہ قنطرہ
حقیقت است بیت بنی ار بیتوتہ است کہ جای قرار و آرامگاہ صاحب خانہ است ارباب
دول را ہر چند نشستگاہ بسیار ست و امکنہ نشست و خواہش بے شمار اما خانہ خانہ است کہ از
مزاحمت اغیار بیگانہ است مسکن و آرامگاہ جانانہ است اگرچہ بحکم حدیث قدسی لاکن یسعنی
قلبُ عَبْدِ المؤمن قلب عبد مومن گنجائش ظہور بیچونی پیدا کند لیکن نسبت بیتیہ کہ
مبنی ار بیتوتہ است از کجا پیدا کند و منع مزاحمت اغیار کہ از لوازم بیت است از کجا
و چون غیر و غیریت را در آن موطن مدخل نبود ناچار سجودگاہ خلائق باشد کہ غیرے را سجدہ
نبود و غیریتہ منافی مسجودیتہ بود محمد رسول اللہ بجانب خود سجدہ تجویز نفرمودند و بجانب
بیت اللہ بشوق و رغبت سجدہ نمودند و سر تفاوت را از ینجا دریاب شَتَّانَ مَا بَيْنَ
السَّاجِدِ وَالْمَسْجُودِ ای برادر چون شمۂ از صورت کعبہ معلوم نمودی اکنون لختی از حقیقت
کعبۂ معظمہ بشنو حقیقت کعبہ عبارت از ذات بیچون واجب الوجود است جل سلطانہ کہ گرد
از ظہور ظلیت بوی راہ نیافتہ است و شایان مسجودیتہ و معبودیتہ است این حقیقت را جل سلطانہا
اگر مسجود حقیقت محمدی گویند چہ محذور آید و افضلیت آن از ین جہت قصور دارد حقیقت محمدی از
حقائق سایر افراد عالم افضل ست اما حقیقت کعبۂ معظمہ از عالم عالم نیست تا بوی این نسبت
نمودہ آید و در افضلیت او توقف کردہ شود عجب است کہ تفاوت صور این دو صاحب

در بیان ایات بینات است
در گر کہ از با شد محفوظ
برای اللہ تعالی است مثل اعلی
لیکن تجلی را ا کند
دل مرد مومن
فرق
است در بیان
سا جد و مسجود

دولت بہ ساجدیت و مسجودیت عقلای ذوفنون رائی بہ تفاوت حقائق اینان نبردہ است
کہ در مقام اعتراض مانند ولب بطعن تشنیع کشادہ حضرت سبحانہ تعالی انصاف شان بدہد
کہ نافہمیدہ ملامت نکنند انتہی **جواب امر دوم** این خدشہ محمول است برین
غلط فہمی کہ حقیقت محمدی احمدی یکیست وانچہ گفتہ شد کہ برین اتفاق علما و مشائخ است
ہرگز صحیح نیست عبارت قوم نگاشتنی است با این اتفاق از عبارت کدامی از علما و مشائخ
نقل کردنی است و برہان کشفی در مکتوب مذکور است پس استدلال عجیب است ٥
فریاد از آن لحظہ کہ در دلم آتش وخ * پرسد زمن و قوت گفتار نباشد
جواب امر سوم این معنی صحیح است کہ بعد از ہزار سال حقیقت محمدی احمدی
گردد حضرت مجدد درج در رسالہ مکاشفات غیبیہ می فرماید کہ نوشتہ بودند کہ بعد از ہزار سال
حقیقت محمدی احمدی گردد و تتمہ عبارت ننوشتند کہ بعد این فقرہ واقع است و مسمی
بہر دو اسم متحقق گردد بعد از ملاحظہ این عبارت بہ بینند کہ آن خدشہ می ماند یا نہ چہ مانعست
کہ یک مسمی بہر دو اسم خود کہ عبارت از دو کمالات مخصوصہ اند متعاقب یکدیگر بعد از ازمنہ
متطاولہ متحقق شود و از کمالی بکمالی دیگر کہ بالقوہ داشت ترقی فرماید سخن فلاسفہ است
کہ در مجردات حصول جمیع کمالات را بالفعل اعتبار کردہ اند و ترقی از قوہ بفعل تجویز ننمودہ
این از کوتہ نظری ایشانست مَنِ اسْتَغْنیٰ بِرَاْیِہٖ فَهُوَ مَغْبُوْنٌ ازینجا توان بود
کہ حضرت عیسی علی نبینا و علیہ الصلوۃ والسلام کہ نزول و بعد از ہزار سال از بعثت آن
سرور است علیہ و علی آلہ الصلوۃ والسلام آنحضرت را علیہ و علی آلہ الصلوۃ والسلام باسم
احمد یاد کردہ است و قوم خود را بشارت قدوم آنحضرت باین اسم دادہ کہ ایام دولت آن
اسم است والا این اسم غیر مشہور یاد کردن چہ گنجایش داشت کہ خلقی در اشتباہ افتد و از اسم

٥ [illegible]

به مسمی مهتدی نگردند و ازین نیز قیاس باید کرد که نام آن سرور علیه و علی آله الصلوة والسلام
بر زمین محمد است و در آسمان احمد چه کمالات محمدی مناسبت باهل زمین دارد و کمالات
احمدی مناسبت باهل آسمان ملاء اعلی و چون از رحلت آن سرور علیه و علی آله الصلوة و
السلام هزار سال بگذرد که آن مدت را مدخلیتی تمام داده اند در تغیر و تبدیل امور و مناسبت
مراو را ملاء اعلی نبینا و علیه الصلوة والسلام باهل زمین کم ماند کمال احمدی طلوع کند و علوم و معارف
آن کمال ظهور فرماید خدغه چیست و تردد کدام آنچه در خدشه نوشته اند آنجا که حقیقت
است زمان نیست و تغیر و تبدیل نه تا از حقیقت چه مراد داشته باشد و از تغیر و تبدیل چه
خواسته قلب حقیقت نیست تقلب حقیقت است از کمالی بکمالی و انصباغ او است از
رنگی برنگی ازین بیان حل گشت تشکیکاتیکه نموده بود که مراد او حقیقت خود است و الا قید
هزار چرا است و چرا گفت که مسئول هزار ساله باجابت رسید چه حقیقت احمدی واضح گشت و
فائده هزار سال بوضوح انجامید انتهی مگر آنچه در تقریر اعتراض برنگاشته شد که حقیقت
محمدی بعد از هزار و چند سال مظهر ذات گردد الخ مبنی است بر عدم فهم معنی حقیقة محمدی
حقیقة محمدی عبارت از شان العلیم است و حقیقت احمدی کنایه از آن معنی که مبدء آن شان
است و همین است حقیقة کعبه و فرق میان شان و صفات آن است که صفات در خارج
موجودند بوجود زائد بر ذات تعالی و تقدس و شیونات مجرد اعتبارانند در ذات عز سلطانه
این بحث بمثالی روشن گردد آب مثلاً بالطبع از بالا به پایان فرود می آید این فعل
طبعی وروی اعتبار حیات و علم و قدرت و ارادت پیدا میکند چه ارباب علم بواسطه
ثقل خود بمقتضاء علم از بالا به پایان می آیند و توجه فوق نمیکنند و علم تابع حیوة است و
اراده تابع علم است و قدرت نیز ثابت شد چه ارادت تخصیص احد المقدورین است این

اعتبارات در ذات آب اثبات کرده شود بمنزله شیونات است اگر با وجود این اعتبارات
صفات زائده در ذات آب اثبات کرده شود بمنزله صفات موجود است بوجود زائد
آب را با عتبارات اولی حی و عالم و قادر و مرید نمیتوان گفت از برای این اسامی ثبوت
صفات زائده در کار است پس در صورت اتحاد و انطباق حقیقت محمدی با حقیقت احمدی
و حقیقت کعبه مظهر ذات احد گردد و در صورت عدم اتحاد و انطباق مظهر شان احد باشد
و هذا ظاهر **جواب امر چهارم** درجه عروج حقیقت عیسوی بمقام حقیقت محمدی
بکمال بسط در مکتوب مذکور است فلا احتیاج الی اعادته و برزخیت را مدخلی در ایراد
نیست و همچنین تعین علمی اجمالی را و آنچه صورت سوال زیر محمد نعمان مذکور شد غلط است
و آنچه گفته که هرگاه حقیقت کعبه و حقیقت احمدی یکی است حقیقت کعبه مسجود و حقیقت محمدی
از اینجا لازم می آید که تن مبارک را بر روح مطهر خود سجده میکرد نه خدا را سبحانه همه اش
هذیان است و محمول بر نافهمی محو حیرتم که تن مبارک و روح مطهر از کدام عبارت مراد
داشته اگر حقیقت محمدی را تن مبارک و حقیقت احمدی را روح مطهر فهمیده پس اعجوبه
است بهر حال این اعتراض عائد بر فهم معترض است افسوس که عبارت منقوله کنز الهدایه را
هم نفهمیده هرگاه تعین اول حقیقت محمدی باشد پس تن مبارک چگونه مراد خواهد بود
معهذا کنز الهدایه از تصانیف حضرت مجدد رح نیست این انتساب از اوهامات فاسده
برزنجی است **جواب امر پنجم** این چه ضرور است که اگر حقیقت احمدی یکی نباشد
حقیقت کعبه و حقیقت احمدی چگونه یکی باشد و آنچه دعوی خلاف اجماع نموده شد پس اولاً
اجماع یا اتفاق بر نفی از کتب قوم نقل نموده شود فدونه خرط القتاد و منشاء غلط فهمی
این است که معنی حقیقت نه فهمیده و بر اصطلاح متصوفین پی نبرده می گوید که چنانکه از اسم

۱۲ حیران
بدون تشبیه [illegible]
[illegible] ۱۲
[illegible] ۱۲
قتاد بالفتح درختی است سخت خاردار ۱۲م

مبارک احمد ذات با برکات خواجہ عالم صلی اللہ علیہ وسلم مراد است ہمچنان از اسم مبارک
محمد ذات با برکات آن خلاصہ موجودات مراد است انتہی ای بلہ ز حقیقت محمدی و حقیقت
احمدی مراد از اسم مبارک نیست ہرگاہ معنی حقیقت و حقیقت محمدی و حقیقت احمدی
بہ تفصیل بیان کردہ شد پس این قول از معترض محمول بر کمال نافہمی و بلادت است و از بعجب
کل العجب کہ حقیقت کعبہ را پرتو نور وی صلی اللہ علیہ وسلم می گوید ہرگاہ حقیقت کعبہ مبدء
شان علیم باشد پس آنرا پرتو نور وی صلی اللہ علیہ وسلم گفتن بعید از عقل و ذکا است است
آنچہ نگاشتہ کہ چون حقیقت بانی کعبہ ربانی از پرتو نور او باشد چرا حقیقت کعبہ بانی از پرتو نور او بنا شد الخ
محض سفسطہ است ندانم کہ مراد از حقیقت بانی کعبہ بانی چیست اگر حضرت ابراہیم علی نبینا و علیہ الصلوۃ
مراد داشتہ شوند پس اگر از ان لازم خواہد آمد ہمین کہ کعبہ ربانی از پرتو نور او باشد نہ آنکہ
مبدء شان علیم نعوذ باللہ من تلک الخرافات والہذیانات
پس ہرگاہ میان کعبہ و رب کعبہ فرقہا است حضرت ابراہیم علیہ السلام بانی کعبہ باشد
نہ معاذ اللہ خالق رب کعبہ پس اگر کعبہ از پرتو نور مصطفوی علی صاحبہا الصلوۃ والسلام
باشد رب کعبہ پرتو نور وی نخواہد بود و چون حقیقت کعبہ از تحقیق سابق مبدء شان
علیم بود پس چگونہ مسجود نخواہد بود فان ذات اللہ تعالی مسجود الیہ البتۃ
جواب امر ششم در کعبہ و حقیقت کعبہ فرقہا است چنانکہ میان کعبہ و رب کعبہ
پس اگر بقعہ کہ وجود شریف خواجہ عالم صلی اللہ علیہ وسلم دران مدفون است بر کعبہ و
عرش و کرسی تفضیل و شرف دارد یا مومن افضل بر کعبہ باشد دران بحث نیست بحث در حقیقت
کعبہ است کہ بمعنی مبدء شان علیم است بر آن ہیچ چیز را مزیتی نیست این اعتراض نیز مبنی است
بر نافہمی از معنی حقیقت کعبہ **جواب امر ہفتم** اولا معنی حقیقت کہ نگاشتہ شد خلاف

مصطلح است ثانیاً درین شک نیست کہ حقیقت کعبہ اصل و مسجود حقیقت محمدی است
مگر حقیقت کعبہ را ظل و ساجد را زینۂ اول قرار دادن محض نافہمی است عبارت حضرت
مجدد رح ازین پاک و صاف است عبارت حضرت مجدد رح این است زینۂ اول
مرعروج حقیقت محمدی را بر مرتبۂ تنزیہ حقیقت کعبہ است معترض این عبارت را
مطلقاً نہ فہمیدہ پس اعتراضش راجع بر فہم وے خواہد بود ثالثاً دروپیزہ نمودن
حقیقت کعبہ امریست عجیب آفسوس است کہ معترض میان کعبہ و حقیقت کعبہ فرق نمیداند
و چون یکی را بجای دیگری استعمال میکند در تحریمی افتد منشا ر غلط این است کہ اولاً
دروپیزہ نمودن حقیقت کعبہ نگاشتہ درین مقام کعبہ تحریر کردنی بود پس بر آن تفریع
کردہ کہ چون حقیقت کعبہ و حقیقت احمدی یکی باشد پس بطواف اولیا راست آمدن و
از ایشان دریوزہ نمودن و بطواف آمدن چسان راست آمد دروپیزگی کعبہ مستلزم
جواز دروپیزگی حقیقت کعبہ نیست کہ مساوی حقیقت احمدی است **جواب امر نہم**
حقیقت محمدی را جسد مبارک و حقیقت احمدی را روح طیبہ قرار دادن از ہذیانست
جواب امر نہم اعتراض بے سر و پا است ؎
زبان شوخ من ترکی و من ترکی نمیدانم ❊ چہ خوش بودی اگر بودی بانش در دہان من
بر معترض لازم بود نشاندہی عبارتیکہ بر و اعتراض عائد کردہ میشود **جواب امر دہم**
در نقل غلطی واقع شدہ تصحیح نقل مطلوب است لاکن درین شبہ نیست کہ آیت
النّاس و ربّ النّاس حقیقت کعبہ بطواف اولیاء اللہ نمی آید تکرار خطا محمول
بر غشاوت بصری معترض است **جواب امر یازدہم** ندانم کہ عبارت
منقولہ کجا است و از ما نحن فیہ کدام تعلق دارد و حقیقت کعبہ را زینۂ اول حقیقت

محمدی گفتن محمول بر نافهمی است کما بیّنّاه سابقاً چه ازان ظاهر است که زینهٔ اول مرتبهٔ
تنزیه حقیقت کعبه است با این غلط فهمی دراز نفسی معترض محل شکایت است ۵

بعد ازین دلبر ما عربده جو خواهد بود ❊ همه را از همه رو در روی بدو خواهد بود
چکنند خاطر من صبر و تحمل دارد ❊ تا ترا جور و جفا عادت و خو خواهد بود

تحقیق مقام و توضیح مرام این است که مراد از حقیقت ذات شئ و ما به الشئ هو هو نیست بلکه حقیقت شئ بطور این طائفه علیه عبارت از اسم الٰهی است که مبدء تعین وجود آن بوده است و آن شئ کالظل و العکس نسبت آن اسم واسطه فیوض از حضرت قدسیه برای آن شئ باشد و همچنانکه شان ذاتی واسطه میان آن اسم مقدس و ذات منزه جل شانه تعالی و عز برهانه است از انکه توسط و وسائط در رعایات مناسبات درمیان مفیض و مستفیض عادة الله جاری است چون این دانستی اکنون بدان که پیغمبر ما صلی الله علیه وسلم را کمالات و مقامات اند که استقصاء و احاطت آن مستحیل میماند و مر آنحضرت را صلی الله علیه وسلم دو اسم اند و هر کدام را ولایت علاحده پس باعتبار وجود عنصری او و ارشاد او مرین عالم ظلمانی را اسم مقدس او محمد است صلی الله علیه وسلم و ولایت این اسم مبارک ناشی است از اسم الٰهی که مناسب به تربیت این عالم سفلی دارد و مسمی است بحقیقت محمدی و باعتبار وجود روحانی او که مربی عالم ملکوت و روحانیات عالم علویست و پیش از وجود عنصری آن وجود نبی بود نام پاک او احمد است و ولایت این نام ناشی است از شان جامع که مبدء وصل است مر حقیقت محمدیه را و مناسب است مر تربیت آن عالم نورانی را که مسمی به حقیقت احمدیه است و نیز معبر بحقیقت کعبه ربانیه است و مر آنحضرت را صلی الله علیه وسلم ورای این هر دو تعین که بمنزله مکان طبعی او است باعتبار هر دو اسم مبارک او

عروجات لا تعد و لا تحصی اند که نهایت آنرا علام الغیوب داند چنانچه در قول آنحضرت صلی الله
علیه وسلم به آن اشارت رفته لِی مَعَ اللهِ وَقتٌ لا یَسَعُنِی فِیهِ مَلَکٌ مُقَرَّبٌ وَّلا نَبِیٌّ
مُّرسَلٌ و بآن مومی است قول الله تبارک و تعالی فَکَانَ قَابَ قَوسَینِ اَو
اَدنٰی و این است ثمره سر اصطفائی و محبوبیت صرفه و این است مناط فضل و مدار التفوق
ازین تحقیق لائح گشت که این تفوق فی الحقیقت تفوق بعض کمالات آن سرور است
صلی الله علیه وسلم بر بعض دیگر او و نیز حقیقت کعبه جزئی است از حقیقت جامعه او صلی الله
علیه وسلم که جامع است مر کمالات جسمانیه و روحانیه خلق را مر او را صلی الله علیه وسلم پس
توهم تفوق باطل شد و حدیث افضلیت مضمحل گشت معلوم باید کرد که فضیلت حقیقتی بر حقیقتی
دیگر موجب فضیلت صورتی بر صورتی نمیشود چه جائز است که صورت را با حقیقت او که رب او
است قرب اتصالی باشد که آن قرب اتصال بصورت دیگر با حقیقت او که رب و است
نباشد و این در ما نحن فیه اظهر است و در ان خفائی نبوده است زیرا که کمال قرب نیست
مگر بفنا و بقا و عروج مخصوص به بشر و غیر انسان کامل را مقامی است معلوم حضرت خواجه معصوم
قدس سره میفرمایند تفوق یک حقیقت بر حقیقت (ملائکه ۱۲) دیگر موجب افضلیت صاحب حقیقت
اولی بر صاحب حقیقت ثانیه نیست چه می تواند که صاحب حقیقت تحتانی را عروجات
بر حقیقت فوقانی شود و مراتب قرب رو دهد و صاحب حقیقت فوقانی محبوس حقیقت خویش بود
عروج از حقیقت خود ننماید و مراتب قرب که مدار فضل بر آنست حاصل نکند نمی بینی که
ولایت ملاء اعلی فوق ولایت خواص بشر است و فضل مر خواص بشر را است باعتبار
عروج از حقائق بلکه ملک را عروج از حقائق خودها نیست وَمَا مِنَّا اِلَّا لَهٗ مَقَامٌ مَّعلُومٌ
در شرح مواقف مذکور است اِنَّ المَلٰئِکَةَ وَاِن کَانُوا فَوقَ البَشَرِ فِی بَعضِ الاُمُورِ

ع مرا با الله تعالی وقتی است که نگنجد در آن فرشته مقرب و نه نبی مرسل ۱۲
ع نیست از ما مگر که او را مقام معلوم است ۱۲
ع ملائکه اگرچه در بعض امور فوق بشر بوده اند لیکن افضلیت بمعنی کثرت ثواب بشر را است ۱۲

لکن الافضلیۃ بمعنی کثرۃ الثواب للبشر و نیز عالم امر فوق عالم خلق است
و فضل مر عالم خلق راست چہ قرب عالم خلق اصلی ست و قرب عالم امر ظلی عنصر خاک پائین
تر لطائف عالم خلق و عالم امر است و پستی او سبب رفعت او گشتہ است و قربی کہ
خاکیان راست قدسیان را نہ

زمین زادہ بر آسمان تاختہ ؎ زمین و زمان را پس انداختہ

انتہی باید دانست کہ لفظ حقیقت محمدی در عبارت حضرت امام ربانی قدس سرہ
بمعانی مختلفہ در انجا ہشتی وارد شدہ چون بحقیقت احمدیہ و با حقیقت کعبہ تقابل
شود مراد ازان اسم الٰہی جامع باشد کہ مناسبت بہ تربیت این عالم سفلی دارد و چون تقابل
بہ حقیقت الٰہی شود مراد ازان شان ذاتی جامع باشد کہ متولی تربیت عالم علوی گردد
و این جامع جمیع شیونات ذاتیہ و اصل و مبدء اسم جامع باشد کہ متضمن جمیع اسماء است این
شان و کل بود برای سائر حقائق و این شان کہ حقیقت کعبہ ربانی است نیز دران حقیقت
جامعہ داخل و جزء او باشد و ہمین است معبر بحقیقۃ الحقائق و تدافع مندفع بود چنانچہ در اخر مکتوب
دفتر ثالث بہ آن ذکر رفتہ کہ حقیقت محمدیہ فوق جمیع حقائق است تذییل حضرت امام ربانی
در مکتوبیکہ مذکور شد میفرماید حقیقت محمدی نہایت مقامات نزول محمدی است از اوج
تنزیہ و تقدیس و حقیقت کعبہ نہایت مقامات عروج کعبہ است زینۂ اول مر عروج حقیقۃ محمدی
را مرتبۂ تنزیہ حقیقۃ کعبہ است و نہایت عروجات او را علیہ السلام غیر از حق سبحانہ اطلاع ندارد
و چون کمل اولیاء امت آن سرور را علیہ الصلوۃ و السلام از عروجات او علیہ السلام نصیب
تام است اگر کعبہ از برکات این بزرگواران دریوزہ نماید چہ عجب انتہی و درین مقام مراد از
حقیقت کعبہ نہ اسم الٰہی است کہ حقیقۃ احمدی ہم ہمان است تا مخالفت بما سبق لازم آید

بلکه مراد روحانیت کعبه است نه احجار و اخشاب حضرت مجدد در مکتوب صدم از جلد ثالث
که به شیخ نور الحق ابن شیخ عبد الحق دهلوی که یکی از مقتبسان انوار افادت حضرت مجدد رح
بود تحریر میفرمایند غایت ما فی الباب منشاء ظهور قرآنی از صفات حقیقیه است و منشاء
ظهور محمدی از صفات اضافیه ناچار آنرا قدیم و غیر مخلوق گفتند و این را حادث و مخلوق
و معامله کعبه ربانی ازین و ر ظهور اسمی هم عجیب تر است که آنجا ظهور معنی تنزیهی است
بی کسوت صور و اشکال چه کعبه که مسجود الیه خلائق است از سنگ و کلوخ نیست و همچنین
جدران و سقف نیست چه اگر اینها نباشند کعبه کعبه است و مسجود الیه است پس آنجا ظهور
هست اما هیچ صورت نیست و این از عجیب عجائب است انتهی حضرت عروة الوثقی در
مکتوب بست و چهارم فرماید که حقیقت کعبه برزخست میان حقائق مخلوقات و حقیقت
واجبی جل سلطانه که مرتبهٔ احدیت ذاتست تعالی چه کعبه مسجود الیه خلائق است حقیقت او
از حقائق سائر خلائق البته باید که ممتاز باشد چه مسجود ذات حق است سبحانه کعبه باید که
ناشی از آن مرتبه مقدسه بود حضرت ایشان را قدسنا الله سبحانه بسره الاقدس
در مکتوبیکه داخل سه جلد مکتوبات نیست نوشته اند که حقیقت کعبه ذات واجبی است
تعالی چه مسجود فی الحقیقت همان مرتبهٔ مقدسه است نه اباید و انست که مسجود هر چند ذات
بیچون است لیکن اعتبار مسجودیت باو ملحوظ گشته است لاجرم از مرتبهٔ احدیت ذات
که مبرا از نسب و اعتبارات متنزل باشد و در دیدهٔ دانش و گرفتاری تمیز بود و در مکتوب
صد و هشتاد و سوم میفرماید که آنکه از بعضی عبارات آنحضرت مستفاد میشود که حقیقت
کعبه فوق اعتبار شیون و صفات است و از ما سبق خلاف آن مفهوم گشت **جواب**
مراد از صفات و شیون که حقیقت کعبه را از آن تفوق است صور علمیه صفات است

کہ در مرتبۂ تعین علمی ثبوت دارند چہ در اصطلاح قوم مقام صفات و شیون عبارت
از ہمین صور علمیہ تفصیلیہ ست چنانچہ اجمال این مرتبہ را مرتبۂ ذات میگویند و تجلی آنرا تجلی
ذات میدانند و نیز مراد از ان صفات حضیض تفصیل مرتبۂ تعین وجودی است کہ حضرت
ایشان باثبات این تعین ممتاز اند و نزد حضرت شیخ محی الدین عربی و تابعان او قدس
اسرارہم این مرتبہ مرتبۂ لاتعین و مرتبۂ اطلاق ذات است تعالی چہ فوق تعین علمی جملی کہ
تعین اول ست نزد شان مرتبۂ لاتعین است و وجود بحت و نزد ما این مرتبہ کہ مرتبۂ
وجود بحت است بتعین موصوف است و تعینات صفات نیز درین مرتبہ ثابت است
کہ از جملہ آن تعینات تعین علمی ست لیکن چون علم اجمع صفاتست در انجا نیز در رنگ
وجود صفات و شیونات ذاتیہ کائن ست و آن را نیز در رنگ وجود و مرتبہ است
مرتبۂ اجمال کہ آنرا دیگران تعین اول و حقیقت محمدی میدانند و مرتبۂ تفصیل از ین تحقیق
لائح گشت کہ تعین علمی جملی تعین اول صفت علم ست کہ از صفات حقیقت زائدہ است
نہ تعین اول حضرت ذات تعالی بلکہ در تعین اول بودن آن مر صفت علم را نیز سخن است
چہ فوق تعین وجودی در ان مکتوب اخیر تعین حبی اثبات کردہ اند کہ در انجا نیز اجمال
و تفصیل است بر سر اصل سخن رویم حقیقت کعبۂ ربانی چنانچہ فوق صور علمیہ و احدیت ست
کہ نزد قوم مقام شیون و صفات است و فوق اجمال علم کہ نزد شان مقام وحدت و
تجلی ذات ست ہمچنین فوق تفصیل کمالات مرتبۂ حضرت وجود است کہ نزد حضرت ایشان
ما ہر حصہ از ان کمالیست از کمالات حضرت ذات و صفتی ست از صفات او تعالی و
نیز فوق اجمال حضرت وجود ست کہ تعین اول و حقیقت محمدی است بقول قدیم آنحضرت
و در قول اخیر آنحضرت تعین اول و حقیقت محمدی تعین حبی ست کہ فوق تعین وجود یست

چہ حب است کہ سلسلۂ وجود و ایجاد را جنبانیدہ است چنانچہ فاحببت ان اعرف رمزیست ازان اگر گویند کعبہ ہرچند بیت اللہ است اما قلب مومن بحکم لیسعنی الحدیث نیز حکم آن دارد پس تفوق آن برین از کدام رو بود گوئیم وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْاَعْلٰى در عالم مجاز سلاطین را ہرچند امکنہ و نشستگاہ بسیار است لیکن خاص خانہ است کہ از مزاحمت اغیار بیگانہ است و آرامگاہ جانانہ است نشستگاہ دیگر را با خانہ چہ نسبت و کدام مساوات ہذا اما نند صفات حقیقت زائدہ کہ اصلا انفکاک شان از ذات تعالی جائز نیست اگر از بیت اللہ فوق بوند گنجایش دارد والعلم عند اللہ سبحانہ فاندفع المنافاتُ وَزَالَ الاشتباہُ **تنبیہ** از بیان سابق لائح گشت کہ حقیقت کعبہ ربانی فوق حقیقت محمدی است چہ حقیقت محمدی علی صاحبہا الصلوۃ و السلام والتحیۃ ناشی از مراتب تعینات است و حقیقت کعبہ فوق مراتب تعینات است مانند حقیقت قرآن مجید سبحانی کہ بحقیقت کعبہ ربانی چہ نسبت دارد و در رسالہ مبداء و معاد کہ از مصنفات حضرت ایشان ما است آنست کہ حقیقت قرآنی و حقیقت کعبہ ربانی فوق حقیقت محمدیست و حقیقت کعبۂ ربانی فوق حقیقت قرآنی و در مکتوبی از مکتوبات جلد ثالث بر نگاشتہ اند کہ حقیقت قرآنی فوق حقیقت کعبہ است و انچہ در ماسبق از انحضرت منقول شد نیز مشعر ہمین معنی است تطبیق میان این دو تحقیق انچہ بخاطر فاتر راہ میدہد ناشی است از تحقیق سابق کہ در شیون و صفات واجبی تعالت مشروح ساختہ چہ قرآن مجید ناشی از صفت یا شان اوست سبحانہ و در شیون و صفات دو اعتبار مبین گشت اعتبار تعین و اعتبار اطلاق و لاتعین پس نظر باین دو اعتبار حکم بہ سبقت ہر کدام از حقیقتین بر دیگری میتواند کہ بودہ باشد یک حکم بیک اعتبار

بود و حکم دیگر باندازهٔ اعتبار دیگر فلا تخالف فی الحقیقة و آنچه در مکتوب صدم از جلد ثالث
اندراج یافته است که معاملہ کعبہ ربانی ازین دو ظهور اسمی یعنی ظهور قرآنی و ظهور محمدی
هم عجیب تر است که آنجا ظهور معنی تنزیهی است بی کسوت صور و اشکال چه کعبه که مسجود الیه
خلائق است عبارت از سنگ و کلوخ نیست و همچنین جدران و سقف نیست چه اگر اینها
نباشد کعبه کعبه است و مسجود الیه ست پس آنجا ظهور هست اما هیچ صورت نیست این از
اعجب عجائب است انتهی و دلالت بر تفوق این حقیقت بر حقیقت قرآنی ندارد چه معنی
تنزیهی یا هرچه در آنحضرت جل سلطانه اعتبار نموده آید از الوهیت و ربوبیت و وجوب
و وجود و غیرها از صفات حقیقت کہ بشرافت وجود خارجی پیوسته اند از متنزل است چنانچه
در مکتوب ثالث از جلد ثانی این معنی مبین و مشروح است آری ظهور این حقیقت بی کسوت
صورت است بخلاف ظهور کلام مجید و ظهور محمدی که بکسوت حرف و صوت و صورت
انسانی ست و این از غرائب ست و حقیقت محمدی چون اسمای اضافیه است ناچار از این
هر دو حقیقت متنزل بود **سوال** ازین بیان لازم آمد که کعبه حسنای از حضرت پیغمبر
ما صلی اللہ تعالی وسلم افضل باشد **جواب** گویم ممنوع ست زیرا که تفوق یک حقیقت
بر حقیقت دیگر موجب افضلیت صاحب حقیقت اولی بر صاحب حقیقت ثانیه نیست
چه میتواند که صاحب حقیقت تحتانی را عروجات بر حقیقت فوقانی شود و مراتب قرب دید
و صاحب حقیقت فوقانی محبوس حقیقت خویش بود عروج از حقیقت خود ننماید و کثرت آن مراتب
قرب که مدار فضل بدانست حاصل نکند نمی بینی که ولایت ملاء اعلی فوق ولایت خواص بشر است
و فضل مر خواص بشر راست باعتبار عروج از حقائق ملکی ملک را عروج از حقائق خود
نیست وَمَا مِنَّا اِلَّا لَهٗ مَقَامٌ مَّعْلُوْمٌ و در ما نحن فیه نیز این معنی ظاهر ست و نیز عالم امر فوق عالم

خلق ست و فضل مر عالم خلق را ست چه قرب عالم خلق اصلی است و قرب عالم امر ظلی عنصر خاک
پایین تر از لطائف عالم خلق و عالم امر ست و پستی او سبب رفعت او گشته و قربی که خاکیان
راست قدسیان را نه

زمین زاده بر آسمان تاخته * زمین و زمانش را پس انداخته

فافهم ولا تکن من القاصرین اگر گویند که آنحضرت قدس الله
تعالی سره الاقدس در مکتوبی که به شیخ طاهر جونپوری نوشته اند و آن مکتوب
داخل جلدهای مکتوبات قدسی آیات نشده بر نگاشته اند که حقیقت کعبه عبارت از ذات
بیچون واجب الوجود ست جل سلطانه که گردی از ظلیت و ظهور بوی راه نیافته است
و شایان مسجودیت و معبودیت است ازین عبارت تفوق این حقیقت از صفات
حقیقیه و حقیقت قرآنی مطلقا لازم می آید که خلاف تحقیق سابق ست گوییم اولا چون
مقرر قوم است که فوق مراتب تعینات که مراتب ظلال و ظهور است مرتبه اطلاق ذات است
تعالی بنا بران آنحضرت نیز ازین مرتبه تعبیر بذات بیچون نموده باشند و این تحقیق و
تفصیل را که فوق تعین علمی و وجودی مرجعی هست بعد ازان افاده فرموده و ثانیا آنکه
میتواند که آن حقیقت را ذات بیچون مجاز باعتبار ملابستی که صاحب بیت را با بیت است
فرموده باشند چه فی الحقیقت مسجود ذات بیچون است تعالی و بیت واسطه هست این
حقیقت که درینجا سخن از آن میرود معنی بیت ست و در آن ملحوظ هست و ثالثا آنکه تواند
بود که مراد از ذات بیچون ذات مقید باعتبار معبودیت و مسجودیت و مانند آن بود
نه ذات مطلق معرا از نسب و اعتبارات چنانچه لفظ سلطان در خانه نیست که در اول
کتاب مسطور شد شعر باین معنی ست یعنی سلطان را قطع نظر از آنکه نسبت بخانه دارد باید جست

وبیرون ازین اعتبارات باید طلبید وصفات حقیقیہ را و ہمچنین شیونات را کہ کالاصول اند مراین صفات را از سائر اعتبارات ذات تعالی تفوق است چہ ذات مقید باعتبار ملحوظ درآنجا ہمان اعتبار است نہ ذات چنانچہ ارباب معقول در علم شی بوجہہ گفتہ اند کہ معلوم ہمان وجہ است نہ شئ و حقیقت قرآنی جامع جمیع کمالات ذاتیہ است کہ اولا در مرتبہ صفت ملک شان کلام فائض می شوند ثانیا از انجا بعالم افادہ می آیند وآن حقیقت بتوسط این شان صورت لفظی گرفتہ جلوہ گر گشتہ است چنانچہ حضرت ایشان نوشتہ اند کہ در مرتبۂ شیونات کہ زائد بر ذات نیستند الا بالاعتبار شان کلام بایں معنی مخصوص گشتہ ہرچہ از کمالات در مرتبۂ ذات و شیونات متحقق بود تمام در شان کلام فائض گشتہ حاصل تمام حقیقت آن شان ہمین قرآنست وبس بہ ہمین عبارت عربی و ترتیب معہود مکتوب در مصاحف وہر کتابی کہ بہر نبی منزل شدہ است جزویست از اجزای این قرآن کہ از بعض عبارات او بعض وجوہ مستفاد ست وتخلیق جمیع مکنونات من الاول الی الاخر ہم مستفاد از ان اِنَّمَا قَوْلُنَا اِذَا اَرَدْنَاہُ اَنْ نَّقُوْلَ لَہٗ کُنْ فَیَکُوْنُ مصداق این قول ست حاشا وکلا کہ کعبہ سنگین را افضل گفتہ باشند اگر گفتہ اند کعبہ حقیقی را افضل گفتہ باشند کہ آن سرادق شان ربانیست و منشا معبودیت وقابلیت مسجودیت است این بنا جمادی را افضل نگفتہ اند واین قول در مجلدات ثلثہ مکتوبات داخل نیست البتہ در رسالہ مبدء ومعاد نوشتہ اند کہ حقیقت کعبہ فوق حقیقت محمدیست فوقیت مستلزم افضلیت نیست بلکہ میان این عموم وخصوص است فکلُّ اَفْضَلَ فوقٌ صوریۃً ومعنًے ولَیْسَ کُلُّ فوقٍ اَفْضَلَ بنگرند کہ عالم ملائکہ فوق عالم انسان ست ولیکن بشر افضل است از ملک وعالم امر فوق عالم خلق ست اما عالم خلق افضل است از عالم امر پس بقول اول

حضرت ایشان حقیقت احمدی و حقیقتہ کعبہ فوق حقیقت محمدی است اما حقیقت محمدی
افضل است از حقیقت احمدی و کعبہ پس ثابت شد کہ فوقیت مستلزم افضلیت نیست و بقول
آخر ایشان حقیقت محمدی مطلقاً افضل است بر کعبہ وغیرہا چرا کہ او حقیقتہ الحقائق است
حضرت مجدد دو اصطلاح دارند و ہر دو اصطلاح حقیقت محمدی افضل است از کعبہ اہل حرمین
چند لحظ دارند نظر بجانب خانہ مومن را افضل میگویند و نظر بروحانیت کعبہ انبیا و
اولیا را افضل میگویند و نظر بشان مسجودیت و اسرار الوہیت و منشا معبودیت حقیقت
کعبہ را افضل می گویند ہر کہ کعبہ را افضل گفتہ است مراد کعبہ حقیقی است کہ آن سر او ل شان
ربانی است و منشا معبودیت و قابل مسجودیت است و ہر کہ مومن را افضل گفتہ است مراد
او کعبہ جمادی است اینجا مراد لحظ است ہر کس بہ نظر خود حکمی فرمودہ ست کہ باعتبار ہر وجہ
صحتے دارد کجا بودم و از کجا بکجا رسیدم ؎

ہمسایہ شنید نالہ ام گفت ❊ خاقانی را دگر شب آمد

امید ہا دارم کہ بسمع قبول در آید و شاہد مقصودم در بر آید ؎

خوشم بہ سنگدلیہای او کہ درد مرا ❊ دل ار نہ سنگ بود طاقت شنیدن نیست

قال انچہ در مکتوب نود و ششم از جلد ثالث مینویسد کہ خواجہ عالم صلی اللہ علیہ وسلم
بدو اسم مسمی است الخ ہمہ از عندیات او است کہ خلاف علوم علما و ورای معارف اولیا است
و ہر دو اسم مبارک محمد احمد در قرآن مجید است و بعضی مفسران بر آنند کہ طٰہٰ نیز اسم مبارک
او است و در حدیث دیگر آمدہ انا اُسمّی علی الارض بمحمدٍ و فی السماء باحمد
و فی الثّریٰ بمحمود و علی العرش باحد و در حدیث دیگر است
انا احمد بلا میم ازین ہر دو حدیث معلوم شد کہ احد ہم نام مبارک او است کہ از احمد ہم

ہ از نظر فقیر گذشتہ ۲۲

نزدیک تر است و مقصود از بهمه نامها ذات مبارک او است صلی اللہ علیہ وسلم پس انچه صاحب مکتوب حقیقت محمدی را بجسد مبارک نسبت کرده و حقیقت احمدی را بروح مطهر قرار داده خلاف همه است و آنچه گفته که از تعین جسدی آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم بعد از هزار سال هیچ اثر نماند غلط محض است و خلاف اجماع و حدیث و اتفاق همه بزرگان است که جسد شریف انبیاء علیهم الصلوات والتسلیمات در قبر بوسیده و ریزیده نشود و تعین جسدی خواجه عالم صلی اللہ علیہ وسلم همیشه بحال خود است و محمد احمد نام ذات مبارک او است و تن آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم صفت روح گرفته است **اقول** درینمقام اولا عبارت مکتوب نود و ششم از جلد ثالث که به خواجه هاشم کشمی شرف صدور یافته نقل میکنم حضرت پیغمبر ما علیه وعلی آله الصلوة والسلام مسمی بدو اسم است که هر دو اسم مبارک او در قرآن مجید مسطور است فرمود محمد رسول الله نیز فرمود در حکایت بشارت روح الله اسمه احمد و هر کدام این دو اسم مبارک را ولایت علیحده است ولایت محمدی هر چند ناشی از مقام محبوبیت او است علیه الصلوة والسلام اما آنجا محبوبیت صرف کائن نیست مزجی از نشاه محبیت نیز دارد اگر چه آن مزج بالاصالت او را ثابت نباشد اما منبع مقام محبوبیت صرف است و ولایت احمدی ناشی از محبوبیت صرف است که شائبه محبیت ندارد و این ولایت از ولایت سابق پیش قدم است و یک مرحله بمطلوب نزدیک تر است و به محبیت مرغوب تر چه محبوب هر چند در محبوبیت تمام تر بود استغنا و بی نیازی او را کامل تر باشد و در نظر محب زیبا تر در آید و رعنا تر نماید و بیشتر محب را بخود جذب سازد و شیفته و واله تر گرداند

نه تنها آفتم زیبائی او است ٭ بلای من ز نا پروای او است

مراد از بلا افراط عشق است که مطلوب عاشق است سبحان الله احمد عجب اسمی است

که مرکب از کلمهٔ مقدسهٔ احد است و از حلقهٔ حرف میم که از غوامض اسرار الٰهی جل شانه
در عالم بیچون گنجایش ندارد که در عالم چون تعبیر از آن سر مکنون بغیر از حلقهٔ میم توانکرد
اگر گنجایش میداشت حضرت حق سبحانه و تعالی به آن تعبیر میفرمود و احد احد است که
لا شریک له است و حلقهٔ میم طوق عبودیت است که بنده را از مولی متمیز گردانیده است
پس بنده همان حلقهٔ میم است و لفظ احد از برای تعظیم او آمده است و اظهار اختصاص
او کرده است علیه و علی آله الصلوٰة والسلام

چو نام اینست نام آور چه باشد ✤ مکرم تر بود از هر چه باشد

بعد از هزار سال که آنرا تاثیری نهاده اند در تغیر امور عظام معامله آن ولایت
باین ولایت کشید و ولایت محمدی بولایت احمدی انجامید و کار و بار از
دو طوق عبودیت بیک طوق رسید و بجای طوق تحسین حرف الف که رمزی
از رب او است متمکن گشت تا محمد احمد شد علیه و علی آله الصلوٰة والسلام بیانش آن است
که دو طوق عبودیت عبارت از دو حلقهٔ میم است که در اسم مبارک محمد صلی الله تعالی
علیه و آله و صحبه وسلم و بارک اندراج یافته است تواند بود که آن دو طوق اشارت
بدو تعین او باشد علیه و علی آله الصلوٰة والسلام یکی از آن دو تعین جسدی بشری است
و دوم تعین روحی ملکی و در تعین جسدی هر چند بواسطهٔ عروض موت فتور رفته بود و تعین
روحی قوت گرفته اما اثر آن تعین باقیمانده بود و هزار سال بایست تا آن اثر نیز زائل شود
و نشانی از آن تعین نماند چون هزار سال آخر آمد و اثری از آن تعین نماند و یک
طوق عبودیت از آن دو طوق گسسته شد و زوالی و فنائی به آن طاری گشت و
الف الوهیت که آنرا در رنگ بقای بالله توان گفت بجای آن نشست ناچار

محمد احمد گشت و ولایت محمدی بولایت احمدی انتقال فرمود پس محمد صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وصحبہ وسلم عبارت از دو تعین آمد و احمد کنایت از یک تعین باشد پس این اسم بحضرت اطلاق اقرب باشد واز عالم دورتر بود سوال فنا و بقا که مشائخ قرار داده اند و ولایت را بآن مربوط ساختہ بچہ معنی است و این فنا و بقا که در تعین محمدی گفتہ شد بکدام معنی جواب فنا و بقا که ولایت بہ آن مربوط است فنا و بقا شہودی است اگر فنا و زوال است باعتبار نظر است و اگر بقا و ثبات است ہم باعتبار نظر آنجا صفات بشری را استتار است نہ زوال و فنای این تعین اینچنین ست بلکہ اینجا صفات بشری را زوال وجودی متحقق است وانخلاع از جسدی بروحی کائن در جانب بقا اینجا نیز ہرچند بندہ حق نشود واز بندگی برآید اما بحق نزدیکتر می افتد و معیت بیشتر پیدا میکند و از خود دورتر گشتہ احکام بشری از وی مسلوب تر میگردد باید دانست کہ این عروج محمدی کہ مربوط بانتفای صفات بشریت ہرچند کار و بار او علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام بالاتر برد و بذروۂ علیا رسانید و از کشاکش غیر و بغیریت وارہانید اما معاملہ بر امتیان او علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام تنگ تر گشت و نور ہدایت او کہ بواسطۂ مناسبت بشریت بود کمتر شد و توجہی کہ بحال این در پس ماندگان داشت قلت پیدا کرد و بکلیت بہ محبوبیت خود متوجہ شد و از ینجا است کہ بعد از ہزار سال ظلمات کفر و بدعت مستولی گشتہ است و نور اسلام و سنت نقصان پیدا کردہ انتہی از عبارت معترض دو شبہہ مفہوم میشود و ہر دو شبہہ مثل اعتراضہای سابق ناشی است از عدم معرفت فن تصوف ؎

ہر عضو تنت سادہ تر از عضو دگر بود ✤ موی کہ بر اندام تو دیدیم کمر بود

شبہۂ اول محمد و احمد نام ذات مبارک ست پس بچہ حقیقت محمدی را

بجسد مبارک نسبت کردہ و حقیقت احمدی را بروح مطہر قرار دادہ خلاف ہمہ است جوابش
این است کہ این شبہ ناشی از نافہمی معترض است سلمنا کہ محمد و احمد نام ذات مبارک است
صلی اللہ علیہ وسلم مگر حقیقت محمدی را بجسد مبارک نسبت کردن و حقیقت احمدی را بروح
مطہر یعنی چہ مضمون عبارت را نافہمیدہ شبہ بیان کردن باعث کمال تعجب است

شبہ دوم وجود شریف سرور عالم صلی اللہ علیہ وسلم در قبر پوسیدہ نہ شود
ازالہ جوابش این است کہ این انتساب مبنی بر فہم معترض است حاشا کہ حضرت مجدد رح
قائل آن بودہ باشند بلکہ بضمن سوال و جواب تقریری در توضیح معنی فنا و بقا بیان
فرمودہ تا معنی تعین جسدی و روحی ظاہر گردد منہ الب باعتراض کشادن محمول
بر نادانستگی است از معارف

صالح بزہد و توبہ و تقوی مزین است * چون نیست نیست نشئہ او بیغرور نیست

حضرت مجدد رح در رسالہ معارف لدنیہ فرماید فنا عبارت از نسیان ما دون حق است
سبحانہ بواسطہ استیلاء شہود ہستی او جل ذکرہ بیانش آنست کہ روح انسانی مع ما یتضمنہ
مِنَ الْمَرَاتِبِ مِنَ السِّرِّ وَالْخَفِیِّ وَالْاَخْفٰی پیش از تعلق بہ بدن بصانع خود جل سلطانہ
علی داشت و بخوی از توجہ بہ انجناب قدس او را تحقق بود و چون در نہاد او استعداد ترقیات
نہادہ بودند و ظہور آن استعدادات منوط بود بتعلق بہ بدن عنصری لا جرم اولا او را صفت
تعشق و محبت عطا فرمودند و روی او را تا بنا باین پیکر ہیولانی گردانیدند و ارتباط جسی برجہ
کمال در اینجا پیدا آوردند پس روح بواسطہ این تعلق جسی بسبب کمال لطافت خویش خود را
درین محبوب ظلمانی گم ساخت و وجود خود را با لتوابع آن دوری فانی گردانید لہذا البساط
از عقلا خود را غیر از جسد نمی انگارند و ورای جسد امری دیگر اثبات نمیکنند و حضرت

حق سبحانه که ارحم الراحمین ست از کمال رحمت خویش بالسنهٔ انبیا که رحمتهای عوالمند صلوٰة الله تعالی و تسلیماته علی جمیعهم عموماً و علی افضلهم و خاتمهم خصوصاً ایشانرا بجناب قدس خود دعوت فرمود و ازان تعلق ظلمانی منع نمود قَالَ اللهُ سُبْحَانَهٗ قُلِ اللهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ هر کسی را که سعادت ازلی درکار گشت رجوع قهقری نمود و وداع مودت عالم سفلی کرده روی بعالم علوی آورد و ساعت فساعت محبت قدیم غلبه کرده دوستی حادث روی بزوال آورد تا آنکه نسیان تام نسبت این محبوب ظلمانی میسر شد و اثری از محبت او نماند این زمان فنای جسدی متحقق گشت و از دو خطوه که درین راه اعتبار نموده اند که خَطْوَتَانِ وَقَدْ وَصَلْتَ یک خطوهٔ بانجام رسانید بعد ازان اگر بمحض فضل ایزدی جل سلطانه ترقی ازان مقام واقع شود شروعی می افتد در نسیان وجود نفس روح و توابع وجودی و آناً فاناً این نسیان از دیادی پیدا میکند تا آنکه خود را بتمام منسی میگرداند و خبر شهود حضرت واجب الوجود جل جلاله هیچ نماند این نسیان معبر بفنای روحی ست که خطوهٔ دومی ست ازان دو خطوه مقصود از فرود آمدن او بعالم سفلی تحصیل این قسم اخیر فنا بود و بدون آن این دولت میسر نمیشد اَلسِّرُّ الْغَامِضُ فِیْ ذٰلِكَ غَیْرُ مُخْفٍ عَلٰی كُلِّ اَهْلِ اللهِ وَ ذٰلِكَ السِّرُّ هُوَ اَنَّ الرُّوْحَ لَا بُدَّ لَهٗ بِنِسْیَانِ نَفْسِهٖ مِنْ شِدَّةِ الْمَحَبَّةِ وَكَمَالِ الْمَوَدَّةِ مَعَ الْغَیْرِ وَالْمَحَبَّةُ كَمَا تَكُوْنُ غَلَبَتُهَا فِی الشَّهَادَةِ لَا تَكُوْنُ فِی الْغَیْبِ مِثْلُهَا فَاكْتَسَبَ فِی الشَّهَادَةِ كَمَالَ الْمَحَبَّةِ الْمُفْنِیْ نَفْسَ الرُّوْحِ اَوَّلًا ثُمَّ اَعْمَلَهٗ فِی الْغَیْبِ بِفَنَاءِ نَفْسِهٖ ثَانِیًا وَهٰذَا سِرٌّ غَامِضٌ لَا یَعْرِفُهٗ اِلَّا الْاَكَابِرُ مِنَ الْعُرَفَاءِ اِنْتَهٰی

پس این اعتراض و این دراز نفسی محمول بر بیخبری ست از علم تصوف ـــ ۵

از خود ای بے خبر اکنون که شدی پیر برآ ٭ جمع کن خاطر و چون روغن ازین شیر برآ
خود نمائی است گزشتن ز لباسیکه تراست ٭ از تہ پیرہن خویش چو تصویر برآ

قال در مکتوب دویست و شصتم از جلد اول مینویسد باید دانست که منصب نبوت
ختم بر حضرت خاتم الرسل صلعم شده است اما از کمالات آن منصب طریق تبعیت وراثت
متابعان اورا صلی الله علیه وسلم نصیب کامل است این کمالات در طبقهٔ صحابه بیشتر است
و در تابعین نیز این دولت بر سبیل قلت سرایت کرده بعده رو باستتار آورده و غلبه
کمالات ولایت ظلی جلوه گر گشته اما امید است که بعد از مضی الف این دولت از سر نو تازه
گردد و غلبه شیوع پیدا کند و کمالات اصلی رو بظهور آورد و ظلی استتار پیدا کند و حضرت مهدی
علیه الرضوان بظاهر و باطن مروج این نسبت علیه باشند وجه آن چیست که تبعیت همیشه
باقی هست و بعد ازآنکه رو باستتار آورده و غلبه کمالات ظلی جلوه گر گشته چه نقص پیش آمد
و غلبه گردانید لاابت ظلی چه معنی دارد و بعد از مضی الف کمالات اصلی در سر تازه گردد و ظلی
استتار پیدا کند وجهش چیست از ین عبارت همسری او با نبیا پیدا می شود **اقول**
در حدیث است خَیرُ القُرُونِ قَرنِی ثُمَّ الَّذِینَ یَلُونَهُم ثُمَّ الَّذِینَ یَلُونَهُم
بعد خیر القرون انواع انواع بدعات شیوع یافتند چنان در الف ثانی انشاء الله تعالی بظهور
امام مهدی علیه السلام گرده دین از سر نو رونق یابد از شرک و کفر و بدعات و دنیا پاک و
صاف گردد و از شعاع اسلام و اتباع سنت چهار دانگ عالم منور گردد این را بر همسری
محمول کرده یاوه گوئیها نه شاید ٭

ز شوخی پشت بر من کرده بر رومی آرم ٭ کنی گر جانب من پا دراز آن نیز برد ارم
با بزرگان دین اینچنین بد بودن و بد گفتن چه حاصل ٭

کشف ختم منصب نبوت

نمیدانم چه بد کردم که بر خود کرده لازم * که من از بزم تو هر بار ناخوشنود برخیزم

تسلیم کردم که تبعیت همیشه باقی است مگر این معنی را باور ندارم که تبعیت در هر زمانه یکسان باقی است چه تبعیتی که در خیر القرون بود در ازمنهٔ ما بعد آن نباشد بلکه در هر ازمنه ما بعد رو به انتقاص دارد تا آنکه درین ازمنه متاخره چها چها بدعات شائع و ذائع گشته اند این مقتضی است عظیمه و ولایت ظلی عبارت از نهایت عروج ولایت صغری است چنانچه در مکتوب افاده میفرماید که چون سالک رشید محمدی المشرب پنجگانه عالم امر را به ترتیب طی کرده سیر در اصول اینها که در عالم کبیر است فرماید و به بلند فطرتی بلکه به محض فضل ایزدی جل سلطانه آنهمه را به ترتیب و تفصیل طی کرده به نقطهٔ آخر آن برسد هر آئینه دائره امکان را سیر الی الله تمام کرده باشد و اطلاق اسم فنا بر خود حاصل کرده شروع در ولایت صغری که ولایت اولیا است نموده بود و بعد از آن اگر سیر در ظلال اسماء وجوبی تعالت و تقدست که فی الحقیقت آن ظلال اصول این پنجگانه عالم کبیر است و شائبه عدم آنجا راه نیافته واقع میشود و آنهمه را بالفضل خداوندی جل سلطانه بطریق سیر فی الله طی کرده به نهایت آن برسد دائره ظلال اسماء وجوبی را نیز تمام کرده باشد و وصول بمرتبهٔ اسماء و صفات واجبی جل سلطانه حاصل نموده بود نهایت عروج ولایت صغری تا اینجا است درینوطن شروعی در حقیقة فنا متحقق میگردد و قدمے در بدایت ولایت کبری که ولایت انبیاء است علیهم الصلوة والتسلیمات نهاده می آید انتهی در خاتمه کتاب گجراتی اسماء چند علماء که بر حضرت مجدد علیه الرحمة کلام نموده اند تحریر نموده از آنجمله شیخ عبد الحق دهلوی و شیخ احمد قشاشی و شیخ ابراهیم کردی و سید محمد برزنجی از مشاهیر وقت بودند و دیگر مردمان از مجاهیل و مناکیر بجوابش همین قدر گذارش کافی است که این حضرات از علم تصوف بهره نمیداشتند ۵

۵ درین مقام دانستنی است که از طرف اهل حق زائد بر هشتاد رساله بجواب هفوات [illegible] نگاشته شده است [illegible] چون ملا محمد [illegible] از معتقدان حضرت مجدد [illegible] و ملا عبد الحکیم سیالکوتی [illegible] و میرزا [illegible] مشهور [illegible] و غلام یحیی بهاری [illegible] و شاه ولی الله دهلوی و شاه عبد العزیز دهلوی [illegible]

یک نالۂ مستانہ ز جای نہ شنیدیم ٭ ویران شود آن شہر کہ میخانہ ندارد

و ہر کسی کہ صوفی نباشد کلام صوفی کے فہمد مہذا اینقدر میگوئیم کہ جواب رسالۂ شیخ عبد الحق

بہ ہدیہ مجددیہ ورد برزنجی در الکلام المنجی بر دایرادات البرزنجی پرداختہ ام و تحریر کردی

در فقہ بودہ است برای جوابش تحریرات فقیر کہ بمقابلۂ وہابیان است کافل است

ز من مپرس کہ از دست او دلم چون است ٭ ازو بپرس کہ انگشتہاش پر خون است

رسالۂ اسرار المناسک قشاشی از نظر فقیر نگذشتہ فاما وجہ خصومت قشاشی مذکور

میشود کہ خالی از لطف نیست

خوبان ہزار سنگ جفا بر دلم زدند ٭ این شیشۂ شکستہ ہنوز از وفا پر است

قصہ اش چنان است کہ چون حضرت سید آدم بنوری علیہ الرحمۃ در کعبہ رسیدند ششماہ

اقامت نمودند در ینمدت کشفیاتیکہ از کعبۂ مکرمہ ظاہر میشد گاہی بیان میکردندے روزی

فرمودند کہ چنین می بینیم کہ این بیت طواف میکند حقیقت خود را و نورانیت او غالب است

بر نورانیت طائفان درین اثنا بعضی پرسیدند کہ انسان افضل است یا کعبہ فرمودند

کہ بر انسان ہیچ چیز افضل نیست درین ایام چیزی در معرفت افضلیت حقیقۃ و ماہیۃ

محمدی صلی اللہ علیہ وسلم بر حقیقت و ماہیۃ کعبہ برایشان ظاہر شدہ بود و در ورقی نوشتہ

بودند و اصول حقائق محمدی و سائر انبیا بر کعبہ بیان میکردند علیہم الصلوۃ والسلام چنانچہ

تفسیر این مطالب در تفسیر فاتحہ مشروحا مبین نمودہ اند چون بمدینہ منورہ رسیدند اکثر

درون مسجد مخصوص بایاران می نشستند گاہے نزدیک حجرہ حضرت پیغمبر علیہ الصلوۃ والسلام

حلقہ نمودہ در مراقبہ میرفتند گاہے کلام میکردند و از کشفیات و ملہمات و معارف خود بیان

میکردند اکثر اہل مدینہ بایشان مخلص شدند و جمعی از طالبان مرید گشتند و طالبان یاران

ایشان واقعات خوب و احوالات نیک مشاهده میکردند بعضی از علماء ترک و هندی اول
با ایشان مناظره کرده آخر در خواب بشارت یافتند و داخل طریقه شدند روز بروز شهرت
و جمعیت بسیار میشد چندی از خادمان مریدان شیخ قشاشی نیز اخلاص ورزیده بعضے
مرید شدند ازین شهرت و تفرقه خادمانش قشاشی را حسد زیاده شد و همیشه پیش حاضران
مجلس خود تاسف نموده پیچ و تاب میخورد و میگفت که ببینید این شیخ هندی را که نزدیک
حجره حضرت پیغمبر علیه الصلوة والسلام بی ادبی نموده همیشه با مردم سخن میکند و گاهی برپا نموده
به حلقه مراقبه می نشیند و تکبر او را ببینید که بما ملاقات هم نکرده و دعا گفته نفرستاد آخر از فرط
حسد در فکر آن بود که اهانتی بایشان رساند تا شهرت ایشان کم کند هیچ علاجی نیافت
الا آنکه کتابها پر از سوالات مشکل نوشته می فرستاد به نیت آنکه اگر جواب بگوید شاید نکته
یابد که بهر آن استخفاف کند و اگر جواب نگوید باسم جهالت و نادانی مشهور سازد روزی از
توحید و مسئله همه اوست سوالی نوشته فرستاد به نیت آنکه اگر جواب حسب ظاهر گوید او را
باصطلاح اهل باطن رد کنم و اگر موافق صوفیه پاسخ دهد او را باصطلاح شرعیه جواب دهم حضرت
شیخ ازین نیت های خبیثه و داعیهای شیطانیه وی مطلع گردیده هیچ یکی را جواب مفصل نگفتند
و عذر نمودند که من عربی نمیدانم تا جواب شافی بنویسم جواب این مسئله ها باقیل و قال
در کتابها نوشته اند بجواب ما حاجت نیست ازین اعتذار ایشان بهانه یافت و در
مجلسها شهرت داد که فلان شیخ هندی مردی جاهلی است که هیچ یکی سوالهای ما را جواب
نتوانست گفت باز سوالی نوشت که ما شنیده ایم که شیخ شما کعبه را بر انبیا افضل گفته است
شما چه میگوئید ایشان جواب نوشتند حاشا و کلا شیخ ما قدس سره کعبه دیوار را بر احدی
افضل نگفته است بلکه شیخ محی الدین عربی در کشف خود همین دیوار را بر غیر انبیا افضل

یافته است واین قصه در فتوحات مکیه مکتوب ست اما عقیدهٔ ما آنست که انبیا علیهم
الصلوات والتسلیمات از هیچ چیز افضل نیست بلکه ایشان افضل اند بر کعبه غیرها و مسوده که در آن
در حقیقت محمدی وحقیقت کعبه نوشته بودند و افضلیت حقیقت محمدی وحقائق انبیا
دیگر را بر حقیقت کعبه ثابت نموده بودند طلبیده پیش ایشان خواندند رسولان رفتند فردا
باز رسولان آمدند همان مسوده را نقل نموده بردند چون شیخ قشاشی هیچ موقع طعن نیافت
خدشاتی چند در عبارت بر آورده بمجالس تسخر می نمود و بجهالت شهرت میداد و
حضرت شیخ جیو در همین ایام که قرب رمضان بود نیت اعتکاف تعیین کردند از شیخ الحرم
حجرهٔ از حجرها مسجد طلبیدند اتفاقاً همان حجرهٔ قشاشی را که گاه گاه در وی می نشست و کتابها
او نیز همان جا بود بایشان دادند ایشان درون حجره در نیامدند اما پیش دروازه قنات
کشیده با فقرا باعتکاف نشستند چون این خبر بقشاشی رسانیدند که حجرهٔ ترا شیخ فلانی
گرفته است و در مقام تو نشسته است آتش حسد در سینه اش در گرفت یکدو آمد فقط تنها را
ببنداخت فقرا را نخواست که بر اندازد نتوانست پس طعن و تشنیع نموده بشیخ الحرم کس فرستاد
او جواب گفت مسجد ملک کسی نیست بلکه جای مصلیان معتکفانست ازین جواب نتوانست
که ایشان را دور کند پس بحث و مجادله را پیش کرد تا بیزار شوند و از ینجا بروند همان نقل مسوده
ایشان را بر آورد و گفت که چرا از مومنان سکوت کرده و حال آنکه ایشان بر کعبه افضل اند ایشان
گفتند درین محل سکوت اولی است او گفت لا غلط کرده این حدیث صحیح ست که مومن افضل است
از کعبه یا کعبة الله ما اطیبك واطیب ریحك وما اعظم حرمتك المؤمن اعظم حرمة
منك قشاشی گفت که در عبارت خود بنویس که هر مومن افضل ست بر کعبه ایشان گفتند
من نمی نویسم تا همه علما را اتفاق نکنند حدیث وکلام ایشان را پیش علما و مفتی فرستادند

مفتی شافعی شیخ عبدالرحمان حنباری کراهت کرد و هیچ جواب نگفت و گفت شیخ فتنا شی
غوغا انگیز ست همیشه فتنه و شر میخواهد درین مسئله مباحثه چه حاجت است دریناب سکوت
لازم است پیش مفتی روم حنفی المذهب که ابا یزید افندی بوده است بردند او نیز در جواب
گفت دریناب سکوت اولی است اما این حدیث صحیح نیست بر تقدیر ثبوت مراد از
المؤمن اعظم مومن کامل ست که انبیا اند علیهم الصلوات والتسلیمات زیرا که لام
عهد از برای کمال می باشد پیش ملا رسان بردند از یشان ملا نافع که از علما ترک بود
جواب خوب داد که من خود را از سگ افضل نمیدانم چه گونه بر کعبه که قبله عالمیانست افضل
دانیم و حال آنکه تعظیم و احترام او بر انبیا روا و لیا فرض است و تعظیم هر مومن فرض نیست
بلکه مستحب است اگر مومن صالح باشد حدیث را نمودند گفت این حدیث منقول از
صحیحین نیست تا معتبر باشد و بر تقدیر ثبوتش مراد از مومن مومن کامل است که انبیاء
باشند هر مومن افضل نخواهد بود بعضی از مومنان از گاو و خر بدتر اند و دیگر آنکه بر ما لازم نیست
بهر حدیث عمل کردن و عقیده گرفتن تا ثابت شود و علما قبول کنند خصوصا درین مسئله
که باب عقائد ست تا حدیث صحیح نباشد اعتماد نباید کرد اما طالب علمان رومی و شامی
با مدرس بحث کردند که مومن چرا افضل باشد از کعبه ما قبول نداریم جمیع علما و صلحا جانب
کعبه شب و روز سجده می کنند و بزاری و ناله طواف میکنند و روهای خود را بر خاک حرم
می مالند تا از طفیل او بخشیده شوند با این همه خواری و عاجزی گوئیم که هم افضل از کعبه ایم اینچه
عقل ست و چه انصاف است مدرس گفت لا مومن کل افضل ست ما و تو افضل نیستم
هر که بر کعبه افضل است سجده و طواف را لامر الله میکنند اگر امر میکرد جانب این گنبد همین
طرف سجده می کردیم سجده لامر الله ست نه از جهت افضلیت طالب علم گفت پس سجده

ملائکه حضرت آدم را لامر الله باشد و مسجود الیه افضل نباشد برین تقدیر حضرت آدم بر ملائکه
افضل نباشد بلکه ساجد بر مسجود الیه افضل باشد ازین لازم می آید که ملائکه بر انبیا افضل باشند
و این مذهب معتزله است مذهب سنی آنست که مسجود الیه افضل است بر ساجد در همین
قدر گفت شاید که این قاعدهٔ کلیه نباشد و سکوت کرد غرض آنکه میان طالب علمان
و علماء بحثها پیدا شد و گفتگو در شهر منتشر گشت آخر چون علماء و مفتیان تقویت
قول حضرت جیو را کردند شیخ قشاشی ترسید اندکی ترک کرد اما تعصب عداوت کی می گذارد
که سخن را پس ماند شیخ قشاشی از خجالت و عجب سرخ و زرد میشد حضرت جیو هم تبسم می‌نمودند
و میگفتند اگر مراد تو از کعبه همین بنا و احجار است هیچ کس توقف نمیکند که مومن از سنگ
افضل نباشد و اگر مراد تو از کعبه و قبلهٔ اصل کعبه و حقیقت اوست ناچار در فضیلت مومنان
سکوت میکنم قشاشی گفت کعبه نیست الا همین بناء و دیوار دیگر را نمیدانم ما و تو و همه اهل
مجلس از کعبه افضل ایم حضرت جیو تبسم نموده فرمودند یا شیخ غلاف کعبه را بتبرک می برند
جامهٔ شما را کسی تبرک نمی برد ازین تبسم و متایبه در قهر و غضب شد و درون حجره رفت
الغرض چون علما و مفتیان تقویت کلام حضرت جیو کردند بلکه بر سکوت ایشان تحسین
نمودند و شیخ الحرم و اعوان و خادمان حرم اکثر اهل مسجد مخلص بودند هیچ علاجی نتوانست کرد
الا اگر حکمی بدست او بود فتنه را بیشتر میکرد و اهانت میرسانید همان مثل که خدای تعالی
نگهبان غریبان است هیچ یک سر مو اهانت نتوانست کرد بلکه خودش شرمنده و مطعون
اهل مدینه شد حسد و عداوت او بین الخاص و العام ظاهر گشت بعد ازین یک و نیم ما حضرت
جیو در قید حیات بودند از جانب قشاشی آوازی و حرکتی و سوالی هیچ ظاهر نشد زیرا که
بعداوت مشهور شد هیچ کس سخن او را قبول نمیکرد و بعد وفات حضرت جیو قشاشی رساله نوشته

دررد کلام حضرت صاحبجیو که حاصل مدعا یک ورقی اوست باقی همه مکرر و عبث و کذب و افترا
و کج فهمی است لیکن رساله خود را باهل مدینه ننمود زیرا که ایشان حسد و عداوت او را و حقیقت
کلام جیو را میدانستند اما رساله را به پنهانی بهندیان می نمود و نوشته می داد و اعانت
خرچی میکرد و بعد لباس غلبیت جوی می نمود بدین وجه بعضی هندیان انمعنی را وسیله
یافتند و باسم عداوت شیخ با او ملاقات می کردند و حجره و طعام می یافتند و رساله او را نوشته
منتشر میکردند در سال هفتم از وفات حضرت ایشان شیخ سورتی شطاریه مقابله از دشمنان
طریقه نمود و رساله خود را بمعاینه علماء در آورد و حقیقت اینحال را ظاهر ساخت ملا نافع که اعلم
علماء مدینه منوره بود رساله را دید و مضمون رساله را بحاضران تقریر کرد در مسجد جمعی از
مخلصان قشاشی نشسته بودند همه بتعظیم ملا برخاستند ملا نافع افندی ایستاده ماند و
ایشان را مخاطب نمود که فلانی رساله برد رساله شیخ شما نوشته است از انجمله ملا عنایت الله
جواب داد بلی در مکه از ایشان تحقیق کرده ام حق جانب حضرت جیو است و شیخ قشاشی سهو
کرده است و اعتراضهای بی محل نموده اکنون تقریر را بانجام رسانم و سمند قلم را
در پی هفواتش نه دوانم ؎

گر مست در جفا دل و هیجان من ∴ شرمنده ام که حوصله محنتم نه ماند

دست به دعا بردارم که او تعالی او را بجزای این یاوه گوییهاش و طعن و
تشنیع بزرگان دین هر انچه مقتضای عدالت فرماید ؎

آن کشته هیچ حق محبت ادا نکرد + کز بهر دست و بازوی قاتل دعا نکرد

مناجات بدرگاه واهب العطیات بتوسل بزرگان نقشبند علیهم التسلیمات

خداوندا بحسن بے مثالت   بمرآتی که سے تابد جمالت

بحق سرور ارض و سموات   بچشم نوربین جلوهٔ ذات

بصدق صافی صدیق اکبر   بسلمان حقیقت یاب داور

بنور قاسم نیکو سرشته   بصدق جعفر والا خجسته

بحق بایزید پیر بسطام   بحق بوالحسن نیکو سرانجام

بخواجه بوعلی پیر کامل   به یوسف داشت کو آئینه سان دل

به عبدالخالق ارشاد ایجاد   بخواجه عارف توحید بنیاد

بمحمود یکه از اسرار باری   شده در دهر بحر فیض جاری

بحق فیض آن خواجه عزیزان   زبان او ز وحدت نکته ریزان

به آن باباسماسی پیر حق بین   دلش جوهرکش آئینهٔ دین

به آن سید امیر پیر عارف   که بود از نکته های راز واقف

الهی از فیوض پیر پیران   که هست او دستگیر دستگیران

بهاء الدین جو باب فیض بکشاد   درون عالمی شد وحدت ایجاد

ازو سر حقیقت را پناهے   وزو توحید حق را دستگاهے

بعالم تافت ز خورشید اسرار   نماید سینه ها سرمشق انوار

به او زیبد خطاب نقشبندی   که میدارد بعرفان ارجمندی

کشد بر لوحهٔ دل نقش اسرار   بهر سو جلوه آرا گشت انوار

بدل تا نقش بند راز گردید — زبان من ز وحدت باز گردید

بہ آن خواجہ علاء[۱۷] الدین عطار — کہ در عالم فشاندا و عطر اسرار

بہ آن یعقوب[۱۸] چرخی پیر عارف — کہ دستش بود از اسرار کاشف

بہ آن خواجہ عبید[۱۹] اللہ احرار — کہ چشمش بود دائم محو انوار

از و زیبا طریق نقشبندی — وز و والا مقام احمدی

دلش دریای انوار حقیقت — لبش گویای اسرار طریقت

محمد زاہد[۲۰] آن پیر صفا خیز — دلش از نور عرفانی جلا خیز

بہ درویش[۲۱] محمد کز معارف — حقائق راز بانش بود کاشف

بہ آن خواجہ محمد[۲۲] کز ہدایت — عیان میکرد اسرار ولایت

بہ آن سرمست نشۂ خم ساقی — حقیقت کیش عالم عبد[۲۳] باقی

دلش سباح دریائے حقیقت — تنش سیاح صحرائے طریقت

بہ انوار مجدد[۲۴] الف ثانی — کہ بود او عارف راز نہانی

بہ اسرار ولایت راز گوئی — بہ ابواب حقیقت نکتہ جوئی

دلش از لوحۂ آفاق و انفس — تماشا بین انوار تقدس

بادراکات جان خواجہ معصوم[۲۵] — کہ بود او حافظ اسرار قیوم

بہ سیف[۲۶] الدین و آن نور محمد[۲۷] — کز ایشان قصر ایمان شد مشید

بہ آن مظہر[۲۸] کہ بود جانجانان — بچرخ زہد و تقوے ماہ تابان

بہ عبد اللہ[۲۹] آن بحر ہدایت — کز و سرسبز شد باغ ولایت

بہ سعد اللہ[۳۰] آن پیر ملک خو — کہ جانش بود محو معنی ہو

به آن اشرف علی پیر طریقت ولیش جوهر کش راز حقیقت
دل او مخزن انوار سبحان زبانش مطلع اسرار سبحان
بحق این وفا کیشان جانباز دل و جانم ز عشق خویش بگداز
به این مستان بزم شاهدیّت به این گلهای باغ زاهدیّت
الهی سینه ام آئینه زا کن درون از نور خود جوهرنما کن
الهی من بغفلت آشنایم بزلف مکر شیطان مبتلایم
دل من از می غفلت چو نوشید بصد خواری بروی خاک غلطید
ز عصیان در دل خود شرمسارم ز آه و رنج و درد دل ناله کارم
شررهای خجالت سینه ام سوخت بن مویم هزاران برق افروخت
بهر اشکی که از چشمم چکیده شرر بر خاک چون برقی طپیده
گناهانی که من دانسته کردم ز خجلت ها نموده رنگ زردم
ز حیرانی پریشان کارم امروز نگاهی بر غزالان دارم امروز
ز من جز خفتن و خوردن نیامد ز من کاری نکو کردن نیامد
تمنایم ز لطفت بیکرانست ازین دستم به سوی آسمانست
بلطفت احتیاجی دارم اینک ز فضل تست یارب کارم اینک
خدایا عاجزم از دست عصیان خدایا بوده ام سرمست عصیان
مبین کردار عصیان خیزی من مبین کار هوس انگیزی من
مراد غفلت و عصیان مپسند کشا از دست و پایی من غل و بند
به این عاجز بده دستی که خیزد ز دیده اشک خون نابی بریزد

به آید سوئے تو افتان وخیزان ❊ زدام مکر شیطانی گریزان
امیدم باشد از فیضت هزاران ❊ بمن ز ابر عنایت قطره باران
طپان چون برق از سوزش دلم را ❊ چراغ طور گردان حاصلم را
زعشق این و آن جانم تهی ساز ❊ سر من کن به عشق خود جنون تاز
دلم محور موز ناز گردان ❊ زبانم ترجمان راز گردان
چراغ معرفت بر سینه بر کن ❊ بهر مویم تجلی پر شرر کن
ضمیرم کن تهی از ماسوایت ❊ دلم پر کن ز سر نکته زایت
مرا در عشق خود مخمور گردان ❊ دلم دریاده خود مسرور گردان
خیال ماسوی باشد نه مارا ❊ زبانم کن تجلے آشکارا
خدایا بر دلم بکشای راهی ❊ نگاهی آرزو دارم نگاهی
خدایا کن نگاه لطف بر من ❊ ازین ماؤ منی مگذار در من
دماغم را نه باشد جز خیالت ❊ حدیث نفس من باشد وصالت
دل عاجز بر نائ شرق بکشا ❊ رگ عرفان من چون برق بکشا
طپان بر جان عاجز برق تنویر ❊ دلش را کن بدام قدس تسخیر

تمت

الحمد لله و المنة که کتاب انوار احمدیه از تصنیفات سرآمد فضلا مولانا وکیل احمد صاحب سلمه الله تعالے
باهتمام جناب مولوی حافظ محمد عبدالاحد صاحب در مطبع مجتبائی واقع دہلی طبع گردید فقط
ماه رمضان المبارک سنه ۱۳۰۹ ھ

فہرست انوار احمدیہ تصنیف مولوی وکیل احمد سکندرپوری نقشبندی مجددی

صحت نامه هدیه مجددیه

صفحه	سطر	غلط	صحیح
۲	۵	نازشکده	نازشکده
۶	۱۳	اشارت	اشارات
۱۳	۲	بیشش	پیشش
"	۱۵	نغز	ولغز
۱۴	۱۴	دگرے	دیگرے
۱۵	۴	یواقیت	الیواقیت
۲۰	۱۳	بیارانید	بیارامند
۲۱	۰	بدانند	انبیابدانند
۲۲	۱۵	مگرنبود	مکربود
"	۲۴	مراور	مراورا
۲۳	۱۱	دوست	دوست است
۲۵	۱۶	نعمہاے	نعمائی
۲۷	۳	نعمت باشد	نعمت باشد وشکر نعمت ناموهوبه باشد پس اظهار نعمت
۲۹	۱	خلقنی	خلقنی ورزقنی
"	۱۱	الافکار	الاذکار
۳۰	۱۸	خسطیره	حظیره
۳۴	۱۳	اگر	اگرچه
"	۱۷	نجیشے	نجیشیے
۳۸	۱	اگر	اگرچه
"	۶	شد	باشد
۳۹	۵	تابع	تابع له
"	۸	عقد	عقائد
۴۴	۷	فره	نره

صفحه	سطر	غلط	صحیح
۴۷	۳	الاتحاد	الاتحاد بل شبه الاتحاد
۵۵	۱	سره	سره گفته
۵۶	۲	مشترک	شترک
۶۶	۲	خیر	خیر
"	۱۰	ابمانهم	ایمانهم
۷۱	۱	تحیته	تحیته
"	۱۱	مصباح	مصابیح الاقوال
۷۴	۳	آنگه	آنکه
۷۵	۱۲	اووا	اورا
۸۰	۱۸	نجشی	تخشبی
۸۹	۴	ثلق	قلق
۹۳	۱۴	اوستادنا	استادنا
۹۵	۱	وصحابه	دور زمان صحابه
"	۲	والچشتیه	والچشتیة کثیر التداول
۱۰۶	۷	ایرادت	ایرادات
۱۰۹	۱۵	آسته	آنه
۱۱۰	۱	الزرائل	الرذائل
۱۱۲	۱۳	بدایت	بدایت
"	۱۹	حضرت	مقود حضرت
۱۲۱	۳	مجاهدات	ومجاهدات
"	۱۱	ازین	ازین راه
۱۲۷	۱۸	نوشته	ناقص نوشته
۱۲۸	۲	مقربان	مقتریان
"	۱۲	معاطه	ومعامله
۱۳۶	۱۴	اطمینان	اطمینان نفس

صفحه	سطر	غلط	صحیح
۱۳۶	۹	اطاعت عین	بعین اطاعت
۱۴۰	۲	ریاضت	ریاضات
〃	〃	نمائید	می نمایند
〃	۸	شرط	شرط راه
۱۴۲	۱۵	ظاهر شد	ظاهر خواهد شد
۱۴۶	۱۹	منکه	که من
۱۴۷	۴	زغیر	غیر
〃	۸	بر	با
۱۴۸	۹	متوازی	متواری
〃	۱۶	الکرا	الکبرار
۱۴۹	۴	الکرا	الکبرار
〃	۱۷	الهی	الهی واصل شدند
۱۵۱	۲	والمعرفة والمتعلقة	والمعرفة المتعلقة
۱۵۲	〃	قص	فض
۱۶۱	۱۱	میدان	مندان
〃	۴	المحض	المخلص
۱۶۹	۲	یاالله	باالله
۱۷۰	۷	داولش	اولش
۱۷۵	۶	افروا	افرد
۱۷۶	۱	زبید	نه زبید
۱۸۲	۱۳	أنه	إنه
۱۸۵	۳	تقلبد	وتقلید
۱۸۷	۸	هیچ	هیچ دقیقه
۱۸۸	۱۲	بربائی	مربائی
۱۹۲	۷	بجث	بحث
۱۹۲	۱۲	صبر	سیر
۱۹۳	۱۳	تبسمتی	تبسمی
۱۹۵	۹	یارسول	بارسول
〃	۱۰	هم رسول	هم پیره رسول
۱۹۶	۵	تمال	۰
〃	۱۰	ملاحلان	ملاحان
۱۹۷	۷	لعنت	تعنت
۲۰۱	۵	شد	شده
۲۰۲	۱۱	یاعبد	باعبد
۲۰۹	۱۳	تخسیه	تخیلیه
〃	۱۸	رین	درین
۲۱۰	۲	بیر	بدپیر
۲۱۲	۱۰	بربر	هرهر
۲۱۳	۱۳	آرای	آری
۲۱۴	۲۰	گردد	نگردد
۲۱۷	۱۶	بامریدان	یامریدان
۲۲۱	۱۴	نیافتند	نبافند
〃	۱۴	مخدومان	مخدوما
۲۲۲	۳	درراه اصلاح	دراصلاح
۲۲۴	۸	سیر	ششیر
〃	۱۵	ندهن	نه دهن
۲۲۵	۱	گردد	کرد
۲۲۶	۹	سیکنم	کنم
۲۳۰	۲	نشاید	شاید
۲۳۱	۱۹	اورا	اوملاز
۲۴۰	۲۰	در	۰

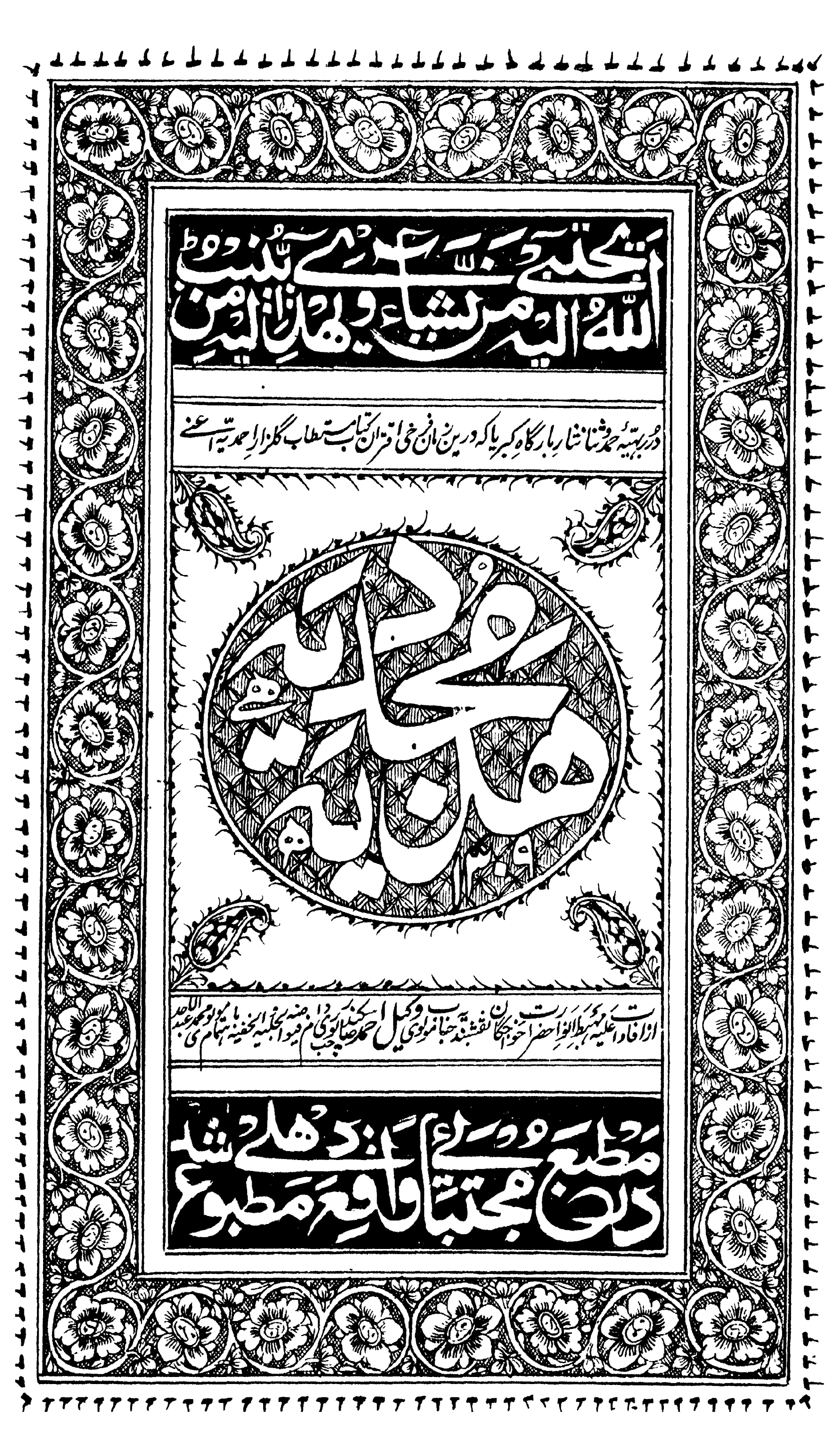
صفحه	سطر	غلط	صحیح
۲۴۱	۴	وصفاتند	اوصفاتند
۲۴۳	۱۲	را	راکه
۲۴۶	۲	ابتدا او مذکر	ابتدا رمذکر
۲۵۵	۱۰	یَلِهِمُ	یُلهِمُ
۲۶۹	۱۹	گو	کو
۲۷۱	۶	واسطه	واسطه صفات
۲۷۲	۱۳	ودر	دارد
۲۷۸	۱۹	نداشت	برداشت
۲۸۳	۱	مقاصد	درمقاصد
۲۸۴	۲	درظاهر	ازظاهر
〃	۶	بدرجه	که هیچ ولی بدرجه
۲۸۸	۵	دوراس ست	دور نیست
〃	۱۴	فال	قال قال
۲۸۹	۳	درین صورت	درین وقت صورت
〃	۵	مرئیات	مرئیات است
〃	۱۸	خطا	خطا هم
۲۹۰	۱	غلیط	غلبة
۲۹۵	۵	الاٰهی	الالٰهی
۳۰۱	۱۴	تقدیر سکر	تقدیر سکر هم
۳۰۵	۲۰	نشاند	نشاند
۳۰۶	۴	انکشف	انکشفت
〃	۵	اثرا	اثرا
〃	۶	فاتاو	فافاو
۳۱۲	۸	بسرش	بشرش
۳۱۳	۱۰	سرچشمه	سرچشمه سکر
۳۲۴	۱۱	گیربیان	گریبان
۳۲۵	۱۱	هو	هوا
۳۲۷	۴	مشارت	اشارت
۳۲۸	۴	مادت	تامدت
۳۲۹	۹	اهتزار	اهتزاز

صحت نامه حاشیه مجدیه

صفحه	سطر	غلط	صحیح
۸	۱۸	سنه ۱۶۴	سنه ۲۴۲
۱۱	۷	اسلام	سلام
〃	۱۹	گفته	گفت
〃	۲۴	سنه ۱۲۷	سنه ۱۶۷
۱۴	۱۲	الربا	الربا
۱۵	۸	سنه ۹۷۲	سنه ۹۷۶
۱۹	۳	قرص	دو قرص
۲۴	۱	غرامت	غرم
〃	〃	غرم	غرامت
〃	۵	ثلثه	عدت
۲۸	۱۰	شرحی است	عود شرحی است
۳۳	۷	نی نشود	نمی شود
〃	۱۸	ابن دید	ابن درید
۳۹	۲۳	سنه ۳۸۰	سنه ۶۱۱
〃	۲۴	صولی	اُصولی
۴۰	۱۱	چیست	نیست

صفحه	سطر	غلط	صحیح
۴۲	۲۷	نه چنان نیست	نه چنان است
۴۳	۵	بمعنی	یعنی
۴۶	۱۲	کر	سکه
۴۷	۱	سله	؟
〃	۵	شا اتحاد	شبه اتحاد
〃	۱۸	سنه ۹۴	سنه ۹
〃	۲۳	شود	شود که
۴۹	۲۲	استادن	استادند
۵۱	۴	قربات	تقریبات
〃	۲۴	لو	او
۵۵	۲۷	زبد	زید
۵۹	۳	دانسته	دانسته تمام ازین کبر ایران ثواب ترتب بیشتر یافته شود مثل مباح و فضل کلی عبارت از کثرت و زیادتی
〃	〃	سه	ثواب استفاده
۵۹	۵	در	تی
〃	۸	شوی	شود
۸۹	۱	سنه ۶۸	سنه ۶۰
۹۱	۴	که	ملکه
۱۰۲	۵	قصوص	فصوص
۱۲۲	۱	ریا	ریا
۱۲۳	۱۴	کرد اگر بهیش	اگر بهیش
۱۴۳		یا خود	ریا خوار
۱۴۵	۱۶	مانشته	نگاشته
〃	۳۱	برقفه	وقفه

صفحه	سطر	غلط	صحیح
۱۵۰	۲	بکمال	بکمال تصرف
۱۷۲	۱	ضد	سد
〃	۲	حامل	حائل
〃	۴	مردم	که مردم
۱۷۷	۳	مغربگیر	مغرباً
۱۷۸	۱	سنه ۱۹۳	سنه ۱۵۳
۱۸۹	۱۳	سنه ۵۸۱	سنه ۱۱۵۸
۲۳۴	۴	متعرض	معترض
۲۷۱	۴	فقه	فقر
〃	۱۷	درعیال	وامتنان
۲۷۳	۱۹	از	در
۲۷۴	۱۲	اسه	آئینه
۲۸۲	۲	محمد دین	مجدد دین
۲۸۵	۲	بنده	بنده در نماز
۲۹۰	۱	معنی از	معنی از شرط
۳۱۱	۳	الجنة	الجنة
۳۱۳	۲۶	سنه ۲۹۹۰	سنه ۲۹۷
۳۱۵	۱۴	نیگر بدانتهی	انتهی نیگر بد
۳۲۵	۳	انظام	آن ظالم
۳۳۱	۱۲	سعید	سعد
〃	۱۶	حسن	حسن
〃	۱۷	علمائی	از علمائی

اللہ یجتبی الیہ من یشاء ویہدی الیہ من ینیب
دُرِّ بہیہ حمد و ثنا نثارِ بارگاہِ کبریا کہ دریں زمان فرخی اقتران کتاب مستطاب گلزارِ احمدیہ اعنی
ہدیۂ مجددیہ
از افادات علیہ مہبطِ انوارِ حضرت خواجگان نقشبند آیۂ جناب مولوی وکیل احمد صاحب سکندر پوری دام فیوضہم الجلیہ الخفیہ باہتمام ابو محمد عبد الاحد
در مطبع مجتبائی واقع دہلی مطبوع شد

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

حمد ذاتیکہ مظاہر کونی را آئینہ تجلیاتِ حقیقتِ محمدیہ ساختہ و شکر مبدعیکہ مشارقِ ذراتِ
عالمِ ناسوت را از خورشید لاہوت حقیقتِ احمدیہ تافتہ جلوہ عروسِ غیب ہویت از پردہائے
فنا بمنصہ بقا کشیدہ و نشاءِ خفای اتحاد را بپیرایۂ عالم شہادت بخشیدہ آزل پردہ ایست از
جلوہ نخستین گنجینہ ذاتِ او و ابد منزلیست از لا انتہائے مدارج صفاتِ او حال حجلہ ایست
از نار شکدہ ظہورِ او و مقام جلوہ ایست از تجلی کدہ نورِ او فنائے بحت فقر حقیقی ست
و سواد الوجہ فی الدارین رجوع بسوئے عدم اصلی در بارگاہ رفیعش سکر انبساط آرد *
و صحو بعد غیبت و زوال احساس عارف را بعالم احساس آرد غیبت آئینہ ایست از جلوات
انوار او و قبض و بسط نزہتکدہ ایست از گلستان اسرار او تا خیالات بطون را در آئینہ
ہائے ارواح کشیدہ مقامات لا تعین بہ تعینات رسیدہ آلہی حرفے از ثنائے

بے منتہائے تو بر زبانِ خویش نمی آرم بکمال عجز و فراوان نیاز ثنائی تو بر تو می سپارم

بیت آنجا کہ کمال کبریائے تو بود	عالم نمے از بحر عطائے تو بود
ما را چہ حد حمد و ثنائے تو بود	ہم حمد و ثنائے تو سزائے تو بود

و نعت مر رسولے کہ دریائی حقیقت قطرہ ایست از تموج شہودش و تجلی گاہ معرفت ذرہ ایست از صیقل طرازی وجودش پیکرش ظہوریست در مظاہر حقائق امکانی و ذاتش جوہریست از گنجینۂ نہانی خلوت سرمدی نغمہ ایست از ارغنون حقیقتش و نوای کن اشارتیست از عشرتکدہ معرفتش نہال وجود او آرائشِ بوستان کائنات و گل شہود او پیرایۂ گلزار تجلیات مشاہدِ کمالش شہادت گاہ شاہد اطلاق و تماشگاہ بازار ظہورش تجلی فروشِ جواہر اشراق صیقلگری لمعات انظارش جوہر نمائی شمشیر امکانی و آئینہ خیزی اشعات توجہاتش خورشید بار مطالع اکوانی گوہریست کہ نیستان کن بجوہر نمائش باریدہ و مشرقیست کہ آفتاب احدیہ از منظرش درخشیدہ عالم اجمال خلوتگاہ شاہد کمال اوست و عالم تفصیل جلوت کدۂ ظہور جمال او از اکابر اتباعانش در ہر صدی تشخصی پدید آید کہ تجدید دین متین فرماید و گرہی از احوال پر اختلال عالم و عالمیان کشاید نفوس آل اطہارش در انجمن گاہ ملکوت چندان گوشۂ کلاہ نشکستہ اند کہ سیمائی نورانیان جبین سائی بارگاہ شان نتوان گردید و ذوات اصحابش در تجلی گاہ تقدیس آن قدر سر نکشیدہ اند کہ دیدہ روحانیان را غبار کف پائی این بزرگواران جلا نخواہد بخشید امابعد فقیر حقیر **وکیل احمد سکندرپوری** نقشبندی مجددی عفاعنہ ربہ بلطفہ السرمدی می گوید کہ بر مرایائی ضمائر اولوالابصار کہ مقتبس اشراقات علم و کمال اند مخفی نخواہد بود کہ آفتاب فیضان مبدء فیاض تا لمعہ ریز

معادن قلوب انسانی گردیده هر جوهر بمقتضائی صفاطینتی خویش در بازارِ کمال تابیده آنرا که در نگارستانِ ازل نوبخشش داده اند از لمعات آن آفتاب عالمتاب درخشید و کسے را که در میثاق التفاتی کرده اند از ضیائی مهر انجلائی باطنش آفاق منور گردید مصداق این ذات تقدس مآب کمالیت انتساب سلطان طریقت برہانِ حقیقت مهبطِ انوارِ الٰهی مورد برکاتِ نامتناهی امام ربانی حضرت **شیخ احمد** سهرندی **مجدد الف ثانی** علیه الرحمة است که از ظهور انکشاف صبح شعور در اقتباس انوار تقدیس بوده و هر جلوهٔ انوار قدس که در دیدهٔ تکوین مخفی بود از آئینه خویش وانمود

قصیده

زهی نیالِ تو مرآت قدس نورانی
زهی جمالِ تو مصباحِ نور یزدانی

لوامعِ دلِ تو نوربار صبح وجود
سواطعِ رخِ تو آفتابِ عرفانی

نگارِ صورتِ تو کارنامهٔ ایجاد
صریرِ خامهٔ تو نقشبند اکوانی

خمیرمایهٔ تو آب و رنگِ نورِ بقا
ضمیرِ پاکِ تو مرآت رازِ حقانی

دقائقِ تو هم آواز لوحِ محفوظ است
حقائقِ تو هم آهنگِ رازِ قرآنی

دمیکه نورِ ضمیرِ تو لمعه ریزان شد
خرد چو دیدهٔ خفاش گشت ظلمانی

هوای مقدمِ تو صبح جنت فردوس
درای محملِ تو عندلیب رضوانی

نسیم گلشن فیض تو مایهٔ اشباح
شمیم گیسوی خُلقِ تو طبع روحانی

شهود از رخ تو رازدانِ تقدیسے
وجود از دلِ تو محو سرّ وحدانی

ثباتِ کون ز تکوینِ تو بقا پایه
ابد شکوه ز علم تو. جوهر فانی

زهی جمالِ تو لامع آفتاب قدیم
خهی جلالِ تو اشراق نور رحمانی

تکلم تو نواسنج از ترانهٔ کن — تبسم تو شکرخند صبح امکانی
رموز لوحهٔ غیبی عیان ز فیض دمش — خطاب تو ز حق آمد امام ربانی
لموع نیر فیض تو لمعهٔ اشراق — سطوع اختر خلق تو لطف یزدانی
بآن خدای که در کارگاه لم یزلی — گزید جوهر ذاتت بشرف روحانی
بلمعه ریزی اشراق تیز ذهن عقول — که کارگاه جهان را کنند نورانی
به سطح باطن و قعر محدب افلاک — که سقف گشته باوج خیام اکوانی
بعقل نقش طرازی که بر صفایح خاک — کشید از قلم صنع نقش بلدانی
بصانعی که کشد بر لوایح اصلاب — شیون منقلبات طباع دلدانی
بجوش تلبیهٔ محرمان بیت الله — بزمزمهٔ طلبی عاکفان لبنانی (نام کوهیست معروف)
بگرمی لمعات شرار سوزش عشق — بشوخی ازلی جمال نورانی
که ذات تست ز مشکوة احمد مرسل — فروغ بخش دل کائنات امکانی
مقام پاک تو اورنگ کعبهٔ دیدار — مسیر قدس تو افرنگ بزم یزدانی
مقاصد تو تحیر ده مزاج عقول — مطالب تو دقائق فروش یونانی
نگاه فیض تو اشراق آفتاب کمال — فروغ روی تو خورشید نور سبحانی
نکات تو که رموز کتاب محفوظ است — بگرد طبع خرد خون ز فکر معانی
معاقدت همگی عقدهای لاینحل — غوامض تو تحیر فروش لقمانی
کسی که راز تو پی می برد بعالم کون — گرفت مرشناس رموز قرآنی
شها به بین بدل من که نسخهٔ عصیان — بود ظهور علامات لوح پیشانی
دمی نگاه بکن بر غبار سینهٔ من — که تا بدانی رخ بنور ضوء عرفانی

گداز جوهرم از بارقات الهامی — تباب سینه ام از ساطعات عرفانی
مطالع تن من ساز محو جلوهٔ ذات — طوالع دل من کن شروق سبحانی
شوارق ازلی از دلم درخشان کن — بوارق ابدی از تنم بتابانی
مواطن ظلمم جلوه گاه موکب تو — بواطن دل من با تو درقدم رانی
امید هست مرا کز فروغ لمعهٔ خویش — رخم بدشت قیامت چو خور درخشانی
برین فقانه عاجز ز التفات ببین — کشا بروی دلش باب پاک عرفانی

ازانجاکه بعض اعیان مشار الیهم بالبنان بسبب غشاوت بشری ایراداتی چند بر کلام حضرت مجدد علیه الرحمة نگاشته با هتزاز نسیم توفیق ایزدی ازان رجوع آورده آن را قابل تلف انگاشتند فامادرین زمان بتمسک همان کلمات مرجوع عنها بعضی حضرات بر صحیح طرازی جوهر وجودش التفات نکرده زبان به بی گوهرے ذاتش کشادند و حجب نکوهشش امانع سواطع آفتاب کمالاتش گردانیدند صفای طینتش را نه دریافته اند که بچه مرتبه درخشیده است و کلام معجز نظامش را ندانسته اند که بچه پایه رسیده اشارت معنیش را نسنجیده اند که چه بلاغت درآن صرف کرده و مجازات عباراتش را نفهمیده اند تا چه حقائق درآن ودیعت نهاده لهذا بندهٔ مسکین که جادهٔ حقیقت شناسان را بپایی دل پیموده است و عقدهای غوامض عبارات شان بناخن خرد خرده دان کشوده خواست که ترهات و مزخرفات از لوح اعتبار براندازد و جادهٔ این نگارستان با صفا را از خس و خاشاک بپردازد پس بعون الله و کرمه درین رساله که به **هدیه مجددیه** نامیده شد درحل غوامض کنایات مکتوبات شریف متوجه گردید و طریق را آنچنان از خارستان اشکال پاک کرد که سالکان بی سعی

[illegible] یعنی [illegible] مولوی [illegible] رساله [illegible] نگاشته شده [illegible] مراد [illegible]

پای فکرت بمنزل معنی تواند رسید اَللّٰهُمَّ احۡفِظۡنَا مِنَ الۡاِشۡتِغَالِ بِالۡمَلَاهِیۡ وَاَرِنَا حَقَائِقَ الۡاَشۡیَاءِ کَمَا هِیَ

یارب دل پاک وجان آگاهم ده	آه شب وگریهٔ سحرگاهم ده
درراه خود اول زخودم بیخود کن	انگه بی خود زخود بخود راهم ده

مقدمہ دربیان بعض امور ضروریہ

امر اوّل علم حقیقت علیست کزان به اسرار علوم شرعیه پی می برند چه این علم باطن ست مر علوم ظاهریه را تا آنکه از آب زلال فیض الٰهی سیراب نگردند قطرهٔ ازین بکام احدی نه ریزند کار هر کس نیست که گامی درین گلشن جاوید بهار نهد یا درین بحر ناپیدا کنار غوطه زند پس فضل علوم باشد وعَنِ الۡحَسَنِ قَالَ قَالَ رَسُوۡلُ اللّٰهِ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیۡهِ وَسَلَّمَ لِکُلِّ اٰیَةٍ ظَهۡرٌ وَّبَطۡنٌ مراد این ست که برای هر آیت ظهر ست که ارباب علم ظاهر از معانیش ظاهر گردد وآسراریست که بران ارباب حقائق مطلع شوند اَخۡرَجَ اَبُوۡ نُعَیۡمٍ عَنِ ابۡنِ مَسۡعُوۡدٍ قَالَ اِنَّ الۡقُرۡاٰنَ اُنۡزِلَ عَلٰی سَبۡعَةِ اَحۡرُفٍ مَا فِیۡهَا حَرۡفٌ اِلَّا لَهٗ ظَهۡرٌ وَّبَطۡنٌ وَاِنَّ عَلِیَّ بۡنَ اَبِیۡ طَالِبٍ عِنۡدَهٗ مِنۡ عِلۡمِ الظَّاهِرِ وَالۡبَاطِنِ وَاَخۡرَجَ الدَّیۡلَمِیُّ فِیۡ مُسۡنَدِ الۡفِرۡدَوۡسِ بِسَنَدٍ مُسَلۡسَلٍ مِنۡ طَرِیۡقِ اَحۡمَدَ بۡنِ غَسَّانَ عَنۡ عَبۡدِ الۡوَاحِدِ بۡنِ زَیۡدٍ عَنِ الۡحَسَنِ عَنۡ حُذَیۡفَةَ مَرۡفُوۡعًا سَأَلۡتُ جِبۡرَئِیۡلَ عَنۡ عِلۡمِ الۡبَاطِنِ مَا هُوَ فَقَالَ قَالَ اللّٰهُ هُوَ سِرٌّ بَیۡنِیۡ وَبَیۡنَ اَحِبَّائِیۡ

او دعته فی قلوبهم هر گاه علم باطن این چنین سرے باشد پس نعمت بایه شی
باید سنجید تا آنکه طلب یادتی علم باطنی از فرائض آمده قال الله تعالی وقل
رب زدنی علما ابو طالب مکی رحمه الله تعالی در قوت القلوب می فرماید
علمائے ظاهر زینت ارض و ملک هستند و علمای باطن زینت آسمان و ملکوت
و علمای ظاهر اهل جز و لسان هستند و علمای باطن ارباب قلوب و اعیان بعضے
عارفین گویند علم ظاهر محکوم ست و علم باطن حاکم و محکوم موقوف ست تا آنکه
حاکم در انجا آید بعضے عارفین گویند که چون بر علمائے ظاهر بسبب اختلاف ادله
مسئله مشکل افتد ایشان از اهل علم باطن سوال کنند زیرا که ایشان قریب تراند بسوی
توفیق و بعید تراند از هوا احمد بن حنبل و یحیی بن معین بیشتر بخدمت حضرت معروف
کرخی حاضر می شدند با انکه علم ظاهر ایشان به نسبت کرخی هزاران درجه زائد بود
از پیغمبر خدا صلی الله علیه وسلم از بر و اثم سوال کردند فرمود استفت قلبک
وان افتاک المفتون یعنی مفتیین بر تاویل و ترخیص اعتماد کنند و قلبی که از
ایمان منور ست از الله تعالی فتوی حاصل کند پس اگر علم قلب اصل حقیقت فقه
نمی بود سرور عالم صلی الله علیه وسلم سائل را از فتوای اهل ظاهر بسوی قلب رجوع
نمی فرمود و آن را قاضی قرار نمی داد پس علم باطن اصل علم و علم العلم باشد و عالم باطن
عالم اصل و عالم العلما باشد اگر قلب فقیه و علم باطن حاکم بر علم ظاهر نمی بود سرور عالم
صلی الله علیه وسلم هدایت بسوے علم باطن که علم قلوب ست نمی فرمود و قال
قال ابن مسعود رض لما مات عمر انی لاحسب انه قد ذهب بتسعة اعشار
العلم قیل له تقول هذا وفینا جلة من الصحابة قال لیس اعنی العلم

الذی تریدون وانما غنی العلم باللہ تعالی قال ابن مسعود لیس العلم بکثرۃ
الروایۃ انما العلم الخشیۃ وقال بعضہم انما العلم نور یقذفہ اللہ فی القلوب
علماء باطن علم باطن را بر کتاب وسنت عرض کنند زیرا کہ نزد اہل حقائق وارباب ولایات در
شریعت وحقیقت منافات نیست از پیشینیان بسی ارباب صدق وصفا جامع حقیقت و
طریقت گذشتہ اند مثل جنید بغدادی وشیخ عبدالقادر جیلانی وابن فارض
وشمس الدین لباطی مالکی وعلی بن وفا شاذلی وشیخ محی الدین بن عربی وشیخ شہاب الدین
سہروردی وخواجہ محمد پارسا نقشبندی وشیخ مجدد الف ثانی ودیگر اکابر رحمۃ اللہ
علیہم کہ ذکر شان موجب اطناب ست در حدیث وارد ست العلماء ورثۃ الانبیاء
معنایش اینست کہ علمای ظاہر ومعارف وارث انبیا بودہ اند زیرا کہ وراثت نبوۃ بر دو
قسم ست **اول** وراثت ظاہری **دوم** وراثت باطنی پس اہل شریعت صاحب
علوم کسبیۂ ظاہریہ اند واہل حقیقت وارث علوم وہبیۂ باطنیہ شریعت منبع عبارات
ظاہرہ است وحقیقت منبع اشارات باطنہ زیر ہر عبارات شرعیہ من حیث الاشارات
احکام ومعارف وحقائق بودہ اند کہ حق تعالی جل شانہ اصفیاء وصدیقین را بران اطلاع دہد
پس از باطن عبارت اشارت لائح شود نہ از ظاہر عبارت در حدیث وارد ست فضل
العالم علی العابد کفضلی علی امتی درین حدیث مراد از علم علم بیع وشراء وطلاق
وعتاق وغیرہ نیست بلکہ علم باللہ تعالی وقوت یقین ست امام شافعی باوصف جلالت ورتبت
با شیبان راعی می نشست وازو مسائل می پرسید از امام شافعی پرسیدند کہ مثل شما
ازین بدوی سوال کند امام فرمود ہذا وفق لما علمناہ شیبان بدوی رضی اللہ عنہ
امی بود چون از امی مثل شافعی امام الائمہ سوال کند پس عظمت شان ائمہ اہل تصوف نگریستنی است

ابن تیمیه حنبلی انکار این اجماع دارد و می گوید که شیبان بعهد شافعی نبود مگر این انکار قابل
اعتداد نیست زیرا که ائمه اسلام مثل قشیری و ابن جوزی قائل باجماع بوده اند چنانچه
ابن جوزی نقل کرده که امام احمد و شافعی بر شیبان گذشتند امام احمد گفت که ازین راعی
سوالی می کنم ببینم چه جواب میدهد شافعی منع کرد امام احمد باز نیامد و پرسید که اگر شخصے
چار رکعت نماز گزارد و در سجدات اربعه سهو کند پس کدام امر او را لازم می شود شیبان گفت
بر مذهب من یا بر مذهب ایشان امام احمد گفت که این هر دو یک مذهب بوده اند شیبان
گفت که نزد شما لازم ست که دو رکعت نماز گذارد و سجده سهو کند و نزد من این شخصیست که قلب او
غافل ست برو واجب ست که قلب خود را عقاب کند تا مرتکب این غفلت نشود امام احمد
پرسید که اگر کسی مالک چهل گوسفند گردید و برو حیال گذشت پس چه کند شیبان فرمود
که نزد شما بر یک گوسفند لازم آید و نزد من بنده با وجود مالک نیهار مالک کدامی شئی نمی شود
از استماع این کلام امام احمد از هوش رفت هر گاه به هوش آمد امام احمد و امام شافعی راه
خود گرفتند ائمه مجتهدین مثل شافعی وغیره برین معنی اعتراف دارند که علمای باطن را بر علمای
ظاهر فضل ست **امر دوم** تابعین رضی الله عنهم چنانکه جمله علوم را از صحابه آموختند و فنون را
به تبع تابعین تعلیم کردند همچنان علم زهد و معامله و احوال و اجتهاد و عبادت را حسن بصری
و مالک بن دینار و ثابت بنانی و مطرف بن عبدالله و اویس قرنی و ربیع بن خیثم رحمهم الله
از ائمه زهد و عبادت و حفاظ طریق معاملت بودند حسن بصری رح امام الائمه بود و برو
علوم اختصاص و خصوص و محبت غالب بود و بر مذهب تصوف باشارات و عبارات
شاهد بود و برای علم باطن و تصوف و نسک اصحاب خاص داشت مثل عبدالواحد بن زید
و مالک بن دینار وغیره بعد حسن بصری در علوم خصوص و محبت و وجود و صفائی اذکار و علوم

امر دوم در بیان واضع علم التصوف و ذکر ترقیات و رواج این علم

اسرار و استاد عبد الواحد بن زید بر دیگران گوی سبقت ربود و عتبة الغلام و رباح قیسی و حبان حریری و موسی الاسج و احمد بن عطاء الهجمی و غیرہ متصوفین و نساک اقتداش فرمودند ازین بزرگواران در علوم محبت و تصوف اخبار و حکایات بر زبانها مشهور و معروف است بعد عبد الواحد بن زید احمد بن عطاء الهجمی بر مسند تصوف نشست و استاد این فن گردید و در احوال و تصوف تکلم فرمود و در هجم خانقاهی وقف کرد که در متعبدین و مریدین منقطعین عن الدنیا گرد آمدند و مذهب تصوف مذهب متفرد بر رسومه و احواله و حقائقه ظاهره و باطنه گردید و طرق تصوف از طرق دیگر علوم و مرسومات متبائن گشت پس متصوفین در جمیع تمم و افراد توحید و معامله و اسرار و حضور و اذکار و شواهد و انوار و وجود تکلم فرمودند پس مذهب تصوف از وقت تابعین رواج یافت و مریدین آن را دست بدست گرفتند و در صدد ترویج و انتقاد شدند پس حقائق تصوف طبقةً بعد طبقةٍ و عصراً بعد عصرٍ و وقتاً بعد وقتٍ هَل مِن مَزِیدٍ در امصار و دیار رواج کلی یافت بعد احمد بن عطاء احمد بن غسان بر سجاده تصوف نشست متصوفین و نساک دست بیعت و اتباع دادند احمد بن غسان از احمد بن عطاء در حسن عبارت و رقت معنی گوی سبقت ربود و ذات مقدس خود را به مذهب تصوف نصب کرد و مکانی که خانقاه گویندش بر مریدین وقف کرد و بر ایشان مذهب تصوف بیان می فرمود خلیفه معتصم حضرت ایشان را طلب داشت تا بخلق قرآن زبان کشاید مگر حضرت ایشان انکار فرمودند پس به بغداد محبوس کرد او با احمد بن حنبل و ابی یعقوب بوبطی در حبس بود در زمان احمد بن غسان در بصره جماعتی از متصوفین بود مثل حمویه و ابی بکر عطشی و ابی عبد الله الجمال و غیره که خود را غسانیه می گویانیدند نسبة الی الغسان و ابو حاتم عطار و در بصره در آن وقت و بعد ایشان بوده و در عبارت تصوف و اشارت توحید کلام حسن بر زبان می آورد و منفرد بود

عبد الواحد بن زید بصری از ...
احوال و مقامات ... در ایام حسن بصری ... تابعین ... احمد بن عطاء ... حسن بصری ... رحمه ... وفات ایشان در سنه ۱۲۰

مَنْ ذَكَرَ نِعْمَةَ اللّٰهِ وَقَدِيْمَ مِنَّتِهٖ نَسِيَ عَمَلَهٗ وَمَنْ ذَكَرَ اللّٰهَ

ہر کہ نعمت اللہ تعالے و منت ہائے سابقہ او را یاد کند عمل خود را فراموش کند و ہر کہ اللہ تعالے را

نَسِيَ نَفْسَهٗ و میخواند يٰۤاَهْلَ الْكِتٰبِ تَعَالَوْا اِلٰى كَلِمَةٍ سَوَآءٍ

یاد کند نفس خود را فراموش کند اے اہل کتاب بیائید بسوئے کلمہ کہ میان

بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ اَلَّا نَعْبُدَ اِلَّا اللّٰهَ بعد احمد غسان حسن مسوحی در بغداد بو

ما و شما برابر است پرستش نکنید مگر خدائے تعالے را

+ + + +

کہ در حسن کلام و تصوف و تعبد ید طولانی داشت درین وقت سری سقطی و اسحاق

ابان و حداد کبیر و ابو حمزہ بغدادی و حارث بن اسد المحاسبی و احمد بن مسروق

و ابو الحسن نوری و ابن ابی الورد و نصر بن رجا و حسن بن المثنی و احمد بن عمرو بن ابی عاصم

و شماخی و بن حلیمہ رحمہم اللہ بودند کہ ہر یکی از ایشان در سماء تصوف آفتابی بود

بسبب صحت مذہب و حقائق تصوف قبولیتی در خاص و عام می داشتند و جنید

بن محمد رح درین وقت از مریدین بہ مجالس حسن مسوحی رح بود و بعد مسوحی ابو حمزہ

کہ از شاگردان حسن مسوحی بود و مسوحی ابو حمزہ را استادی گفت ابو حمزہ مقبول و

معروف در تصوف بود و او را حلقہ در جامع بود کہ در آن متصوفین جمع می شدند و

اہل این مذاہب بگرد می آمدند و ابا حمزہ را امام بن حنبل در مسالت باین طور خطاب

می کرد يَا صُوْفِيُّ مَا تَقُوْلُ فِيْ مَسْئَلَةِ كَذَا وَكَذَا کمال

تصوف و غرائب امور درین وقت بشر بن حارث و معروف کرخی و سری سقطی

و محمد بن منصور طوسی و حسن مسوحی را بود ہر گاہ ابو حمزہ در جامع نشست در مجلس

او حارث بن اسد محاسبی و احمد بن مسروق و جنید بن محمد و غیرہ رحمہم اللہ

جمع می شدند و تصوف در کمال بود و ابو حمزہ در بسط علوم معارف از استاد
خود کہ حسن مسوحی بود قدمی بیش داشت بعد وفات ابو حمزہ ابو القاسم
جنید بن محمد در جامع بجایش نشست تمامی متصوفین در حلقہ اتباعش درآمدند
کلامش اجمع و اعرف و احسن از کلام استاد و استاد استادش بود و بر
اقران خود گوئے سبقت بود معاصرین بر امامت و جلالت او در فن تصوف
نہادند درین وقت بر صوفیہ از دست فرقہ طاغیہ کہ قصہ اش
طویل ست حیفی رفت تا آنکہ گروہی از متصوفین محبوس گردیدند این سانحہ در
سنہ ۲۶۴ ہجری اتفاق افتاد درین فتنہ محنتی عظیم بر اصحاب بشر بن الحارث
و معروف کرخی و سری سقطی وغیرہ افتاد چون فتنہ فرو نشست جنید بن
محمد زیب دہ مسند مذاکرہ مذہب تصوف گردید بقیہ مشائخ پروانہ وار
گردش جمع آمدند مثل ابی العباس بن مسروق و اسمٰعیل بن بکر السکری و موسی الخفاف
و ابی جعفر الحائک و ابراہیم القباد و ابی جعفر بن ذہب و ابی محمد الحریری و ابی
احمد القلانسی و یعقوب الزیات و ابی العباس بن عطا وغیرہم رحمہم اللہ ایشان
افصح مشائخین در علم تصوف بودند و در صفائی احوال و توحید و مواجید و موارید و مشاہد
و حضور کلام کردند و در عاوم خود اشارات نغز وضع کردند تا بجز ایشان کسی دیگر
نہ شناسد و حقائق تصوف از نا اہل محفوظ ماند این وقت سرای دنیا از ائمہ متصوفین
و مشائخ کبری معمور بود و آفتاب علم تصوف بر دائرہ نصف النہار تابان بود
طالبین در اکتساب تجرد و اخلاص و توکل و زہد و صبر و اجتہاد فی الخدمۃ
و المحبۃ جہد بلیغ می کردند ہرگاہ بایشان در معرفت بحقائق تصوف ملکہ تام حاصل شد

واضح دموز عینہ از کجا بود

اشارات دقیق در توحید و معرفت بیان فرمودند تا آنکه در غرائب علوم تصوف یکے بر دیگرے مے افزود و در اندک زمان علم تصوف بہ رموز و اشارات مثل سائر علوم بلکہ ادق واخفی و اعزازان گردید و این علم مخصوص متصوفین گشت پس ایشان در جمع و تفریق و فرق اول و فرق ثانی و فنا و بقا و صحو و سکر و مشاہدہ و حضور و مراقبہ و خفا و کشف و موارید و مواجید و شواہد و طوالع و احوال کثیرہ کہ متعلق بمعانی قلوب و اسباب غیوب ست کتب و رسائل مدون فرمودند و این علم در بلاد و امصار شائع گشت و کثرت جماعت مشائخ تصوف گردید و حکایات و رسائل میان عارفین تحریر یافتند و ہر یکی از ایشان بر دیگرے در تفوق باظہار دقائق اشارات تصوف جہد بلیغ می نمود تا آنکہ بعہد فیض مہد جنید بن محمد شہرتما غربا و جنوبا و شمالا از انوار تصوف منور گردید تقریبا تا سنہ ہجری کرہ بسیط رشک مطالع شمس بود مگر چون ہر کمالی را زوالی است اکثری از مشائخ قبل و بعد سنہ مذکور بسیر روضہ رضوان تشریف فرما شدند ٭

امر سوم علمای باطن کہ ایشان را حق تعالی جل شانہ بر حقائق و معارف و حکم اطلاع دادہ گاہی تصنیفی کنند کہ بر سر بعض مقاماتش سوای اہل باطن ہیچ یکے از اہل ظاہر نرسد چہ در ظاہر عبارتش اشکالات و رموز مغلقہ باشد کہ بجز ناخن علمای باطن دیگرے آنرا نہ کشاید مثل غنیۃ الطالبین و بعض قصائد حضرت سیدنا شیخ عبد القادر جیلانی رح و مصنفات شیخ محی الدین بن عربی و ابن فارض و ابن سبعین و ابن جلاد عفیف تلمسانی و مہلکات احیاء غزالی و منقذ و نفخ و تسویہ و مضنونۃ علی غیر اہلہا و خفیۃ علی اہلہا و مضنونۃ علی اہلہا و معراج السالکین

اسم تصوف مشتق از عبد اللہ بن مسعود رض روایت قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ... اہل التصوف اصحاب الجوع والعطش ... اللہ بنظر الیہم ... ایمانہم ... لایوجد الصدق ... [illegible]

[illegible marginal notes]

از رسائل غزالی و آداب المریدین شیخ نجیب الدین سهروردی و قوت القلوب ابی طالب مکی و بعض مکتوبات جلد ثالث حضرت مجدد الف ثانی و دیگر ائمه سلوک رح امام شعرانی در الیواقیت والجواهر این بیان را بکمال وضاحت نگاشته خیانچه از شیخ محی الدین عربی نقل می کند اِعْلَمْ اَنَّ اَهْلَ اللّٰهِ لَمْ یَضَعُوا الْاِشَارَاتِ الَّتِیْ اصْطَلَحُوْا عَلَیْهَا فِیْمَا بَیْنَهُمْ لِاَنْفُسِهِمْ فَاِنَّهُمْ یَعْلَمُوْنَ الْحَقَّ الصَّرِیْحَ فِیْ ذٰلِكَ وَاِنَّمَا وَضَعُوْهَا مَنْعًا لِلدَّخِیْلِ بَیْنَهُمْ حَتّٰی لَا یَعْرِفَ مَا فِیْهِ شَفْقَةً عَلَیْهِ اَنْ یَّسْمَعَ شَیْئًا لَمْ یَصِلْ اِلَیْهِ فَیُنْكِرَهٗ عَلٰی اَهْلِ اللّٰهِ فَیُعَاقَبُ بِحِرْمَانِهٖ فَلَا یَنَالُهٗ بَعْدَ ذٰلِكَ اَحَدًا طرفه اینست که هرکه در زمره صوفیه نشسته مختفی می کشد آن اصطلاحات خود بخود بداهةً مکشوف می گردد حتّٰی كَاَنَّهُ الْوَاضِعُ لِذٰلِكَ الْاِصْطِلَاحِ

---

۵ مر اہل ہر صفتی را و ارباب ہر معاملتی را بایکدیگر اندر جریان اسرار خود عبارات ست و کلماتیکه بجز ایشان معنی آن ندانند و مراد از وضع آن عبارات دو چیز باشد یکی حسن تفهیم و تسهیل عویص تا بفهم مرید نزدیک تر باشد و دیگر کتمان سر از کسانیکه اہل آن علم نباشند و دلائل آن اوضح ست چنانکه اہل لغت مخصوص اند بعبارات موضوع خود چون فعل ماضی و مستقبل و صحیح و معتل و اجوف و لفیف و ناقص انچه بدان مانند و اہل نحو مخصوص اند بعبارات موضوع خود چون رفع و ضم و نصب و فتح و خفض و کسر و جزم و جر و منصرف و نامنصرف و انچه بدین مانند و اہل عروض مخصوص اند بعبارات موضوع خود چون بحر و دائره و سبب و وتد و فاصله و انچه بدین مانند و محاسبان مخصوص اند بعبارات موضوع خود چون فرد و زوج و ضرب و قسمت و کعب و جذر و اضافت و تضعیف و تنصیف و جمع و تفریق و انچه بدین مانند و فقها مخصوص اند بعبارات موضوع خود چون علت و معلول و قیاس و اجتهاد و دفع و الزام و انچه بدین مانند و محدثان نیز مخصوص اند بعبارات موضوع خود چون مسند و مرسل و احاد و متواتر و جرح و تعدیل و انچه بدین ماند و متکلمان نیز مخصوص اند بعبارات موضوع خود چون عرض و جوهر و کل و جزو و جسم و حدث و تحیز و توالی و انچه بدین ماند پس این طائفه نیز الفاظ موضوع است مر ظهور سخن خود را تا اندر طریقت خود بدان تصرف کنند و آنرا که خواهند تعصو خود بدیدار نندو از انکه خواهند بپوشانند ۱۲

بخلاف دیگر علوم مثل نحو و منطق و حکمت که بدون زحمت تعلیم و تعلم عبور بر اصطلاحات آن
امکانے ندارد اگر اہل انکار از جادۂ حسد برآیند و طریق اہل اللہ برگزینند
این انکار و حسد دور شود و ہمان اصطلاح بر زبان حال و قال ایشان جاری گردد
که بر زبان این طائفه جاری ست آنچه این قوم می گویند ہمه از تعلیم الٰہی ست
که بر قلوب شان از مبدء فیاض مطابق شریعت می ریزد حق جل شانه فرماید
عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ کسانیکه زهد را گذاشته مدار علم بر ظاہر حال
داشته اند در ایشان استعداد این معنی نیست که از مبدء فیاض اکتساب انوار
علوم نمایند فکر ہر کس بقدر ہمت اوست **اشتباه** اگر علوم صوفیه مقصود
می بود پس ائمه مجتهدین درین باب توجه می کردند لیکن از ائمه مجتهدین ہیچ یکے
در تصوف رساله نه نگاشته **انتباه** ائمه مجتهدین بدو وجه التفات باشاعت
علم تصوف نکردند **اول** امراض قلوب در زمن ائمه شائع نشده بود تا ضرورت
بیان طرق علاج داعی باشد چون ریا و حسد و کبر و عجب و غل و حقد ظاہر شد
درین باب رسائل مستقله مدون کرده شد **دوم** ائمه مجتهدین بامر عظیم متوجه بودند
ازان فرصتی نیافتند تا بامرے دیگر متوجه شوند ہمچون جمع ادله شریعت
و بیان ناسخ و منسوخ و مفصل و مجمل و تمهید قواعد تا مردم بآن متوجه شوند اگر قواعد شریعت
که آنرا مجتهدین ممهد کردند نمی بود کسے اعمال ظاہره و باطنه را نمی شناخت
پس اشتغال ائمه مجتهدین باین سو اہم بود به نسبت تالیف رسائل بعلم تصوف **اشتباه**
صوفیه بظاہر کتاب و سنت چرا متوجه نشدند آیا این امر ایشان را کافی نبود
انتباه چون صوفیه صافیه بتحصیل علم باطن پرداختند لهذا توجه این طائفه

باطن کتاب و سنت گردید ه هر کسے را بہر کارے ساختند میل او در خاطرش انداختند * مگر شریعت و حقیقت باہم مثل شیر و شکر ند حقیقة بلا شریعة باطلة وشریعة بلا حقیقة عاطلة یعنی ناقصة **اشتباه** چرا قوم رمزها گفتند که ورای ارباب تصوف کسی نه فهمد تا آنکه از ایشان نه شنود و چرا مطالب العبارات واضح بیان نه کردند **انتباه** برای رفق خلق و بمقتضای رحمت و شفقت بر ایشان چه فهم ظاهر پرستان بآن نرسد از ینجاست که حسن بصری و جنید و شبلی علیهم الرحمة علم توحید برملا نمی گفتند بلکه در خانه بسته پیش کسانیکه در ایشان اهلیت و لیاقت مے یافتند بیان می فرمودند تا آنکه قلب صافی از کدورت بود و در ان میل شهوات و آثام نباشد زینهار این مدارک در و گنجد لیکن چون سنت برین جاری ست و بتجربه درآمده که کل علم لیس فی القرطاس ضاع اهل تصوف بتدوین آن متوجه شدند و بعض امور را برمز گذاشتند تا نااهل بسبب قصور فهم از جاده اعتدال برنگردد اگر صاف صاف بیان می شد در مسائل نامنضبط اهل الله نااهلان خوض می کردند و بسبب نااهلی خود گمراه می شدند و دیگران را در ورطه ضلالت می افگندند حضرت امام زین العابدین رحمة الله علیه فرماید ه

انی لاکتم من علمی جواهره	کیلا یری الحق ذو جهل فیفتننا
وقد تقدم فی هذا ابو حسن	الی الحسین ووصی قبله الحسنا
یا رب جوهر علم لو ابوح به	لقیل لی انت ممن یعبد الوثنا
ولاستحل رجال مسلمون دمی	یرون اقبح ما یأتونه حسنا

شیخ عبد القادر جیلانی رح فرماید ؎

فی باطنی من نور ذکرکم مالو بدا	افنی بسطوتہ ثری الدنیا لا یعلم
لو اننی ابدی سرائر ودکم	قالوا العواذل لیس ھذا مسلم

امر چہارم ہر ولی را اظہار کرامت ضرور نیست فرق درمیان معجزہ و کرامت آنست که نبی را واجب ست تا معجزہ را ظاہر فرماید و بر ولی ضرور ست که کرامت را مخفی و مستتر دارد مگر بوقت ضرورت یا اذن یا حال غالب که درو اختیار نباشد یا برائی تقویہ یقین بعض مریدین وغیرہ امور حضرت شیخ عبد الرشید جونپوری قدس سرہ در رسالہ محکم مربوط فرمودہ که اصل کرامت و اعظم آنہا لذت گرفتن است بطاعت در خلوت و از جملہ کرامات ست رعایت انفاس مع اللہ تا بغفلت نگزارد و از انجملہ راضی باذن از خدا در ہر حال و از انجملہ اطلاع بر عیوب جسمیہ و روحانیہ و معنویہ ہر یک ازین مذکور کرامات خاصہ ست مگر کشف حسی چنانکہ دیدن مکانہا و شہرہا بعید المسافت که این از برائے خلق ست بدانکہ کراماتی کہ عطا می کند اللہ تعالی اہل احوال را بسیار اند ولیکن ضابطہ کہ جامع کل باشد این ست کسی که خرق عادت نفس خود کند از ان چیزہا که نفوس خلق بران معتاد ست خرق کند اللہ تعالی او را عادت خود مشتمل آنکہ در کون ست و این را در عامہ کرامت می نامند و اما خواص پس کرامت عنایت الٰہی را می گویند که موجب استقامت بر احوال سنیہ و اعمال صالحہ باشد و ازین خوارق کہ عالم آن را کرامت نامند مردان خدا ننگ می کنند از برائے آنکہ اہل استدراج اندران مشارکت دارند و از انکہ عارف بقدر سے که حظوظ در دنیا می یابد در آخرت محروم می ماند مگر آنکہ مقرون باشد باذن بشارت

در باطن من از نور ذکر شما اگر ظاہر شود نا و افنا کرد سطوت او ثری را که نمی دانند و اگر من ظاہر کنم اسرار دوستی شما را البتہ گویند ملامت کنندگان که این مسلمان نیست ۱۲

عاذل ملامت کنندہ عواذل جمع ۱۲ ابن مرسا

یا آنکه خارق زائدست ناقص نمیکند حظ اقرب آن هنگام ورا کرامت نامند انتهی
بهر حال خرق عادات از لوازم ولایت نیست بعضی مردان اولیاء الله اند و مقربان
درگاه و خرق عادات از ایشان ظاهر نشده چنانکه از اکثر اصحاب رسول الله صلی الله
علیه وسلم خرق عادت مروی نیست حال آنکه ادنی اصحاب از دیگر اولیاء الله
افضل اند پس معلوم شد که فضیلت بعضے اولیا بر بعضے بکثرت خوارق نیست چه
فضل عبارت ست از کثرت ثواب و خوارق از حظوظ ست مناط ثواب نیست مگر
عبادت و قرب الهی ولهذا محدثین کرامات اصحاب او مناقب ذکر نه کرده اند بلکه کرامات
را بابی علیحده آورده اند بعد ذکر معجزات و خرق عادات در جوگیان هم می باشد

اندرین معنی حکایتی آرند از ابراهیم خواص رحمة الله علیه و آن سخت اندر خور بود اینجا ابراهیم گفت من بباديه فرود رفتم
بر تجرید بر حکم عادت خود چون لختے بشدم یکے از گوشه برخاست و از من صحبت خواست اندر وی نگاه کردم از دیدن وی
رنجی بدل من باز آمد گفتم این چه شاید بود مرا گفت یا ابراهیم رنجه دل مشو که من یکی از نصارایم و صابیان ایشان که از اقصائی
بلاد روم آمده ام بامید صحبت تو گفتا چون بدانستم که بیگانه است دلم برآسود و طریق صحبت و گزاردن حق وی بر من آسان تر گشت گفتم یا
راهب النصاری با من طعام و شراب نیست و ترسم که ترا اندرین بادیه رنج رسد گفت یا ابراهیم چندین بانگ تو اندر عالم و تو هنوز اندوه طعام و
شراب میخوری گفتا که عجب داشتم از ان انبساط وی بطعت صحبتش قبول کردم مر تجربت را اندر دعوی خود بسته حالست چون هفت شبانروز برفتیم تشنگی مارا
دریافت وی بایستاد و گفت یا ابراهیم چندین طبل تو اندر گرد جهان می زنند بیار تا چه داری اکنون تا ما بر بساط این درگاه که برای اوتاد مانده ایم از تشنگی
گفتا من سر بر زمین نهادم و گفتم بار خدایا مرا پیش این کافر رسوا مگردان که وی اندرین بیگانگی به من ظن نیکو برده است چه باشد که
ظن کافر در من وفا کنی گفتا چون سر بر آوردم طبقے دیدم دو قرص و دو کاسه شربت آب بر آن نهاده بخوردیم و انا نشاط برفتیم چون هفت روز
دیگر بر آمد با خود گفتم که من این ترسا را تجربه کنم تا ذل خود ببیند پیش از انکه وی بچیزی دیگر مرا امتحان کند و با من معارضه کند گفتم یا راهب
النصاری بیار که امروز نوبت تست تا چه داری از ثمرهٔ مجاهده وی نیز سر بر زمین نهاد چیزی بگفت طبقی پدید آمد چهار قرص و چهار کاسه
شربت آب بر وی نهاده من از ان سخت عجب داشتم و رنجه دل شدم و از روزگار خود نا امید گشتم و با خود گفتم که من ازین نخورم که این از برای کافر
پدید آمده است معونت وی باشد من این کی خورم با من گفت یا ابراهیم بخور گفتم نخورم گفتا بچه علت گفتم از انچه اهل این نیستی و این از جنس حال تو
نیست و من اندر کار تو متحیرم اگر این را بر کرامت حمل کنم بر کافر کرامت روا نباشد و اگر گویم معونت ست تو مدعی را شبهت افتد با من گفت
یا ابراهیم بخور و بشارت تو را دو چیز یکی اسلام من اشهد ان لا اله الا الله و اشهد ان محمدا عبده و رسوله دیگر آنکه ترا
بنزدیک عزوجل خطری بزرگ ست گفتم چرا گفت از انچه مارا ازین جنس هیچ چیز نباشد من از شرم تو سر بر زمین نهادم و گفتم بار خدایا اگر

خوش گفت آنکه گفت

ز ابلیس لعین بے شہادت	شود پیدا ہزاران خرق عادت
اگه از دیوارت آید گاه از بام	گہی بر دل نشیند گه بر اندام
کرامات تو اندر حق پرستی ست	جز آن کبر و ریا و عجب مستی ست
کرامات تو گر در خود نمائی ست	تو فرعونی و این دعوی خدائی ست
ہمه روی تو در خلق ست زنہار	مکن خود را درین علت گرفتار

حضرت مخدوم الملک بہاری رح در مکتوب ہشتم می فرماید کسے کہ او در محل ولایت باشد با کرامت آرام نگیرد و خود را اہل کرامت نشناسد از بہر انکہ ضد اند ہر دو چیز و ہر چیز کہ ضدین باشد روا نباشد کہ حکم این یکے حکم آن دیگرے باشد تحقیق ضدیت را بزرگان بکرامات بدین چشم نگرند و یکے از ایشان گفتہ است کہ بت اندر عالم بسیار ست یکی از ان کرامت ست تا کافران بہ بت تعلق کنند اعدا باشند چون از بت تبرا کنند اولیا گردند بت عارفان را کرامات ست اگر با کرامات بیارایند محجوب و معزول گردند و اگر از کرامات تبرا کنند مقرب گردند و موصول گردند عزیزے گفتہ است **قطعہ**

زاہدان را جنت الفردوس باید زنگاه	عاشقان را لذت اندر قعر زندان ست و بس
لطف او را عام و خاص و نیک و بد یابند	قہر او را پیش فتن کار مردان ست و بس

ازینجاست کہ چون خدائے عزوجل مر ایشان را چیزے از کرامات پدید آرد اندر دل ایشان خضوع و خشوع زیادہ گردد و ذل و تواضع بیش ازان باشد کہ بود و ترس و خوف زیادہ ازان گردد کہ بود سلطان العارفین ابو یزید بسطامی قدس اللہ سرہ العزیز

مطابق نسخہ ... بہاری مخدوم الملک ... ست ... حضرت ... بعض ... نجیب الدین فردوسی ... ۱۲ × ۱۲ ×

در سفر خویش بلب آبی رسیده که کشتی نداشت در خاطرش گذشت که بی
کشتی چون گذرم در حال راهی در میان آب پدید آمد فریاد برآورد که المکر المکر
و بازگشت و اینجا سریست لطیف و آن آنست که صحت ولایت متعلق ست
باعراض از غیر دوست و ترک ما دون الحبیب و ترک و اخذ شد اند و اقبال و اعراض
مخالف یکدیگر اند چون بکرامات اقبال کرد و کرامات دید و بران اعتماد کرد از
مکرم اعراض نمود و بغیر دوست اقبال کرد و لا و لا یجتمع الاعراض ولایت
با عراض هرگز نبود در **مکتوب دهم** مذکورست در معجزه اظهار شرط ست
و در کرامت کتمان شرط ست و دیگر آنکه ابدا نند که این معجزات ست و پیش از
آمدن خبر دهند از معجزات اما اولیا ندانند که این کرامات ست و از رفتن کرامات خبر
ندارند و پیش از آمدن کرامات خبر ندهند و این بهان اصل ست که ولی را محل
ولایت ثابت نگردد تا خویشتن را کمترین همه خلق نداند چون خویشتن را چنین داند
او را دعوی کرامت کی بود و چون دعوی نباشد از آمدن و رفتن کرامت چه
خبر دارد و گفته اند هر کرا از حق جز حق چیزی باید او را مقام ولایت نیست چون
دعوی کرامت کند از دوست غیر دوست خواست پس این نفی ولایت باشد
نه ثبوت ولایت باز در همان مکتوب می فرماید اما اتفاق کرده اند مشایخ این طائفه
و جمله اهل سنت و جماعت برانکه روا باشد که فعلی ناقض عادت مانند معجزهٔ انبیا
و کرامات اولیا پدید آید بر دست کافری و کسی را اندر کذب وی شک نیفتد
و این چنان بود که فرعون چهار صد سال عمر یافت که وی را اندران میان
هیچ بیماری نبود و آب از پس وی ببالا رسید و چون او بایستاد آب

بالیستاد و چون او برفت آب برفت و ہیچ عاقل را اینجا شبہ نیفتد درانکہ او دعوی
خدائی می کرد زیرا کہ ہمہ عقلا متفق و مقرند کہ خداوند جسم و جوہر و خورندہ و خسپندہ
و روندہ و آیندہ و گوشت و پوست نیست و اگر چنین افعال ناقض بر روے بسیار
پدید آمدے ہیچ عاقل را بر کذب دعوے او شک نبودے و شبہ نیفتادے
زیرا کہ اگر چنین چیز از خلاف عادت کہ بر روے پدید آمد کسے را شبہ خواہد افگند
ہزار چیز ظاہر کہ بر روے پدید آمدہ است شاہد است بر کذابی وے آن شبہ را
دفع کند و مانند این را حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وسلم کہ سر صادقانست
خبر دادہ است کہ اندر آخر الزّمان دجّال خواہد آمد و دعوی خدائی خواہد کرد و کوہ
انگبینہ یکی بر راست وے و یکے بر چپ وے می رود آن کوہ کہ بر راست بود
جایگاہ نعیم بود و آنکہ بر چپ وے بود جایگاہ عذاب بود گوید این بہشت و این
دوزخ ہر کہ بمن ایمان بیارد او را اندرین بہشت اندازم و ہر کہ بمن ایمان نیارد او را
اندرین دوزخ اندازم و حق تعالے بدست وے یکے را بمیراند و یکے را بزیاند
این ہمہ کہ یاد کردیم مانند معجزہ و کرامات ست و حق تعالی ہمہ مر دشمن را بدہد
از بہر آنکہ اینجا شبہ نیفتد کہ ہر کہ ہست داند کہ ہر کہ بر خر نشیند خدائی نبود و اعور
خدائے نبود و خورندہ و خسپندہ خدائے نبود پس این استدراج و مکر نبود و معنی استدراج
آن بود کہ ایشان ہر چند بے حرمتی کنند ایشان را با آسانی و بمراد گزارد تا در
بے حرمتی و تمردی خویش ہلاک شوند چنانکہ با فرعون کرد اگر مرا در آب روان
نکردے از دعوی خدائی باز گشتے و معنی مکر آن باشد کہ نجات نماید و ہلاک آرد
و عز نماید ذل آرد ہدی نماید و ضلال آرد با اعدا این صفت باشد یعنی ہر کہ دشمن را

چیزے ازین معنی بدہند ہمہ استدراج و مکر باشد پس این سہ گونہ از آنبیا را دہند و اولیا را دہند و اعدارا دہند اما انبیا را معجزات باشد و اولیا را کرامات باشد و اعدا را مکر و استدراج باشد باز در ہمین مکتوب تحریر می فرمایند تا یکے از مشائخ چنین گفتہ است رحمۃ اللہ علیہ کہ بت اندر عالم بسیار ست یکی از ہمان این طائفہ کراماتست تا کافران را بابت تعلق بود اعدا باشند چون از بت روے گردانند و تبرا کنند اولیا گردند ہمچنین بت عارفان کراماتست اگر با کرامات سکون گیرند محجوب گردند و اگر از کرامات اعراض نمایند و تبرا کنند مقرب و مکشوف گردند ؎

ہرگز نشود اے بت بگزیدہ من	مہرت ز دل و خیالت از دیدۂ من
گر از پس مرگ من بجوئے یابی	آن ذوق در استخوان بوسیدہ من

و این سر آنست کہ در مکتوبے تحریر افتادہ است کہ صحت ولایت متعلق باعراض از غیر دوست و ترک ما دون الحبیب و ترک و اخذ ہر دو ضد اند چون بکرامات اقبال کرد و کرامات دید و بر کرامات اعتماد کرد از دوست اعراض کرد و بغیر دوست اقبال نمود وَلَا بَقَاءَ لِلْوِلَايَةِ مَعَ الْاِعْرَاضِ عَنِ الْحَبِيْبِ وَالْاِقْبَالِ اِلٰى غَيْرِ الْحَبِيْبِ نقل ست کہ وقتی سلطان العارفین خواجہ بایزید بسطامی را در سفر آبی پیش آمد کہ بکشتی باید گزشت و کشتی حاضر نبود در خاطرش آمد کہ چگونہ گزرم در حال بدید کہ در میان آب راہ پدید آمد فریاد برآمد و گفت المکر المکر و باز گشت و گفت ؎

ما الکرامۃ از دوست اعراض نمایم و بغیر دوست متوجہ گردد ولایتش باقی نماند

من بگرامائی قیامت خون عزم بر باد و دست	جوی شیر آنرا نماکو تشنۂ کوثر بود

و دیگرے برین معنی اشارت کردہ است ؎

حاشا کہ دلم از تو جدا خواہد شد	یا با کسی دیگر آشنا خواہد شد

از مہر تو بگسلد کرا دارد دوست		وز کوئے تو بگزرد کجا خواہد شد

اے برادر آخر شنیدہ کہ اِنَّ الْحُبَّ اَوَّلُہٗ حَیٰوۃٌ وَّ اٰخِرُہٗ مَمَاتٌ
وَاَوَّلُہٗ خَطْلٌ وَّ اٰخِرُہٗ قَتْلٌ اول محبت حیوۃ ست و آخرش ممات
و اول محبت مکرست و آخرش قتل وَ اَوَّلُہٗ کَرَامَۃٌ وَّ اٰخِرُہٗ غَرَامَۃٌ
و اولش کرامت ست و آخرش غرامت[۱] حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ این مسئلہ را
در مکتوب صد و ہفتم از جلد اول کہ بہ محمد صادق کشمیری صدور یافتہ و دو صد و
شانزدہم از جلد اول کہ بمرزا حسام الدین شرف تحریر یافتہ بکمال بسط تحریر
فرمودہ اند بآن رجوع آوردہ شود کہ حل مشترے از شبہات کند در باب ہشتاد و
پنج از فتوحات مکیہ[۱] مذکور ست کَمَا اَنَّ الْاٰیَاتِ وَالْکَرَامَاتِ وَجَبَ
عَلَی الرَّسُوْلِ اِظْہَارُہَا مِنْ اَصْلِ دَعْوَاہُ کَذٰلِكَ یَجِبُ عَلَی الْوَلِیِّ التَّابِعِ
سِتْرُہَا ھٰذَا مَذْھَبُ الْجَمَاعَۃِ لِاَنَّہٗ غَیْرُ مُدَّعٍ لَا یَنْبَغِیْ لَہُ الدَّعْوٰی
فَاِنَّہٗ لَیْسَ بِمُشَرِّعٍ

---

[۱] فتوحات مکیہ فی اسرار المالکیۃ والملکیۃ از عمدہ و اواخر تصانیف شیخ محی الدین بن عربی المتوفی سنہ ۶۳۸ است شیخ فرماید کہ ہرگاہ برای حج و عمرہ رفتم در دلم گزشت کہ کتابے در معارف نگارم و دران آنچہ حق تعالی بما اطلاع دادہ بنگارم تا ارباب لایۃ ازان فائدہ بردارند ترتیب ابواب بمقتضائے فکر و نظر نیست بلکہ بہدایت ملک الہام است گاہی کلامی بوجہی مذکور می شود کہ آنرا علاقہ از ماقبل و مابعد نمے باشد و این مشابہ است بقول حق تعالی حافظوا علی الصلوات والصلوۃ الوسطی کہ در آن آیات طلاق و نکاح و عدت وفات ذکر فرمودہ در سنہ ۶۲۹ از تحریر فتوحات فراغ دست دادہ افسوس کہ بعض دینان در فتوحات امورے چند خلاف مسلک اہل سنت و جماعت درج کردہ اند و نا واقفان آن را دستاویز انکار ساختند امام شعرانی ہمین تلخیص فتوحات اصل نسخہ فتوحات یافتہ کہ ازین عبارات پاک و صاف بود ۱۲ منہ

[illegible]

[illegible]

بعد ازان می طرازد ثم ان ترک الکرامۃ قد یکون ابتداء من اللہ
وھو ان الحق سبحانہ تعالیٰ لا یمکن ھذا الولی فی نفسہ بشیء من ذلک
جملۃ واحدۃ مع کونہ عندہ من اکابر عباد اللہ واعنی
خرق العوائد الظاہرۃ باللہ وقد یکون ھذا الولی قد اعطاہ
اللہ فی نفسہ التمکن من ذلک فیترک ذلک کلہ للہ فلا یظہر
علیہ منہ من شیء اصلا بعد ازان شیخ فرقہ ملامتیہ تارک کرامت تحریر فرمودہ می طرازد
واما الصوفیۃ فیظہرون بہا وھی عند الاکابر من رعونات النفوس
الا علی حد ما ذکرنا امر بخم تحدث بنعمۃ اللہ علی تفاوت
حالات گاہے مستحسن باشد گاہی واجب حق تعالیٰ جل شانہ فرماید واما
بنعمۃ ربک فحدث درین لفظ دلیل ست برانکہ نعمتہائے خدا راکہ برخود باشند
بیان کردن مستحب ست لیکن وقتیکہ غرض صحیح درمیان باشد مثل اشاعت
شکر پروردگار بزبان یا حصول اقتدا مردم دیگر باشد شیخ سلیمان جمل در حاشیہ
جلالین می نگارد وعن الحسن بن علی قال اذا عملت خیرا فحدث بہ
اخوانک لیقتدوا بک یعنی حضرت امام حسن رضی اللہ عنہ فرمودہ کہ ھرگاہ
نیکوکاری کنی برادران خود ازان اطلاع کن تا بتو اقتدا کنند ازین تقریر نمایان
است کہ در اظہار نعمہائے الٰہی نہ صرف تادیہ شکر مقصود می باشد بلکہ گاہی
اقتدا ملحوظ می باشد تا دیگران بوے اقتدا کنند علامہ جلال الدین سیوطی در
تفسیر در منثور درین باب احادیث کثیرہ آوردہ چند احادیث درین محل
مذکور مے شود

ہ ۵ از نعمت پروردگار خود ذکر کن ۱۲

عَنْ اَبِیْ نَضْرَۃَ رَضِیَ اللّٰہُ عَنْہُ قَالَ کَانَ الْمُسْلِمُوْنَ یَرَوْنَ اَنَّ مِنْ شُکْرِ النِّعْمَۃِ اَنْ یُّحَدِّثَ بِھَا ہر گاہ نزد اہل حل وعقد ذکر نعمت شکر نعمت باشد پس جہر النعم الٰہی بر زبان نرود وعَنِ النُّعْمَانِ بْنِ بَشِیْرٍ رَضِیَ اللّٰہُ عَنْہُ قَالَ قَالَ رَسُوْلُ اللّٰہِ صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَسَلَّمَ عَلَی الْمِنْبَرِ مَنْ لَّمْ یَشْکُرِ الْقَلِیْلَ لَمْ یَشْکُرِ الْکَثِیْرَ وَمَنْ لَّمْ یَشْکُرِ النَّاسَ لَمْ یَشْکُرِ اللّٰہَ وَالتَّحَدُّثُ بِنِعْمَۃِ اللّٰہِ شُکْرٌ وَّتَرْکُھَا کُفْرٌ وَالْجَمَاعَۃُ رَحْمَۃٌ یعنی سرور عالم صلی اللہ علیہ وسلم بر سر منبر فرمودہ ہر کہ شکر قلیل نکرد شکر کثیر نکرد و ہر کہ شکر انسان نکرد شکر خدا نکرد و تحدث بنعمۃ اللہ شکر ست و ترک آن کفر و جماعت رحمت ست ازین حدیث صریح ظاہر ست کہ نعمائے باری تعالیٰ را مخفی داشتن فی نفسہٖ کفر ست پس تحدث بنعمۃ اللہ کہ شکر ست امری باشد ضروری اگرچہ این حدیث ضعیف ست مگر چون درین باب احادیث کثیرہ وارد اند و نیز در فضائل اعمال عمل بحدیث ضعیف صحیح ست لہٰذا لائق احتجاج باشد امام شعرانی در لطائف المنن والاخلاق فی بیان وجوب التحدث بنعمۃ اللہ علی الاطلاق می طرازد وَقَدْ رَوَی الطَّبَرَانِیُّ وَالْبَیْہَقِیُّ وَغَیْرُھُمَا مَرْفُوْعًا اَلتَّحَدُّثُ بِالنِّعْمَۃِ شُکْرٌ زَادَ فِیْ رِوَایَۃِ الْبَیْہَقِیِّ وَتَرْکُہٗ کُفْرٌ یعنی الشُّکْرُ کُفْرٌ یعنی تحدث بنعمت اللہ شکر ست و ترک آن کفر وَاَخْرَجَ ابْنُ جَرِیْرٍ فِیْ تَفْسِیْرِہٖ وَغَیْرُہٗ عَنْ اَبِیْ نَضْرَۃَ الْعَبْدِیِّ قَالَ کَانَ الْمُسْلِمُوْنَ یَرَوْنَ اَنَّ مِنْ شُکْرِ النِّعْمَۃِ اِظْھَارُھَا وَالتَّحَدُّثُ بِھَا بِقَوْلِہٖ تَعَالٰی لَئِنْ شَکَرْتُمْ لَاَزِیْدَنَّکُمْ وَلَئِنْ کَفَرْتُمْ اِنَّ عَذَابِیْ لَشَدِیْدٌ فَتَوَعَّدَھُمْ عَلٰی کُفْرِھِمْ

بالنعمة بالعذاب الشدید یعنی طریقه مسلمانان آن بود که اظهار نعمت را شکر می دانستند
حق تعالی فرماید لئن شکرتم الآیه درین آیه کفران نعمت را به عذاب شدید
وعده می فرماید هرگاه شکر نعمت اظهار نعمت باشد مامور به باشد ازهمین جاست
که حضرات انبیاء علیهم الصلوة والسلام و اولیاء الله و علمای کرام رضی الله عنهم تحدیث
به نعم کرده اند بلکه فرشتگان نیز و از تحدیث فرشتگان است ونحن نسبح
بحمدک ونقدس لک و نیز انا لنحن الصافون وانا لنحن المسبحون
و از تحدیث انبیاء الله قول حضرت یوسف علیه السلام است اجعلنی علی
خزائن الارض انی حفیظ علیم و قول حضرت داود و سلیمان علیهما
السلام است الحمد لله الذی فضلنا علی کثیر من عباده المؤمنین و قول
سلیمان علیه السلام است علمنا منطق الطیر واوتینا من کل شیء ان هذا
لهو الفضل المبین و قول عیسی علیه السلام انی عبد الله اتانی الکتاب
وجعلنی نبیا وجعلنی مبارکا اینما کنت الآیه و قول حضرت نبینا
صلی الله علیه وسلم انا اول شافع واول مشفع وانا اول من تنشق عنه
الارض وانا سید ولد آدم یوم القیامة ولا فخر آنحضرت صلی
الله علیه وسلم که سیادت خود را مخصوص به یوم حشر فرمود منشأ آن اینست
که بروز قیامت مجمع اولین و آخرین خواهد بود پس سیادت وی صلی الله علیه
وسلم بر تمامی اولین و آخرین متحقق خواهد گشت چون علو آنحضرت صلی الله علیه وسلم
از سیادت ولد آدم نبود بلکه فخر از عبودیت می باشد فرمود ولا فخر در لطائف المنن
مذکور است قال بعض العارفین لم یبلغنا ان احدا من العارفین زکی

نفسہ رِیَاءً وَسُمعَۃً وَاِنَّمَا ذَکَرَہَا لِغَرَضٍ صَحِیحٍ شَرعِیٍّ کَمَا قَالَ
صَلَّی اللّٰہُ عَلَیہِ وَسَلَّمَ اَنَا سَیِّدُ وُلدِ اٰدَمَ الحَدِیثَ یعنی نمی دانم کہ کدامی از عارفین
تزکیہ نفس خویش از ریا کردہ باشد بلکہ ہر کہ چنین کند بغرض صحیح شرعی کند نہ از ریا
سرور عالم صلی اللہ علیہ وسلم فرماید من سردار اولاد آدم ہستم اما تحدیث اولیاء اللہ رضی اللہ
عنہم پس شنیدنی ست کہ از دیلمی و ابو نعیم مروی ست اَنَّ عُمَرَ بنَ الخَطَّابِ رَضِیَ اللّٰہُ
عَنہُ صَعِدَ المِنبَرَ یَومًا فَقَالَ الحَمدُ لِلّٰہِ الَّذِی صَیَّرَنِی لَیسَ فَوقِی اَحَدٌ
ثُمَّ نَزَلَ فَقِیلَ لَہٗ فِی ذٰلِکَ فَقَالَ اِنَّمَا قُلتُ ذٰلِکَ اِظہَارًا لِلشُّکرِ
یعنی عمر رضی اللہ عنہ روزے بر منبر آمد و فرمود کہ شکر مر خدای است کہ مرا بوجہی گردانید
کہ فوق من کسی نیست پس از منبر فرود آمد صحابہ درین باب پرسیدند حضرت عمر
رضی اللہ عنہ فرمود کہ برائے اظہار شکر گفتہ ام ملاحظہ فرمودنی ست کہ این
چنین جملہ تعلّی را برائے اظہار شکر گفتہ قیصری در شرح فصوص از امیر المومنین
علی علیہ السلام نقل کردہ کہ در خطبہ فرمودہ اَنَا نُقطَۃُ بَاءِ بِسمِ اللّٰہِ اَنَا جَنبُ
الَّذِی فَرَّطتُم بِہٖ وَاَنَا القَلَمُ وَاَنَا اللَّوحُ المَحفُوظُ وَاَنَا العَرشُ وَاَنَا
الکُرسِیُّ وَاَنَا السَّمٰوٰتُ السَّبعُ وَالاَرَضُونَ اِلٰی اٰخِرِ مَا قَالَ حضرت
شیخ ابو الحسن شاذلی فرماید لَا یَکمُلُ شُکرُ العَبدِ حَتّٰی یَرٰی نِعمَۃَ مُلُوکِ الدُّنیَا
دُونَ نِعمَۃٍ یعنی شکر عبد تا وقتی کامل نمی شود کہ نعمت ملوک دنیا را از نعمتی کہ بوے
عطا شدہ کمتر نداند حضرت سری سقطی فرماید لَا فَرقَ بَینَ قَولِ العَبدِ اِنَّ
اللّٰہَ خَلَقَنِی وَرَزَقَنِی وَصَوَّرَنِی وَعَلَّمَنِی العِلمَ وَالقُراٰنَ وَجَعَلَنِی
مُبَارَکًا وَبَینَ اَن یَقُولَ اَنَا وَلِیُّ اللّٰہِ وَاَنَا مِنَ العُلَمَاءِ العَامِلِینَ

۴ شکر بندہ کامل نمی شود تا آنکہ نعمت پادشاہان دنیا را از نعمتہائی خود کمتر نداند ۱۲ ۵ فرقی نیست درمیان این کلام کہ اللہ تعالی مرا پیدا کرد

وَنَحْوُ ذٰلِكَ چون بخیال مردم میان این الفاظ فرق هاست ذرّہ خلقتی وصورتی باکے
ندارند فامابر قائل انا ولی الله[عه] لب بطعنت کشایند مگر از اندک تأمل آشکارا گردد که انا
ولی الله گفتن باکی ندارد الله تعالی هر مومن را ولی گفته می فرماید اَللّٰهُ وَلِيُّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا
الله دوست کسانیست که ایمان آوردند ۱۲
پس هرگاه الله تعالی ولی مومنان باشد مومنان ولی باری تعالی باشند پس در انا
ولی الله گفتن باکی نخواهد بود شیخ علی شاذلی ربیب شیخ ابی المواهب می گوید که چون
شاذلیه به ثنائے نفوس خود لب می کشادند از شیخ ابی المواهب که مریدش بودم
می گفتم که به فقیر کی روا بود که زبان خود را به ثنا کشاید تا آنکه بمقامی رسیدم که
بعد فوز آن مقام شاذلیه ثنائی خود می کردند پس دیدم که بعد رسیدن آن مقام
بر فقیر واجب ست مدح خود کردن و شکر قلبی درین مقام کافی نمی باشد بلکه
بر اظهارش مجبور می شود تا عام و خاص بران اطلاع یابند امام شعرانی در لطف
می نگارد فَاِیَّاكَ یَا اَخِیْ اَنْ تُبَادِرَ الْاِنْکَارَ عَلٰی اَحَدٍ مِّنَ الْعَارِفِیْنَ
اِذَا مَدَحَ نَفْسَهٗ وَتَحْمِلَهٗ عَلَی الْاَغْرَاضِ النَّفْسَانِیَّةِ بَعْدَ اطِّلَاعِكَ
عَلٰی هٰذِهِ الْاَدِلَّةِ وَالنُّقُوْلِ الَّتِیْ ذَکَرْنَاهَا وَعَلَیْكَ اَنْ تَحْمِلَهُمْ
عَلٰی اَحْسَنِ الْمَحَامِلِ یعنی اگر کسی از عرفا مدح سرائی کند بران انکار نشاید و بر اغراض
نفسانی محمول نباید کرد بلکه آن را بر احسن محامل حمل باید کرد و بیشتری از علماء اعلام
مناقب و مدائح خود در کتب و رسائل تحریر کرده اند چنانچه نام نامی شان مذکور میشود
شیخ امام فقیه محدث عبد الغفار الفارسی علامه عماد[عه] کاتب اصفهانی شیخ امام مقری
الفقیه یاقوت الحموی شیخ علامه لسان الدین بن الخطیب شیخ ابو عبد الله القرشی
شیخ ابو الربیع المالکی شیخ صفی الدین بن ابی المنصور شیخ ابو شامه شیخ حافظ

[عه] منم ولی الله ۱۲

[عه] عماد در فنون ادب بود در تاریخ ابن خلکان ترجمۂ وی بکمال بسط مذکور است در ۵۱۹ هجری در اصفهان متولد شد و در ۵۹۷ھ در دمشق انتقال کرد ۱۲

تقی الدین فارسی شیخ ابوحیان حافظ ابن حجر شیخ جلال الدین سیوطی
عبد الوہاب شعرانی وغیرہم در لطائف المنن مذکور ست وَكَانَ الْحَسَنُ
الْبَصْرِيُّ يَقُوْلُ فِيْ قَوْلِهٖ تَعَالٰى اِنَّ الْاِنْسَانَ لِرَبِّهٖ لَكَنُوْدٌ اَيْ
يَعُدُّ الْمَصَائِبَ الَّتِيْ تُصِيْبُهٗ وَيَنْسَى التَّحَدُّثَ بِالنِّعَمِ یعنی حسن بصری رح
در تفسیر آیہ کہ ترجمہ اش اینست بہ تحقیق انسان برائے رب خود ناشناس
ست می فرمود کہ صورتش اینست کہ چون از انسان مصیبت دور شود و رنج
براحت مبدل گردد وروی آسائش ببیند وا و تحدث نعمت را فراموش کند
وَرَوَى اَبُوْ نُعَيْمٍ فِي الْحُلْيَةِ عَنْ وَهَبِ بْنِ مُنَبِّهٍ اَنَّهٗ سُئِلَ عَنْ سَبَبِ
سَلْبِ بَلْعَامِ بَاعُوْرَ بَعْدَ تِلْكَ الْاٰيَاتِ وَالْكَرَامَاتِ فَقَالَ اِنَّ بَعْضَ
الْاَنْبِيَاءِ سَاَلَ رَبَّهٗ عَنْ سَبَبِ ذٰلِكَ فَاَوْحَى اللّٰهُ تَعَالٰى اِلَيْهِ اَنَّهٗ لَمْ يَشْكُرْنِيْ
يَوْمًا قَطُّ عَلٰى مَا اَعْطَيْتُهٗ وَلَوْ شَكَرَنِيْ عَلٰى ذٰلِكَ مَرَّةً وَّاحِدَةً لَّمَا
سَلَبْتُهٗ نِعْمَتِيْ وَلٰكِنْ جَرٰى بِذٰلِكَ قَضَائِيْ وَتَمَّتْ فِيْهِ اِرَادَتِيْ وَمَشِيَّتِيْ
یعنی از وہب بن منبہ سوال کردہ شد کہ بعد این چنین آیات و کرامات از
بلعم باعور چرا نعمت سلب کردہ شد گفت کہ بعض انبیا علیہم السلام از
حق تعالے جل شانہ از سببش سوال کردند وحی آمد کہ او گاہے شکر نعماے
الٰہی نہ کرد اگر یکبار شکر می کرد از وسلب نعمت من نمی شد منشای قضا و قدر
ہمین بود ہر گاہ بسبب عدم تحدث بنعمۃ اللہ محنت سابقہ رائگان و مردم از
خطیرۂ قدس دور افگندہ شود پس چرا تحدیث نہ کنند بہجۃ الاسرار از ذکر
نعماے حضرت غوث الاعظم رح مالامال ست روزے بعد ذکر نعماے کثیرہ فرمود

ف در اخبار الاخیار در ذکر شیخ علی متقی مذکور ست کہ در مرض موت گفتند کہ من قطع و شدت سکرات موت لازمہ عام قطبیت ست برایم رفع در یا ست پس اگر بر من شدت سکرات موت ببینید اعتقاد کم مکنید ۱۲ منہ

یا عزیز انتَ واحدٌ فی السَّماءِ وانا واحدٌ فی الارضِ یعنی تو در آسمان
یکتا ہستی ومن در زمین و در مرض موت بہ اولاد خود فرمودہ بَیْنِی وَبَیْنَکُمْ
وَبَیْنَ الْخَلْقِ کُلِّھِم بُعْدُ مَا بَیْنَ السَّمَاءِ وَالْاَرْضِ لَا تَقِیْسُوْنِی بِاَحَدٍ
وَلَا تَقِیْسُوْا عَلَیَّ اَحَدًا یعنی درمیان ما و شما و خلق فرق میان آسمان و
زمین ست مارا بر کسی وکسی را برما قیاس نکنید روزے فرمودہ مَا مِنْ نَبِیٍّ
خَلَقَہُ اللہُ تعالیٰ وَلَا وَلِیٍّ اِلَّا قَدْ حَضَرَ مَجْلِسِیْ ھٰذَا الْاَحْیَاءُ بِاَبْدَانِھِمْ
وَالْاَمْوَاتُ بِاَرْوَاحِھِمْ یعنی تمام انبیاء و اولیاء در مجلس ما حاضر شدہ اند
زندہ بذات خود و مردہ بارواح خویش روزی ارشاد فرمودہ وَکُلُّ
رِجَالِ الْحَقِّ اِذَا وَصَلُوْا اِلَی الْقَدَرِ اَمْسَکُوْا اِلَّا اَنَا وَصَلْتُ اِلَیْہِ وَفُتِحَ لِیْ
فِیْہِ رَوْزَنَۃٌ فَاَوْلَجْتُ فِیْھَا وَنَازَعْتُ اَقْدَارَ الْحَقِّ بِالْحَقِّ لِلْحَقِّ فَالرَّجُلُ
ھُوَ الْمُنَازِعُ لِلْقَدَرِ لَا الْمُوَافِقُ لَہٗ یعنی دستور تمامی اولیاء اللہ این ست
کہ چون بقدر رسند خود را باز دارند مگر من کہ بقدر رسیدم و برائے من روزنے
کشادہ شد پس در آمدم در آن کوشیدم اقدار حق را مرد ہمانست کہ منازعت
با قدر کند نہ آنکہ با قدر موافق باشد درین مقام دو تا شبہ عویص وارد می شود
اوّل خلاف قضاء مبرم چون واقع شود جواب انست کہ حضرت مجدد رح در
مکتوب دو صد و ہفد ہم از جلد اول کہ بملا طاہر قدسی صدور یافتہ چنان
تحریر فرمودہ اند کہ قضائی معلق بر دو گونہ است قضائیست کہ تعلیق او در لوح
محفوظ ظاہر ساختہ اند و ملائکہ را بران اطلاع دادہ و قضائیکہ تعلیق او نزد خدا ست
جل شانہ و بس و در لوح محفوظ صورت قضائی مبرم دارد این قسم اخیر از قضائے

۴ [illegible]

معلق نیز احتمال تبدیل دارد در رنگ قسم اول ازینجا معلوم شد که سخن سید
مصروف باین قسم آخرست که صورت قضائی مبرم دارد نه بقضاے
بحقیقت مبرم ست که تصرف و تبدل در آن محال ست عقلا و شرعا کما لا یخفی
والحق که کم کسی را بر حقیقت آن قضا اطلاع ست فکیف که درینجا تصرف نماید انتهی
دوم آنکه در باب سی و نهم از فتوحات مکیه مذکورست فکل صاحب
الادلال فی هذه الدار فقد نقص من المعرفة بالله علی قدر ادلاله
ولا یبلغ درجة غیره ممن لیس له ادلال ابدا فانه فاتته انفاس
کثیرة فی حال ادلاله غاب عما یجب علیه فیها من التکلف الذی یناقض
الاشتغال به ادلاله فلیست الدنیا بدار ادلال الا تری عبد القادر
الجیلی مع ادلاله لما حضرته الوفاة وبقی علیه من انفاسه فی هذه
الدار ذلک القدر الزمانی وضع خده فی الارض واعترف
بان الذی هو فیه الآن هو الحق الذی ینبغی ان یکون العبد
علیه فی هذه الدار وسبب ذلک انه کان فی اوقات صاحب
ادلال فیما کان الحق یعرفه به من حوادث الاکوان
این شبه را دو تا جواب بخیال می گزرد. جواب اول هر ادلالے کز ان
شکر باری مقصود نباشد موجب نقص معرفت ست و ادلالے کز و شکر
باری مطلوب باشد نقص نیست بلکه مامور به است کما فصلنا و حکایت حضرت
غوث پاک رضی الله عنه بطور شکرست جواب دوم ادلالے که از مقام
الانس باشد منقصت نیست اینمعنی ادلال از انبیاء الله و خاصان خداوند تعالے

---

٥ یعنی هر که درین دنیا صاحب ادلال است و ترفع نفس خود می کند بقدر ادلال در معرفت وی نقصان پیدا شود این چنین ولی نباید بلکه شخصی از اولیا می تواند رسید که گاهی ادلال نموده باشند زیرا که صاحب ادلال را وقت ادلال ضرورت تکلفی افتد که خلاف اشتغال است پس انفاس کثیره که در اشتغال صرف شدنی بود [illegible] دنیا جای نیست که ادلال کرده شود

[illegible] شیخ عبد القادر جیلانی [illegible] ادلال [illegible]

٦ [illegible]

٧ الا ادلال [illegible]

هم شده است حضرت خواجه محمد پارسا رحمه الله تعالی در فصل الخطاب می فرماید
باید دانست که چنین گفته اند که توسعات در عبارات و تجوزات در کلمات بطریق
مرخص اهل معرفت را بیشتر در سه حالت است استغراق فنا و سکر حال وانس
ادلال وقد انشدوا في وصف المستانسين من المحبوب ﻫ

والعبد يزهى على مقدار ادلاله	قوم يخالجهم زهو بسيدهم

وقال بعض العارفين الحبيب لا يحاسب والعدو لا يحسب له ولا
يحب الله هذا النوع من الادلال الا لمن اقامه مقام الانس ولا
يحسن ذلك الا منه انچه سبب وضع خد تحریر فرموده شد امریست قیاسی
چه حضرت غوث پاک این را بیان نفرمودند و کیفیت ادلال که در مرض موت
خود فرموده و در بهجة الاسرار مذکور است پیش ازین بیان کرده شد شنیدنی
است که تزکیه نفس و اظهار نعمت در صورت باهم التباس دارند لیکن در حقیقت متغایر
اند اگر کمالات را بنفس خود نسبت کند و نسبت آن را بخالق فراموش نماید آن
تزکیه نفس است حق تعالی فرماید لا تزکوا انفسکم یعنی نفس خود را به پاکی یاد
مکنید این چنین تزکیه نکیر و مذموم است و اگر آن را نسبت بخدائی تعالی کند
و خود را فی نفسه منشاء سر داند و اتصاف خود بوجه رعایت بحول و قوت الهی بآن
کمالات دانسته شکر الهی بجا آرد آن را اظهار نعمت گویند این معنی هر چند در نظر
عوام التباس دارد لیکن نزد خدائے تعالی التباس ندارد والله یعلم المفسد
من المصلح حق تعالی می داند مفسد را جدا از مصلح از اولیاء الله که از رذائل نفس
پاک اند متصور نیست مگر اظهار نعمت پس این امر اگر از اتقیا ظهور آید بر او اعتراض نشاید که

حسن ظن مامور به است درین شبہ نیست که اولیاء الله بحالت احتضار انوارے بینند که بملاحظه آن کیفیت وصل دنیاوی را که مناط عبادت می دانستند هیچ انگارند وین معنی را بزبان حال وقال آرند پس ضرورست که برای وی محملی صحیح برآورده شود تا مورث منقصت کبار اولیاء الله نگردد حضرت سید آدم بنوری رح در خلاصة المعارف می طرازد که حضرت سلطان العارفین بایزید بسطامی در آخر حیوة خود نزدیک باحتضار در آخر وقت در مناجات خود فرموده اند الٰهی مَا ذَكَرْتُكَ اِلَّا عَنْ غَفْلَةٍ وَ مَا خَدَمْتُكَ اِلَّا عَنْ فَتْرَةٍ چون معلوم ست که ذکر واصلان ظل واصل عبارت از شهود وحضور آنهاست و نماز شان درحالت كَاَنَّكَ تَرَاهُ است خواه واصل ظل شد خواه واصل اصل زیرا که واصل هر مرتبه خود را واصل نفس ذات می داند واگرچنین نداند آرام بود در دانش خود هم صاحب تمکین نبود پس حضرت شیخ بایزید در آن وقت آخر حضورهاے سابق خود را که شهودی بوده باشند اگر مجهول الکیفیت باشند هم غفلت دانست که حضور اصل مطلوب نبود فلاجرم از واجب تعالی خود را غافل گفت که گفت مَا ذَكَرْتُكَ اِلَّا عَنْ غَفْلَةٍ

انتهی ~ گفتگوی عاشقان درکار رب	جوشش عشق ست نی ترک ادب

امر ششم شطح در لغت حرکت راگویند وطاحونه را شطاح خوانند بکثرت تحرک وی چون آب غلبه کند ودر نهر نگنجد گویند شَطَحَ الْمَاءُ فِي النَّهْرِ فحرکت اسرار واجدین راگویند چون باثیان قوت گیرد بجنبشے که بریزد از اناے استعدادات ایشان بمیاه معارف واسرار الٰهی بعبارتے که عقل از ادراک آن عاجز باشد کذا فی اللطائف در کواکب دراری نگارد اِعْلَمْ اَنَّ الشَّطْحَ مِنْ جُمْلَةِ مَا اُمِرُوا بِه

گاہی از ذکر تو بجز غفلت نکردم و گاهی خدمت تو بجز سستی نکردم ۱۲ مترجم عفی عنه — ه ۲ ترجمه بالغ ...۱۱ — اجماع الاکابر الاولیاء از بزرگ ... شیخ ابی الفضل عبد الواحد ... علی الشاذلی ... در حضرت ... مشغول ... لا نسب ... جوابش ... بیان ... حالت ... ستاند ... بیگانان ... — آن ...

فصدر عنهم امتثالاً للامر ویکون ذلک الامر تنویهاً لفضلهم
وبیاناً لعلوّ شانهم وتعریفاً للخامل لکبیر قدرهم وارشاداً الی
التعلّق لهم والتوسّل برفیع جاههم وسبباً لمصالح العباد ونفعهم امام یافعی
در شرح می فرماید که امر با علام الله بالهام شود یا کشف یا سماع خطاب یا غیر آن لبعض
شطح تاویل محمول کنند چنانچه برائے ملاقات ابی الغیث بن جمیل رح جماعت فقها
آمدند ابی الغیث بمعائنه حال ایشان فرمود مرحباً بالعبیدی فقها ناخوش
شدند واز اسمعیل محمد حضرمی شکایت آوردند حضرمی جواب داد راست گفت
انتم عبید الهوی والهوی عبیده یافعی گوید

وبعض له التاویل فی الشطح ظاهر	وبعض لتعریف ونصح لیقتدی

شیخ ابی الغیث ابن جمیل گوید الارض ارضی والسماء سمائی وبعض جهال
یمن بوے نگاشتند

جزت الصفوف الی الحروف الی الهجا	حتی انتهیت مراتب الابداع

یعنی مقامات اولیا یا ملائکه را تجاوز کردی و به سوی علم حروف واسما واطلاع
علی الاسرار شدی تا آنکه بمقام تکوین خلق واختراع شدی ابوالغیث بجوابش
فرموده

وحبانی الملک المهیمن واجتبی	فالارض ارضی والسماء سمائی

تخریب بالشطح آن را گویند که حالی عظیم بیان کند تا از قلوب مردم اعتقادش
زائل شود و با وسوئی ظن کنند مقصودش که عدم التفات مردم ست حاصل شود
شیخ محی الدین بن عربی فرماید

فَقَدْ أَنْزَلَهُ دَعْوَاهُ مَنْزِلَةَ الْهَبَاءِ	وَمَنْ تَعَاطَى لَمْ يَلْتَفِتْ لِحَقِيقَةٍ

ابراہیم خواص رضی اللہ عنہ در کدامی شہر بسبب خوف شہرت زیادہ قیام نمیکرد چون در شہری داخل شد و ذکرش بر زبانہا رفت طبعش ناگوار گشت و خواست تا ضرری دریابد پس در حمام داخل شد دید که لباس فاخره شاہزاده نہاده است که بحمامی تفویض بود و حمامی غافل ست پس آن لباس را پوشید و برد لباس خود پوشیده و لبس عجب آمد تا آنکه او را گرفتند و لباس از تنش برآوردند وسمّوه فی تلك البلدة لص الحمام فقال لنفسه هنا طاب المقام

اشتباه ایا برای این فعل دلیلی فقهی ست **انتباه** بلی هرگاه دوای امراض جسمانی به محرمات جائز ست پس تداوی قلوب که محل معرفت و نور ست لشیٔ محظور بدرجه اولی جائز باشد با آنکه در هر دو مرض فرقی بیّن ست مرض اجسام رحمت و حسنات ست و مرض قلوب نقمت و هلکات وَاَیْنَ هٰذَا الْاَبْدَانُ مِنْ هَلَاکِ الْاَدْیَانِ امام یافعی فرماید

نجاست هلاکت ابدان بمقابله هلاکت ادیان ۱۲

لِکَیْلَا یُرٰی فِیْهِ الصَّلَاحُ وَیُجْحَدَا	وَبَعْضُهُمُ اِلَی التَّخْرِیْبِ مَالَ تَسَتُّرًا
لِجِسْمٍ وَهَلْ اَوْلٰی جَوَازًا مُؤَکَّدَا	یُدَاوِی لِقَلْبٍ فِیْ حَرَامٍ مُخَفَّفٍ
وَبِالضِّدِّ سُقْمُ الْقَلْبِ لِلدِّیْنِ مُفْسِدَا	لِاَنَّ سِقَامَ الْجِسْمِ اَجْرٌ وَرَحْمَةٌ
اِبْنِ مَلِكٍ بِحَمَّامٍ لِغُسْلٍ تَجَرَّدَا	کَمَا فَعَلَ الْخَوَّاصُ فِیْ لُبْسِ خِلْعَةٍ
فَلَا قَطُّ یَبْدُوْ عَنْ صَالِحًا مُتَعَبِّدَا	لِیَدْعُوْهُ لِصًّا ثُمَّ تَذْهَبُ شُهْرَةٌ

قید حرام مخفف ازان ست که علاج بحرام مغلظ جائز نیست و اقدام بر حرام وقتی جائز خواهد بود که بنور معرفت دریابد که اگر مرتکب حرام نشود او را ضرری از ارتکاب

حرام زیاده تر خواهد رسید معهذا از زلافی گناه استغفار کرده می شود تا وقتیکه کار از
ارتکاب بمکروه برآید ارتکاب حرام جائز نیست درین مقام چند اقوال شطح نگاشته
می شود اَلْوِلَایَۃُ اَفْضَلُ مِنَ النُّبُوَّۃِ توجیهاتے دارد **اول** آنکه
عموماً ولایت از نبوت افضل باشد زیراکه ولایت نسبت مع الله و استفاضه
از حضرت تقدس و تعالی است پس در آن رو بحق باشد و نبوت اخبار بخلق
و افاضت برکت برایشان ست که در آن رو بخلق باشد و رو بحق افضل ست از
رو بخلق پس ولایت افضل باشد از نبوت این کلام منافی شرع ست زیراکه
بالاتفاق انبیاء افضل اند از اولیاء رح چه نبوت اقصی مراتب فرد بشر ست درین
جهان مرتبه بالاتر از آن نیست هر درجه و رتبه که ولی رسید ازو لامحاله نبی را
حاصل ست در نبوت صرف رو بخلق نیست که توهم مفضولیت نبوت از ولایت
گردد بلکه در نبوت رو بخلق ست و هم رو بحق ظاهرش با خلق ست و باطنش با حق
پس انبیا جامع و شامل هر دو نسبت مذکوره اند چه ولایت جزو نبوت ست و نبوت
کل و وجود نبوت بدون وجود ولایت غیر ممکن که اَلْکُلُّ اَعْظَمُ مِنَ الْجُزْءِ
پس نبوت افضل باشد از ولایت **دوم** آنکه ولایت افضل ست بعد از نبوت
درین فقره مِن بمعنی بعد ست چنانکه در اَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوْعٍ گوییم که این توجیه خلاف
قواعد ادب ست زیراکه در فقره اَلْوِلَایَۃُ اَفْضَلُ مِنَ النُّبُوَّۃِ مِنْ تفضیلیه است
و من تفضیلیه بمعنی بعد نمی باشد پس چگونه استعمالش بمعنی بعد جائز خواهد بود **سوم** آنکه
ولایت نبی افضل از نبوت تشریعی و رسالت اوست همین ست مسلک شیخ
محی الدین بن عربی رح ولایت عام ست مر جمله موجودات کامله را تا آنکه هر مومن من وجه

ولایت افضل ست از نبوت ۱۲

ولی ست اگر بسبب دنو رتبه عرفا هر مومن را ولی نخوانند همچنان هر نبی ولی اند
اگرچه عرفا نبی را ولی نه گویند و حق تعالی جل شانه خود را ولی خوانده چنانچه می فرماید
اَللّٰهُ وَلِيُّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا و جای می فرماید هُوَ الْوَلِيُّ الْحَمِيْدُ پس ولایت منقطع نه شود
زیرا که کمالات عموماً منتفی نه شوند اگرچه نبوت بمعنی تشریع بعد ختم الانبیاء
منقطع گردید مگر نبوت عامه و ولایت عامه باقی ماند چون ایشان ثبوت احکام
بقوت اجتهادیه نمایند و در تشریع با ایشان وراثت حاصل شد در حدیث ست اَلْعُلَمَاءُ
وَرَثَةُ الْاَنْبِيَاءِ و وراثت احکام منصوصه ظاهر ست اما در احکام اجتهادیه هر
مسئله را که مجتهد بقوت اجتهاد استخراج نماید مجتهد را بران فتوی و عمل
واجب باشد هرگاه نبی کلامی کند که از قبیل تشریع نباشد یعنی آن کلام از قبیل
احکام فرعیه و اصلیه که عامه را بران اعتقاد واجب ست نباشد بلکه غیر آن
باشد مثل ذکر احوال صوفیه و مقامات ایشان و غیر آن این چنین ذکر به حیثیت
نبوت تشریعی نباشد بلکه بحیثیت ولایت و عرفان باشد و مقام او مِنْ حَيْثُ
هُوَ عَالِمٌ وَوَلِيٌّ اتم و اکمل باشد از ولایت مِنْ حَيْثُ هُوَ رَسُوْلٌ وَذُوْ تَشْرِيْعٍ
در فص عزیزیه در شرح داود قیصری مذکور ست اَلْوَلَايَةُ جِهَةٌ حَقَّانِيَّةٌ
فَهِيَ اَبَدِيَّةٌ وَالنُّبُوَّةُ جِهَةٌ خَلْقِيَّةٌ فَهِيَ مُنْقَطِعَةٌ غَيْرُ اَبَدِيَّةٍ فَاِذَا
سَمِعْتَ اَحَدًا مِنْ اَهْلِ اللّٰهِ تَعَالٰى يَقُوْلُ اَوْ يُنْقَلُ اِلَيْكَ عَنْهُ
اَنَّهُ قَالَ الْوَلَايَةُ اَعْلٰى مِنَ النُّبُوَّةِ فَلَيْسَ يُرِيْدُ ذٰلِكَ الْقَائِلُ
اِلَّا مَا ذَكَرْنَاهُ مِنْ اَنَّ الْوَلَايَةَ اَعْلٰى مِنْ نُبُوَّتِهِ لَا اَنَّ وَلَايَةَ
الْوَلِيِّ اَعْلٰى مِنْ نُبُوَّةِ النَّبِيِّ وَذٰلِكَ كَمَا نَقُوْلُ فِيْمَنْ يَكُوْنُ عَالِمًا

ولایت جهت حقانی است پس آن همیشه باشد و نبوت جهت خلقی ست پس منقطع گردد [illegible] شنیدی یا کسی از و نقل کند که او گفت که ولایت اعلی از نبوت ست پس ازین [illegible] همین معنی مراد باشد یعنی آنکه ولایت نبی اعلی از نبوت اوست نه آنکه ولایت ولی اعلی از نبوت [illegible] مثلش این ست که اگر کسی عالم تاجر و درزی باشد نسبت وی می گویند که علم او از [illegible]

[illegible]

تاجراً خیاطاً هو من حیث انه عالم اعلیٰ مرتبة من حیث انه تاجر
وخیاط ومن حیث انه تاجر اشرف من حیث انه خیاط ام
او یقول ان الولی فوق النبی والرسول فانه یعنی بذلک
فی شخص واحد وهو ان الرسول من حیث انه ولی اتم منه
من حیث هو نبی ورسول لان الولی تابع ش ای للرسول ما علی
منه فان التابع لا یدرک المتبوع ابداً فیما هو تابع له فیه
اذ لو ادرکه لم یکن تابعاً امام شعرانی در الیواقیت والجواهر فی
بیان عقائد الاکابر طراز دانما قال الشیخ اختلف الناس
فی نبوة النبی وولایته ایهما افضل والذی اقول له ان
ولایته افضل بشرف المتعلق ودوامها فی الدنیا والاخرة
بخلاف الرسالة فانها متعلق بالخلق وتنقضی بانقضاء التکلیف
انتهی ووافقه علی ذلک الشیخ عزالدین بن عبد السلام فالکلام
فی رسالة النبی مع ولایته لا فی رسالته ونبوته مع ولایة غیره
شیخ علاء الدین قونوی در شرح تعرف می نگارند که در ولایت ونبوت
عموم خصوص مطلق ست هر نبی ولی ست ولا عکس پس مطلب این ست که
النبی من حیث کونه ولیاً افضل من حیث کونه نبیاً
واز ین محظور لازم نمی آید زیرا که تفضیل ولی بر نبی وقتی قابل تسلیم بود که
کدامی نبی ولی نمی بود پس در نبی ولایت ست ونیز نبوت که اجل واشرف
ست علامه عزالدین بن عبد السلام گوید که مقام نبوت افضل از مقام رسالت

است چنانکه ابن الجماعه در شرح جمع الجوامع حکایت کرده زیراکه نبوت مقام عمل
است پس این از طرفین متعلق بالله تعالی ست و رسالت مقام تبلیغ ست پس این
متعلق بخلق ست ازین مقاله تفضیل نبی بر رسول لازم نمی آید زیراکه هیچ رسول
غیر نبی نباشد شیخ محی الدین ابن عربی در کتاب مقام التقرب در تحقیق قول
اَلْوَلَایَۃُ هِیَ النُّبُوَّۃُ الْکُبْریٰ وَالْوَلِیُّ الْعَارِفُ مَرْتَبَتُہٗ فَوْقَ مَرْتَبَۃِ الرَّسُوْلِ
می نگارد و در ینجا اعتبار اشخاص مِنْ حَیْثُ ھُوَ اِنْسَانٌ نیست و فضل و شرف در جنس
نیست بلکه تفاضل بمراتب ست انبیاء صلوات الله علیهم سائر خلق تفضیل بمراتب
ست پس برای نبی صلی الله علیه وسلم مرتبهٔ ولایت و معرفت و رسالت بوده اما
و مرتبهٔ ولایت و معرفت همیشه باشد و مرتبهٔ رسالت بسبب انقطاع تبلیغ منقطع
گردد و فضل دائم باقی ست وَالْوَلِیُّ الْعَارِفُ مُقِیْمٌ عِنْدَہٗ وَالرَّسُوْلُ خَارِجٌ
وَحَالَۃُ الْاِقَامَۃِ اَعْلیٰ مِنْ حَالَۃِ الْخُرُوْجِ فَھُوَ صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَسَلَّمَ
مِنْ کَوْنِہٖ وَلِیًّا وَعَارِفًا اَعْلیٰ وَاَشْرَفُ مِنْ کَوْنِہٖ رَسُوْلًا وَھُوَ الشَّخْصُ
بِعَیْنِہٖ وَاخْتَلَفَ مَرَاتِبُہٗ لَا اَنَّ الْوَلِیَّ مِنَّا اَرْفَعُ مِنَ الرَّسُوْلِ نَعُوْذُ
بِاللّٰہِ مِنَ الْخِذْلَانِ چهارم آنکه این کلام از شطحیات ست همین ست مسلک
حضرت مجدد علیه الرحمة در مکتوب صد و هشتم از جلد اول مذکور ست بعضی از مشائخ
در سکر وقت گفته اند که ولایت افضل از نبوت ست و بعضی دیگر ازین ولایت
ولایت نبی خواسته اند تا وهم فضیلت ولی بر نبی رفع شود اما فی الحقیقت کار بر عکس ست
زیراکه نبوت نبی از ولایت او افضل ست در ولایت از تنگی سینه رد بخلق نمی
تواند آورد و در نبوت او کمال انشراح صدوری نه توجه حق سبحانه مانع توجه خلق ست

[1] این کنایت ست تا نا بسه ازابن عربی سهو و از کشف منزوک شده ۱۲

[2] ولی عارف مقیم می باشد و رسول خارج و حالت اقامت از خروج اعلی باشد پس رسول علیه الصلوٰة والسلام بحیثیت ولایت عارف اشرف باشد از حیثیت رسالت در شخص واحد اختلاف مراتب و حیثیات ست این معنی نیست که گدای ولی از اولیاء امت از رسول افضل باشد نعوذ بالله ۱۲

ونہ توجہ خلق مانع توجہ حق تعالی در نبوت تنہا رو بخلق نیست تا ولایت را کہ رو بحق دارد
ترجیح بروی بدہند عِیَاذًا بِاللّٰہِ سُبْحَانَہٗ رو بخلق تنہا مر بشر عوام کالانعام ست
شان نبوت ازان برترست فہم این معنی ارباب سکر را دشوارست اکابر مستقیم الاحوال
باین معرفت ممتاز اند هَنِیْئًا لِاَرْبَابِ النَّعِیْمِ نَعِیْمُہَا حضرت بایزید بسطامی قدس سرہ
فرمودہ خیمہ بر پہلوی عرش زدہ ایم ہمانا مراد از عرش قلب مومن باشد یعنی متقارن عرش
ہستیم حضرت بایزید فرماید لِوَائِی اَرْفَعُ مِنْ لِوَاءِ مُحَمَّدٍ برای تصحیح این کلام
چند توجیہات کردہ اند توجیہ اول آنست کہ لوای محمد جبریل بود و لوای
بایزید محمد صلی اللہ علیہ وسلم پس لوای بایزید از لوای محمد برتر باشد این قول بقول
حضرت موسی علیہ السلام می ماند کہ در مناجات خود فرمودہ است الٰہی آنچہ در کلبہ گدای
ہست در خزانہ خسروی تو نیست ندا شنید کہ ای موسی آن چیست کہ تو داری
من ندارم عرض نمود الٰہی ہمچو توئی دارم و تو ہمچو خودی نداری می گویم کہ این توجیہ
صحیح نیست زیرا کہ جبریل علیہ السلام بلسان شرع یا عرف معبر بلوای محمد نیست توجیہ
دوم آنکہ این حکایت عن الحق سبحانہ تعالی گفتہ ہمچو ظہور کلمہ اِنِّیْ اَنَا اللّٰہُ از
درخت مہتر موسی علیہ السلام توجیہ سوم من بمعنی بعد ست چنانکہ اَطْعَمَہُمْ مِنْ
جُوْعٍ یعنی طعام داد ایشان را بعد از جوع نزد راقم این توجیہ نیز راست نمی آید زیرا کہ
من بمعنی بعد در کتب نحو و تفاسیر موجودہ از نظر نگذشتہ و این من تفضیلیہ است
و درین محل زنہار من بمعنی بعد صحیح نخواہد بود توجیہ چہارم ولایت افضل ست از
نبوت پس معنی چنین باشد کہ لوای ولایت من افضل ست از لوای نبوت این توجیہ
ہم صریح البطلان ست زیرا کہ ولایت ہیچ ولی بر نبوت فاضل نیست در لطائف اشرفی

مذکورست اما قولہ یکون الناس تحت لواء محمد یوم القیامۃ ومحمد
علیہ الصلوۃ والسلام یکون تحت لوائنا وقولہ لوائی اعظم
من لواء محمد صلی اللہ علیہ وسلم فقالوا قیل لابی یزید یکون الناس
تحت لواء محمد علیہ الصلوۃ والسلام یوم القیامۃ قالہ وھو فی غلبۃ
الحال وقوۃ السکر فاجراھا اللہ تعالی علی لسانہ من غیر قصدہ فیکون
مضافا الی اللہ تعالی لا الی ابی یزید وقال الجامع اللواء علی نوعین لواء
یکون للہ تعالی وھو لواء الخاص وھم الفقراء والعارفون ولواء
یکون لمحمد صلی اللہ علیہ وسلم وھو لواء العوام فھم یکونون تحت لواء محمد
صلی اللہ علیہ وسلم ومحمد علیہ الصلوۃ والسلام مع الخواص یکون تحت
لواء اللہ تعالی واحشرنی فی زمرۃ المساکین علی سبیل التواضع فقول
ابی یزید لوائنا ولوائی اراد بہ اللہ تعالی الا انہ اضاف الی نفسہ بسبب
الاختصاص لاجل الفقر والمعرفۃ وقد یضاف الشیء الی الشیء بادنی ملابسۃ
بینھما **حضرت بایزید بسطامی فرمودہ** سبحانی ما اعظم شانی علامہ
قطب الدین قسطلانی گوید قد تکلم اھل الطریق فی ایضاحہ فمن تکلم فی شرح
معناہ الجنید وسواہ فنقل عن الجنید انہ قال فیہ جرت علیہ اوقات
الغفلۃ ثم صحا فقال ذلک یعنی حیث صحوت بربی وقیل نظر الی ذکر اللہ
تعالی القدیم لہ فغاب بذلک عن حدوثہ وصفاتہ فقال سبحانی اذ کنت
ممدوحا فی الذکر المصون ولا ماء ولا طین قال القسطلانی قلت ویحتمل
ان یکون قامت بہ فی ذاتہ صفۃ من العظمۃ والجلال فتلاشی معھا

کہ بایزید نظر بر ذکر اللہ قدیم انداختہ پس از حدث و صفات خود بی خبر گشتہ پس سبحانی گفتہ قسطلانی گوید کہ در ذات بایزید عظمت و جلال الہی تعالی جوش
۵ محیط گردانید بذات خود را فراموش کرد پس این قول المجاذ آن صفت قائم گفتہ و تنزیہ آن صفت نمودہ سائغ اند کہ خود را ستایید یا آنکہ چنان میت ۱۲

عندهٗ وجودُ ذاته فتشهد تلك الصفة وتغاعن وجوده فنطق معبّراً عن تلك الصفة المشاهدة منزّها لها بعظمة شانها فظنّ السامع انّه يعني نفسه وهو لم یر لها وجودًا فیکون معبّراً عنها بل عبّر عن تلك الصفة القائمة فیه

خواجه مگو که من منم من نه منم نه من منم	جان من اوست در تنم من نه منم نه من منم
فاش و نهان او منم گنج در وان او منم	گوهر کان او منم من نه منم نه من منم

بایزید بسطامی فرماید لا اله الا انا فاعبدون در تاویل این کلام

مولوی معنوی رح در مثنوی می فرماید

با مریدان آن فقیر محتشم	بایزید آمد که یزدان نک منم
گفت مستانه عیان آن ذوفنون	لا اله الا انا ها فاعبدون
چون گذشت آن حال گفتندش صباح	تو چنین گفتی و نبود آن صلاح
گفت این بار ار کنم این مشغله	تیغ ها بر من زنید آندم هله
حق منزه از تن و من با تنم	چون چنین گویم ببایدکشتنم
چون وصیت کرد آن آزاده مرد	هر مریدی کاردی آماده کرد
مست گشت او باز از استغراق رفت	آن وصیت هاش از خاطر برفت
عشق آمد عقل او آواره شد	صبح آمد شمع او بیچاره شد
عقل چون شحنه است چون سلطان رسید	شحنهٔ بیچاره در کنجی خزید
عقل سایه حق بود حق آفتاب	سایه را با آفتاب او چه تاب
چون پری غالب بود بر آدمی	گم شود از مرد وصف مردمی

هر چه گوید آن پری گفته بود ‌ ‌ ‌ زین سری نه زان سری گفته بود

چون پری را این دم و قانون بود ‌ ‌ ‌ کردگار آن پری خود چون بود

اوی او رفته پری خود او شده ‌ ‌ ‌ ترک بی الهام تازی گو شده

چون به خود آید نداند یک لغت ‌ ‌ ‌ چون پری را هست این ذات و صفت

پس خداوندی پری و آدمی ‌ ‌ ‌ از پری کی باشدش آخر کمی

شیرگیر از شیر سگی ترسد بگو ‌ ‌ ‌ شرح راه از کور سگی پرسد بگو

شیرگیر[1] ار خون نره شیر خورد ‌ ‌ ‌ تو بگویی او نکرد آن باده کرد

ور سخن پرداز از زر کهن (قتل کرد ۱۲) ‌ ‌ ‌ تو بگویی باده گفتست آن سخن

باده را چون بود این شر و شور ‌ ‌ ‌ نور حق را نیست آن فرهنگ و زور

گر ترا از تو بکل خالی کند ‌ ‌ ‌ تو شوی پست (استفهام ۱۲) او سخن عالی کند

گرچه قرآن از لب پیغمبر است ‌ ‌ ‌ هر که گوید حق نگفت او کافر است

چون همای بیخودی پرواز کرد ‌ ‌ ‌ آن سخن را بایزید آغاز کرد

عقل را سیل تحیر در ربود ‌ ‌ ‌ زان قوی تر گفت کاول گفته بود

نیست اندر جبه ام الا خدا ‌ ‌ ‌ چند جویی در زمین و در سما

آن مریدان جمله درهم آمدند ‌ ‌ ‌ تیغها بر جسم پاکش می زدند

هر یکی چون ملحدان گرده کوه[2] ‌ ‌ ‌ کارد می زد پیر خود را بی ستوه

هر که اندر شیخ تیغی می خلید ‌ ‌ ‌ باژگونه او تن خود می درید

وانکه او را زخم اندر سینه زد ‌ ‌ ‌ سینه اش بشکافت شد مرده ابد

یک اثر نی بر تن آن ذو فنون ‌ ‌ ‌ وان مریدان خسته و غرقاب خون

[1] کسی که او را مست شراب متوسط باشد و در مصطلح توحید کسی که بعض سبا باشد و از جا در رود و خودداری نماند ۱۲ غیاث

[2] نام کوهیست در نواحی ری که ملحدان در زمان امام فخر الدین رازی بالای آن جمع شده بودند ۱۲ کشف اللغات

هدیهٔ مجددیه

هر که او سوی گلویش زخم برد حلق خود بدریده و بیرون زار مرد

وانکه آگه بود زان صاحبقران دل نداد شش که زند زخم گران

نیم دانسته دست او البته کرد جان به برد الا که او را خسته کرد

روز گشت و آن مریدان کاسته نوحها از جان شان برخاسته

پیش او آمد هزاران مرد و زن کای دو عالم درج در یک پیرهن

این تن تو گر تن مردم بُدے چون تن مردم ز خنجر گم شدے

با خودی یا بیخودی دو چار زد با خود اندر دیدهٔ خود خار زد

ای زده بر بیخودان تو ذو الفقار بر تن خود میزنی آن هوشدار

یائی مجهول ۱۲

زانکه بی خود فانی ست و ایمن ست تا ابد در ایمنی او ساکن ست

نقش او فانی و او شد آینه غیر نقش روے غیر آنجا نه

گر کنی تف سوی روے خود کنی ور زنی بر آینه بر خود زنی

ور ببینی روی زشت آن هم توئی ور ببینی عیسی مریم توئی

او نه اینست و نه آن او ساده است نقش تو در پیش تو بنهاده است

چون رسید اینجا سخن لب در ببست چون رسید اینجا قلم درهم شکست

لب ببند ارچه فصاحت دست داد دم مزن والله اعلم بالرشاد

بر لب بامی تو ای سست مدام پست بنشین یا فرود آ والسلام

هر زمانی که شوی تو کامران آن دم خوش را کنار بام دان

هر زمان خود را هراسان باش تو همچو بخشش خفیه کن نی فاش تو

گر

همه اقوال دال اند بر بیخودی و بی اطلاعی حضرت سلطان العارفین

بسریده

سرای

ابو یزید بسطامی رحمة الله علیه و بر گویائی حضرت حق از زبان او حضرت خواجه پارسا
در فصل الخطاب می فرماید که بایزید گفته سبحانی ما اعظم شانی یعنی جرا
ذلك على لسانه في معرض الحكاية عن الله تعالى في سكر
وغلبات حال كما ورد في الحديث الصحيح خبرا عن الله
سبحانه فبي ينطق وبي يعقل وبي يسمع وبي يبصر در آداب المریدین
شیخ ابو النجیب عبد القاهر بن محمد السهروردی مذکور است واما الشطحيات
المحكيات عن ابي يزيد وغيره فذلك عن غلبة الحال
وقوة السكر وغلبات الوجد فلا قبول لها ولا رد امام غزالی
در مشکوة الانوار می فرماید العارفون بعد العروج الى سماء الحقيقة
اتفقوا على انهم لم يروا في الوجود الا الواحد الحق لكن منهم
من له هذه الحال عرفانا علميا ومنهم من صار له ذلك
حالا ذوقيا وانتفت عنهم الكثرة بالكلية واستغرقوا
بالفردانية المحضة فاستوفيت فيها عقولهم فصاروا
كالمبهوتين فيه ولم يبق فيهم متسع لذكر غير الله
ولا لذكر انفسهم

ايضا فلم يكن عندهم الا الله فسكروا سكرا
رفع دونه سلطان عقولهم فقال احدهم انا الحق
وقال الآخر سبحاني ما اعظم شاني وقال الآخر ما في
جبتي الا الله وكلام العشاق في حال السكر يطوى

و در فردانیت محضه مستغرق گردد و در عقول ایشان بجز یزدان هیچ نگنجد پس مثل مبهوت گردند و در ایشان گنجایش نباشد که غیر خدا یا نفس خود را یاد کنند پس بجز خدا

وَلَا يحكى فلمّا خفّ عنهم سكرهم وردّوا الى سلطان العقل الذي هو ميزان الله في ارضه عرفوا انّ ذلك لم يكن حقيقة الاتحاد مثل قول العاشق في وقت فرط عشقه انا من اهوى ومن اهوى انا ولا يبعد ان يرى الانسان مرآة فينظر فيها ولم ير المرآة قط فيظنّ انّ الصورة التي راها هي صورة المرآة متّحدة بها ويرى الخمر في زجاجة فيظنّ انّ الخمر لون الزجاج فاذا صار ذلك عنده مالوفا ورسخ فيه قدمه استغرقه وقال

رقّ الزجاج ورقّت الخمر	فتشابها فتشاكل الامر
فكانّه خمر ولا قدح	وكانّما قدح ولا خمر

وفرق بين ان يقول الخمر قدح وبين ان يقول كانّه قدح وهذه الحالة اذا غلبت سمّيت بالاضافة الى صاحب الحالة فناء الفناء لانّه فنى عن نفسه وفنى عن فنائه فانّه ليس يشعر بنفسه في تلك الحال ولا بعدم شعوره بنفسه ولو شعر بعدم شعوره بنفسه لكان قد شعر بنفسه ويسمّى هذه الحالة بالاضافة الى المستغرق به بلسان المجاز اتحادا وبلسان الحقيقة توحيدا ووراء هذه الحقائق اسرار يطول الخوض فيها حضرت بايزيد بسطامي عليه الرحمة گويد

خضت بحرا وقف الانبیاء بساحلہ در نشر المحاسن مذکور ست کیف یقال عنہ انہ قال خضت بحرا وقف الانبیاء بساحلہ، فان صح ھذا القول عنہ فینبغی ان یحمل علی صدورہ عنہ فی حال السکر او علی انھم وقفوا لیعبروا فی ذلک البحر من راوا فیہ اھلیۃ العبور ویمنعوا من لیس فیہ اھلیۃ او لیدرکوا من راوہ اشرف علی الغرق او نحو ذلک مما فیہ نفع الغیر کما یقف الافضل یشفع فی دخول الجنۃ ویدخل المفضول۔ او ما قال بعضھم ان وقوفھم وقوف صدور لا وقوف ورود از حافظ ابن حجر سوال کردند کہ ازین قول باید بنقصت انبیا لازم آید جواب داد ھذا القول لم یصح عنہ وان صح فمعناہ جمیع ما اعطی الاولیاء مما اعطی الاولیاء کزق ملاء عسلا ترشحت منہ رشحات ھی ما اعطی الاولیاء وما فی باطن الزق ھو ما اعطی الانبیاء ووقوفھم بساحلہ لیعبروا من راوا فیہ اھلیۃ او لیدرکوا من راوہ اشرف علی الغرق فھذا القول ان لم یکن صدر منہ حال السکر تعین تاویلہ بما یلیق بجلالۃ الانبیاء بمثل ما ذکرت مما فیہ نفع للغیر کما یقف الافضل یشفع فی دخول الجنۃ ویدخل المفضول حافظ سیوطی در رسالہ تنبیہ الغبی بتنزیہ ابن عربی مے نگارد ✣

---

۵ اشرف یعنی واقف شدہ برچیزی ۱۲ ۵ این رسالہ ایست مختصر از حافظ سیوطی ۱۲ منہ ۵ ملا جلال الدین سیوطی

قال الصفدی وحکی لی بانه ذکر للشیخ تقی الدین بن تیمیة ان فی دمشق
انسانا یصرف کلام ابن عربی بالتاویل الی ظاهر الشرع فقد رأیته
اجتمع به فقال له بلغنی عنک کذا وکذا فقال نعم
فقال کیف تعمل فی قوله خضت لجة بحر والانبیاء وقوف
علی ساحله فقال مافی ذا شیء یعنی انهم واقفون لانقاد (انقاذ آماده کردن)
من تغرق فیه من اممهم فقال وهذا بعید فقال والامر الذی
تفهمه انت ماهو المقصود فقیر حقیر گوید که جواب بر تقدیر تسلیم بود والا انچه
ابن تیمیه این کلام را منسوب بشیخ محی الدین ابن عربی کرده غلط است اصل کلام از
بایزید است رحمه الله تعالی در کواکب زاهره مذکور ست قال قطب الدائرة
الشیخ ابوالعباس المرسی مراده ان الانبیاء خاضوا بحر التوحید
ووقفوا من الجانب الاخر علی ساحل الفرق یدعون الخلق
الی الخوض ای فلو کنت کاملا لوقفت حیث وقفوا
قال الشیخ تاج بن عطاء الله فی لطائف المنن وهذا الذی
فسر به الشیخ کلام ابی یزید هو اللائق بمقام ابی یزید
نیز شیخ بایزید بسطامی رح گوید اراد موسی ان یری الله
تعالی وانا ما اردت ان اری الله بل هو الذی اراد ان یرانی
سبحانی نیز شیخ ابویزید بسطامی قدس سره گوید حق بمن فرمود
همه بنده اند جز تو نیز شیخ بایزید گفته توبه مردم از گناهان است
وتوبه من از قول لا اله الا الله است وهم شیخ بایزید گفته

لوح محفوظ منم در جواب شخصی که گفت حق تعالی را لوح محفوظ است وهم شیخ
بایزید بسطامی از موذن شنید الله اکبر گفت انا اکبر وهم شیخ بایزید
بسطامی گفته بر آمدم از پوست بشریت چنانچه مار از پوست خود بر آید پس
دیدم که من اویم قال الجنید حین سُئِلَ عن المعرفة بالله والعارف
لون الماء لون اناءه یعنی رنگ آب رنگ ظرف ست چه آب در حد ذات
خود رنگی مخصوص ندارد و برنگ ظرف ها ظاهر میشود آنچنانکه ذات مطلقه
حق تعالی در حقیقت خود از جمیع قیود و لوازمی که اذهان و افهام در تصور کرده
مطلق ست و بحسب قابلیات اذهان و افهام او را تصور کرده اند نه آن چو ست
که ذات مطلقه ست و او مبدأ آثار و احکام ذهنیه و خارجیه است چه او عین جمیع
اشیا است ابن عقیل گوید شیخ شبلی گوید ان محمدا یشفع فی امته
وانا اشفع بعده فی اهل النار حتی لا یبقی منها احد نیز
حضرت شبلی گوید لیس فی الدار غیره دیار اسیاد الطائفه
جنید رحمه الله روزی وی را عتاب کرد که آنچه ما در سرداریم میگفتیم
تو بر سر منبر گوئی شبلی رح گفت انا اقول وانا اسمع هل فی الدارین
غیری از شبلی رح پرسیدند تصوف چیست گفت تصوف شرک ست
از حضرت شبلی رح ابو محمد رویم قدس سره پرسید که توحید چیست گفت کسیکه
جواب از توحید دهد ملحد ست و کسیکه تعریف کند او مشرک ست و کسیکه
توحید را بداند کافر ست و کسیکه بتوحید اشارت کند بت پرست ست و کسی که از
توحید سوال کند جاهل ست حضرت ابوبکر شبلی رح سکر غالب داشت ولی بسیاری

ازین قبیل از وی صادر شد حضرت غوث الاعظم حکایۃً عن اللہ
تعالیٰ فرماید اَنَا مُکَوِّنُ مَکَانِ الْمَکَانِ لَیْسَ لِیْ مَکَانٌ
سِوٰی سِرِّ الْاِنْسَانِ فِیْ قَلْبِ الْاِنْسَانِ وَ فِی الْغَوْثِیَّۃِ نَاقِلاً عَنْہُ
سُبْحَانَہٗ وَمَنْ اَرَادَ الْعِبَادَۃَ بَعْدَ الْوُصُوْلِ فَقَدْ اَشْرَکَ
بِاللّٰہِ الْعَظِیْمِ منصور حلاج رحمہ اللہ گوید اَنَا الْحَقُّ و نیز گفتہ
مَا فِی الْجُبَّۃِ اِلَّا اللّٰہُ و بعضے این را منسوب بہ جنید رحمہ اللہ کنند امام ابو حامد
غزالی در مشکوۃ الانوار می نگارد ھٰذَا مِنْ فَرْطِ الْمَحَبَّۃِ وَشِدَّۃِ الْوَجْدِ
یعنی این کلام از کثرت محبت و شدت وجد ست چنانچہ می گویند

شعر

اَنَا مَنْ اَھْوٰی وَمَنْ اَھْوٰی اَنَا	نَحْنُ رُوْحَانِ حَلَلْنَا بَدَنَا
فَاِذَا اَبْصَرْتَنِیْ اَبْصَرْتَہٗ	وَاِذَا اَبْصَرْتَہٗ اَبْصَرْتَنَا

در ین شبہ نیست کہ حلاج را محویت محض و استغراق تام بود ازین روبے
تحاشا این چنین کلمات از زبانش سر می زد شعر

ما ز دریائیم و دریا هم ز ماست	این سخن داند کسے کو آشناست

امام یافعی در نشر المحاسن از عوارف نقل می کند سُبْحَانِیْ مَا اَعْظَمَ شَانِیْ یُعْتَقَدُ
فِیْ اَبِیْ یَزِیْدَ اَنَّہٗ یَقُوْلُ ذٰلِکَ اِلَّا عَلٰی مَعْنَی الْحِکَایَۃِ
عَنِ اللّٰہِ تَعَالٰی وَھٰکَذَا یَنْبَغِیْ اَنْ یُعْتَقَدَ فِی الْحَلَّاجِ قَوْلُہٗ اَنَا الْحَقُّ
حضرت معین الدین چشتی رحمہ اللہ فرماید شعر

من نمی گویم انا الحق یار مے گوید بگو	چون نمی گویم مرا دلدار می گوید بگو

حسین بن منصور گوید ما صحت الفتوة الا لاحمد و ابلیس

ابی طالب مکی گوید لیس علی الخلق اضر من الخالق

نیست بر خلق ضرر رسان زیاده از خالق ۱۲

چو خود کردند سر خویشتن فاش	عراقی را چرا بدنام کردند

ابو سعید خراز رح گوید اکبر ذنبی الیه معرفتی ایاه

گناه کبیرهٔ من همین ست که او را شناختم ۱۲

مشائخ طریقت و حقیقت در فتوت سخن بسیار گفته اند بعضے از ان یاد کرده میشود **شیخ حسن البصری** رحمة الله علیه فرمود که فتوت آنست که دشمنی کنی با نفس خود از جهة حق جل و علا **حارث محاسبی** رحمة الله علیه فرمود که فتوت آنست که انصاف همه خلق بر خود واجب دانی و انصاف خود از کس نستانی **فضیل عیاض** رحمة الله علیه فرمود که فتوت آنست که فرق نکنی که نعمت تو که میخورد یعنی در مقام خدمت و ایثار نعمت حق به بندگان او میان مومن و کافر تمیز نکنی و میان دوست و دشمن تفاوت نکنی **ابو القاسم جنید** قدس الله سره فرمود که فتوت دادن عطا است و باز داشتن بد است یعنی حقیقت فتوت آنست که چندانکه طاقت داری جود خود را سبب خیر و احسان و واسطهٔ راحت بندگان حق سازی و بر بساط احسان در مقابله بدان شطرنج بدی نبازی **شیخ سهیل ابن عبد الله التستری** رحمة الله علیه فرمود که فتوت متابعت سنت است یعنی ای اخی که هیچ سنت از سنتهای رسول علیه السلام فرو نگذارد و بزرگترین سنتی از سنتها حقارت دنیاست پس ای اخی که دنیا را اهل دنیا را بزرگ دارد مقام فتوت از وے درست نیاید **بایزید** قدس الله سره العزیز فرمود که فتوت آنست که هر چه از تو بدیگران رسد از احسان اگرچه بسیار بود آن را اندک شمری و هر چه از دیگران بتو رسد اگرچه اندک بود آن را بسیار دانی **یحیی بن معاذ رازی** قدس الله سره فرمود که فتوت سه قسم است ۱ خوبروی با پارسائی ۲ و خوب سخنی با امانت داری ۳ و خوب ادری کردن با وفاداری یعنی نعمتهائی که ایزد تعالی بندگان خود را بدان مکرم گردانیده است سه نوع است یکی جمال نعمت ست که نتیجه غلبات زینت دیجاست و عکس انوار جمال است از نعمت دوم حسنست فصاحت و بلاغت است و این از جملهٔ نعمتهائی بے نهایت است نعمت سوم مال است که آن بکلیت فراغت دل ست از بیم معاش

(بقیه بصفحه ۵۳)

کتاب السرابی سعید احمد بن عیسی خراز از شطحیات مملوست جماعت علما بروزبان انکار کشا ذند نیز شیخ ابو سعید خراز قدس سره گفت مدتی او را می جستم خود را می یافتم اکنون خود را می جویم او را می یابم در نفحات مذکورست که امام احمد غزالی گوید که شیخ ابو القاسم گرگانی ابلیس را ابلیس نمی گفت بلکه خواجه خواجگان سرور مهجوران می گفت عین القضاة همدانی از بزرگے حکایت می کند که فرمود جوان مرد آنجا که ابلیس ست ترا راه نیست و این دولت از کجا آوردی جبرئیل صفتی باید که دیده او در جمال ابلیس نظر نکند عبد الکریم جیلی در کتاب مناظر الٰهیه در بیان فرق میان خاذ و غفور مے نگارد ✣

(بقیه صفحه ۵۳)

تا بدان بار معاد مشغول شود و اسباب طاعت مهیا دارد پس اخی باید که این هر سه نعمت را اسطیۂ سعادت ابدی و سرمایۂ تجارت نعیم سرمدی سازد و در جمال پارسائی او پاک دامن بود و در فصاحت حق گوئی ناصح و در برادری با بذل و وفا ابو حفص حداد رحمة الله علیه فرمود که فتوت آنست که ایزد تعالی اختیار کرده است در قرآن از برائی پیغمبر خود فرموده که یا محمد بگیر یعنی نگهدار صفت حلم و درگذار از برادران خود گناه ایشان را و مکافات کن به نیکی و رو بگردان از جاهلان یعنی جهل ایشان را به جهل مقابله مکن ابو علی دقاق رحمة الله علیه فرمود که فتوت آنست که بر دوام نزدیک باشی و در میان ایشان غریب یعنی اخی باید که آمیزگار باشد بخلق و با همه بندگان حق بشفقت و نصیحت و مودت و احسان زندگانی کند و باطن از همه بریده بود و در سر پیوسته بحق مشغول باشد ابو الحسن نوری قدس الله سره فرمود که فتوت آنست که تحمل کند بخوشی ولی آنچه ترا دشوار آید ندانم که درین مقام از فتوت کدام معنی مراد ست که تصور با ملبس ثابت کرده ۔

إِنَّ الْغَافِرَ هُوَ الَّذِي يَغْفِرُ جَمِيعَ الذُّنُوبِ إِلَّا الشِّرْكَ وَالْغَفُورُ
هُوَ الَّذِي يَغْفِرُ الشِّرْكَ

ایضاً

إِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ
بَيَانُ حَالِ الْغَافِرِ وَإِنَّ اللّٰهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا بَيَانُ
حَالِ الْغَفُورِ وَهٰذَا الْقَوْلُ نَاظِرٌ لِعَدَمِ خُلُودِ الْكُفَّارِ فِي النَّارِ

شیخ روزبہان فضیلی در تفسیر العرائس تصریح بآن کردہ چنانچہ شیخ محی الدین عربی ہم بآن قائل ست نیز شیخ عبد الکریم جیلی می گوید کہ جمیع عباد حق عبودیت ادا می کنند ازانکہ برمراد حق تمام اسانہا برپا ایستادہ ہمین ست معنی عبودیت وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ واین قول مبنی برآن ست کہ امر الٰہی تعالیٰ مبنی ارادہ ست و تخلف مراد از ارادہ محال ست پس ہمہ طاعت امری نمایند و عصیان تحقیق شیخ محی الدین عربی نیز تصریح باین معنی کردہ از مخدوم بہاء الدین ذکریا منقول است

دنیا چراگاہ کمینہ خران ماست	عقبیٰ شکارگاہ شکاری سگان ماست
من عرش و لوح تیچیم و زیر قلم نہم	اسلام و کفر سوزم این امتحان ماست
مرسل نبی طفیل من انبیا شدند	موسیٰ و خضر و یونس ازین روان ماست
جملہ بشر کواکب و افلاک و انجمن	جبریل با ملائک ازچاکران ماست

مسعود خود بدیدم زان اولیا شدم
فرمان بشد کہ جنت تو لامکان ماست

فضیل عیاض قدس سره عرش و کرسی لوح و قلم منم جبرئیل و اسرافیل
و عزرائیل و میکائیل منم ابراهیم و موسی و عیسی و محمد علیه السلام منم +
از سهیل بن عبدالله تستری پرسیدند که مردے کے صوفی شود گفت
آنگاه که خونش حلال و مالش مباح گردد و هر چه بیند از حق بیند و رحمت خدای را
عزوجل بر همه خلق شامل داند ابو حمزه خراسانی آواز گوسفندی شنید
و در وجد آمد گفت لبیک جل جلاله حارث کاردی کشید که اینچه حالت است
اگر بیان نکنی ترا بکشم گفت برو چندین سال خاکستر و سبوس باهم آمیخته بخور تا این
مسئله بر تو روشن شود ابو الحسن نوری قدس سره گوید الله تعالی
چون نظر بر لطافت خود کند حق ماند و چون بر کثافت خود نظر کند خلق ماند -
شیخ ابو الحسن نوری رح روزی آواز موذن شنید گفت هلاکت باد ترا در آن اثنا
آواز سگ شنید گفت لبیک و سعدیک گفتند ای شیخ این چه حال است گفت
موذن از سر غفلت برائے مزد خود گفت و سگ بے غرض گفت وَاِنْ مِنْ شَیْءٍ
اِلَّا یُسَبِّحُ بِحَمْدِهٖ +

۵۱ فضیل عیاض مرید و خلیفه خواجه عبدالله زید است چنین گویند که فضیل رهزنی می کرد و سر قوم دزدان بود و در بیابان با یاران
بسیار ماندی و یاران فضیل رهزنی می کردند و در بیابان نشسته قرآن خواندی و قرآن خواندن را دوست داشتی و گویند سبب
توبه وی آن بود که شبی کاروانی می گذشت و حافظی را بمزد گرفته بود تا همه شب قرآن بخواند از انکه شنیده بود که فضیل عیاض قرآن
خواندن دوست دارد فضیل چون بر کاروان رسید حافظ این آیت می خواند اَلَمْ یَاْنِ لِلَّذِیْنَ اٰمَنُوْا اَنْ تَخْشَعَ قُلُوْبُهُمْ لِذِکْرِ اللّٰهِ
این آیت چون تیر بر دل فضیل رسید بی خود و بی قرار شده روی بخرابه نهاد کاروانیان خواستند که بروند یکی گفت کجا می روید که فضیل
با یاران انبوه در راه خواهد بود فضیل این سخن بشنید گفت ای کاروان بشارت باد شما را که فضیل توبه کرد و از شما می گریزد چنانکه شما از وی
می گریزید فضیل همه راه می رفت و می گریست و می گفت الهی فضیل گنهگار بر معصیت توبه کرد و بحضرت پاک تو آورده قبول کن و فضیل را بیامرز
و خصمان او از و خوشنود گردان هر کجا که خصم او بود فضیل آنجا می رفت و او را خوشنود می کرد مگر یک جهود خوشنود نمی شد و سوگند خورد تا زر ندهی
خوشنود نشوم و زر او صد دینار بود فضیل گریه و زاری بسیار کرد آنگاه آن جهود صد سفال ابر نموده دینار تراشیده و همیان کرده به بالین خود نهاد

فارس بن عیسی بغدادی قدس سره گفت لذت طاعت
و شرک برابرست و در تاویل کریمه وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتّٰى يَأْتِيَكَ الْيَقِيْنُ
مے گوید هر که معبود را دید از عبادت بگذشت و هر که از عبادت گذشت از
معبود گذشت عباس بن یوسف شکلی رحمة الله علیه گوید
هر که با خدا مشغول ست از ایمان او نباید پرسید ـ ه

پستی و بلندی همه شد هموارم	من مذهب هفتاد و سه ملت دارم

از مظفر کرمان شاهی پرسیدند که فقیر کیست گفت کسیکه حاجتش
بخدا نبود شیخ ابوالحسن خرقانی که غوث وقت خود بود قدس سره گفت من
بدو سال خردترم از پروردگار خود شیخ ابوسعید ابوالخیر گوید ـ ه

تا روے ترا ندیدم اے شمع طراز	نے کار کنم نه روزه دارم نه نماز
چون با تو بوم مجاز من جمله نماز	چون بے تو شوم نماز من جمله مجاز
ه جسم همه اشک گشت چشمم بگریست	در عشق تو بی جسم همی باید زیست
از من اثری نماند این عشق از کیست	چون من همه معشوق شوم عاشق کیست

شیخ الاسلام عبدالله انصاری گوید زاهد بزهد خویش نازد و عالم
بعلم از صوفی چه گویم که او الله است و نیز عبدالله انصاری گفته
ربوبیت عین عبودیت ست امام محمد غزالی در رساله مضنونه علی غیر اهلها حقیقت
علی اهلها نعیم جنت و عذاب قبر را از قبیل خیال قرار داده اند شیخ احمد غزالی
روزے در نیت نماز گفت کافر شدم زنار بستم الله اکبر شیخ برکه قدس سره
گفت هفت صد بار پیغمبر خدا صلے الله علیه وآله وسلم را بخواب دیدم امروز

ه قوله ۱۲ منه — ه ۲ در رساله مضنون ایمان لذات محسوسه موعوده بهشت از ماکول و مشروب و غیره و زوجه قرار داده شد حسی عقلی خیالی حسی ظاهر ست در باب خیالی می گوید و اما الخیالی فلا یخفی امکانه و لذته کما فی النوم الا ان النوم مستحقر لانقطاعه عن قرب فلو کانت دائمة لم یظهر فرق بین الخیالی و الحسی ... غفل ... هذه المحسوسات العقلیة وجود اللذات ... التی لیست بمحسوسة ... و ... و یبعد ان ... بعض الاجسام ... موضوع لتخییل النفس و ... بعد الموت و لا فی القبر و لا فی ذلک ... القیامة ... النعیم

لا یبعد ان یکون بعض الاجسام السماویة موضوعا لتخییل النفس بعد الموت ۱۲ منه

معلوم شد کہ خود را مے دیدم۔

عین القضاۃ ہمدانی گوید ہر کہ خدای را شناخت عز وجل نمی گوید وہر کہ
اللہ گوید حق را شناخت نیز عین القضات گفتہ از دیدن نور محمد
صلے اللہ علیہ وسلم جملہ مؤمنان کافر شدند وہیچکس را ازان خبر نیست
شیخ روزبہان بقلے گوید از ہر کہ مے پرسی جز تو کس نیست
سبحانی نے گوئی کہ مارا انا الحق بس نیست ونیز روزبہان رحمہ اللہ گفتہ
عارف در معروف غائب ست ونیز روزبہان در تاویل آیہ کریمہ ولا
یرضی لعبادہ الکفر گفتہ است کہ حق تعالی کفر را خلق نکردہ است
در روی زمین و راضی نیست کہ کسے کافر شود پس کافر موجود نباشد

شیخ سعد الدین حموی قدس سرہ گوید

آنکہ جہان چو حقہ در مشت منست	این قوت حق ز قوت پشت منست
کونین ومکان ہر آنچہ در عالم ہست	در قبضۂ قدرت دو انگشت منست

از سلطان المشائخ مشہور ومعروف ست کہ گفت یاد دارم در روز
میثاق کہ اللہ تعالے از من عہدی کہ گرفت در نغمۂ پوربی بود ازین جہت
شیخ این نغمہ را فراوان دوست داشتی شیخ عبد اللہ بلبانی گوید
خدا باشید و اگر خدا نباشید خود نباشید چون خود نباشید خدا باشید
شرف الدین یحیی منیری در ارشاد الطالبین می آرد کہ اگر کسے وجود عالم
ظاہر را منکر شود کہ این وجود وجود او تعالی نیست کافر شود زیرا کہ آن وجود حقیقی
است کہ بہ کسوت وجود ظاہر پیدا شدہ است پس منکر چگونہ کافر نشود شیخ عبد اللہ گوید

با جمله خدائے پاک یا کیم ؟	نه ز آتش و باد و آب و خاکیم
تا حق بدو چشم سر نه بینیم هردم	از پائے طلب نمی نشینیم هردم
گویند خدا بچشم سر نتوان دید	آن ایشانند و من چنینیم هردم

مولانا روم قدس سره در وحدت و اتحاد بسے اشعار دل پذیر در غزلیات موزون گفته است بیک بیت ازان اکتفا نمایم ع

علم حق در علم صوفی گم بود	این سخن کے باور مردم بود

شیخ شرف الدین پانی پتی بسے سکریات در غزلیات خود آورده است که ناظر را جز حیرت نمی افزاید ازانجمله این بیت ع

چه موسیٰ چه عیسیٰ و چه میر مرسلان احمدؐ	چه ترسا و چه مغ اینجا همه گشته برابر بین

بالجمله ازین جماعه سکارے در دلوله عشق و سطوت ظهور وحدت حقیقی که از خود گذشته اند و غیر محبوب حقیقی ندیده کلمات شطحیه فزون از شمار سر زده است و همچنین صوفیه وجودیه بخصوص از زبان شیخ محی الدین بن عربی جماعات و طبقاتے که خارج از احصا اند بر مسلک توحید رفته اند و سوائے آن کمالے نه انگاشته و این مشرب را آب و تاب چه در نظم و چه در نثر بیان نموده اند که کتب و رسائل بے شمار ازان مملو است بیک چندے ازان کلمات که نقل شد و بعضی اشعار دیگر را اینجا ایراد نمایم تا معلوم همگنان شود که ازین طائفه علیه صاحب تصرفات و خوارق عادات که عقل بر کنگره مقام شان بلند پروازی نمے توان کرد چه سان الفاظ سخت که ظاهر شرع متین آن را بر نتابد صادر شده است تا قاصر نظرے جرأت و دراز نفسی نه نماید و باز

شاهزاده حق پژوه دارا شکوه در رساله حسنات العارفین باشاره قرآن مبین بسی از شطحیات جمع کرده اولا شطح نبی ذکر کرده بعنوان شطح رسالت پناهی بعد ازان شطح صحابه و تابعین بعد ازان شطحیات [illegible]

جادۂ مراعات آداب بیرون نبرد ؎

غیرتش غیر در جہان نگذاشت	لاجرم عین جملہ اشیا شد
؎ تا صومعہ و مدرسہ ویران نشود	این کار قلندری بسامان نشود
؎ بت اینجا مظہر عشق ست و حدت	بود زنار بستن عین خدمت
؎ چہ کفر و دین بود قائم بہستی	بود توحید عین بت پرستی
؎ می گفت دریابان ندے دہن دریدہ	عارف خدا ندارد او نیست آفریدہ
؎ گنجے کہ طلسم اوست عالم مائیم	ذاتے کہ صفات اوست آدم مائیم
اے آنکہ توئی طالب اسم اعظم	از ما بگذر کہ اسم اعظم مائیم
؎ چہ غیر و کجا غیر کو نقش غیر	سوی اللہ واللہ ما فی الوجود

ملا اسمعیل صوفی اصفہانی می گوید ؎

بشکستم ہر بتے کہ در راہم بود + باقی ست بت خدا پرستیدن من

میر فخرالدین محمد تفرلیسی بنکوہش و سرزنش ملا متوجہ شد ملا جواب داد کہ درین نشاء از دنیا دست برداشتہ ایم در دنیا با تو انباز نگشتیم وہمچنین در آخرت چون بزعم تو ملحدیم بدوزخ رویم بہ بہشت با تو در نیائیم پس باید تو از ما راضی و شاکر باشی کہ دنیا و آخرت را بتو باز گذاشتیم ؎

زاہدا بسامان پرستان چہ اندازی ما کہ ما	خود شریک ہیچ در دنیا و در عقبی نہ ایم
دشمنی خیزد ز شرکت ما بہ قصد دوستی	آخرت را باختیم و در پے دنیا نہ ایم

اصل ہفتم اتفاق جمہور بران ست کہ فضل جزئی معارض فضل کلی نمی تواند شد

والفضل الجزئی عبارۃ عن زیادۃ شیء قلیل مما حسنہ الشرع

؎۵۱ فضل جزئی عبارت ست از زیادت شئ قلیل کہ آن را شرع مستحسن داشتہ ۱۲

اَعَمُّ مِنْ اَنْ يَّتَرَتَّبَ عَلَيْهِ الثَّوَابُ اَوْ لَا كَالْمُبَاحِ وَالْفَضْلُ الْكُلِّيُّ عِبَارَةٌ عَنْ كَثْرَةِ الثَّوَابِ وَزِيَادَتِهٖ باید دانست کہ فضل کلی مر انبیاء علیہم السلام است واحدی از اولیائی کرام بجنب رتبۂ انبیائی عالی مقام نتوان رسید زیرا کہ انبیاء علیہم السلام معصوم اند از جمیع معاصی و مامون اند از خوف خاتمہ و مکرم اند بوحی و مشاہدہ ملک و محکوم اند بارشاد انام و تبلیغ احکام بعد از اتصاف کمالاتی کہ اولیائے عظام بآن متصف اند ملا علی قاری[1] در شرح فقہ اکبر میگوید اِجْمَاعُ الْعُلَمَاءِ عَلٰی اَنَّ الْاَنْبِيَاءَ اَفْضَلُ مِنَ الْاَوْلِيَاءِ[2] در شرح عقائد نسفی مذکور است لَا تَبْلُغُ وَلِيٌّ دَرَجَةَ الْاَنْبِيَاءِ[3] بالجملہ افضلیت انبیاء علیہم السلام از اولیائی کرام از قطعیات دین است ہر کہ بخلاف آن اعتقاد دارد از دائرہ ایمان بیرون رود شیخ محی الدین عربی در طبقات[4] صوفیہ می طرازد غَلَطَتْ فِي النُّبُوَّةِ وَالْوِلَايَةِ وَزَعَمَتْ اَنَّ الْوِلَايَةَ اَعْلٰی وَاَتَمُّ وَذٰلِكَ اَنَّهُمْ نَظَرُوْا اِلٰی قِصَّةِ مُوْسٰی وَالْخَضِرِ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ فِي قَوْلِهٖ تَعَالٰی فَوَجَدَا عَبْدًا مِّنْ عِبَادِنَا اِلٰی قَوْلِهٖ لَنْ تَسْتَطِيْعَ مَعِيَ صَبْرًا اَوْ تَوَهَّمَتْ هٰذِهِ الطَّبَقَةُ اَنَّ حَالَ الْوِلَايَةِ اَفْضَلُ مِنْ حَالِ النُّبُوَّةِ لِرُجُوْعِ مُوْسٰی اِلَيْهِ وَلَمْ يَعْلَمُوْا اَنَّ اللّٰهَ يَخُصُّ مَنْ يَّشَاءُ بِمَا يَشَاءُ خَصَّ الْاَنْبِيَاءَ بِالْمُعْجِزَاتِ ثُمَّ خَصَّ مَرْيَمَ عَلَيْهَا السَّلَامُ بِقَوْلِهٖ تَعَالٰی وَهُزِّيْ اِلَيْكِ بِجِذْعِ النَّخْلَةِ تُسَاقِطْ عَلَيْكِ رُطَبًا جَنِيًّا وَلَمْ تَكُنْ هٰذَا لِاَحَدٍ مِّنَ الْاَنْبِيَاءِ وَلَمْ تَكُنْ هِيَ نَبِيَّةً وَمَا هِيَ اَفْضَلُ مِنْ نَبِيٍّ وَاَصَفُ بْنُ

[5] از صوفیہ در نبوۃ و ولایت غلط واقع شدہ است ایشان خیال کنند کہ ولایت اعلی و اتم است بلحاظ قصۂ موسی و خضر علیہما السلام از این و انستند کہ حال ولایت افضل است از نبوۃ چہ موسی بسوی خضر [illegible] رجوع [illegible] کہ اللہ تعالی [illegible] آصف بن برخیا

[1] این شرح مشہور است مگر فقہ اکبر کہ متن وی بودہ ہست از امام اعظم رح نسبت فقہ اکبر بامام ہمام از ابو مطیع بلخی مروی است از بیشتری دین باب خطا واقع شدہ تفصیل این مقام در رسالہ مقدمہ مہرانور نگاشتہ ام ۱۲ منہ [2] اجماع علما بر آن است کہ انبیا افضل اند از اولیا ۱۲ [4] این رسالہ ایست از ابن عربی خیلے کمیاب در کشف مذکور نیست درین [3] نمی رسد کدامی ولی درجۂ پیمبران ۱۲

برخیا کَانَ عِنْدَہٗ عِلْمٌ مِّنَ الْکِتَابِ فَاَتٰی بِعَرْشِ بِلْقِیْسَ قَبْلَ اَنْ یَّرْتَدَّ
اِلَی سُلَیْمَانَ طَرْفُہٗ وَلَمْ یَکُنْ نَبِیٌّ ھٰذَا وَلَا اَنَّہٗ اَفْضَلُ مِنْ سُلَیْمَانَ
عَلَیْہِ السَّلَامُ بِھٰذَا وَذَکَرُوْا اَنَّ الْاَنْبِیَاءَ یُوْحٰی اِلَیْھِمْ بِوَاسِطَۃِ
وَالْاَوْلِیَاءَ یَتَلَقَّفُوْنَ مِنَ الْحَقِّ وَذٰلِکَ غَلَطٌ فَاِنَّ الْاَنْبِیَاءَ عَلَیْھِمُ السَّلَامُ
لَھُمْ سَالَۃٌ بِالْوَاسِطَۃِ وَالتَّلَقُّفِ جَمِیْعًا وَاِنَّھَا بِعِیْدَۃٌ مِّنَ الْاِغْتِرَارَاتِ
وَالْاِغْتِرَارَاتُ وَقَعَتْ فِیْ اَحْوَالِ الْاَوْلِیَاءِ فِیْ اَحْوَالِ الْاَنْبِیَاءِ وَالْوِلَایَۃُ
وَالصِّدِّیْقِیَّۃُ اِنَّمَا تَمَامُھُمَا وَاِشْرَاقُھُمَا بِاَنْوَارِ النُّبُوَّۃِ وَلَوْ اُلْقِیَ عَلَی
الْخِضْرِ عَلَیْہِ السَّلَامُ ذَرَّۃٌ مِّمَّا شَاھَدَ مُوْسٰی مِنْ سَمَاعِ الْکَلَامِ
اَوْ رُؤْیَۃِ النُّوْرِ لَامَّحَقَ حَتّٰی لَا یَبْقٰی مِنْہُ شَیْءٌ وَصَحِبَ الْخِضْرُ عَنْ مُوْسٰی
تَھْذِیْبًا وَتَادِیْبًا لَا تَعْلِیْمًا وَلِحَسَانًا حضرت شیخ شرف الدین یحیی منیری
رحمۃ اللہ علیہ در مکتوب بستم مے طراز ند اندر ہمہ اوقات واحوال بالاتفاق
جملہ مشائخ طریقت رضوان اللہ علیہم اولیا متابعان پیغمبر اند وانبیاء
فاضل تر انداز اولیا از انچہ نہایت ولایت بدایت نبوۃ است و جملہ انبیاء
ولی باشند اما از اولیا کسے نبی نباشد ہیچکس را از علماے اہل سنت
و جماعت ومحققان این طریقت اندرین مسئلہ خلافے نیست مگر گروہے
از ملحدان کہ گویند اولیا فاضل تر از انبیا اند و تمسک بدین کنند کہ گویند
اولیا ہمہ وقت با خداوند تعالی مشغول اند وانبیاء بیشتر وقت بدعوت
خلق مشغول اند پس کسے کہ ہمہ وقت بحق مشغول باشد فاضلتر بود
از کسیکہ او در بعض وقت مشغول بود و گروہے از جہال کہ

دعوی محبت این طائفہ کردند و بدیشان گمان نیکو کردند و ایشان را متابعت
کردند گفتند مقام ولایت برتر از مقام نبوة ہست و مر نبی را علم وحی باشد
و مر ولی را علم سر باشد و ولی بسر خبر باد اند کہ پیغامبران را از ان خبر نباشد
و مر آن علم را علم لدنی نام کردند و این لقب را اشتقاق از قصہ موسی و خضر
گرفتند صلوة علیہما و گفتہ کہ خضر ولی بود و موسی نبی موسی دانائی وحی ظاہر بود تا او را
بوحی ظاہر خبر نکردندے ندانستی باز خضر علیہ السلام را علم لدنی بود غیب
بدانستے بے وحی تا موسی را بشاگردی حاجت آمد و استاد فاضلتر از شاگرد بود
اما آنکہ پیران این مذہب اند و بر دین ایشان اعتماد ست ازین بیزار اند و روا ندارند
کہ ہیچکس را مقام برتر از مقام انبیا باشد یا برابر مقام انبیا باشد
اما جواب آن شبہ کہ ایشان گفتند آنست کہ خضر را فضل مقید بود آن علم لدنی است
و موسی را فضل مطلق بود و فضل مقید مبطل فضل مطلق نیست چنانکہ فضل مریم
پارسا رضی اللہ عنہا و آن فرزند بے مساس بشہرت باطل نہ کند فضل عائشہ رض
و فاطمہ رض را کہ ایشان را فضل مطلق بود بر جملہ نساء عالم انتہی و فضل جزئی مجال
معارضہ با فضل کلی بوجہ کلی ندارد چہ ظاہر ست کہ ہر اہل حرفہ مثل حائک و حجام
و خیاط و نجار بلحاظ صناعات خود ہا فی الجملہ زیادتی بر علماء دارند چہ علماء ازین فنون
و دستکاری واقف نباشند لیکن ایشان را فضلی بر عالم نباشد چہ صرف
زیادات موجب شرف نمی باشد شیخ محی الدین ابن عربی رحمۃ اللہ علیہ در باب
ثالث و سبعین از جزء ثانی فتوحات مکیہ مے نگارد فقد یزید
وَيَفْضُلُ بَعْضُ النَّاسِ غَيْرَهُ بِشَيْئٍ مَّا فِيْهِ ذٰلِكَ الْفَضْلُ فَاِنَّ الْفَضْلَ

بعضے فضائل جزئیہ انبیا کرام را جز بعض مرد ان نیست بلکہ اتفاق کرده اند فضیلت نمایات بشنو

فی هذا الوجه لا ینظر من حیث انه زیادة ولکن ینظر من حیث
اعتبار زیادات لها شرف فی العرف والعقل کالعلم بالتجارة
والخیاطة والعلم بالاحکام الشرعیة والعلم بما ینبغی لجلال
الله وکل واحد منهم لا یعلم علم الآخر فیقال قد فضل
النجار علی الموحد بالدلیل بالتجارة وهذا لا یقال علی جهة
الفخر والمدح بل علی جهة الزیادة ویقال فضل العالم بالله علی
النجار علی طریق الشرف والفخر فمثل هذه المفاضلة هی التی
تعتبر وهی ان یزید کل واحد علی صاحبه برتبة تقتضی
المجد والشرف ه

آن یکی نحوی بکشتی در نشست	رو بکشتیبان نهاد او خود پرست
گفت هیچ از نحو خواندی گفت لا	گفت نیم عمر تو شد در فنا
دل شکسته گشت کشتیبان ز تاب	لیک آن دم گشت خامش از جواب
باد کشتی را بگردابی فکند	گفت کشتیبان بآن نحوی بلند
هیچ دانی آشنا کردن بگو	گفت نی از من تو سباحی مجو
گفت کل عمرت ای نحوی فناست	زانکه کشتی غرق این گردابهاست

از قصه حضرت موسی و حضرت خضر علیهما السلام که در کلام حضرت ملک
العلام مذکورست نیک ظاهرست که با وصف نبوت حضرت موسی
علیه السلام باکتساب بعضی از علوم از حضرت خضر محکوم و مامور شد قال
سبحانه تعالی حکایة عن الخضر وموسی قال هل اتبعک

على ان تعلمنى مما علمت رشدا وقال القاضى البيضاوى رح لا ينافى نبوته وكونه صاحب الشريعة ان يتعلم من غيره ما لم يكن شرطا فى ابواب الدين فان الرسول ينبغى ان يكون اعلم ممن ارسل اليه فيما بعث به من اصول الدين وفروعه لا مطلقا وقد راعى فى ذلك غاية التواضع والادب فاستجهل نفسه واستاذن ان يكون تابعا له وسأل منه ان يرشده ان ينعم عليه بتعليم بعض ما انعم الله عليه واز حضرت سرور عالم صلے اللہ علیہ وسلم منقول ست کہ بعضے از درجات ظاہرہ وکمالات باہرہ در افراد امتان باشد کہ انبیاء علیہم السلام بآن غبطہ کنند علامہ شیخ جلال الدین سیوطی رحمۃ اللہ علیہ در بدور سافرہ فی امور الآخرہ آوردہ عن معاذ بن جبل سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم المتحابون فى الله على منابر من نور فى ظل العرش يوم لا ظل الا ظله يغبطهم بمكانهم النبيون والشهداء

این چنین احادیث بیشتر در جامع صغیر وغیرہ کتب حدیث مذکورست بروز قیامت از صعقۂ اولے تمامے انبیاء را حالت غشے طاری شود بجز حضرت موسے علیہ السلام۔ در بدور سافرہ مذکورست وهذه الغشية للانبياء الا موسى فانه حصل فيه تردد فان لم يحصل له فيكون قد حوسب بصعقة الطور وهذه فضيلة عظيمة فى حقه ولكن لا يوجب افضليته على نبينا محمد صلى الله عليه وسلم لان الشىء الجزئى لا يوجب امرا كليا

فضیلت عظیمست مر حضرت ایشان را مگر ازین فضیلت ہی بر رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اللازم نیاید زیرا کہ شے جزئی موجب امر کلی نمی شود

ودر تفسیر ابو السعود رومی مذکورست یَجُوْزُ تَفْضِیْلُ الْمَفْضُوْلِ عَلَی الْفَاضِلِ
فَضْلاً جُزْئِیّاً آمدی در بدائع می آرد یَجُوْزُ فَضْلُ الْجُزْئِیِّ لِلْوَلِیِّ عَلَی النَّبِیِّ
ملا جامی در نقد النصوص فی شرح الفصوص مے آرد اَلْفَاضِلُ یَجُوْزُ اَنْ یَّکُوْنَ
مَفْضُوْلاً مِنْ وَجْهٍ علامه دوانی رحمة الله علیه در رسالهٔ تشبیه مے آرد
تَفْضِیْلُ الشَّیْءِ عَلَی الشَّیْءِ قَدْ یَکُوْنُ مِنْ بَعْضِ الْوُجُوْهِ دُوْنَ الْبَعْضِ
چون این امر ثابت شد که فضل کلی مر انبیا راست علیهم السلام پس دانستنی است
که بعد نبی فضل کلی مر صحابه راست رضوان الله تعالی علیهم اجمعین که بے واسطه جمال
باکمال حضرت سرور انام علیه الصلوة والسلام بچشم سر دیده و باوے
صحبت داشته اند و دین و قرآن مبین از زبان فیض ترجمان وے شنیده اند
باوامر و نواهی الٰهی مخاطب گشته و صرف مال و جان در راه وے بدون ریا و سمعه
نموده اند حضرت مجدد رحمه الله در مکتوب دو صد و هفتم از جلد اول فرماید هیچ ولی
بمرتبهٔ صحابه نرسد اویس قرنی با آن رفعت شان که بشرف صحبت خیر البشر
علیه و علی آله الصلوة والتسلیمات نرسیده بمرتبهٔ ادنی صحابه نرسد شخصی از عبد الله
بن المبارک رضی الله تعالی عنه پرسید اَیُّهُمَا اَفْضَلُ مُعَاوِیَةُ اَمْ
عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِیْزِ در جواب فرمود اَلْغُبَارُ الَّذِیْ دَخَلَ اَنْفَ فَرَسِ
مُعَاوِیَةَ مَعَ رَسُوْلِ اللّٰهِ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَعَلٰی آلِهٖ وَسَلَّمَ خَیْرٌ مِّنْ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ
الْعَزِیْزِ کَذَا مَرَّةً اِنْتَهٰی فافضل جزئی بدیگران هم ثابت ست لیکن ازین فضل
جزئی غباری بفضل کلی صحابه رضی الله عنهم نه نشیند حق تعالی جل شانه فرماید
یُؤْمِنُوْنَ بِالْغَیْبِ یعنی آن جماعت که ایمان مے آرند بغیب و مراد ازین اقسام اند

١ این تفسیری است معتبر ١٢
٢ جائز است تفضیل مفضول ١٢ منه
٣ از فضیلت بطور فضیلت جزوی کافی نیست فضل جزوی
٤ ولی را از نبی ١٢
فاضل ممکن است مفضول شود از بعضی وجوه ١٢ رساله ایست
٥ تفضیل بعضی بر بعضی گاهی است از بعضی وجوه نه از بعضی وجوه دیگر ١٢
٦ کدام افضل است معاویه یا عمر ١٢
٧ غباری که داخل شده بینی اسپ معاویه را که با رسول الله صلی الله علیه وسلم بود بهتر است از عمر بن عبد العزیز ١٢

کہ بہ غیبت حضرت خیر البشر علیہ الصلوۃ والتحیۃ یعنے بعد وفات آن سرور کائنات علیہ افضل الصلوۃ واکمل البرکات ایمان مے آرند وبدون مشاہدۂ معجزۂ ظاہرہ مصدق بجمیع ما جاء بہ النبی صلی اللہ علیہ وسلم می شوند وقلب ایشان مطمئن بالایمان مے گردد واز نور ایمان منور وروشن می شود وحاجت معاینہ معجزات ظاہرہ وکرامات باہرہ نمی افتد از سرور عالم صلی اللہ علیہ وسلم سوال کردہ شد یا رسول اللہ احد خیر منا اسلمنا وجاھدنا معک قال نعم قوم یکونون من بعدکم یؤمنون بی ولم یرونی ملا علی قاری در شرح مشکوۃ می نگارد ولا یخفی ان الصحابۃ کانوا مؤمنین بالغیب لکن باعتبار بعض المؤمن بہ مع مشاھدۃ بعضہ بخلاف التابعین فان ایمانھم بالغیب کلہ فمن ھذہ الحیثیۃ ایمانھم اعجب وافضل شاہ عبد العزیز در تفسیر عزیزی می طرازند قدماء صحابہ ایمان بالغیب را درین آیہ بر معنے دیگر حمل فرمودہ اند از حضرت عبد اللہ بن مسعود بروایت امام احمد در مسند خود بروایت حاکم ودیگر محدثان معتبر ثابت ست کہ حارث بن قیس روزے با ایشان گفت کہ ما خیلے حسرت وافسوس می کنیم برانچہ از ما فوت شد وشمار احاصل گشت ای یاران محمد کہ بدیدار آن ذات مشرف شدید عبد اللہ ابن مسعود فرمودند کہ ما نیز افسوس وحسرت می کنیم بر چیزے کہ از ما فوت شد وشمار احاصل گشت کہ نادیدہ بہ محمد ایمان آوردید قسم بخدا کہ نبوت محمد نزد کسی کہ او را دیدہ باشد از آفتاب ظاہر تر ست ایمان ایمان شماست باز سورۂ بقر را تلاوت آغاز نہادند تا آنکہ بمفلحون رسیدند واین مضمون را بزاز وابو یعلے

خطبہ 3: رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم کہ آورد اوار … [illegible marginal notes]

و حاکم بروایت امیر المؤمنین عمر بن الخطاب رض آورده اند که ایشان فرموده اند که من
روزے همراه آنحضرت نشسته بودم فرمودند که پیش من بگوئید که افضل
انواع ایمان ایمان کدام مردم ست عرض کردند یا رسول الله ایمان فرشتگان
آنحضرت فرمودند که ایشان را چه مانع ست منزلت فرشتگان را نزد خدا می دانید
مردم عرض کردند یا رسول الله ایمان پیغمبران فرمودند از ایمان پیغمبران چه عجب که
حق تعالے ایشان را برسالت و نبوت خود ممتاز فرموده است عرض کردند
یا رسول الله ایمان کسانیکه همراه انبیا حاضر شدند و بر دین جان خود را نثار کرده شهادت
یافتند فرمودند ایمان ایشان چه عجوبگی دارد که همراه انبیا صحبت داشته اطوار و اوضاع
آنها را دیده یقین تام حاصل کرده اند مردم عرض کردند یا رسول الله پس بفرمائید
که ایمان کدام فرقه افضل ست فرمودند که ایمان آن فرقه که هنوز در پشت پدران اند و بعد
از من خواهند آمد و بر من ایمان خواهند آورد و مرا ندیده ند چند ورق سیاه کرده
در نظر ایشان افتاد و بسبب قوت ایمان موافق آن نوشته عمل نمودند این گروه
در ایمان افضل اند از دیگران انتهی و شیخ عبد الحق دهلوی رحمه الله در تکمیل الایمان می آرد
ابن مسعود رضی الله عنه فرموده است کار محمد صلی الله علیه ظاهر و روشن بود بر هر که
او را دیده است ایمانی فاضل تر از آن نباشد که در غیب بوی ایمان آرند و بعضے از
مفسران یؤمنون بالغیب را هم بدین معنی تفسیر کردند و نیز در حدیث آمده است که در
آخر زمان چنان شود که تمسک بدین و سنت من مثل گرفتن اخگر سوزان باشد بدست
هر که در آن زمان متمسک بسنت بود اجر وے مقدار اجر پنجاه کس باشد پرسیدند
یا رسول الله پنجاه کس از ایشان یا از ما فرمودند بلکه از شما انتهی فقیر حقیر گوید که بر

واقفان غموض کلام و رموز مقام نیکو روشن ست که این حدیث اشارتی بفضل
جزئی می کند زیرا که فضل کلی مر صحابه راست رضی الله عنهم حق سبحانه تعالی
ایشان را برای صحبت و نصرت و اعانت حضرت خاتمیت برگزیده و تقویت دین
قدیم و ارائه صراط مستقیم از ایشان رض شده دیگران را چه یارا که بجنب و مقابل
ایشان در آیند در اشعة اللمعات شرح مشکوة مذکور ست نزد جمهور آنست که فضل
کلی ثابت ست مر صحابه را و این منافات ندارد بثبوت فضل بوجه جزئیه مر دیگران را
انتهی و نیز در تکمیل الایمان می آرد تحقیق و مختار همان ست که جمهور علماء بر آنند
و مراد باین خیریت که پسینان را اثبات کرده اند از وجه خاص ست که ایمان
بغیب باشد ولیکن فضل کلی صحابه راست و فضل جزئی منافات با فضل کلی ندارد
انتهی در رسالهٔ مبدء و معاد حضرت مجدد رحمه الله می فرماید اگر ولی را فضلی
از فضائل جزئیه حاصل شود که نبی را حاصل نه بود و درجهٔ خاص از درجات علیا میسر
شده که نبی نداشته نبی را نیز از آن فضل جزئی و از آن درجهٔ خاص نصیب
کامل ست چه حصول آن کمال بواسطهٔ متابعت نبی ست و نتیجه ایست از نتائج
اتباع سنت او پس ناچار نبی را از آن کمال بهرهٔ تام باشد قال علیه الصلوٰة والسلام
مَنْ سَنَّ سُنَّةً حَسَنَةً فَلَهُ اَجْرُهَا وَاَجْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا[1] لیکن ولی
در حصول این کمال سابق ست و در وصول این درجه مقدم ست و این قسم فضل ولی بر
نبی جائز داشته اند که جزئی ست که مجال معارضه بکلی ندارد انتهی یعنی اگرچه
بنظر ظاهر در بعض فضیلت جزئیه سبقت و تقدم ولی بر نبی پیدا می شود که ناچار
راجع بفضل جزئی ست فاما در حقیقت هیچ وجه فضل ولی بر نبی هرگز لازم نمی آید چه نبی را

ازان فضل خاص نصیب کامل و حظ وافر حاصل ست زیراکه فضل کلی که مناط افضلیت
و مدار محمدیت ست این حضرات را حاصل ست و معهذا آن نبی را ازین کمال مخصوص
استغناء تمام حاصل ست چه کمالیکه ارفع و اعلی ست حضرت ایشان را ثابت ست
لیکن با وصف این استغناء و بی پروائی از ثواب آن کمال و از ثمرهٔ آن درجه
حضرت ایشان را نیز علیه السلام بهرهٔ کامل حاصل ست چه کمال امت در جریدهٔ
اعمال پیغمبر محسوب ست بدانکه واسطه دو قسم ست واسطه فی الثبوت و واسطه
فی العروض واسطهٔ فی الثبوت عبارت ست از صفتیکه واسطه و ذی الواسطه هر دو
متصف شوند و لیکن اول سبب حصول ثانی شود کحرکة[۵۱] المفتاح بواسطة
الید فان هناک حرکتین احدهما قائمة بالید و ثانیهما
ثابتة فی المفتاح ناشیة عن حرکة الید واسطه فی العروض
عبارت ست از صفتیکه واسطه متصف شود حقیقة و بالذات و ذو الواسطه متصف
گردد مجازا و بالعرض کحرکة[۵۲] جالس السفینة بواسطة السفینة فان
حرکة واحدة قائمة بالسفینة حقیقة و ینسب الی جالسها
مجازا و همین معنی در ما نحن بصدده مراد ست زیراکه کمال مذکور که موهم فضل جزئی
مسطور ست در حقیقت کسب آن از ولی و بواسطهٔ ایشان منسوب بجناب نبی می گردد محمد
بن نصیر الدین جعفر مکی در بحر[۵۳] المعانی فرماید جمیع شاهدان نبوت در درجه افضل اند

۵۱ مثل حرکت کلید ست بواسطه دست وقت کشادن قفل دو حرکت می باشد یکی ازان دست که کشاینده قائم می باشد دیگری بکلید که از حرکت دست پیدا می شود ۱۲
۵۲ مثل حرکت کشتی نشیننده که بواسطه کشتی می شود درینجا یک حرکت ست که به سفینه قائم ست حقیقة و مجازا به سوی جالس سفینه منسوب می شود ۱۲
۵۳ نصیر الدین جعفر مکی حسینی از اعاظم خلفای شیخ نصیر الدین محمود ست در تفرید و توحید مقام عالی دارد و از افراد اولیاست در اخلاق ظاهر و باطن وی عقل حیران ست آنچه از احوال خود بیان کرده است محقق می شود که دعوی او حق ست عمر دراز یافته بود از زمان سلطان محمد تغلق تا زمان سلطان بهلول در حیات بود و سن شریفش از صد متجاوز بود آبا کرام او [illegible] دیگری را داد تا آنکه نوبت بنوبت بدست حضرت چراغ دهلی رسید و حضرت ایشان بمصنف [illegible] ۱۲

از شاهدانِ ولایت باتفاق جمیع مشائخ قدس الله اسرارهم اما بعضے اولیاء امت حضرت رسالت علیه السلام که در مقام قربت رسالت صلی الله علیه وآله وسلم اند نزدیک حضرت عزت جلت قدره فضل مقید دارند بر انبیاء دیگر چنانکه حضرت علیه السلام رمزے ازین مقام اولیاء خود نموده است وگفته اِنِّیْ رَاَیْتُ رِجَالاً مِنْ اُمَّتِیْ فِیْ لَیْلَةِ الْمِعْرَاجِ یَرَاهُوَ اللّٰهُ فِیْ مَقَامِیْ اینک قربت اولیاء حضرت رسالت علیه السلام از وجه تابه قربت معلوم ست پس مقام رویت الله تعالی که خواجه عالم علیه السلام دارد هیچ پیغامبرے را نیست هم در رویت مشاهده دنیاوی بین که رمزے نموده است وفرموده که لِیْ مَعَ اللّٰهِ وَقْتٌ لَا یَسَعُنِیْ فِیْهِ مَلَکٌ مُقَرَّبٌ وَلَا نَبِیٌّ مُرْسَلٌ امّا ولا ولیّ نگفته زیرا که ایشان را در مقام ودر وقت خود مشاهد کرده وکلام خود که با حضرت خداوند اعلی است باز نموده وهم درین معنی شیخ شیوخ شهاب الدین سهروردی قدس الله سره نیز در رساله خویش نبشته که یَرَاهُ الْمُؤْمِنُوْنَ فِی الْاٰخِرَةِ کَمَا یَرَاهُ الْاَوْلِیَاءُ فِی الدُّنْیَا وَیَرَاهُ الْاَوْلِیَاءُ فِی الْاٰخِرَةِ کَمَا یَرَاهُ النَّبِیُّ عَلَیْهِ السَّلَامُ فِی الدُّنْیَا وَیَرَاهُ النَّبِیُّ فِی الْاٰخِرَةِ وَهُوَ الْمَقَامُ الْمَحْمُوْدُ الَّذِیْ لَا یُشَارِکُهُ فِیْهِ اَحَدٌ مِنَ الْاَنْبِیَاءِ وَالرُّسُلِ اِلَّا اَوْلِیَاءُ اُمَّتِهٖ پس چون قربت خویش را مشاهده ومعاینه خواهی کرد آنگاه مساوات خواهد شد که از درجه تابه قربت چند مقدار تخصیص ست ودیگر ازین درخواست موسی وتمنائی عیسی مسیح علیه السلام کن که هیچ کس نکرده است وآنکه سلف معلوم کرده اند ودرین رسیده اند اما از ذهن های مستقیم وعقل های عقیم پوشیده اند

ہم بعض اعتبار خود را درشب معراج بمقام خود ۱۲ باحضرت ذوالجلال تعالی بار وقتی ... (marginal handwritten notes partly illegible)

اِعْلَمْ اَنَّ تِلْكَ الْوِلَايَةَ مَخْصُوْصَةٌ لِمُحَمَّدٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالْمُحَمَّدِيِّيْنَ وَلِهٰذَا قَالَ عِيْسٰى عَلَيْهِ السَّلَامُ يَالَيْتَنِيْ كُنْتُ مِنْ اُمَّةِ مُحَمَّدٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ ثُمَّ قَالَ فَوَاللّٰهِ لَا تَحْصُلُ لِيْ اِلَّا بِمُتَابَعَتِهٖ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاِنَّهٗ كَمَا قَالَ اَبُوْ بَكْرٍ الصِّدِّيْقُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ يَنْزِلُ عِيْسٰى عَلَيْهِ السَّلَامُ مِنَ السَّمَاءِ الرَّابِعِ اِلَى الْاَرْضِ لِاَجْلِ تِلْكَ الْوِلَايَةِ الَّتِيْ هِيَ مُعَايَنَةُ الْحَقِّ بِمُتَابَعَتِهٖ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَكَمَا قَالَ مُوْسٰى عَلَيْهِ السَّلَامُ اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنِيْ مِنْ اُمَّةِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ پس این خواستن موسے کلیم اللہ و تمنا بردن عیسیٰ مسیح علیہما السلام ہمین ولایت حضرت رسالت علیہ السلام است کہ خواجہ عالم علیہ السلام فرمودہ است کہ اَلْوِلَايَةُ مِنِّيْ وای محبوب گمان نبری کہ اولیاء را بر انبیا فضل می کنم گوش دار اَلْمِثَالُ مَصَابِيْحُ الْاَقْوَالِ یعنی اگر تو درون خلوت با حضرت معشوق در قربت مشاہدہ در آن مقام مخصوص باشی برادران ترا معیشت نباشند کیکہ محرمیت بر گردن خود دارند ایشان درون محرم و برادران بیرون نامحرم پس خوش آمد و بہ آمد افضل بر برادران کہ در دہلیز اندکے باشد ورو انبود ہمچنین ہمہ انبیا علیہم السلام برادران حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وسلم اند و اولیا بہ آمد و خوش آمد آن حضرت اند لامحال در مقام خواجہ عالم علیہ السلام قربت مشاہدہ یابند بہمین معنی حضرت رسالت علیہ السلام رمزے از قربت ایشان بیرون دادہ است کہ مِنْهُمْ اللّٰهُ تَعَالٰى فِيْ مَقَامِيْ و اینک فرمودہ اَلْوِلَايَةُ مِنِّيْ يَعْنِيْ اَنَا مَدِيْنَةُ الْعِلْمِ اَيِ الْوِلَايَةِ یعنے گفت من شہرستان ولایت ام و علیؓ باب ہا

(حاشیہ: ولایت از من است ۱۲ — مثال چراغ اقوال ۱۲ — ولایت از من است ۱۲ — یعنی من شہر علم مر ولایت ۱۲ — علی دروازۂ آن شہر من ۱۲)

یعنی درآن شہرستان علم پسر عم من ست که علی ابن ابی طالب ست کرم اللہ وجہہ
پس این مدینہ شہرستان کدام ست که دربان این شہرستان ہمچون علی کرم اللہ وجہہ
آمد اگر من این مدینہ را بتمامی برحکم مشاہدہ عیان کنم و اسرار علی را کرم اللہ وجہہ
بیانے دہم کار نبوت ہمہ انبیا برزبان رود آ اے محبوب فضل مطلق بر اہل نبوت
راست المقصود این تفاضیل نبوت وقتی ست که ولایت و نبوت را در دو شخصی
اعتبار کنی اما ای محبوب ہرگاہ که نبوت و ولایت در یک ذات باشد باتفاق
جمیع مشائخ قدس اللہ اسرارہم ولایت را فضل ست بر نبوت ولہذا قالوا
الولایۃ افضل من النبوۃ لان الولایۃ عندہم عبارۃ عن
شہود الحق والنبوۃ عبارۃ عن دعوۃ الخلق پس از اعلام شہود
افضل ست درین کلمات من خیدین کسان چون در فہم قاصر بودند گمراہ گردند چنانچہ
در کلام مجید و فرقان حمید عالمی ضلالت یافتہ اند که یُضِلُّ بِہٖ کَثِیْرًا وَّیَہْدِیْ بِہٖ کَثِیْرًا

ہر کہ زلفش دید کافر شد بحکم	ہر کہ رویش دید ایمان باز یافت
آفتاب ہر دو عالم آشکار	زیر زلف دوست پنہان باز یافت
چون بتاریکی زلفش غوطہ خورد	زندہ گشت و آب حیوان باز یافت
طالب درد الم چون شد بجان	کز میان در درمان باز یافت

اگر عالمان عصر و شیخان دہر درین کلمات من سالہا بسیار و قرنہائے بیشمار
تامل شافی کنند واللہ ذرہ مقصود این فقیر را در نیابند انتہی ✤ ✤ ✤
اے مشتم از زبان پاستان ہیچ یکے از حضرات انبیاء یا اولیا نگذشتہ اند
کہ ایشان را از دست اعدا اذیتی نرسید ملاحظہ رود کہ برائے حضرت آدم علیہ السلام

۷ از ینجا ست کہ گفتہ اند کہ ولایت افضل از نبوت ست زیرا کہ ولایت نزد ایشان عبارت از شہود حق ست و نبوت عبارت از دعوت خلق ۱۲

۸ یعنی آن را کہ گمراہ کند ... ۱۲

ابلیس بود و به حضرت نوح علیه السلام حام که ایذامی رسانید و در پے داؤد علیه السلام
جالوت افتاده بود و برائے سلیمان علیه السلام صخر بود حضرت عیسی علیه السلام را
دو حیات ست یکے حیات اولے در آن وقت بخت نصر عدو بود و دیگرے
حیات ثانی در آن دجال علم مخالفت خواهد برافراخت در پے ایذا رسانی حضرت
ابراهیم نمرود کمر بسته بود و بحضرت موسی علیه السلام فرعون چها چها ایذاها رسانید
و به سرور صلی الله علیه وسلم ابوجهل دقیقه از ایذا رسانی فرو نگذاشت فرمود آنحضرت
صلی الله علیه وآله وسلم مَا أُوذِيَ أَحَدٌ مَا أُوذِيتُ فِي اللهِ عَزَّ وَجَلَّ
چنانچه سخاوی در مقاصد حسنه نگاشته نماز عبد الله بن زبیر علیه السلام را بریا و نفاق
منسوب کردند و در حالت نماز وے آب گرم شدید الحرارت ریختند تا آنکه چهره
اش سوخت و او را رضی الله عنه بنهایت استغراق خبرے نه شد و بعد سلام از فعل
پرسید چون مطلع شد فرمود حَسْبُنَا اللهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ و تا زمانه دراز از درد سر
ورود در ذاک بود سعد بن ابی وقاص را که از مشهود لهم بالجنة بود جهال کوفه اذیت
می دادند تا آنکه گله پیش حضرت عمر رضی الله بردند که او نماز بوجه حسن نمی گزارد از
ائمه اربعه امام ابو حنیفه را تازیانه زدند و حبس کردند به امام مالک جفاهاے رسید که
که بست و پنج سال برائے جمعه و جماعت بر نیامد به امام شافعی اهل عراق و مصر مکروهات
رسانیدند و امام احمد حنبل را ضرب و حبس کردند و بخاری رحمه الله را از بخارا خارج
کردند حضرت بایزید بسطامی را بواسطه جماعتے از علماے هفت بار از بسطام خارج
کردند حضرت ذوالنون مصری را مقید کرده زنجیر انداخته از مصر سوئے بغداد فرستادند
و اهل مصر جوق جوق باوے بودند تا شهادت زندقه او سازند

سمنون را از استخوان زدند و زنے را پول دادند تا بر وے استغاثۂ زنا کرد سمنون یک سال مختفی ماند سهل بن عبد الله تستری را از تستر خارج کردند که بسوے بصره رفت و تکفیر کردند ابا سعید خراز را از استخوان زدند و علمائے عصرش از تصنیفاتش که در علم توحید بود کلمات چیده فتوے تکفیر دادند و جنید رحمة الله علیه وقتے که درس علم توحید میگفت علی رؤس الاشهاد چند بار حکم به تکفیر دادند تا آنکه در خانه خود بیان مے فرمود از اشد منکرین حضرت ایشان و سمنون و ابن عطا ابن دانیال بود تا آنکه پیش دانیال اگر مذکور ایشان می شد رنگ چهره اش متغیر می شد حسین بن منصور حلاج رحمه الله را به مجلس حامد بن عباس وزیر مقتدر با قاضی ابی عمر اتفاق بحث افتاد قاضی فتوے بقتلش نگاشت و دستخط فقها که در آن مجلس حاضر بودند بر گرفت حلاج گفت چرا در پے قتل من شدید من از اهل سنت و جماعت هستم عقیده سنیان دارم تصانیف من موجود اند بنگرید این کلام را حلاج بار بار می گفت مگر ایشان اصغا نکردند و تعجیل جواب همان وقت حلاج محبوس شد وزیر فتوی پیش مقتدر فرستاد او حکم قتل در داد اولا حلاج را هزار تازیانه زدند پس دست و پایش را بریده سرش از تن جدا کردند و جسمش سوخته خاکستر در دجله انداختند و سرش بر پل بغداد آویختند ابا عثمان مغربی را با وصف کثرت مجاهدات و علم و حال از مکه خارج کردند و سخت زد و کوب و مجروح نمودند تا آنکه به بغداد اقامت ورزید و همدر انجا بحق پیوست و بر شبلی چند بار شهادت کفر داده شد امام ابو بکر نابلسی از مغرب بسوئے مصر خارج کردند و شهادت زندقه دادند پس سلطان حکم کرد تا او را سرنگون کشیده پوستش بر آوردند در حالیکه پوستش بر می آوردند او قرآن بکمال تدبر و خشوع میخواند حتی قطع قلوب الناس

تا آنکه قلوب مردمان خفه کرده شد

غلام الخلیل آمد و تهمتی چنانکه زنان نهند بر وی نهاد و چنانکه اعدا شنوند شنید و شمشیر بدست گرفت و خلیفه را بر وی متغیر کرد تا بفرمود که وی را بکشند چون سیاف را برآوردند خلیفه فرمان خواست داد از بالش بگرفت چون آن شب خلیفه بخواب دید که زوال ملک تو اندر زوال جان سمنون بسته است دیگر روز عذر خواست و بخوبی باز گردانیدش ۱۲

وَكَادُوا اَنْ يَّفْتِنُوا بِه نسیمی را به حلب سلخ کردند معامله اش عجیب و غریب ست
وقریب بود که بآن در فتنه انداخته شوند ۱۲
چون او منکرین را جواب قاطع میداد مخالفین حیلهٔ ایذا رسانی چنین کردند که سورهٔ اخلاص
نگاشته و بکفش دوز را مبلغی دادند تا در پاپوش دوخته پس آن را خریده از
مقام بعیده به پیش وے بطور تحفه فرستادند نسیمی که ازین معامله ناواقف بود
چون پاپوش در پا کرد به نائب حلب اطلاع کردند که نسیمی سورهٔ اخلاص نویسانیده
در پاپوش دارد چون نعلین به حکم نائب حلب پاره کرده شد ازان سورهٔ اخلاص
برآمد نسیمی هیچ جوابش ندادپس حکم به سلخ وے دادند او در توحید اشعار میگفت
در پوستش برمی آورزند واو روے سلخ می دید شیخ ابامدین را منسوب زندقه
نمودند و از بیجانه خارج کردند تا به سوے تلمسان رفت شیخ ابوالحسن شاذلی هرگاه
در دیار مغرب بود و صیت کمالاتش در اقصای مغرب افتاد مردمان آتش حسد
افروختند و از استخوانش زدند و در ایذایش دقیقه نگذاشتند تا آنکه مردمان را
از ملاقات وے باز داشتند و او را زندیق می گفتند هرگاه شیخ عزم مصر کرد
به سلطان مصر نگاشتند که از زنادقهٔ مغرب شخصی عازم آن نواحی ست که او را از بلاد
خود خارج کرده ایم او عقائد اهل اسلام را ضائع می کرد چنان نه شود که از زبان درازی
خود سلطان را فریبد او از کبار ملحدین ست و قصه اش بس دراز ست مختصر این ست
که خداوند کریم او را از کید ایشان محفوظ داشت بر شیخ عزالدین بن عبدالسلام
فتوی کفر دادند و برائے تنقیح عقیدهٔ وے مجلسے قرار دادند بر شیخ تاج الدین
سبکی فتوے کفر دادند و شهادت دادند که او مبیح خمر ست و لواطت و در شب
زنار می بندد و او را زنجیر انداخته از شام بمصر مقید آوردند عظیم شان و رفعت مکان

امام ابو حامد غزالی نہ چنان ست کہ درین ایام کسے لب بانکار او کشاید امام یافعی
در نشر المحاسن می فرماید وممّا حُکِیَ واشتهر ورُوِینا عن الشیخ العارف
بالله ابی الحسن الشاذلی رضی الله عنه انّه رأی النبی صلی الله علیه وسلم
فی النوم باهی موسی وعیسی علیهما السلام بالامام الغزالی رضی
الله عنه وقال افی امّتکما حَبرٌ کهذا قالا لا شیخ ابن حوازم روزے
کتاب احیا را دیده گفت این بدعت مخالف سنت ست چون شیخ مذکور معتقد علیه
تمامی سکان بلاد مغرب بود از جمیع مردمان کتاب احیا طلب داشت
و به سلطان آن زمان تحریض نمود سلطان مغرب منادی عام کنانید

حکایت کرده شده مشهور ست وا زابی الحسن شاذلی رحمه کرد آن دید رسول خدا صلی الله علیه وسلم الجواب کہ فخر کرد از امام غزالی بموسی وعیسی علیهما السلام وفرمود صلی الله علیه وسلم کہ آیا در امت ایشان کسی ازین دانشمند کسی بود جواب داده شد نہ ۱۲ — ابن حوازم ... دینکو کار ... ۱۲

۵ احیاء علوم الدین کتابی ست مشهور در تصوف می گویند کہ احیا چنان حاوی ست کہ اگر همه دانائی
کتب اسلام ضائع گردد و احیا باقی ماند کافی خواهد بود ابن جوزی در اغلاط احیاء (اعلام الاحیا باغلاط الاحیا)
کتابی دارد و در تلبیس ابلیس هم تعاقب نموده سبط ابن جوزی گوید کہ چون غزالی احیاء را بر مذهب صوفیه تصنیف کرده
و قانون فقه را گذاشته و احادیث غیر صحیحه آورده ازین رو زبان انکار بر وکشادند ابوالخیر گوید کہ ایراد این چنین احادیث در
ترغیب و ترهیب جائز ست صاحب کشاف فرماید بشرطیکه حدیث موضوع نباشد حافظ زین الدین عراقی در تخریج احادیث
احیاء دو کتاب دارد یکی ضخیم دیگری در حیز در حیز احادیثی درج کرده کہ از ضخیم متروک شده بود کبیر در ۷۵۱ھ تصنیف فرموده
صغیر بعد ۷۶۰ھ تصنیف شده نامش المغنی عن حمل الاسفار فی تخریج مافی الاحیاء من الاخبار بوده است چون هنوز چند احادیث
متروک بود حافظ ابن حجر در تخریج احیا کتابی نگاشته حافظ ابن حجر در ۸۵۲ھ انتقال فرموده حافظ قطلوبغا حنفی المتوفی ۸۷۹ھ
تحفة الاحیاء فیما فات من تخاریج احادیث الاحیاء نگاشته غزالی کتابے دارد در حل مشکلات احیاء جمهور علماء
بسبب قبولیت احیاء اختصار وے کرده اند احیاء در یکهزار و بست و پنج یوم تصنیف شده ۱۲

منه سلّمه الله تعالی

که بروے لعنت خداے تعالے باد که کتاب احیا پیش خود داشته حاضر نیارد
مردمان جوق جوق نسخ موجوده بامتثال امر شیخ و سلطان حاضر آوردند بروز پنجشنبه
مجلسے انعقاد یافت فقهائی وقت دیده فتوے باحراق دادند و چنان قرار یافت
که صباح آن بروز جمعه سوخته شود در شب جمعه که میان بود شیخ ابوالحسن که مشهور
با بن حوازم ست بخواب می بیند که از باب جامع مسجد که ازان باب داخل مسجد
می شد به مسجد میرود و در رکن مسجد نورے دید و دریافت که سرور عالم صلی الله علیه
وسلم و ابوبکر و عمر نشسته اند و پیش این حضرات غزالی کتاب احیا در دست
گرفته ایستاده است و ابوالحسن را دیده گفت که خصم ماست پس غزالی هر دو زانو
بر زمین نهاده و چون کودکان بزانو نزد ابوبکر و عمر رضی الله عنهما رسید تا آنکه
نزد سرور عالم صلی الله علیه وسلم فائز گشت و کتاب احیا پیش کرده عرضداشت
که ملاحظه فرموده شود که اگر این بدعت و مخالف سنت ست چنانکه ابوالحسن
می فهمد توبه کردم و اگر شئے مستحسن ست ازان من برکتے حاصل کن و از خصم من
انصافی بفرما سرور عالم صلی الله علیه وسلم ورق ورق تا آخر ملاحظه فرمودند
و ارشاد فرمودند وَاللّٰهِ اِنَّ هٰذَا شَیْءٌ حَسَنٌ [ل] پس ابوبکر او را گرفت همچنان
معائنه ساخت و بر زبان آورد وَالَّذِیْ بَعَثَکَ بِالْحَقِّ یَا رَسُوْلَ اللّٰهِ
اِنَّهٗ لَحَسَنٌ [ک] پس عمر گرفت و بعد معائنه همچنان گفت پس سرور عالم صلی الله علیه
وسلم حکم کرد تا پارچه از جسم ابوالحسن برآرند و بر وے حد مفتری نافذ کنند چون حسب حکم
بعد تجرید از ثوب پنج تازیانه زده شد ابوبکر صدیق رضی الله عنه لب به شفاعت
کشاده که ابوالحسن آنچه گفته بطریق اجتهاد در سنت و بتعظیم سنت گفته غزالی هم

[ل] قسم بخدا که این نیکو ست ۱۲

[ک] قسم خدا که او ترا بحق مبعوث فرموده یا رسول الله این نیکو ست ۱۲ × ۱۲

مغفرت ساخت کہ ابوالحسن بیدار شد و بہ صبح جمعہ از اصحاب خود واقعہ
بیان ساخت و قریب یک ماہ باین درد مبتلا بود پس احیا را معاینہ کرد مطلبی
صافی موافق کتاب و سنت بنا ہش درآمد پس سرور عالم صلے اللہ علیہ وسلم آنجواب
دید کہ از دست مبارک خود بہ جائے ضرب مسح فرمود کہ درد زائل شد بعد بست و پنجروز
چاق شد امام یافعی بعد ذکر این حکایت می طرازد وَلَوْلَا اَنَّ هٰذَا الشَّيْخَ
الْمَذْكُوْرَ اَدْرَكَهُ اللُّطْفُ بِالتَّوْبَةِ وَالْهِدَايَةِ وَشَفَعَ فِيْهِ
الصِّدِّيْقُ وَسَبَقَتْ لَهُ الْعِنَايَةُ لَكَانَ يَمُوْتُ عَلٰى ذٰلِكَ الْحَالِ
وَيَلْقَى الْعَذَابَ الشَّدِيْدَ وَالنَّكَالَ [۱] بینی کہ ابن جوزی کہ از حفاظ
و اکابر محدثین ست چہ قدر در تعصب حضرت محبوب سبحانی رضی اللہ عنہ افتادہ
در تاریخ یافعی مذکور ست قَدْ سَمِعْتُ فِيْمَا مَضٰى اَنَّهٗ حُبِسَ بِسَبَبِ الشَّيْخِ
عَبْدِ الْقَادِرِ بِاَنَّهٗ كَانَ يُنْكِرُ عَلَيْهِ وَكَانَ بَيْنَهٗ وَبَيْنَ
اِبْنِهٖ عَدَاوَةٌ لِسَبَبِ الْاِنْكَارِ الْمَذْكُوْرِ اَخْبَرَنِيْ مَنْ وَقَفَ
عَلٰى كِتَابٍ لَهٗ يُنْكِرُ فِيْهِ عَلٰى قُطْبِ الْاَوْلِيَاءِ وَتَاجِ الْمَفَاخِرِ الَّذِيْ
خَضَعَتْ بِقَدَمِهٖ رِقَابُ الْاَكَابِرِ الشَّيْخِ مُحْيِ الدِّيْنِ عَبْدِ الْقَادِرِ قُدِّسَ
سِرُّهٗ وَنُوِّرَ ضَرِيْحُهٗ در تکفیر شیخ محی الدین بن عربی مردمان دقیقہ نگذاشتند

[۱] اگر این شیخ را توبہ و ہدایت نصیب نمی شد و حضرت صدیق اکبر رضی اللہ عنہ لب بہ شفاعت وی اتی کشادند و عنایت بوی
متوجہ نمی شد وی ازان حال می مرد و نیز عذاب شدید و عقوبت مبتلا می شد ۱۲ [۲] نکال بالفتح عقوبت ۱۲ [۳] ابن جوزی عالم عراق و عنفوان شباب بود
ذہبی در تاریخ کبیر گوید لا یوصف ابن جوزی بحفظ عندنا باعتبار الصنعۃ بل باعتبار کثرۃ الاطلاع و جمعہ در ۵۹۷ھ انتقال فرمود در ۵۹۵ھ از مجلس اسطاطی یافت آزار
بعضے اولاد سیدنا شیخ عبد القادر جیلانی رضی اللہ عنہ تخم عداوت کاشت تا بیاداش وی روسحن دید در انکار سیدنا جیلانی رسالہ دارد ۱۲

[margin] [۱] مرآۃ الجنان تاریخی ست مشہور از امام یافعی درین تاریخ در بعض مواقع بذہبی ایراد کردہ و اصحاب فیہ این تاریخ از ذکر صلحا مالا مال ست امام عفیف الدین یافعی عارف کامل بود تصانیف وی خصوصا در تصوف مقبول قلوب افتادہ در ۷۶۸ھ انتقال کرد ۱۲ منہ [۲] در زمان ماستان شنیدہ و ذکر میان ابن جوزی و فرزند حضرت شیخ عبد القادر جیلانی بسبب نیز عداوت بود و ابن جوزی بطلاع وارد و انکار شیخ عبد القادر جیلانی رضی اللہ عنہ

شیخ کلیم الله جهان آبادی چشتی که از مشاهیر وقت خود بود در مکتوب نود و هشتم
می طرازد که چون فقیرے شهرت پیدا می کند عیب جویان و عیب بینان
برائے آزار خاطر او فکرها می کنند و می خواهند که رونق بازار او بکاهد
و آن معزاز کاوش این ها محقر شود این نمی دانند وَاللهُ مُتِمُّ نُوْرِهٖ وَلَوْ
كَرِهَ الْمُشْرِكُوْنَ سلطان نظام الدین اولیا را مردم بر سر منبر دشنام میدادند
و حضرت سلطان جیو بر آن مجلس حاضر مے بودند روزے کار از حد گذشت
بعض یاران شکایت به خدمت حضرت آوردند که زیاده ازین تاب نداریم که
ذم حضرت بر سر منبر بشنویم ما کشته خواهیم شد حضرت فرمودند که قوم بد ما را می گویند
ما عفو کردیم شما طفیل عفو ما نیز عفو کنید و این رباعی بر زبان مبارک راندند

رباعی

هر که ما را رنجه سازد راحتش بسیار باد — هر که ما را یار نبود ایزد او را یار باد
هر که خاری افگند در راه ما از دشمنی — هر گلے کز باغ عمرش بشگفد بی خار باد

شیخ محی الدین بن عربی گوید که او در شهر فارس با قطب وقت ملاقی شد
مردمان در پے انکار او بودند و دست راست او بریده بود چون قطب
وقت را معلوم شد که شیخ او را شناخته حکم کرد تا راز بر کسے فاش نه کند
شیخ قبول داشت و گفت که آنچه بر شما از دست مردم جفا ها می رود بر ما خیلے
شاق می گذرد قطب لب به پاسخ کشاد که اے محمد اگر تمامی مردم شهر شخص متمکن
فی المقام را ایذا دهند حکمش آن است که جانورے کوه را به دهد تا از مکان خود
حرکت کند امام شعرانی در لطائف المنن می نگارد و مِنْ هُنَا كَانَ سَيِّدِيْ

علی الخواص رحمہ اللہ تعالی یقول لنا کثیرا لا یکمل الفقیر
حتی یکون قطبا یدور علیہ الاذی من اھل اقلیمہ کلھم
کما تدور الرحا علی قطبھا شیخ ابو الحسن شاذلی فرماید کہ طریقہ انبیاء اللہ
و اولیاء اللہ چنان جاریست کہ در ابتدائے امر شان مردمان اذیت ہا رسانند
و از اوطان ایشان را خارج کنند و بہتان و زور بر بندند ایشان صبر کنند تا بدولت
رسند نکتہ بس لطیف در ایذاء اولیاء اللہ این ست کہ چون زمرۂ اولیاء اللہ بہ عبادت
و زہد بسر برند و بر دست شان خوارق عادات ظاہر شود احتمال بود کہ مردمان بعبادت
شان متوجہ شوند چنانکہ نصاری حضرت عیسی علیہ السلام را پرستش می کردند پس
حق سبحانہ و تعالی منکرین را گماشت تا بایشان ایذا رسانند و مورد مطاعن سازند
تا مردمان نفور کنند نظیرش آن ست کہ برای چشم زخم انواع حیل بکار می برند بر
رخ اطفال حسین و شکیل نقطہ سیاہ می زنند و در کشت زار جماجم عظام مے آویزند
دیلمی مرفوعا روایت کردہ اجعلوا فی زرعکم الجماجم پس این مطاعن بطور
دفع چشم زخم ست شیخ سراج الدین مخزومی کہ شیخ الاسلام شام بود در باب انکار شیخ
محی الدین عربی می فرماید ان لحوم الاولیاء مسمومۃ وھلاک ادیان
مبغضیھم معلومۃ وبعضھم تنصر ومات علی ذلک ومن اطلق
لسانہ فیھم بالسب ابتلاہ اللہ تعالی بموت القلب ابو عبد اللہ
القرشی رضی اللہ عنہ می فرماید من عض فی ولی اللہ عز وجل ضربہ فی
قلبہ بسھم مسموم ابو تراب نخشبی گوید اذا الف القلب الاعراض عن اللہ
صحبہ الوقیعۃ فی اولیاء اللہ امام یافعی در نشر المحاسن الغالیہ فی فصل

مشائخ الصوفیۃ اصحاب المقامات العالیہ از اقوال مشائخ مے فرماید اقل عقوبۃ المنکر
علی الصالحین ان یحرم برکتہم قالوا وتخشی علیہ سوء الخاتمۃ
شیخ مجد الدین فیروزابادی صاحب قاموس گوید کہ ہیچکس را نمے رسد کہ انکار اولیاء
کند بہ بادی الرای چہ ایشان در فہم وکشف مراتب عالی دارند گاہے نہ شنیدہ ام کہ
کسے از اولیاء اللہ حکمی کردہ باشد کہ ہادم دین باشد مثلاً وضو یا نماز یا دیگر فرائض و مستحبات
را منع کردہ باشد البتہ ایشان کلام دقیق میگویند کہ فہمیدن آن دشوار باشد و نیز گفتہ
کہ قوم گاہے بمقامات و درجات علوم مجہولہ رسند کہ تصریحے ازان در کتاب و سنت
نیست لیکن علماء عاملین گاہے بمقتضاے استنباط و حسن ظن ایشان باز مرہ صالحین
آن را بر کتاب و سنت عرض کنند کار ہر کس نیست کہ ہر گاہ کلامے بشنود کہ از دائرہ فہم
او خارج باشد بآن خیال نیک پیدا کند بلکہ بر بعضے از ایشان بر صاحب آن قول لب
انکار مے کشاید و خلق الانسان عجولا ابی العباس بن شریح کہ منکر صوفیہ بود
در مجلس ابی القاسم جنید آمد تا از وکلامے شنود کہ از صوفیہ شائع گشتہ بعد سمع کلام
ہر گاہ مراجعت کرد تفتیش پرسیدند گفت من ہیچ نہ فہمیدم الا ان صوت الکلام
لیست بصولۃ مبطل نیز گفتہ کہ چنان کہ بہ اولیاء اللہ کرامات عطا کردند کہ فرع
معجزات است پس درین چہ باک است کہ با ایشان عبارات عطا فرمودہ کہ از فہم آن
فحول علماء قاصر بودہ اند شیخ الاسلام مخزومی گفتہ کہ ہرگز جائز نیست ہیچ عالمے را کہ
بر صوفیہ انکار کند تا آنکہ بر طریقہ ایشان رد و افعال و اقوال ایشان را مخالف کتاب
و سنت یابد صرف بر بنای کلامی کہ مردمان بایشان منسوب کنند انکار ایشان روا نہ
بود و بر منکر ضرور است کہ اقل درجہ ہفتاد ام را نگہدارد پس ازان او را انکار میرسد

ازانجملہ آن است کہ در معجزات انبیاء اللہ علی اختلاف طبقاتہم وکرامات اولیاء علی اختلاف طبقاتہم غور نماید وباآن ایمان آرد واعتقاد کند کہ اولیاء اللہ در جمیع معجزات باستثناء بعضے ازآن وارث انبیاء بودہ اند ازآن جملہ آن است کہ بر کتب تفسیر سلفاً وخلفاً حاوی باشد تا اسرار کتاب وسنت واختلاف ائمہ مجتہدین وتفسیر وتاویل وشرائط ولغات عرب ومحاورات واستعارات را دریابد ازآن جملہ ان است کہ مقامات سلف وخلف در معنے آیات صفات واخبار آن بہ فہمد وبشناسد کہ کدام معنے ظاہر گرفتہ وکدام راہ تاویل پیمودہ ودلیل کدام ازایشان راجح است ازانجملہ است تبحر در علم اصول ومعرفت منازعات علم کلام وازانجملہ است معرفت اصطلاحات قوم از تجلی ذاتی وصوری وماہوالذات وذات الذوات ومعرفت حضرات الاسماء والصفات وفرق میان حضرات وفرق میان احدیت وواحدیت ومعرفت ظہور وبطون وازل وابد وعالم الغیب والکوان وشہادت وشیون وعالم الماہیتہ وہویتہ وسکر وصحت وَمَنْ هُوَ الصَّادِقُ فِي السُّكْرِ حَتّٰى يُسَامَحَ وَمَنْ هُوَ الْكَاذِبُ حَتّٰى يُؤَاخَذَ وَعَنِيَ ذٰلِكَ (وکدام - راست - در - سکر بودہ است - تا ازان - تعرض نکردہ شود - وکدام دروغ گو است - تا ازو مواخذہ - نمودہ آمد - وغیر آن ۱۲) پس ہر شخصیکہ از اصطلاحات قوم واقف نباشد چگونہ بر حل کلام یا انکار بامری کہ مراد ایشان نیست قادر باشد شیخ[1] ابن حجر شرح بعض آیات ابن فارض رضی اللہ عنہ کردہ بہ شیخ ابی مدین فرستاد تا کہ اجازت نگارد شیخ تحریر فرمودہ

سَارَتْ مُشَرِّقَةً وَسِرْتُ مُغَرِّبًا ... شَتَّانَ بَيْنَ مُشَرِّقٍ وَمُغَرِّبِ

[1] شیخ الاسلام شہاب الدین احمد عسقلانی ثم المصری در ۷۷۳ھ متولد شد اولاً بہ فن ادب متوجہ شد پس در ۷۹۴ھ بہ تحمیل فن حدیث معروف شد امام حفاظ محدثین بود کتب نافعہ در فن حدیث دارد فتح الباری از عمدہ تصانیف حضرت ایشان است در ذی قعدہ ۸۵۲ھ انتقال فرمود ۱۲

ف امر نہم در ذکر حضرت مجدد الف ثانی

ونزد حافظ ابن حجر فرستاد ابن حجر برامرسے کہ از وے مخفی بود انتباہ گرفت وتا موت ملازمت شیخ ابی مدین گزید +

امر نہم حضرت قطب الاقطاب شیخ احمد بن عبد الاحد[1] از خطۂ پاک سہرند خاستہ کہ او شہری است میان دہلی ولاہور +

مثنوی

سوادش زلف رخسار فتوح است	غبارش توتیائے چشم روح است
ازان شہرے کہ نامش مضمر آمد	برائے ما عجب کانے بر آمد
چہ معدن معدن قند ما نے	بہ شکر او است این شکر فشانی
ازو پیدا بہر شہری دکانہا	روان در دشت جانہا کاروانہا

نسبت آن جناب بہ بست وہشت واسطہ با میر المؤمنین سیدنا عمر رضی اللہ عنہ می رسد در ۹۷۱ھ قدم بعالم شہود نہادہ در کمتر ایام از تحصیل علوم فراغ حاصل کردند جامع معقول ومنقول بودند وحافظہ قوی می داشتند بہ اندک زمان قران شریف یاد گرفتند بیشتر علوم از والد ماجد خود وبرخی از علماء کبار آن زمان تحصیل کردند وبسیالکوٹ کہ شہری است از ملک پنجاب نزد مولانا کمال الدین[2] کشمیرے کہ از فحول دانشوران متورع بود واز باطن نیز بہرہ داشت بعضے کتب مشکلہ را چون عضدی امثالہ

[1] شیخ عبد الاحد رح در عنفوان جوانی بخدمت شیخ عبد القدوس گنگوہی رح حاضر شدند وبکمند ارادت درآمدہ تلقین اذکار وتعیین اطوار فرا گرفتند وطلب مصاحبت نمودند حکم شد کہ بعد تحصیل علوم بملاحظہ کبر سن شیخ بر زبان آوردند کہ ترسم پس از اتمام انصرام علوم دینیہ این گرامی صحبت را در نیابم شیخ فرمودند آن وقت بفرزندم رکن الدین رجوع کن پس بعد از تکمیل علوم ظاہری بسبب انتقال شیخ از شیخ رکن الدین خرقہ خلافت قادریہ وچشتیہ پوشیدند وگرامی حیات را بہ افادات وافاضات بانجام رسانیدند واز کمال بی نفسی وتفرید باوجود کثرت تلامذہ ہیچ یکی احجاومی خود قبول نکردند وحوائج خانہ از بازار خود می آوردند وخیلی متبع سنت بودند وسنتے را متروک نہ گذاشتند در ۱۰۰۷ھ انتقال فرمودند مزار پر انوارش بیرون سہرند بجانب غربی واقع است

آن شیخ کہ بود عالم اندر ہر فن	ہمانش گہر سرازل دامعدن	چون شیخ زمانہ بود در علم وعمل	تاریخ وصال او بگو شیخ زمن

[2] حلال دقائق وکشاف حقائق بود دست علمی غالب داشت مجموعہ علم وعمل زہد وتقوی بود در سیالکوٹ ولاہور مستفاد ۱۰۱۷م

خوانده اند و بعضے کتب احادیث را نزد مولانا یعقوب کشمیری علیه الرحمه گزرانده بودند و این شیخ یعقوب از خلفاء بزرگ شیخ معظم و قطب مکرم شیخ حسین خوارزمی بود و در حرمین محترمین زادهما الله شرفا نزد کبار محدثین آنجا تصحیح حدیث نموده و نیز حضرت ایشان اجازت تفسیر واحدی[۱] را با جمیع مولفاتش چون بسیط و وسیط و اسباب[۲] نزول و نیز تفسیر بیضاوی را با جمیع مصنفاتش چون منهاج[۳] الوصول و غایة[۴] القصوی وغیرهما و صحیح بخاری را با جمیع مولفات او چون ثلاثیات[۵] و ادب المفرد[۶] و افعال العباد و تاریخ وغیر ذلک و مشکوٰة تبریزی و شمائل ترمذی و جامع صغیر سیوطے و قصیدهٔ برده از عالم ربانی قاضی بهلول بدخشانی یافته بودند و قاضی مذکور اجازت این کتب مذکوره از شیخ معظم عبد الرحمن بن فهد داشته که او و آبای او در بلاد معظمهٔ عرب از کبار محدثین بوده اند پس حضرت مجدد حدیث مسلسل الراحمون یرحمهم الرحمن تبارک و تعالی ارحموا من فی الارض یرحمکم من فی السماء بیک واسطه قاضی از شیخ عبد الرحمن یافته حضرت مجدد ورح در علم ادب ید طولانی داشتند روزی حضرت ایشان بمنزل فیضی در آمدند او در تحریر تفسیر بے نقطه بود حضرت ایشان را دیده سر رشته التماس کرد که موضعی از تفسیر پیش آمده که آن را بحروف غیر معجمه تاویل و تفسیر نمودن متعسر شده بسیار دماغ سوختم اما عبارات دل خواه بدست نیامد حضرت ایشان در ساعت مطالب کثیره در کمال فصاحت و بلاغت برنگاشتند که فیضی در حیرت رفت حضرت ایشان را بیعت و ارادت از قطب زمانه شاهباز بلند آشیانه

(زیر سطرها: رحم کنندگان — رحم کند ایشان را — الله تعالی — رحم فرماید — رحم کنید کسانی را که در — زمین بوده اند — رحم کند شما را — الله تعالی)

(حاشیه: في الطبقة الاولى من مشائخه مثل محمد بن عبد الله الانصاري والي عاصم النبيل والي نعيم وخلاد بن يحيى وعلي بن عياش وغيرهم شرح لطيف لمحمد بن صالح المتوفي سنة ۹۲۹ هجري ۱۲)

[۱] امام ابی الحسن علی بن احمد واحدی نیشاپوری در ۴۶۸ھ انتقال کرد ۱۲ [۲] در کشف الظنون مذکور است و هو اشهر ما صنف فیه ۱۲ [۳] منهاج الوصول الی علم الاصول رساله ایست مختصر از جائل و حائل ماخوذ است از محصول فخر رازی و محصول ماخوذ است از مستصفی غزالی و معتمد ابی الحسن بصری منهاج کتابی است که علمای مشاهیر بشرح آن متوجه شده اند تفصیلش در کشف الظنون مذکور است ۱۲ [۴] غایة القصوی در فروع شافعیه است و شروح عدیده وارد کما هو مبسوط فی الکشف ۱۲ [۵] در کشف الظنون مذکور است المراد به ما اتصل به الی رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم من الحدیث بثلثة روات تخصر الثلاثیات فی صحیح البخاری فی اثنین و عشرین حدیثا التابعین مکی بن ابراهیم و هو ممن حدثه عن التابعین و هم

حضرت خواجه محمد باقی بالله اویسی نقشبندی قدس الله سره حاصل بود منقول است
که حضرت خواجه قدس سره فرمودند که حضرت مخدوم ما مولانای بزرگ خواجه امکنگی
قدس سره ما را امر کردند که بهندوستان شو تا این سلسله شریفه را انجا از تو رواجی پدید آ
گردد ما خود را شایان این معنی ندیده تواضع نمودیم ایشان امر باستخاره کردند در ان
استخاره دیدم که گویا طوطی بر شاخ نشسته و ما در دل خود نیت کردیم اگر آن طوطی
ازان شاخ آمده بر دست ما نشیند پس ما را کشایش ها درین روے خواهد نمود مجرد
این خطور آن طوطی پرواز نموده آمده بر دست ما نشست و ما آب دهان خود در منقار او
کردیم و آن طوطی در دهان من شکر ریخت فردای آن شب این واقعه را چون بعرض
حضرت مولانا خواجگی قدس سره رسانیدم فرمودند که شما را ازود تر متوجه هندوستان
میباید شد که طوطی جانور هندی است در هندوستان از دامان شما عزیزی بوجود آید
که عالمی ازو منور گردد و شما را نیز بهره رسد منقول است که حضرت خواجه فرمودند که چون
بشهر سهرند شمار سیدیم در واقعه نمودند که تو در جوار قطبیت فرود آمده و از حلیه آن قطب
نیز آگاه گردانیدند هم صباح آن روز بدریافت درویشان و گوشه نشینان آن بلده رفتم
جماعهٔ را که دیدیم نه ایشان را بران حلیه یافتم و نه آثار و حالت قطبیت از هیچ یک معائنه

سله ولادت حضرت خواجه در کابل بظهور پیوسته در ۹۷۱ه درتحصیل علوم رسمی شاگردی مجمع علوم و دانای مولانا صادق حلوای که از علمای
اعلام آن ایام بوده اختیار نموده و برفاقت مولانا از کابل بما وراء النهر شده و باندک روزگار از سمو فطرت ایشان را بین الاقران امتیازی
پدید آمده و از فضائل بهره تمام روزی گشته اگرچه از تحصیل علوم صوری بقیه مانده که بسلوک این ... راه در آمده اند فاما از ذکاء فطرت و صفای
نسبت دانش ایشان پایه بلند داشته تا آنکه بر تدریس کتب مشکله و حل مطالب غامضه قدرت تمام داشت از ایام تحصیل علوم صوری جوش مناسبت
این راه گاه بصحبت بابا خنگان مجذوب لی مع الله میرسانید تا آنکه در بلاد ماوراء النهر که معدن این طائفه عزیز الوجود است بسیاری از مشائخ آن عهد دریافته
و نیز در بعضی بعد درس توبه و انابت نیز راهم آغوش گردیدند حضرت خواجه اویسی بودند تربیت از روحانیت حضرت رسالت صلی الله علیه وآله وسلم و حضرت

نمودیم گفتیم شاید کسی از اهل این شهر قابلیت این معنی داشته باشد که بعد ازین بظهور آید
همان روز که شما را دیدیم هم حلیه شما را موافق یافتیم و هم نشان آن قابلیت در شما مشهود گشت
منقول است که حضرت خواجه فرمودند که در بلدهٔ سهرند دیده شده بود که ما چراغ عظیم آنجا
افروختیم و مشاهده می گشت که ساعت بساعت نور آن چراغ افزون شد و نیز مشهود دیگر دید
که مردم از ان یک چراغ افروخته ما چراغهای کثیره برافروخته اند این را نیز اشارت بمعامله
شما میدانیم حضرت خواجگی بیکی از مخلصان خود تحریر فرموده شیخ احمد نام مردیست از
سهرند کثیر العلم و قوی العمل روزی چند فقیر با او نشست و برخاست کرده عجائب بسیار از
روزگار اوقات او مشاهده نموده بآن ماند که چراغ شود که عالمها ازو روشن گردد و الحمد لله
تعالی احوال کامله او مرا بیقین پیوسته و این شیخ مشار الیه برادران و اقربا دارد همه
مردم صالح و از طبقه علمای چندی را دعاگوی ملازمت کرده جواهر عالیه دانسته استعدادهای
عجیب دارند فرزندان آن شیخ که اطفال اند اسرار الٰهی اند بالجمله شجرهٔ طیبه است انبتهم الله
نباتاً حسناً و نیز حضرت خواجه فرمودند که شیخ احمد آفتابی است که مثل ما هزاران
ستارها در سایه او گم اند الحاصل حضرت ممدوح از یمین نظر تربیت و برکات و هدایت
حضرت خواجه رحمه الله بکمال و تکمیل واصل گردیدند پس در ساعتی که مشتری او و کسب
سعادت نماید حضرت ایشان را خلعت اجازت کامله پوشانیده و بسهرند که وطن مالوف
آنحضرت بود رخصت فرمودند جمعی از طالبان صادق خود را در خدمت ایشان تعیین
نمودند پس حضرت ایشان با نعمت های فراوان بوطن باز گشتند و بامر حضرت خواجه
در آن بلده بتربیت طالبان پرداختند همدر ان اندک ایام آوازه حضرت بلند شد
و آستان فیض نشان محط رحال و مجمع اصحاب کمال گشت علما از دور و نزدیک

ف؎ در بلاد ادور الله تعالی در دینگی بیجو ۱۱۳ ؎
؎ مولوی غلام سرور چشتی در خزینة الاصفیا می نگارد و آخر تکمیل کمال کرد در سلسلهٔ نقشبندیه بخدمت خواجه محمد عبد الباقی بود قوم آمده مراتب عالیات [illegible] ... [illegible]

بخدمت رسیدند و امرا از ترک و تاجیک بشرف حضور بهره ور گردیدند مشائخ عهد ارادت
آوردند اکابر زمانه بتواضع برخاستند بدولت ایشان مس ها طلا شد و ذره ها آفتاب گردید
ذات بابرکات ایشان آیتے بود از آیات الٰهی و نعمتی بود از نعمائے الٰهی ؎

هر لطافت که نهان بود پس پردهٔ غیب	همه در صورت خوب تو عیان ساخته اند
هر چه بر صفحه اندیشه کشد کلک خیال	شکل مطبوع تو زیبا تر از آن ساخته اند

اطلاع بر مغیبات و اشراف بر خواطر و تصرفات در مکنونات ادنی صفتے بود از صفات
جمیله ایشان شمارهٔ خوارق و کرامات که در کتب مقامات مروی شده به هفت صد میرسد
هر چند بحکم کلام ذی الاحترام قطب وقت ابوالحسن نوری نور الله مرقده که فرموده وَأَعْظَمُ
الْعَلَامَاتِ فِي زَمَانِنَا شَيْئَانِ عَالِمٌ يَعْمَلُ بِعِلْمِهِ وَعَارِفٌ يَنْطِقُ عَنْ حَقِيقَتِهِ
همان کثرت علم و عمل و معرفت اکمل حضرت ایشان کرامت شگرف بود و نیز بحکم آن گفته اند

؎ اشرف معجزات قرآن است ❊

و دقائق حقائق آن غوث الخلائق عظیم ترین خوارق است فاما چون بعض متصدیانند که
شمهٔ از کرامات بشنوند لهذا کراماتے چند بمعرض بیان در آورده میشود تولد حضرت مجدد
حسب بشارت شیخ الاسلام احمد نامقی است در نفحات مذکور است که از حضرت شیخ
الاسلام احمد رسیدند که مقامات مشائخ شنیده ایم و کیفیت ایشان دیده از هیچ کس
مثل این حالات که از شما ظاهر میشود ظاهر نشده است فرمود که ما در وقت ریاضت هر ریاضت که دائم
که اولیاء خدا کرده بودند بجا آوردیم و بر آن مزیدی نیز کردیم حق بفضل و کرم خود هر چه
پراگنده بایشان داده بود یکبار به احمد داد و بعد از من چار صد سال چون احمد شخصے پدید آید تا
عنایت ایزد تعالی در باب او این باشد که همه خلق بینند هٰذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّي وفات شیخ احمد جام
این از فضل خدای است ۱۲

در سنه ۱۰۳۶ بود منقول است که آن حضرت بقصد سیر و گشت بیابان و دشت کابل متوجه شدند روزی از قریه به قریه اخری تشریف فرما بودند که درمیان راه آفتاب گرمی کرد و از حرارت هوا و گرد و غبار تشنگی و ماندگی بر مخدوم زاده بزرگ رحمه الله و دیگران که پیاده در عنان میرفتند غلبه نمود اما از غایت ادب جرأت عرض نداشتند درین میان حضرت ایشان بمرحومی مولانا محمد یوسف سمرقندی که از قدماء اصحاب آنحضرت بود خطاب نموده فرمودند همانا حرارت آفتاب و تراکم غبار یاران را ایذا میدهد مولانا معروض داشت چون معلوم و مکشوف حضرت ایشان است چه حاجت بعرض مخلصان است حضرت ایشان تبسم نموده گوشه چشم حق بین جانب آسمان کرده چیزی در زیر لب گفته قدمی چند نرفته بودند که قطعه ابر ظاهر شد و محاذی ایشان و اصحاب ایشان آمده سایه افگند و بهمان مقدار که غبار فرونشیند و به وحل نه انجامد متقاطر شد و شمالی بغایت اعتدال وزیدن گرفت منقول است یکی از امراء دهلی را سلطان وقت به غضب تمام از لاهور طلبید که از و تقصیرات بوقوع آمده از مشاهده کثرت غضب سلطان حاضران را عقیده آن بود که بمجرد رسیدن او را بزیر پاسے پیل افگند وی نیز این معنی را دریافته سخت هراسان گردیده بود چون بسهرند رسید بخدمت ایشان که غائبانه اخلاصی داشت آمده بزاری تمام التماس حمایت نمود ایشان فرمودند انشاء الله سبحانه خاطر جمع باشید که هیچ مکروهی نمیرسد بل سلطان التفات و مهربانیها خواهد نمود وی از غایت اضطراب معروض داشت که انچه در حق این مخلص بزبان مبارک رفت آن را بزبان قلم نیز بیارند و آن رقیمه را به من بسپارند که مرا اطمینان تمام حاصل گردد چون مبالغه نمود حضرت ایشان تبسم نموده نوشته دادند که چون فلان از خوف غضب سلطان که نمونهٔ غضب الهی است به فقرا رجوع نمود فقرا او را در ضمن خود گرفته ازین مهلکه رهانیدند بعد از

مرخص فرمودن او بچندین روزیکی ناگاه خبر آورد که این شخص را سلطان آزار ها داده بزندان فرستاد چون خبر بسمع حضرت ایشان رسید تبسم نموده فرمودند و نظر بعض فقرا چون قلق صبح درآمده که وی از سلطان شفقت و عنایت بیند این خبر که میگویند صدق ندارد تا بعد از دو سه روز خبر رسید که آن مرد همین که بنظر سلطان درآمد سلطان بخندید و از روی نصیحت کلمهٔ چند با و درمیان آورد و انگاه بالتفات تمام خلعتش داد و رخصت فرمود منقول است یکی از سلاطین زادها را پادشاه وقت در زندان کرد و رای ملک بقتل آن مقرر شد آن بیچاره هر سو دست و پامی زد به فقرا نیز رجوعی نمود در ان اثنا حضرت ایشان به آگره تشریف فرمودند محبوس مایوس یکی از مخلصان منظور حضرت ایشان را که آشنای قدیم او بود طلب نمود و بزبان او از حضرت ایشان توجه خاص الخاص برای رهائی و خلاص خود نمود آن عزیز آمده به نهایت تضرع و الحاح التماس او را بعرض رسانید ایشان آن شب متوجه شده فرداش فرمودند که با و مژده رسان که از قتل خلاص شدی و از حبس عنقریب رهائی خواهد یافت این مژده با و رسانید اما وی را غلبهٔ اضطرابی که داشت اطمینان تمام روے نداد بیکے از مجاذیب معتبر کس فرستاده التماس خلاصی خود از توجه او نیز نمود و آن مجذوب را بر زبان رفت که خاطر جمع دار که دیدم که قلاب یکی از اکابر نقشبندیه آمده ماهی او را از گرداب هلاکت کشید متعاقب آن سلطان زاده از حبس خلاص یافت و به منصب رسید منقول است که در سفری حضرت ایشان به رباطی فرود آمده بودند ناگاه بیاران فرمودند که مری گردید درین شهر امروز بلیهٔ روی خواهد داد و در عامهٔ اهل شهر سرایت خواهد نمود یاران مایکدیگری را خبر کنند که هر یک دعای ماثوره بِسْمِ اللهِ الَّذِي لَا يَضُرُّ مَعَ اسْمِهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ گوید اعوذ

بکلمات اللّٰہ التامات من شر ما خلق را تکرار نمایند که هر که این دعا را بخواند بعنایت الله سبحانه وی
واسبابش محفوظ ماند ازین فرمودهٔ ایشان دو ساعت نرفته بود که در بعضی خانه های
آن رباط آتش درافتاد و به شدتی هر چه تمام تر مشتعل شد چنانکه مردم از اطفاء
آن عاجز گشتند و بسا خانه ها بسوخت و بسا امتعه چه بحرقت و چه بسرقه رفت مولانا
عبدالمومن لاهوری که فاضل بود از مخلصان ایشان اسباب او نیز محروق گشت
و او خود را بصد محنت بخدمت ایشان رسانید حضرت ایشان بمولانا فرمودند که مگر شما
را کسی بخواندن دعاء ماثوره مذکوره خبر نه کرد گفت نه حضرت ایشان یاران را از عدم
اخبار مولانا عتاب نمود و هر یاری که آن دعا خوانده بود و اسبابش بسلامت رهائی یافت
منقول است شیخ محمد مسعود که برادر خرد حضرت ایشان بود و از مریدان مقبول صاحب
کشوف حضرت خواجه عالیشان قدس الله سرہما جهت کفاف معیشت بر سبیل تجارت به
قندهار رفته بود دران ایام بیخبری حضرت ایشان بخادمی که حاضر وقت بود فرمودند که
عجب معامله است متوجه احوال مسعود شدم هر چند بدیدهٔ مکاشفه جست و جو نمودم وی را
هیچ جا در زمین نیافتم بعد ازان چون نیک متوجه شدم صورت قبر او که بتازگی فوت
شده در نظر آمد سامعان در حیرت رفتند بعد ازین فرمودهٔ ایشان بچند روز رفیقانش
رسیده خبر وفات او رسانیدند منقول است از شاهزادهٔ حق پژوه دارا شکوه[1] که در سفینة الاولیا

---

[1] این شاهزاده بادشاه صورت درویش سیرت بود خرقهٔ خلافت از دست عارف حق آگاه ملا شاه پوشید و بخدمت حضرت میان میر بالهام حاضر شده مستفید گردید در فقر شانی عالی و مرتبهٔ بلند داشت سفینة الاولیا سکینة الاولیا سر اکبر دیوان اکسیر اعظم رسالهٔ حق نما رسالهٔ معارف از وست سخنش دریای توحید است از دست اورنگ زیب عالمگیر برادر خویش به قتل رسیده

آنکه شاه بلند اقبال است | رتبه اش در مقام اجلال است
شاه دارا شکوه نامش بود | بمقام دلی مقامش بود
شد چو زین دام گاه حزن و ملال | شد بفردوس با دل خوشحال
جمعه و غرهٔ مه عاشور | بود تاریخ وصل آن مغفور
سال تاریخ نقل آن شه دین | شد رقم صاحب بهشت برین
مرقد آن قتیل عشق اله | هست در گنبد همایون شاه

در ذکر حضرت مجدد رح می طراز د از متاخرین مشائخ و صاحب ریاضت و مجاهدت
و خوارق و تصانیف اند درا واخر حال بعضی بر شیخ تهمت کردند که شیخ میگوید مرتبۂ من
زیاده است از خلفاے راشدین رضی الله عنهم اما این محض بهتان وافترای مخالفان
است بر شیخ چراکه این فقیر خود شنیده از سیادت و نقابت پناه فضائل و کمالات
دستگاه حقائق و معارف آگاه افضل فضلای عصر علامی فهامی استاذی حضرت
میرک شیخ بن شیخ فصیح الدین که میفرمودند که وقتے ما را عبور بسهرند واقع شد و کیف
ما اتفق ملاقات شیخ احمد روی داد و در اثناے ملاقات بخاطر گذشت که اگر شیخ را
کرامتی است باید که مردم آنچه از ایشان بیان میکنند خاطر نشان من سازند و دیگر آنکه
شنیده بودم که خواجه باقی که پیر ایشان است بے اجازت مولانا خواجگی امکنکی مرید
میگرفتند دیگر آنکه بخواجه خاوند محمود چه اعتقاد دارند چون ساعتے پیش شیخ نشستم
جزوی از زیر مسند خود بمن دادند که مطالعه نمایند چون آنرا تمام بدیدم بمن گفتند از ین
چیزی ظاهر میشود گفتم از ین خود هیچ ظاهر نمی شود و آنچه درینجا است درست است

[1] روزی در سفر گلبرگه فقیر حقیر را انجناب شاه معروف صاحب قادری که از مشاهیر مشائخ حیدرآباد نظام دکن بوده اند اتفاق صحبت
افتاد و قال قال ذکر تحریر هدیه مجددیه بمیان آمد جناب شاه صاحب بر محنت فقیر لب تحسین کشادند و فرمودند که در ملت مشائخ انتصار پیران طریقت
از واجبات است و از واقعات خود بیان فرمودند که ایشان در عنفوان شباب برد افادات حضرت مجدد الف ثانی علیه الرحمة متوجه شدند و بمدت
نه سال جلدی ضخیم برنگاشتند اتفاقاً نواب لشکر جنگ بهادر که از امرای حیدرآباد بودند برای ملاقات شاه صاحب تشریف فرما شدند و مجلد ضخیم را
که پیش نظر شاه صاحب بود بر داشته از کیفیتش استفسار نمودند چون معلوم شد که تحریر شاه صاحب است بر رد حضرت مجدد رح نواب صاحب فرمودند
که صدور این فعل از حضرت شاه صاحب خیلی مستبعد است مناسب است که درینباب استخاره کرده بر بشارت عمل نموده شود شاه صاحب استخاره شرعیه کردند
چون بخواب رفتند می بینند که ایشان در صحرای لق و دق وارد اند و در انجا دوازده تن از اقطاب سر بمراقبه فرو برده اند ایشان السلام علیکم گفتند یکی
از اقطاب اثناعشر سر از جیب مراقبه برآورده جواب سلام دادند چون از ملاحظه حال معلوم میشد که این اقطاب بانتظار کسی نشسته اند که بزرگی نورانی
صبیح و جیه بلند بالا با لباس سفید وارد حال ایشان شدند اقطاب خوش حال شده به تعظیم برخاستند شاه صاحب را معلوم شد که حضرت مجدد علیه الرحمة
بوده اند همان قطب که بجواب سلام پرداخته بودند جسارت نموده اشارت به شاه صاحب کرده عرض داشتند که این شاه معروف اند که بتحریرایرادات
حضرت مصروف اند حضرت مجدد رح نظر غیظ بر ایشان انداختند تا آنکه از فرط ندامت غرق عرق شدند چون بیدار شدند همان وقت مجلد ضخیم در آب شستند

گفتند پس بہ اسید کہ انچہ ازما واقع شدہ ہمین ست و باقی افترا است و باز بعد از ساعتی گفتند کہ روزی خواجہ خاوند محمد باینجا آمدہ بودند گفتند کہ خواجہ باقی اجازت صریح از پیر خود ندارد بجہت آنکہ روزی مولانا خواجگی امکنگی خربزہ می خوردند و قاچ قاچ را خود بریدہ بدست حاضران و مریدان میدادند و بخواجہ باقی نداد ند اصحاب گفتند خواجہ نیز حاضر اند مولانا خواجگی امکنگی فرمودند ما خربزہ با و درست دادیم خواجہ باقی ازین استنباط کردند کہ مرا اجازت ارشاد دادند من گفتم این چنین نیست چرا کہ ما ہرگز این چنین سخنی از پیر خود و از دیگر مردم نشنیدہ ایم بلکہ خواجہ باقی ابا می کردند کہ این کار از دست من نمی آید و این بار را من نمیتوانم برداشت و مولانا خواجگی میفرمودند کہ ما اجازت دادیم و ترا این کار را باید کرد و درین اثنا چندی از ریش سفیدان نیز گفتہ اند کہ ما دران مجلس حاضر بودیم کہ مولانا خواجگی اجازت ارشاد بخواجہ باقی دادند خواجہ خاوند محمود گفتند بس ما غلط شنیدہ بودیم و بعد ازان شیخ احمد فرمودند کہ انچہ از مریدان خواجہ خاوند محمود بہ ایشان اعتقاد دارد و خواجہ آنچنان نیستند و من آن اعتقاد بخواجہ ندارم ہر سہ سوالی کہ در خاطر حضرت اخوند گذشتہ بود شیخ جواب دادند منقول است چون علامۃ الزمان شیخ الاسلام ہندوستان مولوی عبد الحکیم سیال کوٹی درا وائل یکے از معاندان حضرت شیخ بود شبی شیخ را بخواب دید کہ روبروی وی آیہ قُلِ اللّٰہُ ثُمَّ ذَرْھُمْ ہمی خواند بہ مجرد شنیدان این آیت جذب شیخ و شوق الٰہی مجددی در دل وی اثر کرد و قلب وی ذاکر گردید چون از خواب بیدار شد دل خود را ذاکر یافت چند روز بہ تصور شیخ ذکر حق کرد و خود را اویسی شیخ میگفت آخر بخدمت حاضر آمد و بدرجات والا رسید منقول است شیخ طاہر لاہوری قدس سرہ کہ از اعاظم خلفای حضرت مجدد است او ستاد شیخ محمد سعید و محمد معصوم ہر دو صاحب زادہ شیخ بود قبل ازین بیعت بہ خاندان شاہ

کمال کیتھلی قادری داشت چون عالم متبحر بود هر دو صاحبزاده تعلیم علم ظاهری از وی میگرفتند روزے در محفل خانه منزل حاضر بود که حضرت شیخ مجدد را از راه مکاشفه احوال شیخ ظاهر ظاهر شد و فرمود که مرا معلوم شده است که شخصے از حاضرین این حلقه طوق کفر بگردن خود خواهد انداخت و از راه هدایت و طریق دین متین خواهد برگشت و من بر پیشانی وی لفظ هو الکافر نوشته می بینم باستماع این معنی یاران که جماعه بندگی و اخلاص بگوش جان میداشتند نهایت ترسان و لرزان شدند و از شیخ بزرگ مستفسر این حال شدند که آیا ازین تمام اهل حلقه آن بے نصیب که باین بلا مبتلا خواهد شد کیست و نامش چیست فرمود که آن شیخ ظاهر است یاران مجلس بظهور این معنی متاسف شدند مگر احدے این سخن بگوش شیخ ظاهر نرسانید آخر کار بعد چند ماه شیخ ظاهر بر زنے کافره عاشق شد و طهارت اسلام را مبدل بنجاست کفر ساخت و زنار ارتداد بگردن جان آویخت چون شیخ ظاهر استاد حضرتین عالیین بود از وقوع این حال بسیار غم و الم دامنگیر حال هر دو صاحبزاده بلند اقبال شد آخر روزی بوقت خوش بخدمت والد بزرگوار عرض کردند که استاد ما غریق دریاے کفر شده است توجه فرمایند که باز مشرف باسلام گردد فرمود که هرچه شدنی بود شد که در لوح محفوظ بحق او همین مکتوب بود آخر هر دو فرزند سعادتمند در باب مغفرت شیخ ظاهر از بس اصرار کردند حضرت شیخ بخاطرداری فرزندان دلبند دست دعا بجناب کبریا برداشت و عرض کرد که الٰهی حضرت غوث الاعظم شیخ عبدالقادر جیلانی فرموده است که هیچ کس را بر قضای مبرم دست قدرت نیست مگر مرا چون یکی از دوستان خود را این مرتبه عالی کرامت فرمودی من هم امید دارم که بواسطه من از شیخ ظاهر این بلای ازلی بگردد فی الحال تیر دعا بهدف اجابت رسید و شیخ ظاهر از خواب غفلت و مستی عشق مجازی

سال ... او بود دوم ... پنجم سال ... نود سال ... وفات او در ۱۰۵۶ بود رحمه الله تعالی ۱۲ منه

بیدار شده افتان وخیزان بخدمت شیخ حاضر آمد و دوباره خلعت اسلام پوشیده دست ارادت بدامان شیخ زد و در اندک زمان بدین مراتب عظمی رسید حضرت ایشان بعمر سه وشصت سال ۱۰۳۴ھ ازین خاکدان بہ بہشت جاودان نقل فرمودند تفصیل حالات دربرکات احمدیہ وحضرات القدس وغیرہ مذکور است عاجز گوید ؎

بہ سوی باغ جنان شد امام ربانی	ز سوز عشق دل عالمی کباب شده
بہ سال رحلت او گفت عاجز خستہ	بسیر انفس و آفاق کامیاب شده ۱۰۳۴ھ

اکنون دریافتنی است کہ ذات بابرکات حضرت شیخ مجدد رح از حلیہ جمیع کمالات ظاہری وباطنی واز سائر شرائط مجددیت محلی ومجلی ومزین بود وتجدید وتائید دین متین از حضرت ایشان بوجہی ظاہر شده کہ ظلمت کفر وبدعت بانوار ایمان وسنت متجلی گشت وعماد سداد ورشاد درہمگی قریہ وبلاد برپا شده بنای اسلام استحکام یافت وتمامی دیار عرب وعجم از شام وروم وحجاز ویمن وحبش وتکرور وہند وسند وغیرہ از خلفاء حضرت ایشان رح فیضیاب گردید تا آنکہ مشائخ وقت از مشیخت استعفا داده بہ ملازمت صحبت بابرکت حضرت رح افتخار دارین ورزیدند واولیاء عصر بانقیاد وفرمان برداری باوج بلندی وقرب صمدی رسیدند وسالکان طریقت برمدارج ولایت ومعارج ہدایت آناً فاناً ترقی می نمودند وعجائب انوار وغرائب روزگار دراندک زمانہ مشاہده می کردند کہ بہ صحبت دیگران سالہا میسر نبود وبعضی از کمالات ومقامات کہ بر کملین سابقین رضوان اللہ علیہم اجمعین منکشف نہ شده بود از زبان حضرت ایشان ظاہر شد چنانچہ مولانا شاه عبد العزیز[۱] دہلوی رح درینباب تحریر می فرماید ولایات در

---

[۱] امام المحدثین مقتدای مفسرین جامع علوم ظاہری وباطنی بود در علم وحلم وورع وتقوی وتدریس وتلقین رتبہ بلند ومقامی ارجمند داشت خلق بی تعداد وبیشمار بشاگردی آن زبدة الابرار بہره یاب شده وبمقام فضیلت وتکمیل رسیدند درین زمانہ اخیر اگر ذات بابرکات ویرا خاتم الاولیا گفتہ آید بجا است سر الشہادتین بستان المحدثین تفسیر عزیزی تحفہ اثنا عشریہ وغیره از تصانیف وی مقبول عالم وعالمیان است تعلیقات بجواب شیخ عبد الحق دارد وفتاوی ومکاتیب

زمان قربت از زمان سعادت نشان آنحضرت رائج و متداول شدند و صحابہ و تابعین و
تبع تابعین وَهَلُمَّ جَرًّا اِلٰى زَمَانِ الْجُنَيْدِ وَاَقْرَانِهٖ ثُمَّ هَلُمَّ جَرًّا اِلٰى زَمَانِ رُؤُسَاءِ الْقَادِرِيَّةِ
وَالْچِشْتِيَّةِ وطریق تحصیل آن مدون و مبوب و مفصل گردید بخلاف مقام خلت کہ درین
عهود متطاولہ اصلا کسی مذکور آن نکردو نہ طریق تحصیل آنرا کسی بیان نمود تا ہزار سال گذشت و طریق
تحصیل آن مقام در پردہ اختفا و احتجاب ماند تا آنکہ حق سبحانہ تعالی حضرت مجدد را بر روی
کار آورد و ایشان امتنا ظهور این مقام کہ در جوہر شریف آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مودع
و مکنون بود گردانید و ہزاران طالبان را بطفیل ایشان سلوک این طریقہ میسر شد الحمد للہ
حالا بیان طریقہ بوجہی نمایم کہ اختصاص آن باتباع مجددیہ کالشمس فی رابعۃ النہار منکشف
گردد قبل از حضرت مجدد طرق ہمہ از راہ محبیت و محبوبیت بودہ اند اول راہ محبیت می پیمودند
و آخر بمرتبہ محبوبیت فائز میشدند و آنچہ لوازم محبیت است از ذکر جہر و وجد و شوق و انکسار
و تضرع و صبر و توکل و رضاجوئی او و مراقبہ صفات خصوصاً احاطہ و معیت و استغراق در
توحید فعلی و خود را کَالْمَيِّتِ فِيْ يَدِ الْغَسَّالِ داشتن و صفات خود را و غیر خود را مستہلک
مثل مردہ در دست غسال
در صفات او دیدن بلکہ ذات خود را در ذات او مندمج ساختن و حسن و جمال او را در ہر مظہر
مشاہدہ نمودن دران کوشش بلیغ مینمودند تا آنکہ بانوار و تجلیات در ابتدا سلوک و
فنا و بقا در انتہا آن فائز می گشتند و دم اتحاد می زدند کہ اَنَا مَنْ اَهْوٰى وَمَنْ اَهْوٰى اَنَا تا آنکہ
من محبوب ام و محبوب من است
حضرت خضر بحضرت عبد الخالق غجدوانی کہ ارہاص طریقہ مجددیہ بود تعلیم ذکر خفی نمودند باز در
عہد حضرت خواجہ نقشبند این معنی برگ و بار پیدا کرد لیکن در عہد حضرت خواجہ عبید اللہ احرار
علوم توحید باین نسبت ممتزج شدند و غلبہ پیدا کردند تا آنکہ حضرت مجدد قدس اللہ سرہ آن
ہمہ را در بطون رسانیدند و از چاک سینہ خود سراغی بہ محبوب پیدا کردند حالا عنایت ساری

(حاشیہ: ... ایشان امتنان ... زمان ... بجز ... زمان ...)

موقوف شد وشوق واشتیاق ووجد وجناحات وتضرع یکطرف ماند هرچه هست در قلب و روح
وسر وخفی واخفی وعناصر بدن است تا آنکه انوار وتجلیات از باطن خود می افتد ورفته رفته بمقام
خلت میکشد معنی محبیت عاشقی است ومعنی محبوبیت معشوقی است ومعنی خلت یارانه است
وسابق عاشقی ومعشوقی بود درینجا آرزو ونیاز از جانبین است وسرگوشیها از طرفین واقع
میشود ودر عاشقی نعره وبیتابی وسر بر در ودیوار شکستن ودر معشوقی غنج ودلال وفخر ومباهات
بوده است اینست طریق خلت بطریق اجمال واگر تفصیل آن کسے خواهد با اتباع مجددیه
چندسال نشست وبرخاست نماید ودر وجدان خود نظر کند که چه رنگ پیدا میشود ورای
طرق سابقین انتهی علمای مشار الیهم بالبنان که در طول باع نظیر خود نداشتند بملاحظهٔ
براهین ساطعه وحجج قاطعه به مجددیت حضرت ایشان لب کشادند چنانچه مولانا عبد الحکیم
سیالکوٹی ومولانا جان محمد لاهوری ومولانا عبد السلام دیوی وغیرهم رحمة الله علیهم اجمعین
در تحریرات وتقریرات خود ها حضرت ایشان را مجدد الف ثانی[۱] گفته اند صاحب جواهر الحقائق
در کتاب خود می آرد امام ربانی شیخ احمد سهرندی از اکابر صوفیه است وجامع علوم ظاهری و
باطنی وصاحب مقامات علیه وکرامات جلیه است اکثری از علماء وعرفا او را بزرگ داشته اند
فاضل محقق مولانا عبد الحکیم سیالکوٹی بر مجددیت وی رفته ومجدد حادی عشر گفته هست ومشاهیر
عرفا در سلسلهٔ وی در هند وسند وعرب وعجم خصوصاً در روم وشام وعراق وکردستان ودیگر

[۱] معنی مجدد الف ثانی نزد ایشان قدس سره اینست که واسطهٔ فیض ولایت درین هزار دوم وجود مبارک ایشان است چنانچه تحریر
[illegible] اند که [illegible] مانند که حضرت امیر المؤمنین علی کرم الله وجهه واسطهٔ [illegible] طرق فیض ولایت طبقات اند اگرچه اولیا
[illegible] سابقه باشند وبعد از ایشان تا ائمه اثنا عشر [illegible] بعد [illegible] حضرت شیخ عبد القادر جیلانی [illegible] علمی سرفراز
شده اند وبعد از ایشان بر سر الف ثانی حق سبحانه تعالی مرا هم ازین منصب نایب ایشان فرموده وسرفراز باین خلعت نموده لهذا درین هزار دوم
هر کس که بمرتبه ولایت میرسد واسطهٔ فیض این فقیر باشم [illegible] هیچ ولی بولایت نمیرسد [illegible] المعارف ...

ذکر مجدد الف ثانی بودن حضرت

بلدان درین زمان اشتهار تمام دارد آوست که نشر انواع علوم و اسرار فرموده در شرح مقامات طریقه از سابقین سبقت برده است و آوست که بفهم مقطعات قرآنیه معزز گشته و بحصول اسرار متشابهات فرقانیه امتیاز یافته است و آوست که اسمای انبیاء به هندوستان و تابعان ایشان بروی مکشوف گشته و مقامات و درجات ایشان را مبین ساخته است و آوست که باعلام آلهی جلشانه مراتب ولایت و نبوت و رسالت و کمالات اولی العزم و مقامات خلت و محبت بیان فرموده و مخصوصات سید انبیاء علیه و علیهم الصلوة والسلام ظاهر نموده است قدس الله تعالی روحهم و افاض علینا فتوحهم انتهی مولانا شاه عبد العزیز دهلوی در مکتوب اسمی حافظ صدر الدین حیدرآبادی می طرازد هرگاه این معرفت پخته عقد در رفته رفته در فهم کلمات عارفان طریقه مردم کج فهم راه الحاد پیمودند و این معرفت غامضه را وسیله ابطال شرائع و تکلیفات نمودند و مذهب شیخ محب الله اله آبادی که ظاهرش قدم در وادی الحاد میزند شیوع تمام و رواج مالاکلام یافت عنایت خداوندی حضرت شیخ احمد سهرندی را بر روی کار آورد و علوم غریب بر ایشان القا فرمود من قبیل تعدیل الحار بالبارد و الرطب بالیابس تا هیئت اعتدالیه در اذهان مردم جاگیرد و باطل ممزوج بحق ارتفاع و امضا پذیرد و همین است مصداق معنی مجددیت انتهی اول کسے که حضرت را مجدد الف ثانی گفت مولانا عبد الحکیم سیالکوٹی رحمة الله علیه بود در برکات احمدیه میطرازد راقم حروف گوید مرا بر دل خطور میکرد اگر یکے از اعاظم علماے وقت این معنی را که حق سبحانه حضرت ایشان را مجدد الف ساخته مسلم میداشت تائید تمام بود تا روزی باین خطره بخدمت

سلك وی از اکابر علماء و اعاظم علمای عهد خود بود در علوم باطنی وحید عصر و در علوم ظاهری فرید دهر در تمامی علوم ماهر بود در زمان وی در جامعیت کسے هم پایه او نبود در مبیرزاهد هروی و ملا محمود جونپوری غالب آمده شاگرد حضرت مولانا کمال الدین کشمیری است تصانیف عدیده دارد که همه اشغل مقبول افتاده حاشیه بیضاوی حاشیه مقدمات تلویح حاشیه خیالی حاشیه شرح شمسیه حاشیه مطول حاشیه عبد الغفور ترجمه غنیة الطالبین وغیره مولانا سالمه

حضرت ایشان رسید باین حقیر خطاب نموده فرمودند که مولانا عبد الحکیم سیالکوٹی که در علوم
عقلیه و نقلیه و تصانیف علیه چون وی در دیار ہند نمی نماید کتابے بما نوشته بود تبسم نموده
فرمودند یکی از ان فقرات مدحیه این بود که مجدد الالف الثانی انتہی حضرت مجدد اشتغال با
تصانیف ہم داشتند از تصنیفات حضرت ایشان ہست رساله تہلیلیه و رساله اثبات النبوة
و رسالة المبدء والمعاد و رساله مکاشفات غیبیه و رساله آداب المریدین و رساله معارف لدنیه
درین ذکر احوال و مقامات خاصۂ خود بیان فرموده و رساله رد شیعه و تعلیقات عوارف و
شرح رباعیات خواجه عبد الباقی علیه الرحمه ورای آن مکاتیب حضرت ایشان رساله ہاست
که ہر رساله از ان محتوی اسرار ہاست ہیچ یکے از متقدمین مثال آن بچشم سر ندیده و احدی
از متاخرین بگوش حقیقت و معرفت نظیرش نه شنیده اشتہار و قبولیت آن امری است
خدا داد تحریرش ہمان و اشتہارش ہمان مکتوبات و تصانیف ہیچ از مکملین باین غائت مشتہر
نگردیدند اگرچه در زمان حضرت مجدد بعض حضرات لب باعتراض کشادند و بعد از ان نیز سلسله
رد و انکار دراز بود مگر بقدر انکار بلکه مزیدی بر آن تائید غیبی درجه شہرت و قبولیت افزود حضرت
مجدد علیه الرحمه باوصف کمالی که داشتند بجواب ہیچ معترض متوجه نه شدند بلکه در مکتوب دوصد
و چہارم از جلد اول تحریر می فرمایند از سخنان پریشان ارباب خسران محنت نه کشند کُلٌّ یَّعْمَلُ عَلٰی
شَاكِلَتِهٖ لایق آنکه بمکافات و مجازات متعرض نشوند دروغی را فروغی نیست باعث کسادت
بازار آنہا کلمات متناقضه آنہا خواہد بود وَمَنْ لَّمْ یَجْعَلِ اللّٰهُ لَهٗ نُوْرًا فَمَا لَهٗ مِنْ نُّوْرٍ شغلے که پیش دارند
در ہمان کوشند و از غیر آن چشم پوشند قُلِ اللّٰهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِیْ خَوْضِهِمْ یَلْعَبُوْنَ انتہی از انجا که از زمان
باستان چنان معمول است که مردمان در پے ایذا رسانی خاصان خدا فتند چنانکه ذکرش کرده
شد با حضرت مجدد رح نیز دقیقه از عداوت نامرعی نه گذاشتند و بیشتر سبب ہیجان این فتنه انکار

ف: بحمد الله تعالیٰ بمطالعه تمامی مصنفات حضرت مجدد مشرف شده ام [illegible]

توحید وجودی نیست و اثبات توحید شہودی است چرا کہ از چہار صد سال یعنی از عہد حضرت شیخ بن عربی رحمۃ اللہ علیہ تا عہد مبارک ایشان ادعیہ اسماع و اذہان مردم از مسئلہ وحدت وجود مملو بودہ است و انکار حضرت مجدد بر توحید وجودی نہ مثل انکار علمای ظاہر است بلکہ از مقامی کہ وجودیہ تکلم می کنند تصدیق و تسلیم آن مینمایند این قدر ہست کہ مقصود اصلی را فوق این مقام میفرمایند و غیریتے فی الجملہ بین الحق و الخلق بنہجے کہ مخل وحدت وجود حقیقی کہ متحقق در خارج حقیقی است نگردد ثابت می کنند بہ خلاف وجودیہ کہ درمیانہ حق و خلق عینیت اثبات مینمایند و نیز چون بنا طریقہ حضرت ایشان بر اتباع سنت است مبتدعین درپے انکار حضرت ایشان شدند و چون جہانگیر بادشاہ بیشتر اوقات در حالت سکر می بود وقت را غنیمت دانستہ بادو اطلاع دادند کہ حضرت مجدد رح مقام خود را فوق مقام صدیق اکبر گوید چون جہانگیر تفتیش حال کرد حضرت امام ربانی لب بہ پاسخ کشادند کہ شما خدام را برای خدمتی خاص با یوان خود طلب می سازید و آن خادم بعد طی مقامات امرا پیش شما میرسد باز بہ محل خود عود می کند ازین خادم را تفوقی بر امرا نمی باشد جہانگیر خاموش شد پس شخصے از حضار بہ جہانگیر گفت کہ تکبر این شیخ نگریستنی است کہ ترا سجدہ نہ کرد شما کہ ظل اللہ و خلیفۃ اللہ ہستی بلکہ تواضع معمولی ہم بجا نیاورد پس جہانگیر حکم کرد تا بہ قلعہ گوالیار مقید کردند ؎

حال درویش ہمان بہ کہ پریشان باشد	پر شود خانہ ز خورشید چو ویران باشد

لہ بعض اہل تواریخ این را فتنہ انگیزی روافض قرار دادہ کہ در عہد جہانگیر سر برداشتہ بودند چنانچہ تفصیل در رسالہ انوار احمدیہ مذکور گشتہ و در خزینۃ الاصفیا از مولوی غلام سرور چشتی مذکور ہست ۱۲ ؎ جہانگیر بن اکبر بادشاہ چغتای بتاریخ چہاردہم ربیع الثانی ۱۰۱۴ھ سنہ بر تخت سلطنت نشست و تا بست و یکسال و ہشت ماہ و سیزدہ یوم بادشاہی نمود و پنجاہ و ہفت سال و دوازدہ ماہ و دہ یوم عمر یافت سلطان را با نورجہان زوجہ شیر افگن خان تعلقی بود چون شیر افگن خان بمرد از ملکہ معظمہ گردید و نورجہان بدین غایت بر مزاج شاہی مسلط شد کہ حکومت بادشاہ محض برای نام بود و اجرای احکام مالی و ملکی و فیصلجات و مہمات سلطانی صرف متعلق بذات نورجہان بیگم بود بحدیکہ سکہ زر ہم بنام نورجہان بیگم بدین بیت مضروب شد ؎ ۱۲

شاه جهان که عقیدتے با حضرت امام میداشت افضل خان وخواجه عبد الرحمن را که از مقربان ومعتمدان شاه جهان بودند با بعض کتب فقهیه پیش حضرت فرستاد که چون علما سجده تحیت را برای سلاطین جائز داشته اند اگر وقت ملاقات به سلطان سجده کنی من ضامن هستم که ضررے به حضرت نه خواهد رسید حضرت قبول نداشتند و فرمودند که این رخصت است وعزیمت دران است که سجده به غیر الله نه کرده شود چنانکه این واقعه را سید غلام علی آزاد بلگرامی در کتاب سبحة المرجان فی آثار هندوستان نگاشته ؎

فِی طَرِیْقِ الْعِشْقِ اَنْوَاعُ الْبَلَا	اَیُّهَا الْقَلْبُ الْحَزِیْنُ الْمُبْتَلَا
لَاکِنِ الْقَلْبُ الْعَشُوْقُ الْمُمْتَحَنْ	لَا اُبَالِیْ فِی الْبَلَایَا وَالْمِحَنْ

سهل باشد در ره فقر و فنا	گر رسد جان را تعب تن را عنا
رنج راحت دان چو شد مطلب بزرگ	گرد گله توتیاے چشم گرگ
کے بود در راه عشق آسودگے	سربسر در دست وخون آلودگے
تا نه سازی بر تو آسائش حرام	کے توانی زد براه عشق گام
غیر ناکامی درین ره کام نیست	راه عشق است این ره حمام نیست

از بعض ثقات شنیده شد که هرگاه جهانگیر حکم نهب خانه حضرت مجدد علیه الرحمه داد حضرت به احفاد خود امر فرمودند تا زنهار نسبت بادشاه اسلام به دعاے بد لب نه کشایند ؎

شنیدم که مردان راه خدا	دل دشمنان هم نکردند تنگ

چون حضرت مجدد رح مهما امکن هیچ سنت انبیا علیهم الصلوة والسلام را از دست نداده بودند تقدیر الهی مقتضی حبس وی گردید تا سنت یوسف علیه السلام موددی گردید ؎

آنها که پاے در ره مولا نهاده اند	گام نخست بر سر دنیا نهاده اند

آورده اند پشت برین آشیان دیو
آن طوطیان ره چو قدم برگرفته اند
زاد ره و ذخیرهٔ این وادی مهیب
اول بزیر پای سگان خوار گشته اند

پس چون فرشته روی به عقبی نهاده اند
طوبی لهم که بر سر طوبی نهاده اند
در طشت سر بریده چو یحیی نهاده اند
و آخر چو باد سر سوی مولا نهاده اند

امر دوم اول کسی که درین وادی قدم اعتراض نهاده شیخ عبدالحق[1] دهلوی اند که از مشاهیر علمای حنفیه دیار هند بود شیخ معاصرت با حضرت مجدد علیه الرحمه داشت و این معاصرت را باین وجه که هر دو از مقتبسان انوار بارگاه حضرت خواجه باقی بالله علیه الرحمه بودند قوتی گردیده پس شیخ بحکم اَصْلُ الْمُعَاصَرَةِ الْمُنَافَرَةُ دربد و اهر رساله بر رد حضرت مجدد تحریر کرده چنانکه حضرت شیخ در آخر رساله ناخوشی خود باین عبارت ظاهر می فرماید یکباری شنیده شد که نسبت به فقیر این آیت می خواندند وَإِنْ يَكُ كَاذِبًا فَعَلَيْهِ كَذِبُهُ وَإِنْ يَكُ صَادِقًا يُصِبْكُمْ بَعْضُ و ظاهر است که طعنه های معاصر قابل اعتماد نباشد چنانکه حافظ ذهبی کلام اقران را قابل سماعت نداند در سیر اعلام النبلاء مذکور است هَذَا مِنْ كَلَامِ الْأَقْرَانِ الَّذِي لَا يُسْمَعُ ابن فهد در حاشیه ضوء لامع[2] فی اعیان القرن التاسع در تحت ترجمهٔ علامه سیوطی نگارد و الذی اَدِينُ اللّٰهَ بِهِ اَنَّ مَا قَالَ كُلٌّ مِنْهُمَا فِي صَاحِبِهِ لَا يُعْتَدُّ بِهِ كَمَقَالَةِ الْعَصْرِيِّينَ بَعْضِهِمْ فِي بَعْضٍ هرگاه در علامه سیوطی و سخاوی بسبب معاصرت این چنین اتفاق افتد به دیگران چه رسد و علامه ابن حجر مکی در خیرات الحسان از ابن عباس روایت کرده اِسْتَمِعُوا كَلَامَ الْعُلَمَاءِ وَلَا تُصَدِّقُوا بَعْضَهُمْ

---

[1] شیخ عبدالحق از مشاهیر علمای دهلی است در محرم ۹۵۸ قدم در دنیا نهاده قبل بلوغ بیشتری از علوم حاصل کرده و بعمر بست و دو سالگی قرآن شریف یاد کرده و بر مسند افاده نشسته و در عنفوان شباب بحرمین محترمین رسیده از عبدالوهاب متقی به تحصیل علم حدیث پرداخته بوطن مالوف خود مراجعت نموده تا پنجاه و دو سال به تعلیم اولاد و طالبین مشغول شده تصانیف صغار و کبار وی تا صد میرسد و در ۹۸۵ بخدمت شیخ موسی قادری خرقهٔ قادریه زیب تن ساخته و در ۱۰۵۲ رحلت فرموده عمرش قریب نود سال رسیده بود ۱۲ منه

[2] الضوء اللامع تصنیف شمس الدین سخاوی است المتوفی سنه ۹۰۲ سیوطی

فِی بَعْضٍ وَهُوَ الَّذِی نَفْسِی بِیَدِهِ لَهُمْ اَشَدُّ تَغَایُرًا مِنَ التُّیُوسِ فِی زُرُوبِهَا وَکَذٰلِکَ جَاءَ عَنْ عَمْرِو بْنِ دِینَارٍ وَمِنْ ثَمَّهٗ ذُکِرَ فِی الْمَبْسُوطِ فِی مَذْهَبِ مَالِکٍ اَنَّهٗ لَا یَجُوزُ شَهَادَةُ الْقَارِی یَعْنِی الْعُلَمَاءَ لِاَنَّهُمْ اَشَدُّ النَّاسِ تَحَاسُدًا وَتَبَاغُضًا ه

از صحبت دوستی برنجم	کاخلاق بدم حسن نماید
عیبم هنر و کمال بیند	خارم گل و یاسمن نماید
کو دشمن شوخ چشم بیباک	تا عیب مرا به من نماید

شیخ درین رساله که بمقابله حضرت مجدد است اولاً رجماً بالغیب نوشته در صد و جواب مکتوب هشتاد و هفتم از جلد ثالث گردیده که حضرت مجدد علیه الرحمه بمولانا صالح کولابی در اسرار مرادی و مریدی زیب تسطیر فرموده پس ازان بر مکتوب یکصد و بست و یکم از جلد ثالث مگر شیخ به تقاضای همزمانی درین رساله راه تحقیق گذاشته در بادیه تعصب گام پیما شد بادنی تامل پیدا میشود که اولاً چون شیخ از علمای ظاهر بود بنای اعتراض را بر علوم ظاهری نهاده است وازان غباری بر دامان علوم حقائق و معارف نمی نشیند ه

کاین ره که تو میروی به ترکستان است

ثانیاً بیشتر بنای اعتراض بر مسموعات نهاده اند باآنکه در مکتوبات شریف اثری ازان پدید نیست بلکه بعض جا خلاف آن یافته میشود واین معنی از داب مناظره بمراحل دور است چه کدامی الزام بر خصم عائد نمی توان شد تا آنکه منشاء الزام را در کلامش نیابند ثالثاً الزامی که عاید کرده شد حضرت مجدد درهم آن اعتراض را بطور خود دفع فرموده اند درین صورت نیز

[1] تیوس جمع تیس بز نر آهوی نر [2] زرو ب جمع زرب جایگاه گوسفند [3] مولوی غلام سرور چشتی در خزینة الاصفیا می نگارد پس بادشاه باز شیخ را نزد خود خواند و سجده تحیت خواست چون شیخ مرتکب ازین امر نه شد معاندان باز سر بشورش برداشتند و بر مضمون مکتوب که سابق ذکر کرده شده دیگر مضامین مکاتبت که فهم ظاهر بینان بان نمیرسد اعتراضها بوقوع آوردند خصوصاً مولوی عبدالحق دهلوی قدس سره هم درین بحث مکتوبها نوشت و جوابهای

کلام محل اعتراض نخواهد بود تا بعا اعتراض بر کلامی کرده شد که مثل آن کلام یا بالاتر از آن بروایت ثقات بلکه بروایت شیخ از حضرات صوفیه مشار الیهم بالبنان منقول است پس اعتراض بر کلام حضرت مجدد عین اعتراض است بر حضرات صوفیه صافیه قدس الله اسرارهم و از ینجا است که اکابر علما متوجه شده داد جواب شیخ دادند سلہ

عنقا شکار کس نشود دام باز چین	کانجا همیشه باد بدست است دام را

مگر الحمد لله که آخر الامر غشاوت بشری زائل گردید و شیخ رح از تحریر خود نادم و پشیمان شد حضرت شاه غلام علی رح در رساله خود تحریر می فرمایند اگرچه شیخ در اوائل حال بے تحقیق اعتراضها نموده اما در آخر از ان باز مانده در واقعه رسالت پناه صلی الله علیه وسلم را دیده که میفرمایند هر که اخلاص بما دارد با ایشان نیز داشته باشد و اشارت بحضرت مجدد فرمود پس شیخ از انکار استغفار نموده بخدمت خواجه حسام الدین احمد خلیفه حضرت خواجه باقی بالله رح باین عبارت نوشته که درین ایام صفای باطن فقیر بخدمت میان شیخ احمد سلمه از حد متجاوز است اصلا پرده بشریت و غشاوهٔ جبلیت در میان نماند نمی داند که از کجا است قطع نظر از رعایت طریقه انصاف و حکم عقل که با چنین عزیزان و بزرگان بد نباید بود در باطن بطریق

سلہ در رساله کشف الخطاء مذکور است وَقَدْ رَأَيْتُ بِخَطِّ سَنَدِ الْعُلَمَاءِ أَفْضَلِ الْفُضَلَاءِ مولانا عبد الحکیم سیالکوٹی فی رد بعض شبهات المخالفین علی کلامه قدس سره هذه العبارة قدح کردن در سخن بزرگان بے مراد ایشان جهل است و نتیجه نیک ندارد و پس رد کلام مشیخت پناه عرفان دستگاه شیخ احمد از جهل و نافهمیدگی است کتبه الفقیر عبد الحکیم وان اردت تصدیق ذلک فذلک الخط عند امام العصر الشیخ محمد النقشبند خلف قدوة العلماء الشیخ محمد معصوم فعلیک ان ترجع به انتهی علمای زمان بملاحظه تصانیف فضیلتے که شیخ الاسلام مولانا عبد الحکیم رح داشت نیک میدانند ۱۲ سلہ خواجه حسام الدین از خلص احباب و اجله اصحاب حضرت خواجه باقی بالله بود اول بقید امارت و جاه مبتلا بود و پس از وفور مناسبتی که او را بطائفه علیه اولیا بود بخدمت حضرت خواجه باقی رح رسیده از یمن برکت صحبت حضرت ایشان پرده غنا را یکسو نهاده او هم و از پلاس محشن در پوشید و از سر هوای اموال و جاه و جلال برخاست و بر تصدیعات امرا التفات نکرده پای همت بر جاده استقامت بیفشرد حضرت خواجه باقی رح تربیت ایشان به شیوه جلال میفرمودند و بظاهر عتابها مینموده می براندند از ظاهر و باطن خطابها فرموده میخوانده اند سه چه خوش نازیست نازخوبرویان ٭ ز دیده رانده را دزدیده جویان ٭ بچشمی ناز بے اندازه کردن

روشن نزد وجدان و غلبه چیزی افتاده است که زبان از تقریر آن لال است الله مقلب القلوب
و مبدل الاحوال شاید ظاهر بینان را استبعاد است من نمیدانم که حال چیست و چه مثال است
و در مکتوبی بخلفا و اولاد خود بدین مضمون نوشته انچه مسودات اعتراضات بر کلام میان
شیخ احمد سلمه الله تعالی نوشته ام همه را در آب بشوئید غباری که بنسبت ایشان بخاطر رسیده
بود بصفا انجامید انتهی حضرت شیخ در آخر رساله می فرماید بعد از آنکه آوازه کمالات شما
در میان است آن نیز میگویم خداوندا این مرد از کمالات خود این چنین خبر میدهد اگر صادق
است ما را دلیل صدق و حقانیت او الهام فرما یا او را تصرفی در ما پیدا آید که رفع شبه والتباس
کند انتهی ملخصا حق تعالی جل شانه دعای او را قرین اجابت فرمود تا آنکه بسبب انکشاف حقیقت
امر از تحریرات خود رجوع نمود شیخ در رساله تحصیل التعرف فی معرفة الفقه والتصوف که بطور
شرح نوشته شیخ عبد الوهاب متقی است می نگارد که انکار از اقوال متصوفین گاهی بمقتضای
اجتهاد و عدم فهم پیدا شد گاهی برای قطع ذریعه یعنی ضلالت مرادات ظاهر شریعت را از دست
دهند گاهی بسبب عدم فهم تحقیق مطلب مگر این را علما نسبت خود کسی باور دارند گاهی بسبب
قصور مواد علمیه گاهی بسبب جهل از علت گاهی بسبب بودن مقام از مبهمات گاهی بسبب عناد
و استکبار بر ناظرین رساله شیخ نیک پیداست که باستثنای صورت اول وثانی همه دواعی انکار
در ایرادات شیخ موجود است رجوع وی محض از توفیقات باری تعالی است جل شانه واضح باد که
هر گاه پیش حضرت شیخ اعتراضها از غبار خاطر سر بر داشته اند و بعد صفای قابل شستن متصور
شدند پس لیاقت آن ندارند که در معرکه اهل صدق و صفا پیش کرده شوند کیفیت رجعت
شیخ رح از انکار از همان عصر مشهور و معروف است و بعض کملین سلسله چشتیه در همان قرب
زمان تصدیق آن کرده اند شاه فتح محمد فتحپوری چشتی در مناقب العارفین آورده که چون بر ارقام

احوال شیخ احمد کابلی دیدم و مکتوبات او را مع معارضات شیخ عبد الحق دهلوی ملاحظه کردم تحیرم
افزود که چه نویسم باوجود صدور چنین کلمات کفر در حق ختم المرسلین صلی الله علیه وسلم واهانت
اولیا را که ارض وسما بر علو مرتبهٔ آنها شهادت میدهد همچنین اکابر مثل شیخ آدم بنوری ودیگر
کسانیکه در سلسلهٔ وی داخل اند اکثری علما ومحدثین صاحب حال وقال اند چسان اتباع
کردند خصوصاً علمای بلخ وبخارا وکابل که در تدین وصلابت دین نظیری ندارند اکثری بهمین
سلسله متمسک اند پس برای تفتیش حال وی قصد دهلی کردم واز شیخ نور الحق[ف] بن شیخ دهلوی
ملاقی شده استفسار حال وی نمودم به تحقیق پیوست که شخصے حسن خان نامی از قوم افغان از
مریدان شیخ کابلی چیزی از وی آزردگی پیدا کرده مسودات مکتوبات شیخ را که نزد وی بود از ان
تحریف کرد وبست نسخه نویسانیده جا بجا منتشر گردانید چون نقل مکتوبات بشیخ دهلوی که از خلفای شاه
عبد الباقی بود رسیده کمال متوحش شده مکتوباتی در رد آن اقوال کاذبه بشیخ کابلی نوشت و بسیار
زجر وتوبیخ کرد از انجا شیخ کابلی مسودات خود را که دستخطی بوده بجنسه نزد شیخ دهلوی فرستاد و
نوشت که معاذ الله که از من چنین کلمات بصدور پیوسته باشد یکی از مریدان من مردود
بطریقت گشته این فتنه برپا ساخت ومرا هدف برنا وپیر نمود وآخر بدعای من گرفتار شده در بخارا
در تهمت ارتداد کشته شد بعد دریافت آن شیخ دهلوی در توصیف آن مقال واعتذار عدم
علم بدین حال مکتوبی نوشت چنانچه آن مکتوب شیخ دهلوی دستخطی شان ملاحظه کردم والحمد لله
علی ذلک واگرچه نزد وی زمرهٔ اهل وجد وسماع از جنس فساق ایم لیکن بحکم ظنوا بالمؤمنین خیراً[عه]
راه انصاف پیموده در پے تفتیش حال وی شدیم انتهى همانا وجه رجوع همین باشد که مولوی
غلام سرور چشتی در خزینة الاصفیا می نگارد شیخ عبد الخالق سرهندی میفرماید که شیخ عبد الحق محدث
دهلوی که اعلم علماے دهلی بود بحضرت شیخ مجدد نزاع داشت روزی من بتقریب ملاقات

ف نور الحق فرزند ارجمند شیخ عبد الحق محدث دهلوی است در علوم ظاهری شاگرد وی و در سلسلهٔ قادریه مرید و خلیفه بود و من بعد بخدمت خواجه محمد معصوم ابن حضرت مجدد رضی الله عنهما حاضر شده باتمام مقامات سلسلهٔ نقشبندیه مجددیه رسیده از کاملان وقت گردید شرح صحیح بخاری موسوم به تیسیر القاری از عمده تصانیف وی ست وفات وی بر قول صحیح ۱۰۷۳ بوده است ۱۲

عه گمان بر مومنین را بهتر ۱۲

نزدش رفتم و ذکر کرامات آنحضرت شروع شد شیخ عبدالحق بر سر انکار آمد جواب دادم که
با بزرگان دین عداوت داشتن خوب نیست منصف ما و شما قرآن است تجدید وضو کنیم و مصحف
مقدس بکشائیم هر آیتے که باول صفحه بر آید فال حال شیخ احمد مجدد خواهد بود شیخ عبدالحق قبول
کرده بعد تجدید وضو دوگانه ادا نمود و مصحف را بدست گرفته بتواضع و تکریم تمام بکشاد سر
ورق مصحف این آیت بر آمد رِجَالٌ[1] لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللهِ از خواندن این آیت
علامهٔ مذکور تائب شد و باز بر سر نزاع و عداوت نرفت[2] چون از تحریر مقدمه فارغ نشستم
وقت آنست که باظهار اصل مرام کمر همت بر بندم و یگان یگان از ایرادات شیخ نقل نموده بجواب
آن متوجه شوم اهل ارادت عینک انصاف پیش نظر داشته ملاحظه فرمایند قال سالها است
که از بعضے کلمات و مقالات که در مکتوبات شریف مذکور است و از قبیل موہمات و مبهمات است
استفسار کند و استکشاف نماید مشرف نشد[3] اقول هرگاه کلام از موہمات و مبهمات باشد ضرورت
موشگافی چیست مقتضای حزم و احتیاط همین است که درچنین مواقع سپر اندازند و اشهب
خیال را در جولانگاه تقریر نتازند خود شیخ رح در رسالهٔ غایة الانصاف والاعتدال فی اعتقاد
الصوفیة من ارباب الاحوال میطرازد و بالجمله توقف در محل اشتباه واجب است همچنانکه جزم در
مقام وضوح لازم و کتاب فصوص الحکم را بعضی مردم هم ازین قبیل میدانند و در رد و انکار و قرار
آن توقف مینمایند انتهی و نیز در همان رساله بجای دیگر می نگارد شیخ ذکره الله بالخیر در باب شیخ[4]

---

[1] مردمانی بوده اند که ایشان را تجارت و بیع از ذکر خدا باز نمی دارد ۱۲ [2] در خزینة الاصفیا مذکور است چون شیخ احمد سرهندی مجدد الف ثانی
قدس سره معاصر بود شیخ عبدالحق از منکران وی بود بر مضامین مکتوبات شیخ احمد بسیار اعتراضات از روی ظاهر نگاشت و باهم جواب و سوال بسیار
بوقوع آمد آخر باهم هر دو بزرگوار صفای کلی بوقوع آمد و شیخ عبدالحق از معتقدان آنحضرت شد ۱۲ [3] در بعض نسخ میسر بوده است ۱۲ [4] رساله ایست
مختصر از شیخ عبدالحق دهلوی رح و درین کتاب هدیه مجددیه بیشتر بعرض عبارات رسائل شیخ را جواب داده شده تا حجت کافی باشد ۱۲ منه [5] در
اخبار الاخیار در ترجمهٔ شیخ علی متقی مذکور است و طریقهٔ ایشان در باب کتب حقائق و توحید مثل فصوص و امثال آن توقف و تسلیم ایشان را درس نگویند

نه آید اول خود بشنوند که چه میگوید و بفهم سخن نیک در روند که قائل آن چه مقصود دارد بعد از آن اگر توانند آنرا موافق حق سازند و اگر نه رد کنند و اگر این را نتوانند از سر آن

فصوص و فتوحات و امثال آن میفرمودند که از واضحات آن محظوظ باید شد و در مبهمات
و موهمات آن خوض نباید کرد و میفرمودند درینجا زهرها است شکر اندود کرده اگر کسے را از
آنها احتراز ممکن باشد مطالعهٔ آن مبارک است والا محل خطر است انتهی و در رساله صدق الاثر
والدوام فی طلب المقصد والمرام تحریر میفرمایند در مشکلات و مبهمات و موهمات قوم در نیفتد
چون سخن بدینجا رسد ورق بگردانند و نظر بر درک واضحات و متفقات برگمارند حفظ و سلامت
درینصورت است و باقی محل خطا و خطر است و ذالک اصل عظیم انتهی چون شیخ رحمه الله
در تالیفات خود از منع تاویل مبهمات و موهمات اعتراف کرده است پس استفسار مبهمات
و استدراک از چه معنی اختیار نموده است و همین است مسلک شیخ محی الدین بن عربی حیث
قال فی الباب العاشر من الفتوحات المکیة فینبغی للعاقل المنصف ان یسلم لهؤلاء القوم
ما یخبرون به فان صدقوا فی ذلک فذاک هو الظن بهم وانتفع من سلم بالتسلیم
حیث لم یردوا ما هو حق فی نفس الامر وان لم یصدقوا فی العرف نفعهم بل ینفعوا حیث
ترکوا الخوض فیما لیس لهم به قطع ورده وعلمه ذلک الی الله تعالی وفوا الربوبیة حقها واذا کان ما قاله اولیاء الله
یعنی عاقل منصف را باید که آنچه از ایشان می شنود آن را تسلیم کند مقتضای ظن با ایشان همین است
که قول ایشان تصدیق نموده شود از ین تسلیم منتفع بشوند چه امر حق را تسلیم نمودند و اگر تصدیق
نکنند و علمش تفویض بر باری تعالے مینمایند درین هم مضایقه نیست اگر اقوال اولیاء الله
ممکن بود و در آن محال نباشد پس تسلیم اولی است هرگاه کار عاقل این است که اقوال
اولیاء الله را تسلیم کند هر آنچه ممکن باشد والا در آن خوض نکند و علمش مفوض بجناب باری
نماید پس احتیاجی باستفسار و استکشاف نماند درحقیقت منشاء صدور مبهمات حال صحیح و نسبت
درست و نیت صادق میباشد که مشاهدهٔ آن جمال سوخته بلبل وار در سخن می آرد

بلبلی گل دید کے ماند خمش	دل کہ دلبر دید کے ماند ترش

پس تسلیم یا توقف ضرور افتاد چہ بسبب غلبۂ حال واستیلای وجد قدم ثبات از جای می لغزد وعنان ضبط واختیار از دست میرود ونظر صرف بمعنی وروح عمل کہ حضور واخلاص است مقصور میگردد وہیچ لحاظ بر قبیح شرعی نمی باشد ومنشاء عروض این احوال واقوال مختلف باستعداد وطباع است بعضی را از صفای عمل وذکای نفس میخیزد وبرخی را از نور ذکر وتصفیہ قلب وبنذی را از سلطان مشاہدہ وجلاء روح كَمَا هُوَ فِي مَحَلِّهِ مَشْرُوحٌ[1] انصاف آنست کہ اول در شان قائل مقالات نظر کنند اگر متبع کتاب وسنت است واکثر اعمال واقوال او موزون بمیزان شریعت است پس متشابہات کلام او را موافق محکمات کلام او تاویل کنند یا بعالم السر والعلانیہ واگزارند واو را معذور دارند چرا کہ این قوم را عذرہای بسیار عارض میشوند گاہ در غلبۂ حال عبارات ایشان بمرادات ایشان مساعدت نمی کند وگاہ در معلومات کشفی بنا بر غلط وہم وخیال خطا واقع میشود ودر آن خطا مثل خطای اجتہادی معذوراند وگاہ اطلاع بر اصطلاح ایشان میسر نمی آید پس برعایت این امور ترک اعتراض لازم است **قال** خواہ بملاحظہ خاطر شریف کہ در غایت نزاکت است وخواہ بجہت خوف گفتگوی بعضی از مریدان ایشان کہ در نقل اقوال وذکر حکایات بے صرفہ وبے احتیاط اند

اقول ؎

زدنمی پرسد من بیچارہ بدنام از چہ شد	او زمن از بیم بدنامی گریزان وکسے

اگر ضرورت استدراک تسلیم کردہ شود پس میگویم کسانیکہ بمطالعہ مکاتیب شریف بہرہ اندوز سعادت شدہ اند نیک میدانند کہ بیشتر کسان از حضرت امام ربانی رح استکشاف حقائق می نمودند وحضرت ممدوح بفصاحت بیانی تفہیم میفرمودند وکدامی از مریدان وعقیدتمندان

[1] چنانکہ این در مقام خود بیان کردہ شدہ است ۱۲ منہ

حضرت ایشان جہل مرکب نداشت یا کج بحث نبود تا خوف گفتگو در خاطر خطور کند اگر
تسلیم نموده آید که خاطر مبارک حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ در غایت نزاکت بود که ادنی استدراک
ناگوار طبع شریف میگردید این هم مانع استدراک امر حق نیست چه هرگاه از انکشاف این
چنین امور از سلاطین باک نمی کنند پس از حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ کدام اندیشه بود و شیخ
در آداب الصالحین تحریر می فرمایند اگر ناصح بداند که سخن او نفع میکند اما ضرر هم لاحق میشود
از نصیحت و موعظت باز نه آید چنانچه محتسب شیشه شراب یا مزامیر بشکند و لکن میداند که
سرش را خواهند شکست احتساب درین صورت حرام نیست بلکه کمال دین و تقوی در آنست
که این قدر ضرر در راه خدا تحمل کند و در حدیث شریف از برای کلمة الحق در پیش سلطان جائر
فضایلیکه واقع است مطالعه آن در امثال این محل کمال نافعست انتهی

گرمی کشی که از تو شکایت نمی کنم	دانسته ام که بر سر خشم و بهانه

ابو سلیمان دارانی رحمۃ اللہ علیہ گوید که از بعضی خلفا سخنی شنیدم خواستم که انکار کنم و میدانستم
که مرا خواهند کشت کشته شدن مانع نبود اما دیدم که نفس من در آن گفتن خوشی پیدا کند پس
ترسیدم که مبادا بی اخلاص کشته شوم و همین است مسلک اکابر صوفیه قدس اللہ اسرارهم
الوافیه خصوص در غنیة الطالبین که بحضرت غوث الاعظم محی الدین عبد القادر جیلانی رضی اللہ عنه
منسوب است تحریر یافته اِذَا ثَبَتَ اَنَّهُ یَجِبُ عَلَیْهِ الْاِنْکَارُ فَهَلْ یَجُوْزُ اِنْکَارُهُ اِذَا غَلَبَ
عَلٰی ظَنِّهِ الْخَوْفُ عَلٰی نَفْسِهٖ فَعِنْدَنَا یَجُوْزُ ذٰلِکَ وَهُوَ الْاَفْضَلُ اِذَا کَانَ مِنْ اَهْلِ الْعَزِیْمَةِ وَالصَّبْرِ
باقی ماند خوف این معنی که بعد گفتگو و ظهور حق شاید مریدان حضرت مجدد رح به نقل حکایات
و اقوال از جاده توسط و اعتدال درگذرند و از بی احتیاطی مرتکب اهانت و غیبت یا شور
و شغب شوند واضح باد که مستفیدان خدمت حضرت مجدد رضی اللہ تعالی عنه متحلی بفضائل

(حاشیه) چون ثابت شد که بر وی انکار واجب است پس آیا انکار او جائز است وقتیکه غالب شود بر ظن او خوف طاری شود بر نفسش پس نزد ما جائز است و این افضل است هرگاه از اهل عزیمت و صبر باشد ۱۲

ومتخلی عن الرزائل بودند از اخلاق حسنهٔ ایشان که بان مجبول بودند این چنین مظنه بمراحل دور است اگر معاذ الله سوء ظن نسبت این بزرگان نبوده باشد پس میگویم که این مظنه سنگ راه استدراکی و استکشافی از امور خفیه نمی تواند شد که در آن امر بالمعروف ونهی عن المنکر مقصود بالذات است زیرا که خود شیخ در آداب الصالحین میفرماید وهمچنین خوف غیبت واهانت لسانی بتجهیل وتحمیق ونسبت بریا ونفاق عذر نیست زیرا که اگر مثال این امو معتبر باشد وجوب از احتساب افتد و خاوی احتساب از امثال این ممکن نیست قوله تعالی ولا یخافون لومة لائم انتهی قال تفصیل این حکایت آنکه ایشان بعد از انکه در خدمت حضرت خواجه محمد باقی قدس سره افتادند و از صحبت شریف ایشان استفاده این نسبت کردند وروی بترقی نهادند در حیات وبعد از وفات ایشان از حالات وکمالات خود خبر دادن گرفتند زیاده از حد حصر وقیاس چنانکه وچندانکه مردم حیران شدند وچه جای حیرت است والله یختص برحمته من یشاء اقول الحق درهیچ مواقع حیرت گنجائش ندارد هر گاه حق تعالی جل جلاله وعم نواله بفضل عمیم خویش بندهٔ خاص را می نوازد وبه او مواهب عظمی عطا میسازد و بنده باظهار ان زبان حال میکشاید کما مر فی المقدمة حضرت خواجه محمد پارسا علیه الرحمه در تحقیقات می فرماید از نوری پرسیدند که تصوف چیست گفت که تصوف نشر مقام است واتصال بقوام نشر مقام آنست که صوفی از حال خود سخن گوید یعنی از سر حال گوید نه از علم واتصال بقوام آنست که حال او وارا در حال خود از حال غیر نگاه دارد یعنی چنان مستغرق حال خود بود که پروای غیرش نباشد قال وچون در ضمن آن تنقیص وتخطیه بزرگانی که لاتفاق است بر بزرگی ایشان مثل سید الطائفه جنید بغدادی وسلطان العارفین بایزید بسطامی و امثال ایشان بود و گفته اند که این بیچاره ها حقیقت کار در نیافته وباصل نرسیده وگرفتار ظل مانده اند وامثال آن وادعا آنکه انچه ایشان را داده اند هیچکس را نداده اند موجب

حکایات ۵ خوف نمی کنند ملامت کننده را ۱۲ ۶ الله تعالی خاص میکند برحمت خود هر کرا بخواهد ۱۲ ۷ چنانکه گذشت در مقدمه رحمه الله تعالی

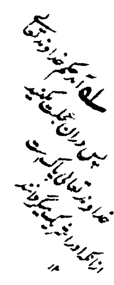
وحشت مردوم شد اقول درکدامی از رسائل ومکاتیب حضرت مجدد رضی اللہ عنہ تخطیہ و
تنقیص این چنین بزرگان دین وراہ یابندگان حضرت سید المرسلین اندراج نیافتہ بلکہ
جابجا در تقریرات وتحریرات حضرت مجدد رضی اللہ عنہ تاویل وتوجیہ مقالات وحالات
بزرگان مشار الیہ بالبنان یافتہ میشود بہ تخطیہ وتنقیص چہ رسد واگر در مسئلہ از مسائل تصوف
کہ از وجدانیات ارباب کشف است رای حضرت مجدد رہ خلاف مسلک کبرای متقدمین باشد
ہیچ محل اعتراض واستبعاد نیست چہ اگر احدی از کبرای متاخرین در مسئلہ از مسائل ودلیلی
از دلائل خلاف آرا وکشف احدی از کبرای متقدمین افادہ فرماید باک نیست واین تخطیہ
محمول بر تنقیص نمی تواند شد ع کم ترک الاول للآخر
اقوال امتیان وکبرا بریک وتیرہ نیست مروی است مثل امتی مثل المطر لا یدری
اولہ خیر ام آخرہ وقال المناوی نفی تعلق العلم بتفاوت طبقات الامۃ فی
الخیریۃ واراد بہ نفی التفاوت لاختصاص کل طبقۃ منہم بخاصیۃ وفضیلۃ
توجب خیریتہا کما ان کل نوبۃ من نوب المطر لہا
فائدۃ فی النماء لا یمکن انکارہا وہمین است مسلک شیخ
محی الدین بن عربی رحمۃ اللہ علیہ کما قال فی الفتوحات المکیۃ فی الباب الثالث والسبعین
من الجزء الثانی فان اللہ قد جعلہم فاضلا ومفضولا فمثل ہذا لا ینکر ہر گاہ کیفیت طبقات وفاضل
ومفضول چنین باشد پس ممکن است کہ امری از امور کشفیہ بر احدی از کبرای متاخرین ظاہر شود
کہ خلاف رای احدی از کبرای پیشین باشد شیخ در مرج البحرین میطراز د بلکہ خود نا امید نباید بود
کہ حقیقت محمدی را دورات است مثل دورات فلکی تا وضع ہر دورہ نسبت بکہ نشنید ونظر
کوکبی از کواکب صفات وکمالاتش بر کہ افتد وبر روی کہ تابد تا نور کمال از ناصیۃ حالش

ع بسا چیزی کہ اول برای آخر گذاشتہ
برای آخرا امت من مثل باران است
معلوم نیست کہ اول آن بہتر است یا آخر آن مناوی
گفتہ کہ نفی تعلق علم بسبب تفاوت طبقات امت در بہتری است
و ارادہ کردہ بنفی تفاوت زیرا کہ ہر طبقہ از ایشان
بخاصیت و فضیلت خاص است کہ آن موجب بہتری او است
چنانکہ ہر نوبہ از نوبہ باران را در نشو و نما فائدہ است
خارج از دائرہ انکار است ۱۲
ع اللہ تعالی ایشان را فاضل و مفضول آفریدہ و مثل این لائق انکار نیست ۱۲

ظهور یابد و معنی عزت اسلام در جواهر ذاتش پیدا گردد انتهی هرگاه کیفیت دورات حقیقت محمدیه
چنین باشد پس اگر بمقتضای دوره نوری از کشف بر احدی از اتباع جهان تابد که قربتی یا
مساواتی بر عهد متقدمین داشته باشد محالی نیست و نه اظهار آن موجب تنقیص باشد و نیز شیخ
در رساله اتحاف الاحبه فی بیان حدیث المجدد میفرماید که درین زمانه که مأته حادی عشر است نوری
جدید از مشرق ولایت و هدایت می تابد بیشک درینجا سری از اسرار الهی مضمر است که توقف و
انکار را درانجا مجال تنگ است و دلائل حقانیت و ظهور نورانیت لائح و بائح است و جمعی از
طالبان که در ظل تربیت و حوزهٔ تصرف و عنایت این مظهر حق مشغول اند و کشف حقیقت حال
و استغراق و استتار ایشان در ذکر الهی و ظهور انوار و اسرار شگرف از حیطهٔ تعبیر و تقریر بیرون است
امروز مثل این حلقه و اجتماع اهل ذکر در زیر طاس فلک نباشد و اگر باشد کمتر باشد انتهی بالجمله عادت
باری تعالی بدین نمط جاری است که چون یک دوره از ولایت باختتام میرسد و ابتدای
دورهٔ دیگر رو مینماید شخصی که اکمل و افسر انسان و الیق لفیض رحمان در آن خبر دی اززمان
متحقق باشد بوجود برکت آمود او هدایت دوره سابقه را به نهایت میرساند و او را ترجمان
خود قرار داده تشئید و تائید امر دین و تجدید و ترویج سنت سید المرسلین و افاضت و اشاعت
انوار و فیوضات حضرت رب العالمین و ارشاد و هدایت ناس اجمعین که بحقیقت صفتی و کاری
که باعث قبول و سفید روی مرد در بارگاه عزت و درگاه نبوت باشد و مثمر سعادت ابدی و دولت
سرمدی گردد بالاتر ازان نتوان یافت از زبان فیض بنیان او میفرماید و او را حسب داعیهٔ
حکمت و اقتضای مصلحت گاهی مفضول میگرداند و گاهی فاضل و بهتر از سابق و فائق از
لاحق کما یقول مولٰه بکلامه القدیم فوق کل ذی علم علیم هر که محرم این اسرار است و واقف ازین کار
ناچار بقدر استعداد معرفت خود حضرت مجدد رضی الله عنه را که نسبت حضرت جنید بغدادی

و بایزید بسطامی رحمة الله علیهما فرموده اند از جادهٔ شریعت و احاطهٔ طریقت بیرون نخواهد یافت
و تنقیص و تضعیف نخواهد پنداشت اما بیرونیان که پای در وادی حرکت ارادی نداشته اند
و بسکون جمادی ساکن اند لامحاله در حیرت و تعجب خواهند افتاد که این چیست و از کجاست
فلا باس به فان القول ما قالت حذام اگر منشاء اعتراض شیخ مکتوب دهم از جلد ثانی است این هم
قابل تسلیم نیست چه دران تنقیص این بزرگان درج نیست خصوصاً باین نهج که این بیچاره ها
حقیقت کار در نیافته و به اصل نرسیده گرفتار ظل مانده اند درین شک نیست که لفظ بیچاره
کلمه تنقیص است که در کلام حضرت مجدد رح یافته منشؤ بحث همین است که حضرت مجدد رح ظهور فوق
عرشی را اصلی میفرماید و دیگر ظهور را ظلی و سلطان العارفین و سید الطائفه قلب را قدیم گویند
و لمعه اش را اصلی و حضرت مجدد رح دعوی خود را بدلیل واضح بیان فرموده فانظر الی ما قال
و لا تنظر الی من قال اگر دعوی حضرت مجدد رح بمیزان عقل نمی سنجد بخلاف آن دلیلی پیش
کردنی بود یا بر و منع یا نقض وارد میفرمود در مقامی که محل استدلال باشد این قدر تحریر
کافی نیست عبارت مکتوب دهم از جلد ثانی این است در بیان آنکه هر ظهوریکه باشد بی شایبه
ظلیت نیست بخلاف ظهور فوق عرشی و چون قلب به نهایت خود رسد لمعه از انوار عرشی
اقتباس مینماید شیخ ابویزید بسطامی گوید اگر چه عرش و انچه در عرش است در زاویه قلب عارف
بنهند عارف را از فراخی قلب هیچ احساس بآن نشود شیخ جنید تائید این سخن مینماید و بدلیلی
اثبات آن میکند و میگوید که حادث چون بقدیم مقرون گردد آنرا اثر نماند یعنی عرش و ما فیه
حادث است قلب عارف که محل ظهور انوار قدم است چون آن حادث را با آن قلب قران
واقع شود مضمحل و متلاشی گردد فکیف که محسوس شود عجب هزار عجب رؤسای صوفیه که
سلطان العارفین و سید الطائفه باشند هر گاه چنین گویند عرش مجید را در جنب قلب عارف

هیچ اعتبار نه نهند و عرش را خالی از ظهورات انوار قدم دانسته حادث میگویند و قلب را بواسطه
ظهور انوار قدیم نامند از دیگران چه گوید و چه نویسد نزد این فقیر که مربای جذبات الهی است
آنست که قلب عارف چون بمقتضای استعداد خاص خود بنهایة النهایه رسد و کمال حاصل
کند که فوق آن متصور نباشد قابلیة آن پیدا کند که لمعه از لمعات بی نهایت ظهور انوار عرشی بر وی
فائض گردد و این لمعه نسبت بآن لمعات قطره باشد نسبت بدریای محیط بل اقل عرش
آنست که حضرت سبحانه تعالی آنرا عظیم میگوید و سر استوی آنجا اثبات میفرماید و قلب عارف را
بواسطه جامعیت بر سبیل تشبیه و تمثیل عرش الله میگویند یعنی چنانچه عرش مجید برزخ است
درمیان عالم خلق و عالم امر و عالم کبیر جامع است هر دو طرف خلق و امر را قلب نیز برزخ است
میان عالم خلق و عالم صغیر و جامع است هر دو طرف خلق و امر آن عالم را پس قلب را نیز بر سبیل
تشبیه عرش میتوان گفت بشنو بشنو قابلیت ظهور انوار قدم که از شائبه ظلیت منزه و مبرا است
مخصوص بعرش مجید است هیچکس نه از عالم خلق و نه از عالم امر و نه از عالم کبیر و نه از عالم صغیر این
قابلیت دارد در غیر از عرش مجید قلب عارف کامل بواسطه علاقه جامعیت و برزخیت از ان
انوار اقتباس مینماید و غرفی از بحر بدست می آرد بعد عرش و قلب عارف بتمام المعرفت هر جا ظهور
است بداغ ظلیت متسم است و بوی از اصل نیافته بایزید اگر زنگر این چنین گوید میرسد اما از
جنید بغدادی که مدعی صحو است این سخن زیبا نیست چه کنند که از حقیقت معامله آگاهی نیافتند
و از گرداب دریای ظلیت بساحل نشتافتند این سخن هر چند امروز در نظر اکثر خلق مستبعد می نماید
اما امروز را فردا نزدیک است استعجال نه نمایند أَتَىٰ أَمْرُ اللَّهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ٥
انتهی باقیماند ادعا این معنی که حضرت مجدد رح دعوی کرده اند که انچه ایشان را داده اند هیچکس را
نداده اند این امر هم تصحیح طلب است که این چنین هیچ تحریر یا تقریر حضرت رح از نظر نه گذشته

بر تقدیر تسلیم میگویم که این قول نسبت به معاصرین است نه بلحاظ تمامی متقدمین و متاخرین
تا موجب وحشت گردد و درین باب هیچ شبه نیست که آنچه از کمالات و حالات حضرت مجدد رح را
حاصل بود هیچ کس از معاصرین وی نصیبه ازان نداشت برای ثبوت این دعوی تحریرات
و تقریرات حضرت باقی بالله قدس سره شاهد عدل است که کتب و دفاتر ازان مالامال است
از انجمله آنست که میفرمودند که شیخ احمد آفتابی است که مثل ما هزاران ستارگان در سایهٔ او
گم اند و امروز مثل ایشان زیر فلک نیست و درین امت مثل ایشان چند کس گذشته اند و
ایشان از کمل محبوبان و مرادان اند از انجمله آنست که میفرمودند که درین دو سال شیخی نکرده ایم
دوکانداری کردیم و بازی کردیم الحمد لله که چنین گوهر بی قیمتی بدست آمد از آن جمله آنست که
میفرمودند که تخم پاک این نسبت عزیز الوجود از زمین سمرقند و بخارا آورده در خاک هند کشته ایم
الحمد لله که بعنایت الهی شجرهٔ طیبهٔ اصلها ثابت و فرعها فی السماء زا شده‌هذا و البسط فی المبسوطات

ع درختی است پاک که بیخ آن ثابت است و شاخ وی در آسمان

بالجمله هرگاه حضرت مجدد رضی الله عنه حسب بشارت فیض اشارت حضرت مرشد بر امثال و اقران
خود سرفراز و ممتاز بودند بلکه در امت محمدیه علی صاحبها الصلوة والتحیة مثل حضرت ایشان رح چند
کس گذشته اند تا آنکه حضرت مرشد رح خود را ستاره و حضرت ایشان را آفتاب فرمودند پس اگر بطور
تحدیث بنعمة الله ایما فرمودند که آنچه بایشان داده اند از معاصرین هیچکس را نداده اند جای
وحشت نیست

در پس آئینه طوطی صفتم داشته اند	آنچه استاد ازل گفت همان میگویم

قال و بیشتر غوغاء مردم بر سر آن بود که از ایشان نسبت بحضرت خواجه که پیر و مربی ایشان
بودند تقصیرها در رعایت آداب مریدی و حق نعمت شناسی سر برزد و اگرچه باصطلاح این
قوم ممکن است که مرید در کمال از پیر در گذرد لیکن رعایت ادب و بندگی و نیازمندی و فروتنی

وحق نعمت شناسی باقی است شیخ علاء الدوله سمنانی رحمة الله علیه که در کشف و تحقیق معاملات و وقائع آیتی بود و معلوم میشود که درینباب از پیران خود در گزرانیده هست میگوید اگر سر من بر آسمان ساید هنوز خاک آستانه شیخ عبدالرحمن اسفرائینی و شیخ ابوعلی لالا باشد ؎

بلند مرتبه زین خاک آستان شده ام	غبار کوی توام گر بر آسمان شده ام

اقول غوغای عوام کالانعام قابلیت این معنی ندارد که بر آن گوش داشته شود و مفتریات ایشان نسبت باکابر دین باور پنداشته شود ؎

بدل فگار دارم گله بے نهایت از تو	بکدام امید داری نه کنم شکایت از تو

بسا[۱] است که مردمان جاهل نابلد از کوی معارف غوغای بردارند و امری خلاف واقع که

[۱] حق اینست که اگر مریدی کامل کدامی امر واقعی نسبت پیر بزرگوار خود بمعرض بیان در آرد آنرا بر منقصت محمول کردن سخت نادانی است حماد دباس رح که در طریقت پیر روشنضمیر حضرت پیران پیر علیه الرحمه بوده اند کما یظهر من بهجة الاسرار وغیرها نسبت ایشان حکایتی مشهور نقل میکنم ملاحظه فرموده شود منقول است از شیخ ابی الحسن علی بن محمد بن احمد بن حسین بغدادی صوفی معروف به سقا رحمة الله علیهم که شیخ ما شیخ محی الدین عبدالقادر جیلانی رضی الله عنه زیارت مقبرهٔ شونیزی روز چهارشنبه بیست و هفتم شهر ذیحجه سنه پانصد و بست و نه کرد و با وی رضی الله عنه گروهی از فقها و فقرا بودند و نزد قبر شیخ حماد دباس قدس سره زمانی دراز ایستاد تا که گرمی آفتاب سخت شد و مردم پس وی رضی الله عنه ایستاده بودند چون از انجا بازگشت سرور در چهرهٔ وی معلوم میشد یاران اش از سبب طول قیام پرسیدند فرمود برآمده بودم از بغداد روز جمعه منتصف ماه شعبان سنه چار صد و نود و نه با جماعهٔ از یاران شیخ حماد برای ادای نماز جمعه در جامع رصافه و شیخ حماد نیز دران جماعه بود چون بقنطره نهر رسیدیم شیخ حماد مرا از دست خود دفع کرده در نهر فرو انداخت و ایام شدت سرما بودند پس بسم الله گفته نیت غسل جمعه نمودم و بر بدن من جبه صوف و در آستین اجزای کتاب بودند دست بلند کردم تا اجزای کتاب تر نشوند و آنها مرا گذاشته رفتند پس از آب برآمدم و جبه را شلیدم و از پس ایشان روان شدم و از سرما سخت اذیت یافتم و یاران شیخ حماد حقارت من کردند آنها را زجر کرد و گفت که اذیت ندادم او را مگر برای امتحان او پس دیدم او را کوهی استوار که جنبش نمیکند امروز شیخ حماد را در قبر او دیدم که حلهٔ جواهر در بر و تاج یاقوت بر سر و در هر دو دست سوار در رو در هر دو پای او نعلین زر هست و دست راست او در اختیار او نیست گفتم این چیست گفت این همان دست است که بهمان ترا در نهر انداخته بودم آیا عفو میکنی گفتم آری گفت سوال کن از خدا تعالی تا دست من بمن باز دهد پس ایستادم برای سوال از باریتعالی و پنج هزار ولی در قبور خود ها ایستادند و از باریتعالی اجابت مسالت من خواستند و نزد من شفاعت میکردند برای اتمام مسالت پس قائم ماندم در مقام سوال تا که عطا فرمود وی تعالی دست او باو و با من از آن دست مصافحه نمود و کامل (بقیه در صفحه ۱۱۷)

عقل و دوربین زنهار باورش نه کند بمعرض بیان آرند مکاتیب شریف از مدائح و شکرگزاری حضرت مرشد رح مالامال است پس این چنین غوغای بی سروپای غوغائیان روسیاه زنهار قابل اعتبار نباشد عرضداشت های حضرت مجدد که به پیر بزرگوار خود تحریر فرموده نگریستنی است که چها از آداب مملو است در مکتوب هجدهم از جلد اول به پیر و مرشد عرض میکنند امیدوار توجه و عنایت است از خرابی خود چه عرض نماید و هرچه خود می یابد از عنایات توجه عالی است والامن همان احمد پارینه که هستم هستم

در مکتوب چهل و دوم از جلد ثانی موسوم خواجه جمال الدین تحریر است انچه مرا از علم و معرفت حاصل شده است همه ببرکت تربیت پیران است و علم باطن از الف با تا بملکه مولویت بمحض توجهات علیه ایشان آن یافته ام که اهل مجاهده را در سنین حاصل نیست ؎

هرکه به تبریز یافت یک نظر شمس دین	طعنه زند بر دهنه خنده کند بر چله

همچنین انچه الفاظ فروتنی و کسرنفسی و شکرگزاری بخدمت هردو پیرزادهای خود عنی حضرت خواجه عبید الله و خواجه عبد الله رحمهما الله تحریر فرموده اند نگریستنی است در مکتوب دوصد و شصت و ششم از جلد اول موسوم به خواجه عبد الله رح تحریر یافت بعد الحمد والصلوة وتبلیغ الدعوات

شد سردا در وات مذکور بین میگویند که چون این سخن مشهور شد در بغداد جمع شدند مشائخ صوفیه بغداد از اصحاب شیخ حماد تا مطالبه کنند از شیخ محی الدین عبد القادر رضی الله عنه تحقیق انچه گفته است در حق شیخ حماد و بسیاری از فقرا تابع ایشان گشتند و بمدرسه وی رضی الله عنه آمدند لیکن هیچ یکی بنابر اجلال وی رضی الله عنه سخن نکرد پس وی رضی الله عنه خود بیان مقصود ایشان نمود و فرمود که اختیار کنید دو کس را از مشائخ تا ظاهر شود شمارا انچه گفته ام بر زبان آنها همه اتفاق کردند بر شیخ ابی یعقوب یوسف بن ایوب بن یوسف همدانی که آن زمان به بغداد آمده بود و بر شیخ ابی محمد عبد الرحمن بن شعیب بن مسعود کردی که مقیم بغداد بود و هردو صاحب کشف خارق و حال فاخر بودند و همه گفتند که برای بیان آن بر زبان هردو شیخ مهلت یک جمعه دادیم وی رضی الله عنه فرمود که از مقام خود ها نخواهید برخاست که این سخن مر شمارا تحقیق خواهد شد پس سر فرو کردند همه سرها فرو کردند پس فقرا از خارج مدرسه بانگ برآوردند ناگاه شیخ یوسف پابرهنه سخت دوان آمد بمدرسه در آمد و گفت که مشهود گردانید بر من خدا تعالی درین ساعت شیخ حماد را وی بمن گفت که ای یوسف زود رو بمدرسه شیخ عبد القادر رض و مشائخ را که در آن جمع شده اند بگو شیخ

بجناب مخدوم زادہای کرام بنماید کہ این فقیر از سر تا قدم غرق احسانہای والد بزرگوار شما است درین طریق سبق از الف و ب را از ایشان گرفتہ است وتہجی حروف این راہ از ایشان آموختہ ودولت اندراج النہایۃ فی البدایۃ را ببرکت صحبت ایشان حاصل کردہ وسعادت سفر در وطن را بصدقہ خدمت ایشان یافتہ توجہ شریف در دو نیم ماہ این ناقابل را بنسبت نقشبندیہ رسانیدہ وحضور خاص این اکابر را عطا فرمودہ ودرین مدت قلیل آنچہ از تجلیات وظہورات وانوار والوان وبے رنگیہا وبے کیفیہا کہ بطفیل ایشان روی دادہ چہ شرح دہد وچسان تفصیل آن نماید بہمین توجہ شریف کم دقیقہ ماندہ باشد کہ در معارف توحید واتحاد وقرب ومعیت واحاطہ وسریان کہ برین نکشاوند واز حقیقت آن اطلاع ندادند شہود وحدت در کثرت ومشاہدہ کثرت در وحدت از مقدمات ومبادی این معارف است بالجملہ انچاکہ نسبت نقشبندیہ است وحضور خاص این اکابر نام این معارف بزبان آوردن ونشا این شہود ومشاہدہ را بیان نمودن از کوتہ نظری است کارخانہ این اکابر بلند است بہر زرّاستے ورقاصی نسبت ندارد وہر گاہ این طور دولتے رفیع القدر از حضرت ایشان باین رسیدہ باشد اگر در مدت عمر سر خود را پای مال اقدام خدمہ عتبہ علیہ شما کردہ باشد ہیچ نہ کردہ باشد از تقصیرات خود چہ عرض نماید واز شرمندگی ہا خود چہ اظہار کند اما معارف آگاہ خواجہ حسام الدین احمد را حق سبحانہ تعالی از ما جزا خیر دہاد کہ مؤنت ما مقصران را بر خود التزام نمودہ کمر ہمت را در خدمت خدمہ عتبہ علیہ بستہ اند وما دور افتادگان را فارغ ساختہ ؎

گر بر تن من زبان شود ہر موی	یک شکر وی از ہزار نتوانم کرد

انتہی رعایت آداب وشکر گزاری ازین تقریر آموختنی است کہ بسبب فیوضاتی کہ از پیر ومرشد حاصل شدہ نمود را میخواہند تا پائمال اقدام خدمہ علیہ پیرزادگان خود کنند شیخ حسام الدین را

دعای خیر و شکر ها می کنند که وی متکفل خبرگیری اندور مکتوب چهل و دویم از جلد ثانی میفرمایند پیران من و بخدا رهنمایان من بتوسل ایشان درین راه چشم وا کرده ام و بتوسط شان ازین مقوله لب کشاده ام در طریقه سبق الف و با از ایشان گرفته ام و ملکه مولویت بتوجه شان حاصل کرده اگر علم دارم بطفیل ایشان است اگر معرفت است هم اثر التفات شان طریق اندراج النهایة فی البدایة را ازین بزرگان آموخته ام و نسبت انجذاب بجهت قیومیت از ایشان اخذ نموده بیک نظر ایشان آن دیده ام که مردم در اربعین نه بینند و بیک کلام شان آن یافته ام که دیگران در سنین نیابند ع

آنکه به تبریز یافت یک نظر شمس دین		طعنه زند بر دهنه سخره کند بر چله
نقشبندیه عجب قافله سالارانند	ع	که برند از ره پنهان به حرم قافله را

انتهی این است کیفیت مکتوبات شریف که بطور انموذج گذارش رفته معهذا در دیگر رسائل حضرت مجدد رح آنچنان محامد حضرت پیر و مرشد زیب اندراج یافته که کمتر کسے مرشد خود را باین مناقب عظمی ستوده باشد ملاحظه فرموده شود حضرت مجدد رح در رساله مبدء و معاد میفرمایند ما چهار کس بودیم در ملازمت خواجه خود که پیش هر دم در میان سائر یاران امتیاز داشتیم و هر کدام ما را نسبت بحضرت خواجه اعتقاد علیحده بود و معامله جدا این فقیر به یقین میدانست که مثل این صحبت و اجتماع و مانند این تربیت و ارشاد بعد زمان آن سرور علیه و علی آله الصلوٰت و التسلیمات هرگز بوجود نیامده است و شکر این نعمت بجای آورد که اگرچه بشرف صحبت خیر البشر علیه و علی آله الصلوٰة و السلام مشرف نشد باری از سعادت این صحبت محروم نمانده و حضرت خواجه ما از احوال آن سه دیگر چنین میفرمودند که فلانی مرا صاحب تکمیل میداند اما صاحب ارشادی بپندارد و نزد او مرتبه ارشاد زیاده از مرتبه تکمیل بوده و فلانے بما کاری ندارد و آن دیگر را میفرمودند که نسبت بما انکار دارد و هر کدام

مارا باندازه اعتقاد وبهره رسید باید دانست که اعتقاد مرید بافضیلت پیر واکملیت او از ثمرات محبت است واز نتائج مناسبت که سبب افاده واستفاده است اما باید که پیر را بر جماعه که فضل آنها در شرع مقرر شده است فضل ندهد که موجب افراط است ومحبت آن مذموم است شیعه را خرابی از فرط محبت اهل بیت آمده ونصاری از افراط محبت حضرت عیسی را علی نبینا وعلیه الصلوة والسلام ابن الله خواندند ودر خسارت ابدی مانده لیکن اگر بر ماسوای اینها فضل بدهد مجوز است بلکه در طریقت واجب واین فضل دادن نه باختیار مرید است بلکه اگر مرید مستعد است بی اختیار در وی این اعتقاد پیدا میگردد وبوسیله آن کمالات پیر را اکتساب میفرماید اگر این فضل دادن او باختیار باشد وبه تکلف پیدا کند مجوز نباشد ونتیجه نه بخشد حضرت مجدد رح در رساله مکاشفات غیبیه میفرماید امروز قائم مقام این حضرات علیه ونائب مناب اکابر نقشبندیه اَلْوَاصِلُ اِلٰی نِهَایَةِ النِّهَایَةِ الْبَالِغُ اِلٰی اَقْصٰی دَرَجَاتِ الْوَلَایَةِ قُطْبُ دَائِرَةِ مَدَارِ الْخَلَائِقِ کَاشِفُ اَسْرَارِ اَهْلِ الْحَقَائِقِ اَلْفَرْدُ الْکَامِلُ فِی الْمَحَبَّةِ الذَّاتِیَّةِ الْمُحَقِّقُ الْجَامِعُ لِکَمَالَاتِ الْوَلَایَةِ الْمُحَمَّدِیَّةِ مُسْنَدُ اَهْلِ الرَّشَادِ وَالْهِدَایَةِ مُرْشِدُ طَرِیْقِ دَرْجِ النِّهَایَةِ فِی الْبِدَایَةِ زُبْدَةُ الْعَارِفِیْنَ قُدْوَةُ الْمُحَقِّقِیْنَ مثنوی

شرح او حیف است با اہل جہان	ہمچو راز عشق باید در نہان
لیک کشفم وصف او تاره بوند	بیش ازان کز فوت آن حسرت خورند

شَیْخُنَا وَمَوْلَانَا وَمَلَاذُنَا الشَّیْخُ الْاَجَلُّ الْعَارِفُ الْاَکْمَلُ مُحَمَّدُنِ الْبَاقِیْ اَبْقَاهُ اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ وَسَلَّمَهٗ در اوائل حال حسب تعلیم شیخ ظاهر بحضور خواجها مشرف گشتند وبمقام جذبه ایشان رسیدند ودر آنجا استهلاک واضمحلال حاصل کردند ودر آن مقام نحوی از بقا وشهود وحدت وکثرت پیدا کردند وسر ایشان بنور نهایت النهایة که مقام قطبیة ارشاد بآن منوط است مملو ومستور گشت

چنانچه بعد از اجازت شیخ ظاهر با آن نور منوط علیه ارشاد یا شهود وحدت در کثرت تربیت
طالبان فرمودند و در مقام ارشاد و تکمیل شان عظیم پیدا کردند در یک صحبت ایشان آنقدر
طالبان را فوائد حاصل می گشت که به ریاضات مجاهدات شاقه حاصل نمیشد با وجود این از
مقام اقطاب اثنی عشر نصیبے کامل حاصل کرده بودند و ایضاً بمسلک خاص حضرت فاروق
متوجه فوق گشته بودند و سلوک آفاقی را نیز تا عین ثابته خود طی کرده بودند درین اثنا عنایت خداوندی
جل شانه در رسید و راه سلوک آفاقی را برایشان وا کردند و بآن راه متوجه اسمی که رب ایشان است گشتند
و بآن اسم رسیده در درجات ولایت و شهادت و صدیقیت ترقی نموده از همین راه به غیبت ذات رفتند
و در نقطه نهایت النهایه مستهلک گشتند و بسیادت عظمی که حضرت امیر در شان حضرت امام حسن رضی الله تعالی
عنهما فرموده اند که ابنی هذا سیدست مشرف گشتند و حضرت امام در آن نقطه همین نسبت استهلاک دارند
و در همان نقطه یک قسم بقا که مناسب بقاے قطب ارشاد است و حضرت خواجه نقشبند همین قسم بقا در آنجا
دارند پیدا خواهند کرد و ازین که ایشان به غیبت ذات رسیدند از اولیاء الله کم کسے رسیده است در اصل
به رسیدن بآن مطلب عالی مخصوص بعض اکابر الاکابر است خصوصاً تا محبوب نباشد ازین راه به غیب
نمی تواند رفت یا بتصرف محبوب کامل مکمل بی این دو طریق رفتن صورت ندارد و از راه افراد باین مطلب
میرسند یا از راه معینه اما از راه سلوک ترقیات نموده بآن نهایت رسند بسیار دشوار بلکه محال می نماید الا للمحبوب
المراد که به جذبات قویه در ربایند و بمقصد رسانند طوبی لارباب النعیم نعیمها **قال** و یکی از ان
مواضع که بسے خطرناک و از رعائت مقام ادب دور است آنست که در باب حضرت غوث الثقلین
رضی الله عنه گفته اند که کثرت ظهور کرامات از ایشان از جهت آن بود که نزول ایشان ناقص بود
اقول این انتساب صحیح نمی نماید هرگز حضرت مجدد رضی الله عنه نزول حضرت غوث الثقلین رضی الله
عنه را ناقص نفرموده اند حضرت مجدد رحمة الله علیه در مکتوب دو صد و شانزدهم از جلد اول می
فرمایند مدار کثرت خوارق بر دو چیز است در وقت عروج بلند تر رفتن و در وقت نزول کمتر فرود
آمدن بلکه اصل عظیم در ظهور کثرت خوارق قلت نزول است جانب عروج بهر کیفیت که باشد زیراکه

در توجیه انتساب نقصان نزول بحضرت غوث الثقلین

صاحب نزول بعالم اسباب فرود می آید و وجود اشیا را مربوط باسباب می یابد و فعل مسبب الاسباب
را در پس پردہ اسباب می بیند و آنکہ نزول نکردہ است یا نزول کردہ و باسباب نرسیدہ نظر او ہمہ
فعل مسبب الاسباب است و بس زیرا کہ اسباب تمام از نظر او مرتفع گشتہ است لاجرم حضرت
حق سبحانہ تعالی بمقتضای ظن ہرکدام با ہرکدام علیحدہ معاملہ میفرماید وکار اسباب بین را
باسباب می اندازد و آنکہ اسباب نمی بیند کار او را بے توسط اسباب مہیا می سازد و حدیث
قدسی اَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِیْ بِیْ[1] شاہد این معنی است نادرت ہا بہ خاطر می طلبیدہ
کہ وجہ چیست کہ اولیای کمل این امت بسیار گزشتہ اند اما این قدر خوارق کہ از حضرت
سید محی الدین عبد القادر جیلانی قدس سرہ ظاہر گشتہ است از ہیچ کدام آنہا ظہور نیافتہ آخر الامر
حضرت حق سبحانہ وتعالی سر این معما را ظاہر ساخت و معلوم فرمودہ کہ عروج ایشان
از اکثر اولیا بلند تر واقع شدہ است و در جانب نزول تا بمقام روح فرود آمدہ اند
کہ از عالم اسباب بلند تر ست مناسب این مقام حکایت خواجہ حسن بصری و حبیب
عجمی[2] است منقول ست کہ روزی حسن برلب دریا ایستادہ بود و انتظار کشتی میبرد

---

[1] من نزد ظن عبد خود ہستم کہ با دارد [2] حبیب عجمی رح کرامات در ریاضات شاق داشت در ابتدا مال دار بود و ربا دادی
بہ بصرہ و ہر روزہ بہ تقاضائی معاملت خود رفتی دگر ندادی نرفتی الا یا مزد خود طلب کردی و نفقہ خود از ان ساختی روزی طلب مال رفتہ بود آن
مدیون در خانہ نبود زنش گفت شوہر غائب است و مرا چیزی نیست گوسفندی کشتہ بودم جز گردن چیزی از ان نماندہ است اگر
خواہی بتو دہم گفت شاید آن گردن گوسپند بگرفت و بخانہ رفت و زن را گفت این از سود است زن گفت نان و ہیزم نیست
گفت بروم بہ سود نان و ہیزم بیارم برفت و ہم برین طریق نان و ہیزم آورد زن دیگ بہ نہاد چون پختہ شد خواست کہ در
کاسہ کند سائلے بر در آواز داد و چیزی خواست حبیب گفت برو کہ چیزی بتو نرسد کہ بدین قدر کہ بتو دہم تو توانگر نشوی و
ما درویش شویم سائل نومید بازگشت زن حبیب چون کفچہ در دیگ کرد ہمہ خون شدہ بود شوہر را آواز داد کہ بیاد بہ بین
کہ بشومی تو چہ پیدا شد حبیب چون آن بدید آتشی در دلش افتاد کہ ہرگز آن آتش فرو ننشست گفت ای زن از ہر چہ بد بود توبہ
کردم و روز دیگر بیرون آمد تا بطلب غریمان رود و سیمہا باز گیرد و دیگر سود نہ دہد روز آدینہ بود و کودکان بازی میکردند

که از آب بگذرد درین اثنا حبیب عجمی رسید پرسید که چرا ایستاده اید گفت انتظار
کشتی می برم حبیب گفت چه احتیاج کشتی است شما یقین ندارید خواجه حسن گفت
تو علم نداری حبیب بی اعانت کشتی از آب گذشته رفت و خواجه در انتظار کشتی
ایستاده ماند حسن بصری چون بعالم اسباب فرود آمده بود با او بتوسط اسباب معامله
فرمودند و حبیب عجمی چون اسباب را درست از نظر انداخته بود بی توسط اسباب با او
زندگانی میکردند اما فضل حسن راست که صاحب علم است و عین الیقین را بعلم الیقین
جمع کرده و اشیا را چنانکه هست دانسته چه نفس الامر قدرت در پس حکمت مستور ساخته اند

چون حبیب را دیدند گفت حبیب با خود آمده دور شوید تا گرد پای او بما نرسد که همچو او بدبخت شویم حبیب این را بشنید و بهم بر آمد و سوی مجلس حسن بصری نهاد
بر زبان حسن چیزی رفت که یکبارگی دل حبیب را غارت کرد پس توبه کرد و بخدمت حسن از مجلس باز گشت که بخانه آید در راه همان کودکان رسید با یکدیگر
گفتند دور شوید که حبیب تائب آمد تا گرد ما بر وی نشیند که در حق عاصی شویم حبیب گفت الهی بدین یک روز که با تو آشتی کردم اثر این بهای
دوستان ساختی و نام من به نیکویی بر دل انداختی پس منادی کرد که هر که را از حبیب چیزی می باید داد و بیاید و خط خود را باز ستاند جمله جمع شدند و
مالها که گرد کرده بود به مردمان داد تا چنان شد که هیچ نماند یکی بیامد و چنین دعوی کرد پیراهن خود بوی داد دیگری بیامد دعوی کرد چادر زن بوی داد و خود
برهنه ماند بر لب فرات صومعه ساخت و در آنجا بعبادت حق مشغول شد روز از حسن بصری علم می آموخت و شب عبادت میکرد و او را عجمی از آن
می گفتند که قرآن درست نتوانست خواند چون روزگاری بر آمد زن او بی نوا شد گفت نفقه می باید حبیب گفت بکار روم هر روز بصومعه می رفت
و بعبادت مشغول شد شب بخانه رفت زن گفت چیزی نیاوردی حبیب گفت آن کس که من از برای او کار کردم کریم است از کرم او شرم داشتم
که چیزی خواهم او خود چون وقت آید دهد و می گوید که هر ده روز مزد می دهم پس هر روز بصومعه می رفت و عبادت می کرد تا ده روز تمام شد روز دهم
اندیشه کرد که من امشب چه بخانه برم در آن تفکر فرو رفت حق تعالی حمالی فرستاد و بدر خانه او با یک خروار آرد و حمالی با یک سلوخ گوشت و حمالی دیگر با روغن و عسل و جوانی ماه رو
با ایشان با صره سیصد درهم بدر خانه حبیب آمد و در بکوفت و آن چیزها را بزن حبیب بداد و گفت این خداوند کار فرستاده است و می گوید که با حبیب
بگوی که در کار افزاید تا من در مزد افزایم این بگفت و برفت چون شب با مد حبیب شرمزده بدر خانه آمد بوی طعام از خانه وی می آمد زنش پیش
آمد و تواضع نمود و گفت این کار از برای که میکنی که آن کس نیکو بهتر است با اکرام و شفقت و چنین و چنان فرستاد و چنین و چنین گفت و پیغام چنین و چنین کرد حبیب گفت عجب ده روز کار
کردم با من این نیکی کرد که اگر بیش ازین کنم دانی چه کند پس بکلیت روی از دنیا بگردانید و عبادت حق بیگزید تا از بزرگان مستجاب الدعوات

وجیب عجمی صاحب سکر ست نفسے بہ فاعل حقیقی دارد بی آنکہ اسباب را دخلی بود واین دید مطابق نفس الامر نیست زیرا کہ
توسط اسباب بحسب واقعہ کائن است اما معاملہ تکمیل وارشاد برعکس ظہور خوارق است زیرا کہ در مقام ارشاد ہر چند نازل تر
کامل تر کہ در ارشاد حصول مناسبت تمام میان مرشد و مرشد درکار است کہ منوط بنزول است وبدانید کہ اغلب
آنست کہ ہر چند بالا تر فرود آید لہذا حضرت رسالت از ہمہ بالا تر رفت و در وقت نزول
از ہمہ فرود آمدہ انتہی پس ازین کلام بوی نقصان نسبت بحضرت غوث انام مشام
عوام نمی رسد چہ جای خواص زیرا کہ محصل کلام حضرت مجدد رضی اللہ عنہ این است
کہ چون عروج حضرت غوث الثقلین از اکثر اولیا بلند تر واقع ست ونزول ایشان
تا بمقام روح فرود آمدہ ست کہ از عالم اسباب بلند تر ست واز خواص این مقام
ست کہ درینجا نظر بر اسباب نمی باشد بلکہ توجہ بطرف مسبب می ماند لہذا از حضرت
ایشان خوارق عادات کثیرہ بظہور پیوستہ واین نزول امریست کامل فی حد
ذاتہ کہ سبب ظہور خوارق ست حضرت مجدد رضی اللہ عنہ در ہیچ جا این نزول را
ناقص نہ فرمودہ اند معلوم نیست کہ حضرت معترض منقصت از کجا استنباط نمودہ
حضرت مجدد رح در رسالہ مبدء ومعاد می فرماید واصلان نہایۃ النہایہ را در وقت
رجوع قہقری نزول باسفل عنایات است ومصداق وصول نہایۃ النہایہ ہمین
نزول غایۃ الغایہ ست وچون نزول باین خصوصیت واقع می شود صاحب
رجوع بکلیت خود متوجہ عالم اسباب می گردد نہ آنکہ بعض او متوجہ جناب حق ست
سبحانہ وبعضے دیگر متوجہ خلق کہ این علامت عدم وصول ست بہ نہایۃ النہایۃ وعدم
نزول ست بغایۃ الغایۃ انتہی درین مقام شبہ بطور دیگر باین طور ناشی می شود کہ نزد
صوفیہ قدس اللہ اسرارہم نزول تا بمقام قلب غایت نزول ست کہ بعد ازان نزولے
نیست واین ہم در مقررات ایشان ست قدس اللہ اسرارہم کہ ہر کہ نازل تر ست
کامل تر ست پس ہر گاہ حضرت مجدد رضی اللہ عنہ نزول حضرت غوث الثقلین

رضی اللہ عنہ را تا بمقام روح فرمودہ پس گویا درجہ واحدہ از درجات نزول ہنوز
باقی است واین مستلزم نقصان است ازاحۂ این شبہ باین طریق اسان است
کہ سخن درین نمیرود کہ نزول تا بمقام قلب اکمل نیست صرف درین است کہ ایا
اکملیت او برائے تکمیل وارشاد است یا برای ظہور خوارق عادات وکثرت کرامات
الحق نزول تا بمقام قلب اکمل است از نزول تا بمقام روح لیکن اکملیت او براے ارشاد
وفیضان حق است تعالی شانہ نہ براے ظہور کثرت خوارق کہ او منوط بہبوط است
تا بمقام روح فقط پس نزولے کہ علت ظہور خوارق است اکمل است بذات خود برابر
است کہ دران وقت مخصوص نزول تا بمقام قلب کہ علت ارشاد است یافتہ می شود
یا نہ اکملیت علت ظہور کثرت کرامت موقوف بر اکملیت علت ارشاد نیست ویکی
بدیگرے متعلق نے ارشاد چیزے دیگر است وکرامت شئ آخر وحضرت مجدد رضی
اللہ عنہ بصدد بیان وجہہ ظہور کثرت کرامت اند نہ درپے بیان کیفیت وکملیت ارشاد
توضیح جواب این است کہ معاملہ ارشاد خلاف معاملہ خوارق است زیراکہ در مقام
ارشاد ہرکہ نازل تر است کامل تر است چہ در ارشاد حصول مناسبت درمیان
مرشد و مرشد از اہم مہمات است وآن منوط بر غایت ہبوط است ازینجا است کہ از
اکثر متوسطان این راہ آن قدر افادہ وافاضہ بہ ظہور آمدہ کہ از منتہیان عشر
عشیر آن بوقوع نرسیدہ زیراکہ متوسطان بہ نسبت منتہیان بیشتر مناسبت
بمبتدیان دارند پس مدار قلت وکثرت افادہ بر رجوع وہبوط قرار یافتہ نہ بر انتہا
وعدم انتہا درین صورت قلب کہ از عالم امر است حق سبحانہ تعالی اورا بعالم خلق
تعلق وتعشق دادہ بعالم خلق فرود آوردہ بمضغہ گوشت کہ زیر پستان چپ مایل
بہ پہلو وبفاصلہ دو انگشت است تعلق خاص بخشیدہ وعلاقہ مخصوص عطا فرمودہ
پس ہرگاہ مقربان درگاہ حضرت صمدیت ومقبولان بارگاہ حضرت خاتمیت

نزول باین مقام فرمایند آنگاه بالکلیه متوجه بعالم اسباب می شوند و فعل مسبب
را در پس پرده اسباب می بینند و این مقامیست که افضل است از نزول تا بمقام
روح زیرا که ارشاد و هدایت باو مربوط است یعنی اینکه اغلب همین است که وقتی
که نزول پایان تر بود ارشاد بالاتر رود چنانکه حضرت سرور صلی الله علیه وسلم
از همه انبیا علیهم السلام پایان تر فرود آمده و در دعوت و ارشاد از همه بالاتر رفته
که بر سائر موجودات و کافه مخلوقات مرسل گشته چه بواسطه نزول تام مناسبت
بهمه پیدا کرده و راه افاده بتمام تر گردیده ؎

پیش از همه شاهان غیور آمده	هر چند که آخر بظهور آمدهٔ
ای ختم رسل قرب تو معلوم شد	دیر آمدهٔ زراه دور آمدهٔ

حضرت آدم علی نبینا و علیه السلام پایان تر نیست بلکه فوق تر است اما ارشاد
ازو مقصود نیست که عین مقصود است کما استتر فیه ازینجا هویدا گردیده که نفس
ارشاد منوط بر نهایت هبوط نیست البته کامل تر بودن آن مربوط بر انسست و
فرقیکه در میان اکمل و کامل است مخفی نیست ازینجا است که جمله انبیا علیهم السلام
کامل بودند و پیغمبر ما صلی الله علیه وسلم اکمل قال سبحانه تعالی تِلْكَ الرُّسُلُ
(فرمود الله تعالی) (این پیغمبران اند که فضیلت دادیم)
فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ پس حاملان اول اول اند و حاملان ثانی ثانی یعنی آنانکه
(بعض ایشان را بر بعض ۱۲)
تا بمقام قلب نزول نموده اند اکمل اند و آنانکه تا بمقام روح نزول آورده اند
کامل نه اینکه ایشان ناقص اند نَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنْ ذٰلِكَ بالجمله هنگام نزول تا
(پناه میخواهیم از خدا ازین ۱۲)
بمقام روح توهم نقصان صرف بیجا است و حضرت مجدد رضی الله عنه هرگز نزول حضرت
غوث الثقلین رضی الله عنه را ناقص نه فرموده اند و رجوع الی البدایت فی نفسه
کمال است نه نقص حضرت مجدد رحمة الله علیه در معارف لدنیه می فرماید —
إِنَّ الْعِنَايَةَ الْإِلٰهِيَّةَ جَلَّ سُلْطَانُهُ جَذَبَتْنِيْ جَذْبَ الْمُرَادِيْنَ أَوَّلًا ثُمَّ سَيَّرَتْنِيْ

طی منازل السلوک ثانیا فوجدت اللہ سبحانہ اولا عین الاشیاء
کما قالہ ارباب التوحید الوجودی من متأخری الصوفیۃ ثم وجدتہ
اللہ تعالی فی الاشیاء من غیر حلول وسریان ثم رأیتہ تعالی بعد
الاشیاء ثم قبل الاشیاء ثم رأیت اللہ سبحانہ وما رأیت شیئا من الاشیاء وھو
المعنی بالتوحید الشھودی وھو المعبر بالفناء وھو قدم
اول یوضع فی اطوار الولایۃ وکمال اسیر فی البدایۃ وھذہ
الرؤیۃ فی ای مرتبۃ کانت من المراتب المذکورۃ تحصل
اولا فی الآفاق وثانیا فی الانفس ثم توجہت الی البقاء الذی
ھو قدم ثان فی الولایۃ فرأیت الاشیاء ثانیا ووجدت اللہ
تعالی عینھا بل عین نفسی ثم وجدتہ تعالی قبل الاشیاء
بل قبل نفسی ثم رأیتہ تعالی بعد الاشیاء بل بعد نفسی
ثم رأیت الاشیاء وما رأیت اللہ تعالی اصلا وھی النھایۃ
ھی الرجوع الی البدایۃ والعود الی مرتبۃ العوام وھذا المقام
ھو اتم مقامات دعوۃ الخلق الی الحق سبحانہ واکمل منازل
التکمیل والارشاد لتمیز المناسبۃ الی الخلق المقتضیۃ لکمال الافادۃ
ذلک فضل اللہ یؤتیہ من یشاء واللہ ذو الفضل العظیم وکل من الاحوال
المذکورۃ والکمالات المسطورۃ حصل لی بل لکل من وصل
بطفیل افضل الانبیاء واکمل البشر علیہ وعلیھم من الصلوات افضلھا
حضرت غلام علی شاہ صاحب رحمۃ اللہ علیہ در رسالہ کہ بجواب حضرت شیخ تالیف
فرمودہ می فرمایند قولہ شما نزول حضرت غوث الثقلین رضی اللہ تعالی عنہم نوشتہ
اید الیشان وجہ ظہور کثرت خوارق عادات از جناب غوث الاعظم نوشتہ اند کہ

عروج ایشان از اکثر اولیاء بلند تر واقع شدہ وجہت کثرت ظہور خوارق گردید و
ہیچ جا نسبت نقصان نزول بآن حضرت نہ کردہ اند معاذ اللہ آنچہ مقربان مے
خواہند میگویند معلوم نیست کہ حضرت شیخ عبد الحق نقصان از کجا نوشتہ اند چنانکہ
در کلام ایشان تجسس کردہ شد ہیچ جا نسبت نقصان بآنجناب نکردہ اند در صورت
نقصان نزول افاضہ کم می شود و افادت جناب مبارک حضرت غوث الثقلین
واسطہ فیض ولایت اند در عدا د اصحاب کبار و اہلبیت عظام داخل اند رضی اللہ
تعالیٰ عنہم و خود را نایب وآنجناب را منیب نوشتہ اند کہ خلیفہ قائم مقام پیر مے شود
و در رسالہ دیگر می فرمایند قولہ شما در باب حضرت غوث الثقلین قدس سرہ آنچہ
از مقام ادب نوشتید کہ نزول ایشان ناقص بود نیز خلاف واقع است ہیچ جا
این سخن نفرمودہ اند بلکہ در بارۂ غوث اعظم در مکتوب آخر جلد ثالث مکتوبات
خود نوشتہ اند کہ وصول فیوض و برکات در راہ ولایت بہر کہ باشد از اقطاب
و نجبار بہ توسط شریف ایشان مفہوم می شود معاملہ اولین بوجود حضرت
شیخ تعلق دارد ایشان واسطۂ رشد و ہدایت اند و در ہمان مکتوب خود را
نایب وایشان را منیب خود نوشتہ اند کہ استفادہ از طریقہ علیا قادریہ نیز دارند
و در رسالۂ مکاشفات غیبیہ میفرمایند کہ واصلان ذات کہ بافراد ملقب اند
اقل قلیل اند اکابر صحابہ و ائمہ اثنا عشر از اہل بیت رضی اللہ تعالیٰ عنہم باین
دولت فائز اند و از اکابر اولیا غوث الثقلین شیخ عبد القادر جیلانی رضی اللہ عنہ باین دولت
ممتاز اند و درین مقام شان خاص دارند و اولیاء دیگر ازین خصوصیت
قلیل النصیب اند و قرب شان بآن خصوصیت از ہمہ زیادہ درینباب تشارک
اند ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيْهِ مَنْ يَّشَآءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ و در
رسالہ مبدء و معاد میفرمایند کہ این درویش را درین عروج اخیر کہ عروج در

مقامات اصلیہ ست بلند از روحانیت حضرت غوث الثقلین محی الدین شیخ عبد القادر
جیلانی بودہ بقوت تصرف ازان مقامات گزرانیدہ باصل الاصل واصل گردانید
انتہی ازین ہر سہ عبارات کہ حضرت ایشان نوشتہ اند علو کمالات حضرت غوث
الثقلین وحسن عقیدہ وادب آن قطب معظم رضی اللہ تعالے عنہما در یاب اما تحریر
این معنی کہ نزول ایشان تا مقام روح واقع شدہ ہیچ دور از ادب نیست ظہور
کثرت خوارق کہ از حضرت غوث اعظم ظاہر گشت از ہیچ کدام اولیاء آن
قدر ظہور نیافتہ بیان نمودہ اند کہ عروج حضرت غوث اعظم از اکثر اولیاء اللہ
بلند واقع شدہ و در جانب نزول تا مقام روح فرود آمدہ اند کہ از عالم اسباب
بلند تر است ازین تحریر ہیچ منقصتے بحضرت شیخ قدس سرہ عائد نمی شود کما لا یخفی
ہمچنین آن متادب بہ اداب رسول خدا صلے اللہ علیہ وسلم رعایت آداب جمیع
اولیاء را بافضی مرتبہ می نمودند در مکتوب چہل و دوم جلد ثانی میفرمایند من کمینہ
خوشہ چین خرمن ہائے ایشانم در ذیل ذلہ برداران خوانہائے نعم ایشان
ایشان اند کہ مرا بانواع تربیت مربی ساختہ اند و باصناف کرم واحسان منتفع گردانیدہ
این بزرگواران در محبت حق عزوجل خود را وغیر خود را باختہ اند واز خود وغیر
خود نام ونشان نہ گزاشتہ باطل از سایہ ایشان گریزان است اینجا ہمہ حق
است وبرای حق علماء ظاہرین از حقیقت اینہا چہ دریابند وغیر از مخالفت
صوری چہ فہمند واز کمالات ایشان چہ دریابند واز کمالات ایشان چہ فرا
گیرند انتہی و در بارۂ حضرت شیخ محی الدین ابن عربی نوشتہ اند کہ شیخ از مقبولان
نظر مے آید منکر او در خطر است مایس ماندگان از برکات آن بزرگوار استفادہ

نموده ایم وراز علوم معارف حظها گرفته جَزَاهُ اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ عَنَّا خَیْرَ الْجَزَاءِ
جزا دہد او را اللہ تعالی از ما بہتر جزا ۱۲
ودر رساله مبدء ومعاد نوشته اند که از روحانیت حضرت قطب الدین قدس
سره مرادرین کار مدد بار رسیده پس هندفع شد آنچه میگویند که ایشان تنقیص
اولیاء نموده اند این همه از عدم تتبع کلام ایشان است انتهی درین شک نیست
که افادات حضرت مجدد رح از مدایح بزرگان دین عموماً ومحامد حضرت غوث الاعظم
رحمة الله علیه خصوصاً مالا مال است حضرت مجدد رحمة الله علیه در رساله مکاشفات
غیبیه می فرماید که حضرت خواجه نقشبند قدس الله سره الاقدس بعد از تحصیل
جذبه خواجها قدس الله تعالی اسرارهم سلوک فوقانی رجوع نمودند و سلوک
راتا بنهایت رسانیدند وبفنا فی الله والبقا مشرف گشتند واین مرتبه ولایت
است بعد ازان بمقام شهادت که فوق ولایت است رفتند ونسبت آن
بمقام ولایت نسبت تجلی صوری است به تجلی ذاتی بعد ازان بمقام صدیقیة که
فوق شهادت است به نسبت مذکوره عروج فرمودند تانهایت بمقام صدیقیت
رسیدند باوجود تحصیل این درجات کمال وتکمیل از راه معیت ذاتی که حضرت امیر
کرم الله تعالی وجهه ازان راه به غیب هویّت رفته بودند رفتند ودر رنگ
حضرت امیر درآن نقطه نهایت مستهلک گشتند حضرت غوث الثقلین نیز ازین راه
به نهایت النهایت رسیده اند ودران نقطه مستهلک گشته اند وازین استهلاک
درآن نقطه نهایت مراتب ولایت خاصه محمّدی است علیه الصلوٰة والسلام و
آله الکرام اگر بقاے درین نهایت پیدا کنند از مرتبه رسالت آنحضرت علیه من الصلوٰة
اتمها ومن التحیات اکملها نیز بهره یابد این اکابر را نیز ازان مقام قسمی از بقا هست

که افاده طالبان ازان راه است انتهی این محامد را به عین انصاف نگریستنی
است و بهتانات بی سروپا را پس پشت انداختنی ~~~

جز این چه شکوه توانم ازان ستم گرکرد	که هرکه در حق من هرچه گفت باور کرد

قال — وآنکه در بعض مکتوبات نوشته اند که انگارم که حکمت در پیدا کردن
من آنست که تا کمال ابراهیمی و محمدی در یک جا جمع شود واشد واعظم
است از همه **اقول** این عبارت بعینه در مکتوبات شریف از نظر فقیر نه
گزشته لیکن باید دانست که مراد از کمال ابراهیمی خلت است واز کمال محمدی
محبوبیت واین بحث به کمال توضیح در رساله انوار احمدیه نگاشته ام مَن
شَاءَ فَلْيَرْجِعْ اِلَيْهَا **قال** وآن سخن که ترکیب وجود من از بقیه جوهر یست
خواه بآن رجوع نماید ۱۲
یا خمیر بایه الیست که وجود حضرت رسول الله صلے الله علیه واله وسلم ازان
ترکیب یافته است چنانکه ایجاد نخل از بقیه طینت آدم است **اقول** برین کلام
هیچ نقص وارد کرده نه شد تا از آن جواب داده شود اگر گفته شود که این مستلزم
مساوات است جوابش بچند وجوه است اول آنکه در کلام حضرت مجدد رضی
الله عنه نه لفظ ترکیب درج است و نه عبارت ایجاد و نه لفظ متکلم مذکور است
عبارت مکتوب صدم از جلد ثالث که به شیخ نور الحق صادر شده این است
تشنو تشنو هرچند درین دولت خاصه محمدی دیگرے را شرکت نیست اما این
قدر می باید که ازان دولت خاصه او علیه الصلوٰة والسلام بعد از تخلیق و
تکمیل او علیه الصلوٰة والسلام بقیه مانده بود که در خوان دولت ضیافت
اُریحان زیادتها لازم است که او لش گویان نصیب خادمان بود آن بقیه را

برکت از جانب مستفیضان بینے این از شهرت لغوی را معنی غلط است

۹۷ اینجا ۱۲

۹۸ این رساله ایست در رد بهفوات صاحب گوراه ۱۲

برکیے از دولتمندان او علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام اولش گویان عطا فرمودہ اند
وآن را خمیر ساختہ تخمیر طینت او نمودند وتبعیت ووراثت او شریک دولت خاص
او گردانیدہ اند عَلَیْہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ ؎ برکریمان کارہا دشوار نیست
(بر وصلوۃ وسلام)
این بقیہ در رنگ آن بقیہ طینت حضرت آدم است عَلٰی نَبِیِّنَا وَعَلَیْہِ الصَّلٰوۃُ
(بر پیغمبر ما وبر وصلوۃ)
وَالسَّلَامُ کہ نصیب خلقت درخت خرما آمدہ است کَمَا قَالَ[۱] عَلَیْہِ الصَّلٰوۃُ
(وسلام)
وَالسَّلَامُ اَکْرِمُوْا عَمَّتَکُمُ النَّخْلَۃَ فَاِنَّھَا خُلِقَتْ مِنْ بَقِیَّۃِ طِیْنَۃِ
اٰدَمَ ؑ ؎ وَلِلْاَرْضِ مِنْ کَاْسِ الْکِرَامِ نَصِیْبٌ انتہی ازین عبارت
ظاہر است کہ حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ بطور عموم می فرماید نہ آنکہ نفس نفیس خود را
مراد داشتہ دوم آنکہ مراد از طینت درین مقام اخلاق حمیدہ اصلیہ حقیقیہ است
برای سرور عالم صلی اللہ علیہ وسلم اگر از ان خاک مراد باشد پس ضرور بود کہ قبر وے
نزد قبر سرور عالم صلعم می بود چنانکہ قبر شیخین است رضی اللہ عنہما سوم آنکہ اگر
تسلیم کردہ شود کہ مراد از طینت خاک است پس شیخ اکبر در فتوحات نوشتہ کہ وجود
مبارک سیدنا علی مرتضی از بقیہ طینت آن حضرت است صلی اللہ علیہ وسلم فَمَا
(پس چیست)
تَخْصِیْصُ الْاِعْتِرَاضِ بلکہ خود حضرت شیخ محدث در رسالہ بشہان بالخبتہ
(تخصیص اعتراض)
در حدیثے در شان اہل بیت رضی اللہ تعالی عنہم از رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم روایت
کردہ اِنَّھُمْ[۲] خُلِقُوْا مِنْ طِیْنَتِیْ وخطیب از ابن مسعود رضی اللہ عنہ روایت کردہ
کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم فرمود اِنِّیْ[۳] وَاَبَا بَکْرٍ وَعُمَرَ خُلِقْنَا
مِنْ تُرْبَۃٍ وَاحِدَۃٍ مرزا محمد بدخشانی رحمۃ اللہ علیہ گفتہ کہ این حدیث اشواہد اند از عمر و
ابن عباس وابو سعید وابو ہریرہ بعضے را بعض قوت دہد ودر کشف الغطا[۴] مذکور است

[۱] چنانکہ فرمود رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اکرام کنید عمہ خود را کہ درخت خرما است زیرا کہ او پیدا کردہ شدہ است از بقیہ خاک آدم ؑ برائے زمین است از جام شراب حصہ ۱۲

[۲] ایشان پیدا کردہ شدند از خاک من ۱۲

[۳] من وابوبکر وعمر پیدا کردہ شدہ ایم از یک خاک ۱۲

[۴] کشف الغطا عن وجوہ الاخبار

که عینی در شرح صحیح بخاری از ابن سیرین این حدیث آورده و از ابن عساکر مروی
است عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ جَعْفَرٍ اَنَّ رَسُوْلَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَا عَبْدَ اللّٰهِ
هَنِيْئًا لَكَ مَرِيْئًا خُلِقْتَ مِنْ طِيْنَتِيْ وَاَبُوْكَ يَطِيْرُ مَعَ الْمَلٰئِكَةِ فِي السَّمَاءِ
اشتباه - این معنی معقول نمی شود چراکه هرکس از نطفه والدین خود پیدا می شود
انتباه - اکثر چیزها هستند که به عقل انسان ثابت نمی تواند شد از شرع ثابت می شود
یا کشف و الهام چنانچه نفس ولایت که عبارت از قرب بیچون است امام محی السنه بغوی
رحمة الله علیه در تفسیر معالم التنزیل در تفسیر آیه کریمه مِنْهَا خَلَقْنٰكُمْ وَفِيْهَا نُعِيْدُكُمْ
وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً اُخْرٰى قول عطای خراسانی ذکر کرده که گفته نطفه
که در رحم قرار می گیرد فرشته پارۀ خاک می آرد از مکانے که دران دفن کرده خواهد شد
پس در نطفه می اندازد پس از خاک و نطفه آدمی پیدا می شود و خطیب از ابن مسعود
رضی الله عنه روایت کرده که رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمود مَا مِنْ مَوْلُوْدٍ
اِلَّا فِيْ سُرَّتِهٖ مِنْ تُرْبَتِهِ الَّتِيْ يُوْلَدُ مِنْهَا فَاِذَا رُدَّ اِلٰى اَرْذَلِ عُمُرِهٖ
رُدَّ اِلٰى تُرْبَتِهِ الَّتِيْ خُلِقَ مِنْهَا يُدْفَنُ فِيْهَا وَاِنِّيْ وَاَبَا بَكْرٍ
وَعُمَرَ خُلِقْنَا مِنْ تُرْبَةٍ وَّاحِدَةٍ وَّفِيْهَا نُدْفَنُ یعنی نیست هیچ مولود
مگر آنکه در ناف او خاکی است که از آن پیدا شده بود پس چون به ارذل عمر یعنی بوقت
مرگ رسد باز گردانیده شود بهمان خاک که ازان پیدا شده بود و دفن کرده شود دران
بدرستی که من و ابوبکر و عمر از یک خاک پیدا شده ایم و یک جا مدفون خواهیم شد و
جائز است که خاکے که حق تعالے برای پیغمبرے مهیا کرده باشد و از بدو خلقت زمین آنرا
بانوار برکات و نزول رحمت پرورش کرده باشد از جمله آن چیزے بقیه مانده باشد که خمیر

ل از عبدالله بن جعفر مروی است که فرمودند رسول خدا صلی الله علیه وسلم مبارک باد برای تو و گوارا شود ترا که پیدا کرده شدی از گل من و پدر تو از جعفر طیار که میپرد با ملائکه در آسمان

۱۲۱ ل تفسیر بغوی ص ۲۱

ل از زمین پیدا کردیم شما را باز باز خواهیم کرد شما را و از او خواهیم بر آورد ۱۲

مایہ شخصے از اولیا شود این امر عقلاً محال نیست واز شرع مستفاد واز کشف ثابت می شود واین را در اصطلاح اصالت گویند وصاحب اصالت در نظر کشفی چنان بنظر می در آید که گویا جسد او مرصع است از جواہر واجساد دیگران از آب وگل چہارم انکہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم فرمود طِينَتُهُ الْمُعْتَقِ طِينَةُ الْمُعْتِقِ رَوَاهُ ابْنُ النَّجَّارِ وَالدَّيْلَمِيُّ فِي الْفِرْدَوْسِ واز سیر وتواریخ معلوم مے شود کہ آزاد کردہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم قریب چہل کس بودند پس طینت ہمہ آنہا بمقتضی این حدیث طینت آنحضرت باشد پنجم انکہ درخت خرما کہ از نباتات است بدین دولت سرفراز است در شان آن وارد اَکْرِمُوْا عَمَّتَكُمُ النَّخْلَةَ فَاِنَّهَا خُلِقَتْ مِنْ فَضْلَةِ طِيْنَةِ اَبِيْكُمْ اٰدَمَ الْحَدِيْثُ اَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ فِي التَّارِيْخِ وَابْنُ اَبِي حَاتِمٍ وَالْعُقَيْلِيُّ وَابْنُ عَدِيٍّ وَابْنُ السُّنِّيِّ وَابُوْ نُعَيْمٍ كِلَاهُمَا فِي الطِّبِّ وَابْنُ مَرْدَوَيْهِ عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خُلِقَتِ النَّخْلَةُ وَالرُّمَّانَةُ وَالْعِنَبُ مِنْ فُضْلَةِ طِيْنَةِ اٰدَمَ پس از افراد اکرم موالید کہ انسان است کہ بہ تخمیر طینت بنی خود شرف اندوزند چہ عجب وکدام مساوات است خدام لباسہای مخدومان را بے تکلف استعمال می نمایند واز موائد نعم استیفاد تلذذ ذاتی کہ مخصوص بہ مخدومان است می نمایند ہیچ کس گمان نمی برد کہ خادم مساوات شرکت با مخدوم بہم رساند درین نوع ابہت و رفعت قدر مخدوم می افزاید ششم انکہ این کلام نہ امرے است مبتدع الیشان بلکہ بسیاری از اولیا بدین قسم کلمات تکلم شدہ اند غایت امر انکہ الیشان ہم از مکشوف خود خبر دادہ اند شیخ شعرانی در لواقح الانوار از یکے ازین قوم حکایت می کنند کہ میگفت خُلِقْتُ مِنْ رَسُوْلِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وہم شیخ شعرانی

(حاشیہ:) لہ تعظیم کنید عمہ خود را کہ درخت خرما است واو از بقیہ خاک آدم علیہ السلام پیدا شدہ ۱۲ — لہ درخت خرما و انار و انگور از بقیہ خاک آدم پیدا کردہ شد — لہ من پیدا شدہ ام از رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ۱۲

در لوا قح الانوار نقل از شیخ ابو الحسن شاذلی که قطب زمان خود بود می آرد الاولیاء علی
ضربین صالحون وصدیقون فالصالحون ابدال الانبیاء والصدیقون ابدال
الرسل فبینهم الصالحون والصدیقون بالتفصیل کما بین الانبیاء والرسل
منهم طائفة انفردوا فی المادیة مادة من رسول الله صلی الله
علیه وسلم یشهدونها وهم قلیلون وفی التحقیق کثیرون ومادة
کل نبی وولی بالاصالة من رسول الله لکن من الاولیاء من
یشهد عنه ومنهم ایضا طائفة قد مدوا بالنور الالهی فنظروا
حتی عرفوا ابائهم علی التحقیق وذلک کرامة لهم لا ینکرها الا
من ینکر کرامة الاولیاء نعوذ بالله من النکران بعد العرفان

انتهی ای برادر نیک درین عبارت تامل نمائے تا بدانی کہ شیخ بچہ ترانہ ترنم می نماید در تمام
عالم مشهور شده است حدیث خلقت من نوری این حدیث ناطق است بدانکه
هر که سوای سرور کائنات است علیه الصلوٰة والسلام ازمومنین از نور او آفریده شده
است شیخ درین مقام می فرماید که جماعه باشند که ماده خلقت انها کلا او بعضا بے
واسطه نور محمدی نور الهی بود و به جهت تاکید این مقدمه می گوید و ذلک کرامة لهم
پس چسان باید گفت که این نیز دعوے شرکت است با فخر بشر صلی الله علیه وسلم ٥

می توانم حال خود گفتن زبانم لال نیست	از توامین نیستم اے بخت ورنہ پیش یار

قال وجای دیگر گفته اند که متابعت را پنج مرتبه است و همه مراتب را حاصل است
اقول ندانم که این چه اعتراض است ایا معترض می خواهد که مراتب متابعت
بکسے حاصل نه شود ٥

در لواقح الانوار فتح الانوار نقل از شیخ ابو الحسن شاذلی ... اولیا بر دو قسم اند صالحون و صدیقون ... ابدال انبیا اند ... ابدال رسل ... و صدیقون ابدال رسل ... ایشان را تفصیل بوده ... بعضے درین طائفه اولیاء الله اند که ماده شان از رسول الله صلعم می باشد این کم می باشند مگر تحقیق زیاده اند ماده هر نبی و ولی بالاصالت از رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم است لاکن بعض اولیا این را درمی یابند بعضے ازین طائفه ماده شان از نور الهی است ایشان را معاینه کرده شناخته اند و این معنی ایشان کرامت است ... این را انکار کند که منکر کرامت اولیاء الله است ۱۲ ... شخص انکار عرفان ... ابن الایمان

دل از من دیده از من آستین از من کنار از من	نمی دانم ز منع گریہ مطلب چیست ناصح را

معہذا در ہیچ مقام این تقریر از نظر عاجز نہ گزشتہ البتہ حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ در مکتوب پنجاہ و چہارم از جلد ثانی کہ بہ سید شاہ محمد صدور یافتہ تحریر می فرمایند کہ متابعت آن سرور علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام کہ سرمایۂ سعادت دینیہ و دنیویہ است درجات و مراتب دارد درجہ **اول** مرعوام اہل اسلام راست از اتیان احکام شرعیہ و متابعت سنت سنیہ بعد از تصدیق قلبی پیش از اطمینان نفس کہ بدرجہ ولایت مربوط است و علماء ظواہر و عباد و زہاد کہ معاملہ شان باطمینان نفس نہ پیوستہ است ہمہ درین درجہ متابعت شریک اند در حصول اتباع برابر اند درجہ دوم از متابعت اتباع اقوال و اعمال اوست کہ بہ باطن تعلق دارد و از تہذیب اخلاق و دفع رزایل صفات و ازالہ امراض باطنیہ وغیرہ این درجہ مخصوص است بارباب سلوک درجہ سوم از متابعت اتباع احوال و اذواق و مواجید آن سرور است علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام کہ بمقام ولایت خاصہ تعلق دارد و این درجہ مخصوص بارباب ولایت است کہ مجذوب سالک باشند یا سالک مجذوب چون مرتبۂ ولایت بانجام رسید نفس مطمئنہ گشت درجہ چہارم مخصوص بہ علماء راسخین است کہ بعد از اطمینان بدولت متابعت متحقق اند درجہ پنجم از متابعت اتباع کمالات آن سرور است علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام کہ علم و عمل را در وصول آن کمالات مدخلے نیست بلکہ حصول آنہا مربوط بہ محض فضل و احسان خداوندی است جل سلطانہ و این درجہ بس عالی است درجات سابق را بآن مساسے نیست این کمالات بالاصالت مخصوص بانبیاء اولی العزم است علیہم الصلوۃ والتسلیمات و بہ تبعیت و وراثت تا کرا باین دولت مشرف سازند درجہ ششم

از متابعت اتباع آن سرور است علیه و علی آله الصلوة والسلام در کمال که مخصوص بمقام محبوبیت آن سرور است علیه و علی آله الصلوة والسلام درین درجه افاضه کمالات بمجرد محبت است و فوق التفضل و احسان است ازین درجه متابعت نیز اقل قلیل را نصیب است درجه هفتم از متابعت است که تعلق به نزول و هبوط دارد و این درجه جامع جمیع درجات سابق است درین مقام تابع بمتبوع به نهجے مشابهت پیدا می کند که گویا اسم تبعیت از میان می خیزد و امتیاز تابع و متبوع زایل می گردد بالجمله هر دولتے که آمده است از برای انبیا آمده است علیهم الصلوة والتحیات سعادت امتان است که بطفیل انبیا علیهم الصلوة والتسلیمات ازان دولت بهره یابند و از پس ایشان تناول نمایند ؎

در قافله که اوست دانم نرسم	این بس که رسد ز دور بانگ جرسم

تابع کامل کسے است که باین هفت درجه متابعت متجلی شود انتهی مختصراً از ادنی تامل واضح شود که این کلام از نفس پاک و صاف است حضرت غلام علی شاه رحمة الله علیه فرماید شما درجات متابعت رسول خدا صلی الله علیه وسلم پنج مرتبه نوشته اید و دعوے حصول پنجم کرده اید و آن بغائت بعید می نماید بلکه ایشان درجات متابعت را هفت درجه ثابت کرده اند درجه اول اتیان احکام شرعیه است بعد تصدیق قلبی پیش از اطمینان نفس درجه دوم تهذیب اخلاق است و رفع رذایل صفات و ازالهٔ امراض باطنیه درجه سوم اتباع احوال و اذواق و مواجید است درجه چهارم حصول اطمینان قلب است که اتباع هو لما جاء به المصطفیٰ صلی الله علیه وسلم گردد و بحصول مقام رضا چون و چرا برمیا ید تقدیر نماند درجه پنجم اتباع کمالات آن سرور است صلی الله علیه وسلم که حصول آن مربوط محض بفضل و احسان خداوندیست و علم و عمل را دران مدخلے نیست درجه ششم اتباع کمالاتے که مخصوص بمقام محبوبیت آن سرور است صلی الله علیه وسلم درجه هفتم متابعت آن است که تعلق به نزول و هبوط

ودعوت خلق دارد حضرت شیخ متابعت را محمول بر اعمال ظاہر دانستہ استبعاد و استعجاب حصول این دولت می نمایند الحق اتباع جمیع اعمال ظاہری حبیب خدا صلی اللہ علیہ وسلم نہایت متعسر است بلکہ توان گفت کہ طاقت بشر آن را برنتابد ما بعد ادائے شکل وظائف طاعات بقدر میسور ہوا فق حدیث شریف خُذُوا مِنَ الْاَعْمَالِ مَا یُطِیْقُوْنَ و آیہ کریمہ وَاتَّقُوا اللّٰہَ مَا اسْتَطَعْتُمْ اگر موہبت الٰہی بجذبات محبت بہ تبعیت و وراثت درجات قربت حاصل شود نزد عقل سلیم و شرع قویم مستبعد نیست اَلْمَرْءُ مَعَ مَنْ اَحَبَّ حدیثی است صحیح درین باب کمل اولیا را آن درجات حاصل است و بتجلیات صفات و تجلیات ذاتیہ ترقی بمحبت الٰہی سرفراز انند اگر حضرت مجدد باین درجات برسند و بفضل الٰہی مستفیدان خود را برسانند جائے تعجب چرا باشد آری اَلْمُعَاصَرَۃُ اَصْلُ الْمُنَافَرَۃِ انتہیٰ

من بے درد لفتوائے وفا کشتنیم	یار را از گلہ جور پشیمان کردم

قال وگفتہ اند کہ ہمہ کمالات محمدیہ بے تفاوت در ذات من حاصل است لیکن بہ تبع وطفیل است مردی ثقہ صادق از ایشان شنیدان شخص گفت اینجا فرتیت شما بر انبیا لازم می آید جواب دادند کہ آنجا باصالت است و اینجا بالطفیل اقول حضرت غلام علی شاہ صاحب فرمایدکہ این خلاف واقع است این دعوی نہ کردہ اند این سخن گاہے نہ گفتہ مگر اینکہ از ہر چہ کمالات ما عنایت شدہ بمتابعت وطفیل آن حضرت است صلی اللہ علیہ وسلم در کلام ایشان بسیار است انتہی فقیر گوید الضاف فرمودہ شود بطلان کلام شیخ ازین رد ظاہر است کہ ہر گاہ وجود کمالات بالتبع تسلیم کردہ شدہ پس بے تفاوت چگونہ خواہد بود در ما بالذات و ما بالتبع فرق آسمان و زمین است

دیدی چہ بر سر آمد فرہاد را ز خسرو	در خاندان کسری این عدل و داد باشد

حضرت خواجہ محمد پارسا علیہ الرحمۃ در فصل الخطاب از عمدۃ العقائد عبد اللہ نسفی نقل مے فرماید اَلْمُمَاثَلَۃُ عِنْدَنَا تَثْبُتُ بِالْاِشْتِرَاکِ فِیْ جَمِیْعِ الْاَوْصَافِ حَتّٰی

لَوِاخْتَلَفَا فِي وَصْفٍ لَا تَثْبُتُ الْمُمَاثَلَةُ لِاَنَّ الْمِثْلَيْنِ مَا يَسُدُّ اَحَدُهُمَا مَسَدَّ الْآخَرِ ودر وجود نفس کمالات بالتبع محذوری نیست چه هرگاه مخدومان اولش بخادمان عطا می فرمایند ایشان میگویند که بتبع و طفیل مخدومان از اطعمهٔ متنوعه حظ وافر داریم و جمیع آلای سفرهٔ مخدومان مارا حاصل است ازان کسی نمی فهمد که اینها ادعاے همسری و برابری آنها می کنند زیرا که اصل اصل است و فرع فرع مخدوم مخدوم و خادم خادم خادمان که به بارگاه رفیع سلاطین بار می یابند و اولش از خوان نعمت می خورند و عزت و حرمت دارند همه اش به برکت متابعت مخدومان است ورنه مشهور است که ای ایاز قدر خود بشناس پس هرگاه حضرت مجدد رضی الله عنه بدولت تبعیت و اطاعت حضرت خیر البشر علیه الصلوة والتحیه که آن اطاعت عین حضرت رب العزت است از کمالات نبویه و ولایات محمدیه علی صاحبها الصلوة والتحیة به طفیل سرور عالم صلے الله علیه وسلم اولش یافتند آنگاه اگر برای اظهار نعماء پروردگار لب اعلان کشودند و از زبان فرمودند که همه کمالات محمدیه در ذات من به تبع و طفیل حاصل است دران باکے نمی بینیم یعنی کمالاتیکه حصول آن براے امت مرحومه ممکن و در حصول آن محذورے شرعی نیست و نبوت و رسالت من جمله کمالاتے است که با حدے متوقع الحصول نیست پس باستثنائے عقلی و بداهت عقل خارج باشد لفظ تبع و طفیل از الفاظ معمولی نه انگاشته شود این امرے است که بنای طریقهٔ نقشبندیه بر آن نهاده اند حضرت مجدد رحمه الله در معارف لدنیه می فرماید سلسلهٔ علیه نقشبندیه از سائر سلاسل بوجوه فضیلت جدا است و مرتبه این طریق بر سائر طرق بمراتب هویدا است این سلسلهٔ علیه منتهی بحضرت صدیق است رضی الله تعالی عنه که افضل بنی آدم است بعد الانبیاء به خلاف سلاسل دیگر و درین طریق اندراج نهایت است در بدایت بخلاف سائر طرق و شهودے که معتبر نزد این بزرگواران شهود دایمی است و تعبیر از آن به یادداشت کرده اند و شهود که دوام نه پذیرد نزد ایشان از حیز اعتبار ساقط است و خلاف

سایر سلاسل طے منازل این طریق بے متابعت تمام صاحب شریعت را علیہ وعلی آلہ الصلوۃ
والتسلیمات میسر نیست بخلاف طرق سلاسل دیگر کہ بے متابعت فی الجملہ بامداد وریاضت و
مجاہدات بانقطاع می رسند این دعوی برہان می طلبد برہان آنست کہ این بزرگواران بمدد
جاذبہ راہ را طی می کنند و در طریق دیگر بریاضات شاقہ و مجاہدات شدیدہ قطع منازل نمایند و جذبہ
معنی محبوبیۃ می طلبد تا محبوب نباشد جذب نمی کنند و معنی محبوبیۃ وابستہ بمتابعت
محبوب رب العالمین است علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام والتحیہ آیہ کریمہ فَاتَّبِعُوْنِیْ یُحْبِبْکُمُ اللّٰہُ
شاہد این معنی است پس ہرچند متابعت تمامتر جذبہ بیشتر و ہرچند جذبہ بیشتر قطع
منازل آسانتر و زودتر پس متابعت تمام شرط این بزرگواران آمد لہذا ہما امکن عمل بعزیمت
اختیار نمودند حتے کہ از ذکر جہر کہ عمدہ این راہ است منع کردند و از سماع و رقص کہ زبدۂ
ارباب احوال است اجتناب فرمودند و پر ظاہر است کہ کمالے کہ بر متابعت مترتب شود فوق
جمیع کمالات خواہد بود لاجرم این عزیزان فرمودہ اند کہ نسبت ما فوق ہمہ نسبتہا است
ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ یُؤْتِیْهِ مَنْ یَّشَآءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِیْمِ
پس طالبان حق را اختیار این طریق اولی وانسب باشد کہ راہ بغایت نزدیکتر است و
مطلوب در نہایت رفعت انتہی دریں مقام شبہ ناشی می شود کہ چون بعضے از انبیا علیہم
السلام نیز در حصول بعضے از کمالات مخصوصہ محمدیہ طفیلی اند کہ بطفیل حضرت خاتمیت
علیہ الصلوۃ والتحیہ بان رتبہ رسیدہ اند ناچار وہم مساوات درمیان حضرت مجدد و حضرات
انبیا ماسوائے حضرت مصطفی ہنوز باقی است کہ درینجا ہمگنان طفیلی اند جوابش اینست کہ
در حقیقت درینجا دیگر انبیا ہم طفیلی اند اما ہر طفیلی یکسان نمی باشد بعضی طفیلی ہم جلیس
اصیل می باشند و بعضی طفیلی خادم اند بلحاظ رتبہ در صورت اول جلیس و ہم لقمہ می
گویند و در صورت ثانی تابع و آوش خور فشتان بینہما شیخ الشیوخ در عوارف می
می فرماید اَقْرَبُ الْاَحْوَالِ اِلَی النُّبُوَّۃِ الصِّدِّیْقِیَّۃُ وَقَالَ اَبُوْ یَزِیْدَ اٰخِرُ نِہَایَاتِ

شیخ شہاب الدین سہروردی المتوفی سنہ ۶۳۲ھ برعوارف المعارف از سید شریف جرجانی تعلیقات بودہ است

الصِّدِّیقِینَ اَوَّلُ دَرَجَاتِ الْاَنْبِیَاءِ **قال** و یکے از یاران ایشان گفت کہ من مقام خود را فوق مقام انبیا می یابم و این را توجیہے کہ موجب اثبات و تصحیح آن نست کردہ اند **اقول** این اتہام است ہرگز در کلام حضرت مجدد رضی اللہ عنہ اثبات و تصحیح مقولہ مستفسرہ موجود نیست ؎

تاب ستمت جز دل آوارہ کہ داند	این صبر بجز عاشق بیچارہ کہ داند

چہ بعض اقوال کہ بجواب این سوال در کلام حضرت ایشان رضی اللہ عنہ اندراج یافتہ است دلالت صریحہ می کند کہ نزد حضرت ایشان رضی اللہ عنہ این معنی از قوت متوہمہ است و محض خلاف واقع سالک این مقام را لازم است کہ ہنگام طریان چنین حالات باطلہ و خیالات عاطلہ ربقہ تقلید از دست نگزارد و ہرچہ در شریعت غرا وارد است کہ فضل کلی مر انبیا را است بدان متمسک باشد چنانچہ خود حضرت ایشان درین موقع سالک این مقام را بدین عبارت موعظت فرمودہ اند درین وقت التجا و تضرع و عجز و نیاز بہ حضرت حق سبحانہ تعالی در کار است تا آنچہ حقیقت کار است ظاہر گردد و این مقام از مزلت اقدام سالکان است الخ و ہم در مکتوب دو صد و ہشتم از جلد اول این توہم را از جملہ اغلاط صوفیہ شمردہ از حق سبحانہ تعالی تعوذ خواستہ اند درین صورت صاف پیدا است کہ الفاظیکہ موجب اثبات و تصحیح باشد در کلام حضرت مجدد رضی اللہ عنہ یافتہ نمی شود ؎

بہ صبر دل ہم اما خدا روا دارد	کہ این چنین ستمے بر دلم روا داری

اکنون عبارت مکتوب شریف نقل می کنم تا واضح شود کہ حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ چہا چہا تغلیط این فرمودہ اند عبارت مکتوب دو صد و ہشتم از جلد اول انیست فرزندی پرسیدہ بود کہ سالک این طریق در مقامات عروج گاہ انیست کہ خود را در مقامات انبیا علیہم من الصلوات و التسلیمات اتحادا کلہا می یابد بلکہ در بعضے اوقات میداند کہ ازان مقامات

مطالعہ کردم جا بجا این شعر مذکور نیست و حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ شاعر نبودند و ما ینبغی لہ الشعر ۱۲

نیز بفوق رفته است سر این معنی چیست و حالانکه مقرر است و مجمع علیه است که فضل
مر انبیا را است علیهم الصلوة والتسلیمات اولیا هرچه می یابند بطفیل ایشان می یابند و
به کمالات ولایت بمتابعت ایشان میرسند جوابش آنست که آن مقامات انبیا علیهم الصلوة
والبرکات نهایات مقامات عروج ایشان نیست بلکه عروج این بزرگواران بمراتب از آن
مقامات بالا رفته است چه آن مقامات عبارت از اسماء الهی است جل سلطانه که مبادی
تعینات ایشان است و وسایل فیوض از حضرت ذات تعالی و تقدس چه حضرت ذات را بی توسط
اسماء بعالم هیچ مناسبتی نیست و غیر از غنا هیچ نسبتی حاصل نه کریمه ان الله لغنی عن العالمین
شاهد این معنی است و چون این بزرگواران از مراتب عروج نزول می فرمایند و انوار
بالا را با خود گرفته فرود می آیند درین اسماء علی تفاوت مراتبها که شباهت باختیار
طبیعت ایشان دارند اقامت می فرمایند و توطن می نمایند لهذا اگر کسی ایشان را
بعد از استقرار جوید درهمان اسما یابد پس بلند استعداد که متوجه حضرت است تعالی
و تقدس ناچار در وقت عروج بآن اسماء خواهد رسید و از انجا بفوق خواهد گذشت الا
ماشاء الله تعالی اما ان سالک چون از بالا فرود آید و باسمی که مبدء تعین وجودی اوست
نزول نماید آن اسم البته پایان تر ازان اسامی که مقامات انبیا است علیهم الصلوة والتسلیمات
خواهد بود و تفاوت مقامات اینجا ظاهر شد که مناط افضلیت است هر که مقام او بلند است
افضل است و تا سالک باز باسم خود نگردد و اسم خود را پایان تر ازان اسامی نیابد افضلیت
آن بزرگواران را بطریق ذوق و حال نتواند دریافت به تقلید ایشان را افضل میگوید
و به یقین سابق حکم باولویت انبیا می کند اما وجدان او مکذب حکم اوست درین وقت التجا
و تضرع و عجز و نیاز به حضرت حق سبحانه و تعالی درکار است تا انچه حقیقت کار است ظاهر
گردد و این مقام مزلت اقدام سالکان است و این جواب امثالی واضح گردانیم ارباب
معقول گفته اند که دخان مرکب از اجزای ارضی و اجزای ناریست وقتی که دخان

له بعد سیکه اسم تعالی مجرد و امر از تمامی مخلوقات است ۱۲

صعود نماید اجزاے ارضی به مصاحبت اجزای ناری بالا خواهند رفت و بحصول قسر
قاسر عروج خواهند نمود گفته اند اگر دخان قوی باشد عروج او تا کره نار متحقق شود درین
صعود اجزاے ارضی بمقات اجزای آبی و اجزائی هوائی که بالطبع تفوق دارند خواهند
رسید و از انجا عروج نموده بالا خواهند رفت درین صورت نمیتوان گفت
که رتبه اجزاے ارضی بلند تر است از مرتبهٔ اجزاے آبی و اجزاے هوائی چه آن تفوق
باعتبار قاسر بوده است نه باعتبار ذات و بعد از وصول بکره نار چون آن اجزاے
ارضی هبوط نمایند و بمرکز طبعی خود برسند هر آئینه مقام اینها
فروتر از مقام آب و هوا خواهد بود پس در ما نحن فیه عروج آن سالک از ان مقامات
باعتبار قاسر است که آن قاصر افراط حرارت محبت است و قوت جذب عشق و باعتبار
ذات مقام او تحت آن مقامات است این جواب که گفته شد مناسب حال منتهی است اما در مبتدی
اگر این توهم پیدا شود و خود را در فوق مقامات اکابر یابد وجهش آنست که هر مقام را در
ابتدا و توسط ظل و مثال است و مبتدی و متوسط چون بظلال اینها میرسند خیال می
کنند که به حقیقت آن مقامات رسیدند فرق درمیان ظلال و حقایق نمی توانند کرد و همچنین
شبه و مثال اکابر را چون در ظلال مقامات ایشان می یابند خیال می کنند که شرکتے با کابر
در مقامات پیدا کرده اند نه چنین است بلکه اینجا اشتباه ظل شی است به نفس شی انتهی
امثال این اقوال که دال بر تبین منشاء تغلیط وقت عروض این احوال باشد در مکاتیب
حضرت ایشان رضی الله عنه جا به جا اندراج یافته من شاء فلیرجع الیها به پیشگاه حضرت
غوث اعظم محی الدین عبدالقادر جیلانی رضی الله عنه نیز این چنین سوال پیش شده بود
و حضرت ممدوح رض بعد تفتیش واقعه ازان منع فرمودند در بهجة الاسرار مذکور است
هٰكَذَا قِيلَ لِلشَّيْخِ مُحْيِ الدِّيْنِ عَبْدِ الْقَادِرِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ اَنَّ فُلَانًا وَسَمَّوْا
اَحَدَهُمْ بِيَدَيْهِ يَقُوْلُ اِنَّهٗ يَرَى اللهَ عَزَّ وَجَلَّ بِعَيْنِ رَاسِهٖ فَاسْتَدْعٰى وَسَاَلَهٗ

۴۷ همچنین از شیخ محی الدین عبدالقادر رضی الله عنه گفته شد که فلان مرید حضرت می گوید که من الله تعالی را بچشم سر دیده ام حضرت او را طلب داشت و استفسار فرمودند چون از وی این معنی بر حضرت ظاهر شد او اعتراف این معنی کرد حضرت منع فرمودند و وعده گرفتند که بار دیگر چنین قول نگوید از حضرت پرسیدند که این قول بر حق است یا باطل حضرت شیخ ارشاد فرمودند که بر حق است و لیکن التباس واقع شده اصل این است که او به بصیرت خود نور جمال را مشاهده کرده پس از بصیرت وی روزنه بسوی بصر وی کشاد مرید از بصر بصیرت را دید چون شعاع بصیرت بر نور جمال می رسید پس گمان کرد که بصر او نور جمال را مشاهده کرد با آنکه نه چنان بوده است. ۱۲

عَنْ ذٰلِكَ فَقَالَ نَعَمْ فَانْتَهَرَهُ وَنَهَاهُ عَنْ هٰذَا الْقَوْلِ وَاَخَذَ عَلَيْهِ اَنْ لَا يَعُوْدَ اِلَيْهِ
فَقِيْلَ لَهُ اَمُحِقٌّ هٰذَا اَمْ مُبْطِلٌ قَالَ هُوَ مُحِقٌّ وَتَلَبَّسَ عَلَيْهِ وَذٰلِكَ
اَنَّهُ اَشْهَدَ بِبَصِيْرَتِهِ نُوْرَ الْجَمَالِ ثُمَّ خَرَقَ مِنْ بَصِيْرَتِهِ
اِلٰى بَصَرِهِ مَنْفَذٌ فَرَاٰى بَصَرُهُ بِبَصِيْرَتِهِ وَبَصِيْرَتُهُ يَتَّصِلُ شُعَاعُهَا بِنُوْرِ
شُهُوْدِهِ فَظَنَّ اَنَّ بَصَرَهُ رَاٰى مَا شَهِدَتْهُ بَصِيْرَتُهُ

فحسبُ برنفس لفظی پوشیده نیست که چنانکه تفوق مقام احدے بر
مقام انبیا ازمحالات است همچنان رویت باری تعالی در دار دنیا و سردو در رویت قابل
تاویل می باشند **قال** و در جای تجلی محمدی واحمدی گفته اند **اقول** جای در تصانیف
حضرت مجدد رضی الله عنه تجلی محمدی و احمدی مذکور نیست اگر این کلام تسلیم نموده شود
پس می گوییم که در صحت کلام محل تردد نیست تجلی بمعنی روشن و آشکارا شدن و جلوه کردن
است پس اگر باین معنی تجلی محمدی و احمدی گفته شود گنجایش دارد چنانکه نزد صوفیه قدس
قدس الله اسرارهم تجلی الهی تعالی و تقدس بهمان معنی مستعمل است در کتاب اخبار الاخیار
مذکور است که حضرت حبیب رب العالمین صلی الله علیه وسلم و آله اجمعین نیز برای
ترتیب و تایید تجلی می فرمودند انتهی از شیخ ابو العباس قریشی منقول است که می گفت
وے رضی الله عنه والله اگر پوشیده شود از من دیدار انوار حضرت رسالت خاتمیت
علیه الصلوة والسلام ساعتی نمی شمارم خود را از جمله مسلمانان واگر منشاء اعتراض
این است که تجلی احمدی منسوب است بحضرت مجدد رحمة الله علیه که احمد نام دارد پس
کسے این را باور ندارد و این چنین اعتراض از شان معترض بعید تر باشد **قال** دوره
الف یا مجدد الف گفته اند **اقول** درین تعبیر اشاره است باین تقریر که چون حضرت
ایشان در سر الف مجدد شده اند فیضان ایشان در سالم الف ثانی ساری باشد
و در کدامی حدیث شریف نفی آن وارد نه شده الحق هزار سال باید که این چنین در سے بیا

ذکر لغویت انتساب این امر که در جای تجلی محمدی احمدی گفته اند

ذکر دوره الف یا مجدد

در دنیا بوجود آید و فیض خدا اشاعت فرماید **باقی مانده** این امر که مجدد را از مجددیت
خود خبر دادن و اعلان نمودن درست است یا نه جوازش از تقریرے که بالا بیان کرده
شد ظاهر است چه مجددیت الف ثانی نعمت است از نعمت های الٰهی و تحدیث نعمت
جائز بلکه واجب است از همین جا است که دیگر اکابر دین اظهار مجددیت خود نموده اند چنانچه
علامه سیوطی در رساله[۴] تنبئه فی من یبعثه علی راس کل مائة بر مجددیت خود خبر داده است
حیث قال انی[۵] المبعوث علی راس المائة التاسعة لانفرادی بالتبحر
فی انواع العلوم من التفسیر واصوله والحدیث وعلومه والفقه
واصوله واللغة واصولها والنحو والصرف واصولهما والجدل
والمعانی والبیان والبدیع والتاریخ وتصنیفی فی جمیع ذلک المصنفات
البارعة الفائقة التی لم اسبق الی نظیرها وعدتها الی الآن
نحو خمس مائة مؤلف وقد اخترعت علم اصول اللغة ودونته
ولم اسبق علیه وهو علی نمط علم اصول الحدیث وعلم
اصول الفقه وسارت مصنفاتی وعلومی
سائر الاقطار

و این خطبه خوانی و خوش بیانی را کسے نکروه و محمول بر ترفع نفسانی نه نموده است بلکه ملا
علی قاری گفته است که او در دعوی خود مقبول و مشکور است و امام غزالی هم ادعای مجددیت
خود نموده است ازین تقریر ظاهر و باهر شد که اگر حضرت مجدد رحمة الله علیه خود را بمجدد یا مجدد
الف ثانی ملقب فرمودند یا کدامی از علما حضرت ایشان را بنام مجدد یاد کرد محل انکار یا استبعاد
نخواهد بود **قال** وامثال این کلمات در مکتوبات ایشان مذکور است و این همه راهی
گزرانیدیم تا نوبت باین مکتوب رسید که باعث این همه نفرت و وحشت گردید **اقول**
اصل این است که علم تصوف دریای است ناپیداکنار عبور بر آن کار هر کس نیست بسا است

[۴] رساله ایست مختصر از سیوطی رحمة الله علیه ۱۲

[۵] یعنی من بر سر مائة نهم مبعوث شده ام باین سبب که منفرد شده ام در تبحر در انواع علوم از تفسیر و اصول آن و حدیث و علوم حدیث و فقه و اصول فقه و لغت و اصول لغت و نحو و صرف و اصول نحو و صرف و مناظره و معانی و بیان و بدیع و تاریخ و درین علوم تصانیف دارم که مثل آن کسے نه داشته چنانچه تا این زمان تخمینا پانصد تصنیف دارم و علم اصول لغت ایجاد کرده ام که پیش از من کسے بوجود آن مثل اصول حدیث و فقه است و تصانیف من در بلاد شهرت یافت ۱۲

که مردم باصل مراد متکلم نمی رسند و بر اصطلاح صوفیه اطلاعی حاصل نمی نمایند و بر اقوال
مشایخ طریقت عرض نمی کنند و بر ظاهر الفاظ به نکته چینی و حرف گیری پیش می آیند
از ین رو ایشان را از کلام صوفیه نفرت و وحشت حاصل می گردد تا آنکه قائل به تکفیر
این طایفه یا احدی از اکابر می شوند حضرت شیخ در رساله مرج البحرین می فرمایند از
وجوه اعراض و انکار برین طائفه علیه دقت علوم و لطافت اشارت ایشان است که در
فهم هر کس نرود و نه در آید انتهی و در همان کتاب بجای دیگر بدین الفاظ نوشته است که گاه
باشد که در نفس الامر دلیلی باشد و لیکن ناظر را قوت دریافت آن نبود انتهی قال گفته اند
که من هم مرید الله ام و هم مراد الله عز شانه سلسله ارادت من بی توسط با الله تعالی متصل
است تعالی و ید من نایب ید الله است سبحانه ارادت من به محمد رسول الله صلی الله علیه و سلم
بوسائط کثیره است و در طریقه نقشبندیه بست و یک واسطه در میان است و در طریقه
قادریه بست و پنج واسطه و در طریقه چشتیه بست و هفت و ارادت من به الله قبول و سائط
نمی نماید پس من هم مرید محمد رسول الله ام و هم هم تره پس او صلی الله تعالی علیه و سلم و بر خوان
این دولت هر چند طفیلی ام اما ناخوانده نیامده ام و هر چند تابع ام اما از اصالت بی بهره نیم
و هر چند امتم اما شریک دولتم نه شرکتی که از آن دعوی همسری خیزد که آن کفر است بلکه
شرکت خادم است با مخدوم تا نطلبیده اند بر سفره این دولت حاضر نشده ام و تا نخواسته
اند دست باین دولت دراز نکرده هر چند اویسی ام اما مربی حاضر و ناظر دارم و هر چند
در طریقه نقشبندیه پیر من عبد الباقی است رضی الله تعالی عنه اما متکفل تربیت من الباقی
است جل جلاله و عم نواله من بفضل تربیت یافته ام و براه اجتبا رفته سلسله من سلسله
رحمانی است منکه عبد الرحمن ام چه رب من رحمن است جل شانه و عم احسانه و مربی من
ارحم الراحمین و طریقه من طریقه سبحانی است که از راه تنزیه رفته ام و از اسم و صفت
بجز ذات اقدس نخواسته این سبحانی نه آن سبحانی است که بسطامی بآن قائل گشته است

سبب نفرت و وحشت از عبارات

که آن را باین مسائے نیست آن از دائرہ الفس برآمده است و این ماورای الفس و
افاق است و آن تشبیه است که لباس تنزیه پوشیده است و این تنزیه است که گردے
از تشبیه بوی نرسیده و آن از سرچشمه سکر جوش زده و این از عین صحو برآمده است۔
ارحم الرحمین درحق من اسباب تربیتے از غیر از معدات نداشته است و علت فاعلی در تربیت
من غیر از فضل خود را نساخته از کمال کرم و اهتمام و غیرتے که وی تعالی و تقدس درحق
من دارد تجویز نمی فرماید که فعل دیگرے را در تربیت من دخلے باشد و یا من بدیگرے دریں
معنی متوجه گردم من مربای الهی ام جل شانه و مجتبای فضل و کرم نامتناهی او تعالی

ہ بر کریمان کارها دشوار نیست ؎

اقول این عبارت مکتوب هشتاد و هفتم است که بمولانا محمد صالح کولابی در اسرار مرادی
و مریدی صدور یافته پس اولا شرح این مکتوب نگارم سپس بدفع شبهات متوجه میگردم
قوله رضی الله عنه من هم مرید الله ام جل و علا و هم مراد الله عز و جل شانه بدانکه
لفظ مرید و مراد از مصطلحات صوفیه کرام است در فصل الخطاب بحواله ترجمه عوارف مذکور
است مرید و مراد را بر دو معنی اطلاق کنند یکے بر معنی مقتدی و متقدی دیگر بر معنی
محب و محبوب اما مرید بمعنی مقتدی آنست که دیده بصیرتش بنور هدایت بینا گردد و به
نقصان خود نگرد و آتش طلب کمال در نهاد او برافروزد و آرام نگیرد الا بحصول مراد و وجود
قرب حق سبحانه و هر که بصفت اهل ارادت موسوم بود و غیر حق سبحانه در دو کون آن مراد
دیگر دارد تا لحظه از طلب مراد بیارامد اسم ارادت بروی عاریت است و اما مراد بمعنی
مقتدی آن است که قوت ولایت او در تصرف بمرتبه تکمیل ناقصان رسیده است و
اختلاف انواع استعدادات و طرق ارشاد و تربیت بنظر عیان دیده انتهی اندریں صورت
میان مرید و مراد لزوم است یکی از دیگری منفک نشود پس هر که مرید است مراد است

و هر که مراد است مرید است ہ

مقیدان نواز ذکر غیب خاموش اند		بخاطریکه تو ئی دیگران فراموش اند

در بهجة الاسرار به کمال بسط تحقیق این الفاظ نموده شد درین مقام بطور اختصار مذکور می
شود ارادت ترک چیزی است که عادت آن داشته باشد هرگاه شخص حظوظ دنیوی و اخروی
را گزارد اراده اش کامل گردد لا یزید پس حقیقت اراده ذات خدا است عز و جل که در ان بعث
زینت دنیا و آخرت نباشد پس مرید عامل کتاب و سنت باشد و بما سوای آن گوش نه نهد و
بنور خداوند تعالی می نگرد و سوائے وی کسی را فاعل حقیقی نه بیند بلکه آله و سبب اند پس هرگاه
او مانوس به خلوت مع الله گردد و از معاصی مجتنب باشد و راضی بقضا باشد و امر باری تعالی
به پسندد و از و عبرت کند و بذل جهد در صحبت وی نماید و سببے که موصل الی الله باشد بان کوشد و
کار خود را مخفی و متواری دارد و ثنائے مردمان نه پسندد و نوافل عبادات خالصاً لوجه الله
ادا کند تا آنکه بحظیره قدس رسد و از خاصان گردد او را مراد گویند ؎

	تا ترک مراد خود نگیری	یک بار مراد در کنارت ناید	

پس او و بار سالکین الی الله گم گردد و معرفت ذاتش و سکون و طمانیت ویرا حاصل شود و بسر
بحکمت و اسرار وی تعالی بعد اذن مترنم گردد و از و خبر دهد و این وقت وی به لقبے خاص
که انما قران متمائز باشد ملقب گردد و با سرار خاصه آگاه گردد ؎

	در هیچ زمان غیر بدل راه ندادند	قومیکه مریدند و گروهے که مرادند	

در لطائف اشرفی مذکور است حضرت قدوة الکرامی فرمودند هر که مرید است حقیقة مراد است
چه اگر مراد حق نبودے او را خلعت ارادت نپوشانیدی فرق میان مرید و مراد آنست که
مرید مبتدی است و مراد منتهی مرید در تحملست مراد محمول چنانچه موسیٰ گفت رَبِّ اشْرَحْ لِی [۹۱]
صَدْرِی و محمد را صلی الله علیه و سلم گفت اَلَمْ نَشْرَحْ لَکَ صَدْرَکَ [۹۲] مهتر موسیٰ گفت علیه السلام
رَبِّ اَرِنِیْ اَنْظُرْ اِلَیْکَ [۹۳] قَالَ لَنْ تَرَانِیْ حضرت رسالت پناه صلی الله علیه و سلم
را فرمان شد اَلَمْ تَرَ اِلٰی رَبِّکَ [۹۴] و مرید رونده است و مراد برده شده هر که رونده در پے برده

شده است ہ	
یکے از جان رود در راه دادار	دگر را می برند از جان باسرار
مرید اول بود آخر مراد است	میان این و آن فرقی فتاد است

حضرت قدوة الکرامی فرمودند در مرید حقیقی چہار چیز باید تا مرید حقیقی شود **اول** آنکہ مرض وصحت او برابر باشد وہمہ حال برضای حق تعالے رود **دوم** حالت فقر وغنا وی را مستوی باشد **سوم** مدحت ومذمت خلق ویرا یکسان نماید **چہارم** بہشت ودوزخ اورا برابر باشد کما قال المرید لا یریہ من الکونین شیئا غیرہ ۔ مرید را ارادت خود نباشد ومرید قائم بخود باشد ومراد قایم بحق وحضرت معترض آنچہ معنی مرید ومراد برنگاشتہ بیاید انشاء اللہ تعالی در معنی مراد برنگاشتہ کہ نخست ایشان را جذبے نمایند پس معنی عبارت مکتوب شریف چنین باشد کہ من مجذوبم واویسی ام ومجذوب اویسی ہمان طائفہ را می گویند کہ بیواسطہ ظاہر وبے تلقین ذکر واصل مقصود شود مثل شجرہ حضرت کلیم اللہ صلواة علیہ السلام ومثل سیدنا اویس کہ احوال این طائفہ جذبہ بایشان منسوب است واین خود علم لدنی است کہ خدای تعالی گفتہ است وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا وسلطان العارفین در جواب دانشمندان گفتند کہ اَنْتُمْ اَخَذْتُمْ عُلُوْمَكُمْ مَيِّتًا عَنْ مَيِّتٍ وَنَحْنُ اَخَذْنَا عُلُوْمَنَا عَنْ حَيٍّ الَّذِي لَا يَمُوْتُ پس معلوم شد کہ مجذوبان کہ اویسیان می گویند مریدان حق شدند بیواسطہ وہم مرادان حق شدند چرا کہ بمحض فضل الہی طریقہ وصول بیواسطہ را خود او تعالی در قرآن مجید بیان کردہ است فَاَيْنَمَا تُوَلُّوْا فَثَمَّ وَجْهُ اللهِ مَا مِنْ دَآبَّةٍ اِلَّا هُوَ اٰخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا اَلَا اِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُحِيْطٌ وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيْدِ وَاللهُ مَعَكُمْ اَيْنَمَا كُنْتُمْ واین را بزرگان وجہ خاص گفتہ اند حضرت مجدد رحمة اللہ علیہ در رسالہ معارف لدنیہ می فرماید اِعْلَمْ اَنَّ الْوِلَايَةَ الْخَاصَّةَ الْمُحَمَّدِيَّةَ عَلٰى صَاحِبِهَا الصَّلٰوةُ

والسلام والتحية مخصوصة بالمجذوب وبين السالكين الذين سموا بالمرادين
وليس للمريدين بحسب استعداداتهم الذاتية منها نصيب ونعني
بالمريدين الذين تقدم سلوكهم على جذبتهم الا ان يرزق المراد
المحبوب المريد المحب ويتصرف فيه ويجذبه بكمال تصرفه نحو
جذبه كما هو امير المؤمنين علي بن ابي طالب كرم الله تعالى
وجهه فانه سالك مجذوب وصل الى الولاية الخاصة تربيته عليه
وعلى آله الصلوة والتسليمات لما تصرف فيه وجذبه اياه بخلاف
الخلفاء الثلاث المتقدمة عليه فان جذبهم مقدم على سلوكهم
كما هو حال حضرة الرسالة المصطفوية عليه وعلى آله الصلوة والتسليمات
فان جذبه عليه الصلوة والسلام مقدم على سلوكه صلى الله تعالى عليه
وعلى آله وسلم ولا يتوهم ان كل مجذوب سالك يصل الى كمالات
الولاية كلا بل لو وجد واحد من الوف منهم كذلك بعد قرون
متطاولة لاغتنم وجوده ذلك فضل الله يؤتيه من يشاء والله ذو
الفضل العظيم وصلى الله تعالى على سيدنا محمد وآله وسلم السالك المجذوب
له زيادة في المعرفة على المجذوب السالك والمحبة على عكس ذلك لان
المجذوب السالك رباه الله سبحانه من اول الامر الى آخره بمحبته الخاصة
وجذبه الى جناب قدسه بعنايته الكاملة ونفى بالمعرفة المتعلقة بالتجليات
الافعالية من معرفة الاشياء الكونية والصفات الاضافية الالهية اما المعرفة

بدانکه ولایت خاصه محمد صلعم مخصوص است بمجذوبین سالکین که مرادین باشند ونیست برای مریدین نصیبی حسب استعدادات ذاتیه مرادین
ومراد ازین مریدین زمره اولیاء است که سلوک ایشان بر جذبه مقدم باشد مگر آنکه بالد مراد محبوب مرید محب را و در و تصرف کند و بکمال
خود جذب نماید بسوی جذب خود مثل امیر المومنین علی بن ابی طالب کہ او سالک مجذوب بود و بولایت خاصه رسید بسبب جذب و تصرف رسول الله
صلعم بخلاف خلفاء ثلثه که جذب این حضرات مقدم بر سلوک ایشان است و همین است کیفیت رسول الله صلی الله علیه وسلم که جذبه وی

المتعلقة بالذات تعالى وهي عبارة عن الجهل والمتعلقة بالصفات السلبية التنزيهية وهي مشتملة على الحيرة والمعرفة والمتعلقة بالصفات الذاتية الموجودة والمتعلقة بالشيون الذاتية الاعتبارية فالمجذوب السالك احق بها واولى بتفاصيلها اما المعارف المتعلقة بالمقامات العشرة من الزهد والتوكل والصبر والرضاء وغيرها فالسالك المجذوب احرى بها وبتفاصيلها لانه قطع تلك المقامات مفصلا وعبر عليها مرتبا يعرف دقائق كل مقام خلاف ما لا يحصل للسالك المجذوب فالسالك المجذوب اتم في المقامات باعتبار الظاهر والصورة والمجذوب السالك اكمل فيها باعتبار الزبدة والخلاصة ولهذا ظن العوام الناظرون الى الصورة ان الاول اتم من الثاني في مقام الزهد والتوكل والصبر والرضاء وغيرها ولا يعلمون ان وجود الرغبة في الثاني لا ينافي تمامية الزهد وكذا التعلق بالاسباب لا ينافي كمال التوكل ووجود الكراهة فيه لا ينافي الرضاء لان رغبته بالله تعالى وتعلقه بالاسباب ايضا بالله سبحانه وكذا الكره حاصل بالله عز وجل مع ان وجود هؤلاء الاوصاف فيه خالصة لله سبحانه فلا يرغب في الدنيا الا لله سبحانه لا لغيره ولو كانت رغبته لنفسه فنفسه لربه فيكون تلك الرغبة في الحقيقة لاجل ربه عز وجل انتهى

ان عبارت از جہل است وانچہ متعلق بصفات سلبیہ تنزیہیہ مے باشد آن مشتمل بر حیرت می باشد و معرفتے کہ متعلق بصفات ذاتیہ موجودہ و متعلق بشیون ذاتیہ اعتباریہ مے باشد پس مجذوب سالک احق باشد بآن واولی باشد بہ تفاصیل آن لیکن معارف متعلقہ بمقامات عشرہ از زہد و توکل و صبر و رضا وغیرہ پس سالک مجذوب بآن و بہ تفاصیل آن لائق باشد زیراکہ او آن مقامات را مفصلا قطع کردہ و بہ ترتیب از ان عبور کردہ سالک مجذوب دقایق ہر مقام را می داند باستثنای مقاماتے کہ سالک مجذوب را حاصل

خوش گفت آنچه گفت ؎	
دو عالم را بیکبار از دل تنگ	برون کردیم تا جای تو باشد

قوله رضی الله عنه سلسله ارادت من بی توسط بالله متصل است این عبارت محتمل معانیها است **اولا** سلسله ارادت من بی توسط بالله تعالی متصل است دیده ببصیرت نور هدایت بینا است و به نقصان خود می نگرد آتش طلب کمال در نهادم برفروخته و آرام نمیگیرد الا حصول مراد و وجود قرب حق سبحانه تعالی ؎

مست توام از باده و جام آزادم	صید توام از دانه و دام آزادم
مقصود من از کعبه و بتخانه توی	ورنه من ازین هر دو مقام آزادم

فیض بر دو قسم است فیض وهبی و فیض کسبی در فیض وهبی ضرورت وساطت و حاجت توسل نیست آنچه حق تعالی جل شانه بلا واسطه عنایت فرماید وهبی خوانندش و الا کسبی شیخ محی الدین عربی در فصوص الحکم در فص داؤدی فرماید وَفِينَا مَنْ يَأْخُذُهُ عَنِ اللهِ فَيَكُونُ خَلِيفَةً عَنِ اللهِ بِعَيْنِ ذٰلِكَ الْحُكْمِ فَيَكُونُ الْمَادَّةُ لَهُ مِنْ حَيْثُ

كَانَتِ الْمَادَّةُ لِرَسُولِهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

شیخ محی الدین بن عربی رحمة الله علیه در باب دو صد و پنجاه و پنجم از فتوحات مکیه می نگارد وَمِنْ خَصَائِصِ الْقُطْبِ اَنْ يَتَجَلّٰى بِاللهِ تَعَالٰى وَحْدَهٗ وَلَا يَكُوْنُ

هٰذِهِ الْمَرْتَبَةُ لِغَيْرِهٖ مِنَ الْاَوْلِيَاءِ اَبَدًا

در بحر المعانی می طرازد قطب عالم را فیض از حق تعالی بی واسطه باشد و قطب عالم را قطب مدار نیز گویند انتهی بلکه خود حضرت شیخ رحمة الله علیه در رساله تحصیل الکمال الابدی باختیار الفقر المحمدی از حضرت شیخ علی متقی قدس سره که از شیخ عطا ناقل است نقل میکند قَدْ يُجْذَبُ الْعَبْدُ اِلَيْهِ فَلَا يُجْعَلُ عَلَيْهِ مِنَّةُ الْاُسْتَادِ شیخ عبد الوهاب شعرانی نیز همین تقریر را از شیخ تاج الدین عطاء الله نقل کند مولانا روم می فرماید

یعنی بعض از ما از الله تعالی اخذ می نماید بی ماده او از جای که می باشد که ماده رسول الله صلی الله علیه وسلم از آنجا است ۱۲ و از خصائص قطب آن است که تجلی او از ذات باری باشد دیگری را در این محل نباشد این مرتبه بجز قطب دیگری را حاصل نشود

[illegible]

پس فقیر آنست کو بیواسطہ است	شغلہا را با وجودش رابطہ است

مولانا عبد العلی در شرحش می طرازد یعنی بلا واسطہ از حق میگیرد و انوار حق را بوجود داو رابطۂ خاص است کہ انوار حق بہ او بلا واسطہ می رسد و از ینجا ظاہر شد کہ از اولیاء آن کسان ہم ہستند کہ از حق سبحانہ فیض بلا واسطہ می گیرند و واسطہ از میان برمی خیزد اگرچہ آن سرور صلی اللہ علیہ وسلم واسطہ موصلہ بودند اما بعد اتصال پس در اخذ حاجت بواسطہ نمی ماند و آن کس فقیر است از اولیاء اللہ و ہمین را مراد خوانند ثانیاً سلسلہ محبت من بے توسط باللہ تعالےٰ متصل است ؎

حاصل عشق از سہ سخن بیش نیست	سوختن و سوختن و سوختن

این مرتبہ الیست کہ قبول وسائط نخواہد ؎

ای من بہ منت اگر ہستی ہست توئی	ور در بر من پیرہنی ہست توئی
در راہ غمت مرا نہ تن ماند نہ جان	ور زانکہ مرا جان و تنی ہست توئی

در انوار الرحمان بتنویر الجنان ملفوظات مولانا عبد الرحمن صوفی لکھنوی کہ جامعش مولوی محمد نور اللہ بودہ است تحریر است کہ ارشاد شد کہ شیخ رضی اللہ عنہ بکمال تقوی و اتباع سنت فانی فی الرسول آن چنان گشتہ بود کہ ذات خود را غیر ذات آنحضرت نہ پنداشت پس ہرچہ (یعنی حضرت مجدد) از خواص آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بود لامحالہ در ذات فانی ظاہر گردد و از جملہ صفات نبوی ہر سیدن بخدا است بیواسطہ و ہمین حال ہر ولی است کہ فانی فی الشیخ شود یعنی میان خدا و طالب مرشد او واسطہ است مادامیکہ ہستی طالب باقی است ہرگاہ کہ ہستی خود را در ہستی شیخ خود فنا کرد و ہستی شیخ در خدا فنا گشتہ واصل خدا شد وصل او عین وصل فانی اوست ثالثاً سلسلہ ارادت بی توسط باللہ متصل است توسط دو معنی دارد حیلولت و تبعیت مراد از توسط درین مقام حیلولت است نہ تبعیت چنانچہ حضرت مجدد رحمہ اللہ این معنی را بہ عبارت اصح می فرماید کہ توسط آن سرور کائنات علیہ وعلی آلہ

حضرت غوث الثقلین رضی اللہ تعالےٰ فرماید ؎ و نادمنی من غیر واسطۃ و فدتہ بیانی مع الاحباب و ہا حاجب

الصلوٰۃ والسلام بدو معنی تواند بود یکے آنکہ او علیٰ اللہ علیہ وسلم حائل وحاجب
بود درمیان سالک و درمیان مطلوب ومعنی دوم آنست کہ سالک بطفیل او وبتوسط بتبعیت
ومتابعت او علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام بمطلوب واصل گردد در طریقہ جذبہ وسلوک پیش
از رسیدن بحقیقت محمدی توسط بہر دو معنی کاین است بلکہ می انگارم کہ درین طریق
از شیوخ ہر کہ درمیان آمدہ است متوسط وحاجب شہود سالک است وی اگر در اواخر حال
جذبہ تدارک آن نہ نماید ومعاملہ از پردہ بہ بے پردگی نہ کشد زیرا کہ در طریق جذبہ وبعد
از رسیدن بہ حقیقت الحقایق توسط بمعنی ثانی است کہ طفیل وتبعیت است نہ حیلولت و
حجاب کہ پردہ شہود ومشاہدہ وماننداہا بود انتہی واین را بمثالی واضح گردانم معلوم است کے
تحصیل علم ظاہری وتکمیل کتب درس یعنی از میزان تا بیضاوی محتاج باستادے کامل باشد
کہ او سبقا سبقا روزانہ درس دہد تا آنکہ بمدتے خاص ومعین بذریعہ استاد اتفاق عبور کتب
درسیہ افتد وبدون تعلیم استاد فہم مطالب دشوار تر باشد وبعد از انکہ مرحلہ درس طے شد و
ملکہ راسخ حاصل گردید ہر کتاب را کہ مطالعہ کند بر فہم آن قادر باشد وضرورت استفسار از
استاد نیفتد پس میتوان گفت کہ بحصول ملکہ در فہم کتاب ضرورت حیلولت استفسار وتوسط
استاد نماند اگرچہ این ملکہ بذریعہ وتوسط تعلیم استاد است وازین قول ناشکری استاد لازم نمی آید
رابعًا سلسلہ ارادت من بلا واسطہ یعنی بلا واسطہ غیر النبی باللہ متصل است س ۹

شرط اول در طریق عاشقی دانی کہ چیست	ترک کردن ہر دو عالم را و پشت پا زدن

قولہ رضی اللہ عنہ ید من نائب مناب ید اللہ است سبحانہ یعنی ہرگاہ سلسلہ ارادت من
بہر جہے کہ مذکور شد بے توسط باللہ متصل است پس من نائب مناب یداللہ باشد کہ مقتضاے
جذب یا اقتدا یا محبت چنین باشد قولہ رضی اللہ عنہ ارادت من بہ محمد رسول اللہ بتوسط
کثیرہ است یعنی در فیض کسبے وسلوک نظیر شرینہ کاخ است کہ رسیدن بہ کاخ بتوسط
می باشد قولہ رضی اللہ عنہ در طریقہ نقشبندیہ نسبت ویکے واسطہ درمیان است

در سلسلہ نقشبندیہ نسبت ویک واسطہ نقد درمیان است

زیرا که حضرت مجدد رحمه الله ارادت و انابت از حضرت خواجه محمد باقی قدس سره دارند

ذکر حضرت ایشان در حاشیه سابق رفته

والیشان از حضرت مولانا خواجگی ۵۱ امکنگی رضی الله عنه والیشان از حضرت ۵۲ مولانا درویش محمد

رضی الله عنه والیشان از حضرت ۵۳ مولانا محمد زاهد رضی الله عنه والیشان از حضرت ۵۴ مولانا خواجه

عبید الله احرار رضی الله عنه

۵۱ از فرزندان خواجه محمد درویش بوده اند تربیت ظاهری و باطنی از پدر بزرگوار یافتند و در قصبه امکنگ که از مضافات سمرقند است سکونت
داشتند عابد و زاهد و بزرگ صاحب ذکر و شغل و کرامات و خوارق عادت بودند و همیشه خود را از چشم خلایق می پوشیدند و بستر حالات خود می کوشیدند
در سنه ۱۰۰۸ ه انتقال فرمودند مزار در امکنگ است عمر نود سال بود ۱۲ ۵۲ جامع علوم ظاهری و باطنی و واقف رموز صوری و معنوی و باوصاف جذب و استغراق
موصوف بسخاوت و عطا مشهور بودند اول تا پانزده سال بزهد و ریاضت گذرانیده بمجاهدات تجرید در ویرانه بسر برده اند و بهدایت حضرت مولانا محمد زاهد آمدند و به تکمیل
رسیدند در سنه ۹۷۰ ه وفات یافتند مزار در اسفرار است ۵۳ در فقر و تجرید و تفرید و ورع و تقوی و زهد و اتباع سنت مقامات عالی داشتند و قبل
از حضوری خواجه احرار تا چند سال بریاضت چشم را بخواب آشنا نساختند و باشاره غیبی بخدمت خواجه حاضر شده بشرف بیعت مشرف شدند
خواجه بنور باطن دریافته باستقبال برآمدند در راه اتفاق ملاقات شد بتقل گم شده در سایه درخت لت. ته به بیعت خود سرفراز کردند و
همان وقت خرقه خلافت پوشانیده مرخص فرمودند بجز یک صحبت اتفاق صحبت دیگر نیفتاد ۵۴ خواجه ناصر الدین عبید الله
احرار بعد تحصیل علوم ظاهر از تاشکند سفر کرده در سمرقند و بخارا و غیره جابجا سیر نمودند و بسیاری حضرات را از خلفای
والا در حیات خواجه بهاء الدین شاه نقشبند دریافت و صحبت ها داشتند و بفیض باطن مستفیض گشتند آخر بسمرقند
بخدمت سید قاسم انوار که یکی از اولیای کبار بود رسیدند و بملازمت مولانا شرف الدین خاموش صحبت ها حاصل
کردند و نیز خواجه سراج الدین پیرمسی مولانا حسام الدین و مولانا حمید شاشی و خواجه علاء الدین غجدوانی
و غیرهم را دیده بعد از آن بخدمت خواجه یعقوب چرخی حاضر شده دست ارادت و بیعت بدامان وی زدند و در چند
سال بخدمت با عظمت وی حاضر مانده تکمیل یافتند۔

حضرت خواجه بهترین و کامل ترین مریدان مولانا یعقوب چرخی اند و در سلسله خواجه احراری اند مقتدای طریقت و رهنمای
حقیقت بوده اند و اهل ماوراء النهر و خراسان ایشان را بجای بزرگ میدانستند و کرامات و خوارق عادات بی نهایت
از ایشان بظهور رسیده۔

ولادت در ماه رمضان سنه ۸۰۶ ه در قریه باغستان که از توابع تاشکند است بوده وفات ایشان شب شنبه بیست و نهم سلخ
ربیع الاول سنه ۸۹۵ ه واقع شده مدت عمر شریف نود سال است چند ماه کم و قبر ایشان در سمرقند است

والیشان از حضرت مولانا یعقوب چرخی ۵۵ رضی اللہ عنہ والیشان از حضرت خواجہ خواجگان امام الطریقہ ۵۶ خواجہ بہاء الدین نقشبند رضی اللہ عنہ

۵۵ مولانا یعقوب چرخی عالم بودند بعلوم ظاہری و باطنی وجامع رسوم صوری و معنوی اصل وی از موضع چرخ از مضافات غزنی است در مبادی احوال چندگاہ در جامع ہرات وچندگاہ در دیار مصر بہ تحصیل علوم پرداختند وبعد آن تحصیل علوم بجذبہ محبت الہی باراده ارادت بخدمت حضرت شاہ نقشبند روانہ شدند در راہ بافقیرے مجذوبے ملاقی شدند فقیر گفت ای یعقوب زود زود قدم بردار کہ وقت آن رسیدہ است کہ تو از مقبولان حق باشی و بر زمین چند خطوط کشید خواجہ یعقوب در دل اندیشیدند کہ آن خطوط را شمار کنم اگر طاق باشد کار من مبارک خواہد بود پس شمار کردند طاق برآمد بعد ازان در بخارا رسیدند و فال مصحف بکشادند بر سطر اول نوشتہ برآمد۔ اولٰئک الذین ہدی اللہ فبہداہم اقتدہ ازین اشارت غیبی خورسند شدند و بملازمت خواجہ آمدہ دست ارادت بداسن آنحضرت زدند واول بار کہ بخدمت شریف ایشان رسیدند فرمودند کہ ما از خود کاری نمیکنیم امشب ببینیم اگر ترا قبول کنند ما نیز قبول کنیم مولانا یعقوب چرخی فرمودند کہ ہرگز شبے سخت تر ازان بر من نگذشتہ است کہ آیا چہ شود چون بامداد بخدمت ایشان رفتم فرمودند قبول کردند وایشان را بخواجہ علاء الدین عطار سپردند بعد از وفات خواجہ بزرگ در صحبت علاؤ الدین عطار بمرتبہ کمال رسیدند و جامع گشتند در علوم ظاہری و باطنی ولادت ایشان در غزنین است و قبر ایشان در موضع ملنفو کہ یکے از مواضع حصار شادمان است ۵۶ حضرت خواجہ بہاؤ الدین نقشبند امام طریقت پیر حقیقت حنفی مشرب بودند بلکہ اکثر مشائخین طریق حنفی مذہب بودند حضرت خواجہ شرافت سیادت موروثی داشت نسب آبای حضرت ایشان بچند واسطہ بحضرت امام جعفر صادق میرسد حضرت خواجہ میفرمودند کہ من و پدر و مادر من بصنعت کمخاب بافی و نقش و نگار آن مشغول بودیم ازین سبب بہ نقشبند مشہور شدیم حضرت خواجہ سوای آنکہ سلسلہ ارادت بمیر سید کلال داشت از روحانیت خواجہ عبد الخالق غجدوانی اویسی بود چنانچہ از آنحضرت منقول است کہ شب در مبادی احوال در حال جذب و استغراق بسی مزارات متبرکہ از مزارہای بخارا رسیدم و بر سر ہر مزار چراغے افروختہ دیدم کہ با وجود وجودگی روغن و فتیلہ روشنی کم داشتند و فتیلہ ہا محتاج بودند کہ اگر اندک حرکت بایشان دادہ آید از دہان چراغ بیرون آمید و بخوبی افروختہ شوند چراغہارا ہمان حال گذاشتم در در بردی مزار آخرین رسیدہ متوجہ بقبلہ نشستم و از خود غائب شدم و مشاہدہ کردم کہ دیوار قبلہ گورستان شق شد و تختے بزرگ پیدا آمد پردہای سبز فرو ہشتہ و گردا گرد آن تخت جماعتے بزرگ ایستادہ درمیان ایشان خواجہ بابا محمد سماسی را شناختم دانستم کہ از گذشتگان اند پس از آنجماعت شخصے مرا گفت کہ برین تخت خواجہ عبد الخالق غجدوانی رونق افروز اند واین جماعت خلفائی ایشان است و ہر یک اشارت کرد کہ این خواجہ احمد صدیق واین اولیاء کبیر واین خواجہ عارف ریوگری واین محمود انجیر فغنوی واین خواجہ علی رامیتنی اند خواجہ محمد سماسی خود می شناسی پس خواجہ غجدوانی عنایت بحال من کردند و کلاہے عطا فرمودند و گفت کہ کرامت این کلاہ اینست کہ بلای نازل شدہ از برکت پوشندہ این کلاہ دفع شود بعد ازان سخنانے کہ بمبدء سلوک و وسط و نہایت آن تعلق دارد با من درمیان آوردند و فرمودند کہ چراغہا کہ باین کیفیت بتو باز نمودہ اند اشارت است ترا بآنکہ استعداد و قابلیت این راہ کہ فتیلہ استعداد را اندر حرکت می باید آورد تا روشن شود ولادت حضرت ایشان در محرم ۷۱۸ھ در قصر عارفان بودہ وفات در شب دوشنبہ سوم ماہ ربیع اول ۷۹۱ھ روی دادہ و مدت عمر شریف حضرت ایشان ہفتاد و سہ سال بودہ و مزار ایشان متصل شہر بخارا است بقصر عارفان خواجہ بزرگوار علیہ الرحمۃ وصیت کردہ بودند کہ پیش جنازہ ما این بیت بخوانند ؎ مفلسانیم آمدہ در کوی تو ÷ شیئاً للہ از جمال روی تو

وایشان از حضرت سید[٥٧] امیر کلال رضی الله عنه وایشان از حضرت خواجه[٥٨] محمد بابا سماسی رضی الله عنه وایشان از حضرت[٥٩] خواجه عزیزان علی رامیتنی رضی الله عنه وایشان از حضرت خواجه محمود[٦٠] انجیر فغنوی رضی الله عنه وایشان از حضرت خواجه[٦١] محمد عارف ریوگری رضی الله عنه

[٥٧] خواجه میر سید کلال در علم شریعت و طریقت و حقیقت و معرفت از اولیای عهد خود گوی سبقت برده و شرف سیادت نیز داشت مولد وے قریه سوخار ست و به پیشه کلالے مشغول بود و در ابتدا بے حال کشتی میل تمام داشت روزے هنگامه کشتی حضرت میر قایم گرم بود و هزارها مخلوق حاضر بودند اتفاقاً محمد بابا سماسی را بدان طرف گذر افتاد و بنظاره آن ایستاده خیلے توقف کردند بعضے اصحاب در دل گذرانیدند که باعث چیست که خواجه سماسی بنظاره این بدعتیان ناکاره ایستاده اند محمد بابا برین خطره ایشان بنور باطن واقف شده فرمودند که درین معرکه مرد ست که بسبب مردان بصحبت و برکت وے بکمال خواهند رسید پس میخواهم که او را صید دام خود کنم درهمین سخن بودند که میر کلال را نظر بجانب خواجه افتاد و از اعانت جذب و کشش خواجه بشتافت و خود را بر پاے خواجه انداخت و چون خواجه از آنجا روانه شدند بارکاب وی بودند تا بخانقاه آمدند و مرید شدند و بکمالات ظاهری و باطنی رسیدند و باز روی کشتی ندیدند و حضرت بابا وی را بفرزندی قبول فرمودند و بخرقه خلافت نواخته جانشین خود کردند ولادت ایشان در موضع سوخار است وفات ایشان در وقت نماز بامداد روز پنجشنبه هشتم جمادی الاول سنه ٧٧٢ه بوده و قبر ایشان در موضع سوخار است ۱۲

[٥٨] بابا سماسی سماس از توابع قصبه رامیتنی است و از بخارا بفاصله سه کروه واقع است ولادت ایشان در قریه سماسی بوده است که از جمله دیهائی رامیتنی است و قبر ایشان نیز در آنجا است ۱۲

[٥٩] خواجه علی رامیتنی از کبار مشائخ خاندان نقشبندیه اند لقب وی در سلسله این خاندان خواجه عزیزان علی است مقامات رفیعه و کرامت عجیبه داشت و براے حصول قوت حلال بکسب بافندگی مشغول میمانند مولد شریف وے موضع رامیتن است که قصبه بزرگ از مضافات بخارا بدو فرسنگ واقع است وفات در سنه ٧٢١ه بوده و مدت عمر یکصد و سی سال و قبر در خوارزم است ۱۲

[٦٠] خواجه محمود ولادت ایشان در موضع انجیر فغنون است و آن دهی است از مضافات بخارا وفات ایشان در سنه ٧١٥ه بوده و قبر ایشان نیز در بخارا است ۱۲

[٦١] حضرت خواجه ریوگری از عظماے اولیاے ترک اند در علم و حلم و ریاضت و متابعت سنت شان عالی داشت مولد و مدفن در موضع ریوگر است و آن دهیست از توابع بخارا وفات ایشان در سنه ٦١٥ه بوده است ۱۲

والیشان از حضرت خواجہ جہان خواجہ عبد الخالق غجدوانی[۱۲] رضی اللہ عنہ والیشان از حضرت خواجہ یوسف ہمدانی[۱۳] رضی اللہ عنہ والیشان از حضرت ابو علی[۱۴] فارمدی رضی اللہ عنہ

[۱۲] خواجہ عبد الخالق غجدوانی نام والد الیشان امام عبد الجمیل است ووالدہ الیشان از اولاد ملوک روم بودہ دسر حلقہ سلسلہ خواجہای بزرگان بزرگوار الیشان اند وانتساب خواجہ بہاؤ الدین نقشبند قدس سرہ بالیشان است عالم بودہ اند لعلوم ظاہری وباطنی وطریقہ الیشان تمام متابعت شرع شریف وسنت آن سرور صلعم بودہ خضرؑ الیشان را در جوانی بفرزندی قبول نمودہ فرمودند بحوض آب در آمدے وغوطہ خور وبدل بگو لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ وذکر دل را بالیشان آموختند وچون خواجہ یوسف ہمدانی بہ بخارا آمدند صحبت الیشان را دریافتند وخرقہ از خواجہ یوسف پوشیدند و مرتبہ ولایت الیشان چنان شد کہ یک وقت بہر روز برائے نماز بکعبہ میرفتند ومیخواندند و مے آمدند ولادت الیشان در غجدوان است وآن قصبہ ایست در شش فرسنگے از بخارا ونشو ونمائے حضرت الیشان نیز بدانجا ہست واین کلمات از الیشان است ہوش در دم ونظر بر قدم سفر در وطن خلوت در انجمن وفات الیشان در ۵۷۵ھ واقع شد وقبر الیشان در غجدوان است ۱۲

[۱۳] حضرت خواجہ یوسف کنیت الیشان ابو یعقوب واصل الیشان از ہمدان است ومرید شیخ ابو علی فارمدی اند واز شیخ ابو اسحاق شیرازی نیز استفادہ نمودہ اند وبشیخ عبد اللہ جوینی وشیخ حسن سمنانی صحبت داشتہ اند وچون ببغداد رفتند حضرت غوث الثقلینؓ را ہم دریافتند ودر مجلس حضرت غوث اعظم اکثر حاضر می شدند حنفی مذہب وسہ سلسلہ خواجہائے بزرگوار بودہ اند ولادت الیشان در ۴۴۰ھ ہجری بودہ وفات در راہ مرو ۵۳۵ھ ہجری روئے دادہ وقبر الیشان در مرو است ۱۲

[۱۴] شیخ ابو علی فارمدی نام الیشان فضیل بن محمد است وفارمد قریہ ایست از مضافات طوس شیخ الشیوخ خراسان بودہ اند وشاگرد استاد امام قشیری وانتساب وی در طریقت بدو طرف است یکے بشیخ بزرگوار ابو القاسم گرگانی طوسی ودوم بشیخ المشایخ ابو الحسن خرقانی قدس اللہ اسرارہم وباشیخ ابو سعید ابو الخیر ملاقات نمودہ اند وفات الیشان در ۴۷۷ھ ہجری بودہ وقبر در طوس است ۔

والیشان از حضرت خواجه ابو الحسن ۱۵ خرقانی رضی الله عنه والیشان از حضرت خواجه بایزید بسطامی رضی الله عنه والیشان از حضرت امام ۱۷ جعفر صادق رضی الله عنه ـ

۱۵ شیخ ابو الحسن خرقانی نام نامی وے علی بن جعفر است و خرقان موضعی است نزدیک به قزوین که شیخ در انجا سکونت داشت غوث و قطب روزگار خود بود و سلطان المشایخ و قطب اوتاد وانتساب وے در طریقت بروحانیت شیخ بایزید بسطامی است ـ

نقل است که شیخ در ابتدا تا دوازده سال نماز خفتن بجماعت در خرقان بگذاردی و روے بزیارت مزار شیخ بایزید بنهادے چون آنجا رسیدے بایستادی و گفتے بار خدایا ازان خلعتے که نصیب بایزید عطا فرمودے بابو الحسن هم نصیبهٔ عطا کن و باز انجا برگشتے و در بخرقان بهادی و نماز فجر بوضوء عشا در خرقان گذاردے و بوقت باز آمدن پشت بخاک بایزید نکردے بعد از دوازده سال از تربت بایزید آوازے برآمد که ای ابو الحسن گاه آن آمد که بنشینی و خلق را بحق رهنمائی کنی گفت من امی ام از قرآن و علم رموز شریعت چیزے ندانم آواز آمد که ای ابو الحسن یافتی انچه از حق خواستی و فاتحه آغاز کن پس ابو الحسن فاتحه آغاز کردند چون بخرقان رسیدند قرآن تمام کردند و باب علوم ظاهری و باطنی برخود مفتوح یافتند وفات ایشان شب سه شنبه عاشورا ۴۲۵ هجری بوده ۱۲

۱۶ بایزید بسطامی لقب ایشان سلطان العارفین و نام طیفور بن عیسے بن آدم بن سروشان است و جد ایشان گبر بوده بسعادت اسلام مشرف شده و اصل ایشان از بسطام است صاحب نفحات نوشته که ایشان را نسبتی بحضرت امام جعفر صادق رضی الله عنه و صاحب تذکرة الاولیا گوید که صد و سیزده پیر را خدمت کرده بودند سید الطائفه میفرمود که بایزید در میان ما چون جبرئیل است در ملائکه و از سخنان بلندی که از ایشان نقل میکنند شیخ الاسلام در ان باب میفرماید که بر بایزید فراوان دروغها بسته اند ۱۲

۱۷ امام جعفر صادق کنیت ایشان ابو عبد الله است یا ابو اسمعیل و لقب صادق جعفر نام و هو ابن محمد بن علی بن حسین بن علی مرتضی رضی الله عنهم ایشان امام ششم و نام مادر ایشان فروه بنت القاسم بن محمد بن ابی بکر الصدیق رضی الله عنهم و مادر ام فروه اسماء بنت عبد الرحمن بن ابی بکر الصدیق است رضی الله عنه و نسبت خرقه حضرت امام جعفر صادق رضی الله عنه از دو جانب است یکی از جانب حضرت امام محمد باقر بحضرت امیر المومنین علی کرم الله وجهه میرسد و دیگر از پدر والدهٔ خود قاسم بن محمد بن ابی بکر است و ایشان را از سلمان فارسی و ایشان را از صدیق اکبر رضی الله عنه ولادت ایشان بمدینه در سنه ۸۳ از هجرت و بقولی سنه ۸۰ در روز دوشنبه هفدهم ربیع الاول بوده است و مدت عمر شریف ایشان شصت و هشت سال و بقولے شصت و پنج سال بوده و وفات ایشان نیز در مدینه

بوده است روز دوشنبه پانزدهم ماه رجب سنه ۱۴۸ هجری و مرقد ایشان در بقیع است در گنبدی که در آن امام حسن و امام زین العابدین و امام محمد باقر رضی الله عنهم مدفون اند ۱۲

والیشان از حضرت امام قاسم[۵۱۸] بن محمد بن ابی بکر صدیق رضی اللہ عنہم والیشان از حضرت صاحب رسول اللہ سلمان فارسی[۵۱۹] رضی اللہ عنہ والیشان از حضرت امیر المومنین ابو بکر صدیق[۵۲۰] رضی اللہ عنہ والیشان از حضرت خیر البریہ خاتم النبوۃ محمد رسول اللہ[۵۲۱] صلے اللہ علیہ وسلم۔

۵۱۸ قاسم بن محمد از کبار تابعین اند ویکے از فقہاے سبعہ مدینہ و در خانہ عمہ خویش حضرت عائشہ صدیقہ رضی اللہ عنہا تربیت یافتہ اند یحیٰے بن معاذ فرمودہ اند کہ در مدینہ یکی را افضل تر از قاسم ندیدم و از زیادہ مردلیست کہ ہیچ یکے را عالم تر از وے ندیدم و از عمر بن عبد العزیز رحمہ اللہ منقولست کہ اگر معاملہ خلافت باختیار من مے بود بقاسم میگذاشتم وفات الیشان در سنہ ۱۰۶ بودہ و بقولے سنہ ۱۰۸ ہجری و بقولے سنہ ۱۱۲ ہجری و سنہ ۱۰۱ ہجری نیز گفتہ اند

۵۱۹ حضرت سلمان فارسی کنیت الیشان ابو عبد اللہ است از کبار صحابہ بودہ اند احادیث در مناقب الیشان وارد است در علم باطن مرید حضرت صدیق اکبر رضی اللہ عنہ بودہ اند وفات الیشان بمدائن بودہ است در سنہ ۳۳ ہجری عمر طویل داشتند واللہ اعلم بالصواب ۱۲

۵۲۰ حضرت ابو بکر صدیق لقب الیشان صدیق اکبر اول کسے کہ بے طلب معجزہ بہ پیغمبر صلے اللہ علیہ وسلم ایمان آوردہ الیشان بودند از مناقب جلیلۂ حضرت الیشان آنست کہ در غار رفیق آنحضرت بودند خلافت الیشان دو سال و ۳ ماہ بود و وفات در سنہ ۱۳ ہجری آخر روز دوشنبہ و بروایت صحیح شب سہ شنبہ مدت عمر شریف حضرت الیشان شصت و سہ سال بودہ و قبر الیشان متصل قبر حضرت رسالت پناہ صلے اللہ علیہ وسلم است ۱۲

۵۲۱ حضرت رسول مقبول صلے اللہ علیہ وعلے آلہ واصحابہ وسلم بہترین ماسواے اللہ از اعیان و اشراف قبیلہ قریش اند ہم از جانب پدر و ہم از جانب مادر ولادت باسعادت باتفاق علما و اہل سیر بعد از طلوع صبح صادق و پیش از طلوع آفتاب روز دوشنبہ بودہ لیکن در تعین سال و ماہ و تاریخ اختلافہا واقع است مشہور آن ست کہ بدوازدہم ماہ ربیع الاول واقع شدہ نزول وحی بران سرور علیہ الصلوٰۃ والسلام اولاً بروز دوشنبہ سیوم یا ہشتم ماہ ربیع اول سال چہل ویکم از ولادت آنسرور صلعم بود سہ ہزار معجزات از آن حضرت صلے اللہ علیہ وسلم ظاہر شدند بشب معراج بمقام دنی فتدلی رسیدند بعمر شصت و سہ سالگی رحلت فرمودند نزد جمہور ارباب سیر ہنگام چاشت روز دوشنبہ دوازدہم ربیع الاول سال یازدہم از ہجرت ۱۲

نقشبندیہ عجب طائفہ پرکار اند	کہ چو پرکار درین دائرہ سر برکار اند
ہمہ گرد آمدہ بر مرکز یک دائرہ اند	ہمہ واقف شدہ از گردش یک پرکار اند
نقشبندند ولے بند بیک نقش نہند	ہر دم از بوالعجبی نقش دگر پیش آرند
در سیہ خانۂ صحرائے فنا کردہ نزول	خیمہ برتر زدہ زین نہ تتق زنگارند
پاس انفاس بود خصلت این شاہ شان	پاسبانند ولے بادشہ اخیارند
خامشانند ولی وقت سخن طوطی وار	ہمہ شیرین حرکات و شکرین گفتارند
ہر یکے سد مانند بہ سیلان جہاد	کوہ از لومۂ لائم بکہے نشمارند
شاہد و شاہ وجودند درین دار ولے	نہ چو منصور سر عربدہ جوئی دارند
صورتے اند ولی دشمن صورتہا اند	وربہانند ولے از دو جہان بیزارند
سر دہانند کہ تا سر ندہی سر ندہند	ساقیانند کہ انگور نئے افشارند
سرمۂ کوری چشمان ارادت میلان	مردم دیدۂ بینای اولوالابصارند
کرۂ خاک تجلی کند از پرتو شان	ہمہ ذرات جہان مقتبس انوارند

سلسلۂ قادریہ بست و پنج واسطہ

قولہ رضی اللہ عنہ دو در طریقہ قادریہ بست و پنج زیرا کہ حضرت ایشان ارادت و انابت از حضرت شیخ اسکندر رحمۃ اللہ علیہ دارند و ایشان از حضرت شیخ کمال رحمۃ اللہ علیہ و ایشان از حضرت شاہ فضیل رحمۃ اللہ علیہ و ایشان از حضرت سید گدا رحمان رحمۃ اللہ علیہ و ایشان از حضرت سید شمس الدین العارف رحمۃ اللہ علیہ و ایشان از حضرت سید شمس الدین الصحرائی رحمۃ اللہ علیہ و ایشان از حضرت سید عقیل رحمۃ اللہ علیہ و ایشان از حضرت سید بہاء الدین رحمۃ اللہ علیہ و ایشان از حضرت عبد الوہاب رحمۃ اللہ علیہ و ایشان از حضرت سید شرف الدین رحمۃ اللہ علیہ و ایشان از حضرت سید عبد الرزاق رحمۃ اللہ علیہ و ایشان از حضرت سید محی الدین عبد القادر جیلانی رضی اللہ عنہ و ایشان از حضرت شاہ ابو صالح رضی اللہ عنہ و ایشان از حضرت شاہ موسی جنگی دوست رضی اللہ عنہ و ایشان از حضرت شاہ سید عبد اللہ رضی اللہ

عنہ والیشان از حضرت شاہ سید یحیی زاہد رضی اللہ عنہ والیشان از حضرت سید محمد مورث رضی اللہ عنہ والیشان از حضرت سید شاہ داود رضی اللہ عنہ والیشان از حضرت شاہ سید موسی رضی اللہ عنہ والیشان از حضرت شاہ سید عبد اللہ المورث رضی اللہ عنہ والیشان از حضرت شاہ موسی الجون رضی اللہ عنہ والیشان از حضرت شاہ سید عبد اللہ المحض رضی اللہ عنہ و الیشان از حضرت سید حسن المثنی رضی اللہ عنہ والیشان از حضرت امام حسن رضی اللہ عنہ و الیشان از حضرت امیر المومنین علی مرتضی کرم اللہ وجہہ والیشان از حضرت خاتم النبیین سید المرسلین محمد مصطفے صلی اللہ علیہ وسلم دارند **قولہ رضی اللہ عنہ** و در طریقہ چشتیہ بست و ہفت زیرا کہ حضرت ایشان ارادت و انابت از حضرت عبد الاحد رحمۃ اللہ علیہ دارند والیشان از حضرت رکن الدین رحمۃ اللہ علیہ والیشان از حضرت عبد القدوس والیشان از حضرت شیخ محمد عارف رحمۃ اللہ علیہ والیشان از حضرت شیخ احمد عارف رحمۃ اللہ علیہ والیشان از حضرت شیخ عبد الحق رودلوی رحمۃ اللہ علیہ والیشان از حضرت شیخ جلال پانی پتی رحمۃ اللہ علیہ والیشان از حضرت شمس الدین ترک پانی پتی رحمۃ اللہ علیہ والیشان از حضرت شیخ علاء الدین مخدوم علی احمد صابر رحمۃ اللہ علیہ

---

۵۱ شیخ عبد القدوس گنگوہی صاحب ظاہر و باطن و وجد و سماع بودند و از روحانیت شیخ احمد عبد الحق نیز تربیت یافتہ اند در ۹۴۵ھ ہجری انتقال فرمودند قبر در گنگوہ است کہ از توابع دہلی است ۱۲

۵۲ شیخ محمد عارف شیخ عظیم الشان بودند در طریقت و معرفت ثانی خود نداشت در ۸۹۵ھ ہجری وفات یافتند ۱۲

۵۳ شیخ احمد عبد الحق رودلوی قدوۂ اہل طریقت بودند از عمر خرد سالی ولولہ محبت و شور عشق در سر داشتند بتاریخ پانزدہم جمادی الثانی ۸۳۶ھ ہجری انتقال فرمودند ۱۲

۵۴ - جلال الدین پانی پتی گازرونی صاحب کشف و کرامت و عشق و محبت بودند در ۷۶۵ھ ہجری انتقال نمودند ۱۲

۵۵ - شمس الدین ترک پانی پتی مقامات عالیہ داشتند و از شیخ فرید ہم خرقہ خلافت پوشیدند در ۷۱۵ھ انتقال فرمودند ۵۶ حضرت علی صابر رحمۃ اللہ علیہ پیر طریقت واقف حقیقت رتبہ رفیع و منزلت بلند داشتند بتاریخ سیزدہم ربیع الاول ۶۹۰ھ ہجری انتقال فرمودند و این فقیر بشرف زیارت مزار حضرت مشرف شدہ است ۱۲

در سلسلہ چشتیہ نسبت امیر المومنین علی ... امام حسن ... سلسلہ ... رسول اللہ صلعم ... بیست و نہ ... [illegible]

والیشان از حضرت شیخ فرید الدین[51] گنج شکر رحمة الله علیه والیشان از حضرت خواجه قطب الدین[52] بختیار کاکی رحمة الله علیه والیشان از حضرت امام الطریقه خواجه معین الدین[53] حسن سنجری چشتی رضی الله عنه

۵۱ حضرت فرید گنج شکر از اعیان اولیا و ارکان اتقیا بودند ولادت شیخ در سنه ۵۸۴ شده خطاب قطب الموحدین و قطب الدین و گنج شکر بوده است گنج شکر از آن گویند که سوداگری شکر از ملتان بار کرده بسمت دهلی میرفت چون در راه جودهن رسید شیخ از وی پرسیدند که بر شتران چه بار کرده گفت نمک است فرمودند که بهتر است نمک خواهد بود چون بمنزل رسید بارها را بکشاد همه بارها پر از نمک بر آمدند حیران بماند دانست که دروغ این حال از شامت دروغ گوئی من است همان وقت روانه خدمت شیخ گشت و حاضر آمده عذرها خواست و نیازمندی نمود فرمودند که اگر شکر بود شکر خواهد شد و همچنان بوقوع آمد چنانچه خان خانان محمد بیرم خان این قصه را نظم کرده است **شعر**

کان نمک جهان شکر شیخ بحر و بر ٭ آن کز شکر نمک کند و از نمک شکر ٭

وفات حضرت ایشان روز سه شنبه پنجم ماه محرم سنه ۶۶۸ هجری روی داده مدت عمر نود و پنج سال قبر در پتن است مابین ملتان و لاهور ۱۲

۵۲ حضرت قطب الدین کاکی مولد و اصل حضرت ایشان از اوش فرغانه است و آن قصبه ایست از توابع اندجان کاکی از آنجهت گویند که چون در دهلی متوطن شده اند و فتوح از کس قبول نمیفرمودند و خود همیشه مستغرق میبودند و بر فرزندان ایشان بعسرت میگذشت که از زن بقالی که در همسایه ایشان بود بعد از فاقهای جزوی قرض نموده اوقات گذاری خود می نمودند روزی زن آن بقال گفت اگر من در همسائگی شما نمی بودم کار شما بهلاکت میرسید این سخن بطبیعت ایشان گران آمد عهد کردند که از و قرض نگیرند روزی این قضیه را بعرض خواجه رسانیدند فرمودند که هرگز من از کسی قرض نمیگیرم و در وقت حاجت بطاقیکه در حجرهٔ ماست دست انداخته بقدر حاجت نان پخته بر دارند و صرف خود کنند و هر که خواهند بدهند بعد از آن هرگاه که میخواستند از آن طاق نان میگرفتند و این نان را کاک میگویند در مجلس سماع برین بیت احمد جام **شعر** کشتگان خنجر تسلیم را ٭ هر زمان از غیب جانی دیگر است ٭ بروز دوشنبه چاردهم ربیع الاول سنه ۶۳۳ هجری انتقال فرمودند

۵۳ حضرت خواجه معین الدین چشتی رحمة الله علیه قطب وقت و صاحب تصرف و نیر انوار معرفت و مشرف القلوب و زبدهٔ مشایخ اجل و قدوهٔ اولیای اکمل بوده اند اهل هند را روی ارادت بخدمت حضرت ایشان بوده و در جمیع علوم ظاهری و باطنی یگانه زمان بوده اند کرامات و خوارق عادات عجیبه غریبه از حضرت ایشان بظهور آمده زیاده از حد بیان است گویند که چون حق تعالی حضرت ایشان را توفیق توبه کرامت فرمود املاک و اسباب خود را صرف درویشان نموده متوجه سمرقند و بخارا شدند و در آنجا حفظ قرآن مجید و کسب علوم نموده اند و از آنجا بطرف عراق و عرب عزیمت کردند چون بقصبهٔ هارون که از نواحی نیشاپور است رسیدند حضرت شیخ عثمان هارونی را ملازمت نموده اند و بیست سال در خدمت شیخ بودند و حضرت خواجه در سیاحی اکثری از مشایخ کبار دریافته اند چنانچه بصحبت حضرت غوث الثقلین رضی الله عنه در جیلان رسیده پنج ماه و هفت روز با ایشان بوده انواع فوائد ربوده اند و شیخ نجم الدین کبری را در بخارا و خواجه یوسف همدانی را در همدان و شیخ ابو سعید تبریزی را در تبریز و شیخ حسین زنجانی را در لاهور دیده اند و از بلخ بلاهور آمدند و از آنجا بدهلی و از دهلی باجمیر رفته متوطن شده اند ولادت حضرت خواجه در سنه ۵۳۷ هجری وفات حضرت ایشان روز دوشنبه ششم ماه رجب سنه ۶۳۳ هجری بوده مزار پر انوارش زیارتگاه و متبرک است و فقیر چند بار بزیارت مشرف شده ۱۲

والیشان از حضرت خواجه عثمان ۵۱ هارونی رضی الله عنه والیشان از حضرت حاجی ۵۲ شریف زندنی رضی الله عنه والیشان از حضرت خواجه قطب الدین مودود ۵۳ چشتی رضی الله عنه

۵۱ حضرت شیخ عثمان هارونی قطب وقت و یگانه عصر خود بوده اند و بموضع هاروَن که دهی از مضافات نیشاپور است سکونت داشتند و هفتاد سال از عمر خود در ریاضت گذرانیدند و درین مدت آب و طعام سیر نخوردند و شبها خواب نکردند و دعای حضرت ایشان گاهی از حضرت رب العزت رد نگردیده و حافظ کلام ربانی بودند هر روز یک ختم قرآن کردندی و در سماع ذوق و شوق تمام داشتندی وفات حضرت ایشان در شانزدهم ماه شوال است در ٦١٧ هجری قبر در مکه معظمه است نود و یک سال عمر داشتند ۱۲

۵۲ خواجه حاجی شریف زندنی صاحب احوال عجیبه و مقامات غریبه بودند از عمر چهارده سالگی و صنوبری خرقه متوفنا شکست و همیشه جامه های کهنه پوشیدندی و فقر و فاقه را دوست داشتندی و روزه حضرت ایشان روزه طی بود بعد سه روز بسبزی بی نمک افطار کردندی و از آن سبزی بی نمک دیگر هر کسی که خوردی مجذوب گشتی و اکثر سماع شنیدندی و حین سماع چندان گریستندی که بیهوش گشتندی و اگر دنیادار در مجلس سماع ایشان حاضر شدی تارک الدنیا گردیدی بتاریخ دهم ماه رجب ٦١٢ هجری وفات یافتند عمر شریف حضرت ایشان یکصد و بیست سال بود ۵۳ خواجه مودود چشتی ولی مادرزاد بودند و قطب الاقطاب و قطب الدین لقب داشتند و بخطاب شمع صوفیان و چراغ چشتیان و یگانه روزگار و محبوب پروردگار و صاحب الاسرار و مخزن الانوار مخاطب بودند و خرقه فقر و ارادت از پدر بزرگوار خود داشتند و در هوا طیران می نمودندی و در عمر هفت سالگی قرآن حفظ کردند و در عمر شانزده سالگی بکمال تحصیل علوم رسیدند منهاج العارفین و خلاصة الشریعت تصنیف فرمودند چون بعمر بیست و نه سالگی رسیدند پدر حضرت ایشان برحمت حق پیوستند و حضرت ایشان بر سجاده مشیخت نشستند و بهدایت خلق مشغول گشتند چنانچه از بیت المقدس تا نواحی چشت و بلخ و بخارا وغیره سیر نمودند و دو هزار خلفا سه تا مدار داشتند و مریدان حضرت را حدی و نهایتی نبود و با شیخ الاسلام احمد جام ملاقات داشتند و چون خواجه مودود التماس تربیت و اخلاص خویش بخدمت ایشان نمودند حضرت شیخ احمد جام دست حضرت ایشان را گرفتند و بر کنار چار بالش خود بنشاندند و سه بار فرمودند بشرط علم بشرط علم و سه روز بخدمت حضرت شیخ جام بودند و فاده ها حاصل نمودند و سلسله چشتیه از خواجه مودود بحضرت شیخ جام نیز میرسد وفات ایشان در غره رجب ٥٢٧ هـ بوده و قبر حضرت ایشان نیز در مزار متبرکه چشت است ۱۲

والیشان از حضرت خواجه ناصر الدین ابی یوسف چشتی والیشان از حضرت خواجه ابو محمد چشتی رضی الله عنه والیشان از حضرت ابو احمد چشتی رضی الله عنه

۵۱ حضرت خواجه یوسف رحمة الله لقب ناصر الدین داشتندی و خواهرزاده و مرید و تربیت یافته خواجه محمد بن خواجه ابو احمد چشتی اند گویند که خواجه محمد همشیره داشتند که سن او به چهل رسیده بود و بجهت خدمت برادر ارادت تزوج نداشتند و بطاعت و عبادت خدا تعالی مشغول بودند شبی خواجه محمد بزرگوار خود خواجه ابو احمد را در خواب دیدند که فرمودند در ولایت شام فلان مردیست محمد سمعان نام تحصیل علوم کرده و صالح است خواهر خود را با و عقد کن خواجه او را طلب داشته همشیره را با و عقد کردند و خواجه یوسف در چشت از ایشان متولد شدند بر ایشان در آخر عمر سکر و حیرت چنان غلبه کرده بود که گاه بودی که خادم آب وضو ریختی در اثنای وضو از خود غائب می شدند و ساعتی در آن غیبت می ماندند و باز حاضر می شدند و وضو را باتمام می رسانیدند وفات ایشان در چهارم ربیع الآخر در ۴۵۹ هجری روی داده و مدت عمر هشتاد و چهار سال بوده ۱۲

۵۲ خواجه ابو محمد چشتی از اولیای کبار و مشائخ نامدار و مقتدای روزگار بودند لقب حضرت ایشان ناصح الدین ولی مادرزاد بود شانی عظیم و رتبهٔ بلند داشتند خرقهٔ فقر و خلافت از پدر بزرگوار خود پوشیدند گویند در غزوه سومنات همراه محمود سبکتگین در سن هفتاد سالگی بمددگاری محمود باشارت و بشارت رفته بودند و ببرکت اقدام ایشان فتح سومنات شده وفات ایشان در غرهٔ رجب سنه ۴۱۱ هجری بوده و قبر ایشان در چشت است ۵۳ حضرت خواجه احمد ابدال چشتی سر حلقه سلسله چشتیانند و مرید شیخ ابو اسحاق شامی اند گویند که چون شیخ ابو اسحاق بقصبه چشت رسیده اند خواجه دست ارادت بدامان شیخ زدند نقل است که روزی خواجه ابو احمد در سن بیست سالگی همراه پدر خود سلطان فرسنافه بقصد شکار جانب کوه رفتند و در اثنای شکار از پدر و اتباع جدا افتادند بکوهی رسیدند که چهل از رجال الله بر سنگی استاده بودند و شیخ ابو اسحاق شامی نیز در میان آن جماعه بودند حال بر ایشان بگشت از اسپ فرود آمده در پای شیخ ابو اسحاق افتادند و سلاح هر چه داشتند بگذاشتند و پشمینه پوشیده با ایشان همراه شدند هر چند پدر و مردم طلب کردند ایشان را نیافتند بعد از چند روز خبر آوردند که با شیخ ابو اسحاق اند در خلاف وضع پدر ایشان جمعی را فرستاد تا بیاورند هر چند پند دادند و بند نهادند باز نگشتند آورده اند [illegible] ولادت ایشان در سنه ۲۶۰ هجری بوده وفات در دهم جمادی الآخر سنه ۳۵۵ هـ روی داده و قبر ایشان در چشت است ۱۲

والیشان از حضرت خواجہ ابو اسحاق شامی رضی اللہ عنہ والیشان از حضرت خواجہ ابو اسحاق علو دینوری رضی اللہ عنہ والیشان از حضرت امین الدین خواجہ ہبیرہ بصری رضی اللہ عنہ

۵۱ ابو اسحاق شامی جامع میان علوم ظاہری و باطنی بودند و بزہد و ریاضت از خلق بے نیاز و باخالق دمساز و بدرویشان ہمراز و در اولیا ممتاز و در فقر سرفراز بودند بعد ہفت روز روزہ افطار کردندی و فرمودندی کہ معراج الفقر جوع و در اوائل چون خواستند کہ مرید کسی از اولیاء اللہ شوند چہل روز پے در پے استخارہ کردند آخر ہاتف غیب آواز داد کہ ای ابو اسحاق ببرد دست ارادت بدامان ممشاد دینوری زن کہ بمراد خواہی رسید پس بخدمت خواجہ دینوری حاضر شدند و تا ہفت سال بخدمت حاضر ماندند تکمیل رسیدند و خرقہ خلافت یافتند و میدند فرقہ مشایخ اہل چشت نیک سرشت گردیدند چون در بغداد بخدمت پیر روشن ضمیر خود حاضر شدند حضرت خواجہ فرمودند کہ از کجائی و چہ نام داری گفتند کہ بنام ابو اسحاق چشتی موسوم فرمودند کہ شما خواجہ اہل چشت ہستید چون خلافت یافتند باز حسب رخصت پیر خود بمقام چشت تشریف بردند و بخواجہ چشت اشتہار یافتند وفات ایشان بتاریخ چہاردہم ماہ ربیع الثانی ۳۲۹ ہجری است و مزار پر انوار در شہر عکہ از بلاد شام واقع شدہ

۵۲ خواجہ علو دینوری مشایخ عراق صاحب ولایت و کشف و کرامت و از اقران شیخ جنید و رویم و ثوری بودند و بصحبت خلفای شیخ معروف کرخی نیز مشرف یافتہ ندو از ایشان نیز خرقہ خلافت داشتند و در سلسلہ معروف کرخی نیز صاحب اجازت بودہ اند بعضے گویند کہ خواجہ علو دینوری و خواجہ علو ممشاد دینوری یکی بودہ اند بعضے گویند کہ ہر دو دو بزرگوار اند انتقال ایشان در ۲۹۹ ہجری بود ۱۲

۵۳ خواجہ ہبیرہ بصری در فقر مقام رفیع داشتند در عمر ہفدہ سالگی بتکمیل علم رسیدند و قرآن حفظ نمودند چنانچہ ہر روز دو ختم قرآن کردندی و مجاہدہ و ریاضت شاقہ نمودندی روزی از غایت محبت حق بحق نالیدند ندا رسید کہ ای ہبیرہ ما ترا بخشیدیم باید کہ برای حصول مقامات فقر نزد حذیفہ مرعشی بروی پس وی بارشاد ربانی بخدمت شیخ مرعشی رسیدند و مرید شدند چون قبل از ارادت تا سی سال ریاضت سخت و محنت شاقہ بجا آوردہ بودند در یک ہفتہ بمقام قرب رسیدند و بعد یکسال خرقہ خلافت یافتند و از روزیکہ خرقہ فقر پوشیدند نمک و شکر نچشیدید و لذائذ دنیا ترک کردند و چندان گریستندی کہ حاضرین از خوف ہلاک حضرت ایشان گشتی و تمام عمر بیک جامعہ بسر بردند گاہی در خانہ دنیا داران نرفتند و روی دنیا داران ندیدند و طعام ایشان نخوردند و تمام عمر در فقر و تجرید گذرانیدند و وفات خواجہ در ۲۸۶ ہجری بتاریخ ہفتم ماہ شوال است ۱۲

الیشان [۲۲] از حضرت خواجہ حذیفہ مرعشی [۵۱] رضی اللہ عنہ والیشان [۲۳] از حضرت سلطان [۵۲] ابراہیم ادہم رضی اللہ عنہ والیشان [۲۴] از حضرت خواجہ فضیل بن عیاض رضی اللہ عنہ والیشان [۲۵] از حضرت خواجہ عبدالواحد بن زید رضی اللہ عنہ

۵۱ خواجہ حذیفہ مرعشی فقیہ و عالم و عامل بودند و تصانیفہا داشتند و تا سی سال وضوی او جز بتوضا نشکست و افطار بعد شش روز کردندے و فرمودندے کہ غذای اہل دلان و قوت روح ایشان کلمہ لا الہ الا اللہ است چون از علوم ظاہری فراغت یافتند برہنمای خضر علیہ السلام بخدمت حضرت سلطان ابراہیم آمدند و بمدت شش ماہ تکمیل رسیدند وفات خواجہ در ۲۵۲ھ ہجری شد ۱۲

۵۲ سلطان ابراہیم ادہم از مشایخ عظام بودہ اند نسب کرام حضرت ایشان بہ پنج واسطہ بامیر المومنین عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ میرسد بدین طریق کہ سلطان ابراہیم بن ادہم بن سلیمان بن ناصر بن عبداللہ بن عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ سلطان بر تخت بادشاہی سالہا سال اجلاس فرمودہ حکمرانی بعدل و داد میکردند و شب و روز مشغول طاعت و عبادت می بودند کہ شبے حضرت سلطان در خوابگاہ شاہی بخواب استراحت بودند کہ سقف خانہ بجنبید سلطان از خواب بیدار گشتند و آواز دادند کہ بالای سقف کیست جواب آمد کہ من شخصے مسافرم و شتر خود گم کردہ ام و در ینجا میجویم سلطان فرمود کہ ای نادان شتر را بر بام خانہ میجوئی جواب آمد کہ از من تو نادان تری کہ ارادہ آن داری کہ خدا را بیابی و دم از بادشاہی میزنی و بر بستر اطلس و دیبا خواب میکنی سلطان علی الصباح فرزند خود را بر تخت سلطنت نشاندند و بکلی ترک سلطنت کردہ رو بصحرا نہادند در اثنای راہ جامہ ہای شاہی بشبانی بخشیدند و جامہ ہای شبانی زیب تن کردہ بہ نیشاپور آمدند و در غار کوہ بعبادت حق مشغول شدند روز پنجشنبہ بالای غار بر آمدندی و پشتارہ ہیزم جمع کردہ و بر سر بر داشتہ بشہر بردندی و ہرچہ کہ از فروخت آن حاصل شدے نیمہ آن براہ خدا دادندے و نیمہ آن بصرف احتیاج خود آوردندے چون کار ریاضت و مجاہدہ تمام کردند باشارہ غیبی در مکہ معظمہ رفتند و بخدمت خواجہ فضیل بن عیاض مرید گشتند و بکمالات ظاہری و باطنی رسیدند و سوای ایشان از خواجہ عمران بن موسی بن زید راعی و از شیخ منصور سلمی و نیز از خواجہ اویس قرنی خرقہ خلافت و تبرک بعالم باطن داشتند و بعد پنج فاقہ افطار کردندی و بوقت افطار گاہ سبزہ بے نمک پختندے و تناول کردندی و خواب کم کردندی و جامہ پیوندی پوشیدندے و پا برہنہ بگشتندے و با امام اعظم کوفی و جنید بغدادی صحبت داشتندے وفات ایشان شانزدہم جمادی الاولی سنہ ۱۶۲ ہجری بودہ مدفن حضرت ایشان در اقلیم شام است عمر حضرت ایشان یکصد و دو سال بود ۱۲

والیشان را از حضرت خواجه حسن بصری رض ۵۱ والیشان از حضرت امیر المومنین علی ۵۲ مرتضی رضی الله عنه

سنه ۵۱ خواجه حسن بصری سرخیل پیران چشت نیکو سرشت خرقه ارادت از امیر المومنین علی کرم الله وجهه پوشیده خواجه حسن بصری را کرامات و مقامات بسیار اند و فضائل بی‌شمار ولادت باسعادت ایشان بمدینه واقع شده و از غایت حسن و جمال ظاهری مخاطب بخطاب حسن لولوی گردیدند و بعضی بر آنند که خواجه حسن بازرگانی و تجارت مروارید میکردند و ازین سبب بخواجه حسن لولوی موسوم گشتند و از کار بازرگانی دولتی بپایان بهم رسانیدند چون جاذب حقیقی او را بطرف خود جذب کرد دولت دنیا بمساکین و فقرا تقسیم نمودند بحدیکه برای خود قوت یکروزه هم نگذاشتند و بخدمت حضرت امیر المومنین علی کرم الله وجهه حاضر شده دست ارادت بدامان آنحضرت زدند و از کاملان وقت شدند و کار ریاضت و زهد بدین غایت رسانیدند که بعد هفت روز طعام خوردندی و تا هفتاد سال وضوی ایشان سوای متوضا نشکست نقل است چون خواجه حسن بصری متولد شدند والدهٔ ایشان بخدمت امیر المومنین عمر بن الخطاب رضی الله عنه بردند حضرت عمر رضی الله عنه فرمودند که سموه حسنا فانه احسن الوجه یعنی نام او حسن کنید بدرستی که او نیک رو است نقل است که در حالت شیرخوارگی چون مادر خواجه حسن بکاری مشغول بودندی و ایشان بگریستندی حضرت ام سلمه پستان مبارک خود در دهان ایشان نهادندی و از غیب قطرهٔ چند شیر پدید آمدندی و در حلق مبارک ایشان رسیدندی و حضرت ام سلمه همیشه در حق ایشان دعای خیر کردندی و فرمودندی که الهی این پسر را مقتدای خلق گردان پس همچنان بوقوع آمد و حضرت حسن یکصد و سی تن را از اصحاب کبار نبوی که جمله ایشان هفت تن از اصحاب بدر بودند دریافتند در لبس خرقه علما اختلاف دارند فیمابین مولانا فخر الدین چشتی و مولانا شاه ولی الله نقشبندی درین باب تحریر شده من شاء فلیرجع الی التحریر انهما علامه سیوطی در رساله اتحاف الفرقه بوصل الخرقه ملاقات حسن بصری باجناب امیر علیه السلام و روایت بدلایل ثابت کرده علامه در ان رساله تحریر میفرماید که جماعتی از حفاظ محدثین سماع حسن بصری را از امیر المومنین علی بن ابی طالب انکار کرده اند و بعضی متاخرین باین تمسک کرده اند در بطریق لبس خرقه و تلقین اعتراض کرده و جماعتی آنرا ثابت کرده اند همین است راجح نزد من بوجوه و این را ترجیح داده اند حافظ ضیاء الدین مقدسی ولادت ایشان در سنه ۲۱ه بوده و مدت عمر شریف ایشان هشتاد و نه سال وفات در پنجم رجب ۱۱۰ه و قبر ایشان در بصره است ۱۲ سنه ۵۲ حضرت امیر المومنین علی مرتضی ولادت حضرت ایشان در مکه معظمه بوده است اول کسیکه از صبیان ایمان آورده حضرت ایشان بوده در سال سی و پنجم یا سی و ششم از هجرت بر مسند خلافت نشستند و مدت خلافت ایشان پنج سال و سه ماه بود وفات حضرت ایشان شب شنبه بیست و یکم ماه رمضان سنه ۴۰ه است قبر ایشان در نجف است چنانکه مشهور است ابن کثیر درین باب اختلاف است چنانکه در تاریخ الاسلام ابن کثیر بکمال شرح درج یافته ۱۲

والیشان از حضرت خاتم الرسالت محمد رسول الله صلی الله علیه وعلی آله واصحابه وازواجه وذریاتهٔ اجمعین الی یوم الدین دارند **قوله رضی الله عنه** ارادت من بالله تعالی قبول وسائطی کند چه در جذب ومراد واسطه نباشد بشنو بشنو که مراد از توسط و عدم توسط حیلولت و عدم حیلولت است نه تبعیت و عدم تبعیت آنچه از حضرت غوث الاعظم قدس سره در فتوح الغیب وحضرت معترض در شرح آن وشیخ محی الدین عربی در فتوحات مکیه ودیگر اکابر انکار توسط مذکور است مراد از آن همان معنی اول است زیرا که هیچ دقیقه از دقایق این راه وهیچ معرفتی از معارف این درگاه بی متابعت حضرت خاتم الرسالت علیه الصلوة والتحیة میسر نیست سلـه

محال است سعدی که راه صفا		توان رفت جز در پی مصطفی	

در هیچ مقامات از توسط تبعیت مراد گرفتن خطا است پس معنی این است که قبول وسائط در طریقه جذبه نیست **قوله رضی الله عنه** پس من هم مرید محمد رسول الله ام صلی الله علیه وسلم وهم همپره پس راو یعنی هرگاه ارادت من به محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم بوسائط کثیره متحقق است چنانکه مفصلاً مذکور شد پس من مرید رسول الله ام صلی الله علیه وسلم در سلوک ومقتدی ومحبوب وی ام وهم صف لشکر وپس رو دے پره بالفتح وتشدید ثانی صف لشکر را گویند واصحاب ارادت البته تشبیهی به صف لشکر دارند وپس رو باشند یعنی در طریق جذب وحق سبحانه تعالی طریقه جذب را به طفیل پیغمبران با متان ایشان کرامت کرده است یفعل الله ما یشاء واگر گویند که این بی ادبی است آری اگر قبول داریم ولاکن از مجذوبان خود قبول کرده است بلکه خوش آمده [بیکند الله ثم ... ۱۲] است مثل قصه حضرت کلیم الله وچوپان ومثل آن مجذوب که در حرم رسول الله گفت که طعام مے دهی ویا قندیل هاے شما بر شکنم

سلـه در مثنوی مولانای روم این قصه بکمال البسط مذکور است چند شعر درین مقام مذکور میشود سلـه دید موسے یک شبانے را براه ÷ کو همی گفت ای کریم وای اله ÷ گر بدانم خانه تو من مدام ÷ شیر وروغن آرمت هر صبح وشام ÷ هم پنیر ونانهاے روغنین خمرهاے جو غرات نازنین ÷ سازم وآرم بپیشت صبح وشام ÷ از من آوردن ز تو خوردن طعام ÷ گفت موسیٰ های خیره سر شدی خود مسلمان ناشده کافر شدی ÷ وحی آمد سوی موسیٰ از خدا ÷ بندهٔ ما را ز ما کردی جدا ÷ تو برای وصل کردن آمدی ÷ نه برای فصل کردن آمدی

و قصهٔ برخ[سله] قوله رضی الله عنه برخوان آن دولت هرچند طفیلی‌ام اما ناخوانده نیامده ام الخ در رسالهٔ کشف الغطا مذکور هست چه مطلوب بالذ دعوت محبوب ست دیگران را الطفیل او خوانند و به تبعیت او طلبند اما جلیس یک سفره اند و در یک مجلس علی تفاوت درجات استیفاء تلذذات و تنعمات می فرمایند امتاننده که ذله بردار ایشانند و اولش خوارشان نگر فردے را از افراد امت ایشان که بکرم خداوندی جل شانه مخصوص بود جلیس مجلس اکابر گرداین عبارت را غیر محمل فرود می آرند و استثنا راجع طفیل و تبعیت می دارند و خیال می نمایند که درین کلام نفی تبعیت هم نموده و این استثنا راجع به ذله بردار او لش خوار است یعنی این فرد بصدقه متابعت پیغمبر خود صلی الله علیه وسلم بدین دولت سرفراز است که در رنگ انبیاء دیگر علیهم الصلوٰة والسلام همنشین سفره است و از اکثر افراد است بدین تشریف ممتاز ۔ ھ

اگر بادشه بر در پیرزن
بیاید تو ای خواجه سبلت مزن

غایت الامر مساوات این با انبیاء دیگر ازین بیان متوهم می شود لیکن این را در مکتوب دیگر به بیان شافی حل نموده اند که توهم مساوات مطلقاً برمے خیزد حاصل آن تحقیق آنست که مقصود از دعوت هرچند محبوب ست اما انبیاء دیگر را الطفیل او خوانند و شریک سفره ساختند پس اینها طفیلے اند بدین معنی که مقصود اصلی نیستند اما مقصود بدعوت اند بخلاف امتان که بانها دعوت جداگانه نیست بلکه در ضمن متبوع و تبعیت او در آن مجلس حاضر شدند و از خوان نعمت شان بهره برداشتند و استبعاد انها باین دولت بواسطه عمل شریعت مطهرهٔ اوست

سله قصه برخ این ست که در بنی اسرائیل دو سال قحط گردید موسٰی برای دعای استسقا با هفتاد هزار تن بصحرا آمدند وحی رسید که ایشان مستجاب بوده اند که گناهان قلوب ایشان را تاریک ساخته دعای ایشان بدون یقین ست ایشان از مکر من ایمن بوده اند سوے برخ رجوع کن که از بندگان من است از و برای دعا بگو حضرت به تجسس برخ برآمد روزی موسی ولله ه می رفت شخصے حبشی را دیدند که بر پیشانی او سے از سجده اثر و گلیم بپوشیده که گره آن بر گردن است موسٰی بنور عرفان خبثت نام پرسیدن معلوم شد که همین برخ بوده اند موسٰی التفر موده تا دعاے نزول باران نموده نشود برخ استسقا باین طور کرد که این چه حلم تست و همچنین سخنان گفت باران بارید برخ فت هیدی که چگونه ادب تعالی الضاف کرد موسٰی ازین کلام مغموم شد حکم رسید که برخ با چنین سخنان روزانه سه بار مرا خوش مے کند ۱۲

که اگر درین کارخانه طفیلی راه یابد ازان دولت سرا محروم ماند و در حق انبیا علیهم السلام
این تبعیت مفقود است در رنگ آنست که مهمانے به خانه کریمی وارد شود میزبان بواسطهٔ او احبّا
و اصدقاء خود را نیز استدعا نماید و شریک سفره سازد درین صورت این جماعه طفیلی محض اند بے
تبعیت و خادمان مهمان تابع محض اند که اگر از خدمت او یکسو می بودند ازین مائده بهره ور نمی شدند
و آنکه گفتیم که این استثنا نه از معنی تبعیت است بنا بر آنست که خود در ان مکتوب بتصریح کرده اند
که اینجا نیز حیلولت نبی مفقود است و تبعیت موجود و دیگر بشنو که نهایت ازین کلام آنچه لازم آمد
آنست که فرد است همنشین سفره حضرت خاتمیت افضل الصلوة والتحیه شده و حال آنکه شیخ شعرانی
در مناقب شیخ ابراهیم التبولی در لواقح الانوار بلند تر ازین می نویسد قَالَ سَمِعْتُ سَیِّدِیْ
عَبْدَ الْقَادِرِ الدَّسْطُوْطِیْ رَضِیَ اللهُ تَعَالٰی عَنْهُ یَقُوْلُ لَیْسَ اَحَدٌ مِّنَ الْاَوْلِیَاءِ
لَهٗ سِمَاطٌ یُمَدُّ کُلَّ سَنَةٍ فَوْقَ سَدِّ الْاِسْکَنْدَرِ ذِی الْقَرْنَیْنِ غَیْرَ سَیِّدِیْ
اِبْرَاهِیْمَ لَا یَتَخَلَّفُ عَنْهُ اَحَدٌ مِّنَ الْاَنْبِیَاءِ وَ الْاَوْلِیَاءِ عَنْ
حُضُوْرِهٖ فَمَجْلِسُ النَّبِیِّ صَلَّی اللهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ صَدْرُ
السِّمَاطِ وَ الْاَنْبِیَاءُ یَمِیْنًا وَّشِمَالًا عَلٰی قَدْرِ تَفَاوُتِ دَرَجَاتِهِمْ
وَکَذٰلِكَ الْاَوْلِیَاءُ وَنُقَبَاءُ ذٰلِكَ السِّمَاطِ الْمِقْدَادُ ابْنُ
اَسْوَدَ وَاَبُوْ هُرَیْرَةَ وَجَمَاعَةٌ کَذَا فِیْ مَنْبَعِ الْکَمَالَاتِ
لِلْمُرَادِ الرُّوْمِیِّ اصل این است که جذب الٰهی را تاثیر یست عظیم همچنانکه گفت

---

۱۵ یعنی از عبد القادر دسطوری شنیدم که می فرمود که برای کدامی ولی دسترخوان نیست که بر سد سکندر ذی القرنین بهر
سال گسترد سوای ابراهیم که ایشان را چنین دسترخوان گسترده می شود هیچ یکے از نبی و ولی نیست که برین حاضر نه شود رسول الله صلی الله
علیه وسلم صدر نشین این دسترخوان می شود دیگر انبیا به یمین و یسار آن حضرت می نشینند حسب درجات خود و همین حال اولیاء است
که نشست ایشان حسب درجات شان می شود نقبا این دسترخوان مقداد بن اسود و ابو هریره و جماعت بوده اند همچنین
در منبع الکمالات مراد رومے بوده است ا

اِنَّکَ لَا تَھْدِیْ مَنْ اَحْبَبْتَ وَلٰکِنَّ اللّٰہَ یَھْدِیْ مَنْ یَّشَاۗءُ وَجَعَلْنَا مِنْ بَیْنِ اَیْدِیْھِمْ سَدًّا وَّمِنْ خَلْفِھِمْ سَدًّا فَاَغْشَیْنٰھُمْ فَھُمْ لَا یُبْصِرُوْنَ وَسَوَاۗءٌ عَلَیْھِمْ ءَاَنْذَرْتَھُمْ اَمْ لَمْ تُنْذِرْھُمْ لَا یُؤْمِنُوْنَ

اگر خدائے نباشد ز بندہ خوشنود	شفاعت ہمہ پیغمبران ندارد سود

نہ فہمیدہ اند کہ در عرف طفیلی کہ عزت دارد از برائے خوشنود ضیف می خوانند۔

قولہ رضی اللہ عنہ ہرچند تابعم اما از اصالت بی بہرہ نیم چراکہ ولایت انبیاء اصل است وولایت اولیا ظل او و از کمال تبعیت از اصل بہرہ مند میشوند بقدر تبعیت در ینجا گفتہ اند بے بہرہ نیم ونگفتہ اند کما ہو ہو **قولہ رضی اللہ عنہ** ہرچند اتسم اما شریک دولتم نہ شریک کہ ازان دعوی ہمسری خیزد کہ آن کفر است بلکہ شرکت خادم است با مخدوم وایں معنی خود منطوق آیات قرآنی واحادیث نبوی است و پروردگار از برائے خوشنودی بندگان مومن ضعیف خود درحق بندگان خاص خود در دولت ایمان شریک گردانیدہ۔ گفتہ ست اِنَّہٗ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِیْنَ وَبَشَّرْنٰہُ بِاِسْحٰقَ نَبِیًّا مِّنَ الصّٰلِحِیْنَ اِنَّھُمَا مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِیْنَ فَلَوْلَا اَنَّہٗ کَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِیْنَ لَلَبِثَ فِیْ بَطْنِہٖۤ اِلٰی یَوْمِ یُبْعَثُوْنَ وبرافضل مخلوقات تبکرار امر کردہ است کہ گوید وَاُمِرْتُ اَنْ اَکُوْنَ مِنَ الْمُسْلِمِیْنَ وَبِذٰلِکَ اُمِرْتُ وَاَنَا اَوَّلُ الْمُسْلِمِیْنَ وکلیم اللہ گفتند وَاَنَا اَوَّلُ الْمُؤْمِنِیْنَ وہیفرماید وَمَنْ یُّطِعِ اللّٰہَ وَالرَّسُوْلَ فَاُولٰۗئِکَ مَعَ الَّذِیْنَ اَنْعَمَ اللّٰہُ عَلَیْھِمْ مِّنَ النَّبِیّٖنَ وَالصِّدِّیْقِیْنَ وَالشُّھَدَاۗءِ وَالصّٰلِحِیْنَ وَحَسُنَ اُولٰۗئِکَ رَفِیْقًا ذٰلِکَ الْفَضْلُ مِنَ اللّٰہِ

قولہ رضی اللہ عنہ ہرچند اویسی ام امامربی حاضر وناظر دارم وہرچند طریقہ نقشبندیہ پیرمن عبدالباقی رضی اللہ عنہ است اما متکفل تربیت من الباقی است جل جلالہ عم نوالہ در عرف اویسی

سلسلہ حاصل دولت میان دو شخص اول سلسلہ باشد

کسے را میگویند که مربی ظاهر و حاضر داشته باشد و حضرت بلطافت می گویند که من اویسی ام
و مربی حاضر و ناظر دارم یعنی الله و بامرشد طریقت یعنی در مجاز پیر من یعنی مربی من عبد الباقی
است اما متکفل تربیت من در حقیقت الله باقیست بهمین مناسبت حضرت گفته اند که هم مرید
رسول الله ام و هم هم تره او و ذکر پیر باین طور بے ادبی نیست زیرا که بمقابله نام باری تعالی است
چنانکه می گویند الله و محمد می گوید قوله رضی الله عنه من بفضل تربیت یافته ام و
براد اجتبا رفته ام سلسله من رحمانی است که من عبد الرحمن ام چه رب من رحمن است و مربی
من اسم الرحمن و معلوم است که اویسی ام و فضلی و مجتبا بودن را مرجع یکی است یعنی بے
ریاضت این کمالات بر من حاصل است و حکمت درین که بی ریاضت این کمالات حاصل است
این که مربی من اسم رحمن است و مقتضای ارحم الراحمین چنین است در باب و صد و هفتاد
از فتوحات مکیه مذکور است که اقطاب و صالحین را اگرچه در دنیا اسما می باشند که بدان ندا
کرده می شوند مگر پیش حضرت ربوبیت با سم عبودیت مسمی می باشند حق تعالی جل شانه فرماید لما
قام عبد الله این اسم جامع است مر اقطاب او بلحاظ مقامات اقطاب اسما باشد کزان ندا کرده
شوند پس نام موسی عبد الشکور است و نام عیسی عبد الملک و اسم مبارک سرور عالم صلی الله علیه وسلم
عبد الله پس برای هر قطب سوای نام مشهور دنیا و نام جامع که عبد الله است نامی باشد و نام حضرت
مجدد علیه الرحمة عبد الرحمن است مقتضای مقام حضرت مجدد رحمه الله همین است قوله رضی
الله عنه طریقه من طریقه سبحانی است الخ یعنی منسوب بذات باری تعالی بدون لحاظ اسمی
و صفتی و این سبحانی را با سبحانی که حضرت بایزید فرموده مناسبے نیست آن از سکر برآمده و این از
صحو است بدون مزج سکر و معنیش صحیح است و ظاهر یای سبحانی یای نسبت است نه یای متکلم چرا
که لفظ طریقه و بعد او از راه تنزیه رفته ام نمی گذارد که یای متکلم باشد معلوم است که مرشدان
طریقت لطالبان خود تلقین اسمی کرده بذات بحت متوجه میگردانند و میگویند بخاطرت هیچ صفتے
نرسد که بتاثیرات صفات درمانده از مقصود اصلی باز مانے و بهمین معنی اشارات کرده گفته اند

بیان یای سبحانی

از اسم وصفت جز ذات اقدس نخواسته ام و در ینجا تصریح کرده میگویند که سبحانی من غیر سبحانی۔
بسطامی است سبحانی مراز سبحانی او مساسی نیست چرا که سبحانی بسطامی از دائره انفس بر آمده
است و سبحانی من از ورای آفاق و انفس است و یای او یای تکلم است، و در سبحانی من یای
نسبت است باید دانست که در صطلاح این طائفه علیه سیر آفاق و انفس است که درین آیه کریمه اشارت
است سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْآفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ
و بعضے نهایت اسیر انفس می گویند و سیر آفاقی را سیر مستطیل می گویند بمعنی بعید که مقصود را از
ورای خود جستن است و سیر انفس را سیر مستدیر میگویند که بمعنی اقرب است یعنی مقصود را در
اطراف قلب خود جستن است و جمعی مقصود را ورای آفاق و انفس می دانند و دلیل طائفه
اول که الا انه بکل شیئ محیط باحاطه ذاتی بیکیفی قائلند و صفات را زائد بر ذات نمی گویند دلاهو ولا
غیره میدانند و طائفه که سبحانی گفته هر چند تنزیه اراده نمایند البته شائبه از تشبیه هست
و طائفه ثانی میگویند که از بس که ذات او اعلی واجل است ممکن را ممکن نیست که کسب فیوض بیواسطه
نماید و حق سبحانه در خارج ذات خود صفات ایجاد نمود که قدیم اند تا کسب فیض از شیون کرده
بممکن رسانند والا بشیونات ذاتی خود مستغنی از صفات است و ازین جهت سبحانی این طائفه
از ورای انفس و آفاق است و منزه از تشبیه بلا اشتباه است و از عین صحو بر آمده است و
سبحانی طائفه اول از سر چشمه سکر جوش زده قوله رضی الله عنه ارحم الراحمین
در حق بنده اسباب تربیت را غیر از معتادات نداشته هست الخ از اول این مکتوب تا آخر صریحا و
ضمنا همین مفهوم شد که من مجذوب و اویسی ام در اصل وصول که در ظاهر مرا بغیرے احتیاج
نشد به فضل و کرم خود اجتبا کرد و این همه از مقتضیات اسم رحمن ارحم الراحمین است کشف
الغطاء مذکور است مراد آنست که به پیر ظاهر احتیاج نمانده است بزرگان فرموده اند که پیر بمنزله
دایه است و بچه هنگام فطام که تمامی مدت رضاعت باشد حاجت بمرضعه ندارد و کذلک سالک چون
بهمت و استعداد بعد مرشد بفنا فی الله و بقا بالله مستشرف شود بمقام شیخ خود برسد بحالت فطام سیر که احتیاج او از پیر

میشود و بعد ازان آنچه در عکس استعداد او و دیعت نهاده اند بظهور می آید لهذا مریدے به پیر خود گفته است اگر در وقت خاطر
من که باحق سبحانه باشد تو در میان در آی سرت از تن جدا کنم پیر از وے این سخن پسندید و در کنار
گرفت منقول است که حضرت خواجه بزرگ در خدمت پیر خود امیر کلال چون سلوک تمام کردند حضرت
امیر فرمود که آنچه درین راه حاصل کرده بودم نثار شما کردم اما استعداد شما بس بلند افتاده از هر
کجا بوے مطلب بمشام شما برسد از ترک و تاجیک طلب نمایند حضرت غوث الثقلین در فتوح
الغیب باین معنی اشارت می نماید آنجا که می فرماید فَاِذَا بَلَغَ الْمُرِيْدُ حَالَةَ شَيْخِهٖ اَفْرَدَ
عَنِ الشَّيْخِ وَ قَطَعَ عَنْهُ فَتَوَلَّاهُ الْحَقُّ فَيَقْطَعُهٗ عَنِ الْخَلْقِ جُمْلَةً فَيَكُوْنُ الشَّيْخُ
كَالظِّئْرِ وَالدَّايَةِ لَا رِضَاعَ بَعْدَ الْحَوْلَيْنِ بشرح مکتوب که بفضل اللہ تعالے موفق شدم اگر
دران ادنی تامل بکار رود واضح میتوان شد که اساس تمامی اعتراضات که وارد کرده میشود۔
منهدم شده بخاک آمیخت اکنون ضرورت آن نبود که بهر قول النقل نموده بجوابش پرداخته شود
مگر احتیاطاً بان متوجه میگردم البته جا بجا شیخ رحمة اللہ علیه اعتراض بر رفع توسط نموده و این از
اعظم اعتراض شمرده چون شیخ خود در تعریف مجذوب سالک بر رفع توسط قایل است چنانکه مذکور
شود پس هر اعتراض وے بر معترض عاید میگردد فما هو جوابه فهو جوابنا لهذا در بعض مقام از جواب
طی کشیح نموده شد اگر حضرت معترض کلام خود را بغور ملاحظه میفرمود لب اعتراض بر حضرت مجدد
رحمة اللہ علیه نمی کشود قال سبحان اللہ وله العظمة والكبرياء این چه سخنان و این چه کلمات
است و این چه سلطنت و سطوت است و این چه خطبه خوانی و ثنا گستری نفس است اقول
اظهار نعمار ربانی را بر خطبه خوانی و ثنا گستری نفس محمول نه باید فرمود والا از سبے بزرگان
دین مورث بسوءظن خواهد بود حاشا که ازین سخنان جز تحدیث بنعمة اللہ ترفع و افتخار بر ابناء
روزگار مطمح نظر بوده باشد و در کلام حضرت مجدد رحمة اللہ علیه کلمات انکسار که مذکور نه زاید
بران چه توان بود در مکتوب یازدهم از جلد اول میفرماید و هر که در عالم است حتی که کافر فرنگ
و ملحد زندیق از خود بوجود بهتر می دارند و بدترین همه این ناخود را انگار دانهی فکیف انا کابر دین

با وصف چنین تصریح انتساب این اقوال بر خطبہ خوانی و ثنا خوانی و ثنا گستری زید حضرت
شیخ در رسالہ ایراد العبارت الفصیحۃ فی قولہ الدین النصیحۃ میفرماید ہر چہ دران شبہ بود توقف
دران لازم اگر قائل و فاعل آن مردی است کہ امام است در علم و عمل و مستقیم است در تقوی و
ورع تاویل و توجیہ قول و فعل وے باید نمود انتہی پس ہرگاہ در کلام ہیچ محل شبہ نبود خواہ مخواہ
بران ایراد پیش کردن کے جائز خواہد بود و ہمین است مسلک ابن حجر و دیگر اکابر کہ حسب طاقت
بتاویل توجیہ مقولہ بزرگان پرداختہ اند بلکہ در بعضے مواضع تصحیح شطحیات ہم نمودہ اند قال
اللہ اکبر در درویشی شکستگی و خاکساری و ادب و تواضع و کم زدنی نفس است حضرت خواجہ محمد
پارسا رحمۃ اللہ علیہ رحمۃ واسعۃ در آخر رسالہ قدسیہ باین رباعی وصیت کردہ اند رباعی

تا جان باقی است در طلب باید بود	اندر رہ حق جملہ ادب باید بود
کم باید کرد خشک لب باید بود	در ہر دم اگر ہزار دریا بہ کشی

اقول الحق در درویشی شکستگی و خاکساری است ؎

بندگی جز فگندگی چہ بود	چند پرسی کہ بندگی چہ بود

کیست کہ مثل حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ تواضع نمودہ باشد کیست کہ مثل حضرت
ایشان راہ انکساری و شکستگی طے نمودہ باشد در مکتوب دو صد و بست و دوم از جلد
اول میفرماید بزرگے فرمودہ کہ مرید صادق آنست کہ مدت بست سال کاتب شمال او چیزے نیابد
کہ بروی نویسد و این فقیر بر تقصیر بذوق و وجدان در حق خود می یابد کہ کاتب یمین علوم
نیست کہ در مدت بست سال حسنہ بیابد کہ در صحیفہ اعمال او درج نماید خدا داناست جل شانہ
کہ این سخن را تصنع و تکلف نمی گوید و الحق بذوق می یابد کہ کافر فرنگ از وی بمراتب بہتر

ایں افسانہ

؎ مگر تحدیث بہ نعمۃ اللہ منافی شکستگی و خاکساری نیست حضرت غوث انام رضی اللہ عنہ فرماید ؎
انا کنت قبل القبل قطبا مبجلا + تطوف بی الاکوان و الرب سمانی + در قصیدہ می فرماید ؎ و نفت علی الانجیل جمعا شرحتہ
انجی و رفیقی کان موسی بن عمران + و طلبت رمزا کان عیسی یحلہ + بہ کان یحیی الموتی و الرمز سریانی

است واکرم آنرا پرسند از جواب عاجز آید وایضاً بطریق ذوق خود را محاط خطیات

مسید اند وشمول سیات می انگارد وحسنات کہ بوجود مے آید کاتب شمال خود را

بکتابت آن احق مے بیند ومی یابد کہ کاتب شمال وے ہمیشہ درکار است و

کاتب یمین او معطل وبے کار وصحف یمین را خالی وسفید می داند وصحف شمال را مملو و

سیاہ امیدی بجز رحمت ندارد ودست آویزی بجز مغفرت نہ اَللّٰهُمَّ مَغْفِرَتُكَ اَوْسَعُ مِنْ

ذُنُوْبِيْ وَرَحْمَتُكَ اَرْجٰى عِنْدِيْ مِنْ عَمَلِيْ [1] موافق حال اوست عجائب

کاروبار است فیوض وارادت الٰہی جل سلطانہ کہ علی الدوام در مدارج کمال وتکمیل فایض

دواردات تائید این دید قصور می نماید وتقویت این عیب بینی میفر ماید بجاے عجب بنقصت

می افزاید ودر محل ترفع راہ بتواضع وفروتنی می کشاید دور آن واحد ہم بکمالات ولایت مستسر

است وہم بدید قصور متصف ہر چند بالاتر میرود پایان تر خود را می بیند بلکہ ہمان بالاتر

رفتن سبب پایان تر دیدہ شدہ است نظر فاانرا باور دارند یا نہ واگر سر آنرا معلوم کنند

باور دارند انتہیٰ [2]

رہ این است سعدی کہ مردان راہ	بعزت نہ کردند در خود نگاہ

مگر شکستگی وتواضع منافی تحدیث نعمۃ اللہ نیست حاشا وکلا والعجب کل العجب کہ

برین انکسار ہم مدعی التفات نہ نماید وزبان لعنت کشودہ گوید کہ خود را از کافر بدتر دانستہ

سبحان اللہ وبحمدہ در بحر المعانی مذکور است چون عاشق را وصال در آید ہزار لقب و نام از ان

حضرت آید یعنی معشوق حقیقی اسمہای آن محبوب را مختلف گرداند تا آنکہ کافر گویند چون

آنرا بدین نامہا ولقب ہا خواند در خاطر عاطر فتورے ونفورے نیاری بلکہ بعیش ابد در

[1] خداوندا مغفرت تو وسیع تر است از گناہان من ورحمت تو بسیار امید دارد نزد ما از عمل من [2] قصائد حضرت

غوث صمدانی رحمۃ اللہ علیہ از تحدیث نعمۃ اللہ مالا مال است چند شعر درین مقام مذکور میشود [2] انا الواحد الفرد الکبیر بذاتہ

انا الواصف الموصوف علم الطریقۃ ملکت بلاد اللہ شرقاً وغرباً وان شئت افنیت الانام بلحظتی ۱۲

رقص ورا ے وذوق گیری کہ لَیْسَ[۵۱] بِصَادِقٍ فِیْ حُبِّہٖ مَنْ لَّمْ یَتَلَذَّذْ عَلٰی ضَرْبِہٖ یعنی نیست در حب او کسے صادق کہ در زخم ہاے او لذت نہ گیرد انتہے نقل است کہ مریدی از مریدان شقیق بلخی[۵۲] قدس اللہ روحہ اتفاق سفر حج افتاد واز شقیق رخصت طلبید شقیق گفت برو بخدا سپردم اما چون در بسطام برسی باید کہ بپای بوس سلطان العارفین بایزید مشرف گردی از من او را دعا برسانی چون مرید بہ بسطام رسید بپای بوس ابویزید مشرف شد پرسید تو کیستی واز کجا آمدی او گفت من مریدی ام از مریدان شقیق بلخی بہ نیت حج میرم پرسید کہ پیر تو چہ کار می کند او گفت پیر من مقام توکل درست می کند و پای توکل بجاے رسانیدہ است کہ می گوید کہ اگر اسمان ہمہ آہنین گردد وروی زمین ہمہ سنگستان شود نہ از آسمان چیزے بارد و نہ از زمین چیزے روید وجملہ خلایق عیال واطفال من باشند من از توکل خود نگردم سلطان العارفین گفت انیست صعب کافری واین ست مشرکی اگر ابویزید کلاغی باشد در مقام آن مشرک نپرد او را از من بگوی کہ از بہر دو نان خداوند تعالیٰ را چرا می آزمائی اگر بنزد ابناے حاجت افتد از ہم جنس خود بخواہ و بخور تا از شومی تو آن شہر وآن ولایت خراب نہ گردد اینجا صاحب سبع سنابل[۵۳] گوید پایہ توکل شقیق قدس سرہ کہ در دہم و فہم خلایق نمی گنجد عارفے ہمچو ابویزید باید کہ بران توکل جرح کند وگرنہ کرا حد وکرا مجال

---

۵۱ نیست صادق در محبت وے ہر کہ لذت نگرفت بر ضرب وے ۵۲ قلادۂ زاہد طریق ابو علی شقیق یگانہ وقت بود وشیخ زمان و در زہد وعبادت قدمی راسخ داشت وہمہ عمر در توکل رفتے ۔ انواع علوم کامل بود وتصانیف بسیار داشت استاد حاتم اصم بود وطریقت از ابراہیم گرفت وبا بسیار مشایخ صحبت داشت ویکہزار و ہفت صد استاد را شاگردی کرد شہادت ایشان در سنہ ۹۳ ہجری بودہ قبر ایشان در ختلان بودہ است ۱۲ ۵۳ از تصانیف مشہورہ میر عبدالواحد بلگرامی است مثنوی حکایات، ومسائل تصوف میر عبدالواحد مرید شاہ صفی الدین بود وبخدمت شیخ حسین سکندرہ تعلیم یافت اکبر بادشاہ دیرا بسیار احترام مے کرد شرح نزہۃ الارواح حقایق ہندی شرح قصہ چار برادر حل شبہات شرح مصطلحات دیوان حافظ و رسائل در تصوف وامثال از نوادر تصانیف دی شرح کافیہ است کہ بطور حقایق تا بحث غیر منصرف نگاشتہ درین مقام

که درین چنین توکل سخن گوید ۵

منزل عشقت مکانی دیگر است	مرد این ره را نشانی دیگر است
عقل کی داند که این رمز از کجاست	این حکایت را بیانی دیگر است
بر سر بازار صرافان عشق	زیر هر داری دکانی دیگر است
معرفت در جبه و دستار نیست	وان عزیزان را نشانی دیگر است

۵ قال وَقَالَ بَعْضُ الْعُرَفَاءِ حَقِیْقَةُ الطَّرِیْقِ اَنْ تَکُوْنَ مُفْلِسًا اَبَدًا وَاَنْ تَکُوْنَ طَالِبًا لِلْاَعْلٰی وَمَتٰی ظَنَنْتَ اَنَّکَ وَصَلْتَ مَا وَصَلْتَ وَمَتٰی ظَنَنْتَ اَنَّکَ ظَفِرْتَ مَا ظَفِرْتَ وَمَتٰی ظَنَنْتَ اَنَّکَ حَصَلَ لَکَ حَالٌ لَا حَالَ لَکَ حَالَ سالکان این راه مقبولان و محبوبان درگاه همه ناظر درین است

منبی از اوائل آن بطریق اختصار ایراد می رود الکلمة لفظ ای کلمة التوحید ملفوظة علی اللسان وملحوظة بالقلوب ومحفوظة بجوارح لطفا یعنی کلمه توحید در مرتبه اقرار بر زبان های ما ملفوظ است و در مرتبه تصدیق در دلهای ما ملحوظ است و در مرتبه اعمال و احوال بباطن های ما چنان محفوظ است که هر بن موی ذوق و شوق با آن محظوظ است مصنف رح اکتفا بر مرتبه اقرار کرد و دو معطوف محذوف فرو گذاشت بحکم آنکه حکم کردن بر اسلام و سبب جریان تکالیف شرعیه منوط و مربوط بمرتبه اقرار است و قرینه حذف مفهوم از عبارت مصنف است که می گوید وضع لمعنی مفرد نهاده شده است یعنی لازم گردانیده شده قبول کلمه توحید برنفا و نواهی بجهت تحصیل معنی که ذوق مجرد است از کفر و نفاق و افراد از معاصی فالافراد من الکفر مرتبة الاقرار والاقرار من النفاق فی مرتبة التصدیق والافراد من المعاصی فی مرتبة الاحوال الان من تقی به تعالی هو حدا یبدل الله سیئات حسنات و هی اسم وان کلمه توحید سه نوع است یکی اسم چه اقرار و تصدیق لفظ اسم توحید موسوی است و فعل دوم فعل توحید و عمل او است و آن دریافت احوال است و حرف سوم حرف توحید است و این توحید عظمی است که انا استعداد انسانی بر طرف است و از علامات این هر دو نوع توحید کور بکشان دبی کیفیت آنکه علامة الحرف خلوه من علامات الاسم والفعل عمر گرامی از صد تجاوز بود وفات شان شب جمعه سیوم ماه رمضان سنه ۱۰۰ اتفاق افتاد مزارش در بلگرام در قبه است میر عبدالجلیل بلگرامی از اولاد او بود ۵۱ بدانکه شقیق بلخی از مریدان سلطان العارفین بود پیران در حق مریدان گاهی نکوهش می کنند گاهی ستایش ۵۲ بعض عرفا گویند که حقیقت طریق است که تو مدام مفلس باشی و طالب مقام اعلی هر گاه گمان بردی که تو رسیدی نه پیوستی هر گاه خیال فیروزمندی در دماغ تو نقش گشت فیروزمند نگردیدی و هر گاه تصور نمودی که ترا حال حاصل شد ترا حالی نیست ۱۲

اقول این کلام فی حد ذاتہ صحیح است مگر ازان الزامے عائد نمی شود فلا یصح التقریب زیراکہ محصل مرام ہمین است کہ طالب را لازم است کہ مدام در عجز و افتقار و تفرع و انکسار بودہ باشد وہمیشہ استدعاء رتبہ اعلی و درجہ ارفع نمودہ باشد و خود را واصل نہ پندارد وظاہر است کہ این معنی منافی تحدیث النعمت نیست کہ او واجب[۱] است قال نعم از بعضے اقطاب فخر و مباہات بر اہل زمان خود بوقوع آمدہ است واز مقام واز مرتبہ خود خبر دادہ اند گویند کہ آن بامر پروردگار است نہ بطریق تکبر و نفسانیت شاید کہ درینجا نیز ازین قبیل خواہد بود واللہ اعلم اقول فی الواقع ہمچو بعض اقطاب حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ نیز فخر و مباہات نمودہ از مقام خود خبر دادہ اند نہ بطریق کبر و نفسانیت چنانچہ جا بجا در مکاتیب شریف فرمودہ اند کہ بافشاء این باہمہ امر کردند و نیز فرمودہ اند ؎

در پس آئینہ طوطی صفتم داشتہ اند	ہرچہ استاد ازل گفت ہمان مے گویم

و نیز گفتہ مقصود ازین گفتگو اظہار نعمت حق است سبحانہ و ترغیب طالبان این طریقت نہ تفضیل خود بر دیگران الخ قال امان نسبت باقران و شرکا گفتہ اند نہ نسبت بحضرت سید کائنات علیہ افضل الصلوات واکمل التحیات اقول این کلام از پایہ اعتبار ساقط است اما اولا پس نقض تفصیلی آن است کہ من این را تسلیم نمی کنم چہ این حضرات رضی اللہ عنہم چنانکہ نسبت باقران و اخوان خود گفتہ اند ہمچنان نسبت بانبیاء عموما و نسبت بسید[۲] انبیاء خصوصا علی اجمعہم افضل الصلوۃ واکمل التحیات شیخ محی الدین بن عربی در جزو ثانی از فتوحات مکیہ ناقل است لَقَدْ حَدَّثَنِیْ اَبُوْ الْبَدْرِ التَّمَاشِکِیْ الْبَغْدَادِیْ رَحِمَہُ اللّٰہُ عَنِ الشَّیْخِ بَشِیْرٍ مِنْ سَادَاتِنَا بِبَابِ الْاَزَجِ عَنْ اِمَامِ الْعَصْرِ عَبْدِ الْقَادِرِ اَنَّہٗ قَالَ مَعَاشِرَ الْاَنْبِیَاءِ اُوْتِیْتُمُ اللَّقَبَ وَاُوْتِیْنَا مَا لَمْ تُؤْتَوْا فَاَمَّا

[۱] حضرت غوث انام فرماید ؎ شربت بکاسات الغرام سلافۃ ٭ بہا انتعشت روحی وجسمی وبہجتی ٭ دعوت انا الساقی لمن کان حاضرا ادیر علیہم کرۃ بعد کرۃ ۱۲ [۲] حضرت غوث الانام فرماید ؎ علی الدرۃ البیضاء کان اجتماعنا ٭ وفی قاب قوسین اجتماع الاحبۃ ۱۲

حاشیہ: (ترجمہ فارسی عبارت عربی کنایت از) ... شیخ عبد القادر جیلانی ... حاصل نسبت

بقیہ برصفحہ (۱۸۱)

قَوْلُهٗ اُوْتِیْتُمُ اللَّقَبَ اَیْ حَجَرَ عَلَیْنَا اِطْلَاقَ لَقَبِ النَّبِیِّ وَاِنْ کَانَتِ النُّبُوَّۃُ الْعَامَّۃُ سَارِیَۃً فِیْ اَکَابِرِ الرِّجَالِ وَاَمَّا قَوْلُهٗ وَاُوْتِیْنَا مَا لَمْ تُؤْتَوْا هُوَ مَعْنٰی قَوْلِ الْخِضْرِ الَّذِیْ شَهِدَ اللّٰهُ لَهٗ بِعَدَالَتِهٖ وَتَقَدُّمِهٖ فِی الْعِلْمِ وَاتْعَبَ الْکَلِیْمَ الْمُصْطَفَی الْمُقَرَّبَ مُوْسٰی عَلَیْهِ السَّلَامُ فِیْ طَلَبِهٖ مَعَ الْعِلْمِ بِاَنَّ الْعُلَمَاءَ یَرَوْنَ اَنَّ مُوْسٰی اَفْضَلُ مِنَ الْخِضْرِ فَقَالَ لَهٗ یَا مُوْسٰی اَنَا عَلٰی عِلْمٍ عَلَّمَنِیْهِ اللّٰهُ لَا تَعْلَمُهٗ اَنْتَ فَهٰذَا عَیْنُ مَعْنٰی قَوْلِهٖ اُوْتِیْنَا مَا لَمْ تُؤْتَوْا فِیْ حَالِهٖ ونیز در فتوحات می طرازد وَکَانَ عَبْدُ الْقَادِرِ الْجِیْلِیُّ مُشَطِّحٌ عَلَی الْاَنْبِیَاءِ وَالْاَوْلِیَاءِ بِصُوْرَۃِ حَقٍّ درین عبارت لفظ انبیاء کہ شامل است مرنبی ورسول را ملاحظہ نمودنی است ونیز در فتوحات مذکور است وَمِنْهُمْ مَنْ یَّغْلِبُ عَلَیْهِ الشَّطْحَاتُ بِالْحَقِّ کَعَبْدِ الْقَادِرِ فَیُظْهِرُ الْعُلُوَّ عَلٰی اَمْثَالِهٖ وَاَشْکَالِهٖ وَعَلٰی مَنْ هُوَ اَعْلٰی مِنْهُ فِیْ مَقَامِهٖ صحابہ وانبیاء اللہ عموماً فائز مقام اعلیٰ بودہ اند حضرت غوث انام آنچہ بہ نسبت حضرت سید کائنات فرمودہ اند استقصار آن دشوار است درین مقام بچند اشعار قصیدہ التقامی و بعض فضلاء دعوی کردہ اند کہ

بقایا صفحہ ۱۸۰ یعنی ما را لقب نبی عطا نشدہ اگرچہ نبوت عامہ در اکابر اولیاء اللہ ساری است فاما عدالت وتقدم علمی خضر علیہ السلام از شہادت عالم شہادت پیدا است موسی علیہ السلام را حکم شد تا ملاقات حضرت خضر علیہ السلام کنند باآنکہ نزد علمائے حضرت موسی علیہ السلام افضل بود از حضرت خضر علیہ السلام خضر با حضرت موسی علیہ السلام خطاب کردہ گفت کہ مرا علمے است کہ از آن اللہ تعالے بمن تعلیم فرمودہ و این علم شمارا حاصل نیست ۱۲ ۔ سلہ شیخ عبد القادر جیلانی رضی اللہ عنہ بر انبیاء و اولیاء شطح می کرد بصورت حق ۱۲ ۔ سلہ بر بعضے ارباب ولایت شطح غالب آید چنانکہ عبد القادر رضی اللہ تعالے عنہ کہ علوے فرمود بر امثال خود وکسانیکہ در درجہ ومقام از وی بالاتر بودہ اند ۱۲ ۔

کہ آن بروایات متواترہ صحیحہ ثابت شدہ است ؎

انا اول المکنون فی علم خالقی	انا آخر المبعوث فی سرمدیتہ
انا کنت فی العلیاء و نور محمدی	لمکنون سر اللہ قبل النبوۃ
نعم نشائی فی الحب من قبل آدم	وسری فی الاکوان من قبل نشائتی
وما قلت ہذا القول فخرا و انما	اتی الاذن حتے تعرفون حقیقتی

ازین ظاہر است کہ حضرت غوث انام باذن باری تعالی افشار این سرمی فرمایند کہ حضرت ایشان در علم خالق اول مکنون بودند و آخر مبعوث وہنوز نور محمدی در سر بود کہ حضرت ایشان در علیا بودند و در حب نشار حضرت ایشان قبل آدم بود و قبل نشاۃ و سرش در اکوان بود پس ای برادر این را بچشم انصاف بنگر کہ از کجا بہ کجا می رسد و با وصف این قسم اقوال انکار چگونہ روا بود و کے ہمچنین تبری لایق تصدیق باشد ؎

چند بر جبین کنی ابرو ستم آغاز کنی	خندہ زن کہ گرہ از دل ما باز کنی

امام شعرانی در لواقح الانوار فی طبقات الاخیار از حضرت بایزید بسطامی علیہ الرحمۃ نقل می کنند اَنَّہٗ قَالَ خُضْتُ بَحْرًا وَقَفَ الْاَنْبِیَاءُ بِسَاحِلِہٖ درین عبارت نیز لفظ انبیا مذکور است کہ جمع نبی است و از حضرت بایزید بسطامی لِوَائِیْ اَرْفَعُ مِنْ لِوَاءِ مُحَمَّدٍ اشتہار تام دارد و این ترفع خاص نسبت بحضرت رسالت پناہی است صلوۃ اللہ علیہ باعلان اسم مبارکش صلے اللہ علیہ وسلم و کلمات حضرت غوث انام رحمۃ اللہ علیہ نسبت بہ انبیا اولی العزم و غیر اولی العزم مشہور اند و بعض فضلا آنرا مروی بروایات متواترہ صحیحہ مدعی بودہ اند چند اشعار بطور انموذج تحریر مے شود تا بر ہمین قیاس فرمایند ؎

انا کنت مع یعقوب فی حزن یوسف	وما اجتمع الاثنان الابہ کتبی
انا کنت مع نوح بما شہد الوری	بحارا و طوفانا علے کنہ قدرتی
انا کنت مع ادریس لما ارتقی العلے	واسکنہ الفردوس احسن بقعۃ

انا کنت فی رویا الذبیح فداوٗه	وما انزل الکبش الا بفتوتے
انا کنت مع ایوب فی زمن البلا	وما شفیت بلواه الا بدعوتے
انا کنت مع عیسیے فی المهد ناطقًا	واعطے داوٗد حلاوة نعمتے

ازین کلام حضرت غوث انام رضی الله عنه ترجیح وتفضیل وے برحضرت یعقوبؑ ویوسفؑ ونوحؑ وادریسؑ وابراہیمؑ وایوبؑ وعیسےؑ وداوٗدؑ علے نبینا وعلیهم الصلوة والسلام لازم می آید پس آنچه معترض انکار تام فرموده بنی است بر عدم تتبع کلام حضرات صوفیه **اما ثانیا** پس بر تقدیر تسلیم می گویم که حضرت مجدد رحمة الله علیه بجز اظهار تواضع وتحدیث بنعمة الله جاے به نسبت امثال واقران خود ترفع نه نموده باکابر انبیاء الله صلوات علیهم واولیاء الله رضی الله عنهم چه رسد بلکه هرگاه حضرت مجدد رحمة الله علیه مدار مدارج علیا ومناہج مراتب کبریٰ را بر متابعت حضرت خیر الورےٰ علیه صلوة الملک العلی جابجا ظاہر فرموده تا آنکه اگر نیک نگریسته شود در مکتوب شریف تائیدی که در حکم متابعت مذکور است هم پایهٔ آن ذکری دیگر نیست پس انتساب ترفع خانه انصاف را سوختن است اگر این مبحث را که بعبارات مختلفه در مقامات عدیده اندراج یافته بطور استقصا انتخاب نموده درین مقام بنگارم موجب اطناب خواهد بود معهذا چند مقام ساانشان میدهم در مکتوب چهل وچهارم از جلد اول می فرماید چون ان سرور محبوب رب العالمین است متابعان او بواسطه متابعت بمرتبهٔ محبوبیت می رسند چه محب هرکه از شمائل واخلاق محبوب خود می بیند آنکس را محبوب خود میدارد ومخالفان را ازینجا قیاس باید کرد ؏

محمد عربی کابروی هر دو سراست	کسیکه خاک درش نیست خاک بر سر او

در مکتوب صد ودوازدهم از جلد اول می فرماید احوال ومواجید که بی تحقیق بحقیقت معتقدات این فرقه ناجیه میسر شود جز استدراج هیچ نمیدانیم وخبر خرابی هیچ نمی انگاریم باین دولت اتباع فرقه ناجیه هر چه بدهند منت می داریم وشکر بجاے آریم واگر همین را بدهند وهیچ ا[illegible]

احوال و مواجید ندہند باک اریم در راضی ایم انتہی در مکتوب صد و چہاردہم از جلد اول سیفر باید ذرہ این متابعت مرضیہ از جمیع تلذذات دنیاوی و تنعمات اخروی بمراتب بہتر است الخ در مکتوب صد و پانزدہم از جلد اول کہ بملا عبدالحی دہلوی صدور یافتہ در باب قطع ہفت گام می فرماید کُلُّ ذٰلِكَ مَنُوطٌ بِمُتَابَعَةِ سَيِّدِ الْاَوَّلِيْنَ وَ الْاٰخِرِيْنَ عَلَيْهِ مِنَ الصَّلٰوةِ اَكْمَلُهَا وَمِنَ التَّحِيَّاتِ اَفْضَلُهَا ۵ و در مکتوب شصت و پنجم از جلد اول درین باب بسطی فرمودہ ہمچنان در مکتوب صد و ہشتاد و ششم و مکتوب صد و نود یکم و صد و نود و دوم وغیرہ از جلد اول و دیگر جلدہا از حکم متابعت مالامال است در مکتوب ہفتاد و ہشتم از جلد اول سیفر باید کہ وصول باین نعمت عظمی وابستہ باتباع سید اولین و آخرین است علیہ وعلی آلہ من الصلوٰت افضلہا و من التسلیمات اکملہا تا تمام خود را در شریعت گم نہ سازد و بہ امتثال اوامر و انتہا از نواہی متحلی نہ گردد بوے ازین دولت بمشام جان او نرسد با وجود مخالفت شریعت اگرچہ برابر سر موی باشد اگر بالفرض احوال و مواجید دست دہد داخل استدراج است اخر او را رسوا خواہند ساخت خلاصی بے اتباع محبوب رب العالمین علیہ وعلی آلہ من الصلوٰت افضلہا و من التسلیمات اکملہا ممکن نیست درویشانے کہ قدم راسخ در شریعت دارند و از عالم حقیقت نیک شناسا اند از ایشان ہمتے باید طلب نمود و مددی باید جست تا عنایت حق سبحانہ از دریچہ ایشان ظاہر شدہ تمام بجانب قدس خود تعالی جذب نماید و مخالفت را در وی گنجایش نماند تا سر موے راہ مخالفت شریعت کشادہ است محل خطر است تمام سبیل مخالفت را باید مسدود ساخت س

محال است سعدی کہ راہ صفا		توان رفت جز در پے مصطفی ؛	

صلوۃ اللہ وسلامہ علیہ وعلے آلہ انتہی مختصراً و در کتاب مبدا و معاد بدین الفاظ نگاشتہ اند ولی ہر کمال کہ می یابد و بہر درجہ کہ میرسد بطفیل متابعت نبی خود است علیہ الصلوۃ والسلام حصول آن کمال بواسطہ متابعت آن نبی است و نتیجہ الیست از نتائج اتباع سنت او

ابن ملفوظ است برابتاع رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم ۱۲

انتہیٰ و نیز درہمان کتاب فرمودہ اند حظ وافراز طریق صوفیہ بلکہ از ملت اسلام کسے راست کہ فطرت تقلید وجبلت متابعت دروے بیشتر است مدار کار ایجاب بر تقلید است ومناط امر درین موطن بر متابعت تقلید انبیا علیہم الصلوٰۃ والسلام بدرجات علیا میرساند ومتابعت اصفیا بمعارج عظمی مے برد الخ ودر رسالہ معارف لدنیہ بدین نمط ارشاد فرمودہ عجب است از بعضے درویشان خام ناتمام کہ کشف خیال خود را اعتبار نمودہ بانکار ومخالفت این شریعت باہرہ اقدام می نمایند الخ پس باوصف چنین تحریرات وتصریحات چگونہ از حضرت ایشان فخرومباہات خصوص نسبت بحضرت سید کائنات علیہ الصلوٰت والتسلیمات باور پنداشتہ شود **قال** وبعضے از کبرائے مشائخ گفتہ اند اَنَا مِمَّا رَبَّانِیْ اِلَّا رَسُوْلُ اللّٰہِ وحضرت غوث الثقلین رضی اللہ عنہ فرمودہ اند لَیْسَ عَلَیَّ مِنَّۃٌ اِلَّا اللّٰہِ وَلِرَسُوْلِہٖ این درست است **اقول** حسب مذاق حضرت معترض رحمۃ اللہ علیہ چگونہ درست باشد انکار نعمت پیران طریقت وائمہ وصحابہ کرام رضوان اللہ علیہم اجمعین لازم بتین این کلام است وجابجا درمکاتیب ورسائل حضرت مجدد رضی اللہ عنہ انکار نعمت آن حضرات اندراج نیافتہ فشتان بینہما حضرت مجدد رضی اللہ عنہ دررسالہ مبدء ومعاد می فرماید مرید ہرکمالے راکمی یابد از تقلید پیر خود می یابد خطاء پیر بہتر از صواب مرید است انتہی و نیز درہمان کتاب مذکور است کہ اعتقاد مرید بافضیلت پیر وکملیت او از ثمرات محبت است و از نتایج مناسبت کہ سبب افادہ واستقامت است الخ **قال** اما آنکہ گویند درقرب ووصول تا بمقامے رسیدہ ام کہ ہیچکس واسطہ[۵۳] نیست وہیچ یکی را دخلے نہ رسول ونہ غیروے را اگر واسطہ بودند دروقت سلوک بودند حالا کہ سلوک تمام شد وقرب درگاہ حاصل گشت ووصول بحصول پیوست ہیچکس واسطہ نیست

[۵۳] مرا صرف رسول اللہ پرورده ۱۲ ؎ [۵۳] برا صرف منت اللہ ورسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم بوده است

حضرت غوث صمدانی رضی فرماید ؎ نسن فی رجال اللہ نال ہکانتی ٭ وجدی رسول اللہ فی الاصل ربانی ٭٭

(حاشیہ:) [illegible]

وہمہ منقطع شدند **اقول** حضرت غلام علی شاہ صاحب رحمۃ اللہ علیہ فرماید اَلْعِیَاذُ بِاللّٰہِ
این چہ خلاف نویسی است واین چہ بے تحقیق گوئی است در ہیچ مکتوب ایشان این چنین
عبارت نیست یا شیخ عفی اللہ عنک از کلام ایشان چنین معلوم می شود کہ دو راہ قرب الہی است
یکے طریق ولایت کہ بکسب وسلوک از توبہ وانابت بمقام رضا رونداز تجلی صفاتی بہ تجلی ذاتی
ترقی نمایند دوم طریق کمالات نبوت واجتبا کہ موصل اصل الاصل است و بہ تجلیات ذاتیہ
دائمی استمراری میرسد وحصول ہر دو طریق بے تبعیت ومتابعت حبیب خدا صلی اللہ علیہ و
سلم ممکن نیست در طریق ولایت در مشہود سالک صفات پاک رسول خدا حائل است ودر طریق
کمالات نبوت در مشہود سالک ذات مقدس مطہر آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم حائل نیست انتہی تحریر

سلہ از اعاظم خلفای حضرت مرزا جانجانان است ونسب شریف وی بحضرت اسد اللہ الغالب کرم اللہ وجہہ می رسد والد
بزرگوار وی سید عبد اللطیف مردی مرتاض واہل مجاہدہ بود کہ بجای طعام بالکل بقوت اکتفا کردی ودر صحرا ذکر جہر می نمود ودر سلسلہ
قادریہ اعظمیہ مرید ناصر الدین قادری بود منشای او قصبہ بٹالہ پنجاب است وتا سن بلوغ در آنجا سکونت داشت بعمر پانزدہ
سالگی والد بزرگوار وے را از بٹالہ در دہلی طلبید بارادہ آنکہ او را ہم بخدمت پیر خود حاضر کردہ مرید کنند چون غلام علی شاہ در دہلی رسید
شاہ ناصر الدین فوت کرد ونوبت بہ بیعت نرسید پس والد بزرگوارش فرمود کہ ما شما را برای بیعت شاہ ناصر الدین طلبیدہ بودیم اما
تقدیر نبود حالا ہر جا کہ بوی مقصود بمشام جان شما برسد بیعت کنید پس حضرت شاہ اول بخدمت شاہ ضیاء اللہ وشاہ عبد العدل
خلفای خواجہ محمد زبیر حاضر شد بعد ازان بخدمت میر درد فرزند خواجہ ناصر الدین ومولانا فخر الدین چشتی دہلوی وشاہ تانو وشاہ غلام
سادات چشتی ودیگر اعزہ ومشایخ دہلی حاضر شدہ حظ صحبتہا برداشت آخر در عمر بیست ودو سالگی بخدمت حضرت مرزا مظہر جانجانان
در ۱۱۷۸ ہجری حاضر شدہ دست ارادت بدامان آن حضرت زد واول بیعت بخاندان عالیہ قادریہ نمودہ بہ تکمیل رسید خرقہ خلافت
سلاسل اربعہ یافت وبعد از وفات پیر روشن ضمیر جانشین وصی سجادہ ایشان شد ہزارہا کس طالبان حق را بحق رسانید وخوارق وکرامات آن حضرت بیرون از
حد وحساب نیست در علوم ظاہری تلمذ بمولانا شاہ عبد العزیز داشتند رسائل تصوف حضرت ایشان مشہور ومعروف اند رسائل کہ بجواب
ایرادات شیخ عبد الحق رحمۃ اللہ علیہ نگاشتہ اند محتوی تحقیقات بدیعہ بودہ اند ولادت باسعادت وی در قصبہ بٹالہ علاقہ ملک
پنجاب بوقوع آمد در ۱۱۵۸ ہجری ووفات در ۱۲۴۰ ہجری سلہ چون جناب شاہ عبد اللہ قیوم زمان ازین جہان فرمود رحلت سوی جنات النعیم

رفع توسط و وسائط بسبب حصول طریق این کمالات نبوت و اصطفا است که بہ فضل و موہبت
الہی از کمال متابعت رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم بآن امتیاز یافتند در مکتوب صد و بست و یکم
از جلد ثالث می فرمایند که سادہ لوحی از ین عدم توسط که در طریقہ جذبہ و غیرہا گفتہ شدہ استغنا
از بعثت خیر البشر صلے اللہ علیہ وسلم اگرچہ نسبت به بعض بود توہم نکنند و عدم مبعوث احتیاج
بمتابعت و تبعیت او گمان نبرد که آن کفر و الحاد و زندقه و انکار است از شریعت حقه او
صلے اللہ علیہ وسلم که ہمہ پس روا و یند و بے توسط او کمال اخذ می نمایند چه ہر گاه وجود شان
بے توسط وجود او صورت نه بندد و کمالات دیگر خود تابع وجود اند بے توسط او چه صورت دارند بلے
محبوب رب العالمین چنین مے باید صلی اللہ علیہ وسلم بکشف صحیح و الہام صریح به یقین پیوسته که ہیچ از
دقایق راه و ہیچ معرفت از معارف این قوم بے توسط او و بے متابعت او صلے اللہ علیہ وسلم میسر
نیست و منتہی را در رنگ مبتدی و متوسط فیوض و برکات این راه بے تبعیت و طفیل حاصل نیست

محال است سعدی که راه صفا	توان رفت جز در پے مصطفے

انتہی پس معلوم شد که از کمال متابعت به مرتبہ قرب رسیدند که انجا در شہود ذات پاک
آن سرور حائل نیست و عدم توسط در متابعت موجب نقصان نیست چنانچه عدم توسط
از ین آیہ شریفه که مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ
مفہوم می شود و این آیہ در شان مخلصان و صعالیک مہاجرین صحابه وارد است
رضی اللہ عنہم و رسول خدا صلے اللہ علیہ وسلم از ین علو شان طلب نصرت از جناب الہی بواسطه آنہا
مے نمودند چنانچه بروایت محی السنته در حدیث آمده کَانَ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
يَسْتَفْتِحُ بِصَعَالِيْكِ الْمُهَاجِرِيْنَ و آن جماعت این مرتبه از متابعت حبیب
خدا صلے اللہ علیہ وسلم یافته اند و در حدیث است که چون بنده نماز می خواند حجابے که درمیان
بنده و خدا بود رفع مے شود و گفت حضرت عائشه رضی اللہ تعالیٰ عنہا در وقت نزول آیہ براءة و
ازالة تہمت بحمد اللہ و لا بحمد احد انتہی درین مقام شیخ محی الدین بن عربی انچه

ص ۱ صعلوک فقیر و درویش صعالیک جمع ۲ افک دروغ بستن و دروغ گفتن و دروغ ۱۲

در باب ہفتاد وسوم از فتوحات مکیہ افادہ فرمودہ حاسم مادہ اشکال ست ے فرماید وہم علی
قسمین طایفہ منہم قد ربطت ہمتہا علے ان الرسول انما جاء مبینا ومعلما بالطریق الموصل الی جناب
الحق تعالے فاذا اعطی العلم بذلک زال من الطریق وخلی بینہم وبین اللہ فہولاء اذا سارعوا وسابقوا
الی الخیرات لم یروا امامہم قدم احد من المخلوقین لانہم قد ازالوہ من نفوسہم فانفردوا الی الحق کرابعۃ
العدویۃ رحمہا اللہ فہولاء اذا حصلوا فی المجالس والحدیث خاطبہم الحق بالکلام الالہی من غیر واسطۃ
کلام معین واما الطائفۃ الاخری فہم قوم جعلوا فی نفوسہم انہ لا سبیل لہم الیہ تعالی الا والرسول معہ لحجاب
فلا یشہدون منہ امرا الا ویرون فی سیرہم قدم الرسول بین ایدیہم ولایخاطبہم الحق الا بلسانہ
ولعنۃ این عبارت بدیدۂ بینا نگریستنی است مفادش این ہست کہ در طائفہ علیہ خدا رسیدگان
دو طایفہ بودہ اند گروہے بمقامی رسند کہ واسطہ برخیزد واخری را واسطہ درکار باشد فارتفع
الاشکال بحذافیرہ فالحمد للہ علے ذلک در کشف[1] الغطاء مذکور است وخیال نکنی کہ نفی
تربیت سرور کائنات علیہ افضل الصلوات والتسلیمات کردہ باشند حاشا وکلا زیرا کہ در مکتوب
دیگری می نویسند کہ ولایت من مربابے ولایت محمدی وموسوی است یعنی من از ہر دو
ولایت تربیت یافتہ ام وبولایت رسیدہ چہ تربیت یافتن ولایت کہ عبارت از طوق

---

[1] کشف الغطاء عن وجوہ الاغنیاء تصنیف شیخ محمد فرخ رحمۃ اللہ ہست کہ از نبایر شیخ احمد مجدد بودہ اند با وصف زہد و ورع وتقوی موصوف بعلوم صوری ومعنوی معروف بخوارق وکرامات مشہور بودند نقلست کہ چون محمد فرخ بحرمین شریفین تشریف بردند اول بمکہ معظمہ رسیدند سید محمد برزنجی کہ در انکار شیخ احمد مجدد تشدد داشت در مدینہ منورہ بود خواست کہ از مدینہ بمکہ آمدہ در مقابر مجددی مضامین مکاتیب احمدی بحث بشیخ فرخ کردہ الزام دہد چون خبر آمدن سید برزنجی بشیخ فرخ رسید دست دعا بجناب حق برآورد وگفت کہ الٰہی عجمی ام دوعی نیست در مجادلہ ومباحثہ در حرم کعبہ مناسبت نیست تو شر او را از من کفایت کن تیر دعا بہدف اجابت آمد و سید بیمار شد تا آنکہ شیخ فرخ بعد طواف کعبہ بمدینہ رفت و بزیارت روضہ نبوی صلی اللہ علیہ وسلم مشرف شدہ باز بمکہ آمد ورجوع بہندوستان کردہ بکشتی سوار شد درین اثنا سید محمد برزنجی ہم شفا یافتہ بتعاقب شیخ فرخ در زورقی نشستہ خواست کہ در جہازیکہ شیخ در آن سوار بود درآید ومجادلہ کند شیخ باطلاع این معنی باز بہ کفایت شر او بجناب الٰہی نالید زورق فی الحال بدریا غرق شد وآن منکر اولیا بسزا رسید وفات حضرت ایشان در سنہ ۱۱۲۲ است ہمچنین سنہ در ثمرات الاصفیا مگر تحقیق این است کہ واقعہ برزنجی با حضرت سید آدم بنوری اتفاق افتادہ ۱۲

واتحاد است باسمی از اسمائے الٰہی معنی ندارد بلکہ بیشتر اطلاق ولایت در اصطلاح ایشان
بر حقیقت عارف است کہ عبارت است از مبدا تعین او وہیچ ابلہے آنرا گمان نکند زیرا کہ
خود در مکتوبات ورسائل سعادت او البتہ باتباع شریعت داشتہ اند مراد ازان نفی تبعیت
تا نگاری بلکہ مراد نفی حیلولت حقیقت اوست در میان ذات تعالیٰ وتقدس میان ایشان
چنانچہ خود در مکتوب صد وبست ویکم از جلد ثالث تصریح بدان کردہ اند باین عبارت مخدوما
وصول فیوض بسالک بتوسط وحیلولت خیر البشر علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام تا زمانے
است کہ حقیقت آن سالک کہ محمدی المشرب است بحقیقت محمدی منطبق نگشتہ است و
بآن متحد نشدہ است چون بکمال اتباع بلکہ بمحض فضل در مقامات عروج این حقیقت را بآن
حقیقت اتحادی حاصل شد توسط برخاست[۵۱] چہ توسط وحیلولیت در مغائرت است و
اشارت بدین معنی نمودہ است عارف جامی قدس سرہ در شرح فصوص در بیان قول شیخ
تَجَلِّی الذَّاتِ لَا یَکُوْنُ اِلَّا بِصُوْرَۃِ الْمُتَجَلّٰی لَہٗ مے نویسد وَھٰذَا اَعْلٰی
دَرَجَاتِ التَّجَلِّیَاتِ اِلَّا اَنْ یَّکُوْنَ عَیْنُکَ عَیْنَ الْاَعْیَانِ الثَّابِتَۃِ
کُلِّھَا اِلٰی اَنْ قَالَ فَتَعَیَّنَ الْحَقُّ لَکَ کَنَفْسِہٖ فِیْ نَفْسِہٖ چہ این عبارت صریح
دلالت بران دارد کہ از تجلی ذات بی پردہ وخصوصیات سالک بہرہ ور گردد و واسطہ
در میان ذات او لغائے نماند وکذلک عبارتیکہ بعد ازین تحقیق آوردہ است قَالَ فَاَعْلٰی[۵۲]
دَرَجَاتِکَ شُھُوْدُکَ لِلْحَقِّ ھُوَ مَا یَکُوْنُ بَعْدَ تَحَقُّقِکَ بِعَیْنِکَ الثَّابِتَۃِ
فَاِذَا تَحَقَّقْتَ اَنْتَ بِعَیْنِکَ الثَّابِتَۃِ ثُمَّ اَنْتَ عَیْنُکَ الثَّابِتَۃُ

[۵۱] در کشف المحجوب از ابوسعید فضل اللہ بن محمد منقول است التصوف قیام القلب مع اللہ بلا واسطۃ
تصوف قیام دل بود با حق بے واسطہ ۱۲ [۵۲] پس اعلیٰ درجات تو شہود تست بحق اوان است کہ بعد تحقق تو بعین
ثابتہ تو گردد چون بعین ثابتہ خود متحد گشتی در تو وعین ثابتہ تو امتیازی نباشد خداوند اقدس را در خود خیال
خواہی دہد کہ نقش خود را مے بینی ونفس خود را بصورت حق بینی ۱۲

مِنْ غَيْرِ اِمْتِيَازٍ وَرَاَيْتَ الْحَقَّ كَمَا تَرَىٰ نَفْسَهٗ فِيْكَ وَرَاَيْتَ نَفْسَكَ صُوْرَةً فِي الْحَقِّ وصریح تر از ان است انچہ ہم عارف جامی در خطبہ شرح فصوص می نویسد اِعْلَمْ اَنَّ الْحِكْمَةَ الْفَائِضَةَ مِنَ الْحَقِّ سُبْحَانَهٗ عَلٰى قُلُوْبِ مُكَمَّلِ عِبَادِهٖ وَخُلَّصِ عَبِيْدِهٖ اَنْوَاعٌ مِنْهَا مَا يَفِيْضُ عَلَيْهِمْ بِوَاسِطَةِ الْمَلَائِكَةِ الْمُقَرَّبِيْنَ بِاَلْفَاظٍ وَعِبَارَاتٍ مَحْفُوْظَةٍ عَنِ التَّغَيُّرِ وَالتَّبَدُّلِ وَهُوَ الْقُرْاٰنُ وَمِنْهَا مَا يَفِيْضُ عَلَيْهِمْ بِوَاسِطَةٍ اَوْ بِغَيْرِ وَاسِطَةٍ وَمِنْ هٰذَا الْقَبِيْلِ الْحَدِيْثُ الْقُدْسِيُّ وَهٰذَا النَّوْعُ لَيْسَ مَخْصُوْصًا بِالْاَنْبِيَاءِ بَلْ يَعُمُّ الْاَوْلِيَاءَ وَصَالِحِي الْمُؤْمِنِيْنَ وَفِيْ مَنْبَعِ الْكَمَالَاتِ حَكَى الْاِمَامُ الشَّعْرَانِيُّ عَنْ بَعْضِ الْعَارِفِيْنَ اَنَّهٗ كَانَ يَقُوْلُ اَنَّ الرَّجُلَ لَا يَكْمُلُ عِنْدِيْ فِيْ مَقَامِ الْعِلْمِ حَتّٰى يَكُوْنَ عِلْمُهٗ عَنِ اللّٰهِ تَعَالٰى عَزَّ وَجَلَّ بِلَا وَاسِطَةٍ اِلٰى اَنْ قَالَ كَمَا اَخَذَهُ الْخِضْرُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَفِيْهِ اَيْضًا عَنْ بَعْضِهِمْ اَنَّهٗ كَانَ يَقُوْلُ اِذَا كَمُلَ الْعَارِفُ فِيْ مَقَامِ الْعِرْفَانِ اَوْرَثَهُ اللّٰهُ تَعَالٰى عِلْمًا بِلَا وَاسِطَةٍ وَقَالَ الشَّيْخُ فِي الْفُتُوْحَاتِ الْمَكِّيَّةِ فِيْ بَيَانِ اَحْوَالِ الْاَقْطَابِ اثْنَيْ عَشَرَ وَاَمَّا الْقُطْبُ اِثْنَيْ عَشَرَ

۵۱؎ بدانکہ حکمت از حق تعالےٰ بر قلوب کاملین باقسام مختلفہ فائض می شود بعضے بواسطہ فرشتہ مقربین نازل می شود بعبارا تے کہ محفوظ از تغیر و تبدل مے باشد آن قران است و بعضے بواسطہ و بغیر واسطہ ازین قبیل ہست حدیث قدسی و این قسم مخصوص بانبیاء نیست بلکہ اولیاء و صالحین را عام باشد در منبع الکمالات مذکور ہست کہ شعرانی از بعض عارفین حکایت کردہ کہ مے گفت کہ مرد در مقام علم نزد ما ہرگز کامل نے شود تا آنکہ علم وے از اللہ تعالےٰ بلا واسطہ نباشد و در ان است کہ بعضے از عرفا گویند کہ ہرگاہ عارف در مقام عرفان کامل شود اللہ تعالےٰ او را علم بلا واسطہ عطا سازد و شیخ در فتوحات در بیان احوال اقطاب نگاشتہ کہ قطب دوازدہم بر قدم شعیب می باشد و تمامی علوم وے علوم الہیہ است کہ حاصل نکردہ آنرا مگر از اللہ تعالےٰ ۱۲

فهو على قدم شعيب ع الى ان قال و كل اصناف هذا
العلوم عنده علوم الهية ما اخذها الا عن الله سبحانه
و در مرصاد العباد می نویسد اما تجلی علمی ثمر ظهور حقائق علوم است بی واسطه وعلّم آدم
الاسماء كلها وعلمناه من لدنا علما ه وانچه بالا نقل کردیم از بعض کبرا که خضر مقام است آنه انسان
باین تحقیق ناظر می تواند شد یعنی خضر مقام است که سالکان عین این مقام سند از اصل بی واسطه فیض میگیرند چنانچه خضر علیه السلام
میگرفت وان را وراثت خضری خوانند و شک نیست که وراثت مقام است و نزدیک باین
توجیه شیخ شعرانی از شیخ ابی المواهب شاذلی نقل کرده است ازین عبارات منقوله صریحا و دلالة
اخذ فیوض بلا واسطه از اصل مفهوم میشود باید دانست که در کلام محققان صوفیه وصول تجلی
ذات دایمی واقع شده است و آنرا وصل عریانی نامند سالکی که سیر او در تفصیل اسما و صفات
افتاد چون کلمات الهی تعالت تفاوتی نیست این سیر او را هم پایانی نباشد ه

نه حسنش غایتی دارد نه سعدیرا سخن پایان		بمیرد تشنه مستسقی و دریا همچنان باقی ؛

اما سالک رشیدی محمدی المشرب بواسطه حب ذاتی و تعطشی که از ان ناشی است قل الله
ثم ذرهم گویان و پویان و جویان آستان قدس میگردد و زبان حالش بدین ترانه مترنم

	ذات من نیست جز محبت ذات		ذات بر من زده است راه صفات	

صفات واجب را تعالت هر چند از ذات جدائی متصور نیست لیکن واله ذات تعالی بدان در نمی
آویزد و از صفات جز ذات نمی خواهد پس درین حالت بدیهی است که حائل و حاجب میان
این عارف و ذات تعالی نمی ماند هر گاه صفات واجبی تعالت و تقدست که نزد علماء اهل حق
شکر الله تعالی سعیهم و همچنین نزد حضرت ایشان موجود اند بوجود زائد بر ذات تعالی حائل نباشند
حقائق ممکنات که از صفات اعتباریه اند اگر حائل نباشند چه محل استبعاد بود از بحر المعانی نقل
است که فردا از تجلی ذات دائمی بهره مند میسازند حضرت خواجه احرار در فقرات می نویسند
چون دل از مزاحمت غیر حق سبحانه آزاد شد الوهیت دیگری از پیش بصیرت او برخاست

ودرین مقام بشهود تجلیات صفات حق سبحانه از شهود اوصاف خود وغیر خود نجات یافته از تجلی ذات
از پیش پرده تجلی صفات بهره مند شود رسیدن باین دولت که بشهود انکشاف ذات از تفاصیل
اسماء وصفات ذاهل شده غیر ذات مشهود او نشود بسیار متعذر است مگر کسے که از ذات وصفات
خود نیست شده باشد و تخلعت ما خاص که تعبیر ازان بوجود موهوب صفاتے کرده اند شرب
شده باشد انتهی در رشحات می آرد که حضرت خواجه احرار فرموده اند که معنی لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ
پیش بعضے که الله اسم ذات است من حیث هی آن تواند بود که نیست اله که عبارت است از مرتبه
الوهیت یعنی ذات مع الصفات الا الله یعنی ذات بحت معراعن الکل شیخ عبد الکریم جیلی قدس سره
درکتاب مناظره الهیه می نویسد اَلسَّیَّارُوْنَ فِی اللّٰهِ هُمُ الْاَفْرَادُ الْوَاصِلُوْنَ
اِلَى اللّٰهِ تَعَالٰی یَجِدُوْنَ فِیْهِ لَذَّةً ذَاتِیَّةً تَاخُذُهُمْ بِحُکْمِ الضَّرُوْرَةِ اِلٰی
قَطْعِ اَفْلَاکِ کُلِّ صِفَةٍ ذَاتِیَّةٍ اَوْ اِسْمِیَّةٍ اَوْ فِعْلِیَّةٍ فَیَسْتَوْفُوْنَ مَنَازِلَ
کُلِّ بُرْجٍ مِنْ اَبْرَاجٍ مُقْتَضِیَاتٍ فَلَکِہِ الصِّفَةِ بِالذَّوْقِ الْعَالِیْ
انچه گفته شد از صوفیه وجودیه منقول است همین است که عارف را صبر برتر از مرتبه صفات
ممکن نیست وَیُحَذِّرُکُمُ اللّٰهُ نَفْسَهٗ بران حجت ارند ونیز ذات من حیث هی اگر متعلق علم
گردد باید که دراحاطه در آید وآن ممکن نیست شیخ محی الدین عربی قدس سره انچه دربیان تجلی ذات
مے نویسد که اَلتَّجَلِّیْ مِنَ الذَّاتِ لَا یَکُوْنُ اِلَّا بِصُوْرَةِ الْمُتَجَلّٰی لَهٗ فَالْمُتَجَلّٰی
لَهٗ مَارَاٰی سِوَا صُوْرَتِهٖ فِیْ مِرْاٰتِ الْحَقِّ وَمَارَاَی الْحَقَّ وَلَا یُمْکِنُ اَنْ یَّرَاهُ
اِلٰی اَنْ قَالَ فَلَا تَطْمَعْ وَلَا تُتْعِبْ نَفْسَکَ فِیْ اَنْ تَرْتَقِیَ فِیْ اَعْلٰی مِنْ
هٰذِهِ الدَّرَجِ دلالت بر منع ترقی تا ذات بحت می کند وهمچنین کلام خواجه احرار قدس
سره که در شرح قول حضرت امیر کرم الله وجهه لَوْکُشِفَ الْغِطَاءُ مَا ازْدَدْتُّ یَقِیْنًا
فرموده اند مصرح است بمنع صاحب رشحات نقل می کند که فرموده اند کشف غطا هرگز ظاهر نمی
شود ممکن نیست و این پیش ارباب تحقیق مقرر شده است که ذات هرگز ظاهر نمی شود الا درپرده

صفات گوییم آنچه از حضرت خواجه بیشتر افتاد و مختار ایشانست و آنچه در شرح قول حضرت امیر فرموده اند مبنی است بر قول صوفیه وجودیه و منع صوفیه سیر و سلوک اما ذات بحت مبنی بر اصل ایشان است که فوق تعین اول مرتبه لاتعین است نزد ایشان که جمیع نسب و اعتبارات انجا ساقط است چه هرگاه صفات و اضافات ازان مرتبه مسلوب باشد پس اگر علم عارف بدان مرتبه مقدس متعلق شود ذات تعالی می باید که معلوم گردد و اعتبار معلومیت پدید آید مع سقوط جمیع الاعتبارات عنها و بر مشرب حضرت ایشان ذات تعالی چون موجود جزئی حقیقی است و صفات واجبی تعالت نیز موجود اند بوجودات زایده پس آن مرتبه مقدسه را حقیقت لاتعین نمی توان گفت و اگر اطلاق لاتعین بران مرتبه واقع شده باشد بتسامح و تجوز خواهد بود همچنین هر که ازین محققان تجویز تجلی ذات کرده است ناظر بهمین تحقیق است دیگر مقرر محققان صوفیه است که تجلی ذات در میان سائر انبیا مخصوص بسرور انبیا است علیه و علیهم الصلوة والسلام و اگر مرتبه لاتعین بدان معنی باشد که اهل توحید وجودی قرار داده اند باید که آنسرور هم بدان متحقق نباشد و هو باطل یکے می گوید ؎

موسیٰ ز هوش رفت بیک پرتو صفات	تو عین ذات می نگری در تبسمے

معلوم تو باد که این امور کشفیه اند و ذوق یکے بر دیگرے حجت نیست ؎

تو و طوبیٰ و ما و قامت یار	فکر هر کس بقدر همت اوست

جمیع کمالات بازبسته بمتابعت سید الاولین و الآخرین صلعم است و متابعت فرع محبت است و هر که در محبت و متابعت آنسرور بیش قدم است در ترتب ثمرات و نتایج آن پیش قدم پس اگر تجلی ذات در خوان نعمت آنحضرت صلی الله علیه وسلم کردند اولش گویان نیز امیدوار شدند مَا صَبَّ اللّٰهُ شَيْئًا فِي صَدْرِي اِلَّا وَقَدْ صَبَبْتُهُ فِي صَدْرِ اَبِي بَكْرٍ ؎ آن را شاهد عدل بالجمله اقوال مشایخ در حیلولت و عدم حیلولت و حصول تجلی ذات و عدم حصول

؎ نه انداخت الله تعالی در سینه من چیزے مگر آنکه آنرا در سینه ابی بکر صدیق رضی الله عنه انداخت ۱۲

آن مختلف بنظر می درآید شیخ در فص شیثی می نویسد فخاتم الرسل من حیث ولایتہ نسبتہ مع ختم الولایۃ نسبۃ الولایۃ نسبۃ الانبیاء والرسل معہ یاخذ خاتم الرسل من مشکوٰۃ خاتم الولایۃ وخاتم الاولیاء الولی الوارث الاخذ من الاصل بلاواسطۃ

وحضرت ایشان ما واصل بقرب نبوت صحابہ کرام رامی دانند کہ سیلولت در انجا مفقود است و در تابعین ہم این دولت را عموماً وخصوصاً معزز می دارند پس اے عزیز تو خود درین مقام انصاف بدہ و بنظر صائب تامل فرما امرے کہ مختلف فیہ این طائفہ باشد وجماعتے عظیم از صحابہ وتابعین رضوان اللہ تعالیٰ علیہم اجمعین وغیرہم بدان سرفراز باشند اگر فردے از افراد امت در ازمنہ متاخرہ اظہار نماید کہ مرا بطفیل سرور بشر صلی اللہ علیہ وسلم ببعضے معاملاتے کہ بسابقان مرحمت فرمودہ اند نواختہ چرا شغب نمایند امر مبتدع را دعوی نکردہ است قل ما کنت بدعا من الرسل آنرا می پرورد بلکہ اگر امرے کہ دیگرے باظہار آن مبادرت نہ نمودہ است در معرض بیان آرد تا صریح مخالفت بقوانین ملت بیضا نداشتہ باشد بنا بدش رد کرد قال بلکہ من مرباے آلہی ام وتجتبائی ادیم فعل دیگرے را درحق من دخلی نیست و من بدیگرے درین معنی متوجہ نیم آن دیگر کدام است رسول خدا حاشا اقول این اعتراض مبنی است برمراد معترض با آنکہ در مکتوبات این معنی درج است و نہ متفاہم عرف حضرت غلام علی شاہ صاحب فرماید برارباب فکر ظاہر است کہ از کلام قائلان رفع توسط مریدی خدا وپیغمبری رسول خدا لازم می آید اللہ تعالیٰ در آیہ شریفہ یریدون وجھہ ومامن حسابک علیہم من شیء وما علیک من حسابہم من شیء جماعہ صحابہ کرام را رضی اللہ عنہم مرید ذات خود فرمودہ وارادت بیعت کہ بردست رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم می نمودند درین آیہ منسوب بذات خود نمودہ ان الذین یبایعونک انما یبایعون اللہ ید اللہ فوق ایدیہم فمن نکث فانما ینکث علی نفسہ کسے کہ در اتحاد این دو ارادت فرقے دارد آیہ کریمہ ان الذین یفرقون

بَیْنَ اللّٰہِ وَرَسُوْلِہٖ تلاوت نکردہ است پس ارادت خدا استلزم ہمسری رسول خدا گردید
آنچہ از کلام الٰہی و کلام بزرگان مستفاد گردد اگر در کلام کسے یافتہ شود چرا جاے اعتراض و آن
ہمہ غوغا باشد خدا دیدہ انصاف بے پردہ اعتساف کراست فرماید مردم بعد بانصد سال خود
را مرید غوث الثقلین قدس سرہ می گیرند و از ہمسری مشایخ کہ درین مدت تا بہ انجناب وسائط
کشیدہ اند ہیچ محابا ندارند کہ در حقیقت سلسلہ ارادت بمرشد حقیقی آخر مے شود و مریدی پیران
پیر است ؎ مرد آخر بین مبارک بندہ الیست ÷ انتہی معہذا این معنی مسلم حضرت
معترض است کہ مراد ان رانخست کشش می شود پس استبعاد راجع بہ قول وے می شود ؎

کم طالعے نگر کہ من و یار چون دو چشم	ہم سایہ ایم و خانہ ہم را نہ دیدہ ایم ÷÷

فما ہو جوابکم فہو جوابہ **قال** سبحان اللہ ہیچ کس یار رسول خدا این چنین در پے افتد و گستاخی
می کند و میگوید کہ من ہم رسول اللہ ام **اقول** در مکتوبات شریف لفظ ہم پیرہ نیست این
لفظ معنی ندارد و مزاد علی فعلیہ البیان من اللغۃ و شان حضرت مجدد رحمۃ اللہ ارفع از انست
کہ کدامی لفظ بے معنی استعمال فرماید البتہ لفظ پرہ واقع است بالفتح و تشدید ثانی کہ بمعنی صف
لشکر و برگ کاہ است اگر از پرہ صف لشکر یا برگ کاہ مراد گیرند ہیچ گستاخی نیست بلکہ محمول بر
عجز و انکساری است **قال** در وقتے مرید وے بودم الان مرید خدا ام بے وساطت او و در
قربیکہ با خدا دارم وے صلی اللہ علیہ وسلم واسطہ نیست و از خلوتیکہ من با خدا دارم دی بیرون
درست **اقول** این قول بوجوہ مخدوش است خدشہ اول این ہمہ ناشی است
از خیال حضرت معترض اثرے ازان در کلام حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ یافتہ نمی شود خدشہ
دوم ہر گاہ در معنی مرید وساطت معتبر نیست چنانکہ عرض داشتہ ام و آن را حضرت معترض
خود بیان فرسودہ چنانکہ مذکور شود پس مرید خدا بے واسطہ گفتن نہ صرف اجتماع متنافیین است
بلکہ ذہول است از معنی مرید ؎

ای بخت من بدست من بانداز دامنش	وین سر بہ بین کہ در قدم او چہ میکند

قال باید دریافت که مضمون این سخن چیست و از نتیجه چه لازم می آید هیچ عارفے باین طرز سخن گفته و دعوے کرده است همانکه به اولیاء خدا در افتاده بودند بس نبود تا نوبت پیغمبر خدا رسید بعد ازان نمی دانم بکجا خواهد کشید اقول حاشا که از کلام حضرت مجدد رحمة الله علیه حسب مرام حضرت معترض اسائتی لازم آید بلکه آن مبنی است بر مضمونیکه حضرت معترض بیان فرموده حضرت مجدد ازان بری است ونحمد الله علی ذلک قال معهذا این مطالب عالیه را کسے نه داند و نه شناسد تا آنکه محنت ها نه کشد و این می رانه چشد کملین اولیاء الله کار بخدا می رسانند می دانند هرکه می داند حضرت سلطان المشایخ مے فرماید اگر دل سالک از غیر پاک گردد در زمره سالکان داخل شود چنانچه نماز در وزه حج زکوة وظهور کشف وکرامات شرک و نفاق است نماز گزاردن کار بیوه زنان است و روزه داشتن کار مریضان است و حج رفتن کار قاصدان است وزکوة دادن کار تاجران است و به هوا پریدن کار مگسان است و بر آب رفتن کار ملاحان است و علم خواندن کار بادفروشان است و مرید بسیار کردن کار جوگیان است و بنای مسجد و خانقاه و باغ و چاه کار باغبانان است و جبه و دستار و ریش دراز این همه اسباب شیطان است و زهد و تقوی و چله و گوشه کار جاماندگان است و نفی و اثبات کردن کار آهنگران است و از عورت باز ماندن کار عنینان و خواجه سرایان است و ظهور کشف و کرامات کار بازیگران است و حکایت کم کردن و بعلم مشهور بودن و فتوح گرفتن و خلق را پابوسی کنانیدن کار ساحرانست و مشایخ شده پیر و مرشد گویانیدن و سجده گرفتن و خدا نمائیدن کار خودنمایان است و از خود رفتن و بخود بودن و تسلیم شدن کار مرد سالک تواند که خدا شده ماند بنده شدن نه تواند این کار شیخ و مقتدایان است این که گفته شد کار فاسقان است و خود را گم کردن کار عاشقان است العلم نکتة کثره الجهال انتهی این عبارت ابدیده امعان نگریسته شود که حل بیشتری اشکال نماید و عقده اکثری از اشتباه ها کشاید در خانه اگر کس است حرفی بس است قال و گفته اید اگرچه استم اما شریکے ولستم یعنی اگرچه هست محمد رسول الله اما شریکے ولت ادیم در منقبت و کمالات و فضیلت و اگر بعمق نظر نماید این معنی مفهوم می گردد که

۹

که در فتح امت او و تابع او بودم که در سلوک طریق قرب متابعت ولیس وی وے می کردم و چون مقرب درگاه حق شدم و مرید وے تعالی گشتم شریک او شدم **اقول** این کلام از سر تا سر مخدوش است **خدشه اول** تفسیر شریک دولت من تلقاء نفس معترض است از کلام حضرت مجدد رحمة الله علیه یافته نمی شود ببادی النظر نگریسته شود یا بامعان نظر **خدشه دوم** - حضرت غلام علی شاه صاحب فرماید مسلم داشتیم که مشایخ طریقه در توسط آن سرور صلی الله علیه وسلم اختلاف دارند اما آن گروه که قائل اند بعدم توسط دعوی همسری و شرکت نمی کنند از کلام ایشان مساوات و همسری فهمیدن از راه لعنت است ایشان مساوات و همسری را کفر صریح می فرمایند چنانچه در مکتوب هشتاد و هشتم از جلد ثالث مکتوبات گفته اند شریک دولتم نه شریکتے که انسان دعوی همسری خیزد که آن کفر است بلکه شرکت خادم است با مخدوم مراد از دولت فیض است که بطریق اصطفا و اجتبا فائض شود مخفی نیست که عامه امت شریک دولت فیوض رسول خدا است صلی الله علیه وسلم کما ورد اللهُ وَلِیُّ الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا وَکَانَ حَقًّا عَلَیْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِیْنَ وَاُولٰٓئِكَ لَهُمْ اَجْرٌ غَیْرُ مَمْنُوْنٍ پس در ولایت و قرب الٰهی و نصرت و اجر غیر ممنون همه مومنان و انبیا علیهم السلام بحسب مراتب خود شریک اند و در شریک دولت گفتن در شرع قباحتے نیست و هیچ بے ادبی نه انتهی طفیلے و خادم بجمیع مراتب مخدوم سیر نکند و برابری او با مخدوم هم لازم نمی آید و این مثل این است بادشاهے بوستانے بنا کرده است و انواع اشجار و قصورها عجائب در انجا ترتیب داده است و امرا عظام دارد که ندیده اند بادشاه بر سر لطف و اکرام آمده گفته است تماشا یان با صحاب و خدمه خود ها رفته تفرج بکنید چرا که مردم کلان بے اصحاب و خدمه در سیر حظ ندارند و هر کدام با اصحاب و خدام خود سیر می کنند بمراتب و یک جمعے از خدام هستند که پیش رفته راه می نمایند و موانع راه دور کرده فتح ابواب و غیره می نمایند و جمعے اصحاب برابر مخدوم و یا پیش و یا عقب بستی می نمایند و شک نیست که این اصحاب و خدام همه طفیلی اند بمراتب که مخدوم رفته است همه رفته اند بعقل علے قلے خطور نمی کند برابری و یا تفوق

خادم ویا اصحاب را با مخدوم و در دار آخرة حوران و غلمان که در خدمت سرور کائنات در مقام وسیله باشند لازم می آید که برابر افضل مخلوقات باشند و یا تفوق بر سائر انبیا داشته باشند

خدشه سوم هر که کتب قوم را دیده و معنی فنا و بقا فهمیده است نیک می داند که بعد وصول بمرتبه فنا غیریت یکسر زائل می شود و مولانا[۵۱] روم قدس سره می فرماید شعر

زین نمط بسیار آمد در خبر / کان به نسبت باشد ای جان معتبر
گفت قایل در جهان درویش نیست / ور بود درویش آن درویش نیست
هست از روی بقای ذات او / نیست گشته وصف او در وصف هو
چون زبانه شمع پیش آفتاب / نیست باشد هست باشد در حساب
هست باشد ذات او تا تو اگر / بر نهی پنبه بسوزد زان شرر
نیست باشد روشنی ندهد ترا / کرده باشد آفتاب او را فنا
در دو صد من شهد یک اوقیه خل / چون در افگندی و در وی گشت حل
نیست باشد طعم خل چون می چشی / هست یک اوقیه فزون گر بر کشی
پیش شیرے آهوی بیهوش شد / هستیش در هست او روپوش شد
این قیاس ناقصان بر کار رب / جوشش عشق است نه از ترک ادب
نبض عاشق بے ادب بر می جهد / خویش را در کفه شه می نهد
بے ادب تر نیست زو کس در جهان / با ادب تر نیست زو کس در جهان
هم به نسبت دان وفاق ای منتخب / این دو ضد با ادب یا بے ادب
بے ادب باشد چو ظاهر بنگری / که بود دعوی عشقش همسری
چون به باطن بنگری دعوی کجاست / رو که دعوی پیش آن سلطان فناست

[۵۱] ملا جلال الدین محمد بن محمد البلخی ثم القونوی در سنه ۶۷۲ قضا کرد مثنوی مستغنی از توصیف است در کشف الظنون مفصل کیفیت مثنوی مذکور است علامه بحر العلوم لکهنوی رحمة الله علیه شرحی حاوی و جامع بر نگاشته ۱۲

مات زید زید اگر فاعل بود	لیک فاعل نیست کو باطل بود
او ز روے لفظ نحوی فاعل است	ورنه او مفعول و مولتش قاتل است
فاعلے چه کو چنان مقهور شد	فاعلی ها جمله از وے دور شد

دریں مقام حضرت معترض بر معنی مراد که ذکرش نموده نظر انداختنی است که بنای شبه را متزلزل مے سازد ه

آنکه منع مخمور ز صهباے کرد ؛	لب میگون ترا کاش تماشاے کرد

خدشه چهارم لفظ مرید دریں مقام غلط است و مبنی بر ذهول از معنی مرید دریں جا
مراد گفتنی است قال سبحان الله در ارادت خدا امت به پیغمبر شریک می باشد خصوصاً
با محمد که مهتر و بهتر پیغمبرانست صلی الله علیه وسلم اقول این معنی هیچگونه محل استبعاد نیست
زیرا که شرکت در ارادت نسبت بخواص مثل شرکت در ایمان است نسبت بعوام که بر مذهب منصور
حضرت ابوحنیفه نعمان علیه الرحمة والرضوان در ایمان زیادتی و نقصان را بار نیست چنانکه
شرکت ایمانیه با حضرت خیر البریه علیه الصلوة والتحیة باعث منقصت نیست همچنان از شرکت
ارادیه شناعتے نمی حصل این است که نفس شرکت در امری محل استبعاد نیست حق تعالی
جل شانه فرماید قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ البته شرکتے ممنوع است که از دعوی همسری
خیزد فَمَا هُوَ مَمْنُوعٌ لَبِسَ ثِيَابِ حضرت مجدد رحمه الله در رساله مبدء و معاد
می فرماید ولے هر کمالے که می یابد و بهر درجه که می رسد بطفیل متابعت نبی خود است
علیه الصلوة والسلام اگر متابعت نبی نمی بود نفس ایمان او نمی بود راه بدرجات از کجا
می کشود پس اگر ولی را فضیلے از فضائل جزئیه حاصل شود که نبی را حاصل نبوده و درجه
خاص از درجات علیا میسر شود که نبی نداشته نبی را نیز ازان فضل جزئی وازان درجه خاص
نصیب کامل است چه حصول آن کمال بواسطه متابعت آن نبی عم است و نتیجه ایست از نتائج
اتباع سنت او پس ناچار نبی را ازان کمال بهره تام باشد کما قال علیه الصلوة والسلام

ممنوع است ... نیست ... چنانکه فرمود رسول خدا صلی الله علیه وسلم هر که پیدا کرد امر نیک را پس برای او اجر آن است و اجر شخصی که بر آن عمل کند ۱۲

مَنْ سَنَّ سُنَّةً حَسَنَةً فَلَهُ اَجْرُهُ وَاَجْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا

لیکن ولی در حصول این کمال سابق است و در وصول باین درجه مقدم و این قسم فضل ولی بر نبی جائز داشته اند که جزئی است که مجال معارضه بکلی ندارد و آنچه صاحب فصوص می فرماید که خاتم الانبیاء علوم و معارف را از خاتم الولایة اخذ می کند راجع باین معرفت است که این فقیر را بآن ممتاز ساخته اند و سلر سر موافق شریعت است و شراح فصوص در تصحیح آن تکلف نموده اند و گفته اند که خاتم الولایة خزینه دار خاتم النبوة است اگر بادشاه از خزینه خود بگیرد هیچ نقص لازم نیاید وَحَقِیْقَةُ الْاَمْرِ مَا حَقَّقْتُهُ وَمَنْشَاءُ التَّکَلُّفِ عَدَمُ الْوُصُوْلِ بِحَقِیْقَةِ الْمُعَامَلَةِ وَاللّٰهُ سُبْحَانَهٗ اَعْلَمُ بِحَقَائِقِ الْاُمُوْرِ کُلِّهَا وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰی سَیِّدِ الْبَشَرِ وَاٰلِهِ الْاَطْهَرِ ولایت ولی جزئے است از اجزائے ولایت نبی او علیه الصلوة والسلام ولی را هر چند درجات علیا میسر شود آن درجات جزئے از اجزاے درجات آن نبی خواهد بود و جزء هر چند عظمت پیدا کند کمتر از کل خواهد بود اَلْکُلُّ اَعْظَمُ مِنَ الْجُزْءِ قضیه بدیهیه است احمقی باشد که کلانے جزء را تخیل نموده از کل افزون داند که کل عبارت از ان جزء و اجزاء دیگر است **قال** و عجب که با وجود اثبات شرکت گفته اند نه شرکتے که از ان دعوی همسری خیزد کاش کفر است دیگر شرکت کدام است که از ان دعوی همسری نمی خیزد معنی شرکت و همسری یکے است نزدیک تبرادف یا متلازمان و متساویان اند **اقول** اطلاق ترادف خواه تلازم و تساوی بر شرکت و همسری صحیح نیست زیرا که میان شرکت و همسری نه توحد در مفهوم است و نه تلازم در تصادق ترادف عبارت است از اتحاد فی المفهوم و تساوی آنست که در اطلاق یکے بر دیگرے تلازم داشته باشد توضیح این مقال و تفصیل این اجمال آنست که شرکت عبارت است از انباز شدن یعنی از یافتن چیزے که محدود بچیز می باشد در دو چیز و همسری عبارت است از برابر شدن یعنی بسبب شرکتے که در ذاتیات و تمام صفات یا در ذاتیات و اکثر صفات یا در تمام صفات فقط یا در اکثر صفات فقط یافته شود

تحقیق معنی همسری و شرکت

پس شرکت عام مطلق باشد و همسری خاص مطلق زیراکه در مفهوم همسری[۵] شرکت معتبر است و تمام مفهوم همسری در شرکت معتبر نیست اما دلیل بر عموم شرکت آن است که شرکت گاهی بجای همسری مستعمل می شود و گاهی بجای غیر آن بوجهی که معنی همسری در آنجا هرگز راست نمی شود اما استعمال اول پس شاعر یگوید ؎

دو دنون زد و ابر و شد نا فی دو باطل	شرکت بخدا قول بجادو سے محمد ؐ

چه ظاهر است که تا آنکه در نفس ذات و تمام صفات یا در نفس ذات و اکثر صفات یا در تمام صفات یا اکثر صفات فقط قائل شرکت نشوند هرگز هرگز اطلاق شرکت بدین معنی بر و روا ندارند و کافر ش نه پندارند و چون کفار غیر خدا را در امور مذکوره شریک او تعالی جل شانه می کنند و معنی همسریت عیان عیان بزبان قال یا حال مثل سجده وغیر آن مودی می نمایند اطلاق کفر بر ایشان روا شد اما استعمال ثانی پس محقق دوانی در اخلاق جلالی در بیان حکمت عملی می نویسد و آن عبارت است از علم باحوال نفس ناطقه انسانی از ین روکه افعال محموده و مذمومه بارادت از و صادر تواند شد تا بسبب آن علم از رذائل متخلی و بفضائل متحلی شود و یکباسے که متوجه آن است بر سد و افعال مذکوره منقسم بر دو قسم است یکے آنکه راجع شود با هر نفسے بانفراد و آنرا علم اخلاق و فرهنگ خوانند دیگر آنکه راجع باشد بمشارکت با فراد و این نیز دو قسم است یکی آنکه راجع شود بمشارکت منزل یعنی آنچه سبب انتظام احوال اهل منزل واحد باشد و آن را علم کتخدائی و تدبیر منزل گویند

[۵] بدانکه اگر هم سری بمعنی برابر است مگر لفظ برابر هم مقتضی مماثلت کلیه نیست در سبع سنابل مولوی عبدالواحد بلگرامی مذکور است شیخ ابو احمد بعد دوازده سال شیخ محمد را خرقه خلافت پوشانید و دست شیخ محمد گرفته سمت قبله استاده شد و گفت الهی محمد چشتی را خرقه درویشی پوشانیدم و او را در کار دین استقامت بخشی و فردای قیامت بروی محمد مصطفے صلے الله علیه وسلم و جمیع پیران ما سرخرو گردانی آوازے شنید که خاطر جمع دار ما دعای تو قبول کردیم فردای قیامت محمد چشتی را برابر محمد مصطفے صلے الله علیه وسلم در بهشت بریم چون محمد چشتی یکی از دوستان ماست هر که محمد چشتی را دوست دارد او را نیز در بهشت بریم چون شیخ ابو احمد این بشارت یافت خوشحال گشت بشیخ محمد گفت درویشے کار انبیا و اولیاے خداست در ین مقام هر مرد صدیق نتواند شست ۱۲

دیگر آنکہ راجع بمشارکت در بلد و ولایت یا اقلیم مملکت و آنرا علم مملکت داری و سیاست ملن
خوانند انتہی و ازین عبارت صاف مستفاد است کہ کسانیکہ مشارکت در منزل یا بلد دارند در
ایشان شرکت در منزل یا در بلد یافتہ می شود زیراکہ مشارکت مصدر است از مفاعلۃ مع ہذا
ہمسریت بمعنی مذکور یافتہ نمی شود زیراکہ در خانہ مولے و عبد مسکن می پذیرند در بلد غنی و فقیر
و بادشاہ و رعیت می باشند و درینہا اصلا رائحہ ہمسریت بمشام خواص و عام در نمی آید اما دلیل
بر خصوص ہمسری آن ست کہ معنی ہمسری سوائے مفہوم مذکور جائی مذکور نشدہ و برالسنۂ
احدی از خواص و عوام نمی رود و معنی الفاظ بالتصریح از ائمہ لغت مدرک می شود یا بہ تفاہم عرف
فاذا انتفی انتفی ازین تمہید مقدمات چند امور واضح شد **امر اول** آنکہ نفی شرکت از شرکتے
کہ از دعوی ہمسری خبر دہد بے تاویل درست است زیراکہ عام بدین حیثیت کہ در ضمن خاص یافتہ
می شود از خاص دیگر مسلوب می شود **امر دوم** آنکہ در بعض شرکت دعوی ہمسری نمی
خیزد چنانکہ در شرکت منزل مولے با عبد یا شرکت در بلد غنی و فقیر و سلطان و رعیت **امر سیوم**
آنکہ شرکت عام مطلق است و ہمسری خاص مطلق نہ آنکہ نزدیک مترادف و یا متساوی و اتحاد
فی المفہوم را ترادف گویند و نزدیک ترادف امرے است مستبعد **ش**

ہر دوش لیل و نہار است چہ می باید کرد	فتنہ از چشم نگار است چہ می باید کرد
دوش از آن شوخ جفا پیشہ خود نالیدم	دل شیدا کہ یار است چہ می باید کرد

حضرت غلام علی شاہ صاحب رحمۃ اللہ علیہ فرمایند الحق در فیض کسبی واسطہ را دخل
ہیستانہ در فیض وہبی اگر منصب داری کہ بواسطہ وزیر معروضات خود بہ بادشاہ میرساند
پس نسبت کمال التفضل بادشاہی بیواسطہ بحضور معروض نماید این از کمالات تقرب و جاہ وزیر
است در حضرت بادشاہ کہ بندہ او باین مرتبہ رسیدہ است حضرت شیخ رحمۃ اللہ علیہ ازین
دفع توسط ہمسری نمیدہ متعرض شدند حضرت مجدد رحمہ اللہ نفی ہمسری نمودہ اند میفرمایند ہمسری کفر است پس نسبت
ہمسری با خاتم الرسل صلی اللہ علیہ وسلم بایشان ستبعد و از انصاف است و قول حضرت عائشہ صدیقہ وقت نزول آیہ برائۃ

ایشان ازافک ے جواب ما در خود گفتہ بحمد اللہ عزوجل تعالی و آیہ شریفہ مَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِّنْ شَيْءٍ رفع توسط می نماید توسط پیغمبر خدا صلے اللہ علیہ وسلم در اتباع عقائد و اعمال و اخلاق ہمیشہ ثابت است ثبوت رفع توسط در کلام بزرگان از احوال بزرگان از علیہ احوال است کہ حیلولت ذات پاک اسطہ کائنات علیہ افضل الصلوۃ در اخر مشہود نمی شود نہ کہ در واقع نیست معاذ اللہ علم و عمل و اخلاق و محبت و قرب ہمہ بواسطہ آنجناب مقدس است صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم ایشان خود در مکتوبات ثانی مساوات می نمایند شریک دولتم نہ شرکت کہ اذان ہمسری خیزد کہ آن کفر است بلکہ شرکت خادم با مخدوم بدانکہ در دولت توحید و ایمان و انوار ولایت کہ پیغمبر ما صلے اللہ علیہ وسلم خازن و قاسم آن است ہر کہ شریک نیست مسلمان نیست پس شریک شدن مرضی حق سبحانہ است اما در نبوت کہ ختم است بر خاتم المرسلین صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم ہیچ مسلمان نمی گویند و نمی اندیشند انتہی **قال** وانکہ گفتہ اند بلکہ شرکت خادم با مخدوم است یعنی اگرچہ این خادم چیزے از خانہ خود نیاوردہ و ہرچہ دارد از مخدوم دارد و لیکن ہرچہ مخدوم داشت بوے داد و شریک خود ہمچو خود گردانید این ہرگز بوجود نمی آید مخدوم بخادم چیزے می دہد کہ مناسب حال وے باشد و مخدوم خادمان بسیار دارد بہر کدام بخشش وے می دہد چنانکہ ذکر اولش در کلام ایشان در بیان این معنی بسیار واقع شدہ است از اولش دادن لازم نمی آید کہ ہرچہ در خانہ داشت داد بلکہ انچہ در خور اوست می دہد و خود درین مطالب عالیہ چہ گنجائش این تمثیلات و تقریرات دارد **اقول** تفسیر شرکت مبنی بر ہمان معنی غلط است کہ بطلانش بتوضیح بیان کردہ شد و الا برائے شرکت خادم با مخدوم ضرور نیست کہ انچہ مخدوم پیش خود داشتہ باشد بخادم سپارد و ہمچو خود گرداند فی الواقع معمول برین جاریست کہ مخدوم بخادم چیزے می دہد کہ مناسب حال خادم می باشد لیکن این قدر اعطا برائے ثبوت معنی شرکت بسند است و من ہم میگویم

سلہ ستائیش مکیشم اللہ تعالے را ۱۲ ۔ سلہ نیست از حساب تو بر ایشان چیزے ۱۲

که از اعطار او لش لازم نمی آید که هر چه در خانه داشت داد بلکه آنچه در خور او ست می دهد مگر
در همچو مطالب عالیه ذکر تمثیلات باکے نیست بلکه از تمثیلات انکشاف مدعا بطرز دلخواه مے
گردد نمی نگرند که کلام رب العزت از تمثیلات[٥١] و تشبیهات مالا مال است قال تعالے و تقدس
مَثَلُ نُورِهٖ كَمِشْكٰوةٍ فِيْهَا مِصْبَاحٌ[٥٢] علاوه برین اینجا تمثیل و تشبیه نیست که ما خادمیم و سرور
ما مخدوم ما **قال** و مقرر است که دعوی مساوات با انبیا خصوصًا با سید انبیا صلوة الله
و سلامه علیهم باطل است **اقول** بلکه کفر است چنانکه حضرت مجدد رحمة الله علیه بآن تصریح
کرده و خود حضرت شیخ آن را نقل کرده حاشا که در کلام حضرت مجدد رضی الله عنه دعوی مساوات[٥٣]
و برابری با انبیا علیهم الصلوة والسلام واقع شده باشد حضرت غلام علی شاه صاحب فرماید
بدانکه آیه شریفه يُرِيْدُوْنَ وَجْهَهٗ جماعت اصحاب را مرید حضرت حق سبحانه می فرماید و آیه
شریفه يَدُ اللّٰهِ فَوْقَ اَيْدِيْهِمْ نیز اصحاب کرام را مرید حق تعالے می فرماید پس آنچه از آیات
ثابت شود جاے اعتراض چرا گردد انتهی **قال** و تفرقه و تفصیل باعتبار خادمی و مخدومی
و اصالت و فرعیت نیز باطل و عاطل **اقول** این تفرقه باعتبار مخدومی و خادمی و اصالت
و فرعیت ضروری است که انکارش از انکار بدیهیات است هر که پیر است و فیض از حق گرفته
بر خلق پاشیده مخدوم است و در ایصال فیض اصل است و مرید خادم و در اکتساب فیض
فرع مولانا شاه عبد العزیز دهلوی رحمة الله علیه درین باب جوابے که تحریر ساخته قایل وحدت
می فرماید که رسول اکرم صلے الله علیه و سلم را مخدوم و اصل ندانند و خود را خادم و فرع نه پندارد
اگر این تفرقه باطل است پس لازم می آید که فیض انبیا عقیم باشد و بدیگرے نرسد وَهُوَ بَاطِلٌ عِنْدَهٗ[٥٤]

---

[٥١] حق تعالی جل شانه فرماید و تلک الامثال نضربها للناس لعلهم یتفکرون ۱۲ [٥٢] مثال نور او در سینه است که
در و چراغ باشد [٥٣] و آنچه در کلام اقطاب کلامی واقع شود آن را بر مساوات یا ترقی محمول نباید فرمود حضرت غوث رض
امام فرماید [٥٤] انا کنت مع نوح با علی سفینته ✢ بحارا و طوفانا علے کف قدرتی ✢ وکنت و ابراهیم ملقی بنار ة
✢ و ما بردا النیران الا بدعوتی الی آخر القصیدة ۱۲ [٥٥] این باطل است نزد تمامی اهل الله ۱۲

جَمِیْعَ اَھْلِ اللّٰہِ انتہی **قال** واز زبان بعض مہدویہ شنیدہ شدہ است کہ ہر کمالے کہ محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم داشت در سید محمد مہدی نیز بود فرق ہمین است کہ آنجا باصالت بود و اینجا بہ تبعیت رسول بجائے رسیدہ کہ ہمچو او شدہ و این بعینہ مقولہ الیشان است **اقول** این بنا بر فاسد بر فاسد است از تحریرات سابقہ ظاہر است کہ نسبتے کہ خادم را با مخدوم باشد ہرگز مقتضی مساوات نیست و خود از مہدی این چنین قول منقول نیست علامہ معین الدین عبید اللہ الملقب بالخلیفۃ الخویشگی الچشتی در کتاب معارج الولایت فی مدارج الہدایۃ می نگارد سید محمد مہدی نام پدر او یوسف است و اصل او از جیون پور است مرید و خلیفہ شیخ دانیال است و از اولیاء مسلوب الحال و صاحب سکر بودہ در حالت سکر چنانکہ بعضے اکابر اَنَا اللّٰہُ وَاَنَا الْحَقُّ وَسُبْحَانِیْ وَقَدَمِیْ عَلٰی رَقَبَۃِ کُلِّ وَلِیٍّ و امثال آن گفتہ وے درین حال اَنَا مَھْدِیٌّ[1] فرمودہ و در حالت افاقہ چنانکہ اکابر از دعوی الوہیت استغفار کردہ و گفتہ وَاِنْ قُلْتُ سُبْحَانِیْ فَاَنَا مَجُوْسِیٌّ فَاَقْطَعُ زُنَّارِیْ[2] وَاَقُوْلُ لَا اِلٰہَ اِلَّا اللّٰہُ او نیز از دعوے مہدویت تائب شدہ و مہدی موعود اقرار نمودہ چنانکہ نزد اکثر از اکابر این مقدمہ بدیہی است فاما جمعی از جہلا کہ در زمان سکر حاضر بودہ و زمان صحو را ادراک نہ نمودہ معاودت او را اعتبار نکردہ و بر سخن اول اصرار نمودہ او را مہدی موعود دانند و طایفہ از جہال کہ معنی سکر و صحو اولیاء اللہ ندانند گفتہ کہ سخن سکر را اعتبارے نیست بلکہ وے در زمان صحو مدعی این معنی شدہ و دعوی خود را باثبات رسانیدہ است و این محض افترا و بہتان است کہ بر آن سید بیچارہ بستہ اند انتہی اگر عقیدت مہدویہ حسب تصریح حضرت شیخ تسلیم کردہ شود پس می گوئیم کہ حاشا از کلام حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ این چنین دعوے یافتہ شود معلوم نمی شود کہ از کجا مقولہ مہدویان بعینہ مقولہ حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ فہمیدہ شد **قال** و چنین شنیدہ می شود کہ شیعہ نیز در شان ائمہ اثنا عشر رضوان

---

[1] من مہدی ام ۱۲ [2] اگر سبحانی گفتم پس آتش پرستم ہستم ؛ پس زنار خود می شکنم و مے گوئیم لا الہ الا اللہ ۱۲

الله تعالی علیهم اجمعین می گویند که ایشان شاگرد پیغمبر اند صلی الله علیه وسلم بمرتبه استادی
رسیده **اقول** شاید مقوله شیعیان همچنان باشد مگر حضرت مجدد رحمة الله علیه نه نفس
النفیس خود را هم پله پیغمبر علیه الصلوة والسلام می داند و نه کدامی از ارادتمندان چنین عقیده
نسبت وی دارد **قال** بر بهر تقدیر این خادم را باید حق نعمت شناخت و نزد مخدوم جز به
بندگی و نیاز دم نزند و دعوی مساوات نگیرد ع اے ایاز آن پوستین را یاد دار
اقول هرگاه بخیال حضرت شیخ در مطالب عالیه گنجایش تمثیلات و تقریرات نبود پس از خادم
و مخدوم چرا حرف زد و چرا حکایت ایاز را بیاد آورد فاما در نفس صحت این کلام شبه نیست **قال** و مثال این
خادم با این مخدوم که دم از برابری میزند و گستاخی میکند حال آن غلام است که همراه خواجه که مقرب درگاه
سلطان بود در مجلس سلطان رفت پس خواجه بمجلس قرب نشست و غلام نیز آنجا بایستاد چون خود را در مجلس
بادشاه با خواجه یکجا دید بنازید و مغرور گشت و از بس بے خردی و بیتابی که رسم غلامان است خود را گم کرد با خواجه برابری
و برابری گرفت و گفت من هم بنده بادشاه و مقرب درگاه اویم و ندانست که همچنان که نخست
نزدیک سلوک طریق که قرب و وصول بوساطت و طفیل خواجه بمجلس بادشاه رسید و وی واسطه
بود الآن که قرب و وصول حاصل شده است نیز واسطه است ولیکن از غایت غرور و بے خردی
و کم فکری وجود وساطت از نظر وے ساقط شده و در حیطه کفران نعمت افتاد **اقول** جواب
این تقریر را برین کلام قل و دل حضرت مولانا شاه عبد العزیز دهلوی رحمة الله علیه ختم کنم که
همه وهم خود است هیچ خادم باین صفت موجود نیست انتهی **قال** — و اینجا هم همین جواب
سجاده نشینان مخدومی داده اند این سخن هیچ فائده نمی کند جز فرق به تبعیت و اصالت اما دعوی همسری
و برابری لازم بین این کلام است بلکه دعوی همسری و برابری از خادم و تابع نامقبول
و نامسموع تر است **اقول** الحق دعوی همسری و برابری از خادم و تابع نامقبول و نامناسب
تر است خصوص با سرور انبیاء محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم که الحاد و زندقه و کفر اکبر است
لیکن از هیچ تحریر و تقریر حضرت ایشان دعوی همسری و برابری مستفاد نشده کما مر غیر مرة و سیأتی

اینجا که احدی از عقلا از مقوله بالا برابری و همسری کنی و همدوعوی لازم بین عام ازین که بالمعنی الاعم باشد یا بالمعنی الاخص نظری است محتاج بدلیل و بیش ازین لبطلان لزوم کرده شد پس این امر محمول است بر عدم فهم معنی لازم بین کما لایخفی علی ارباب المعقول

تو مهربان نه شدی ورنه آنچه در دل بود || هزار بار فزون [illegible] ازان [illegible] رفت

قال — عجب آنکه فرموده اند که بر خوان این دولت [illegible] هرچند تابعم اما از اصالت بی بهره نیم آنچه معنی دارد طفیلی [illegible] کسی [illegible] باید و تبعیت ضد اصالت است و اجتماع ضدین محال اقول [illegible] بالذات و یا بالتبع است یعنی طفیلی بالذات بوده ام و مدعو بالعرض [illegible] و اصیل بالعرض و میان هر دو تبعیت فرق ها است و تقریر رفع اجتماع [illegible] است که [illegible] طفیلی که عزت دارد از برای خوشنودی ضیف می خوانند قال [illegible] تابعم و بوجه اصیل این سخن معنی محصلی ندارد و یا نخست در وقت سلوک [illegible] پیر و مرید بوده ام اکنون بعد از وصول بمرتبه اصالت رسیده ام و بسر خود دم و همه وسائل و وسایط که بودند ساقط شدند و از میان بدر رفتند چنانکه اسباب ترتیب خود را بمعدات تشبیه داده اند و پیش ازین مرید محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم یا مرید یکی از خاصه گان درگاه وی بودم اکنون مرید خدا ام بیواسطه و ارادت من با الله تعالی قبول وسائط نمی کند و ارادت من بی واسطه با الله تعالی است من هم مرید محمد رسول الله ام باعتبار سابق و هم همپیر او یم بحکم حال نعوذ بالله از تصور این معنی و تکلم باین کلام موی بر بدن اعتقاد و اخلاص مسلمانی میخیزد سبحانه سوگند بس عظیم است این کلام و بغایت شنیع است این مرام اقول این تحاشی از عدم فهم کلام متکلم است پیش ازین معنی کلام بتوضیح تمام برنگاشته ام درین تقریر غلطی صریح این است که حضرت معترض می نگارند اکنون مرید خدا ام بی واسطه حالانکه این معنی مرید نیست بلکه معنی مراد است حضرت معترض معنی مرید و مراد خلط ملط می کنند حالانکه او معنی مرید و مراد برنگاشته اند و مراد را بی واسطه انگاشته

کاش اگر در معنی مرید و مراد بامعان نظر ملاحظہ می فرمود ازین چنین غلطی فاش مصون می
ماند منشا آن نقل بالمعنی است معہذا در ہیچ جا در کلام حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ مرید بے
واسطہ تحریر نشدہ نہ از کلامش مستفاد است و آنچہ تحریر فرمودہ من ہم مرید رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم ام باعتبار سابق و ہم ہم پیرہ اویم بحکم حال تقیید سابق و حال از اختراعات حضرت معترض
است البتہ این معنی از حضرت معترض باعث صد گونہ اعجاب است تعالی اللہ از تصور این
معنی و تکلم باین کلام موے بر بدن عقاد و اخلاص می خیزد بخدا سوگند بس عظیم است این
کلام لغایت شنیع است این مرام ؎

درد دل گفتم تغافل کرد خواری را ببین	گریہ کردم خندہ زد بے اعتباری را ببین
صبر کردم سر کشید و شور سر کردم رمید	شکوہ کردم رنجہ شد ناسازگاری را ببین

مولانا شاہ عبد الغنی نزد ہلوی رحمۃ اللہ علیہ فرماید بدیہی است کہ دخل پیغمبر و مرشد در فیض کسبی
است نہ در فیض وہبی یَدُلُّ عَلٰی ذٰلِکَ مَا قَالَہٗ عَائِشَۃُ رَضِیَ اللّٰہُ عَنْہَا نَحْمَدُ اللّٰہَ وَلَا نَحْمَدُ اَحَدًا [۹۰]
انتہی **قال** راہ راست آنست کہ اعتقاد کنند و بگویند کہ ہمہ مریدان حضرت رسول اللہ
اند صلی اللہ علیہ وسلم و رسول مرید خدا است جل جلالہ از حق فیض می گیرد و بخلق میرساند معنی
نبوت و رسالت این است **اقول** ظاہر درین کلام تحاشی است از اطلاق مرید اللہ و مراد اللہ و این معنی
مبنی است بر اصطلاح صوفیہ ہر کہ از اصطلاح صوفیہ واقف است نیک میداند کہ این از مراتب کملین اولیاء اللہ است
رضی اللہ عنہم ہمچنانکہ مرید رسول اللہ گفتن جایز است ہمچنان مرید اللہ و مراد اللہ و آنچہ حضرت معترض
گفتہ ہرگز راہ راست نیست بلکہ راہ راست این است کہ چنانکہ حضرت رسول اللہ صلی اللہ علیہ
وسلم را مرید اللہ گویند ہمچنان مراد اللہ بنسبت وی صلی اللہ علیہ وسلم انتقاص ہرگز زیبا نیست
اعتقاد باید داشت کہ سرور عالم صلی اللہ علیہ وسلم جامع جمیع صفات انسانی و ملکوتی بودہ
اند **قال** و ہیچ کس را بے وساطت وی صلی اللہ علیہ وسلم راہ نیست بسوی خدا و در درگاہ
وے جای نہ خواہ در وقت سلوک یا بعد از وصول **اقول** این کلام فی الجملہ منافاتے دارد

[۹۰] روایت [illegible] از حضرت عائشہ صدیقہ [illegible] اللہ تعالی [illegible]

از تقریرے کہ حضرت شیخ در رسالہ تبیین الطریق لاہل الارادۃ بالتزام وظایف الخیر والعبادۃ۔
بدین عبارت نگاشتہ اما احتیاج مردم بمرشد واستاد پس از برای تسہیل طریق وسرعت وصول
است وسلوک طریق بے مرشد واستاد اگر توفیق رفیق گردد فی الجملہ ممکن ہست بموجب
قولہ تعالے وَالَّذِیْنَ جَاهَدُوْا فِیْنَا لَنَهْدِیَنَّهُمْ سُبُلَنَا لکن بہ تعب شدید و
مدت طویل وہو نادر جدا واللہ اعلم انتہی وتحقیق مقام این ہست کہ اگر از وساطت تبعیت مراد
باشد در صحت این کلام شبہ نیست و اگر حیلولت مقصود باشد پس در فیض وہبی حیلولت نمی باشد
والا فیض وہبی نخواہد بود قال دیگر اطلاق سلسلہ در ارادت اللہ تعالی کہ بے واسطہ غیری
است عجب واقع شدہ است اطلاق سلسلہ در جای مناسب ہست کہ بوسائط باشد ظاہرا
سہو قلم ہست یا بطریق مشاکلت است این سخن طالب علمی ہست والامر فی ذلک سہل
اقول جواب اشکال بدو وجہ گزارش می رود اول انکہ از تقریرات سابقہ اطلاع کافی دادہ
شدہ است کہ درین محل از عدم توسط عدم حیلولت مقصود است و این عدم توسط را توسط تبعیت
لازم الوجود ہست و توسط بمعنی تبعیت را از وسایط چارہ نیست پس لفظ سلسلہ را مناسبتے خاص باشد دوم انکہ اینجا
استعارہ تخلیبیہ است ارادت را بباب تشبیہ دادند و سلسلہ را باو وا ثابت کردند درین صورت
ضرورت وسائط نیست و این چنین استعارات متعارف است آیات قرانی ازین مالامال است
حق تعالے جل شانہ فرماید فَأَذَاقَهَا اللّٰهُ لِبَاسَ الْجُوْعِ وَيَنْقُضُوْنَ عَهْدَ اللّٰهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيْمٍ
وغیر ذلک من الآیات الکثیرۃ بای حال اعتراض طالب العلمی کار طالب علم ہست سخن از تصوف
راندانی بود این ہوس در دل باقی است

نہ خفت خسرو مسکین درین ہوس شب ہا	کہ دیدہ در کف پایت نہد بخواب رود

قال و گفتہ اند کہ ید من نائب ید اللہ است این فرع و نتیجہ ارادت اللہ است چہ ید مرید
نائب ید پیر می باشد اما تلوح می افتد بقول حق سبحانہ اِنَّ الَّذِیْنَ یُبَایِعُوْنَکَ اِنَّمَا یُبَایِعُوْنَ
اللّٰهَ الآیۃ واین بہ حقیقت وقتے راست آید کہ بروے اتمام امیت اِذْ رَمَیْت

درراہ من بتمام ایشان ... وارادہ خود ۱۲ ... در این سہل ست ... سایہ بیعت ... کنندہ بیعت اللہ تعالی ... گمان ... انداق ... ۱۲

لکنّ اللّٰه ذُمی مترتب گردد که بیک مشت خاک لشکری را منہدم گرداند و بے آن حکایت ربانی بیش نیست **اقول** آنچه گفته شد چه بدمرید نایب پیرمی) باشد بدو وجه صحیح نیست اول آنکه حضرت شیخ از مرید معنی متعارف مراد داشته نه مصطلح متصوفین حالانکه در کلام حضرت مجدد رحمه الله مصطلح صوفیه مراد است لهٰذا درین مقام مراد با ید گفت نه مرید دوم آنکه وجه انابت حسب مذاق اہل فن فنا وبقا است در فصل الخطاب از ترجمه عوارف منقول است فنا عبارت است از نہایت سیر الی اللّٰه عزوجل و بقا عبارت است از بدایت سیر فی الله سبحانه و سیر الی الله سبحانه وقتے منتہے گردد که بادیه وجود را بقدم صدق یکبارگی قطع کند و سیر فی الله عزوجل آنگاه محقق شود که بنده بعد از فنائے مطلق در عالم اتصاف باوصاف الٰہی و تخلق باخلاق ربانی ترقی نماید انتہے پس ہرگاه مرتبه فنا وبقا حاصل گردد دست وی نایب مناب ید الله باشد

آنرا که فنا شیوه و فقر آئین است رفت او ز میان ہمین خدا ماند خدا	نه کشف و یقین نه معرفت نه دین است الفقر اذا تم هو الله این است[له]

درحالت فناد وئے برخیزد[له]

زینسان که بقائے خویشتن میخواہی تا یک سر موز خویشتن آگاہی	از خرمن ہستیت جوے کے کاہی گردم زنی از راه فنا گمراہی

در رساله مشاہدة الانوار بین التجلی والاستتار خود حضرت شیخ درمیان عابد و معبود و قاصد و مقصود و طالب و مطلوب و محب و محبوب فرق را دور نموده حیث قال آنها عنوانات دیگر که طالب و مطلوب و محب و محبوب است بیقین حکم نتوان کرد که طالب کیست و مطلوب که و محب کیست و محبوب کدام ہر دو ہم طالب اند و ہم مطلوب و ہم محب اند و ہم محبوب بوجہے او طالب

[له] فقر ہرگاه تمام شد آن الله است ۱۲ [له] در کشف المحجوب از شبلی رحمه الله منقول است صوفی آن بود که اندر دو جہان ہیچ چیز نه بیند بجز خدای عزوجل و از علی بن بندار صیرفی نیشاپوری منقول است تصوف آن بود که ظاہر و باطن خود را نه بیند و جمله بر حق را بیند ۱۲

و این مطلوب و در مرتبه دیگر او مطلوب این طالب و ی بگزار که حقیقت یکی است مَنْ[۵۱] يُّطِعِ الرَّسُوْلَ فَقَدْ اَطَاعَ اللّٰهَ وَيَدُ اللّٰهِ فَوْقَ اَيْدِيْهِمْ زیاده برین چه گویم کفرهای حقیقی در سینه درین باب مضمر است که اگر آن را بیرون افگنم صد ایمان مجازی از آن بر رشک آید اسرار در پرده بهتر و ناگفته به انتهی آنچه ذکر تلویح نموده شد صریح خطا است که نزول آیت در باب دیگر است یعنی هرگاه غزوه حدیبیه پیش بود آن حضرت صلی الله علیه وسلم از صحابه رضی الله عنهم که یک هزار چهار صد بودند بیعت گرفت بعضی صحابه رضی الله عنهم برین امر بیعت کردند که ما جنگ خواهیم کرد تا آنکه قتل شویم و برخی برین امر که از جنگ فرار نخواهیم کرد قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رض[۵۲] يَدُ اللّٰهِ بِالْوَفَاءِ لِمَا وَعَدَهُمْ مِنَ الْخَيْرِ فَوْقَ اَيْدِيْهِمْ در تفسیر ابی سعود رومی مذکور است اِنَّ الَّذِيْنَ يُبَايِعُوْنَكَ[۵۳] اَيْ عَلٰى قِتَالِ قُرَيْشٍ اِنَّمَا يُبَايِعُوْنَ اللّٰهَ يَعْنِيْ اَنَّ مُبَايَعَتَكَ هِيَ مُتَابَعَةُ اللّٰهِ عَزَّوَجَلَّ لِاَنَّ الْمَقْصُوْدَ تَوْثِيْقُ الْعَهْدِ بِمُرَاعَاةِ اَوَامِرِهٖ وَنَوَاهِيْهِ يَدُ اللّٰهِ فَوْقَ اَيْدِيْهِمْ يَعْنِيْ اَنَّ عَقْدَ الْمِيْثَاقِ مَعَ الرَّسُوْلِ كَعَقْدِهٖ مَعَ اللّٰهِ تَعَالٰى مِنْ غَيْرِ تَفَاوُتٍ بَيْنَهُمَا كَقَوْلِهٖ تَعَالٰى مَنْ يُّطِعِ الرَّسُوْلَ فَقَدْ اَطَاعَ اللّٰهَ انتهی مختصرا در تفسیر کبیر مذکور است يَدُ اللّٰهِ[۵۴] بِمَعْنٰى نِعْمَةِ اللّٰهِ عَلَيْهِمْ فَوْقَ اِحْسَانِهِمْ اِلَى اللّٰهِ يَدُ اللّٰهِ فَوْقَ اَيْدِيْهِمْ اَيْ نُصْرَتُهٗ اِيَّاهُمْ اَقْوٰى وَاَعْلٰى مِنْ نُصْرَتِهِمْ اِيَّاهُ

[۵۱] هرکه اطاعت کرد رسول را پس اطاعت کرد الله تعالی را ۱۲ [۵۲] ابن عباس رضی الله عنهما گوید که آنچه الله تعالی با ایشان وعده خیر کرده دست او برای وفا بر دست ایشان است [۵۳] کسانیکه بیعت رسول الله صلی الله علیه وسلم بر قتال قریش می کنند ایشان بیعت الله تعالی می کنند یعنی متابعت رسول متابعت الله تعالی است زیرا که مقصود استحکام عهد است بمراعات اوامر و نواهی وی تعالی ید الله فوق ایدیهم یعنی عقد پیمان از رسول الله صلعم چنان است که با الله تعالی شده درین هر دو هیچ فرق نیست الله تعالی فرماید هرکه اطاعت کرد رسول را پس اطاعت کرد الله تعالی را ۱۲ [۵۴] معنی ید الله این است که نعمت الله تعالی بر ایشان زیاده از احسانی است که از ایشان ظاهر شده و نصرت و مدد الله تعالی بر ایشان زیاده تر است از نصرت ایشان که می کنند ۱۲

انتہے مختصراً ازین تقریر ظاہر است کہ سوق آیت درامر دیگر است و کلامے کہ در آن میرود چیزے آخر فرشتان بینہما و آیہ وَمَا رَمَیْتَ اِذْ رَمَیْتَ بے محل ذکر کردہ شدہ زیراکہ بیعت کنندگان صحابہ اند رضی اللہ عنہم درامی مشت خاک سرورِ عالم بودہ اند صلے اللہ علیہ وسلم آنچہ ذکر اضمار کفر را بیان فرمودہ شد از حضرت شیخ رحمہ اللہ این چنین تحریر در ورطۂ حیرت انگندہ[۵]

گلہ در پیش صبا زان گل رعنا کردم	اگر ہے داشت دلم غنچہ صفت وا کردم

قال اکنون بمعارف و حقایق کہ در تحقیق این دعاوے نوشتہ اند دست زدہ دفع این خلجانات و شبہات کنیم و من اللہ الاستعانۃ والتوفیق اقول آنچہ پیشتر ازین نگاشتہ ام اگر دران تامل کافی رود دفع تمامی خلجانات و شبہات را استکفل خواہد بود دیگر چون حضرت شیخ رحمہ اللہ دست بدامان مکتوب صد و بست و یکم از جلد ثالث زدہ ایرادات کردہ است پس چنان مناسب دانم کہ عبارت مکتوب را اولا نقل کنم سپس بر ہر ایراد را ذکر کردہ بدفع آن کوشم[۵]

بہ بینم کہ تا کردگار جہان	درین آشکارا چہ دارد نہان

عبارت مکتوب این است اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی[۱] صحیفہ گرامی کہ از روے شفقت و مہربانی نامزد این فقیر ساختہ بودند بمطالعہ آن مشرف گشت اندراج یافتہ بود کہ عزیزے بر عبارت مکتوبے کہ در اجمیر نوشتہ بودے اعتراضہا دارد در حل آن باید نوشت و بعضے از یاران چون تعیین مواضع اشتباہ نوشتہ بودند باندازۂ آن چند مقدمہ در حل آن اشتباہ نوشتہ آمد وَاللّٰہُ سُبْحَانَہٗ الْہَادِیْ اِلٰی سَبِیْلِ الرَّشَادِ[۲] مخدوما مکرما سیر مرادی و سیر مریدی امرے است کہ بوجدان صاحب آن سیر تعلق دارد و الزام امرے نیست کہ بغیر تعلق داشتہ باشد پس حجت و برہان بر اثبات آن طلبیدن گنجایش ندارد و مع ذلک کسے را کہ حضرت حق سبحانہ قوت قدسیہ دادہ است اگر در احوال و اوضاع صاحب آن سیر نیک ملاحظہ نماید و فیوض و برکات و علوم و معارف

---

[۱] ستایش مر خدای را است و سلام بر بندگان او کہ برگزیدہ اند ۱۲ [۲] اللہ تعالیٰ نمایندہ است راہ راست را ۱۲

الہی جل شانہ کہ او بان ممتاز است مشاہدہ کند تواند بود کہ حکم بسیر مرادی او نماید و ہیچ محتاج بدلیل نبود در رنگ آنکہ بعد از ملاحظہ قرب و بعد و مقابلہ و اجتماع کہ قمر را با شمس است حکم کند کہ نور قمر مستفاد از نور شمس است اگرچہ این معنی بر غیر ارباب حدس حجت نبود و نیز حضرت خواجۂ ما قدس سرہ در اوایل حال سیر این فقیر را سیر مرادی مقرر فرمودہ بودند شاید یاران ہم این معنی را از ایشان شنودہ باشند و این ابیات مثنوی مطابق حال فقیر دانستہ می خواندند ؎

عشق معشوقان نہان است و ستیر	عشق عاشق با دو صد طبل و نفیر
لیک عشق عاشقان تن زہ کند	عشق معشوقان خوش و فربہ کند
وز مرادان ہرکہ واصل گشتہ است	او براہ اجتباے رفتہ است

راہ اجتبا مخصوص بانبیا نیست علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات صاحب عوارف قدس سرہ در بیان مجذوب سالک و سالک مجذوب بتصریح باین معنی فرمودہ است و راہ مریدان را راہ انابت و راہ مرادان را راہ اجتبا گفتہ قال اللہ تعالے اَللّٰهُ يَجْتَبِیٓ اِلَيْهِ مَنْ يَّشَآءُ وَيَهْدِیٓ اِلَيْهِ مَنْ يُّنِيْبُ آری راہ اجتبا بالاصالت مخصوص بانبیا است علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات و امتان را در رنگ سائر کمالات بہ تبعیت ایشان است نہ آنکہ اجتبا مطلقا مخصوص بانبیا است علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات و امتان را از ان اصلا نصیب نیست کہ آن غیر واقع است مخدوما وصول فیوض ہر سالک را بتوسط و حیلولت خیر البشر علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام تا زمانے است کہ حقیقت آن سالک کہ محمدی المشرب است بحقیقہ محمدیہ منطبق نگشتہ است و بان متحد نہ شدہ و چون بکمال متابعت بلکہ بمحض فضل در مقامات عروج این حقیقت را بآن حقیقت اتحادی حاصل شد توسط بر خاست چہ توسط و حیلولت در مغائرت است و در اتحاد متوسط و متوسط و حاجب و محجوب نبود انجا کہ اتحاد است معاملہ بشرکت است اما چون سالک تابع والحاقی و طفیلی است از قبیل شرکت خادم بود با مخدوم و آنکہ گفتیم کہ حقیقت

ورا با حقیقت آن سرور علیه وعلی آله الصلوة والسلام انطباقے واتحادے پیدا می شود
بیانش آنست که حقیقت محمدی علیه وعلی آله الصلوة والسلام جامع جمیع حقایق است
آن را حقیقة الحقایق گویند وحقایق دیگران در رنگ اجزا اند مراورا با جزئیات زیراکه اگر محمدی
المشرب است حقیقت سالک در رنگ جزی است مر آن کلی را ومحمول است بروی وحقیقت
غیر محمدی المشرب در رنگ جز است مر آن کل را وغیر محمول است بروی واین حقیقت
محمدی المشرب اگر اتحادے در عروج پیدا شود با حقیقت پیغمبری خواهد بود که این بر فرد
اوست ومحمول بر آن حقیقت خواهد شد وشرکتے در کمالات مناسبت اورا پیدا خواهد کرد
لیکن از قسم شرکت خادم بود با مخدوم چنانچه گذشت وچون این جزئی را بعلاقه کمال متابعت
بلکه بمحض فضل محبت خاص بکلی خود پیدا مے شود وشوق وصول آن دامنگیر او مے گردد
وآن قید که کلی را به جزئی آورده بود بفضل خداوندی جل شانه رو بزوال می آرد وبتدریج
بعد از زوال این جزئی را بآن کلی انطباقے والحاقے حاصل می شود وانکه گفتیم محبت خاص
پیدا می شود در رنگ انکه بمحض فضل این فقیر را پیدا شده ودر غلبات آن محبت می گفت که محبت
من بحضرت حق سبحانه از آن جهت است که او تعالے رب محمد است صلے الله تعالی علیه وآله
وسلم ومیان شیخ تاج ویاران دیگر از این مقوله تعجب میکردند انگارم که از خاطر شما هم نرفته باشد
وتا این قسم نسبت پیدا نه شود الحاق واتحاد چگونه متصور بود ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ
وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ وحقیقت توسط وعدم توسط را بیان می نماید نیک استماع فرمایند طریق
جذبه را چونکه کشش از جانب مطلوب است وعنایت الٰهی جل شانه متکفل حال طالب است چاره
قبول وساطت نمی کند در طریق سلوک چونکه انابت طالب است از وجود وسائط چاره نبود
ودر نفس جذبه هر چند وسائط درکار نیست اما تمامی جذبه منوط بسلوک است یعنی اگر سلوک که
عبارت از اتیان شریعت است از توبه وزهد وغیرها با جذبه منضم گردد جذبه ناتمام وابتر
است بسیارے از هنود وملاحده را دیده ایم که جذب دارند اما چونکه بمتابعت صاحب

۱۷ این بخشش خدا است می دهد هر که را می خواهد الله تعالی صاحب بخشش کریم است

شریعت علیه وعلی آله الصلوة والسلام متحلی نگشته اند خراب وابتر اند وغیر از صورت جذبه
نصیبی ندارند سوال حصول جذب بنحوی از محبوبیت می طلبد پس کفار را که اعدا الله اند نصیب
از جذب چگونه تجویز نموده اید جواب تواند بود که بعض از کفار بنحوی از معنی محبوبیت داشته
باشند که باعث حصول جذب شان شده باشد وچون آنرا بمتابعت صاحب شریعت علیه وعلی
آله الصلوة والسلام متحلی نساختند خاسر ومخذول ماندند وآن جذبه غیر از حسرت برایشان
درست نکرده که اعلام استعداد شان نموده که بجهل وعناد آنرا از قوه بفعل نه آورده اند وما
ظلمهم الله ولکن کانوا انفسهم یظلمون ودر طریق جذبه اگر بتوسط متابعت صاحب شریعت
علیه وعلی آله الصلوة والسلام که عبارت از سلوک است وصول میسر شود بی واسطه و
بلا حیلولت امری خواهد بود گفته اند لو دلیتم دلو لوقعتم علی الله یعنی اگر کشیده
شوید بحضرت حق سبحانه ورسانیده شوید بابطن البطون هر آئینه درمیان شما ودرمیان
حق جل وعلا حیلولت وحجاب امری نخواهد بود وشاید که بخاطر شریف شما هم مانده باشد که حضرت
خواجه ما قدس سره می فرمودند که وصول از راه معیت که حق را جل سلطانه بانده است اگر میسر
شود ناچار بی توسط امری خواهد بود که مناسب معیت است واگر واسطه است در سلسله تربیت
است که عبارت از سلوک است وراه معیت یکی از طرق جذبه است وحدیث المرء
مع من احب علی صاحبه الصلوة والسلام نیز تائید این معنی می فرماید زیرا که مرد را با محبوب
خود چون معیت به ثبوت پیوست واسطه مرتفع گشت استماع فرمایند هر ظل را با اصل خود شاهراه
است هیچ چیز درمیان شان حائل نیست اگر بعنایت خداوندی جل شانه ظلی را با اصل
خود میلی پیدا شود وکششی باو هویدا گردد بدولت متابعت صاحب شریعت علیه وعلی
آله الصلوة والسلام آن ظل را با آن اصل وصولی والتحاقی حاصل آید هر آئینه بی حیلولت
امری خواهد بود وچون آن اصل اسمی است از اسمای الهی جل شانه ناچار درمیان اسم
ومسمای او حائلی نخواهد بود ووصول ظل ازین راه با اصل که مسمای آن اسم است بی

توسط امرے خواہد بود و آیضاً ہر کہ واصل حضرت ذات است تعالیٰ بوصول بے چونی توسط و
حیلولت امرے درحق او مفقود است ہرگاہ در صورت وصول بحضرت ذات سبحانہ حیلولت
وحجابیت صفات واجبی جل سلطانہ مرتفع گردد وحیلولت وحجابیت غیر صفات چہ گنجایش دارد
سوال صفات واجبی را جل شانہ ہرگاہ انفکاکے از حضرت ذات او تعالیٰ جائز نباشد ارتفاع
حیلولت صفات از میان واصل وموصول البتہ بچہ معنی بود جواب سالک را چون وصول
وتحقق باصل خود کہ اسمی است از اسمای الٰہی جل شانہ وآن سالک ظل اوست حاصل گردد
ہر آئینہ در میان حضرت ذات تعالیٰ ہیچ توسطے وحیلولتے نخواہد بود چنانچہ در میان اسم
ومسمای او حیلولت امری کائن نیست پس نہ ارتفاع لازم آمد ونہ انفکاک مثل این تحقیق
گزشتہ است در میان اتحاد حقیقت سالک وحقیقت محمدی علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام
ونیز شمۂ ازین بیان در بیان وصول ظل باصل ہم گزشتہ تنبیہ سادہ لوحے ازین عدم
توسط کہ در طریق جذبہ وغیرہا گفتہ شدہ است استغنای از تبعیت خیر البشر علیہ وعلی
آلہ الصلوٰۃ والسلام گمان نبرد کہ آن کفر والحاد وزندقہ است وانکار است از شریعت حقہ
او علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام وبالا گزشتہ است کہ جذبہ بے توسط سلوک کہ عبارت از
اتیان شریعت است علی صاحبہا الصلوٰۃ والتحیہ ابتر وناتمام است ونعمت است کہ بصورت نعمت
برآمدہ وصحبت را بر صاحب جذبہ ناتمام تمام کردہ بالجملہ کشف صحیح والہام صریح نیز بیقین پیوستہ
است وہیچ دقیقہ از دقایق این راہ وہیچ معرفتے از معارف این قوم بے واسطہ او و
بے توسط متابعت او علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام میسر نیست ومنتہی را در رنگ مبتدی و
متوسط فیوض وبرکات این راہ بے تبعیت وبے طفیل او حاصل نہ

محال است سعدی کہ راہ صفا	تواں رفت جز در پے مصطفےٰ

افلاطون از بے خردی صفاے کہ در نفس خود از ریاضت ومجاہدات یافت خود را از
بعثت انبیا علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات مستغنی دانست گفت نَحْنُ قَوْمٌ مُّھْدِیُّوْنَ لَا حَاجَةَ بِنَا اِلٰی

مزید تهدیبنا نا دانست که این صفا که بریاضات بے توسط متابعت انبیا حاصل شده است
علیهم الصلوة والتسلیمات حکم آن دارد که مس سیاه را زر اندود سازند یا زهر را به شکر غلاف
کنند متابعت انبیاء است علیهم الصلوة والتسلیمات که حقیقت مس را منقلب گردانیده زر
خالص سازد و نفس را از امارگی به اطمینان آرد حکیم مطلق جل وعلا بعثت انبیاء و وضع شرائع
اینها را علیهم الصلوة والتسلیمات از برای تعجیز و تخریب اماره مقرر ساخته است و خرابی
او را بلکه اصلاح او را در غیر متابعت این بزرگواران نداشته علیهم الصلوة والتسلیمات اگر
هزاران ریاضات و مجاهدات بے متابعت این بزرگواران علیهم الصلوة والتسلیمات کرده
شود سر موے از امارگی او کم نگردد بلکه از دیاد سرکشی او نماید مصرع

هرچه گیرد علتی علت شود

ازاله مرض ذاتی او منوط بشرائع انبیا است علیهم الصلوة والتحیات و بدونها خرط القتاد
باید دانست که جذبه را هرچند از سلوک چاره نیست مقدم باشد جذبه بر سلوک یا موخر اما
فضل مر تقدیم جذبه راست که سلوک خادم اوست و در تاخیر جذبه سلوک مخدوم اوست
که بدولت سلوک او را جذب میسر شده است و در تقدیم جذبه نه این چنین است که او بالذات
مطلوب و مدعو است لهذا این مراد آمد و آن مرید و رئیس مرادان و رئیس محبوبان محمد رسول الله
صلی الله تعالی علیه و علی اله وسلم که مقصود ذاتی و مدعو اولی ازین دعوت اوست علیه
و علی اله الصلوة والسلام و دیگران را به طفیلی او طلبیده اند مرادان باشند یا مریدان لولاه
لما خلق الله الخلق ولما اظهر الربوبیة کما ورد چون دیگران همه طفیلی او باشند و او مقصود
اصلی ازین دعوت بود علیه و علی اله الصلوة والسلام ناچار همه محتاج او باشند و بتوسط
او فیوض و برکات اخذ نمایند علیه و علی اله الصلوة والسلام و باین معنی اگر همه را آل او گویند
گنجایش دارد علیه و علی اله الصلوة والسلام که همه پس رو اویند و بے توسط او کمال اخذ نے
نمایند چه هرگاه وجود شان بے توسط وجود او صورت نه بندد کمالات دیگر خود که تابع وجود

ف زیر تخلیق سرور عالم صلی الله علیه وسلم منظور نظر باری تعالی سبحانه بود الله تعالی خلق را پیدا نمی کرد و ربوبیت خود ظاهر نمی کرد ۱۲

اندبے توسط او چه صورت دارند علیه وعلی آله الصلوة والسلام بلے محبوب رب العالمین
چنین باید استماع فرمایند مکشوف گشته است که محبوبیت او علیه وعلی آله الصلوة والسلام
بآن محبت واجبی جل شانه کائن است که بذات بحت او تعالی بے ملاحظه شیون واعتبارات
تعلق گرفته است وحضرت ذات تعالی بآن محبت محبوب گشته بخلاف محبوبیت دیگران که
بآن محبت کاین است که تعلق بشیون واعتبارات دارد متلبس باسماء وصفات است یا
بظلال اسماء صفات علی تفاوت الدرجات

۵۷ کشش رسول الله صلی الله علیه وسلم را حضرت کرستند ابنان خود بسراید ۱۲

۵۷ فَاِنَّ فَضْلَ رَسُوْلِ اللّٰهِ لَیْسَ لَهٗ ۔ حَدٌّ فَیُعْرِبَ عَنْهُ نَاطِقٌ بِفَمِ

علیه وعلی جمیع اخوانه من الانبیاء والمرسلین والملائکة المقربین الصلوة والتسلیمات والتحیات
والبرکات تحقیق این مقام آن است که توسط آن سرور کائنات علیه وعلی آله الصلوة والسلام
بدو معنی تواند بود یکے او صلی الله تعالی علیه وآله وسلم حائل وحاجب بود درمیان سالک و
درمیان مطلوب ومعنی دوم آنست که سالک بطفیل او وبتوسط تبعیت ومتابعت او علیه و
علی آله الصلوة والسلام بمطلوب واصل گردد در طریق سلوک پیش از رسیدن بحقیقت محمدی توسط
بهر دو معنی کائن است بلکه می انگارم که طریق از شیوخ هر که درمیان آمده است بتوسط و
حاجب شهود سالک است واے اگر در اواخر جذبه تدارک آن نه نماید ومعامله از پرده به بی
پردگی نکشد زیرا که در طریق جذبه بعد از رسیدن بحقیقت الحقائق توسط بمعنی ثانی است
که طفیل وتبعیت است نه حیلولت وحجاب که پرده شهود ومشاهده وماند آنها بود گفته
نشود که این عدم توسط اگرچه بیک معنی بود قصورے بجناب حضرت خاتمیت علیه وعلی آله
الصلوة والسلام والتحیه لازم می آید گوییم که این عدم توسط مستلزم کمال انجذاب است علی
صاحبها الصلوة والسلام نه مستلزم قصور در وجود توسط است زیرا که کمال متبوع آنست
که تابع او بطفیل وتبعیت او بجمیع درجات کمال برسد وهیچ دقیقه فرونگذارد واین معنی در
عدم توسط کائن است نه در وجود توسط که آنجا مشهود بے پرده است که اقتضاے

درجات کمال است وآنجا در پردہ پس کمال در عدم توسط بود و قصور در توسط از شوکت و
عظمت مخدوم است کہ خادم او در ہیچ مقامے از وے تخلف نکند و بتبعیت او شریک دولت
ہمگنان او گردد واز آنجاست کہ آن سرور فرمودہ است علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام
عُلَمَاءُ اُمَّتِیْ کَاَنْبِیَاءِ بَنِیْٓ اِسْرَآئِیْلَ علیہ وعلیہم الصلوٰۃ والتسلیمات رویت اخروی
بے توسط و بے حیلولت امرے خواہد بود در حدیث صحیح آمدہ است علی صاحبہ الصلوٰۃ والسلام
کہ بندہ چون بہ نماز داخل می شود حجابیکہ درمیان بندہ و خداست مرتفع می گردد ولہذا صلوٰۃ معراج
مومن آمد وحظ وافر ازان نصیب منتہی واصل گشت چہ رفع حجاب مخصوص بواصل منتہی است
پس ارتفاع توسط وحیلولت ثابت گشت این معرفت از خواص معارف لدنیہ این فقیر است کہ
بمحض فضل وکرم آنرا عطا فرمودہ اند وتحقیق آن متحقق ساختہ ع

من آنخاکم کہ ابر نوبہاری	کند از لطف برمن قطرہ باری

خوش گفت ع

اگر بادشہ بردر پیر زن	بیاید تو ای خواجہ سبلت مکن

مشایخ طریقت قدس اللہ اسرارہم در توسط وعدم توسط آن سرور اختلافہا دارند علیہ و
علی آلہ الصلوٰۃ والتسلیمات جمعے بتوسط رفتہ اند دگرے بعدم توسط وہیچ کدام شان تحقیق
توسط وعدم توسط نہ نمودہ است واز کمال وقصور شان سخن نگفتہ ارباب ظواہر نزدیک است
کہ عدم توسط راکہ کمال ایمان است کفر دانند وقائل آنرا نادانستہ تضلیل کنند، توسط را از کمال
ایمان تصور نمایند وقائل آن را از کمل تابعان شمرند وحال آنکہ عدم توسط مبنی از
کمال متابعت است وتوسط مشعر از قصور متابعت کما مر کُلُّ ذٰلِکَ مِنْہُمْ
بِعَدَمِ الْاِدْرَاکِ عَنْ حَقِیْقَۃِ الْحَالِ قَالَ اللّٰہُ تَعَالٰی بَلْ کَذَّبُوْا بِمَا لَمْ یُحِیْطُوْا
بِعِلْمِہٖ وَلَمَّا یَاْتِہِمْ تَاْوِیْلُہٗ کَذٰلِکَ کَذَّبَ الَّذِیْنَ مِنْ قَبْلِہِمْ ۔
وندو ما اویسی گفتن انکارے از پیر ظاہر نیست زیراکہ اویسی کسے است کہ روحانیان را در

تربیت او مدخلے باشد حضرت خواجہ احرار را قدس سرہ باوجود پیر ظاہر چونکہ امدادے از روحانیت
حضرت خواجہ نقشبند قدس سرہ یافتہ بودند اویسی می گفتند وہمچنین حضرت خواجہ نقشبند باوجود
پیر ظاہر چون مددہا از روحانیت حضرت خواجہ عبدالخالق قدس سرہما یافتہ بودند اویسی بودند
علی الخصوص شخصے کہ باوجود اویسیت اقرار بہ پیر ظاہر دارد و بزور انکار بر پیر مراد بستن
عجب الضاف است مخدوما مراد از ترکیب لفظ عبدالباقی معنی اضافی است نہ معنی علمی
ہرچند بابلغ وجوہ اشعاری بمعنی علمی ہم دارد یعنے پیر من ہرچند بندہ باقی است اما متکفل
تربیت من اللہ باقی است آنجا کدام تحریف است وچہ سوء ادب اللہ تعالی الضافی بدہد مخدوما
قصورے کہ در معنی سبحانی کہ از بسطامی قدس سرہ در غلبات سکر صادر شدہ است گفتہ
باشد لازم می آید زانکہ آن قصور در قائل آن مستقر و مستمر باشد تا دیگرے از وی افضل بود چہ
بسا معارف است کہ در وقتے بمقتضای حال آنوقت صادر شدہ است و در وقت دیگر بعنایت
خداوندی جل شانہ چونکہ قصور آن معرفت را دریافتہ است ازان درگزشتہ وبمقام فوق
رسیدہ در مکتوب شریف اندراج یافتہ بود کہ ارباب سکر اگر این قسم سخنان شطح آمیز نویسند
گنجایش دارد اما از ارباب صحو اظہار این سخنان بسیار مستبعد ہست مخدوما ہر کہ این سخنان نوشتہ
است منشای آن سکر است و بلی مخرج سکر درین باب دست بقلم نہ بردہ غایت مافی الباب
در سکر مراتب کثیرہ است ہرچند سکر بیشتر شطح غالب تر سکر بسطامی بابد کہ بے تحاشی قول
لِوَائِي اَرْفَعُ مِنْ لِوَاءِ مُحَمَّدٍ ازان بوجود آید پس ہر کہ صحو دارد گمان نکنند کہ سکر ہمراہ او
نیست کہ آن عین قصور ہست صحو خالص نصیب عام است ہر کہ صحو را ترجیح دادہ است مرادش غلبہ
صحو است نہ صحو صرف وہمچنین ہر کہ سکر را ترجیح می دہد مرادش غلبہ سکر است نہ سکر خالص کہ آن
آفت است جنید قدس سرہ کہ رئیس ارباب صحو ہست وصحو را بر سکر ترجیح می دہد چندان عبارت
سکر آمیز دارد کہ چہ تعداد آن نماید فرمودہ ہُوَ الْعَارِفُ وَالْمَعْرُوْفُ گفتہ وَلَوْنُ الْمَاءِ لَوْنُ اِنَاءِہٖ
وفرمودہ اَلْمُحْدَثُ اِذَا قُوْرِنَ بِالْقَدِيْمِ لَمْ يَبْقَ لَهٗ اَثَرٌ و صاحب عوارف کہ از

آن سخنان نوشتہ است و منشای ... شدہ ... حادث ... ہمراہ او ... بود آنحضرت ...

کمل ارباب صحو است در کتاب و چندان معارف سکریہ است کہ چہ شرح آن دہد و این فقیر در ورقے بعضے معارف سکریہ او را قدس سرہ جمع کردہ است از بقایاے سکر است کہ تجویز افشار اسرار نمودہ می آید و از سکر است کہ مباہات و افتخار کردہ میشود و از سکر است کہ مزیت خود بر دیگری اظہار کردہ می آید اگر صحو خالص باشد افشای اسرار انجا کفر بود و خود را از دیگرے بہتر دانستن شرک باشد بقیہ سکر در صحو در رنگ نمک است کہ مصلح طعام است اگر نمک نہ باشد طعام معطل و بیکار بود ؎

گر عشق نبودے و غم عشق نبودے	چندین سخن نغز کہ گفتی و شنودی

صاحب عوارف قدس سرہ کہ قول قَدَمِیْ هٰذِهٖ عَلٰی رَقَبَةِ كُلِّ وَلِیِّ را کہ از حضرت شیخ عبد القادر قدس سرہ صادر شدہ است بر بقیت سکر محمول داشتہ است مرادش قصور این قول نیست کما توہم کہ آن عین محمدت اوست بلکہ بیان واقع نمودہ است یعنی صدور این قسم سخن کہ مبنی از مباہات و افتخار است بے بقیہ سکر کائن نیست کہ در صحو خالص بامثال این سخنان تکلم نمودن دشوار است این فقیر کہ این ہمہ دفاتر در بیان علوم و اسرار این طائفہ علیہ نوشتہ است ظاہر بخاطر شریف شما قرار یافتہ است کہ از روی صحو خالص نوشتہ است بے مزج سکر حاشا کہ آن حرام و منکر است دیگران و سخن باقی است سخن با فان کہ بصحو خالص متصف اند بسیار اند چرا این قسم سخنان نیافتند و دل ہاے مردم را از جا نہ بردند ؎

فریاد حافظ این ہمہ آخر بہرزہ نیست	ہم قصہ غریب و حدیث عجیب است

مخدوما این قسم سخنان کہ مبنی از افشاے اسرار باشد و از ظاہر مصروف در ہر وقتے از مشایخ طریقت قدس اللہ تعالے اسرارہم بظہور آمدہ است و عادت مستمرہ این بزرگواران گشتہ امری نیست کہ این فقیر آن را ابتدا کردہ باشد و اختراع نمودہ لَیْسَ هٰذَا اَوَّلُ قَارُوْرَةٍ كُسِرَتْ فِی الْاِسْلَامِ پس این ہمہ شور و غوغا چیست اگر لفظے صادر شدہ است کہ ظاہرش مطابقت بعلوم شرعیہ ندارد آن را بہ اندک توجہ از ظاہر صرف نمودہ مطابق باید ساخت و مسلمانی را متہم نباید کرد اشاعت فاحشہ و تفضیح فاسق ہرگاہ در شریعت حرام و منکر باشد تفضیح

مسلمانی به مجرد اشتباه چه مناسب بود و شهرت آن منادی کردن کدام تدین باشد طریق
مسلمانی و مهربانی آنست که کلمه که ظاهرش مخالف علوم شرعیه است اگر از شخصے صادر شود باید
دید که قائل آن کیست اگر ملحد و زندیق بود رد آن باید کرد و در راه اصلاح آن نباید کوشید و
اگر قائل آن کلمه از مسلمانان بود و ایمانے بخدا و رسول داشته باشد در اصلاح سخن او باید
کوشید و محمل صحیح از برای آن پیدا باید نمود یا ازان قائل حل آن باید طلبید و اگر در حل آن
عاجز آید نصیحتش باید کرد و امر معروف و نهی منکر برفق اولی است که باجابت نزدیک است و
اگر مقصود اجابت نباشد تفضیح مطلوب بود امر دیگر است الله تعالی توفیق دهاد عجب تر آنکه
از مکتوب شریف مفهوم می شود که بعد از استماع کتابت فقیر ازان عزیز اشتباهی و انحرافے
در ملازمان شما نیز طاری شده بود مانا که انعکاسے باشد بایستی که بمظان اشتباه را ایشان خود
حل می کردند و برین فقیر نمی انداختند و تسکین فتنه می فرمودند از یاران دیگر چه گله نماید که
بعضے از ایشان باوجود قدرت دفع اشتباه خود را معاف داشتند و سکوت ورزیدند ع

ما زیاران چشم یاری داشتیم

قال نوشته اند که سیر مرادی و مریدی امری است که بوجدان صاحب آن سیر تعلق دارد
پس حجت و برهان بر اثبات آن طلبیدن گنجایش ندارد اینجا کس چه سخن کند که راه سخن بربستند
لاکن هر چیز را حجت و برهان باید هیچ چیزے بے حجت و برهان معقول و مقبول نمی افتد مرادان و
محبوبان خود [illegible] قوم همان کسانند که نخست ایشان را جذب می نمایند و بدرگاه می کشند
بعد ازان توفیق سیر و سلوک داده وصل می سازند که معنی مجذوب سالک است و مریدان
آنانکه ایشان را بعد از سلوک می کشند و ایشان را سالک مجذوب می گویند آیا این هم میباشد
که صاحب سیر مرادی بجای میرسد که در ارادت او بحق و قرب و وصول وے بجناب قدس وے
تعالے وساطت حضرت سید المرسلین و سلطان المحبوبین صلے الله علیه وسلم سقوط می پذیرد و
برمے افتد و در جمیع کمالات برابر سید المرسلین می باشد و به دعوے شرکت و همسری و برابری

می گشند وجامع کمالات ابراهیمی ومحمدی می گردد وصاحب این سیر هم بهره محمد رسول الله صلعم
می گردد می گوید که هم چنانکه آن حضرت مرید خداست بیواسطه من هم مرید خدا ام بیواسطه
اقول برین قول خدشه ها دارد می شود **خدشه اول** مرتبه مریدان ومرادان اگر بامعان
نظر دیده شود ازان واضح خواهد شد که تا آنکه مرتبه سلوک و جذب اطے کرده باین مقامات نرسد
مرید و مراد و مقامات ایشان را نتوان شناخت ۵

بس قصهٔ بلقیس و قصهٔ هدهد		کسے رسد که شناسای منطق الطیرست

مَنْ لَمْ يَذُقْ لَمْ يَدْرِ ع لذت می نشناسی بخدا تا نچشی ؛ در عوارف المعارف
تعریف مریدین مذکور است وَالسَّالِكُ الَّذِي تَدَارَكَهُ الْجَذْبَةُ هُوَ الَّذِي
كَانَتْ بِدَايَتُهُ الْمُجَاهَدَةُ وَالْمُكَابَدَةُ وَالْمُعَامَلَةُ بِالْإِخْلَاصِ وَالْوَفَاءِ بِالشُّرُوطِ
ثُمَّ أُخْرِجَ مِنْ وَهَجِ الْمُكَابَدَةِ إِلَى رَوْحِ الْحَالِ فَوَجَدَ الْعَسَلَ بَعْدَ الْعَلْقَمِ
وَتَرَوَّحَ بِنَسَمَاتِ الْفَضْلِ وَبَرَزَ مِنْ مَضِيقِ الْمُكَابَدَةِ إِلَى مُتَّسَعِ
المساهلة وأنس بنفحات القرب وفتح له باب من المشاهدة فوجد دواءه
وفاض وعاءه وصدرت منه كلمات الحكمة ومالت اليه القلوب
وتوالى عليه فتوح الغيب وصار ظاهره مسددا وباطنه مشاهدا
وصلح للجلوة وصار له في جلوته خلوة فيغلب ولا يغلب ويفترس ولا
يفترس يوهل مثل هذا للمشيخة لانه اخذ في طريق المحبين ودر تعریف
مرادین مسطورست المجذوب المتدارك بالسلوك يبادية الحق بالكشوف
وانوار اليقين ويرفع عن قلبه الحجب ويستنير بانوار المشاهدة وينشرح
وينفسح قلبه ويتجافى عن دار الغرور وينيب الى دار الخلود ثم يرتوي
عن بحر الحال ويتخلص من الاغلال والاعلال ويقول معلنا لا اعبد ربا لم اره
ثم يفيض من باطنه على ظاهره ويجري عليه صور المجاهدة والمعاملة من غير مكابدة

۵ کہ بجرس را مرزان شکستن ۱۲ ... علم ... ۱۲

آن روز که آتش محبت افروخت	عاشق روش سوز ز معشوق آموخت
از جانب دوست سر زد این سوز و گداز	تا در نگرفت شمع پروانه نسوخت

پس چنانکه مرید و مراد را سالکان راه در یافته همچنان سیر مرادی و مریدی امر نسبت که بوجدان
صاحب آن سیر تعلق دارد پس حجت و برهان برای اثبات آن طلبیدن گنجایش ندارد و درین امر راه
سخن بر بسته نیست اگر چه راه مراد صعب است و وصول این راه بجز محنت محال است فاما اگر ذوق
دارند چرا محنت نکشند و مقامات سلوک اطے نکنند و بمرتبه مریدی فایز نشوند تا این مقام سا بچشم
بصیرت بنگرند [۵۱] **خدشه دوم** برای هر چیز ضرورت حجت و برهان در محل نظر است در مرئیات
و ذوقیات که طفل سیرخوار هم ازان واقف باشد راه استدلال بر بسته اند بر اعمی تبیین انوار شمس
بهیچ حجت و دلیل نشاید و کسیکه مدت العمر شکر و نمک را نه چشیده شکل اول بدیهی الانتاج گرے
ازان نه کشاید **خدشه سیوم** تعریف مراد و مرید که بر نگاشته شد دران قصور است و [۵۲]
الامر ما اتیناه **خدشه چهارم** در تعریف مجذوب سالک لفظ نخست تحریر فرموده شد و درمیان
لفظ نخست و بیواسطه درین مقام فرقے نمی نماید پس این نادم شبهاے باشد که جابجا حضرت
معترض بر لفظ بیواسطه مرة بعد اولی و کرة بعد اخرے وارد نموده ه

وقت مردن دامن قاتل بدست آمد مرا	آخر عمر آرزوے دل بدست آمد مرا

اگر حضرت معترض معنی لفظ نخست را ندانند خود منقش می فرمود بار بار این اعتراض را اعاده

۵۱ حضرت معترض در اخبار الاخیار در ذکر حضرت شیخ عبد الوهاب متقی قادری شاذلی که استاد معترض بود می نویسند
عرض کرده شد که فنای وحدت چه باشد فرمودند که آن لذتی است به چشیدن تعلق دارد مطلوب حقیقی جمیع
عالمیان این لذت ادراک همان لذت است و هر کس که در عمر خود یکبار آن لذت چشید دیگر تا زنده است ذوق آن باقی است
انتهی پس چرا معترض کلام استاد خود را فراموش کند و چرا برآن حجت و برهان نه طلبد و چرا نه گوید که هیچ چیز بے حجت و برهان
معقول و مقبول نمی افتد سیر مرادی و مریدی همان مقام فنا است افسوس است که معترض کلام استاد خود را فراموش کرده اعتراض می کند
که راجع بسوی کلام استاد او است ۱۲ منه ۵۲ امر ان است و سخن همان است که من بیان کردم ۱۲

نمی گردد اندرین صورت تمامی اعتراضش راجع بسوی کلامش خواهد بود

چه بی دردانه امشب بردل یار می گفتم	که او کم می شنید از ناز و من بسیار می گفتم

خدشه پنجم حضرت معترض در تعریف مرادی فرماید بعد از آن توفیق سیر و سلوک داده واصل می سازند با آنکه اول گفته که نخست ایشان را بخود می کشد که بمعنی وصول است والا کلام صحیح نمی شود که معنی مجذوب سالک همین است که اول وصول است بعد از آن سیر و سلوک و سخن معترض رحمه الله که بعد از آن توفیق سیر داده واصل می سازند عکس آنست درین مقام بغایت ادب گزارش میرود که هرگاه حضرت معترض را به فن تصوف چنان ممارست نباشد که تعریف مراد و مرید صحیح بنگارند پس اینجا کس چه سخن کند که راه سخن بر بستند بجز آنکه گفته شود که سیر مرادی و مریدی امری است که بوجدان صاحب آن سیر تعلق دارد پس حجت و برهان بر اثبات آن طلبیدن گنجایش ندارد ؎

ای که شور محشر از بیباکیت هنگامه است	از خدا خطت برای ما سفارش نامه است

خدشه ششم هرگاه خود حضرت معترض در تعریف لفظ نخست زیب تحریر فرموده پس در سقوط وساطت کدام استحاله است اگر وساطت است پس نخست چرا تحریر ساخته فعلیه البیان

خدشه هفتم آنچه تحریر فرموده برمی افتد الخ هیچ جا از کلام حضرت مجدد یافته نمی شود کما بیناه

پرسید زمن کسی که معشوق تو کیست	گفتم که فلان کس است مقصود تو چیست
بنشست و بهای های بر من بگریست	کز دست چنین کسی چسان خواهی زیست

خدشه هشتم هرگاه معترض در معنی مرید نگاشته که بعد از سلوک می شند پس درین قول که آنحضرت مرید خدا است بیواسطه و مرید خدا ام بیواسطه اجتماع تنافیین است و ذهول است از معنی مرید ؎

جامی نمی روی که دل بدگمان ما	ما باز گشتن تو بصد جا نمی برد

قال وآنکه نوشته اند که کسی را که حق تعالی قوت قدسیه داده اگر در احوال و اوضاع صاحب آن سیر نیک ملاحظه نماید و فیوض و برکات و علوم و معارف الهی جل شانه که او بآن ممتاز است

مشاهده کنند تواند که حکم بسیر مرادی او نماید و هیچ محتاج بدلیل نشود سخن عجیبی است یعنی شما این قدر
ادراک و شعور ندارید که اوضاع و اقوال و جمال و کمال ما را ملاحظه نمائید و فیوض و برکات و
علوم و معارف ما را که بدان متفرد و ممتازیم مشاهده کنید و بسیر مرادی ما حکم کنید دیگر دلیل
چه حاجت است **اقول** ندانم که این چه اعتراض است و عجز و اصلان بارگاه مقربان درگاه
را که شناسد و کسیکه معنی مراد و مرید ندانسته باشد ازو توقع ادراک احوال و اوضاع سیر
مرادی کے می توان شد مولانا نظام الدین خاموش علیه الرحمة فرموده اند که چون علامه سید
شریف جرجانی به صحبت حضرت خواجه علاء الدین عطار عطر الله تربته رسیدند و آنحضرت ایشان
را قبول فرمودند ایشان از حضرت خواجه التماس نمودند که مرا صحبت باکسی فرمایند از اصحاب خود
که بواسطه صحبت وی اهلیت این مجلس حاصل کنم و مناسبتی با اهل این نسبت پیدا سازم حضرت
خواجه ایشان را به صحبت ما حواله کردند و سید بعد از فراغ درس می آمدند و پیش ما می نشستند
و سکوت می کردند روزی نشسته بودند و مراقبه کرده ناگاه بیخودی و بی طاقتی از ایشان
ظاهر شد چنانچه عمامه از سر ایشان افتاد ما برخاستیم و عمامه بر سر ایشان نهادیم چون به حال خود
آمدند سبب آن بیخودی پرسیدم گفتند عمرها بود که آرزوی آن داشتیم که یکساعت لوح مدرکه
من از نقوش علمیه پاک شود و زمانی دل من از اندیشه معلومات خود خلاص یابد درین ساعت
به برکت این صحبت آن معنی دست داد از غایت ذوق و لذت آن مرا بیخودی روی نمود
از من بی ادبی صادر شد

نقد حیات خواهی جان کن فدای جانان | کین است در ره عشق آئین مهربانان
مستان جام شوقش بر بوی لطف جامش | بر درگه جلالش آیند جان فشانان
از چشم بد نهانند از خویشتن نهان تر | عالم شده سمن بو از بوی آن نهانان
چون تیره روزگاری زان ره نشان چه جوئی | گر ره روی نشان جو از راه بی نشانان

قال اینجا آن سخن یاد می آید که یکبارے از همین یاران یکے بخدمت ایشان نوشته بود

که عجب است که با وجود این عظمت و جلالت و مرتبت کرامات[۱] از ایشان ظاهر نمی شود در جواب او
نوشتند کدام کرامت بالا تر از این معارف و حقایق باشد که ما بیان می کنیم و بر ما وارد می گردد که
دیگران را طاقت بیان آن نیست معجزه حضرت رسول الله نیز سخن بود که بمرتبه اعجاز رسیده
بود **اقول** این کلام هیچگونه محل اعتراض نیست که همچنان از بزرگان مروی است منقول است
که مولانا اصفهانی که در حدیث بے نظیر روزگار بوده بحضرت عزیزان خدا ے داد قدس
سره بر سبیل تعرض گفته که شما دعوے قطبی میکرده اید سلطان ما شاه بیگ خان می خواهد که بر
سر رافضی رود چند هزار زره و سلاح در کار است پیدا بکنید چون قطب هر چه خواهد می کند
حضرت عزیزان فرمودند که دعوی از درویشان درست است لیکن اگر بمنصب قطبی قانع باشیم
از فرعون و نمرود بدتر باشیم چه منظور این طائفه عالیه غیر از محبوب حقیقی نیست سه

چه منصب تعلق بود ای پسر	تعلق حجابت بود سر بسر	
تعلق حجاب است و بے حاصلی	چو پیوندها بگسلی واصلی	

پس از مجلس حضرت عزیزان بغضب برخواسته اند و مولانا ے مذکور دامن آن حضرت را
بر سبیل معذرت گرفته ایشان التفات بوی نه کرده متوجه مزار فائض الانوار حضرت خواجه
بهاء الحق والدین قدس سره شدند چون به پل علی سلیمان که در راه مزار آن حضرت است
رسیده اند فاتحه بروح پر فتوح ایشان خوانده برگشته اند فرمودند که هر دانشمندے را ولی
از اولیاء الله مربی است و هر ولی را نبی از انبیاء الله علیهم السلام مربی است چون مولانا اصفهانی
بر ما بے ادبی کرد متوجه شدیم که از اولیا کدامی ولی مربی این مولانا باشد معلوم ما شد که حضرت
خواجه بزرگ قدس سره مربی وے بوده اند چون بدینجا رسیدیم روح شریف حضرت خواجه
بزرگ پیشوا آمده فرمودند ما از ان مربی که بر شما بے ادبی کرده گزشتیم و از ینجا خبر یاد کرده

[۱] در رساله واردات علی مهائمی رحمه الله مذکور است مبتدی راغب کرامت است منتهی طالب استقامت ظهور کرامت مجز
استسلاع اہل حرمان شهود استقامت سراج معراج ارباب ایقان ۱۲

برگشتیم بعد ازان بیکماه نه کشیده که مولانای اصفهانی بعلت جذام مبتلا گشته بهمان علت هلاک
شده است فقط غرض از نقل این حکایت این است که از اولیاء الله اگر خواستگار کرامتے شوند
ضرور نیست که حسب تمنای شان ظاهر کرده شود اینجا آن سخن یاد مے آید که یکباری از یاران
یکے بخدمت حضرت خواجه بهاؤالدین نقشبند رحمه الله عرض کرد که عجب است که باوجود این
عظمت وجلالت ومرتبت کرامات از شما ظاهر نمی شود در جواب او فرمودند کدام کرامت بالا
تر ازین خواهد بود که باوجود چندین بار گناه بر روی زمین میتوانم رفت و زمین از بار گناه ما
غرق نمی شود وتحقیق مقام آن است که خرق عادات از لوازم ولایت نیست بعضے مردان
اولیاء الله اند و مقربان درگاه و خرق عادات ازیشان ظاهر نه شد چنانچه از اکثر اصحاب رسول الله
صلے الله علیه واله وسلم خرق عادات مروی نیست حالانکه عموما اصحاب از دیگر اولیاء الله افضل
اند پس معلوم شد که فضیلت بعضے اولیاء بر بعضے بکثرت خوارق نیست چه فضل عبارت است
از کثرت ثواب و خوارق در حظوظ است مناط ثواب نیست مگر عبادت و قرب الهی لهذا محدثین
کرامات اصحاب در مناقب ذکر نه کرده اند بلکه کرامات را بابے علیحده آورده اند بعد ذکر معجزات
خرق عادات در جوگیان هم می باشد این چنین حضرت مجدد رحمه الله فرموده صاحب
عوارف گفته که حق تعالے بعضے مردم را خوارق می دهد و دیگران را خوارق نمی دهد و اینها
افضل باشند از صاحب خوارق و خرق عادات کمتر است در مرتبه از ذکر قلبے بتجویدوے
وشیخ الاسلام خواجه عبدالله انصاری گفته که مراتب عارفان مطلق است بدریافت استعدادات
طالبان ومقامات اولیاء و فراست اهل ریاضت وگرسنگی مخصوص بدریافت صور واحوال
اشیاء که غائب از نظر او ست هرگاه که اکثر خلائق بدنیا مشغول اند و از خدا منقطع دلهای
شان بیشتر مائل است بسوی کشف احوال غائبان و این را بسیار عمده می دانند اینها
با کشف اهل عرفان و حقیقت کار ندارند و می گویند که اگر اینها از اهل الله می بودند از احوال
غیب خبردار بایستے چون این قدر خبر ندارند پس دیگر چه خواهند دریافت این چنین منافقان

درحق سید المرسلین صلی الله علیه وسلم می گفتند این سفیهان باین خیالات فاسده از برکات دوستان خدا محروم اند و نمی دانند که حق تعالی درباره دوستان خود غیرت دارد که او شان را بغیر خود مشغول نمی کند ه

من ندانم فاعلات و فاعلات — شعر می گویم به از آب حیات
قافیه اندیشم و دلدار من — گویدم مندیش جز دیدار من

حضرت مجدد رضی الله عنه از پیر خود روایت کرده اند که شیخ محی الدین عربی بعضی جا نوشته است که بعضی اولیا که ازانها کرامات بسیار ظاهر شده وقت رحلت آرزو کرده اند که کاش که ازما این قدر کرامت ظاهر نمی شد اگر کسے گوید که اگر خوارق شرط ولایت نباشد چگونه معلوم کرده شود که این ولی الله است حضرت مجدد رضی الله عنه ازین سخن دو جواب فرموده اند یکے آنکه معلوم کردن ولایت ولی چه ضرور هست ولایت نسبتے هست با خدا کسے ازان مطلع باشد یا نباشد اکثر اولیاء الله از ولایت خود اطلاع ندارند تا بدیگران چه رسد بعد مرگ ثمره آن خواهند دید احتیاج بخوارق مر انبیا را است که برای دعوت خلق اند ضرور است که بر خلق بنوت خود ظاهر کنند و باثبات رسانند اولیا دعوت می کنند بسوی شریعت پیغمبر خود معجزه برای دعوت او کافی است علما و فقها بظاهر شرع دعوت می کنند و اولیاء مریدان را اول بسوے بجا آوردن ظاهر شریعت دعوت می کنند پستر انهارا ذکر تعلیم می کنند و می فرمایند که اوقات خود به یاد الهی معمور کن تا که ذکر الهی مستولی شود و غیر خدا در دل تو خطور نکند و درین دعوت احتیاج کرامت نیست دوم آنکه مرید رشید هر ساعت و هر لحظه کرامت شیخ در ذات خود به تغیر احوال خود می بیند که دل مرده او را زنده کرده بمشاهده و مکاشفه سرافراز ساخته زنده کردن مرده نزد عوام عمده کار است و زنده نمودن روح و قلب نزد خواص معتبر است پس کرامت در نظر مرید موجود است و برای عوام درکار نیست در تحقیقات[۸۵۱] حضرت خواجه محمد پارسا رحمه الله مذکور است شیخ ابو القاسم گرگانی[۴۵۰] رحمة الله علیه گفته است که بر آب رفتن و در هوا پریدن و

واز غیب خبر دادن این هیچ کرامت نبود کرامات آن باشد که کسے را به تمامی عمر بجز اتباع فرمان
حرام نبرد واین عمادر انشا ید وآن دیگر ممکن باشد که از شیطان بود که شیاطین را نیز از غیب
خبر است وکسانے که ایشان را کاهن گویند از بسیار ہا خبر دہند وخبر ہای عجب بر ایشان برود
اگر بر شیر نتوانی رفتن باک مدار چون آن سگ غضب را که در سینه تست در زیر پاے زدی
ومقهور کردی بر شیر نشستی واگر از غیب خبر نتوانی دا دباک مدار چون عیب وغرور نفس خویشتن
بدانستی واز آفت وتلبیس وے آگاه شدی از غیب خبر یافتی واگر بر آب نتوانی رفت ودر ہوا نتوانی
پرید باک مدار چون بیرون از حس وخیال ترا مقامے پدید آید وبران برفتی در ہوا پریدی انتهی
تفصیل این بحث در مقدمه مذکور شد فارجع الیها وبرخی از کرامات حضرت مجدد رحمه الله نیز
مذکور شده مگر اصل این است ؎

ما برائے استقامت آمدیم	نے پئے کشف وکرامت آمدیم

قال آمدیم بمقصود که در امتیاز شما به بیان علوم ومعارف سخن نیست لیکن غایت آنچه ظاہر مے
گردد آن است که شما را عالم وفاضل وماہر ودانشور وسخندان دانیم بلکه عارف ومکاشف ہم گوئیم
اما آن را از کجا معلوم کنیم که شما بسیر مرادی بمرتبه رسیده اید که وساطت حضرت سید المرسلین و
سید کائنات صلی الله علیه وسلم درمیان شما وخدای عزوجل نمانده است تا آنکه ہم پیره وپیر ہای
آنحضرت شده اید این معنی لازم سیر مرادی نیست واحوال واوضاع وعلوم ومعارف
شما دلیل نیستند بر آن اقول ؎

پس از عمرے نگاہے گر به سویم کرد جا دارد	شهید زخم شمشیر تغافل اجر ہا دارد

اے برادر عدم علم مستلزم علم عدم نیست اگر حضرت را علم این معنی نیست که حضرت مجدد رحمه الله
بسیر مرادی رسیده اند پس ازین لازم نمی آید که فی الواقع باین درجه فائز نشده باشند
اگر کدامی بزرگ خدا رسیده ظاہر کند که از واہب العطایا اکتساب فیض وہبی می نماید که محض
بیواسطه است ضرورت انکار چیست آنچه حضرت باقی بالله قدس سره اثبات حضرت می فرمود

حضرت شیخ خود شاهد آن است و این چنین انکار نسبت به بیشتر اولیاء الله از علماے ظاهر قوم
شده درین محل احوال و اوضاع حسب دعوی خود پیش کردنی بود تا به دفع خلجان متوجه می
شدم سکوت در هیچ مواقع از داب مناظره روا است ۵

رحم می آید مرا بر بلبل آن بوستان	کز نزاکت هاے گل فریاد نتوانست کرد

حضرت خواجه محمد پارسا رحمه الله در فصل الخطاب می فرماید طائفه مشائخ اند که بجذبات عنایت
حق سبحانه سلوک راه دین و سیر بعالم الیقین حاصل کرده اند و از مکاشفات الطاف خداوندی
علوم لدنی یافته اند و در پرتو انوار تجلی صفات حق سبحانه بنیای حقایق و معانی و اسرار گشته اند
و بر احوال و مقامات و سلوک راه حق سبحانه و توفیق تمام یافته و از حضرت عزه سبحانه ولایت مشائخ
بدلالت و تربیت خلق و دعوة بحق عز و علا مامور گشته بعد از انکه عمری واعظ نفس خویش بوده
اند که عظ نفسک ثم عظ للناس والا فاستحیی منی و از واعظ الله سبحانه فی قلب کل مومن قبول
وعظ کرده و کمین گاه مکر و حیله نفس نگاه داشته بحکم فرمان بدعوة خلق مشغول شده اند و
خلق را از خرابات دنیا و خمر شهوات و مستی غفلات بحظائر قدس و مجلس انس و مقعد صدق و
شراب طهور و تجلی جمال ساقی وسقاهم ربهم میخوانند بحکم وذکرهم بایام الله و ایشان را از ذوق مشارب
مردان می چشانند و سلسله شوق و محبت در دل ایشان می جنبانند و بحسب عقل و شناخت
و ذوق و شوق هر طایفه از شریعت و طریقه و حقیقه بیان میکنند تا هر کس حظ و نصیب خویش
بقدر همت خویش بر می دارند که قد علم کل اناس مشربهم و اگر مرغ جانی که از آشیانه یحبهم طیران
کرده بر شبکه ارادت می افتد و بدانه یحبونه در دام بلا و عشق بند می شود آن شهباز بلند
پرواز را که سخت غریب و بدیع افتاده است در گریزگاه خلوتخانه میکنند و چشم هوائی
نفس او را ز مرادات دو جهانی می دوزند و بطعمه ذکر پرورش میدهند تا انگاه که آن وحشت
التفات بماسوای حق سبحانه از و منقطع شود و مقام انس حاصل کند و مستعد و مستحق آن
شود که نشیمن دست ملک اشارا الیها خلاصه آفرینش و خلیفه حق الله سبحانه و نایب و میراث

دار انبیا اند علیهم الصلوٰۃ والسلام که علماء امتی کانبیاء بنی اسرائیل دیده هرکس بر جمال و کمال ایشان نیفتد که در زیر قباب غیرهٔ حق متواری اند ؎

مردان ہرش زنده بجائے دگر اند	مرغان ہواش ز آسمانی دگر اند
منگر تو بدین دیده بدیشان کایشان	بیرون ز دو کون در جهانے دگر اند

خلق از ایشان همین سر ورشیں ببیند که از خویش قیاس احوال ایشان بر خویش و دیگران کنند و ایشان را واعظی از وا عظان یا عالمی از عالمان شمرند و ندانند لا قیاس الملائکة بالحدادین **قال** و با وجود کثرت علوم و معارف ایا متصور نیست که یک جا خطا واقع شود و عصمت مخصوص انبیاء است صلوٰۃ الله و سلامه علیه و خطا در کشف باتفاق ارباب کشف جائز است و ملا زمان که خطاها بر شیخ ابن عربی ثابت کرده اند از همین عالم است که با وجود این حقائق و معارف که شیخ دارد خطا کرده است **اقول** تحقیق مقام این است که اگر کشف و الهام مخالف حدیث احاد یا مخالف قیاسی باشد که جامع باشد شرائط قیاس را آنجا حدیث و قیاس را ترجیح باید داد و حکم باید کرد بخطاء کشف و این مسئله مجمع علیه است در میان سلف و خلف چرا که قول رسول الله صلے الله علیه وسلم حجتے قطعی است و احتمال کذب و نسیان در روایت ثقات ضعیف است و در کشف اولیاء خطا بیشتر واقع می شود و وقتے که در میان دو کشف اختلاف واقع می شود پس هر کدام که شرع موید او باشد او ولے تر است بقبول و اگر شرع از ان ساکت باشد پس صاحب هر دو کشف اگر یک شخص است پس کشف اخیر او اولے و مقبول است چرا که صوفی دائما در ترقی است پس صاحب کشف در زمان اخیر اقرب است بسوے خدای تعالے و اشبه است بانبیا و اگر صاحب کشف دو کس باشند پس کشف صاحب صحو اولی است از کشف صاحب سکر چرا که کلام سکران بسیار احتمال غلط دارد و اگر هر دو در صحو و سکر یکسان باشند پس کسیکه کشف او گاهی مخالف شرع نه شده باشد از کشف کسی بهتر است که نادرا کشف او مخالف شرع افتاده باشد و کسے را که نادرا مخالف شرع افتاده باشد کشف او بهتر است از کشف کسیکه غالبا مخالف افتاده باشد

واگر درین ہردو برابر اند پس ترجیح کشف کسے است کہ منزلت او اقرب است بخدائی تعالی این ہمہ
وجوہ قوت کشف اند و اگر ہردو کشف در قوت برابر باشند ترجیح بہ کثرت اصحاب کشف است
اگر یک کشف بر دہ کس منکشف شود و دیگر کشف بر یک مرد منکشف شدہ کشف دہ اولی
و مقبول است لیکن اگر واحد کشف مردے اقوی باشد کشف اقوے بہتر باشد از کشف
جماعت و حکم الہام ہمچو حکم کشف است علاوہ مرتبہ کشفہای مجدد الف ثانی رحمۃ اللہ علیہ دریافتنے
است کہ گاہے مخالف شرع نہ افتادہ بلکہ ہمیشہ شرع را مؤید است و بعضے چنان است کہ
شرع ازان ساکت است و این ہمہ امور بر کسے کہ در کلام او بنظر انصاف ببیند مخفی نماند و احتمال
خطا ہم متلازم خطا نیست و نہ ازین احتمال اطلاق خطا جائز است تا آنکہ خطا ثابت نکردہ شود
بالجملہ اگر از شیخ ابن عربی خطا ثابت کردہ شد ازان لازم نیاید کہ تمامی مکاشفات اولیاء اللہ
خطا باشد **قال** و آنکہ نوشتہ اند کہ حضرت خواجہ ما قدس سرہ در اوائل حال سیر این فقیر
را سیر مرادی مقرر فرمودہ بودند حضرت خواجہ اثبات شما بسیار می کردند و کسان واقف اند
بران بیشتر از ہمہ این فقیر اما اگر الآن در قید حیوۃ صوری می بودند یقین است کہ باین سخنان
از شما راضی نمی شدند و ہیچکس باین راضی نخواہد بود امیدواریم کہ شما ہم در باطن راضی
نخواہید بود واللہ اعلم عبارت در اوائل حال کسے را درین ورطہ می اندازد کہ گوید شاید
در اوائل حال نشانہاے این دریافتہ باشید بعد ازان حال متغیر شدہ باشید واللہ
یمحو الاحوال یمحو اللہ ما یشاء و یثبت مقصود شما خود آن است کہ در ابتداء حال این
حکم می کردند در انتہاء خود چہ خواہد بود مسلم سیر مرادی و مقام مرادان ابتداء و انتہاء شمارا
حاصل است اما آنکہ سیر مرادی این نتیجہ حضرت رسول اللہ علیہ وسلم این معاملہ دست داد
و ہمچنین در برابر افتادند کہ ایشان از میان ساقط شدند و واسطہ نماندند قبیح است
اقول حضرت شیخ خود این امر را تسلیم می سازند کہ حضرت خواجہ رحمہ اللہ اثبات حضرت
مجدد رحمہ اللہ بسیار می کردند و بسیار کسان ازان واقف اند و حضرت شیخ بہ نسبت

۱ الاحوال نیست کنندہ احوال است نیست می کند اللہ تعالے ہر چیزی را کہ خواہد و قرار دہد ہر چیزی را کہ خواہد ۱۲

دیگران زیادہ تر اطلاع دارند ۵

وَالفَضلُ مَا شَهِدَتْ بِهِ الاَعدَاءُ	وَاللّٰهِ قَد شَهِدَ العَدُوُّ بِفَضلِهِ

وظاہر است کہ ہرگاہ حضرت خواجہ رحمہ اللہ سیر حضرت مجدد رحمہ اللہ را سیر مرادی مقرر فرمودہ بودند آن اوائل حال بود پس باخرچہ رسد انچہ ایما شد کہ اگر الآن در قید حیوٰۃ صوری می بودند یقین است کہ باین سخنان راضی نمی شدند این محض خطا است حضرت خواجہ دریای معرفت بودند اگر شخصے کہ از فن تصوف بے بہرہ باشد بکلامی کلام معرفت راضی نباشد ازان لازم نے آید کہ عارف ہم نارضامندی ظاہر فرماید البتہ این خیالش حسب مزعوم وے خواہد بود انچہ قباحت سیر مرادی ذکر کردہ شد ہمان است کہ خود معترض بان قائل است و جذب مرادان رابیواسطہ می انکارد پس ہرگاہ حضرت معترض تعریف مجذوب سالک برنگاشتہ بود خیال این معنی کردنی بود کہ ازین تعریف مرادان را سقوط واسطہ می گردد و ہمان اعتراض کہ صد بار اعادہ نماید بر معترض عاید می شود پس اگر این کلام باعث نارضامندی حضرت خواجہ رحمۃ اللہ علیہ در سحتیلہ معترض رحمۃ اللہ علیہ مرتکز است پس بہ کمال ادب گذارش می کنم کہ اگر حضرت خواجہ رحمۃ اللہ علیہ الآن در قید حیوٰۃ صوری می بودند یقین است کہ باین سخنان از شما راضی نمی شدند و ہیچکس باین راضی نخواہد بود امید واریم کہ شما ہم در باطن ازین تعریف راضی نخواہید بود **قال** باز ہمان سخنان کہ مذکور شد پیش مے آید و مکرر مے شود **اقول** فی الواقع در مکتوب شیخ از بس تکرار واقع است تا آنکہ اگر مکررات را حذف کنند بر چند ورق بیش نخواہد بود اگرچہ بمجبوری فقیر حقیر را اتفاق تحریر بعض مضامین بہ تکرار مے افتد مگر مہما امکن بر مکررات

شیخ قلم مے زند ۵

گر بہ بندم لب بہ افغان سینہ روزن مے شود	من ہم از فریاد خود آزردہ مے گردم ولیک

قال ونوشتہ اند کہ اجتبا مخصوص نسبت بانبیا علیہم السلام وہمچنین باش کہ اگرچہ در آیات قرآنی اجتبا ہمہ جا نسبت بانبیاے واقع شدہ است قولہ تعالے وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَجْتَبِي مِن رُّسُلِهِ

مَن یَّشَآءُ فَاٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖ وبعد از ذکر انبیاء فرمودہ است اِجْتَبَاهُمْ وَهَدَاهُمْ اِلٰی صِرَاطٍ مُّسْتَقِیْمٍ و در وصف ابراہیم فرمودہ اِجْتَبَاهُ وَهَدَاهُ اِلٰی صِرَاطٍ مُّسْتَقِیْمٍ و حقیقت آن است کہ معنی اجتبا برگزیدن است و حق تعالیٰ برمے گزیند انبیاء را بے سابقہ کسب و سلوک و اولیاء را بہ کسب و ریاضت و اتباع انبیاء و اینجا آن اتباع نیست کہ در انبیاء است و این است تفسیر قول حق سبحانہ تعالیٰ اَللّٰهُ یَجْتَبِیْٓ اِلَیْهِ مَنْ یَّشَآءُ وَیَهْدِیْٓ اِلَیْهِ مَنْ یُّنِیْبُ پس وجہ مباہات نیست مگر عدم توسط چنانکہ ادعا کردہ اند **اقول** این کلام از سر تا سر مخدوش است و مبنی است بر عدم اطلاع کلام صوفیہ صافیہ قدس اللہ اسرارہم خدشہ **اول** آنچہ درین مقام حضرت مجدد علیہ الرحمہ تحریر فرمودہ از عوارف نقل می فرماید پس حضرت معترض را رجوع بکلام عوارف نمودنی بود بر ناقل تصحیح نقل است لاغیر۔ ۵

خواب نادیدن و صد خواب پریشان دیدن	طرفہ حالیست کہ عاشق شب ہجران دارد

در عوارف مذکور است وَیَجْمَعُ حَالَ الصُّوْفِیَّةِ شَیْئَانِ هُمَا وَصْفُ الصُّوْفِیَّةِ وَاِلَیْهِمَا الْاِشَارَةُ بِقَوْلِهٖ تَعَالٰی اَللّٰهُ یَجْتَبِیْٓ اِلَیْهِ مَنْ یَّشَآءُ وَیَهْدِیْٓ اِلَیْهِ مَنْ یُّنِیْبُ فَقَوْمٌ مِّنَ الصُّوْفِیَّةِ خُصُّوْا بِالْاِجْتِبَاءِ الصِّرْفِ وَقَوْمٌ مِّنْهُمْ خُصُّوْا بِالْهِدَایَةِ بِشَرْطِ تَقَدُّمِ الْاِنَابَةِ فَالْاِجْتِبَاءُ الْمَحْضُ غَیْرُ مُعَلَّلٍ بِکَسْبِ الْعَبْدِ هٰذَا حَالُ الْمَحْبُوْبِ الْمُرَادِ بِبَادِیَةِ الْحَقِّ بِمِنَحِهٖ وَمَوَاهِبِهٖ مِنْ غَیْرِ سَابِقَةِ کَسْبٍ مِّنْهُ یَسْبِقُ کُشُوْفُهٗ اِجْتِهَادَهٗ وَفِیْ هٰذَا اَخَذَ بِطَائِفَةٍ مِّنَ الصُّوْفِیَّةِ رُفِعَتِ الْحُجُبُ عَنْ قُلُوْبِهِمْ وَبَادَرَهُمْ سُطُوْعُ نُوْرِ الْیَقِیْنِ فَاَثَارَ نَاظِرُ الْحَالِ فِیْهِمْ شَهْوَةَ الْاِجْتِهَادِ وَالْاَعْمَالِ فَاَقْبَلُوْا عَلَی الْاَعْمَالِ بِاللَّذَاذَةِ وَالْعَیْشِ فِیْهَا قُرَّةُ اَعْیُنِهِمْ فَسَهَّلَ الْکَشْفُ عَلَیْهِمُ الْاِجْتِهَادَ قَالَ اَبُوْسَعِیْدِ الْخَرَّازُ اَهْلُ الْخَالِصَةِ الَّذِیْنَ هُمُ الْمُرَادُوْنَ اِجْتَبَاهُمْ مَوْلَاهُمْ وَاَکْمَلَ لَهُمُ النِّعْمَةَ وَهَیَّاَ لَهُمُ الْکَرَامَةَ فَاَسْقَطَ عَنْهُمْ حَرَکَاتِ الطَّلَبِ وَصَارَتْ حَرَکَاتُهُمْ فِی الْعَمَلِ وَالْخِدْمَةِ عَلَی الْاُلْفَةِ وَالذِّکْرِ وَالتَّنَعُّمِ بِمُنَاجَاتِهٖ وَالْاِنْفِرَادِ بِقُرْبِهٖ

اجتبا و ہدایت

وقال ابوسعيد الخراز المراد محمول في حاله معان على حركاته وسعيه في الخدمة مكفي مصون عن الشواهد والنواظر وهذا الذي قاله الشيخ ابوسعيد هو الذي اشتبه حقيقته على طائفة من الصوفية ولم يقولوا بالاكثار من النوافل وقد راوا جمعا من المشايخ قلت نوافلهم فظنوا ان ذلك حال مستمر على الاطلاق ولم يعلموا ان الذين تركوا النوافل واقتصروا على الفرائض كانت بداياتهم بدايات المريدين فلما وصلوا الى روح الحال وادركتهم الكشوف بعد الاجتهاد امتلؤا بالحال فطرحوا نوافل الاعمال فاما المرادون فتبقى عليهم الاعمال والنوافل وفيها قرة اعينهم وهذا اتم واكمل من الاول فهذا الذي اوضحناه احد طريقي الصوفية فاما الطريق الاخر طريق المريدين وهم الذين شرط لهم الانابة فقال الله تعالى ويهدي اليه من ينيب فطولبوا بالاجتهاد اولا قبل الكشوف قال الله تعالى والذين جاهدوا فينا لنهدينهم سبلنا يدرجهم الله تعالى في مدارج المكتسب بانواع الرياضات والمجاهدات وسهر الدياجر وظما الهواجر تتاجج فيهم نيران الطلب وتحتجب دونهم لوامع الارب يتقلبون في رمضاء الارادة ويتخلون عن كل مالوف وعادة وهي الانابة التي شرطها الحق سبحانه وتعالى لهم وجعل الهداية مقرونة بها وهذه الهداية انفا هداية خاصة لانها هداية اليه غير الهداية العامة التي هي الهدى الى امره ونهيه بمقتضى المعرفة الاولى وهذا حال السالك المحب المريد فكانت الانابة غير الهداية العامة فاثمرت هداية خاصة واهتدوا اليه بعد ان اهتدوا له بالمكابدات فيتخلصوا من مضيق العسر الى فضاء اليسر برزوا من وهج الاجتهاد الى روح الاحوال فمن اجتهادهم كشوفهم والمرادون سبق كشوفهم اجتهادهم

ازین تقریر ظاهر است که بعضے از صوفیه به اجتبا، صرف سرفراز باشند و بعض بهدایت خاص
باشند بشرطیکه انابت مقدم باشد اما طائفه اولے پس اجتبا، محض این طائفه علیه منوط به موهوب
الهی باشد ایشان را باصطلاح صوفیه محبوب مراد گویند که بدون سابقه کسب حق تعالے جل شانه
بر ایشان ظاهر شود و کشف ایشان بر اجتهاد مقدم باشد چنانچه بعض از اجلّه صوفیه چنان
یافته شدند که اولا بجذب الهی حجب از قلوب ایشان زائل شد و شعاع نور الیقین بر قلب ایشان
پرتوے انداخته تا آنکه سحاب عنایت تمامی بغمائر ایشان بارید و کرامات و بخشایش هاے
انواع و اقسام بے طلب بایشان بخشید پس ایشان توجه باعمال و اجتهاد نمودند اعمال ایشان
علت اجتبا نبوده است بلکه اجتبا مقدم باشد بر اعمال اما طائفه ثانی پس قرب ایشان بر کسب
و ریاضت و مجاهدهٔ نفس و بیداری شب و روزه و کم خوردنی منوط باشد این طائفه را سالک
محب مرید گویند مگر هدایتے که بایشان حاصل بود هدایت خاصه باشد نه عامه که هدایت بسوا امر بالمعروف و نهی عن المنکر
را گویند این انابت غیر هدایت عامه باشد به برکت این هدایت این طائفه از مضائق عسیر بر آمده
به فضاء یسیر طیران کنند و بحالات و مقامات فائز گردند خدشه دوم آنچه اجتبا را اولیاء الله
منحصر در کسب و ریاضت گفته شد سخن بے دلیل است که بمقابله کلام شیخ الشیوخ بجوے نه
ارزد اگر درین باب اولیاء الله را با انبیا مشارکت باشد هیچ محذورے لازم نیاید و این را
تفسیر قول حق سبحانه تعالے یجتبی الیه من یشاء ویهدی الیه من ینیب دالست ببدیهات
درین آیة یجتبی الیه من یشاء را با معان نظر دیدنی است یعنی این است حق تعالے اجتبا می
کند هر کرا مے خواهد یعنی بدون سعی او بر گزیده می کند و هدایت می کند کسے را که رجوع می آرد
جذب مطلق که عبارت است از اجتبا چنانچه انبیا را مے باشد به سبب مناسبت با مبداء
فیاض اولیا را هم دست می دهد لیکن بعد حصول مناسبت تام با حق تعالے چرا که مانع از جذب
مطلق عدم مناسبت بود و آن بمناسبت متبدل باشد پس معلوم شد که صوفی چون بسیر
مریدی واصل شود و دیگر منازل طے کرده بمقام محبوبیت رسد و بمتابعت رسول خدا صلے الله

علیہ وسلم محبوب خدا گردد درین وقت اجتباء او بہ نیابت موقوف نباشد پس انسان آنچہ ترقیات اورا خواہد شد بسیر مرادی خواہد شد مرآدرومی از شیخ تاج الدین روایت کردہ کہ گفت گاہ باشد کہ حق تعالے جذب کند بندہ رابسوی خود وہیچ استادی رابروی نگزارد وآنحسن پرسیدند کہ مرشد تو کیست فرمود پیش ازین عبدالسلام بن شیخ شبود اکنون دہ در دریاست وپنج درآسمان است وپنج درزمین است از شیخ پرسیدہ شد کہ مرشد تو کیست گفت پیش ازین حماد دباس بود اکنون از دو دریامی خورم دریاے نبوت ودریاے فتوت خدشہ سیوم وجہ مباہات صرف عدم توسط نیست بلکہ تمامی احوال سیر مرادی کہ بمقام خود مذکور است موجب ہزاران مباہات است ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيْهِ مَنْ يَّشَاءُ قال قولکم وصول فیوض سالک را بتوسط وحیلولت خیر البشر تا زمانے است کہ حقیقت سالک بحقیقت محمدی کہ جامع جمیع حقایق است وآنرا حقیقۃ الحقایق گویند منطبق نگشتہ است وبہ آن متحد نشدہ است وچون بکمال متابعت بلکہ بہ محض فضل این حقیقت را بآن حقیقت اتحادی حاصل گشت توسط برخاست چہ توسط حیلولت در مغایرت است انتہی اتحاد حقیقت سالک باحقیقت محمدی کہ حقیقت الحقائق است چہ معنی دارد وچہ صورت دارد این سخن از مقام ادب وانصاف دوراست وگستاخی صریح وگزاف فضیح وباقطع نظر از حکم عقل کہ اتحاد جزئیکے شدن آنہا ہرچند جزء وکل وجزئی وکلی باشند از محالات است لازم می آید کہ حقیقت ہر سالکے کہ باین مرتبہ ومقام رسد حقیقۃ الحقائق گردد وذلک ظاہر البطلان پس اگر از اہل حقیقت کسے این اطلاق کردہ باشد وحکم باتحاد نمودہ معنیش فنائے آن در دو غلبت از خود در حضور وے خواہد بود بجہت کمال متابعت وغلبہ محبت چنانکہ فنا فی الشیخ می گویند وخود تمام عالم وپیر جملہ بنی آدم ووجہ تمام کائنات وقبلہ موجودات اوست علیہ افضل الصلوۃ واکمل التحیات ہمچنانکہ اتحاد بذات مطلق الہی راتفسیر کردہ اند باستغراق درہستی حق کذا فی النفحات وچون اتحاد اعتبارے وحکمی است با مغایرت حقیقی ولفس الامرے منافات نخواہد

داشت و منافی وساطت و حیلولت نخواہد بود و خود تعین و تشخیص حقیقت سالک و جزئیت او باقی است چنانچہ اہل فنا در توحید میگویند ۵

تو او نہ شوی و لے اگر جہد کنی	جای برسی کز تو توئی برخیزد

یعنی ان توئی و دوئی کہ پیش از فنا و گم شدن در وے بود بلکہ ہمین گم شدن و فانی گشتن در وے قرب و وصول بحق است بوساطت وی پس این اتحاد و انطباق کہ حاصل گشتہ است عین توسط است اگرچہ این واصل بجہت غلبۂ بیخودی و فنا دریافت این وساطت نمی تواند کرد حقیقت محمدی را عارفان واسطہ می دانند و می یابند در وجودات تمام اشیاء و صفات و کمالات از جواہر و اعراض کہ وصول بحق و شہود وے نیز ازان جملہ است چہ آنہا کہ بآن حقیقت رسیدہ و در وے فانی گشتہ و حکم اتحاد گرفتہ وجہ غیر آن بلکہ توسط نسبت لطائفہ او وے و دریافت ان انسب و اقرب و اظہر باشد و این سخن دقیق است **اقول** این کلام از سر تا پا از عدم تتبع کلام قوم ناشی است اگر حضرت شیخ بہ کتب قوم رجوع می آورد البتہ تقریر حضرت مجدد رحمہ اللہ بہ فہم عالیش می رسید درین مقام از حضرت معترض بسبب عدم مزاولت کتب تصوف بیشتر خطاہا سر زدہ کہ ذکرش باعث تطویل است فاما بطور انموذج بر چندامور اکتفا مے رود **امر اول** درین مقام اتحاد بمعنی یکے شدن جزو کل و جزئی و کلی نیست بلکہ در اصطلاح متصوفین اَلْاِتِّحَادُ هُوَ شُهُوْدُ الْوَاحِدِ الْحَقِّ سُبْحَانَهُ الَّذِیْ الْکُلُّ بِهٖ مَوْجُوْدٌ فَالْحَقُّ سُبْحَانَهٗ

۵ اتحاد شہود واحد حق است کہ کل بوی موجود است پس حق سبحانہ متحد مے شود با وے کل باین حیثیت کہ کل شے بوے موجود است و معدوم بنفسہ است نہ ازین حیثیت کہ برائے او وجود خاص است کہ با وے متحد شدہ کہ این محال است و بعضے گفتہ اند اتحاد ظہور سلطان حق است بر بندہ باین حیثیت کہ او را از تصرف باز دارد و قایم مقام او شود و این اشارہ است بسوی حدیث صحیح کہ بطور حکایت است از اللہ تعالے من گوش او میم و چشم او یم و ہرگاہ سلطان حق بر بندہ باین طور ظاہر شود کہ او را از تصرف باز دارد و قائم مقام او گردد ملاحظہ شود در حسن ظہور صفات و افعال از بندہ و ان فی الحقیقت از خدا تعالی است کہ در بندہ بصفات ذاتیہ خود متصرف است چنانچہ در حدیث کنت لہ سمعا و بصرا وارد است ۱۲

يَتَّحِدُ بِهِ الْكُلُّ مِنْ حَيْثُ كَوْنِ كُلِّ شَيْءٍ مَوْجُودًا بِهِ مَعْدُومًا بِنَفْسِهِ لَا مِنْ حَيْثُ
اَنَّ لَهُ وُجُودًا خَاصًّا اتَّحَدَ بِهِ فَاِنَّهُ مُحَالٌ وَقَالَ بَعْضُهُمُ الْاِتِّحَادُ هُوَ ظُهُوْرُ
سُلْطَانِ الْحَقِّ عَزَّ وَعَلَا عَلَى الْعَبْدِ بِحَيْثُ يَعْزِلُهُ عَنِ التَّصَرُّفِ وَيَنُوْبُ مَنَابَهُ
وَهُوَ اِشَارَةٌ اِلٰى مَعْنَى الْحَدِيْثِ الصَّحِيْحِ حِكَايَةً عَنِ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ كُنْتُ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ
وَاِذَا ظَهَرَ سُلْطَانُ الْحَقِّ عَزَّ وَجَلَّ عَلَى الْعَبْدِ بِحَيْثُ يَعْزِلُهُ عَنِ التَّصَرُّفِ وَيَنُوْبُ
مَنَابَهُ يُرٰى فِي الْحِسِّ ظُهُوْرُ الصِّفَاتِ وَالْاَفْعَالِ مِنَ الْعَبْدِ وَهِيَ فِي الْحَقِيْقَةِ لِمَوْلَاهُ
عَزَّ وَجَلَّ الْمُتَصَرِّفِ بِصِفَاتِهِ الذَّاتِيَّةِ فِي الْعَبْدِ عَلٰى مَا وَرَدَ فِيْهِ كُنْتُ لَهُ سَمْعًا وَبَصَرًا
چنانچہ حضرت خواجہ پارسا علیہ الرحمہ در فصل الخطاب افادہ فرمودہ پس این چنین اتحاد را
از ادب و انصاف دور دانستن یا گستاخی و کفر او شمردن علامت کم فہمی است۔ امر دوم حقیقت
محمدی در اصطلاح صوفیہ فِي الذَّاتِ اِسْمُ التَّعَيُّنِ الْاَوَّلِ وَهُوَ الْاِسْمُ الْاَعْظَمُ كَمَا فِي مُصْطَلَحَاتِ
حضرت مجدد رحمہ اللہ در رسالہ مکاشفات غیبیہ مے فرماید باید دانست کہ قابلیت اولی
کہ معبر بحقیقت محمدی است علیہ الصلوٰۃ والسلام والتحیہ قابلیت ذات است مر اعتبار علمی را
کہ متعلق شود بر سبیل اجمال بآن ہمہ کمالات کہ در شان کلام بلکہ در قرآن مجید تفصیل یافتہ و
این قابلیت رب محمد است علیہ الصلوٰۃ والسلام و تواند بود کہ کلام بعض صوفیہ کہ فرمودہ
اند کہ رب آن علیہ الصلوٰۃ والسلام شان العلم است راجع بہمین معنی باشد و باعتبار این
قابلیت اولا بافادہ نسبت او تعالیٰ متحقق گشت و ارباب متابعان کمل او کہ بر قدم
وے اند علیہ الصلوٰۃ والسلام اولا و علیہم ثانیا قابلیات اعتبار مذکور ند کہ کالاجزا اند مر این قابلیت
جامعہ را و ارباب انبیا اولے العزم وغیرہم من الانبیاء والرسل غیر از پیغمبر ما علیہ وعلیہم
الصلوٰۃ والتسلیمات قابلیت ذات است مر اتصاف جمیع صفات را علی سبیل الاجمال
و ہمین قابلیت بہ بعض اعتبارات متبعض شدہ حقایق متعددہ ایشان گشتہ علی تفاوت در
درجاتہم و جماعہ کہ بر قدم ایشان اند ازین مقدم بہرہ دارند لیکن حقایق ایشان سائر صفات اند

که در تحت همین قابلیت اخیره واقع شده اند و این قابلیت برزخیست میان ذات و صفات
او جل شانه و قابلیت اولی برزخ است میان ذات و شیونات ذاتیه و میان آن قابلیات
که کالاجزا اند مر آن قابلیت را و برزخ چون حکم جهتین خود می گردد لاجرم در قابلیت اخیره حکم
حجابیت پیدا شد چه جهت اخیر وصفاتند که زاید اند بر ذات و موجود اند بوجود زاید بر ذات
کما هو مقرر عند علماء اهل الحق شکر الله تعالی سعیهم و الحق همچنین است و لا معنی للحجاب الزائد علی
الشئ و قابلیت اولی چون جهت تحتانیه او قابلیات اند که زائد نیستند بر ذات الا بالاعتبار
المحض پس انصباغ آن قابلیت ازان جهت موجب حجابیت نباشد آری اینجا هم حجاب علمی پیدا
شد بخلاف در صورت اولی که حجاب عینی و خارجی است لیکن باید دانست که رفع حجاب علمی
ممکن هست بلکه واقع است و رفع حجاب خارجی ممکن نیست فَمِنْ هٰهُنَا وَقَعَ التَّرَقِّیَاتُ
لِلْکُمَّلِ اَبَدًا وَالْعُرُوْجَاتُ لَهُمْ مِنْ اَرْبَابِهِمْ اِلٰی رَبِّ الْاَرْبَابِ فَلَاجَرَمَ یَکُوْنُ التَّجَلِّی الذَّاتِی
مَخْصُوْصًا بِهٖ وَبِمُتَابِعِیْهِ عَلَیْهِ وَعَلَیْهِمُ الصَّلٰوۃُ وَالتَّحِیَّاتُ وَیَکُوْنُ شُهُوْدُهُمْ بِلَا حِجَابٍ فَتَأَمَّلْ
و در جناب صفات که قابلیات اند عروج از ظلال و ارباب خود ممکن نیست چه این حجاب مرتفع
نمی شود و تا عروج ممکن باشد کما مر و بعضی از صوفیه که حقیقت محمدی را علیه الصلوة والسلام
قابلیت اتصاف ذات بجمع الصفات علی سبیل الاجمال گمان کرده اند منشا این گمان آنست
که اجماعه در خانه صفات اند و ازان مقام بهره دارند و قابلیت آن مقام قابلیت مذکوره
است کما مر پس بضرورت آن مقام عالی را بآن سرور نسبت کرده اند الحق فاذکروا اولا والله سبحانه
اعلم وَهُوَ یَهْدِی السَّبِیْلَ و همچنین است حکم الیشان باآنکه این قابلیت فوق شیونات است
و شیونات را در تحت او اثبات نموده اند آن شیونات نیستند بلکه صفات اند که در تحت آن
قابلیت اند و چون نظر آن طائفه ازان خانه نگذشته است صفات را شیونات دانسته اند و
ازین جهت زیادتی صفات را هم منکر آمده بلکه شیونات عین ذات اند و صفات زاید بر ذات اند
انتهی چون فرق میان شیون و صفات امری نیست که بجز رجوع بعلم تصوف یا محنت بحث

مشایخ نقشبندیه میسر میتوان شد لهذا ذکرش خالی از فائده نیست حضرت مجدد رحمه الله در
رساله معارف لدنیه می فرماید حق سبحانه وتعالی شیون ذاتیه خود را که عین ذات اویند در
خارج در مرتبه واحدیه جدا جدا دانسته است وچون علم مقتضی تمیز است آن شیونات در خانه علم
تمیز پیدا کردند وهر شانی مقتضی تمیز خاص وتشخیص علاحده گشت واین شیونات متمایزه در
علم ممکنات یافتند چه ممکن آنست که وجود وعدم در وے متساوی باشد ودر ایشان همچنین
است زیرا که اینها برازخ اند بین الوجود والعدم بنسبت بذات خویش نه بوجود دارند چه
شیون در خارج عین ذات اند وبنسبت به تمیز وتشخیص او نه بعدم دارند چه تمیز وجود بعدم است وبضدها تتبین الاشیاء
واین صور علمیه اصلا در خارج وجود ندارند وازخانه علم نه برآمده اند بلکه حق سبحانه وتعالی با آثار واحکام ایشان
در خارج ظاهر است پس این صور در علم باشند واحکام آثار ایشان در خارج لیکن این آثار واحکام در خارج
عین ذات اند زیرا که در خارج جز احدیت مجرده نیست لَمُطْلَقُ الظُّهُوْرِ عَلَيْنَا لِلْوُجُوْدِ مُطْلَقُ الظُّهُوْرِ حُکْمًا لِلْاَشْيَاءِ
وانکه می نماید که این صور نیز در خانه چند توهمی است محض وتصوریست واهی کَمَا يَشْهَدُ
بِهٖ ذَوْقُ اَرْبَابِ الْکَشْفِ وَالْعِرْفَانِ ومنشاء این توهم آنست که حق سبحانه وتعالی بقدرت
کامله خود این صور علمیه را بظاهر وجود بنسبت مجهول الکیفیت بخشید وخلق عبارت از ایجاد آن نسبت است
آن نسبت نمایندگی در خارج شد چنانکه صورت شخصے را بنسبتے با آئینه که محاذی اوست پیدا می شود
که سبب نمایندگی آن صور در آئینه می گردد وآئینه همچنان بر بیرنگی وصفائی خود است فهو
سُبْحَانَهُ الْاٰنَ کَمَا کَانَ فِی الْاَزَلِ وَلَاشَیْءَ مَعَهُ اصلا شیون در علم غیر از تمایز از یکدگر رنگ دیگر
قبول نکرده اند وانچه در خارج سوائے تمایز ایشان ظاهر است از احکام ولوازم خارجیه ایشان است
ولهذا سالک چون بعین ثابت خود میرسد وآن عین ثابته برو منکشف می شود از اشکال
خارجیه هیچ چیز در وی نمی یابد وغیر از شئ متمیز چیز دیگر بروے ظاهر نمی شود واگر ورائے تمیز رنگے
دیگر میداشت ظاهر میداشت وانبساطے که می نماید بواسطه اشتمال اوست بر شیونات
متعدده وکرویه بواسطه آنست که شکل طبیعی بسیط کرویست امر سیوم در معارف لدنیه

مذکور است فنا عبارت از نسیان ما دون حق است سبحانہ بواسطہ استیلاء شہود ہستی او جل ذکرہ بیانش آنست کہ روح انسانی مَعَ مَا یتضمّنہ مِن الامر انیب مِنَ السّر والخفی واخفی پیش از تعلق بہ بدن بصنائع خود جل سلطانہ علمی داشت ونحوے از توجہ بانجناب قدس ورا متحقق بود وچون در نہاد او استعداد ترقیات نہادہ بودند وظہور آن استعدادات منوط بود بہ تعلق بہ بدن عنصری لاجرم اولا او را صفت تعشق ومحبت عطا فرمودند وروے او را ثانیا باین پیکر ہیولانی گردانیدند وارتباط حبی بروجہ کمال درانیہا پیدا آوردند پس روح بواسطہ این تعلق حبی بسبب کمال لطافت خویش خود را درین محبوب ظلمانی گم ساخت ووجود خود را با توابع آن وروے فانی گردانید لہذا بسیاری از عقلا خود را غیر از جسد نمی انکارند وورائے جسد امرے دیگر اثبات وحضرت حق سبحانہ کہ ارحم الرحمین است از کمال رحمت خویش بالسنۂ انبیاء کہ رحمت ہائے عوالم صلوٰۃ اللہ تعالیٰ وتسلیماتہ علی جمیعہم عموما وعلیٰ افضلہم وخاتمہم خصوصا ایشان را بہ جناب قدس خود دعوت فرمود واز ان تعلق ظلمانی منع نمود وقال اللہ سبحانہ قل اللہ ثم ذرہم ہر کسے را سعادت ازلی درکار گشت رجوع قہقری نمود ووداع مودت عالم سفلی کرد وروے بعالم علوی آورد وساعت فساعت محبت قدیم غلبہ کرد ودوستی حادث روی بزوال آورد تا انکہ نسیان تام نسبت باین محبوب ظلمانی میسر شد واثرے از محبت او نماند آین زمان فناء جسدی متحقق گشت واز دو خطوہ کہ درین راہ اعتبار نمودہ اند کہ خطوتان وقد وصلت یک خطوہ بانجام رسانید بعد ازان اگر بمحض فضل ایزدی جل سلطانہ ترقی ازان مقام واقع شود شروع مے افتد در نسیان وجود نفس روح وتوابع وجودی او وانا فانا این نسیان ازدیاد مے پیدا می کند تا انکہ خود را ابتمام منسے می گرداند وجز شہود حضرت واجب الوجود جل جلالہ ہیچ نمے ماند این نسیان معبر بفناء روحی است کہ خطوہ دویم است ازان دو خطوہ مقصود از فرود آمدن بعالم سفلی تحصیل این قسم اخیر فنا بود وبدون این دولت میسر نمی شد الاشتراک الغامض

فی ذلك خیر مخفی علی کمل اهل الله وذلك السر هو ان الروح لا بد له نسیان نفسه من شدة المحبة وکمال المودة مع الغیر والصحبة کما تکون غیبتها فی الشهادة لا یکون فی الغیب مثلها فاکتسب فی اشهاد ه کمال المحبة المفضی لنفس الروح اولا ثم اعمل فی الغیب بفناء نفسه ثانیا وهذا سر غامض لا یعرفه الا الاکابر من العرفاء بقی القلب المعبر بالحقیقة الجامعة وهو تابع للروح فلما ارتقی من مکانه الی مکان الروح حصل له هذه النسبة بتبعیة الروح وفناء بفنائه

واما النفس پس تزکیه او برسیدن است در مقام قلب بعد از ارتفاع قلب بمقام روح وصاحب عوارف که شیخ الشیوخ است نسیان مذکوره را در ماده نفس اثبات نمی کند وکمال طهارت او را خبر وصول بمقام قلب نمی گوید اما این ضعیف می گوید که نسیان مذکور در ماده نفس نیز متحقق می شود لیکن بعد از ارتفاع نفس از مقام قلب بمقام روح پس نفس را هم فنا متحقق می شود چنانکه قلب را این نفس است که بعد از حصول اطمینان رجوع برب خود کرده است واز مقام قلب بقلب تنهب پیوسته وراضی مرضی گشته حق سبحانه وتعالی در شان او می فرماید یا ایتها النفس المطمئنة ارجعی الی ربك راضیة مرضیة تا رسیدن او در مقام قلب است که شیخ الشیوخ از ان خبر داده است واز اطمئنه نامیده است نسیان مذکور در حق او مفقود است بلکه اسم اطمینان نیز دران موطن او را نمی شاید مرکبی شده است اما تا با طمینان نه پیوسته است مقام قلب موطن قلب است اطمینان ضد اوست پس خروج از ان مقام شرط اطمینان باشد فهم هر کس اینجا نرسد ذلك فضل الله یؤتیه من یشاء والله ذو الفضل العظیم ما معامله که با قالب است سوای اعمال جوارح که شریعت مصطفویه علیه وعلی آله الصلوة والسلام والتحیة بآن ناطق است از دائره ولایت معروفه خارج است واز هر دو طریق جذبه وسلوک بیرون است زیرا که ورای تصفیه قلب وتزکیه نفس است و اطلاع نداده بر علوم و معارف المقام مگر اقل قلیل را از اکابر اولیاء الله وچون هیچکس درین باب

به تفصیل سخن نه رانده است و در کلام ربانی و احادیث نبوی اگرچه مذکور است اما باشارت
و رموز است این ضعیف نیز درین اوراق از آن مقوله سخن نمی راند[۱] و اقتصار بر مراتب افنیه
مرتبه ولایت معروفه می نماید اگر در ثانی الحال در مستعدان فهم این سخن دریافت باندازه دریافت
خود و فهم مستعدان درین باب خواهد راند انشاء الله تعالی و هو سبحانه الموفق للصواب باید دانست
که لازم نیست که هر کرا فناء روحی میسر شود فناء قلبی هم میسر شود این قدر هست که قلب را میلے
بجانب روح که در رنگ پدر است مر او را پیدا می شود و اعراض از نفس که در رنگ مادر است او را
حاصل می گردد و اگر این میل وے غلبه کند و تمام او را بجانب پدر بکشد و بمقام او رساند
آنزمان بصفت پدر که فناست متحقق می شود و هم چنین است حال نفس که فناء روحی و قلبی مستلزم
فناء او نیستند غایة ما فی الباب نفس را بجانب پسر که قلب است میلے و کششے پیدا می گردد و اگر
این میل غلبه کند و بمرتبه پسر باز که بمقام پدر صالح رسیده است برساند ناچار بصفت پسر که
متخلق بخلق پدر است متصف گردد و فنائے حاصل کند و مراتب سه گانه که فوق روح‌اند همین
حال دارند که فناء روح مستلزم فناء آنها نیست آرے در وقت هبوط روح آن مراتب سه گانه
کلاً و بعضاً بمرافقت روح هبوط کرده باشند و غلبه محبت روح در اینها سرایت کرده باشد
بمرتبه نسیان نفس اینها رسانیده بود می شاید که در وقت رجوع قهقری فناء بنسبت بایشان
کلاً و بعضاً راه یابد و در رنگ روح خالی گردند پوشیده نماند که رفع خواطر از قلب بالکلیه علامت

---

[۱] گروهے را اندرین معنی غلطی افتاده است و پندارند که این فنا بمعنی فقد ذات و نیست گشتن شخص است و این بقا آنکه بقاء حق به
بنده پیوندد و این هر دو محال است و اندر هندوستان مردے دیدم که مدعی بود بتفسیر و تذکیر و علم با من اندرین مناظره کرد چون
نگاه کردم وے خود فنا را نمی شناخت و بقا را نمی دانست و قدیم را از محدث فرق نمی دانست کردن و از جهال این طایفه بسیار
اند که فناء کلیت روا میدارند و این مکابره عیان بود که هرگز فناء اجزا طینتی و انقطاع آن روا نباشد مر این مخطیان جهلا را میگویم که
بدین فنا چه میخواهند اگر گویند فناء عین محال بود و اگر گویند فناء وصف روا داریم فناء صفتی ببقاء صفتی دیگر که حواله هر دو صفت
به بنده باشد و محال باشد که کسے بصفت غیری قایم باشد ۱۲ کشف المحجوب ۱۲

نسیان اوست ہر ماورای حق سبحانه زیرا که خطرهٔ قلبی عبارت از حصول شئی است از اشیاء و
خطور آنست در خاطر ابتدا او ندکرا و حصول و خطور نفس علم است و چون خطره بالکل منفی شد تا
بحدے اگر به تکلف بیارند نیاید و اگر یادش بدهند یادش نیاید پس علم بالکلیه زایل گشت و زوال
علم همان نسیان است که در فنا معتبر است انیست نهایته مقام فنا از مشایخ هیچ کس باین تفصیل
درین مقام سخن نکرده است و پیش از نسیان ماورای حق سبحانه از فنا تعبیر نه نموده و هنوز گنجایش
نیست سخن بسیار است اگر توفیق خداوندی جل سلطانه مدد فرمود ازین هم به تفصیل تر سخن خواهد
کرد که این مقام محل غلط طلاب است والله سبحانه اعلم بالصواب گاه باشد که نظر سالک بر عالم ارواح
افتد و آن عالم را بواسطه مناسبت بمرتبه وجوب اگرچه آن مناسبت بحسب صورت باشد حق مے
انگارد و شهود آن عالم را شهود حق جل سلطانه تصور می نماید بآن محظوظ و متلذذ مے گردد و چون
عالم ارواح را بعالم اجساد نحوی از تعلق حاصل است شهود آن عالم را درین عالم شهود وحدت
در کثرت می داند و حکم باحاطه ذاتیت و معیت ذاتیت می کند و باین تخیلات راه ترقی و وصول
مطلوب حقیقی بر سالک مسدود می گردد و احسرتا اگر او را ازین مرتبه بگذرانند و از باطل بحق
بعضے از مشایخ درین مقام سی سال روح را بخدائی پرستیدند و چون از ان مقام گذرانیدند
شناعته از ادانستند امر چهارم عبارت حضرات این است اگر پرسند که اتحاد چیست گو
استغراق در هستی حق انتهی این کلام نهایت مختصر و لطیف است مگر مراد از ان همان معنی فنا
است که مذکور شد و این فنا منافی وساطت و حیلولت است وَلَوْ کَانَ الْاِتِّحَادُ اِعْتِبَارِیًّا

امر پنجم آنچه قول اهل فنا مذکور شد

تو او نه شوی و لے اگر جهد کنی	جای برسی کز تو دوئی برخیزد

پس هرگاه توئی و دوئی که پیش از فنا گم شدن در و بود زائل شده پس لا محاله این
معنی منافی وساطت و حیلولت خواهد بود چه وساطت و حیلولت مقتضی دوئی است
فَاِنَّ الْوَاسِطَةَ لَا تَکُوْنُ بَیْنَ الذَّاتِ وَنَفْسِهَا پس این صریح اعتراف است بقول حضرت

ک
واهم
اتحاد
اعتباری
وهمی
یا نظر
کے
و پیدا بواسطه
شے باشد ریخ
ورت و نفس
ورت ۲

مجدد رحمۃ اللہ علیہ سے

دیگر کسے نے درمیان من عاشق دیرینہ ام	نقاش ہر نقشم عیان من عاشق دیرینہ ام
من آفتابم ہم ضیا من عاشق دیرینہ ام	من ہم زمینم ہم سما من باتو ہستم جملہ جا

امر ششم اتحاد و انطباق را عین توسط گفتن معنی محصلی ندارد و این عینیت نہ باعتبار ذات است نہ مفہوم **امر ہفتم** ہر گاہ معنی حقیقت محمدی بیان کردہ شد پس ادعاے این امر کہ حقیقت محمدی را عارفان واسطہ می دانند محمول است بر عدم فہم معنی حقیقت محمدی و انتساب غلط بسوے عارفان مع انہم بریئون عن ہذا الانتساب و این معنی ظاہر است کہ حقیقت محمدی بمعنی مذکور نزد عارفان چگونہ واسطہ در وجودات تمام اشیاء و صفات و کمالات از جواہر و اعراض کہ وصول بحق و شہود وے نیز از ان جملہ است خواہد بود چہ اینہا کہ بہ آن حقیقت رسیدہ و در وے فانی گشتہ و حکم اتحاد گرفتہ و چہ غیر آن والعجب کل العجب کہ نسبت توسط بطائفہ اوے و النسب اقرب و اظہر دانستہ شدہ و این معنی نہ تصور ریدہ شد کہ ہر گاہ انتہا بآن حقیقت رسیدہ و در وے فانی گشتہ و حکم اتحاد گرفتہ پس چگونہ حقیقت متحدہ حقیقت متوسطہ خواہد بود فشتان بینہما اللہم الا ان یقال قد خفی ہذا الامر عندہ لغموضہ و دقتہ عندہ وان کان ظاہر فی نفسہ عند الفحول

خوشم کہ بہر من اسباب گریہ افزون شد	اگر زکاوش مژگان او دلم خون شد

امر ہشتم برائے دفع خدشات حضرت معترض رحمۃ اللہ علیہ حضرت خواجہ معصوم رحمہ اللہ

سے از فرزندان حضرت مجدد رحمہ اللہ علیہ بودہ اند و ولایت محمدی المشرب داشتند در عمر شانزدہ سالگی بہ تحصیل علوم پرداختہ بعلوم باطنی متوجہ شدند و در آخر عمر حضرت مجدد رحمہ اللہ باوصف کم عمری حضرت خواجہ معصوم رحمہ اللہ تربیت مریدان خویش بالیشان تفویض فرمودند و وصیت کردند کہ ہمین کہنہ بوریای خانقاہ را تخت سلطنت دانستہ بہ قناعت بپردازند و از صحبت اغنیا و بادشاہ محترز باشند پس ہمچنان بوقوع آمد شاہ جہان بادشاہ بمصاحبت وی بسیار میل کرد لیکن میسر نشد اورنگ زیب معتقد حضرت شد و ارادت آورد و دوام صحبت می خواست میسر نشد حضرت قبول نہ نشستند در کشف مقامات الہیہ حضرت ایشان پا بلند داشت نہ صنیف

در مکتوب ہفتاد و ششم کہ بمولانا محمد حنیف شرف صدور یافتہ مے فرماید بگوش ہوش استماع نمائند

قَالَ عزّ مِنْ قَائِلٍ وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيْدِ ذات حضرت واجب الوجود جل سلطانہ و ہمچنین کمالات ذاتیہ او تعالے از بندہ بہ بندہ نزدیکتر است پس سیرکہ باین مراتب متعلق شود ورائے سیر آفاقی و سیر انفسی باشد و نیز ورائے جذبہ و سلوک بود چہ سلوک سیر آفاق است و جذبہ سیر انفسی سیر افاقی رابعد در بعد فرمودہ اند و سیر انفسی را ہرچند قرب در قرب گفتہ اند لیکن آن قرب ظلی است ازین قرب اتحاد باید گزشت تا معاملہ اقربیت روے نماید و چنانچہ زوال علم حصولے اشیا کہ عبارت از فناء قلبی است بے تمامی سیر آفاقی ممکن نیست و بے شروع در سیر انفسی میسر نہ ہمچنین زوال علم حضورے شخص کہ بذات و صفات او متعلق است و فی الحقیقۃ فناے نفس است بانتہاے سیر انفسی و دخول در مراتب اقربیت مربوط است و در سیر انفسی علم حضوری عارف برجاست چہ انفس درین موطن بعنوان حقانیت پیدا است و از قیدان بہ تمام رہاے بحصول نہ پیوستہ تا وصول بمطلوب حقیقی پیدا آید چہ مطلوب بموجب کریمہ سابقہ ورائے انفس است و آنچہ در انفس نمودار است از آیات واللہ است چنانچہ قرآن مجید بآن مشعر است سَنُرِيْهِمْ اٰيٰتِنَا فِي الْاٰفَاقِ وَفِيْ اَنْفُسِهِمْ حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ اَنَّهُ الْحَقُّ و چون علم حضوری عین عالم است ناچار بزوال آن زوال نفس عارف خواہد شد و اثری از وے نخواہد ماند و زوال علم حضوری باین معنی است کہ علمی تعلق بذات عارف داشت از انجا کندہ بواجب تعالی متعلق شود و حاضر دران موطن حق باشد سبحانہ ذات او بیانش آنست کہ ہر کمالیکہ در ممکن نمودار است ہمہ مستفاد و مستعار از مرتبہ وجوب است تعالت از وجود و حیوۃ و علم و قدرت و امثال آن و ممکن این کمالات را از خود فہمیدہ خیانت در امانت نمودہ است و چون عارفے رابمحض فضل و کرم باین دید عارسیتے بنوازند مرۃ ثانیۃ تواند بود کہ بحکم اِنَّ اللّٰهَ يَاْمُرُكُمْ اَنْ تُؤَدُّوا الْاَمٰنٰتِ اِلٰى اَهْلِهَا امانات رادرست بہ اہل امانات بسپارد و چون علم حضوری او پرتوے است از حضور ذاتی مطلوب این حضور بآن حضور

(حاشیہ:) گفت عز و علی تعالی من اقرب الیہم بود ... بندہ از رگ گردن ... اللہ تعالے ... نمائی ... ہماری ... ہر ... پر ...

فانی ملحق خواهد شد در رنگ سائر کمالات که باصول خود ملحق می گردد درین هنگام عارف خود را خالے
محض خواهد یافت و بعدم صرف ملحق خواهد دید نه ذکرے در خود احساس نماید و نه توجهے و نه یافتے
بود و نه حضوری بعد از لحوق باصل اگر یافتست از خود بخود است و اگر حضوریست هم از خود
بخود لأنّ الحادث اذا قورن بالقدیم لم یبق له اثر درین موطن که موطن فنای
نفس است بر وجه کمال اطلاق کلمه انا عارف زائل مے شود و عارف از خود به انا نے تواند
تعبیر کرد زیرا که بعد از نفاد نفس که مورد کلمه انا بود انا را مورد دے نماند که بران اطلاق یابد نه
باین معنی که انا بر حق اطلاق شود و خود را حق بیند که خودی در میان نمانده است و انانیت بر
کنده **سوال** هرگاه علم حضوری عین عالم باشد و آن علم بعد از کمال باصل خود که علم حضوری
واجب است ملحق می گردد و مقرر است که لحوق هر کمال باصل خود کائن است نه بامرے که مباین
اصل آن باشد لازم می آید که حقیقت هر شخص و مبداء تعین او علم بود و حال آنکه صفات دیگر نیز
مبادی تعینات خلایق است چنانچه بطور حضرت ایشان ما قدسنا الله بسره الاقدس تکوین مبداء
تعین حضرت آدم است و کلام مبداء تعین حضرت موسیٰ و قدرت مبداء تعین حضرت عیسی علی
نبینا و علیهم الصلوة والتسلیمات و جهے که داخل ولایات این بزرگواران اند مبادی تعینات
شان جزئیات این صفات اند و جزئیات جزئیات این صفات علی تفاوت الدرجات **جواب**
حقیقت محمدی علی مصدرها الصلوة والسلام والتحیة چنانچه مقرر این طائفه است اجمال
حضرت علم است و حقایق سائر خلایق تفصیل این اجمال است پس نظر باین معنی توان گفت که
حقایق جمیع خلایق علم است چه همه خلایق ظهور و تفصیل آن حضرت است علیه و علی آله الصلوة
والسلام غایة ما فی الباب آن حقیقت جملی را در مرتبه تفصیل حصص لاتحصی است باندازه کمالات
مفصله علم که در حضرت اجمال اندراج و اندماج داشتند پس حقیقت هر شخصے از اشخاص سوای آن
سرور علیه و علی آله الصلوة والسلام حصه بود از حصص علم که تعلق علم در مرتبه تفصیل بکمالے
از کمالات مندرجه اجمال حاصل گشته است مثلاً مبداء تعین حضرت ابو البشر علی نبینا علیه الصلوة والسلام

حقیقت محمدی

حصہ است از علم کہ از تعلق آن بصفت تکوین کہ در اجمال مندمج بود بحصول پیوستہ است علی
ہذا القیاس سائر الحقایق لیکن چون تمیز میان حصص و حقایق باآن کمالات است حقیقت ہر شخصے
مسمی بکمالے ازان کمالات کہ نسبت خاص باآن شخص دارد کہ سبب تمیز او شدہ است نمودہ آید
پس علم اشرف صفات شد و برکات آن شامل جمیع موجودات آمد جواب دیگر آنکہ اتحاد شئے
باشئے مستلزم آن نیست کہ شئ اول حقیقت شئ ثانی باشد چنانچہ خاصہ را با ماہیت نسبت
اتحاد است با آنکہ از عوارض است اگر گویند برین تقدیر کہ علم ذات و حقیقت انسان بود حقایق
جمیع موجودات را تفصیل حقیقت محمدی گفتن چگونہ راست آید چہ حقیقت محمدی علم است گویم در کار
نیست کہ اجمال ذاتی تفصیل بود چہ انواع مندرجہ تحت حیوان را تفصیل ماشئے توان گفت ہر چند
ماشئے ذاتی آن نیست و لو سلم گویم کہ حقیقت محمدی را اجمال و کل ہمہ حقایق گفتن باعتبار اشتمال
و جامعیت علم است مر آن حقایق را با آنکہ گویم تواند بود کہ حقیقت محمدی عبارت از جمیع کمالات
ذاتیہ بود کہ متعلق علم است علی وجہ الاجمال نہ نفس علم من حیث ہو لیکن چون دران مرتبہ علم
را ازان کمالات تمیزے نیست و غیر از حضور و انکشاف امرے دران موطن ہویدا و مفہوم
نہ لہذا آن مرتبہ را وحدت گویند و قابلیت محض خوانند و نیز علم را با معلوم بطور بسیاری
از محققان اتحاد کاین است ناچار تعبیر ازان حقیقت بعلم نمودہ اند لہذا در مرتبہ تفصیل ہمان
کمالات متمیزہ حقایق سائر اشخاص اند و برین تقدیر تقابل اجمال با تفصیل بے تکلف می افتد
بغیر آن نہ چنان و مؤید این توجیہ است کہ نزد حضرت ایشان با قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ
الاقدس حقیقت محمدی اجمال تعین وجودی است با تعین جبی کہ تعین علمی ازان بمراتب پایان
است چنانچہ تحقیق آن در جاے دیگر ثبت یافتہ است اگر گویند کہ کلام بعضے اکابر ناطق
است با آنکہ علم حقیقت انسان است چنانچہ مولوی قدس سرہ فرمود ؎

اے برادر تو ہمین اندیشۂ الخ

و از حضرت ایشان نیز در بعضے اوقات مثل آن مسموع گشتہ گویم تواند بود کہ این اکابر

برسبیل تجوز ومبالغہ فرمودہ باشند یعنی عمدہ در تو ہمین فکر واندیشہ است باید کہ آن در غیر مطلوب حقیقی مصروف بنود بلکہ تمام مصروف آنجناب مقدس گردد تحقیق درین مقام آنست کہ حضرت ایشان باافادہ نمودہ اند جائے کہ فرمودہ اند ازین بیان لازم آید کہ در علم حضوری ہم صورت معلوم باوجود حضور نفس معلوم کاین است کہ حاضر نفس معلوم خالص نیست اعتبارے دروی راہ یافتہ است کہ از نفس بصورت آوردہ است فہم ہر کس باین وقت نرسد وتا بذات بحت وصل نشود بوصول ہیچونی این دقیقہ را در نیابد انتہے مختصر ازین تقریر ظاہر شد کہ حقیقت محمدی در اصطلاح صوفیہ اجمال حضرت علم راگویند واز فنای این مقام ہیچگونہ اسات ادب لازم نیاید وہمچنان معنی اتحاد ہم نہ کہ مذکور شد سلمنا کہ معنی اتحاد فنا است چنانکہ اتحاد بذات مطلق را فنامی گویند ومیان اتحاد اعتبارے وحکمے ومغایرت حقیقی ونفس الامر منافات نیست لیکن ہرگاہ توئی برخیزد البتہ این معنی منافی وساطت وحیلولت خواہد بود واین اتحاد این توسط گفتن ہرگز بخیال نمی آید وہرگاہ این وصل بجہت غلبہ بے خودی وفنا دریافت این وساطت نمی تواند پس اگر او انکار وساطت نماید چہ باک خواہد بود نظیرش برائے توضیح پیش میکنم نگریستنی است کہ در سکنجبین سرکہ وانگبین را باہم بنوعے مخلوط می کنند کہ اشارہ حسیہ بسوی احدی ازین اجزا عین اشارہ بسوی دیگرے می باشد مگر نمے توان گفت کہ سرکہ انگبین گردیدہ یا انگبین بقلب ماہیت لباس سرکہ پوشیدہ آنچہ ادعاے این معنی نمودہ شد کہ حقیقت محمدی را عارفان واسطہ می دانند مبنی است بر عدم اطلاع بر اصطلاح صوفیہ کرام چنانکہ مذکور شد **قال** تو لکم انجا کہ اتحاد است معاملہ بشرکت است این نیز خالی از غرابتے نیست چہ شرکت دوئی را می طلبد وشریک در امرے دو کس مے باشند وحقیقت اتحاد خود اصلاً بشرکت جمع نمی شود وبمعنی فنا وغیبت نیز کہ اتحاد حکمی است فانی وغایب از میان رفتہ حکم عدم گرفت شرکت ازوے چہ صورت دارد نوسطرا گفتند کہ دوئی می طلبد شریک وشرکت نیز ہمچنین است **اقول** ہرگاہ حضرت مجوز توجیہ کلام خود فرمودہ باشد پس ضرورت این معنی چیست

که آنرا تسلیم نساخته بمعنی دیگر محمول کرده قایل باستحاله شوند اتحاد بمعنی فنا است و شرکتے که هست مثل شرکت خادم است با مخدوم ملاحظه فرموده شود اگر بتبعیت مخدومی خادمی بر بارگاه شاهنشاهی درآمد در شرکت منزل کلامی نخواهد بود مع فقدان التوسط زیراکه در یک محل جاگزینند تحقیق مقام این است که مراد حضرت مجدد رحمة الله علیه صورت ثانی است مثلاً کسے در سیر سلوک خود را بحقیقت محمدی متحد یافت و هر فیضے که می آید بیک حقیقت میرسد ظاهر اوا ما در ضمن او حقایق دیگر هستند که بهمه میرسد پس معامله بشرکت گفتن راست شد و همین لفظ معامله قرینه است چرا انصاف از دست داده شود ؎

یا مر اصبرے دهد چندانکه استغنائے تو	کاش گردن از سرم بیرون برد سودائے تو

قال قولکم طریقه جذبه را چون کشش از جانب مطلوب است و عنایت الهی متکفل حال طالب است ناچار قبول وسایط نمی کند و در طریق سلوک چونکه انابت از جانب طالب است از وجود وسایط چاره نبود این عین مدعاست و سخن بے دلیل است طریقه جذبه و مرادی و محبوبی چنانکه سابق بیان رفت زیاده بر آن نیست که لطف الله تعالے بنده خود را پیش ازانکه طلب کند و سلوک نماید جذب می کند و انجذاب مبهم اجمالی است که بدان سلوک آسان می گردد و قرب و وصول و حصول مراتب و مقامات آن بعد از سلوک حاصل می گردد و این منافات بوجود وسائط آرد بلکه چون جذبه تنها کار نمی آید و سلوک بے وسایط نمی باشد لازم آید وجود وسایط چنانکه مقرر قوم است و خود هم گفته اند که در نفس جذبه هر چند وسائط درکار نیست اما تمامی آن منوط به سلوک است که اگر سلوک نباشد جذبه ناتمام و ابتر است اقول این کلام از اول تا آخر مخدوش است خدشه اول هرگاه حضرت مجدد رحمة الله علیه درین باب مناط کلام بر عوارف شیخ الشیوخ نهاده و این تقریر همان است که از عوارف منقول شد پس این را عین مدعا و سخن بے دلیل گفتن از داب مناظره بعید است برای ناقل کلام شیخ الشیوخ دلیل است کافی همینا به که قدم در بادیه عشق نهاده وا ورا اتفاق ملاحظه ناز و نیاز

نا مجذوب سالک

معشوق افتادہ است نیک می داند کہ ہرگاہ جذب از جانب مطلوب است ضرورت وساطت
نمی باشد مطلوب را جذب طالب بیک اشارہ چشم کافی است ہ

دو تن را کہ باشد بہم جان و ہوش	حکایت کنانند و لب ہا خموش

خدشہ دوم این کلام معترض رحمۃ اللہ علیہ مخالف آن است کہ پیش ازین بہ تعریف
مجذوب سالک برنگاشتہ چہ در تعریف لفظ نخست تحریر فرمودہ کہ بمعنی بیواسطہ است
فَتَذَکَّرْ مَا سَلَفَ، **خدشہ سوم** کشش مطلوب را ذریعہ آسانی سلوک تصور یدن ترقی
معکوس است و نہ صرف منافی عقل است بلکہ نقل خلاف آنست کما مر کلام السہروردی رحمۃ اللہ علیہ
فِی تَحْقِیْقِ الْمُرَادِ وَالْمُرِیْدِ **خدشہ چہارم** قرب و وصول و حصول مراتب و مقامات مرادین
را منوط بر سلوک داشتن ہم غلط است کما مر **خدشہ پنجم** آنچہ نوشتہ شدہ کہ چون جذبہ تنہا
بکار نمی آید و سلوک بی وسائط نمی باشد لازم آید وجود وسائط محمول است بر عدم فہم کلام حضرت
مجدد رحمۃ اللہ علیہ درین مقام چہ از سلوک معنی مصطلح متصوفین مراد نیست بلکہ مراد از سلوک
اتیان شریعت است از توبہ و زہد و غیرہا چنانکہ خود حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ بالتصریح
فرمودہ وَالْعَجَبُ خِفَائُہٗ عَلَی الْمُعْتَرِضِ مَعَ تِبْیَانِ مَعْنَاہُ اندرین صورت ادعای
لزوم وسائط دعوی باطل است والعجب کل العجب کہ معترض در نقل عبارت تحریف فرمود
عبارت اینست اگر سلوک کہ عبارت از اتیان شریعت است از توبہ و زہد و غیرہا باجذبہ
منضم نگردد جذبہ ناتمام و ابتر است بسیاری از ہنود و ملاحدہ را دیدہ ایم کہ جذبہ دارند اما
چونکہ بمتابعت صاحب شریعت علیہ و علی آلہ الصلوۃ والسلام متحلی نگشتہ اند خراب و ابتر اند و غیر
از صورت جذب نصیبی ندارند انتہی اگر این عبارت سالم نقل می فرمود یا بامعان نظر آن را
مطالعہ می کرد بنای اشکال منہدم می شد غرض اینست کہ متابعت شریعت موقوف علیہ مرادین
است و این مستلزم وسائط نیست وَمَا ہُوَ مُسْتَلْزِمٌ لِلْوَسَائِطِ لَیْسَ بِمُرَادٍ ہٰہُنَا فَارْتَفَعَ الْاِشْکَالُ
وَاللہُ اَعْلَمُ بِحَقِیْقَۃِ الْحَالِ اِقَال اگر گویند کہ احتیاج در طریقہ جذب بسلوک و وسائط پیش از وصول است و بعد

از وصول برطرف می شود بخلاف طریقه سلوک که انجا بعد از وصول نیز واسطه می ماند چنانکه
گفته اند که در طریقه جذبه اگرچه بتوسط متابعت شریعت که عبارت از سلوک است وصول مطلوب
میسر شود بیواسطه حلول امرے خواهد بود گوییم چه دلیل است برین دعوی مفهوم جذبه وحصول
طریقه وے خود مقتضی این نیست چنانکه معلوم شد ومدعاے دوم که در طریقه سلوک از وسائط
چاره نبود مارا که قایل بوجود توسطیم مطلقاً دخل در آن مناسب نیست ولیکن بطریقه بحث و
مناظره گفته آمد که چرا انجا هم بعد از وصول بوجود وسائط واسطه برطرف نشود بوجود جذب
بعد از سلوک بلکه همچنین باید بقول ایشان که خاصیت جذبه عدم وسایط است وسقوط
انها است ودر کلام شما نیز اشاره به آن واقع شده است انجا که گفته اند در طریق سلوک از شیخ
هرکه درمیان آمده است متوسط وحاجب شهود سالک است وای اگر در آخر حال جذبه تدارک
ننماید یعنی وسایط از میان برندارد حاصل آنکه در طریقه جذبه وسلوک هردو پیش از وصول
وسایط درکار است وانکه در طریقه جذبه بعد از وصول وسایط ساقط گردد ودر طریق سلوک
میماند تحکم است چرا در هردو جا باقی نماند وچرا در هردو جا ساقط نگردد سخن درهمین جا است واگر
گویند که این امر کشفی و وجدانی است بحث فایده ندارد آن چیز دیگر است اما شما مقید باستدلال
شده اید وتوجیه نموده اید که چون در طریقه جذب کشش از جانب مطلوب است وعنایت الهی
متکفل حال طالب است ناچار قبول وسایط نمی کند ودر طریق سلوک چون انابت از طالب
است از وجود وسایط چاره نبود خود جذب وسلوک بهر دو تقدیر فرق بتاخر وتقدم فایده
ندارد واگر گویند مدعا ودلیل هردو کشفی است چنانکه یکباری از شما مثل این سخن شنیده شده
است این گریزگاه خوب است وبعد ازان در اثبات عدم توسط وتقریران طرف دیگر بیان
کرده اند یکے وصول از راه معیت که حق را با بنده است ناچار بے توسط امری خواهد بود
مناسب معیت است واگر واسطه است در سلسله تربیت است که عبارت از سلوک است
اقول این قول سرتاپا مخدوش است ومبنی است بر عدم فهم معنی جذب وسلوک وتوسط

خدشہ اول ہرگاہ حضرت معترض در مفہوم جذبہ لفظ نخست تحریر ساختہ پس مفہوم جذبہ وحصول وے مقتضی عدم توسط است ۵۱

خوش آن مجلس کہ انجا تو بہ خود چون کنم ظاہر	مرا ساقی گریبان گیرد و مے در گلو ریزد

خدشہ دوم حصول کدامی امر بدون واسطہ محل استبعاد نیست اگر بکتب قوم رجوع نمودہ آید آشکارا میتوان شد کہ در بعض امور توسط را بار نیست و ایجاب جزئی تناقض سلب کلی است امام شعرانی در مقدمہ طبقات می آرد وکَانَ الشَّیْخُ اَبُوْ یَزِیْدَ الْبِسْطَامِیُّ رَحِمَہُ اللّٰہُ یَقُوْلُ لِعُلَمَاءِ عَصْرِہٖ اَخَذْتُمْ عِلْمَکُمْ مِنْ عُلَمَاءِ الرُّسُوْمِ مَیِّتًا عَنْ مَیِّتٍ وَلٰکِنَّا اَخَذْنَا عِلْمَنَا مِنَ الْحَیِّ الَّذِیْ لَا یَمُوْتُ و در فتوحات مکیہ نیز این حکایت منقول است این کلام بسطامی رحمۃ اللہ علیہ ناطق است بر عدم توسط امام شعرانی در یواقیت میفرمایند اِنْ ۵۲ قُلْتَ فَھَلْ یَکُوْنُ الْاِلْھَامُ بِلَا وَاسِطَۃٍ فَالْجَوَابُ نَعَمْ قَدْ یُلْھَمُ الْعَبْدُ مِنَ الْوَجْہِ الْخَاصِّ الَّذِیْ بَیْنَ کُلِّ اِنْسَانٍ وَبَیْنَ رَبِّہٖ عَزَّ وَجَلَّ فَلَا یَعْلَمُ بِہٖ مَلَکُ الْاِلْھَامِ لٰکِنَّ ھٰذَا الْوَجْہَ یَتَسَارَعُ النَّاسُ اِلٰی اِنْکَارِہٖ وَفِیْہِ اِنْکَارُ مُوْسٰی عَلَی الْخَضِرِ عَلَیْہِمَا السَّلَامُ فَعُلِمَ اَنَّ الرَّسُوْلَ وَالنَّبِیَّ یَشْھَدَانِ الْمَلَکَ رُؤْیَۃً بِبَصَرِہٖ وَغَیْرُ الرَّسُوْلِ یُحِسُّ بِاَثَرِہٖ وَلَا یَرَاہُ فَیُلْھِمُہُ اللّٰہُ تَعَالٰی بِوَاسِطَتِہٖ مَا یَشَاءُ اَوْ یُعْطِیْہِ مِنَ الْوَجْہِ الْخَاصِّ بِارْتِفَاعِ الْوَسَائِطِ وَھٰذَا اَجَلُّ الْاِلْقَاءِ وَاَشْرَفُ وَیَجْتَمِعُ فِیْ ھٰذَا الرَّسُوْلُ وَالْوَلِیُّ

---

۵۱ شیخ بایزید بسطامی رحمۃ اللہ علیہ می گفت بہ علمای زمان خود کہ شما علم خود از علمائے رسوم حاصل کردہ اید کہ یکے بعد دیگرے مردہ اند و من علم خود را از زندہ حاصل کردہ ام کہ ہرگز نمیرد یعنی از اللہ تعالے حاصل کردہ ام ۱۲ ۵۲ اگر بگوئی کہ آیا الہام بدون واسطہ می باشد جواب آنست کہ بدون واسطہ می باشد گاہے الہام بندہ را مے شود بوجہ خاص کہ در انسان و خداوند تعالے مے باشد فرشتہ الہام را ہم بآن خبر نمی باشد مگر مردمان بانکارش متوجہ شوند و درین انکار موسی است بر خضر علیہ السلام پس دانستہ شد کہ رسول و نبی بچشم سر فرشتہ را می نگرند و غیر رسول نشانہائے فرشتہ می یابند و نمے نگرند ۱۲

ہرگاہ الہام بلا واسطہ شود و درین محذوری عاید نگردد پس اگر در جذب ہم واسطہ نباشد چہ
باک بود شیخ عبدالکریم جیلی در کتاب مناظر الہیہ می نویسد اَلتَّجَرُّدُ عَنِ الْاَسْمَاءِ وَالصِّفَاتِ
یَکُوْنُ ہُوَ فِیْ نَفْسِہٖ ذَاتًا سَاذَجًا فَلَا یَکُوْنُ بَیْنَہٗ وَبَیْنَ ذَاتِ اللّٰہِ تَعَالٰی وَاسِطَۃُ اِسْمٍ وَّصِفَۃٍ
و در موضع دیگر ازین کتاب می نویسد وَہُوَ مَعَ الذَّاتِ وَکُلَّمَا تَجَلّٰی عَلَیْہِ صِفَۃٌ
رَجَعَ عَنْہَا اِلَی الذَّاتِ بِمَا ہُوَ اَکْمَلُ مِنْہَا وَفِیْ ہٰذَا الْمَشْہَدِ رَاَیْتُ الْاِمَامَ
اَبَا الْحَسَنِ النُّوْرِیَّ وَمَعْرُوْفَ الْکَرْخِیَّ وَجَمَاعَۃً مِّنَ الْمَشَایِخِ این عبارت بدیدۂ امعان نگریستنی است
کہ چہ قدر حجاب وساطت را می درد قطب بن محی قدس سرہ در مکتوبات خود می نویسد کہ ہر
مقصود را با حق تعالے دو راہ است در یک راہ واسطہ میان بندہ و حق ثابت است
و در راہ دیگر ہیچ واسطہ در میان نیست این بعینہ ناظر بہمین تحقیق است کہ حضرت ایشان
نوشتہ اند کہ واسطہ در راہ سلوک است نہ در راہ جذبہ چون اقوال ائمہ فن بسماعت در
آمد پس بگوش شنیدنی است کہ مفہوم جذبہ و حصول طریقہ وے مقتضی لزوم توسط است ہمچنان
مفہوم سلوک و حصول طریقہ وی مقتضی توسط جذبہ بمعنی کشیدن است چون مطلوب طالب را بہ
توجہ خاص بسوے خویش کشد احتیاج توسط چیست البتہ طالب را بوصول مطلب احتیاج
ذرایع و توسط می افتد ہرگاہ سلوک موصل مطلوب شود تا آنکہ جذب نباشد بدون توسط چارہ
نبود ہرگاہ جذب پدیدار آمد پس رفع توسط از جذب خواہد بود نہ از محض سلوک برای تصدیق
قلب این مسئلہ را بعالم ظاہر در بار سلاطین چرا قیاس نکنند و چرا بر حالات ملوک نظر نہ اندازند
گاہے امیدوارے را شوق لقاے بادشاہ برای انجاح حاجات و عرض معروض در سرمے
افتد اولا لابد است کہ برای حصول ملازمت سلطانی مقرر است از جامہ دینہ و دستار و قبا و
عبا تیار کنانیدہ بر تن خود راست می کند و کمر را از کمر بند زرین محکم بر مے بندد و نذر برای
سلطان مہیا می دارد و بہ بارگاہ وزیر رسائے حاصل می کند چون وزیر دران سامانے
و لیاقتے کہ برای حضوری پیش سلاطین درکار می باشد ملاحظہ می فرماید موقع یافتہ بہ پیش

۵۱ تجرد از اسماء و صفات فی نفسہ ذات ساذج می باشد پس تجلی باشد درمیان او و ذات اسم و صفت
۵۲

سلطان عرض می دارد سلطان او را طلب می سازد و او با وزیر تا وقت دربار حاضر می باشد
باز او را باریابی حاصل نمی شود اگر حاصل میشود بهمین طور که همراه وزیر رفت و واپس آمد مگر
سلطان را بوی میلانی خاص نمی باشد و نه بطور خود او را اجازت حضوری می باشد گاہے
شخصے باطاعت وزیر طبیعت وزیر را چندان بخویش مائل مے کند که وزیر بدرگاه سلطانی
چنان عرض میدارد که این شخص لیاقت آن دارد که او در سلک خاص و محرمان و جلیسان
سلطانی منسلک کرده آید پس سلطان بوساطت وزیر یا بطور خود او را طلب داشته از خواص
و محرمان و جلیسان خویش میسازد پس درین هر دو صورت محذور شرعی یا عرفی نیست اگر
نیک ملاحظه رود اول نظیر سلوک است و ثانی طریق جذب این نظیر برای تفهیم شخصے که از کشف
بهره ندارد بسنده است اگر چشم بینا داشته باشد این معنی او را از کشف و وجدانیات من قبیل
مرئیات خواهد بود چون حالت جذب و سلوک متفاوت است و هر دو متقابل بوده اند پس چگونه
حالت یکے ازان مثل دیگرے خواهد بود یعنی اگر واسطه باشد در هر دو جا و اگر ساقط شود در هر دو
جا بلکه در سلوک واسطه خواهد بود نه در جذب **خدشه سیوم** کشفے بودن اصلا گریزگاه نیست
چنانکه معقولات از اوهام مدرک نه شود و موهومات در دام خیالات در نه آید و تخیلات به
ضبط حواس نرسد امرے که بعین یقین معاینه کرده می شود ادراکش بعلم الیقین از دائره امکان
خارج باشد حضرت معترض در رساله تحصیل التعرف از شیخ عبدالوهاب نقل فرموده بنی العلم[۵]
علی البحث والتحقیق و بنی الحال علی التسلیم والتصدیق و حضرت خواجه محمد پارسا در تحقیقات
می فرماید بعد ازان علوم خواطر و علوم مشاهدات و مکاشفات که علم اشارت عبارت ازان علوم
است پدید آید و این ان علوم است که طایفه متصوفه بدان مخصوص گشته اند بعد از جمع و حصول
سائر علوم مذکور و اما این علوم را بدان سبب علوم اشارت خوانند که از مشاهدات قلوب و مکاشفات
اسرار عبارت نتوان کرد چه در تقریر نگنجد بلکه معرفت این علوم بمنازلات و مواجید که در باطن
سالک طالب پدید آید توان یافت و حقیقت این علوم را جز آنکس که بمقام مشاهده و مکاشفه

[۵] بنی علم بر البحث و التحقیق است و بنی حال بر التسلیم و التصدیق ۱۲

رسیده بود و این معانی حال او شده نتواند شناخت و ادراک نتوان کرد سعید بن مسیب روایت کرد از ابی هریرہ رضی اللہ عنہ قال[۵۱] قَالَ رَسُوْلُ اللّٰہِ صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَسَلَّمَ اِنَّ مِنَ الْعِلْمِ کَھَیْئَۃِ الْمَکْنُوْنِ لَا یَعْلَمُھَا اِلَّا اَھْلُ الْمَعْرِفَۃِ بِاللّٰہِ سُبْحَانَہٗ فَاِذَا نَطَقُوْا بِہٖ لَمْ یُنْکِرْہُ اِلَّا اَھْلُ الْغِرَّۃِ بِاللّٰہِ سُبْحَانَہٗ و عبد الواحد بن زید گفت از حسن بصری سوال کردم کہ علم باطن چیست حسن گفت از حذیفۃ الیمان پرسیدم از علم باطن او گفت کہ از رسول صلی اللہ علیہ وسلم پرسیدم از علم باطن فقال[۵۲] رَسُوْلُ اللّٰہِ صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَسَلَّمَ سَاَلْتُ جِبْرَئِیْلَ عَلَیْہِ السَّلَامُ عَنْ عِلْمِ الْبَاطِنِ فَقَالَ جِبْرَئِیْلُ عَلَیْہِ السَّلَامُ سَاَلْتُ اللّٰہَ جَلَّ ثَنَاؤُہٗ عَنْ عِلْمِ الْبَاطِنِ فَقَالَ ھُوَ سِرٌّ مِنْ اَسْرَارِیْ اَحِلُّہٗ فِیْ قَلْبِ عَبْدِیْ لَا یَقِفُ عَلَیْہِ اَحَدٌ مِنْ خَلْقِیْ **قال** و گفته اند کہ راہ معیت یکے از طرق جذبہ است انتہی پوشیدہ نماند کہ ہرگاہ راہ معیت یکی از طرق جذبہ باشد و قرار یافت کہ در طریق جذبہ از سلوک چارہ نیست پس در طریق معیت برای وصول نیز سلوک در کار خواہد بود و از وسایط ناگزیر و کلام در وے ہم چنان خواہد بود کہ در طریق جذبہ گذشت **اقول** این تقریر خارج از داب مناظرہ است تقریر معیت را حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ از حضرت خواجہ رحمۃ اللہ علیہ نقل میفرمایند و ہر ناقل تصحیح است نہ نقض بر تقدیر تسلیم گفتہ شود کہ درین شک نیست کہ راہ معیت یکے از طرق جذبہ است و در جذبہ از سلوک چارہ نیست پس در راہ معیت از سلوک یعنی تبعیت چارہ نخواہد بود مگر سلوک مصطلح موقوف علیہ یا متوسط جذب نمی باشد وَمَنِ[۵۳] ادَّعٰی فَعَلَیْہِ الْاِثْبَاتُ **قال** دیگر مثال ظل با اصل نمودہ اند کہ ہم طریقے است اگر بعنایت الٰہی ظل را

---

۵۱ فرمود رسول خدا صلے اللہ علیہ وسلم کہ بعضے از علم مثل ہست با نہان داشتہ شدہ است کہ آنرا بجز اہل معرفت کسے نہ داند ہرگاہ اہل معرفت بان کلام کنند انرا کسے انکار نہ کند مگر شخصے کہ او را نا اشنائی باشد بہ خداوند کریم ۱۲ ۵۲ گفت رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم کہ از جبرئیل علیہ السلام پرسیدم کہ علم باطن چیست گفت من ازین از باری تعالی پرسیدم گفت او راز یست از رازہای ما کہ در قلب بندہ خود می نہم بران کسے مطلع نمی شود ۱۲ ۵۳ و ہر کہ دعوی کند بر و اثبات است ۱۲

باصل میلے پیدا شود کششے بوے هویدا گردد آن ظل را باصل وصولی حاصل شود هر آئینه
بے حیلولت امری خواهد بود چون آن اصل اسمے از اسماء الهی است ناچار در میان اسم
ومسمائے وی حایلی نخواهد بود و وصول ظل ازین راه باصل الاصل که مسمای آن اسم
است بے واسطه امری خواهد بود انتهی پوشیده نماند که ظاهر آن است که این نیز از طرق
جذبه خواهد بود چنانکه در طریق سعیت پس این نیز محتاج به سلوک خواهد بود چنانکه طریق
جذبه اینجا نیز همان کلام است که انجا است دیگر کشش ظل باصل مسلم و اتصال اسم بامسمی
نیز همچنین امّا وصول ظل باصل الاصل که مسمائے ان اسم است چرا بواسطه ان اسم نباشد
بَلِ الامر کذٰلک **اقول** آنچه دعوے ظهور نموده شد در محل خفا است محتمل است که این غیر
طریق جذبه باشد چه در جذبه کشش از اصل باشد و این کشش از ظل است باصل فاذا جاء
الاحتمال بطل الاستدلال و اگر تسلیم نموده شود که این از طریق جذبه است پس چون نفس جذبه
را توسط سلوک درکار نیست این را هم درکار نخواهد بود باے حال اینجا نیز همان کلام است
که انجا است به عقل هیچ عاقل نمی رسد که اسم از اسمائے الهی را اصل چیزے قرار دهند و گویند
که در وصول آن چیز بامسمای آن اسم این واسطه است بر تقدیر تسلیم مراد از عدم حیلولت
آن است که پرده شهود نه شود همچنانکه در توسط نبی صلے الله علیه وسلم گفته شد نه آنکه اصلاً و
قطعاً واسطه نباشد **قال** قولکم ایضاً ظاهر که واصل ذات است تعالی به وصول بیچونی توسط و
حیلولت امرے در حق او مفقود است و هرگاه در صورت وصول بحضرت ذات سبحانه حیلولت
وحجابیت صفات واجبی مرتفع گردد حیلولت وحجاب غیر ذات چه گنجایش دارد انتهی پوشیده
نماند که امرے مقرر است که صفات پرده ذات است که هرگز نمی افتد اگر یک پرده برخاست
پرده دیگر می نشیند ذات را جز در پرده صفات نمی توان دید و شهود کرد و دریافت لیکن
صاحب شهود ذات را بجهت غلبه انجذاب و توجه تمام بسوی او صفات ملحوظ و منظور نمے
افتد و بر هر تقدیر پرده درمیان است دریابد یا در نیابد **اقول** کلام حضرت مجدد رحمة الله علیه

براصول صوفیہ است خصوصاً نقشبندیہ کہ طالبان خود را بذات بحت بدون ملاحظہ صفات متوجہ می گردانند وصفات را از ماسوے می انگارند چنانکہ در حدیث اَللّٰھُمَّ اِنِّیْ اَعُوْذُبِکَ مِنْکَ بآن اشارت شدہ است البتہ فہم این معنی بر کسیکہ مذاق صوفیہ ندارد خیلے دشوار است اکنون بگوش حقیقت نیوش شنیدنی است کہ این کلام منقوض است تسلیم می کنم کہ صفات پردہ ذات است کہ ہرگز نمی افتند واگر یک پردہ برخاست دیگرے می نشیند وذات را جز در پردہ صفات نمی توان دید ذات حق سبحانہ تعالے کافیست از اعتبار صفات بلکہ مستغنی است از نفس صفات یعنی انچہ بر صفات مترتب می شود ذات مجرد از صفات در ترتیب آن کافیست مثلا امورے کہ بصفت حیات وعلم وقدرت وارادہ وابستہ است اگر این صفات اصلاً متحقق نشوند ذات تنہا کار آنہا کند نہ بآن معنی کہ صفات اصلا موجود نیستند یا در علم موجود ند نہ در خارج چہ این مخالف قول اہل سنت است بلکہ صفات باوجود استغنار ذاتی موجود اند در خارج بوجود زاید بر ذات عز سلطانہ کما ہو مذہب اہل الحق این بمثالے وضح گردد گوئیم آب بالذات از بلندی احتراز نمودہ بپستی مایل است واین میل را میل طبعی مے گویند پس ذات آب کار علم وحیوۃ وقدرت وارادہ مے کند چہ اگر علم می داشت ہم بپستی می آمد وکار ارادت کہ تخصیص احد المتساوین است نیز کرد وازین حرکت ارادیہ کار حیوۃ ۔ قدرت ہم شد وہمین آب چون در مرتبہ تنزل جزو حیوان می گردد باوجود این میل طبعی بصفات زائدہ ہم متصف می شود این امور را باوجود صفات طبعیہ زایدہ ہم مے کند وَلِلّٰہِ الْمَثَلُ الْاَعْلٰی ذات عز شانہ باوجود استغنار ذاتی وکفایت او از صفات در مرتبہ الوہیت بصفات زائدہ موجود متصف می گردد وامورے کہ ذات در تحصیل آن کافی بود باین صفات از قوۃ بفعل مے آرد پس چنانکہ در آب مجرد از صفات نمیتوان گفت کہ صفات او عین ذات اویند بلکہ انجا ذات ست وبس صفت اصلاً گنجایش ندارد ہمچنین در ذات واجب تعالے نمی توان گفت کہ صفات عین ذات اند چہ انجا صفت نیست تا بعینیہ حکم کردہ شود وچون اعتبار صفت امد عینیۃ بعض

شد اگرچه اعتبار علمی باشد پس واضح گشت که سخن متکلمین و اثبات صفات زایده موجوده
در واجب تعالی درست تر است از سخن بعض صوفیه که بعینیه صفات قائلند صفات زاید
موجوده اثبات نمی کنند تنبیه حکم بعینیه صفات و نفی زیادتی آنها بر ذات عز شانه مبنی بر عدم
وصول است بحقیقة الحقایق چه ذات تعالی هنوز در پرده این صفات مشهود این جماعت است
و چون ذات را در آئینه صفات می بینند بحکم اختفاء مراة صفات از نظر اینها مختفی می گردند
حکم بعدم آنها می کنند و اگر شهود ایشان ازین پرده برآمد صفات از ذات جدا می دیدند
و حکم بوجود آنها کردندی و همین سر است در حکم کردن ایشان بوحدة وجود زیرا که شهود
ایشان از پرده نه برآمده است بلکه در پردهٔ ماسوی است لاجرم ماسوی از نظر شان تمام مختفی
شده است این اختفا بحکم عدمیت آن رسانیده و چون در مراة شهود مراة مفقود است و علم
است و علم آن موجود در ماسوی نیز باعتبار این دو حالت نفی وجود خارجی و ثبوت علمی کرده
اند لهذا فنای ایشان اتم نمی شود به شعور ماسوی می ماند و شهود آن برطرف می شود عدم شعور
ماسوی وقتے متحقق شود که شهود ایشان از مراة ماسوی بتمام برآید و لیس فلیس بقاء
ایشان نیز اکمل نیست تا چه اکملیت آن باعتبار اتمیت فنا است این جماعت بعد از بقا خود را
حق می یابند و منشاء این علم نیز سکر است اگر بکمال بقا مشرف گشتند خود را چنانکه هستند می یابند عبد
مملوک لا یقدر علی شیء و همین جماعت در جمادات نیز اثبات علم و قدرت و سایر صفات می کنند و ثبوت آنها
باعتبار سریان ذاتی می دانند و هو سبحانه لا یسری فی شیء و احاطته بالاشیاء احاطة علمیة
والذات المنزه لا نسبة له مع العالم اصلا الا انه خالقهم و رازقهم و مولاهم
و حقیقت این سخن بالا مذکور شد در مبحث ذات آری میل طبعی آن والیشان باندازه علوم خود برنگ دیگر
حکم نموده اند و الله یحق الحق و هو یهدی السبیل منقول است در مجلس خواجه
یوسف همدانی که پیر حضرت خواجه عبدالخالق غجدوانی است که سر حلقه سلسله حضرات خواجها
است قدس الله تعالی اسرارهم روزے از احوال بعضے اعزه شخصے مذکور ساخت فرمودند تلک

خَیَالَاتٌ تُرَبِّیْ بِهَا اَطْفَالُ الطَّرِیْقَةِ بالجمله احکام شرعیه و علوم ماخوذه از مشکوة خاتمیه
(این خیالات اند که از ان طفلان طریقت پرورده میشوند ۱۲)
علی صاحبها الصلوة والتحیه علی ظواهرها المرادة ونصوصها المستفادة بر مرکز عدالت واستقامت
اند وخلاف انها ولو کان بالتوجیه والتاویل او بالکشف مستلزم اعوجاج و بے استقامتی است
قَالَ سُبْحَانَهٗ اِنَّ هٰذَا طَرِیْقِیْ مُسْتَقِیْمًا فَاتَّبِعُوْهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ الآیه چنانچه در مکاشفات
غیبیه مذکور است هرگاه صفات زاید بر ذات باشد پس پرده ذات نبود و ذات بدون پرده صفات
مشاهد گردد آنچه این معنی در رموزات قوم نگاشته شده مرجوح است در همین رساله جاے
دیگر می فرماید زیادتی شیون بر ذات تعالے شانه بمجرد اعتبار است و زیادتی صفات بر ذات عز
سلطانه بوجوه خارجی است زیرا که صفات در خارج موجود اند بوجود زاید بر ذات کما هو مذهب
اهل الحق و فرق در میان شیون و صفات بسیار دقیق است کمل محمدیان را برین فرق اطلاع
است و بسیاری ازین طائفه بواسطه عدم علم باین فرق شیون را عین صفات دانسته منکر وجود
صفات فی الخارج گشته اند و هو کما تری مخالف اهل السنة والجماعة رضوان الله تعالے علیهم
اجمعین این حقیر فرق مذکور را بتفصیل و بعضے از مسودهاے خود نوشته است و به تنظیر
و تمثیل روشن ساخته المقصود شیون داخل دائره اصل اند هیچ ظلیتے باینها راه نیافته قابلیاتے
که در تحت این شیون اند کالطفلان اند مر این شیون را حقایق محمدیان است علی حسب
تفاوت درجاتهم و مراتبهم حقیقت محمدی اجمع جمیع اینها است علیه مظهرها الصلوات والتحیات
والتسلیمات والبرکات او علی طرا کمل نهایت عروج اقطاب اهل شان تا نهایت مرتبه قابلیه اولی
است که حقیقت محمدی است صلوة الله تعالے وسلامه علیه و مقام این اقطاب گوئیا در
نقطه مرکز این قابلیه است هر قطبے که باشد مدار یا ارشاد چون فرود می آید از همانجا فرود می
آید ایشان را ترقی ازان مقام تا مقام فوق نیست اگر واقع است بعضے را فی الجمله واقع است
و ترقی از ان مقام و وصول در دایره اصل مخصوص بافراد این امت است رضوان الله تعالے
و تقدس علیهم اجمعین و تا مقام فردیت نرسد ازین کمال بے حاصل است آرے بعضے کمل را بواسطه

صحبت افراد و تاثیر آن در ایشان ازان کمال بهره میرسد بے آنکه بمقام فردیت برسند و بے آنکه داخل دائره اصل گردند چه این دخول مخصوص بافراد است اما نصیبے ازین مقام دیگران را هم بواسطه مناسبت بافراد حاصل هست و در افراد نیز تفاوت بسیار هست بعد از دخول در دائره اصل چه شیون نیز داخل دایره اند اگرچه عین ذات اند اما بالاعتبار المحض زیادتی در ایشان حاصل است ۵

فراق دوست اگر اندک است اندک نیست	درون دیده اگر نیم موست بسیار است

شهود ذات همه را حاصل است خواه در مرتبه شیون است خواه اصل ذات بعد الکانو داخلین فی تلک الدائره لفظ شهود وغیره از تنگی عبارت است والا شهود را دران موطن مدخلے نیست و ایضا صورت آن کیفیت خاص در عالم مثال بصورت شهود و نگرانی متمثل است و بآن اعتبار این الفاظ و امثال اینها اطلاق کرده می شود نگرانی مذکور نیز بے دخول در دائره اصل متصور نیست طایفه که غیر داخل اند و از مراتب ظلیه تمامها گذشته اند مشهود اینها دائره اصل است که جامع حضرت ذات تعالی شانه و شیونات اند مشهودات فقط بے مشارکت شیون مخصوص بافراد است باید دانست که واصلان ذات ازین بزرگواران که بافراد ملقب اند نیز اقل قلیل اند اکابر صحابه و ائمه اثنی عشر از اهل بیت رضوان الله تعالی علیهم اجمعین باین دولت فایز اند و از اکابر اولیاء الله غوث الثقلین قطب ربانی محی الدین شیخ عبد القادر جیلانی است قدس الله تعالی سره الاقدس باین دولت ممتاز اند و درین مقام شان خاص دارند که اولیاء دیگر ازان خصوصیت قلیل النصیب اند و همین امتیاز و فضل باعث شان ایشان شده است که فرموده اند قدمی هذه علی رقبة کل ولی الله اگرچه دیگران را هم فضایل و کرامات بسیار هست اما قرب ایشان بآن خصوصیت از همه زیاده تر است در عروج بآن کیفیت کسے بایشان نمیرسد با اصحاب و ائمه اثنی عشر درین باب مشارکت کند ذلک فضل الله یؤتیه من یشاء والله ذو الفضل العظیم و من بعد هذا ما یدق صفاته و ما کتمه احظے لدیه و اجمل

انتہی قاضی ثناء اللہ[1] پانی پتی در ارشاد الطالبین میفرماید ہر چند صفات حقیقیہ حق تعالے ہفت اند یا ہشت اند چنانچہ علمار کلام بدان تکلم کردہ اند اما جزئیات آن صفات وغیرہا نہایت ندارند حق تعالے می فرماید وَلَوْ اَنَّ مَا فِي الْاَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ اَقْلَامٌ وَّالْبَحْرُ يَمُدُّهٗ مِنْ بَعْدِهٖ سَبْعَةُ اَبْحُرٍ مَّا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللّٰهِ یعنی اگر تمام اشجار زمین قلمہا شوند و دریا و ہفت دریاے دیگر این چنین سیاہی باشند کلمات الہی بپایان نرسد یعنی کلمات مدح کہ بر صفات وکمالات دلالت دارند تمام نہ شوند چنانچہ سعدی گفتہ ؎

نہ حسنش غایتے دارد نہ سعدی را سخن پایان	بمیرد تشنہ مستسقی و دریا ہمچنان باقی

چنانچہ صفات حق تعالے غیر متناہی اند ظلال صفات ہم غیر متناہی اند حق تعالے می فرماید آیہ مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ بَاقٍ یعنی ہرچہ نزد شما است فانی است و ہرچہ نزد خدا است باقی است پس اگر در ولایت صغری و مراتب ظلال کسے بہ تفصیل سیر کند ابد الاباد منقطع نشود ولیکن ہر کس در مراتب ظلال ہر قدر کہ در حق او مقدر است سیر می کند ظل را ظلے باشد و آن را ظلے دیگر در مرتبہ ثانیہ و ثالثہ و رابعہ الی ما یشاء اللہ می باشد صوفی در مرتبہ ترقی عروج کردہ باصل خود میرسد و دران فانی میشود و ازان ترقی کردہ در اصل آن فانی میشود ہمچنین بہر ظل کہ میرسد خود را دران فانی و مستہلک می بیند و بوجود آن باقی مے ماند ہمچنین

[1] نقشبندی مجددی بود و از خلفاے کبار حضرت مرزا جان جانان رحمۃ اللہ علیہ نسب وے بجلال الدین پانی پتی مے رسد قاضی در علوم عقلی و نقلی وکمالات ظاہری و باطنی از ممتازان وقت بود تفسیر مظہری از عمدہ یادگار اوست این چنین تفسیرے در ہند نگاشتہ نشدہ مالا بد منہ ارشاد السالکین تذکرۃ الموتی و القبور از تصانیف اوست ارشاد السالکین و دیگر رسایل تصوف او در تحقیق معارف حضرت مجدد رحمہ اللہ بودہ است قاضی رسالہ بجواب ایرادات شیخ عبد الحق دہلوی نگاشتہ محتوی تحقیقات مگر در مطالعہ فقیر نہ در آمدہ شنیدہ شد کہ در رامپور پیش بعض اکابر موجود است شعر دادیم ترا بگنج مقصود نشان گر ما نرسیدیم تو شاید برسی ؏ قاضی صاحب اوائل حال مرید شیخ الشیوخ محمد عابد نقشبندی مجددی شدہ بہ توجہات وی بہ فنائے قلبی رسیدہ باز حضرت ارشاد الیشان خدمت حضرت مرزا رحمہ اللہ حاضر آمدہ بہ نہایت مقامات طریقہ مجددیہ احمدیہ رسیدند و از[2]

[2] بابت سرعت سیر و شوق و ذوق تمام سلوک این طریقہ در پنجاہ توجہ بتمام رسانیدہ و ہژدہ سالہ بود کہ فراغ از تحصیل علم ظاہر و خلافت طریقہ یافتہ باشاعت علم و فیض باطن پرداخت و بخطاب علم الہدی از زبان حضرت ... حضرت مرزا ... سبحانہ تعالے ... بہ بیہقی وقت ... مولوی ... ثناء اللہ ... عبد العزیز رحمہ اللہ دہلوی ... در سنہ ١٢٢٥ انتقال فرمود ۱۲

است معانی بیت مولانائے رومی کہ گفتہ ۵	
ہفتصد ہفتاد قالب دیدہ ام	ہمچو سبزہ بارہا روئیدہ ام ۞

بعد ازان اگر عنایت شامل حال صوفی شود از انجا عروج واقع شود و بمتابعت پیغمبر خدا صلے اللہ علیہ وسلم دخول در دائرہ اسماء صفات می گردد کہ اصل این دوائر ظلال است و سیر یکہ دران واقع شود سیر فی اللہ خواہد بود و شروع در ولایت کبری خواہد بود کہ ولایت انبیا علیہم السلام است دیگران را بہ تبعیت این دولت رسیدہ ہر گاہ رسیدہ نہایت عروج لطایف پنجگانہ عالم امر نہایت این دایرہ است بعد ازان بمحض فضل الہی جل شانہ ازین مقام عروج واقع شود سیر دائرہ حصول اینہا خود بود و اگر گزشت آن دایرہ حصول و بعد از طے آن دایرہ فوقانی ظاہر میشود حضرت مجدد الف ثانی میفرمایند کہ چون غیر قوسی ظاہر نشد ہمان قوس اختصار کردہ اند درین سیری خواہد بود کہ بران اطلاع نہ بخشیدند و این اصول سہ گانہ اسماء صفات کہ مذکور شدند مجرد اعتبارات اند در حضرت ذات تعالے و تقدس حصول کمالات این اصول سہ گانہ مخصوص بنفس مطمئنہ است و حصول اطمینان نفس ہمدرین موطن میسر گردد و درہمین مقام شرح صدر حاصل میشود و سالک باسلام حقیقی مشرف میگردد و نفس مطمئنہ بر تخت صدور جلوس میفرماید و بمقام رضا ارتقامی نماید این موطن منتہائے ولایت کبری انبیا است حضرت مجدد میفرمایند کہ چون سیر تا باینجا رسانیدم متوہم شد کہ کار تمام شد ندا دادند کہ این ہمہ کہ تفصیل اسم الظاہر شد کہ یک بازوے طیران است و اسم الباطن متعلق از مبادی تعینات ملاء اعلے است و شروع درین سیر نمودن قدم نہادن در ولایت علیا ولایت ملایکہ حضرت مجدد رحمۃ اللہ فرماید کہ بعد از حصول دو جناح اسم الظاہر و اسم الباطن چون طیران واقع شد معلوم شد کہ ترقیات بالاصالت نصیب عنصر نار نیست و عنصر ہوائی و عنصر آبی ملائکہ را ازین عنصر سہ گانہ نصیب است چنانچہ وارد شدہ کہ بعضے از ملائکہ از نار و ثلج مخلوق اند و تسبیح شان سُبْحَانَ مَنْ جَمَعَ بَيْنَ النَّارِ وَالثَّلْجِ است و فوق آن بفضل الہی چون سیر واقع شود

ہ
پلک بر
بالجمع
کردہ
الش
و بر
۲

شروع در کمالات نبوت خواهد بود حصول این کمالات مخصوص انبیا است علیهم السلام و ناشی از
مقام نبوت است کمّل تابعان انبیا را نیز به تبعیت از آن کمالات نصیب است و در میان لطایف
انسانی حظ وافر ازین کمالات بعنصر خاک است و سایر عناصر و لطایف عالم خلق و عالم امر تابع
آن هستند و چون این عنصر مخصوص به بشر است خواص بشر از خواص ملائکه افضل گشتند کمالات
جمیع ولایت صغری و کبری و علیا همه ظلال کمالات نبوت و شبح و مثال آنست و در دایره کمالات
نبوت چون بمرکز می رسد آن مرکز بصورت دایره ظاهر می شود و آن دائره کمالات رسالت است
که بالاصالت با نبیاء مرسل مخصوص است دیگر هر کرا میسر شود بطفیل و تبعیت میسر شود و چون بمرکز
آن دایره ثانی رسیده میشود آن مرکز هم بصورت دایره ظاهر میشود که آن دایره کمالات اولوالعزم
است عالیت از مثالیت انبیاء اولوالعزم را چون این منصب دهند قیام اشیاء بوی باشد بعضے
صاحب دولتان از اولیاء باشند که به تبعیت انبیاء این منصب بوی عطا می شود حضرت مجدد رحمه الله
میفرمایند که چون این سیر بانجام رسانیدم مشهود گشت که اگر بالفرض قدم دیگر در سیر افزاید در عدم محض
خواهد افتاد اِذ لَیسَ وَرَائَهُ اِلَّا العَدَمُ المَحضُ ای فرزند ازین ماجرا در توهم نه افتی که عنقا
در شکار آید فَهُوَ سُبحَانَهُ تَعَالیٰ وَرَاءَ الوَرَاءِ ثُمَّ وَرَاءَ الوَرَاءِ یعنی حق تعالی
هنوز وراء الوراء پس وراء الوراء است این نهایت نه باعتبار حجبات[2] چه حجب تمام مرتفع گشته بلکه باعتبار
ثبوت عظمت و کبریاست که مانع ادراک است فَهُوَ سُبحَانَهُ اَقرَبُ فِی الوُجُودِ وَاَبعَدُ
فِی الوِجدَانِ یعنی حق تعالی در وجود قریب تر است و در ادراک بعید تر[1] بعضے کمّل مرادان
باشند که درون سرادقات عظمت و کبریا به طفیل انبیا علیهم السلام ایشان را جای دهند و محرم
بارگاه سازند فَعُومِلَ مَعَهُم مَا عُومِلَ این معامله مخصوص بهیئت وحدانی انسانی است که
از مجموعه عالم خلق و عالم امر ناشی گشته مع ذلک رئیس درین هیئت عنصر خاک است کمالات
این مقام مخصوص به هیئت وحدانی است این چنین کس بعد قرون متطاوله هزارها ساله پیدا می شود

[1] او سبحانه قریب تر است در وجود و بعید تر است در وجدان ۱۲ [2] پس معامله کرده شد بایشان آنچه کرده شد ۱۲

انتہی اگرچہ ہنوز در دل حکایتہا باقی است فاما بخوف ملالت بر ہمین قدر اکتفا میرود ۵۹

سعدی از داغ جگر پنبہ مکش	تکشا روزن آتش کدہ را	

قال و قولکم تحقیق این مقام آن است کہ توسط سرور کائنات علیہ وعلے آلہ الصلوۃ والسلام بدو معنی تواند بود یکے آنکہ او صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم حائل و حاجب بود درمیان سالک و درمیان مطلوب و معنی دوم آنست کہ سالک بطفیل وی و بتوسط و تبعیت و متابعت وی صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم بمطلوب واصل گردد و درطریق سلوک و پیش از رسیدن بحقیقت محمدی توسط بہردو معنی کاین است بلکہ می انگارم کہ درین طریق از شیوخ ہرکہ درمیان آمدہ است متوسط و حاجب و مشہود سالک است واے اگر در آخر حال جذبہ تدارک ننماید و معاملہ بہ بے پردگی نکشد زیرا کہ درطریق جذبہ و بعد از رسیدن بحقیقت الحقایق توسط بمعنی ثانی است کہ بطفیل و تبعیت ست نہ حیلولت حجاب کہ پردۂ شہود گردد و مشائخ طریقت در توسط و عدم توسط آن سرور اختلافہا دارند جمعے بتوسط رفتہ و گروہے بعدم توسط انتہی پوشیدہ نماند کہ در توسط و تبعیت و طفیل ہیچ کس را جای سخن نیست و متفق علیہ است و جمہور عرفا محققین برانند کہ توسط بمعنی حیلولۂ آنحضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم درمیان سالک و شہود و مطلوب نیز ثابت است و ہیچ شہودے بے توسط روحانیت آنحضرت صلعم حاصل نیست و قول مخالف لایعبابہ است و ناشی از کوتہ نظری است و ایشان می گویند کہ توسط روحانیت آنحضرت در جمیع مراتب وجودی و شہودی یعنی جمہور عرفا روحانی و معادی بتمامہ عوالم جسمانی و روحانی ثابت است و این توسط داخل حجابی نیست کہ ازان پردہ بر روی شہود نشیند بلکہ موجب انجلا

۵۹ در کشف المحجوب مذکور است مرتعش گوید الصوفی لا السبلق ہمۃ خطوتہ البتہ صوفی آن بود کہ اندیشۂ وے باقدم وے برابر باشد یعنی جملہ حاضر بود دل انجا کہ تن و تن انجا کہ دل و قول انجا کہ قدم و قدم انجا کہ قول و این نشان حضوری بود بے غیبت برخلاف آنکہ گویند از خود غایب است و بحق حاضر بلکہ بحق حاضر و بخود حاضر و این عبارت از جمع الجمع بود و از انچہ تا رویت خود بخود بود غیبت نبود از خود و چون رویت از خاست حضوری بے غیبت بود ۱۲

وانکشاف است در رنگ حیلولت عینک در ابصار عالم ظاهر مثلاً وجود ادراک و شهود ذات
بے پرده ممکن نیست ع در پرده عیان باشم و بے پرده نهان ۵ و میگویند که حقیقت
الحقایق بودن آنحضرت و احاطه بجمیع ماهیات مخصوص بجواهر و ذات نیست بلکه عام و شامل است
مر صفات و معانی را که شهود مجذوبان و محبوبان و مرادان یکے از انجمله است و میگویند که در
وقت این شهود و حضور که در قرب و وصول حاصل است روح پرفتوح سید المرسلین و محبوب
رب العالمین حاضر است و واسطه است و از ذات حق مفارق نیست چه محب و محبوب از
یکدیگر جدا نشود خصوصاً این محبوب که محبوبیت وے بذات بحت بے ملاحظه جمیع شیون و
اعتبارات بود از جهت بودن او مظهر جامع قَالَ بَعْضُ الْعَارِفِيْنَ مَا اَرْسَلَ الرَّحْمٰنُ
اَوْ يُرْسِلُ مِنْ رَّحْمَتِهٖ تَصْعَدُ اَوْ تَنْزِلُ فِيْ مَلَكُوْتِ اللّٰهِ وَمُلْكِهٖ مِنْ كُلِّ مَا يَخْتَصُّ
اَوْ يَشْمَلُ اِلَّا بِوَاسِطَةِ الْمُصْطَفٰى عَبْدِهٖ وَنَبِيِّهٖ وَمُخْتَارِهِ الْمُرْسَلِ وَاسِطَةً فِيْهَا
وَاَصْلٌ لَهَا يَعْلَمُ هٰذَا كُلُّ مَنْ يَّعْقِلُ و این شامل جمیع مراتب و شهودات و قَالَ اِنَّ روح النبی
ماغابت من نفوس بالله فِي اللّٰهِ طَابَتْ وَقَالَ فِيْ وَصْفِهٖ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ المحقق
المحکوم بالجهل علٰى كل مدعي مَعْرِفَةِ اللّٰهِ مُجَرَّدَةً فِيْ نَفْسِ الْاَمْرِ عَنْ نَفْسِهِ الْمُحَمَّدِيَّةِ
و میگویند که این مشاهده مجذوب یا سالک تواند که بجهت قصور معرفت و تمیز یا بجهت غلبه
فنا و بیخودی از ادراک و دریافت آن قاصر و ذاهل باشد اما در نفس الامر ثابت و دایم و قایم
است و آن ذهول در حقیقت از قبیل عدم علم بعلم است چنانکه در مواضع دیگر گفته اند ازین همه
گذشتیم و مسلم داشتیم که مشایخ طریقت در توسط و عدم توسط آن سرور اختلاف دارند اما آن
گروه که قایل اند بعدم توسط ایا دعوی شرکت و همسری و همسرگی و اجتبا و عدم مدخلیت آن
حضرت در حق ایشان و عدم توجه ایشان با نجناب چنانکه گفته می کنند و مشایخ درینجا هم
اختلاف دارند سخن درینجا است حاشا و کلا همه متفق اند در رعایت بندگی و نیازمندی و
سرافگندگی و احتیاج بآن جناب **اقول** آخر رفته رفته کار بجای رسید که حضرت شیخ رحمه الله

چند عبارات حضرت مجدد علیہ الرحمہ چنان نقل فرمود کز ان اصل مرام کالشمس فی رابعۃ النہار اشکارا گردید وخس وخاشاک شبہات کہ از اول تا اخر در صدد اثبات آن بودہ بر ہوا پرید فالحمد للہ علی ذلک ہمانا این چنین امور حضرت شیخ را بر رجوع مجبور کردہ باشد فماذا بعد الحق الا الضلال (بس بعد حق نگمراہی است) اکنون وقت الست کہ از انوار وبرکات روحانیت حضرت شیخ رحمہ اللہ انصاف جوئیم و در راہ کشف حال وتوضیح مقال پوئیم ؎

سراپا ناز من از ترتیم دامن کشان بگذر	مبادا غافل از حالم برار دآرزو دستے

ہرگاہ از عبارت منقولہ حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ ظاہر و باہر است کہ توسط روحانیت آنحضرت صلے اللہ علیہ وسلم در جمیع مراتب وجودی وشہودی ثابت است مراتب توسط وحجابی نیست کہ از ان پردہ بر روے شہود لشمند بلکہ موجب انجلاء وانکشاف است واین معنی را بہ حیلولت عینک تشبیہ دادہ پس این توسط را بمعنی حیلولت وحجاب قرار دادن نہایت بعید است ہمچنان ہرگاہ حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ حقیقۃ الحقایق بودن آنحضرت را چنان عام قرار دادہ اند کہ شامل است مر صفات ومعانی را کہ شہود مجذوبان ومحبوبان ومرادان یکے از ان جملہ است و روح پر فتوح آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم را از ذات حق متفارق نمیدانند تا انکہ ہیچ شہود وحضور نخواہد بود کہ دران روح پر فتوح صلے اللہ علیہ وسلم متفارق باشد تا انکہ اگر کدامی مجذوب یا سالک مدعی این معنی شود کہ او معرفت ذات باری تعالے بوجہے نمودہ کہ نفس محمدی بوے متقارن نبود این را محمول بر قصور معرفت وی نمودہ پس اکنون کدام موقع خدشہ خواہد بود آیا این تقریر بہتر است یا اصرار واستبداد برین معنی کہ ذات پاک سرور عالم صلے اللہ علیہ وسلم واسطہ بمعنی حجاب است ؎

نہ گویم حال دل از حال من گو بے خبر باشد	بہ بے درد ان بیان درد دل درد دگر باشد

البتہ در مرتبہ سلوک کہ مرتبہ مبتدی است ذات سرور عالم صلی اللہ علیہ وسلم بمعنی واسطہ وحجاب می باشد در مرتبہ جذبہ ومعیت وظل ہرگز واسطہ باین معنی نمے باشد بلکہ بوجہے میباشد کہ بر

توسط روحانیت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع مراتب ثابت است

اطلاق واسطہ نمیتوان[1] شد چنانچہ مذکور شد این شبہ شغب از عدم فہم مراد حضرت مجدد علیہ الرحمہ ہست
والا ہیچکس بہتر و بیشتر در معارف ازین سخن نتوان گفت حضرت خواجہ احرار کہ مظہر کلام ربانی
وکاشف اسرار حقانی اند برین معنی تصریح کردہ اند کہ حضرت رسول خدا صلے اللہ علیہ وسلم حجاب
و پردہ شہود سالک نیستند **فقرہ** حصول آنچہ مقصود ما ست از خلقت انسانی جز بتجرید قلب
از شواغل نیست در دل چیزے ماندہ اند اگر تصفیہ تجرید دل از ہر چہ است حاصل شود آنچیز ظاہر
شود ہیچ چیز مقابل آن چیز نیست جز تجلی ذاتی و درین تجلی فنا کلی از خود و ہمہ حاصل شدہ
شعور ہمین از کثرت خلقیہ بلکہ از کثرت صفاتیہ منقطع شدہ ملحق بہمین شود و اگر خواہند کہ اورا
چنان سازند کہ از و دیگران بہرہ مند شوند او را رہائی از خود حاصل شود او را قوتے از نزد
خود حق سبحانہ بدہد تعبیر ازین معنی بہ بقا بعد الفنا و وجود موہوبی حقانی کردہ اند و بعضے
قایل بآن شدہ اند کہ در وجود قلب احجار می باشد مثل حجرہست و غیر آن تعبیر ازین حجر بہ نکتہ
ذاتیہ فی القلب کردہ اند بسبب حجب غلیظ ظاہر نمی شود و گفتہ اند این نکتہ ذاتیہ مثل مردم
چشم است و مثل ساعتے است کہ در روز جمعہ پنہان ہست و گفتہ اند اگر بر دوام ذکر و تلاوت اعمال خیر
دل صافی و منجلی شود وَمَا لَهَا مَا يُقَابِلُ سِوَى الْحَضْرَةِ الْحَقِّ الذَّاتِيَّةِ فَيَنْتَشِرُ مِنْ ذٰلِكَ الْحَجَرِ
نُورٌ مِنْ اَحَدِ التَّجَلِّي فَيَسِيْرُ فِي سَائِرِ اَجْزَاءِ الْجِسْمِ فَيُهْتُ الْعَقْلُ وَغَيْرُهُ وَيَتِيْهُمْ ذٰلِكَ النُّوْرُ الْمُنْفَهُوْمُ مِنْ ذٰلِكَ
الْحَجَرِ وَشُعْشُعَانِهِ وَلَا يَظْهَرُ لَهُمْ تَصَرُّفٌ وَلَا حُكْمٌ لَا ظَاهِرَةً وَلَا بَاطِنَةً وَلِهٰذَا سُمِّيَ الْحَجَرُ الْبَهْتَ فَاذَا

[1] شیخ محی الدین بن عربی در تحقیق این مسئلہ در کتاب فتوحات در باب ہفتاد و سیوم تحریر مے فرماید کہ اصحاب ایمان در صفت سیر دو قسم اند یکے گروہے اند کہ مربوط کردہ اند ہمت خود را برین کہ پیغمبر صلے اللہ علیہ وسلم نیست مگر منبہ و معلم الطریق و صلت بجناب حق عز و جل و چون علم بدان حاصل آید واسطہ از راہ برخیزد و تخلیہ می شود میان آنہا و میان خدای تعالے پس آن گروہ چون مسارعت و مسابقت کنند بسوی خیرات نمی بینند پیش خود یا قدم احدے از مخلوقات و آنہا چون در آیند در مجالس حدیث خطاب می کند حق با آنہا بکلام الہی بغیر واسطہ زبان معین و دیگرے گروہے است کہ متمکن کردہ اند در نفوس خود ہا کہ نیست راہ بسوے خدای تعالے مگر کہ پیغمبر صلے اللہ علیہ وسلم واسطہ است و حاجب است پس اینہا مشاہدہ نمی کنند امرے را از خدای تعالے مگر کہ می بینند پیش خود یا قدم پیغمبر صلے اللہ علیہ وسلم و آنہا را خطاب نمیکند خدائے تعالے مگر بزبان رسول و لغت او

اراد الله ان یبقی هذا العبد ارسل علی قلبه سبحانه نکون ماتحول بین النور المنفهق من تلک النکتة وبین القلب فینشر النور الیها منعکسا وینشرح الارواح و الجوارح و ذلک هو التثبیت فیبقی العبد شاهدا امن و رای ذلک السبحانه لیبقا الرسم و یبقی التجلی دائما لایزول ابدا من ذلک الحجر ولهذا یقول کثیرا ان الحق ما تجلی لشیء قط ثم احتجب عنه بعد ذلک ولکن تختلف الصفات

انتهی این عبارت بغور ملاحظه فرموده شود که نفی تمام و سالک می نماید تا آنکه واسطه را هم می افگند بدان ارشدک الله تعالی که در کلام صوفیه صافیه ذکر مقاماتے وحالاتے که حجاب توسط را آبی است بیش از بیش واقع است استبعاد بسبب فقدان ذوق صحیح است درهمچو مواقع لب انکار کشادن حریفان را در ورطه تحیر انداختن است

میان من و تو چه جای میان است	میان من و تو میان در نه گنجد

کتاب مستطاب تحقیقات حضرت خواجه محمد پارسا علیه الرحمه از آن مالا مال است چنانچه امورے چند درین محل بمعرض بیان درآورده مے شود

چه خوش است از دو یک دل سر حرف باز کردن	سخن گذشته گفتن گله را دراز کردن

امر اول چون سالک محدثات و موجودات را در تحت اشعه انوار قدم زایل شده و در عین ذات احدیت مستهلک بیند همچنانچه حق بود و باوے هیچ چیز غیر و مغایر در وجود نبود چنان مشاهده کند که حق موجود است و بس وحده لاشریک و سالک و مسلوک الیه و سلوک و عشق و عاشق و معشوق بلکه هرچه در عالم اسم غیریت بران اطلاق کنند همه را عین هویت الهیه داند که در مراتب مختلفه از جبروت و ملکوت و ملک در هر صورتے ظهورے کرده و درین حالت حال سالک چنان باشد که هرچه بیند حق بیند و چنان داند که حق است که خود بخود ناظر است در صورت ناظری و منظوری و هرچه گوید و شنود چنان داند که حق است که گویاست بخود و شنواست از خود در صورت قایل و سامع و درین حال وجود بنده فی نفس الامر متحقق است ولیکن بیند که عبد است مغلوب تجلی نور ظهور حق است

ع سبحانی ما اعظم شانی سوره فسبحان نفتح الباب سبحان من هی بهم سبحانه عسکر اجمال در مقام جمع را هم از فضل الهی در امال ص ۱۱۰ و ۱۱۲

وجز وجود حق مشاہدہ نمی کند و بمرتبہ ارواح ہمہ رسیدہ است کہ درجمال اللہ متحیرند **امر دوم**
حسین بن علی علیہ السلام را پرسیدند کہ عارف را کے مشاہدہ شود گفت کہ چون شاہد ظاہر
گردد و شواہد فانی گردند و حواس نماند و اخلاص مضمحل شود یعنی شاہد حق ظاہر
گردد و آن افعال و الطاف حق است کہ در ازل با تو کردہ است از انواع نیکوئیہا و کرامت ہا و
معرفت و توحید و ایمان بدو کہ ترا بخشیدہ است رویت این نعمتہائے حق تعالے ترا در خود
فانی گرداند از دیدن افعال و نیکوئیہا و طاعت ہائے خود تا بسیاری از افعال و طاعت
ہائے خود را داندک انچہ از ان حضرت بود مستغرق یابی و انچہ از او بود اندک نباشد و انچہ
از تو بود بسیار نبود اما شواہد آنست کہ رویت خلق از تو ساقط شود یعنی نہ ضرر از ایشان
بینی نہ نفع و نہ ذم و نہ مدح اما معنی ذہاب حواس آنست کہ حواس در نور حق فانی گردد تا تو
بنور حق بینی و بشنوی و بگوی چنانکہ رسول پیغمبر فرمایند[۵۱] حِكَايَةً عَنْ رَبِّهٖ فَبِيْ يَسْمَعُ وَبِيْ يُبْصِرُ وَبِيْ
يَنْطِقُ **امر سیوم** چون بحق سبحانہ وتعالے نزدیک گردد و حق عزو علا از مقام عزت بہ بندہ
نزدیک شود گویا در یک منزل جمع شدہ اند این را مقام منازلہ گویند **امر چہارم** ابن عطا
گفت رحمہ اللہ تصوف آنست کہ حال خود را بحق تعالے فروگذارد تا متصرف در حال خبر او
تعالے نبود **امر پنجم** جنید رحمۃ اللہ علیہ را پرسیدند کہ تصوف چیست گفت تصوف پیوستن
سر است بحق سبحانہ وتعالے و این معنی خبر بفناء نفس از اسباب و وسایط و قوت روح
و قیام بحق دست ندہد **امر ششم** ارباب احوال و اصحاب کمال اند کہ عقائد صافیہ ایشان
بنا بر اصول صحیحہ است از کتاب و سنت و اجماع است و مؤید است بدلایل نقلیہ و شواہد عقلیہ و با این ہمہ اہل ذوق و وجدان و کشف و
عیان اند فَقَدْ[۵۲] اَقْبَلَ سُبْحَانَهٗ وَتَعَالٰى عَلَيْهِمْ بِلُطْفِهٖ وَجَذَبَهُمْ عَزَّ وَجَلَّ اِلَيْهِ بِعَطْفِهٖ

[۵۱] بطور حکایت از پروردگار عالم از من مے شنود و از من مے نگرد و از من مے گوید [۵۲] متوجہ شد اللہ تعالے
بایشان بمہربانی خود و کشید ایشان را بسوی خود بعنایت خویش بایشان مہربانی باری تعالی متوجہ گردید پس
قصد کردند ایشان بہ اللہ سبحانہ و سیر کردند بسوی وے ربای گردانید ایشان را از ماسوی اللہ سبحانہ انوار ایشان پارہ کردہ

سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنٰی وَاَلْزَمَهُمْ کَلِمَةَ التَّقْوٰی فهموا عن الله سبحانه وسائر
اِلَی اللهِ سُبْحَانَهُ واعرضوا عما سوی الله سبحانه خرق الحجب انوارهم وحالت حول
العرش اسرارهم امر مفتتم جمعیت دل چنان باید که غیر حق نه بیند و موجودات را بکلی در
تحت اشعه ظهور انوار قدم ناچیز و مستهلک یابد و هرچه بیند حق بیند و چنان داند که حق است که
خود بخود ناظر است در صورت ناظری و منظوری و هرچه گوید و شنود چنان داند که حق است گویا
بخود و شنوا است از خود در صورت قایل و سامع بنده چنان مغلوب حق است از جمعیت
که چیزے جز وجود حقایق مشاهده می کند و بمرتبه ارواح مهمه رسیده چه ممکن است که حق سبحانه و
تعالی سلطنت محبت بر دل بنده چنان مستولی گرداند و بغلبه و افراط آن عقل و طبایع از حس
آن عاجز گردند و امر وے از کسب وی ساقط شود که غیر را در مقام وی راه نبود همه حجابها و کمالها
در حضور وے بسته است و غیب از خود راهی است بحضوری با حق سبحانه المتجلی له لا یشعر
بنفسه فضلاً عن غیره واختفاء الاشیاء عند ظهور الحق فی نظر المتجلی له
کاختفاء الکواکب عند طلوع الشمس مع بقاء اعیانها واهل الله سبحانه قد
یجری علی السنتهم فی غلبات الاحوال انهم الحق ای انهم متحققون بالحق
فانون فیه من قال انا الحق فهو باحد التاویلین اما ان یکون جاریا ذالك
علی لسانه فی معرض الحکایة عن الله تعالی فی سکر و غلبات حال واما ان یکون
مستغرقا بالحق سبحانه حتی لا یکون فیه متسع لغیره واذا المتجلی فی القلب

۵۱ حضرت خواجه معین الدین رحمة الله علیه فرموده اند که شیخ
عثمان هارونی قدس سره فرمودند که حق سبحانه را دوستانند که اگر یک ساعت در دنیا از محجوب مانند نابود گردند ۱۲ سفینة الاولیا

۵۲ شخصیکه بر و تجلی گردد نفس خود را نه داند دیگرے را کے داند و غیر در نظر وی انچنان متواری گردد چنانکه ستارگان در وقت بر آمدن
آفتاب حالانکه ستارگان موجود باشند کاهی بر زبان اهل الله در غلبه احوال کلمه انا الحق جاری شود یعنی ایشان موجود بحق و فانی بوده
در آن انا الحق را دو تاویل است یکی آنکه در سکر و غلبه حال بطور حکایت عن الله جاری شده دیگر آنکه قایل چنان مستغرق و فانی بحق

الا جلال الله وجماله حتى صار مستغرقا به يصير كانه هو لا انه هو تحقيقا
فيعبر عن هذه الحالة بالاتحاد على سبيل التجوز ونعني به الاستغراق و
عليه ينبغي ان يحمل كلام ابي يزيد رحمه الله حيث قال انسلخت من نفسي كما تنسلخ
الحية من جلدها فنظرت فاذا انا هو ويكون معناه انسلخت من نفسي انه
من ينسلخ من شهوات نفسه وهواها وهمها فلا يبقى فيه متسع لغير الله
سبحانه ولا يكون له هم سوى الله سبحانه واذا لم يحل في القلب الا جلال
الله سبحانه وجماله حتى صار مستغرقا به يصير كانه هو لا انه هو تحقيقا فيعبر
اذا بالنور عن المنور مجازا وفرق بين قولنا كانه هو وبين قولنا هو هو ولكن
قد يعبر بقولنا هو هو عن قولنا كانه هو كما ان الشاعر تارة
يقول كاني من اهوى وتارة يقول انا من اهوى ومن اهوى انا وهذه مزلة الاقدام فان
من ليس له قدم راسخ في المعقولات ربما لم يتميز له احدهما عن الآخر فينظر الى كمال
ذاته وقد يتزين بما تلألأ فيه من حلية الحق سبحانه فيظن انه هو الحق سبحانه وقد
غالط غلط النصارى حيث رأوا ذلك في ذات عيسى عليه السلام فرأوا اشراق نور
الله سبحانه قد تلألأ فيه فغلطوا فيه كمن يرى كوكبا في مرآة او في ماء فيظن ان
الكوكب في المرآة او في الماء فيمد اليه اليد ليأخذه وهو مغرور والصبي اذا رأى انسانا
في المرآة ظن ان الانسان في المرآة فكذلك القلب خال عن الصور في نفسه
وعن الهيآت والماهية قبول معاني الهيآت والصور والحقائق فيما يحل
القلب يكون كالمتحلي به لا انه متحد به تحقيقا اعلم انه لا يجوز في طور الولاية
ان يظهر من العبد ما يقضي العقول باستحالته نعم يجوز ان يظهر في
طور الولاية ما يقصر العقل عنه بمعنى انه لا يدرك بمجرد العقل فانه
امر عياني رأى المتجلى له في ذاته عند تجليه سبحانه بذاته فيفنى تارة ويبقى اخرى

یعنی چون درحق نیست شوند کمالات ذاتی که از حق وروسے سرایت کرده بحق راجع میشود و باز چون وجود حقانی او را ارزانی می کنند ان همه باز بوے عود می کند این بود مقام اہل خصوص ومن لا یفرق بین ما یحیلہ العقل وبین مالا ینالہ العقل فھو اخس من ان یخاطب بھا فیترک وجھلہ وکلمات الصوفیۃ بناء علی مشاھدات التجلی لھم فی طور الولایۃ ومجرد العقل اقتصر عن ادراک ذالک امر ششم ابو یزید رحمۃ اللہ علیہ گفت عالم کسے است که علم از خداوند خود بگیرد هر وقت که خواهد بے حفظ روایت و درس کتاب وھذا ھو العالم الربانی والی مثلہ الاشارۃ وآتیناہ من لدنا علما مع ان کل علم من لدنہ ولکن بعضھا بواسطۃ تعلیم الخلائق فلا یسمی ذلک علما لدنیا که وعلم لدنی علمے بود که اہل قرب را بتعلیم الہی وتفہیم ربانی بے واسطه معلوم ومفهوم گردد و آن علم را بمعرفت ذات وصفات حضرت عزت تعلق باشد آن علم را حق سبحانه تعالی در عالم غیب در دل ایشان اندازد و آن علم بشهادت وجد وذوق بود نه بدلالت عقل ونقل واین در وقتے باشد که نور حقیقت ظهور کند ومباشر دل گردد بے حجاب صفات بشریت ولوح دل از نقوش علوم روحانی وعقلی ومعنوی وحسی بکلی صاف شده باشد وبنده از وجود بشریت بیرون آمده داز لدن خویش بلدن حضرت حق سبحانه تعالی رسیده از آن صفت در معرفت ذات وصفات او جل ذکره ادراک معانی وفهم کلمات تواند انتهی قال حجۃ الاسلام نبوت وولایت یکی از درجات دل آدمیست وحاصل آن سه خاصیت است یکے آنکه عموم خلق را آنچه در خواب پیدا کشف افتد یعنی ظاهر نموده شود وے را در بیداری کشف افتد دوم آنکه نفس عموم خلق جز در تن ایشان اثر نه کند نفس وے را چیزیکه خارج تن وی است اثر کند بر طریقے که صلاح خلق در آن باشد و فساد هی نه بود سوم عموم خلق را آنچه از تعلیم حاصل شود وارا بے تعلیم از باطن خویش حاصل شود هر کس که این سه خاصیت را جامع شود وی از پیغمبران بزرگ یا از اولیائے بزرگ بود و هر که یکی ازین سه خاصیت را حاصل بود در درجه حاصل بود داز اولیائے بزرگ بود و در هر یکے ازین درجات تفاوت بسیار

ع
سه سه کے عقل ... نامر ... است ...
شده و مجرد عقل از ادراک آن قاصر است ۱۲

است کسی باشد که وے را از ہر یکے اندکی بود و کسے بود که اندر البسیار بود و کمال این درجه بتمامی رسول ما را بوده است صلے الله علیه وآله وسلم و در ایشان ہر سه بکمال بوده طائفه از اولیا چنانند که ذات و ہستی خود را از خود نه بینند بلکه خودی خود را از خود نه بینند این طائفه را نه ذات بود و نه صفت و نه فعل و نه حال و نه مقام و نه اثر در ہر دو عالم خبرے ندارند و این وصف کہیچ ندارند نه ہم ندارند صحو و در صحو ایشان داشت یعنی افعال ایشان را افعال حق نیست شده و محق فی محق یعنی صفات ایشان در صفات حق نیست شده و طمس فی طمس یعنی ہستی ایشان در ہستی حق نیست شده و ہمانا که اَلْفَقْرُ فَخْرِیْ که خواجه علیه السلام فرموده اشارت بدین فقر است و ازین فقر است که صوفیه در آن ہیچ مقام ثبوت نکرده اند و صاحب این فقر را در دو کون ہیچکس نشناسد جز حق سبحانه چه خداوند سبحانه غیور است اولیا خود را از نظر اغیار مستور دارد تا غایتے که از نظر خود شان نیز مستور دارد اولیائی تحت قبائی لا یعرفهم غیری بیان حال ایشان است و لا یسمی الشخص الهیا الا ان یکون ما اخذ العلوم الا عن الله سبحانه من الفتوح والمکاشفة بالحق + گفته اند که بنا د این کار بر نفس می باید نهاد و نفس عبارت است از دوام حال مشاہده و تواتر و تعاقب امداد ان که حیات قلب اہل محبت بدان مربوط است بر مثال تواتر و تعاقب انفاس است که بقا و حیات قالب بدان مشروط است چنانکه اگر ساعتے مدد انفاس جدیده و اثر ترویح ان از صورت قلب منقطع شود از شدت حرارت غریزی دل سوخته گردد و مرد ہلاک شود اگر لحظه و لمحه مدد شهود از حقیقت قلب مشتاق منقطع گردد از شدت تعطش و حدت شوق بسوزد قالوا افضل الاعمال حفظ الانفاس مع الله سبحانه حجاب ہا ہمه از بندگان است و گرنه حق تعالے منزه است از حجاب و ہیچ چیز حجاب حق تعالی نتواند شد انچه نورانی بود بروحانیت تعلق دارد و انچه ظلمانی بود به نفس تعلق دارد امر دہم اصل در محبت نادیدن و ناشنودن بود که محب غیر دوست نه بیند و از غیر دوست نشنود نہی

از ہستی مرده ام الحمد لله	بجانان زنده ام الحمد لله

زفضل و زرحمت و توفیق یزدان	بدو ره برده ام الحمد لله
زجام مصطفی شرب الهی	مصفا خورده ام الحمد لله
تولایم بمحبوب است وازخود	تبرا کرده ام الحمد لله
درخت وصل را در باغ وصلش	ببار آورده ام الحمد لله
ندارم پرده با معشوق وازخلق	اگر در پرده ام الحمد لله
زقاسم پرده در پیش دل بود	فنا شد پرده ام الحمد لله

اگر همه اش مسلم داریم پس شنیدنی است که هرگاه باعتراف حضرت معترض مشایخ در توسط و عدم توسط اختلاف پیدا اند پس درین مسئله کلام حضرت مجدد محل اعتراض نماند ع

آرزو دارم که پرسم از تو بعد از آشتی | بے سبب از خالص بیچاره رنجیدن چه بود

باقی ماند این معنی که اکنون صرف اعتراض بر دعوی شرکت و همسری وغیره است این محمول است بر عدم اطلاع بر معانی این الفاظ کما قیل فصّلناها فارجع الیها حتی یاتیک الیقین

پس تا که تفصیل وے نگاشتم پس رجوع کن بسوی وے تا ترا یقین آید ۱۲

سعدیا این همه فریاد تو بے چیزے نیست | آتشے هست که دود از سر آن مے آید

قال مخفی نماند که توسط آنحضرت در شهود و وصول موجب عظمت و جلالت و سبق و تقدم ایشان است در درگاه عزت و عدم توسط بسبب تاخیر و سقوط و قدر و حاصل حکایت عدم توسط بآن راجع می گردد که سالک همیشه خادمانه همراه آنحضرت بتبعیت و طفیلی سیر رفت و اقتباس انوار ازوے میکرد چون بقرب درگاه رسید بیشتر رفت و درون در آمد و آن حضرت را پس انداخت و بیرون در گذشت و از میان ساقط گردانید و خود در مجلس در آمد و بر منصه قرب و وصال به نشست و کامران شد و می گوید که من و تو برابریم من هم بنده و تو هم بنده و ترا توسطے در میان من و خدا نماند اگرچه در اصل بنده تابع تو و خادم تو بودیم و بواسطه تو رسیدیم الآن هیچ دخل و توسط نداری اقول همین خیال حضرت شیخ رحمه الله را کشان کشان بر سر انکار آورده بنای این خیال تغلیط است میان معنی توسط بالا بیان شده است که توسط آن سرور کائنات علیه و علی

الیه الصلوة والسلام بدو معنی تواند بود معنی اول اینست که او صلی الله تعالی علیه وعلی اله وسلم
حائل و حاجب بود درمیان سالک و درمیان مطلوب و معنی دوم اینست که سالک بطفیل او
و توسط تبعیت و متابعت وی علیه وعلی اله الصلوات والسلام بمطلوب واصل گردد و در طریق سلوک
پیش از رسیدن بحقیقت حقائق توسط بهر دو معنی که این است چون غرفه را میان هر دو توسط
است از دست داده صورت تخیلیه که مذکور شد پدید آمد مثال توسط بمعنی اولی اینست که وزیری
شخصی را پیش پادشاه حاضر آرد و پادشاه بذریعه وزیر از وی کشف حال نماید و هرچه گوید وزیر
خدمت شاه رساند مثال توسط بمعنی ثانی این است که بر حال یکی از مقربان وزیر سلطان اطلاع
باشد پس با وی بجهت که او مقرب وزیر است سلطان را بر وزیر توجهی خاص است سلطان و آن مقرب را بر بساط خود طلب دارد و دروی
التفات نماید واصل و حاصل شود مگر شخصی را که به اقصی درجه متابع باشد گرچه این معنی خود ظاهر است مگر
چون در چشم ظاهر بینان خفائی داشت شبه را بیان فرموده دفع ساخت چنانچه میفرمایند گفته
نشود که این عدم توسط اگرچه بیک معنی بود قصوری بجناب حضرت خاتمه علیه وعلی اله الصلوة
والتحیة لازم می آید گوئیم که این عدم توسط مستلزم کمال آنجناب است علی صاحبها الصلوة والسلام
نه مستلزم قصور در وجود توسط است زیرا که کمال متبوع آن است که تابع او بطفیل و تبعیت او
بجمیع درجات کمال برسد و هیچ دقیقه فرو نگزارد و این معنی در عدم توسط که این است نه در
وجود توسط که آنجا شهود بے پرده است که اقصای درجات کمال است و آنجا پرده پس کمال
در عدم توسط بود و قصور در توسط انتهے پیش بام مردم این افاده از قبیل بدیهات است انرا
تخیل محض و از قضایاے شعریه قرار دادن تحکم محض است و واضح باد که پیش ازین چند بار معنی
توسط گذارش نموده ام پس بار بار ضرورت به اعاده آن نبود ؎

با بخت من طریق مروت فرو نداشت
یا او بشاهراه طریقت گذر نکرد
گفتم مگر بگریه دلش مهربان کنم
در سنگ خاره قطرهٔ باران اثر نکرد

معهذا این مسئله را بچیزے توضیح بنگارم ملاحظه فرموده شود وصول باین مقام عالی عبورے

دارد و حقیقتے صورتش اینست که سالک از جهت کثرت اشتغال بذکر مستغرق در ذکر شده هستی او و غیر
او از شعور سالک پوشیده شود واین پوشیده شدن او در اصطلاح قوم عدم میگویند بسبب این عدم هستی
مذکور ظهور می کند که سالک شاهد است همین هستی مذکور را وجود عدم میگویند در اصطلاح قوم در همین هستی
است که گفته اند وجود عدم احتمال دارد که بوجود بشریت عود کند چراکه وجود بشری
سالک از نظر دل سالک پوشیده شده بود از جهت استغراق او در ذکر و نه زایل مثل مغمی علیه
واحتمال دارد که از سالک تقصیری واقع شود که از استغراقش باز ماند که ساتر وجود بشرے
او بود و وجود بشرے او ظاهر شود و وجود مذکور عود کند اللّٰهم احفظنا من هذا وگفته
اند وجود فنا احتمال عود ندارد سرش اینست که فنا مربوط است بکشف حقایق اشیا که درین آیه
کریمه هُوَ الَّذِی خَلَقَکُم مِّن تُرَابٍ ثُمَّ مِن نُّطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ یُخْرِجُکُمْ طِفْلًا الآیة
وَقَدْ خَلَقْتُکَ مِن قَبْلُ وَلَمْ تَکُ شَیْئًا و درین حدیث شریف اللّٰهم اَرِنِی حَقَائِقَ الاَشْیَاءِ
کما هی و تفکر ساعة خیر من عبادة سنة اشارت است برین معنی بلکه جمیع قرآن دلالت
بر نفی وجود می کند واین فنا که عبارت از کشف حقایق است موهبت محض است وگفته اند که
مرشد را هیچ مدخل نیست واما مرتبه عدم بتعلیم مرشد حاصل میشود و صورت تخیلی این معنی آنکه
وجود عالم ظل حقیقت محمدی است اینست که سالک بذوق کشف میکند که این وجود او ظل
مضغه است و مضغه ظل علقه است و علقه ظل نطفه است و نطفه ظل طعام حتی بحقیقت محمدی میرساند
و جمیع عالم دران حقیقت مضمحل میشود و کشف و علم مخلوق تا اینجا است و همین حقیقت مثل نور
منبسط منکشف میشود که محیط همگی عالم است و نهایت مقام ولایت خاصه است و علم ایشان
علم حضوریست که در ولایت عامه علم حصولی بود واین همه مراتب جذوب است وازین مقام نیز
ترقی واقع شود و معلوم میشود که این هم وجود ظلیست نه حقیقی سیرش بر مراتب وجوب می افتد که
تعبیر ازین مراتب بسیار مشکل است و شمه نمونه ازانها بیان شود واگر تقصیر در تقریر افتد حمل بر تنگی لیاقت نکنند و مرتبه اول معلومات ربانی است
مقتضیات مراتب اسماء و صفات است این را قوم عیان ثابته و مرتبه واحدیت میگویند و این مراتب اصول مراتب ظلال و شان است

منشأ این وصول اسم العلیم است که حقیقت محمدی است در مراتب اسماء و مربی حقیقت مخلوقی او است صلی الله علیه وسلم و این مراتب وجوب در مرتبه غیب الغیب است و مکشوف هیچ احدے نمیشود چراکه این مندمج در اسم العلیم است و اسم العلیم مندمج در صفت علم است و صفت علم مندمج در ذات است و معلوم است که ذات مدرک کسے نیست لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ نص قاطع است سُبْحَانَكَ مَا عَرَفْنَاكَ حَقَّ مَعْرِفَتِكَ خبر صحیح و این همه گفتگوے ذوق است شما اگر همین را کشف میگوئید شما دانید و سالک را اگرچه وجود حدوثی او مضمحل شده است از ذوق او ولیکن اصل او در مراتب وجوب هست که علم حق است و چیزے که اصل او در مرتبه علم باشد هیچ معدوم نمیشود ولیکن از صفتے بصفتے متبدل میگردد و فناء اتم حاصل نیست و اگرچه این فناء اتم نصیب انبیا است و خصوصًا سید انبیا علیهم السلام ولیکن امت را الطفیل و تبعیت بهره هست و از ینجا هم ترقی واقع شود داند که این مرتبه هم ظل صفت علم است که در اصطلاح قوم علم جملی و مرتبه حدوث و حقیقت محمدی گفته اند گویا این است نسبت ولایت انبیا علیهم السلام که ولایت خاص الخواص در ینجا علم با سد الیشان بحضور علم است چنانکه در ولایت خاصه بعلم حضوری بود و از ینجا هم ترقی نماید داند که این مرتبه نیز ظل است و داند که اصل همه ذات است و جمیع مراتب بمراتب ظل این مرتبه بوده اند و مضمحل و مستهلک شده در ذات لَا تُبْقِي وَلَا تَذَرُ از آثار چیزے نماند و گویا لِي مَعَ اللهِ وَقْتٌ عبارت از همین مقام باشد ؎

چشمم همه اشک گشت و چشمم گریست
در عشق تو بے چشم همے باید زیست

از من اثرے نماند این عشق از چیست
بس من همه معشوق شدم عاشق کیست

و این است فنای اتم که امت را الطفیل پیغمبران بهره و حظ وافر هست هر کدام را بقدر تبعیت او معلوم شد که در فنا زوال وجود بشری سالک است از علم سالک و بجای وجود بشری او وجود حقانی آمده است و مراد از وجود فنا همین وجود حقانیست و این وجود حقانی احتمال عود بوجود بشری ندارد چگونه احتمال داشته باشد که حقیقت خود را دانسته سالک که او ظل

مبین بنوده است وحق را بحق دارد و فارغ شد از دعوی بمعنی واین فانی مثل مجنونست
واین است معنی ثنا وصلواتی که از بنده صادر میشود وحقیقت ثنا علم او تعالی بجمیع کمالات
او کما هو هو است وحقیقت صلوة تفصیل صفات اوست تعالی بذات او کما هو هو لا احصی
ثناءً علیک انت کما اثنیت علی نفسک وقف یا محمد ان ربک یصلی اشارت باین
باشد وگویا این است نسبت مرتبه نبوت وازین معنی بجز حضور در حضور وحضور بحت بچیز دیگر
تعبیر نمیتوان کردن واین است معنی کلام بزرگان که گفته اند از حقیقت محمدی عبور شده و یا
از مراتب وجوب گذرانیده ویا حقیقت محمدی حایل و پرده شهود نیست نه ان خیالات فاسده
که بواسطه تو رسیده ام تو از میان رفتی وحالا من و تو برابر شده ام ومیان من و تو فرق نیست
تو هم بنده ومن هم بنده و غیر ذلک بلکه این همه مبنی است بر عدم خدمت علم تصوف پیران
وخواجگان نقشبندیه علیهم الرضوان که این معنی از دقایق الشان است ۵۱

بامن بودی منت نمیدانستم | یا من بودی منت نمیدانستم | رفتم چو من از میان ترا دانستم | تا من بودی ترا نمی دانستم

قال تو لکم واز اینجاست که آن سرور فرموده است علماء امتی کانبیاء بنی اسرائیل
این را بران نکته چه متفرع و مترتب ساخته اند از بیان سابق خود لازم آید که فرمایند علماء
امتی کانا زیراکه شما ایشان را اقصی درجات کمال ثابت گردانیده اید و در تمامه کمالات شریک
آن گردانیده اید این خود بالاتر از مرتبه انبیاء بنی اسرائیل است زیراکه هیچ یکی از ایشان شریک
آن حضرت صلی الله علیه وسلم در تمامه کمالات نیست وحق آنست که مرتبه علماء امت بمرتبه
انبیا نمی رسد وتشبیه باعتبار خلافت ونیابت در تبلیغ احکام وشرایع است چنانچه انبیاء بنی
اسرائیل تابع توریت بودند وبعد موسی علیه السلام تبلیغ احکام ان میکردند نه در قدر و
مرتبه ونزدیک محدثین این حدیث بصحت نرسیده است وحدیث العلماء ورثة

علماء امتی

۵۱ ضبط نمی کنم ثنای تو برتو تو ستایان آن هستی که ثنای خود کرده وباتیست ای محمد خدای تو نماز میگذارد ۱۲ ۵۲ علمای امت من مثل انبیاء بنی اسرائیل بوده اند ۱۲

۵۳ علمای امت من مثل من ۱۲

الانبیاء[۵۱] صحیح است عجب که اینجا بصرف ازظاهر وار تکاب خلاف آن راضی شده اید

اقول این کلام از سر تا سر مخدوش است اما اولا پس[۵۱] وجه تفریع نهایت ظاهر است چون شرکت دولت از تبعیت است وعلماء است به تبعیت مثل انبیاء بنی اسرائیل باشند فرموده از انجاست که فرموده انحر اما ثانیا[۵۲] پس انتساب دعوی شرکت تمامی کمالات با سرور عالم صلے اللہ علیه وسلم افتراء محض است اما ثالثا پس از کلام حضرت مجدد رحمة اللہ علیه یافته نمی شود که تشبیه در قدر و مرتبه است اگر این چنین هم باشد محذورے نیست چه تشبیه مقتضی مساوات در ما به التشبیه نیست در فتوحات مکیه در وصایا مذکور است علیك[۵۲] یا اباهریرة بطریق اقوام اذا فزع الناس لم یفزعوا واذا طلب الناس الامان من النار لم یخافوا قال ابو هریرة من هم یا رسول اللہ صلعم صفهم لی حتی اعرفهم قال قوم من امتی فی اخر الزمان یحشرون یوم القیمة محشر الانبیاء اذا نظر الیهم الناس ظنوا انهم انبیاء مما یرون من حالهم حتی اعرفهم انا فاقول امتی امتی فتعرف الخلائق انهم لیسوا الا بانبیاء فیمرون مثل البرق والریح تغشی ابصار اهل الجمع من انوارهم فقلت یا رسول اللہ مرلی بمثل عملهم لعلی الحق بهم فقال یا اباهریرة رکب القوم طریقا صعبا لحقوا بدرجة الانبیاء الحدیث اما رابعا پس ملا علی[۵۳] قاری در موضوعات کبیر میطراز د و حدیث[۵۴] علماء امتی کانبیاء بنی اسرائیل قال الدمیری والعسقلانی لا اصل له وکذا قال الزرکشی وسکت عنه السیوطی

---

[۵۱] علماء وارث انبیاء بوده اند ۱۲ [۵۲] ای اباهریره لازم گیر طریقه قومی را که بروزیکه فریاد خواهند قوم ایشان فریاد نخواهند وهرگاه مردمان امان خواهند از آتش ایشان نه ترسند گفت ابوهریره ایشان کیستند یا رسول اللہ وصف ایشان بیان کن تا بشناسم ایشان را فرموده ایشان قومی اند از امت من در آخر زمان که بروز قیامت در محشر انبیاء مبعوث شوند هرگاه مردم ایشان را بینند از حالت ایشان ایشان را انبیاء پندارند من ایشان را بشناسانم و امتی امتی بگویم پس خلایق بدانند که ایشان انبیاء نیستند ایشان مثل برق و بیج گذرند که از انوار ایشان چشمهای مردم خیره شود گفت ابوهریره یا رسول اللہ عمل ایشان بمن فرما تا کوشش

[illegible] ابوهریره این قوم [illegible] انبیاء رسیده اند ۱۲ [۵۳] مجدد این بود و صاحب تصانیف مفیده در مکه معظمه در ۱۰۱۴ وفات یافت بعد وے در فن حدیث کسے هم پایه او نبوده ۱۲ [۵۴] حدیث علماء امتی را دمیری و عسقلانی گفته اصل نیست [illegible] سیوطی [illegible] حدیث العلماء ورثة الانبیاء [illegible] ابوالدرداء [illegible] اربعه روایت کرده اند ۱۲

واما حدیث العلماء ورثة الانبیاء فرواه الاربعة عن ابی الدرداء رضی اللہ عنہ وحافظ سخاوی مقاصد حسنہ[۹۱] مے نگارد قال شیخنا یعنی الحافظ ابن حجر والذهبی والزرکشی انه لا اصل له زاد بعضهم ولا یعرف فی کتاب معتبر وقد مضی فی اکرموا حملة القران کادحملة القران ان یکونوا الانبیاء الا انهم لا یوحی الیهم ولابی نعیم فی فضل العالم العفیف بسند ضعیف عن ابن عباس رضی اللہ عنہما اقرب الناس من درجة النبوة اهل العلم والجهاد[۹۲] هرگاه میان حفاظ وانبیاء علیهم السلام همین فرقے باشد که بر حفاظ وحی نازل نشود وانبیاء مهبط انوار وحی باشند واهل علم از درجه نبوت قریب تر باشند پس در صحت معنی این حدیث ریبی نیست از همین جا است که صوفیه کبار این را نقل کنند چنانچه شیخ محی الدین بن عربی قدس سره در باب چاردهم از فتوحات مکیه می فرماید وقد ورد الخبر عن النبی صلی اللہ علیه وسلم علماء هذه الامة کانبیاء بنی اسرائیل یعنی فی المنزلة التی اشرنا الیها[۹۳] فان انبیاء بنی اسرائیل کانت تحفظ علیهم شرائع رسلهم وتقوم بها دینهم وکذلک علماء هذه الامة وائمتها یحفظون علیها احکام رسولها صلی اللہ علیه وسلم کعلماء الصحابة ومن نزل عنهم من التابعین کالثوری وابن عیینة وابن سیرین والحسن ومالک وابن ابی رباح وابی حنیفة ومن نزل عنهم

[۹۱] المقاصد الحسنة فی کثیر من الاحادیث المشهورة علی الالسنة از شیخ ابی عبد اللہ سخاوی المتوفی سنہ ۹۰۲ھ ۱۲ [۹۲] گفت شیخ من حافظ ابن حجر وذهبی وزرکسی این را اصل نیست بعضے گفته اند که در کتاب معتبر نیست وگذشت در حدیث تعظیم کنید حفاظ را که قریب درجه نبوت اند مگر آنکه بر ایشان وحی نازل نمی شود وابی نعیم در فضل عالم پارسا از ابن عباس مرفوعا روایت کرده که قریب تر او میان بدرجه نبوت اہل علم وجهاد بوده اند ۱۲ [۹۳] از رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم مروی است که علمای این امت مثل انبیاء بنی اسرائیل اند یعنی در مرتبه که بآن اشاره کردم انبیاء بنی اسرائیل شرائع پیغمبران خود را محفوظ می داشتند ودین بایشان قایم بود همین کیفیت علماء این امت است که احکام رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم را حافظ بودند مثل علماء صحابه وآنکه بعد صحابه اند از تابعین مثل ثوری وابن عیینه وابن سیرین وحسن ومالک وابن رباح وابی حنیفه وآنچه بعد ایشان اند

مثل شافعی وابن حنبل وکسانیکه بر طریقه ایشان رفتند در حفظ احکام یکے بعد دیگرے ۱۲

کالشافعی و ابن حنبل و من جری مجراہم ہؤلاء الی ہلم جرا فی حفظ الاحکام اما خامسا
پس از تقریر یا ناظاہر شد کہ در یجا زینہار صرف در ظاہر وا رتکاب خلاف ظاہر نیست فعلی
المعترض الاثبات قال فرزندی شیخ نور الحق میگفت کہ یکبارے نزد ایشان قول اشہور الولایۃ افضل من النبوۃ مذکور
شد فرمودند ہر چند توجیہات و تاویلات راست و درست دارد اما موہم خلاف حق است گفت بنا بر
این تناقص است و تناقض در کلام ایشان بسیار است و بالجملہ در عقاید اہل سنت و جماعت مقرر شدہ است
بدرجہ نبی نرسیدہ اقول در تسلیم این نقل ازین وجہ تامل ہا واقع است کہ در مقدمہ انچہ مسلک
حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ مذکور شدہ از آن ظاہر است کہ این کلام از سکریات است و فی نفسہ
صحیح نیست اگر تسلیم کنم پس تناقض را تسلیم نمی کنم زیرا کہ بعض تاویلات کہ در مقدمہ مذکور
شد ازان سخن راست و درست می نماید اگرچہ موہم خلاف حق است این چہ تناقض است در
کلام حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ تناقض واقع نیست و اگر تناقض بلحاظ مقامات متبادر گردد ان
فی نفسہ تناقض نخواہد بود قال و قولکم در حدیث آمدہ کہ بندہ چون بہ نماز داخل میشود و
حجابیکہ درمیان بندہ و خدا است مرتفع می گرداند لہذا صلوۃ معراج مومن آمدہ و حظ وافر
ازان نصیب منتہی واصل گشت چہ رفع حجاب مخصوص بہ واصل منتہی است پس ارتفاع حیلولت
و توسط ثابت گشت انتہی این خود صحیح است و لیکن ایرا نمی بینند کہ در تشہد کہ اخر وقت
ادائے نماز است و وقت اکملیت و اتمیت شہود است می گوید السلام علیک ایہا النبی
و بعد از وصول باتم و اکمل مستغنی و فارغ نہ نشیند از توسط بہ جمال و کمال انحضرت و نیاز و
تسلیم و توجہ بدرگاہ وے پس ہنوز توسط و توسل مرتفع نگردیدہ است و این حجاب کہ در وقت
نماز مرتفع میشود حجابہا است کہ بندہ بدان از مقام قرب و حضور دور افتد نہ حیلولت و توسط
حقیقت محمدی کہ وے با خدا است دائم اقول الحمد للہ کہ حضرت معترض اعتراف این معنی
نمودند کہ در نماز حجاب مرتفع می گردد درین ہیچ شبہہ نیست کہ مصلی کامل در وقت ادای نماز
گویا از دنیا کہ از دولت قربت قلیل النصیب است اگر نصیبے دارد قرب ظلی دارد می برآید و بہ آخرت

که موطن قرب اصلی است می پیوندد و دولتے که بآن نشاء مربوط است مناسبت آن فرا می گیرد

و متعطشان بوادی حیرت و فراق درین نشاء از سرچشمه زلال نماز مانوس و سیراب اند و متولهان

بیدای کبریای و جلال امروز در سراپرده محفل عروسی او مدهوش بوئے وصال رسول الله صلے الله علیه

وسلم فرموده است إِذَا قَامَ الْعَبْدُ فِي الصَّلٰوةِ فُتِحَتْ لَهُ أَبْوَابُ الْجِنَانِ وَكُشِفَتِ

الْحُجُبُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ رَبِّهِ وَاسْتَقْبَلَتِ الْحُوْرُ الْعِيْنُ مَا لَمْ يَتَمَخَّطْ پس حجب و استار که میان

عبد و معبود است مرتفع گردد و جلوهٔ قرب پیدا آید و لتشهد حکایت معراجیه است در صلوة که معراج

مومن است این را حجاب نباید گفت ظاهر است که اول بنده بمقام قرب رسید و ثنا گفت بسلطان حقیقی

بکلمه التحیات لله الی اخره و التفات بمقربان درگاه کرده گفت السلام علیک ایها النبی این مقام گویا

مقام تنزلی است بنده ازین مقام ترقی کرده بکلمه السلام علینا الخ طلب جازت عرض حال

کرده میگوید أَشْهَدُ أَنْ لَّا إِلٰهَ یعنی نیست موجود و فاعل و معبود إِلَّا اللّٰهُ یعنی بجز ذات تو

أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهٗ وَرَسُوْلُهٗ یعنی محمد صلی الله علیه وسلم که بندهٔ تو و رسول فرستادهٔ تست

و وسیلهٔ ما است که بنده نوازی کرده فرستادهٔ از برای هدایت ما بندگان بے راه و دور از قرب

دادحق خدمت بجای آورده ما بندگان دور مانده را بتو رسانید و او را باما حق است و ادا حق گذاری

او هم برماست که چرا که بنده مالک چیزی نیست گویا گفت اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰی مُحَمَّدٍ الی اخره و این مرتبه گویا

مثل مقام قاب قوسین است و اگر این معنی بذوق معلوم نیست بالفاظ رجوع بکنید که بچه معنی موضوع

اند و اسرار منع چیست شیخ معترض در رساله تحصیل البرکات بعض اقوال منافی توسط نگاشته چنانچه

می نگارد که چون ورود این کلمه در اصل یعنی در شب معراج بصیغه خطاب بود دیگر تغیرش ندادند

و بعد وفات سرور عالم صلعم صحابه می گفتند السلام علی النبی نه به لفظ خطاب انتهی و ظاهر است

که این تقریر منافی این مقام است انچه گفته شد که توسط و توسل مرتفع نگشت این چه اعتراض است

چرا گفته نشود که تشریع نماز به توسط سرور انبیا است علیه الصلوة والسلام توسط را بمعنی توسل گفته این نتیجه پیدا کردن

هر ترجیح نیست بیلولت حقیقت محمدی با خدا دایم است چرا توسط را دخل حجاب مکنند چنانکه عینک که این حجاب

۵۱ بر گاه ایستاده میشود دست کشاده می شود بروی دروازه هاے بهشت و برمے خیزد پرده ها که در میان او و میان پروردگار او است ۱۲

نیست و متوسط است وچرا حقیقت محمدیه را حقیقت الحقایق نه گویند فافهم وتذکر **قال** آنکه نوشته
اند که رویت اخروی بے توسط وحیلولت احدی خواهد بود بے موقع است زیرا که سخن در رویت
وشهود دنیا ولیست واین بے پرده نمی باشد لااقل پردهٔ صفات درمیان است وحقیقت رویت
اخروی نیز بے پرده صفات نخواهد بود وصفات حق منفک از ذات نیست وبنابر عرف است دیدن
ذات را با صفات درعرف دیدن ذات میگویند کسیکه زید را می بیند با چندین صفات از طول و
عرض ولون وشکل وجز آن میگوید زید را دید وهیچ کس نگفته است که در آخرت ذات بحت مجرد از
صفات را خواهند دید پس اگر روح محمد صلی الله علیه وسلم که با ذات حکم صفات وارد نیز باشد
چه مانع است **اقول** برین کلام نقض تفصیلی وارد می شود صفات امر معنوی است که قایم بذات
است پس چگونه حایل ذات باشد در رویت بصری آری در رویت قلبی جایز است چراکه بدون
صفات ذات مطلق در تعقل نمی آید ؎

فهم سخن تا نه کند مستمع	قوت طبع از متکلم مجوے

وآثار صفات که ظهور او درخارج ذات است وخارج از مراتب صفات است می تواند که حایل
رویت بصری شود ودر آخرت این حایل نباشد تا مزیت لازم آید وفرق شود وآن جماعتے که به
احاطهٔ ذاتی بے کیفی قایل اند گویا رویت بصری در پرده را در دنیا قایل اند چنانکه شیخ عبدالله
بلبانی قدس الله سره گفته ؎

تا حق بدو چشم سر نه بینم هر دم	از پاے طلب می نه نشینم هر دم
گویند خدا بچشم سر نتوان دید	آن ایشانند من چنینم هر دم

وبر تقدیر تسلیم می گویم که کلام در ضرورت وعدم ضرورت توسط است عام از آنکه دنیاوی باشد
یا اخروی وهرگاه دیدن ذات را با صفات درعرف دیدن ذات گویند وبر توسط صفات نظر
نمی افتد وصفات را توسط نمی گویند پس اگر رویت اخروی را که متجلی بصفات باشد بی توسط وحیلولت
گویند از آن هیچگونه محذور لازم نیاید ودر کلام حضرت مجدد رحمة الله علیه این معنی مذکور نیست که

در آخرت ذات بحت مجرد از صفات را خواهند دید این معنی مبنی بر فهم معترض هست آندرین صورت
اگر روح محمد صلی الله علیه وسلم که با ذات حکم صفات دارد نیز باشد هیچ مانع نیست بلکه اگر عباراتیکه
پیش ازین حضرت معترض از حضرت مجدد رحمة الله علیه نقل فرموده اند بغور ملاحظه فرموده شود از ان واضح شد نیست که
عین مدعاست فرق این است که حضرت مجدد رحمة الله علیه روح محمدی را حجاب نمیگویند و حضرت معترض
بحجاب و پرده تعبیر مینمایند پس آنچه رعایت اداب در کلام حضرت مجدد رحمة الله بوده است بوی
ازان از کلام معترض بمشام نمیرسد قال قولکم این معرفت از خواص معارف لدنیه این فقیر است
که حق سبحانه وتعالی بمحض فضل وکرم آن را عطا نموده بحقیقت ان متحقق ساخته است و این معرفت
و شارت با آنچه گفتند که عدم توسط موجب کمال است و توسط موجب نقصان که آنجا شهود بی پرده
است و اینجا در پرده و این کمال تابع است وگفته اند که کمال و شوکت و عظمت مخدوم متبوع است که
تابع و خادم او بجای رسیده که او انجا رسیده است و به تبعیت او شریک دولت او شده سبحان الله
این چه تمثیل و توهم است و سرور و ابتهاج است و در لوازم این سخن نمی نگرند که چها است اسقاط
رسول خدا است از میان و دعوی مساوات بادی ترجیح اولیا بر انبیا علی نبینا وعلیهم السلام
چنانچه تقریر آن گزشت حاجت به تکرار نیست اما همین یک سخن باز تکرار کرده میشود که واسطه
کرا میگویند و کرا می خواهند محمد رسول الله را می خواهند که محبوب رب العالمین و مقصود دنیا
و دین است و آنحضرت را پرده میگویند و حجاب نام می نهند زهی سعادت آن عارف و کمال
آن مشاهد که حق را در مرات محمدی مشاهده کند جانها فدای عشق این پرده باد سبحان الله این
نقصان است کدام کمال بالاتر ازین باشد که جمال محمد صلی الله علیه وسلم و کمال حق هر دو
مشهود شود و منظور گردد محمد صلی الله علیه وسلم را حق برای ان آفریده است که در آئینه جمال
و کمال وی قدس ذات را مشاهده کنند و در خلوت خانه حقیقت وی در آمده با ذات و صفات
حق مواصلت نمایند که هر چه هست در انجا هست قال بعض العارفین لَا یَتَجَلّٰی اَشِعَّةُ اللّٰہِ
لِقَلْبٍ اِلَّا مِنْ مِرْاٰةِ سِرِّہٖ وَهُوَ النُّوْرُ الْمُحَمَّدِیُّ الْمُطْلَقُ و پردهاے که دور باید کرد پردهاے ظلمانی و روحانی و نفسی

وافاقی است که حجاب مقصود و پردهٔ مشهود شوند نه آنکه ذات محمد صلی الله علیه وسلم را پرده گویند واز
میان ساقط گردانند و چیزها گویند که نباید گفت این قضیه انشاء الله تعالی در روز حشر مشخص گردد
بلکه در عالم برزخ نزد آنحضرت مذکور شود اگر من پیش از شما از عالم رفتم اول شکایتیکه از شما پیش
آنحضرت کنم این خواهد بود و اگر شما رفتید نخست گرفت وگیر که بر شما شود این خواهد بود والله اعلم و
اگر درین دنیا بوقایع و معاملات هم مطلع شوید نیز دور این است **اقول** این معرفت را انحصر در
امرے داشتن قصور است چرا تمامی تحقیقات را مرجع قرار نه دهند چه این همه هو را از افادات حضرت
مجدد است علیه الرحمه که هیچ یکے بآن پے نه برده و آنچه در باب کمال و شوکت و عظمت مخدوم متبوع
فرموده شد که تابع او در هیچ مقامے از وے تخلف نه کند و به تبعیت او شریک دولت همگنان او گردد
از غبار مخدور پاک و صاف است عام از ینکه فی ذاته باشد یا بلوازمه این را اسقاط رسول خدا
صلی الله علیه وسلم با دعوی مساوات انگاشیدن خیال غلط است ساعتے عینک انصاف بر
دیده حق بین نهاده ملاحظه فرمایند که هرگاه تابع به تبعیت مخدوم متبوع بجاے رسیده است
پس این اثبات مخدومیت و متبوعیت انحطاط مرتبهٔ تابع را مقتضی است نه اسقاط و مساوات
را محو حیرتم که بار بار از ذکر الزامے که پا در هوا دارد چه سود است یا از اعادهٔ این چنین الزام بے
سر و پا عام از ینکه هزار بار باشد غبارے بر دامن می نشیند حاشا و کلا بلکه **قال** هر دمان این
را محمول بر نفسانیت می کنند چه اگر خطا است یکبار دو بار نه از اول تا آخر بر یک خطا این قدر
استبداد و اصرار ضرورت چیست که آنحضرت را پرده و حجاب نام نهند چرا موجب انجلاء و انکشاف
نه دانند و حقیقة الحقایق نه گویند زهے سعادت آن عارف و کمال آن مشاهد که حق را در مرآت
محمدی مشاهده کنند نه آنکه پرده و حاجب انگارند و میان این و آن فرق زمین و آسمان است
چه در صورت اول جمال محمد و کمال حق هر دو مشهود شود و منظور گردد محمد صلی الله علیه وسلم
را حق برای آن آفریده است که در آئینه جمال و کمال وی قدس ذات را مشاهده کنند و در
خلوت خانه حقیقت وی در آمده با ذات و صفات حق مواصلت نمایند که هر چه هست درانجا

ہست قال بعض العارفين لا يتجلى النعمة الله بقلب الثمن مراة سرة وهو النور المطلق

در صورت ثانی بواسطہ وپردہ حجاب است کہ در جذب ومحبت برافتد و معاملہ عیانا مشاہدہ افتد و

درین صورت اول عجب کیفے پیدا کند و اللہ علی کل شیء قدیر

پس ذات محمد را پردہ گفتن مستلزم اسقاط ست در ہیچ صور وہرکہ چشم بینا دارد

این قصہ پیش وے از مرئیات تشخیص وے را بروز عجز امحول ساختن طالبین تحقیق را

تا این ہمت چشم براہ انتظار داشتن ست چون در تحقیق مراحل تصوف

راہ استدلال بربستہ اند و بنائے وے برریاضت ومجاہدہ نہادہ اند

پس چرا در مجاہدہ کمر ہمت برنہ بندند و نبگرند کہ در ہردو صورت چہ فرق است الحمد للہ

کہ در عالم دنیا حضرت معترض مبشر شدند و غشاوہ بشری از دل انوار منزل حضرت ایشان زایل

گردید اگر چنین اتفاق نمی افتاد در عالم برزخ ذات حقیقۃ الحقایق را صلے اللہ علیہ وسلم مظہر انوار

رحمانی ملاحظہ نمودہ اعتراف بقول حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ می نمودند نوبت بہ شکایت نمیرسد

وآنچہ امر حق راستی گرفت دیگر تصور یدہ شد جوابش ہمین قدر کافی است ؎

بدم گفتی وخرسندم عفاک اللہ نکو گفتی	جواب تلخ مے زیبد لب لعل شکر خارا

سعہد البغایت ادب عرض پردازم کہ حضرت معترض در رسالہ تحصیل التعرف تحریر می فرماید

کہ آنچہ بعض علماء کتب در رد اصحاب صوفیہ صافیہ تصنیف فرمودہ اند تا سالکان را از راہ غلط

و مواضع اتہام آگاہانند و ایشان در ورطہ بدعت و غفلت نہ افتند از ین کتب ہیچ یکے مستفید

نمی توان شد تا آنکہ جامع سہ شرایط نہ باشد اول آنکہ معترض عالم محقق متورع مجتہد باشد

تا در صورت خطا مثاب باشد دوم آنکہ تاویل قول قایل بر خود لازم گیرد و بر محلے حمل

کند کہ اعتراض وانکار را بوے بار نباشد و یقول انما صدر ہذا القول والفعل عن غلبۃ

حال او طغی سکر والمغلوب لا ضبط ولا اختیار لہ و یا گوید کہ در ینجا غلطی و خطا واقع شدہ

ولیس بحال الاولیاء معصومین یا گفتہ شود کہ قایل از ین مسئلہ واقف نبودہ است

۴ سیم آنکہ ... (marginal notes)

۴ ... غلطی ... نموده ... زیرا کہ ولی معصوم نیست باشد ۱۲

ولیس العلم بالکل من شرط الولایة یا او را زلت در علم و عمل حاصل شده بعدم العصمة و غلبط نقل بیر

سیوم آنکه نظر را در خویش مقصور دارد و نقص خود را متهم سازد و از توبه و استغفار بعد از آنش پردازد و آن را از

ناواقفین فن تصوف بیان نه نماید لانه اذا سمع ما یشعر بعیوب الاکابر انحل عقدة

اعتقاده و تشوش علیه اعتقاده الذی ربما کان سبب نجاسته

حضرت معترض امرے دیگر بران افزوده که آن امر چهارم است یعنی آن را ذریعه فضل خویش

نگرداند و برائے اظهار علم خویش آن را در مجالس و مجمع مردمان بیان نکند و اگر احیاناً بسبب غرض

صحیح ضرورت ذکر باشد پس صرف قول نقل کند و نام قایل در میان نه آرد تا منجر بسوئے تحقیر

و توهین نگردد اذ ستر زلل الائمة والاکابر واجب فلا یهتک سترهم چون صیانت

دین واجب است تخالف ازان نه ورزد لاکن بداند که رعایة الانصاف و عدم التجاوز

عن طریق الحق لازم فلا یتعصب ولا یکابر ولا خیر فی دیانة یصحبها هوے

فلا یتکلم بالنفسانیة انتهی بمحصله پس اگر ادنے تامل بکار رود ازان

واضح می توان شد که رساله شیخ فاقد شروط بوده است زیرا که حضرت شیخ مجتهد نبوده است

و بالقصد مطالب اصلیه را گذاشته به مطالبش که سیاق بلکه تصریح حضرت مجدد رحمه الله مخالف

آن است محمول می سازد تا اعتراض بر و وارد کرده شود و بر غلبه حال و سکر محمول نمی کند تا آنکه

عذر حضرت مجدد رحمة الله علیه درین باب به قضایائے شعریه لایق قبول ندارد پس کسے او را

محمول بر تقصیرات نفس توان کرد بلکه این را که فضل باید تصور ید و تحقیر و توهین خود پیدا

است پس لامحاله محمول بر تعصب مکابره و هوائے نفس خواهد بود والله اعلم قال می

بنیم که همه زبان حال و قال بتوسل گداگری و استمداد و استفاده ازان جناب کشاده خبر بندگی

و نیاز و شکستگی و سگی و غلامی نمی نمایند بر روئے ایشان نمیدانیم که کدام در معرفت کشاده

اندور وی حقیقت نموده که این چنین سخنان بوجود آمده و سر برزده است خیرت است

ظاهر است که شما دغا خورده اید نمیدانم که از دست که خورده اید والله اعلم والعاقبة بالخیر

(حاشیه)

[۱] یعنی ولایت محتاج علم کل نیست که ولی را هر مسئله مطلع باشد

[۲] ولی معصوم نمی باشد

[۳] والقدر بر باری تعالی غالب باشد

[۴] زیرا که در آنجا که بر عیوب اکابر مطلع گردد عقده اعتقاد او وا کند و اعتقاد کے که بسبب نجات او بود پراگنده گردد

[۵] زیرا که پوشیدن لغزش ائمه و اکابر واجب است پس پرده

[۶] دیده و شنوده ... پس انصاف کردن و از راه حق درنگذشتن لازم است پس تعصب و مکابره نباید کرد و در دیانتی که خواهش نفس باشد نیکی نیست پس از نفسانیت کلام نباید کرد

اقول معاف دارید حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ را می بینیم کہ ہمہ زبان حال و قال بتوسل و گدائی و استمداد و استفادہ ازان جناب کشادہ کہ بندگی و نیاز و شکستگی و سگی و غلامی مے نمایند بر روی معترض نمیدانم کہ کدام در معرفت کشادہ اند و روے حقیقت نمودہ کہ این چنین سخنان بوجود آمدہ سر زدہ است حیرت است ظاہر آنست کہ شما دغا خوردہ اید نمیدانم کہ از دست کہ خوردہ

وَاللّٰہُ اَعْلَمُ وَالْعَاقِبَۃُ بِالْخَیْرِ

ای بقربان تو من این لطف بے ہنگام چیست	در حضور غیر با من این ہمہ دشنام چیست

قال — شیخنا مجدد ما طریق صواب است کہ قطع نظر ازین تفصیلات و تحقیقات معارف کہ مذکور است نمودہ بے تردد بتفصیل گویند کہ ہمہ فیوض و فتوح در اول و آخر ظاہر و باطن قبل الوصول و بعدہ مریدان را و مرادان را و محبان را و محبوبان را ہمہ بتبعیت و طفیل و توسل آنحضرت است دیگر سخن نیست زیادہ چہ گوید اقول جناب اولا مکتوبات شریف بغور ملاحظہ فرمودہ شود در مکتوبات شریف چند جا بتصریح باین معنی رفتہ است کہ ہمہ فیوض و فتوح در اول و آخر ظاہر و باطن قبل الوصول و بعدہ مریدان را و مرادان را و محبان را و محبوبان را ہمہ بتبعیت و طفیل و توسل آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم حاصل است و اگر کدامی مطلب بتفصیل بیان کردہ شد مضایقہ ندارد قال عجب کہ این آیۃ کہ در شان کافران و مکذبان قران وارد شدہ بَلْ کَذَّبُوا بِمَا لَمْ یُحِیْطُوا بِعِلْمِہٖ و لما یاتہم تاویلہٗ در شان این فقیران صرف کردہ اید و الیشان ہم اگر این آیۃ را بخوانند وَ اَضَلَّہُ اللّٰہُ عَلٰی عِلْمٍ چہ شود قال قول حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ اقتباس است کہ در کلام عرب از متقدمین و متاخرین شایع و ذایع است لطف این است کہ درین آیت صرف بیان واقع است و لفظے نیست کہ ازان ہتک شان شان گردد و عجب کہ حضرت شیخ از طرف الیشان وَ اَضَلَّہُ اللّٰہُ عَلٰی عِلْمٍ برخوانند این معنی از داب شیخ بغایت بعید است ع

ما گذشتیم ز لطف تو غضب را چہ علاج	ہر دم آزردگی غیر سبب را چہ علاج

حضرت خواجہ محمد پارسا رحمۃ اللہ علیہ در تحقیقات در ذیل آیہ اَفَرَاَیْتَ مَنِ اتَّخَذَ اِلٰہَہٗ ہَوَاہُ

وَاضلّہ اللّٰہ علٰی علمٍ می فرماید وما دام فی السالک ادنی تطلع الی الغیر فبقدر ذٰلک التطلع الیسیر ینقطع عن تطلعہٖ الی محبوبہٖ وینقطع عن وصلہ وقربہ فان عرف بالیقین ان الذی اتخذہ الٰھا ھو فانٍ وھالکٌ رجع من ضلالہ الالتفات الیہ الی ھدی الاعراض عنہ والاقبال بکلیۃ علی من علمہ الٰھا حقیقیا ومحبوبا اصلیا فاذا عرف ھذا وافنی ذٰلک القدر الیسیر من بقایا کثرۃ نفسہ بحیث یظھر وحدۃ قلبہ ویتجلّٰی فیہ حضرۃ محبوبہ فح وحدۃ توحیدا علی البصرۃ وانتفی عنہ اثر اثبات الغیر وفی نظرہ شھود الکثرۃ فیظھر ولکن مع ذٰلک اذا رجع بحکم ضرورۃ النشاءۃ الی نفسہ وجسمہ وعقلہ فزال عنہ ظھور الواحد فظھر لہ شھود الغیر بحیث یزعم ویدعی ان ھذا الغیر ثابت فلم یثبت للسالک فی مقام التوحید مالم یمح اثبات الغیر ودعواہ ایاہ اگر حضرت معترض را اطلاع برین معنی مے بود درین محل تلاوت این آیۃ را خلاف مقصود خود مے دانست [۱]

با صد کرشمہ آن بت بدمست مے رود	خود مے کند خرام وخود از دست میرود

والسلام علی من اتبع الھدٰے قال ونوشتہ اند کہ بکشف صحیح والہام صریح بیقین پیوستہ است کہ ہیچ دقیقہ از دقایق این راہ وہیچ معرفتے از معارف این قوم بیواسطہ وبے متابعت او صلے اللہ علیہ وسلم میسر نیست ومنتہی را در رنگ مبتدی فیوض وبرکات این راہ بے متبعیت وبی طفیلی حاصل نشود انتہی این امرے مجمع علیہ است در دین احتیاج بکشف والہام چہ دارد چہ کمالات دین وصفات مسلمانی ہمہ موقوف برین است وگویا تخصیص بہ

[۱] تا آنکہ سالک را ادنی وقوفے بسوی غیر باشد بقدر آن از وقوف محبوب منقطع یا بعد از وصل وقرب وی محروم ماند پس ہرگاہ بیقین دانست کہ امری را کہ او الہ قرار دادہ است نیست خواہد شد از گمراہی التفات وی رجوع خواہد کرد بہ الہ حقیقی ومحبوب اصلی متوجہ خواہد شد پس چون این معرفت حاصل گردید وآن قدر قلیل المقدار نیست گردید وبجز الہ حقیقی در دلش نماند پس توحید حقیقی متمکن گشت واثبات غیر زائل گردید وشہود کثرت در نظر وے باشد لیکن ہرگاہ بسوی نفس وجسم وعقل خود رجوع آورد پس ظہور واحد نماند وغیر مدخل یافت پس سالک را مقام توحید نمی ماند تا آنکہ اثبات غیر ودعوی وے باقی ماند (۱۲)

دقایق و معارف بحث ان است که سخن در وست بلکه مقصود از بیان آن است که هر که این
دقایق و معارف بیان میکند و مخصوص بشرح و بیان آن است به یقین باید دانست که
بکمال متابعت موصوف است و زبان رد و اعتراض از وے قاصر است چنانکه در اول مکتوب
افاده نموده اند بعد از ان زبان چندان بمدح و ثنائے رسول الله صلی الله علیه وسلم و احتیاج
کلی بتوسط و توسل وے صلی الله علیه وسلم کشاده اند که جان را سیراب و دل را شاداب میگرداند
و دفع تمام توہمات و سوء ظن میکند اما با وجود این رفع وسایط و استثناء آن از میان دقایق
و معارف و کلمات دیگر ناظر در سوء ادب و گستاخی چیست **اقول** اگر کدامی امر مجمع علیه از
کشف و الہام ہم دریافته شود در ان مضایقه نیست و این معنی که منتہی برنگ مبتدی است
امریست محتاج بکشف و الہام واضح باد که مراتب علم باہم اختلافها دارد اگر سوره اَلْهٰکُمُ التَّکَاثُرُ
و آخر از او وقعت تلاوت نموده شود این معنی ظاهر خواهد شد در حدیث است لَیْسَ الْخَبَرُ
کَالْمُعَایَنَةِ **نقل** است که روزے علامه تفتازانی از حضرت خواجه نقشبند پرسیدند که عقیده
شما مردم چیست ایشان فرمودند که عقیدهٔ اہل السنة والجماعه علامه گفتند که اگر ہمچنین است
خود را ممتاز ساختن چیست ایشان فرمودند تا امور ظنی به یقین برسد اگر قائلی گوید که امور
دینی ہمه بوحی است ظن چه احتمال دارد میگویم که حضرت ابراہیم در جواب اَوَلَمْ تُؤْمِنْ گفتند بَلٰی
وَلٰکِنْ لِّیَطْمَئِنَّ قَلْبِیْ و حواریین گفتند در جواب حضرت عیسیٰ وَنَطْمَئِنَّ قُلُوْبُنَا وَنَعْلَمَ اَنْ قَدْ صَدَقْتَنَا
بر ناظرین مکتوبات شریف مخفی نیست که مکتوبات شریف از ذکر احتیاج کلی به توسط و توسل وے
صلی الله علیه وسلم مالامال است بربن یک مقام حصر نیست ه

من نه باختیار خود میروم از قفاے او
آن دو کمند عنبرین مے بردم کشان کشان

از ہمین جا است که طریقه نقشبندیه مجددیه در اتباع سنت نبوی صلی الله علیه وسلم ممتاز
است و میان اقران سرافراز بتبعین شریعت گرفتار این سلسله اند و متولہین طریقت زله ربای
این طریقه ه

لیلے و موی مشک بو ہر کس کہ دیدش ہو بہو	داند کہ زنجیر از چہ رو در گردن مجنون بود

الحمد للہ کہ حضرت معترض را ہم رفع تمامی توہمات و سوء ظن گردیدہ لبیہ ابی جان و شادابی دل رسانیدہ دریں مقام ہمین قدر برائے شکریہ حضرت معترض کافی دانم س

ادای حق محبت عنایتے است ز دوست	وگرنہ عاشق مسکین ہیچ خرسند است

جزاہ اللہ عنا وعن سائر المجددین خیر الجزاء بحرمۃ نبیہ سید الانبیاء معہذا انچہ شکایت رفع وسایط و استثناء آن از میان دقایق و معارف و کلمات دیگر کہ ناظر در سوء ادب و گستاخی است نمودہ شد محل تعجب است چہ این معنی خود تناقض است س

وے بہ تیغم می زد و می گفت پنہان زیر لب	این سزاے انکہ اظہار محبت میکند

و پیش ازین مرۃ بعد اولے و کرۃ بعد اخرے کیفتش معروض داشتہ ام و صد بار بعبارات مختلفہ برنگاشتہ ام اگر حضرت معترض پے بحقیقت کلام می بردند و مسک بدامن تصوف زدہ از مقالات عقلی و توجیہات دور از کار مے گذشتند این توہم را انجا لیثے نے ماند س

دل اندر زلف لیلی بند کار از عقل مجنون کن	کہ عاشق را زیان دارد مقالات خردمندی

لاکن چون خیال میکنم کہ اخر الامر غشاوت بشری زائل شد ہیچگونہ شکایت را موقعی نے یابم زیادہ ازین چہ عرض داشتہ شود

من ہیچم و کم ز ہیچ ہم بسیارے	وز ہیچ و کم از ہیچ نیاید کارے

قال مقرر است کہ ارباب صحو مفضل اند بر ارباب سکر و ارباب سکر محکوم وقت اند و حال حاکم است بر ایشان و ایشان را ابن الوقت گویند و از تنگنای لفس و احوال بر نیامدہ و ایشان را با صحاب صحو کہ ازین مضایق بر امدہ و حاکم و غالب شدہ اند بر وقت و ایشان را ابو الوقت گویند چہ نسبت **قال** - اولا تعریف سکر و صحو در میزان عقل سنجیدنی است پس از ان اختلافیکہ درین مسلک واقع است شنیدنی شیخ شہاب الدین سہروردی رحمۃ اللہ علیہ در عوارف المعارف می طرازد والسکر استیلاء سلطان الحال

[margin notes, partly illegible] ارباب صحو ... ابن الوقت ... ابو الوقت

والصحو العود الی ترتیب الافعال وتهذیب الاقوال برین تعریف تقریر مذکور راست می آید شیخ
محی الدین بن عربی در فتوحات مے طراز دوھو علم الاحوال ولهذا لا یکون الا لمن قام الطرب[۵۱]
والالتذاذ پس صاحب فتوحات برای سکر سه مرتبه قرار داده سکر طبعی وسکر عقلی وسکر الٰہی چنانچه
میفرماید فالسکر الطبعی سکر المؤمنین وسکر العقلی سکر العارفین وبقی سکر
الکمال من رجال الله وهو السکر الالٰهی قال فیه رسول الله صلی الله علیه
وسلم اللهم زدنی فیک تحیرا والسکران حیران فالسکر الالٰهی
ابتهاج وسرور بالکمال وقد وقع فی التجلی فی الصورة سکر فذلک سکر بحق کما قال
بعضهم ؎ واسکر القوم دور کاس + وکان سکری من المدیر
ازین تقریر آشکارا شد که تفضیل ارباب صحو بر ارباب سکر عموما قابل تسلیم نیست و تمامی ارباب
سکر محکوم وقت نه باشند و حال حاکم بر ایشان نباشد چه سکر الٰہی این چنین نباشد قال
پس انچه از بعضے اقطاب که قدوه ارباب صحو و تمکین اند مفاخرتے و مباہاتے و تفضیلے بر
مشایخ دیگر واقع شده است به امر الٰہی است نه بغلبه سکر چنانکه حضرت غوث الثقلین امام الطریقین
شیخ عبد القادر جیلانی فرموده اند قدمی هذه علی رقبة کل ولی الله و بزرگے دیگر
فرموده است من تحت خضراء السماء مثلی[۵۳] و امثال آن بامر الٰہی است که در باطن اولیاء
الله میباشد نه صادر بغلبه سکر و طفح حال و سکر حیرت و بے تمیزیست و اشارت هذا مبنائی
آنست که در بعضے احوال و مقامات حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم قدم ایشان را

---

[۵۱] سکر علم احوال است از همین جا است که سکر نمی شود مگر کسے را که حرکت و شوق و التذاذ داشته باشد ۱۲ [۵۲]
سکر طبعی سکر مومنین است و سکر عقلی سکر عارفین و سکر کمال سکر الٰہی است رسول الله صلی الله علیه وسلم فرموده که الٰہی
در خویشتن مرا تحیر عطا فرما سکران سرگشته می باشد سکر الٰہی خوشی است بکمال بر کسیکه تجلی باری تعالی پرتوے افگند سکر
طاری مے شود این سکر بحق است بعضی گویند که قوم از دور شراب سکر آورند و سکر من از ساقی است ۱۲
[۵۳] کیست زیر آسمان مثل من ۱۲

برا قدام خود نہادہ فرمودہ اند کہ این قدم تو قدم من است پس گفت حضرت شیخ قَدَمِی هٰذِهٖ
علیٰ رقبۃ کل ولی اللّٰہ پس آن حضرت امتثال امر الہی کہ بہ تحدیث نعمت واقع شدہ است
قول الحمد للہ کہ تحدیث نعمت اللہ امتثال امر الہی قرار دادہ شد ۔ ۵

درین دیار از آن زندہ ام کہ گاہے	لنسیم عاطفتے زان دیار مے آید	

اکنون شنیدنی است کہ آنچہ از حضرت غوث اعظم رضی اللہ عنہ قدمی ہذہ علی رقبۃ کل ولی
اللّٰہ منقول است دران سہ مسلک است مسلک اول در حالت صحو فرمودہ با امتثال امر الہی تحدیثاً
بنعمۃ اللہ مسلک دوم در حالت سکر فرمودہ ہمین است مسلک حضرت شیخ شہاب الدین سہروردی
علیہ الرحمہ چنانکہ بیاید انشاء اللہ تعالے مسلک سوم در حالت سکر با امتثال امر الہی فرمودہ این
است مسلک امام یافعی رحمۃ اللہ علیہ **قال** اگر گویند پس چیست تفاوت و اختلاف احوال
مشایخ و اولیا از ارباب صحو و تمکین از صحابہ و غیرہم رضوان اللہ علیہم اجمعین کہ بعضے گفتہ و بعض
نگفتہ اند گوییم ایشان تکلم می کنند مگر باذن خداے عزوجل و امر وی جل و علی پس ہر کہ امر کردہ شد
گفت و ہر کہ امر کردہ نشد نہ گفت چنانکہ مذ است کہ از مشایخ وقت پرسیدہ شد کہ آیا شیخ عبد القادر این کلمہ
را بامر گفت گفتند نعم بامر گفت پس کیفیت و گفتند این لسان قطبیت است و از اقطاب در ہر
زمانے کسے است کہ امر کردہ میشود بسکوت و گنجایش ندارد او را مگر سکوت و بعضے امر کردہ می
شوند بقول پس گنجایش ندارد ایشان را جز قول و این اکمل است در مقام قطبیت زیرا کہ این لسان
شفاعت است و شیخ صاحب عوارف رحمۃ اللہ علیہ بمقتضای قیاس عقل و مبلغ علم خود این سخن
را و امثال این سخن را بر شطح سکر و غلبہ حال و استغراق النفس حمل کردہ و حمل کلام شیخ بر قصد محمدت
این قول و عدم قصوران چنانکہ شما برا سے مصلحت وقت کہ درین مکتوب بر ترجیح و تفصیل
سکر واقع شدہ است حمل کردہ اید بران ظاہر عبارت شیخ سیاقاً و سباقاً مخالف است ہم شیخ
درینجا این چنین رفتہ چہ توان گفت و قول وے درینباب مخالف اقوال کبار مشایخ آنوقت
مثل شیخ ابو مدین و شیخ ابو النجیب سہروردی کہ پیر شیخ شہاب الدین سہروردی است واقع شدہ

است و دیگر مشایخ عظام کہ عدد الیشان موجب اطناب است چنانکہ در بہجۃ الاسرار کہ کتاب
معتبر[۱] است و ذکر ان است در کتب قوم در طبقات ذہبی[۵] کہ از مشاہیر علماء محدثین است و
شیخ محمد جزری کہ قدوہ علماے متاخرین است و غیر آن مذکور است مصنف آن بدو وسطہ
بحضرت غوث الثقلین میرسد و در کتب دیگر مثل روضۃ المناظر فی مناقب الشیخ عبد القادر کہ
تالیف شیخ مجد الدین فیروز ابادی صاحب قاموس است و در کتب امام عبد اللہ یافعی وغیرہ مذکور
است **اقول** شیخ شہاب الدین سہروردی علیہ الرحمہ مسلک ثانی را اختیار فرمودہ و برین
مسلک صرف حضرت شیخ نرفتہ بلکہ دیگر اکابر نیز ہمین مسلک اختیار فرمودہ اند در عوارف
المعارف میفرماید فقلَّ ان یَنفکَّ مریدٌ فی مبادی ظہور سلطانِ الحال من العجب
حتی لقد نقل عن جمعٍ من الکبار کلماتٌ موذنۃٌ بالاعجاب وکل ما نقل من
ذلک القبیل من المشائخ لبقایا السُّکر عندھم وانحصارھم فی مضیق سکر الحال وعدم
الخروج الی فضاء الصَّحو فی ابتداء امرھم وذلک اذا احدق صاحبُ البصیرۃ نظرہ
یعلم انہ من استراق النفس السمع عند نزول الوارد علی القلب و النفس اذا استرقت السمع
عند ظہور الوارد علی القلب ظہرت بصفتہا علی وجہٍ لا یخفوا علی الوقت وصلافۃ الحال فیکون
من ذلک کلمات موذنۃٌ بالعجب کقول بعضہم من تحت خضراء السماء مثلی وقال بعضہم قدمی

---

[۵] ابو عبد اللہ ترکمانی معروف بہ ذہبی از حفاظ محدثین بود در ۶۷۳ ہجری متولد شد در دمشق روز دوشنبہ سوم ذیقعد ۷۴۸ ہجری انتقال کرد ۱۲ [۱] قال فی کشف الظنون قال الشیخ جمال الدین ابو الفضل القرشی الحلبی فی ظہر النسخۃ من نسخ البہجۃ ذکر ابن الوردی
فی تاریخہ ان فی البہجۃ امور الا تصح ومبالغات فی شان الشیخ عبد القادر لا تلیق الا بالربوبیۃ انتہی ومثل ہذہ المقالۃ قیل عن الشہاب
ابن حجر العسقلانی واقول ان المبالغات التی عزیت الیہ مما لا یجوز علی مثلہ وقد تتبعتہا فلم اجد فیہا نقلا الا ولہ متابعون وغالب
ما اوردہ فیہا نقلہ الیافعی فی اسنی المفاخر وفی نشر المحاسن وروض الریاحین وشمس الدین الزکی الحلبی ایضا فی کتاب الاشراف
واعظم شئ نقل عنہ انہ احیی الموتی کاحیائہ الدجاجۃ ولعمری ان ہذہ القصۃ نقلہا تاج الدین السبکی ونقل ایضا عن ابی الرفاعی وغیرہ ولا
یعنی جاہل حاسد ضیع عمرہ فی فہم ما فی السطور وقنع بذلک عن تزکیۃ النفس واقبالہا علی اللہ سبحانہ وتعالی ان یفہم ما یعطی اللہ سبحانہ و

بقایا سکر ایشان می باشد شود این از کہ در فضاء صحو نیامدہ اند ہنوز امتزاج سکر باقی است دلیل این دعوی آن است کہ چون بنگہ کہ بستہ شود دم می گردد کہ ہرگاہ وارد بر قلب نزول کند از تنگی نفس چنین سخنان از زبان برآید کہ وقت و بے اندازہ رونق حال مستغرق نیاید پس کلمات مشعر گران خود بینی ظاہر گردد چنانکہ بعضے از کبار مشائخ درین حالت فرمودہ اند کہ زیر آسمان مثل من کسے نیست و بعضے از کبار مشائخ فرمودہ اند کہ قدم من بر گردن تمامی اولیاء اللہ است ۱۲

علی رقبة جمیع الاولیاء و ہمین قول حضرت مجدد رم استثنا کردہ اگر گفتہ شود کہ در حوالہ و استناد عوارف کہ بہ
نسبت خاص ارشاد جناب محبوب سبحانی رضی اللہ عنہ کردہ شدہ است برین جزم نمودن
باطل است در عوارف نام نامی جناب محبوب سبحانی مذکور نیست و نہ ذکر خاص قول حضرت
و نہ کلام عوارف بر اقوال و احوال حضرت عموماً یا خصوصاً منطبق میتوان شد چہ در عوارف
ذکر مبتدیان[عه] اہل سکر و مغلوبین وقت می باشد پس ارشاد منتہیان اہل صحو و تمکین را کہ بامر
ربانی باشد دران داخل نمودن از عقل و دیانت دور است علاوہ بران ہرگاہ شیخ الشیوخ
حضرت شیخ نجیب الدین سہروردی این قول را تسلیم کردند و اطاعت فرمان نمودند و قایل
این معنی شدند کہ این از امر ربانی است پس اگر احیاناً در عوارف این محمول بر سکر مے
نمودندے ہرگز قابل ترجیح و تسلیم نمی شد خواہم گفت کہ این قول از سرتاپا مخدوش است
زیرا کہ در عوارف نام نامی قایل بسبب شہرت گذاشتہ شدہ علاوہ بران این قول مختص است
بحضرت محبوب سبحانی بہ ہیچ کہ از حضرت غوث رحمة اللہ علیہ منقول است از کسے دیگر مروی
نیست در بہجة الاسرار مروی است از شیخ ابی المفاخر عدی بن شیخ ابی البرکات بن صخر قدس
سرہ کہ خبر داد مرا پدر من کہ پرسیدم از عم خود شیخ عدی بن مسافر اموی قدس سرہ آیا دانستے
ہیچ یکے از مشایخ متقدمین کہ گفتہ باشد قَدَمِي هٰذَا عَلٰى رَقَبَةِ كُلِّ وَلِيِّ اللّٰهِ جز شیخ
محی الدین عبد القادر رضی اللہ عنہ گفت نمیدانم انتہی و در عبارت عوارف[عه] اگرچہ ذکر مبتدیان
است مگر این ہم مذکور است و کل ما نقل[له] من ذلک القبیل من المشائخ لبقایا السکر درین کلیہ
تمامی منقولات مندرج است سوای این در عوارف مذکور است وَمَنْ اَشْكَلَ[عه] عَلَيْهِ ذٰلِكَ
وَلَمْ يَعْلَمْ اَنَّهُ مِنْ استراق النفس السمع فلیزن ذلک بمیزان احوال اصحاب رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم و تواضعهم و اجتنابهم امثال هذه الکلمات واستبعادهم
ان یجوز للعبد التظاهر بشيء مِنْ ذٰلِكَ حضرت مجدد کہ استناد
بقول عوارف نمودہ مقصودش ہمین است کہ این کلام از سکر سرزدہ آنچہ بخیال عوام این

عه این قبیل از مشائخ منقول شدہ از بقایای سکر است ۱۲

له شیخ شہاب الدین ابو حفص عمر بن محمد التیمی از امام ابو النجیب عم خود تصوف و وعظ آموخت عوارف را در مکہ تصنیف کردہ ہرگاہ اشکالے پیش آمدی بحق تعالی جل شانہ رجوع آوردی در مجلس قدمی حاضر بود در سنہ ۶۳۲ھ انتقال فرمود ۱۲

عه یعنی ہرکہ [illegible]

معنی مستبعد می نماید آنرا دفع میکند و میفرماید که مرادش قصور این قول نیست کما توہم که آن عین محمدت اوست بلکه بیان واقع نموده است یعنی صدور این قسم سخن که مبنی از مباہات وافتخار است بی بقیہ سکر کاین نیست که در صحو خالص به امثال این سخنان تکلم نمودن دشوار است انتہی امام یافعی در نشر المحاسن می طرازد اِنَّ القوم وردوا البحر الیس له ساحل وکل احد من المنکرین علیهم من ذلک المورد وفاحل بما فیه من جواهر المعارف والاسرار والحکم جاهل وسقوا بکؤس الوصل راح المحبة التی لم یشم ریحها من لم یقض من قتل نفسه نحبه فاخذ ینکر علیهم من لا یعرف تلک الجواهر التی لا یعرفها الا من هو فی ذلک البحر ماهر وصدرت عنهم الفاظ فی حال السکر فاخذ ینکرها من لا یعرف القدر وذلک بجهله بالاسرار التی فی تلک المعارف والراح التی فی تلک المعارف وها انا وان کنت جاهلا بذلک او من به واسلک فی الجواب المذکور سبعة مسالک المسلک الاول الاعتذار عنهم بالسکر ذلک ان الشطحیات الصادرات عنهم منها ما وقع لما وقع منهم فی حال السکر الغیبة بواردات الاحوال والسکر لسبب مباح لیسقط التکلف فی الشرع بالشرط المعروف فی کتب الفقه المسلک الثانی الاعتذار عنهم بصدور ذلک منهم علی سبیل الحکایة عن اللّٰہ سبحانه المسلک الثالث الاعتذار عنهم بالامر اعنی ان من الشطح المذکور ما امروا به فصدر عنهم امتثالا للامر ویکون ذلک الامر تنویها بفضلهم وبیانا لعلو شانهم وتعریفا للجاهل بکبیر قدرهم وارشادا الی التعلق بهم والتوسل برفیع جاههم وغیر ذلک من المصالح ومن ذلک ما روی فی کتاب مناقب الشیخ عبد القادر رضی اللّٰہ عنه من طرق کثیرة بروایات شهیرة عن جماعة من المشائخ الاکابر والعلماء الافاضل والاخیار الثقات واشتهر واستفاض حتی فی الجهات البعیدات فی مجلسه وهو علی الکرسی یتکلم علی الناس قدمی هذه علی رقبة کل ولی اللّٰہ

امام یافعی ارادتی که بجناب بزرگان دین عموماً و حضرت غوث انام رضی الله عنهم خصوصاً دارد
از تصنیفاتش همچو خلاصة المفاخر فی انتخاب مناقب الشیخ عبد القادر رضی الله عنه و تاریخ مرآة
الجنان وغیره ظاهر است کلامش نگرستنی است که قول قدمی را بحالت سکر و بی امتثال الٰهی
می گوید و حاشا که غبار منقصت بر دامان کلام قدسی نظامش نشیند چه ظاهر است که اظهارش
به امتثال امر الٰهی بوده باشد تا مردم علو شانش دریابند و عظمت جاه وی شناسند و از و
در مهام خویش توسل کنند بر استراق لفس نیز ناچار محمول نخواهد بود و بر مردم اتباع آن حکم لازم
خواهد بود و منکران روی خسران و خذلان خواهند دید حضرت قدوهٔ ارباب طریقت سید
آدم بنوری رحمه الله در کتاب[1] خلاصة المعارف و اسرار العقاید تحریر میفرماید که مرتبهٔ کمال در ولایت
اولیاء است که ولایت خاصه است بکمالات غوثیت است و اکملیت درین مرتبهٔ غوثیت
جن و انس است و این نصیب خاصهٔ حضرت شیخ عبد القادر جیلانی رضی الله تعالی عنه است
که غوث الثقلین است و لهذا غوث الاعظم اکمل حقیقی است و خود اهل ولایت انبیاست که فوق
این باشد و اهل این مرتبه را که اهلیت ولایت انبیا است مرتبهٔ امام باشد اگرچه مخفی باشد و
داخل دوازده امام نباشد اما در همه اولیاء امست تا آئین آن هر دوازده امام این امام باشد در
هر عصری که باشد سر قدمی هذه علی رقبة کل ولی الله از ینجا توان جست بهر دو معنی
یکی بمعنی کمال غوثیت و دیگر به نظر ظاهر ولایت خاص الخواص که در ایشان بنسبت بهمه اولیاء

[1] کتابی است در تصوف محتوی بر فواید عجیبه و سید آدم بنوری از اعاظم خلفای شیخ احمد مجدد الف ثانی است رحمة الله علیه در
ابتدای طریق از حاجی خضر تعلیم طریقه فرموده بعد ازان باجازت حاجی خضر بخدمت حضرت مجدد رحمة الله علیه مشرف شده بدرجات
عالی رسیده در اوایل حال بهرهٔ از علوم ظاهری نداشت روزی در واقعه دید که از هاتف غیب ندا می شود که ای شیخ آدم قرآن چرا نخواندهٔ
عرض کرد که الٰهی تو قادری حالا هم تعلیم فرمائی فی الحال دست نورانی پدید آمد و بر سینهٔ بی کینهٔ وی مس کرد و قرآن حفظ نمود و علوم
ظاهری را تعلیم گرفت و بکمال استقامت شریعت معروف بود در خانقاه وی زیاده از هزار کس طلباء روز مره جمع می بودند که نان دو
وقته ایشان از لنگر شیخ آدم بود و بنور موضعی است از توابع سرهند مادر وی بنوری بود گویند که در عمر شیخ صد کس اولیاء کامل و مکمل
تکمیل ظاهری و باطنی کرده خرقهٔ خلافت و اجازت مطلقه یافتند و تعداد مریدان تا بصد هزار رسیده بود و شیخ آدم ولی مادرزاد بود و اول به سپاه گری اشتغال داشت چون جاذبهٔ حقیقی او را بجود کشید ترک کرده فقر اختیار نمود کرامات وی حدی و پایانی ندارد و بیشتری از تصنیفات دارد در تصوف به تاریخ بیست و سوم شوال سنه ۱۰۵۳ هجری بمدینه منوره وفات یافته در جنت البقیع قریب روضهٔ حضرت عثمان رضی الله عنه مدفون است چنانچه در سایهٔ بنا روضهٔ ذی النورین برمزار معدن الانوار ... ۱۲ منه

اولین واخرین غیر از اصحاب کرام رضی اللہ عنہم غالب ظہور آمده بود و لفظ کل ولی اللہ بدین
معنی فرموده باشد. پس در اولیا، اہل ولایت خاصہ بنظر امامت کہ بوصول ولایت انبیا
منوط است اگرچہ مخفی باشد قدم آنحضرت بر رقبہ ہر ولی اہل مرتبہ عامہ و خاصہ ولایت مطلق باشد
یعنی توفیق ایشان بالاے ہمہ دیگران واقع باشد و اولیاء اہل کمال باطن مرتبہ اخص الخواص
و خاص الخواص ولایت مطلق از زیر قدمی بیرون باشند و چون نادر است کہ در اولیا
امت فردے بولایت انبیا برسد کہ این مرتبہ خاص الخواص از ولایت مطلق است بلکہ بولایت
ملاء اعلے ہم کہ این مرتبہ اخص از ولایت مطلق است پس حکم مر اکثر راست لاچار کل اولیا ہم
توان گفت و رسیدن بعلوم و کمالات ولایت انبیا آسان نداند کہ برہانش انچہ پیش ازین
نوشتہ شده است در کتب و رسایل اکثر اولیائے امت نایاب است و دیگر اکابر قدس
اسرارہم بنظر کل مطلق مخصوص بزمانہ ایشان گفتہ اند و معلوم این مسکین آن معانی گشتند
کہ مذکور شد و یک روز پیش تر از روز نوشتن این حقیقت قبل ازین چند سال ہمین ہر دو وجہ
کہ بالا مسطور گشت بخاطر می گزشتند کہ اندران وقت روح آن حضرت غوث الثقلین حاضر
شد و باین فقیر این عبارت فرمود کہ فرزندا این ہر دو وجہ خود ہیچ غلطی نیست بعد ازان
معلوم شد کہ این کلمہ از آنحضرت بے نظر و تفکر بطریق بے قصدی بالقا ربانی از غیب ظاہر
شده است و حضرت شیخ الشیوخ ہم در عوارف فرموده است قدس سره کہ این کلمہ از حضرت
شیخ عبدالقادر در سکر بر آمده اے برادر نزد این فقیر بر تقدیر سکر این سکر ممدوح است نہ مذموم
ازین جہت کہ ہیچ ترقی خالی از حالت مستی مطلق نمی شود مستی جلی باشد یا خفی و چون آنحضرت
بدان مراتب خاصہ مخصوصہ خود مشرف شده اند بقدرت اللہ سبحانہ بی تکلف و بی قصد
بالقا غیر فرمودند قدمی ہذہ علے رقبۃ کل ولی اللہ من حیث ان التفوق ظاہر و لایت کہ بر وجہ تامہ
نصیب خود یافتند در روشن است کہ در کلام صوفیہ ظہور سکر عبارت ازان حالت است کہ صاحب
آنحالت نتواند پوشیدن چیزے را آن چیزے پیش ازان حالت لا بوش لازم بوده است پس واضح شد

کہ حضرات اصحاب کرام و حضرت مہدی و بعضے افراد دیگر ہم من حیثیت کمال باطن مرتبہ اخص خاص
الخواص ولایت ازین زیر قدمی بیرون باشند و فوق بلکہ افوق بوند اگرچہ از ہر ہمہ اولیاء
اولین و آخرین غیر اصحاب کرام من حیث جمع آن ہر دو وجہ مذکورہ کہ کمال ظاہر و لایت خاص
الخواص و کمال غوثیت باشد کہ منصب اکمل مستوجب بکمال مرتبہ خاص الخواص و کمال غوثیت
باشد کہ منصب اکمل مستوجب بکمال مرتبہ خاص ولایت تفوق آنحضرت غوث الثقلین واقع
باشد اما کسانے کہ من حیث کمال باطن ولایت خاص الخواص برابر ایشان باشند یا برایشان
تفوقے داشتہ باشند اہانت پیدا نمی کند و آن تفوق مستلزم افضلیت غوث الثقلین بر
ایشان نمی باشد فَافْهَمُوا اَسْرَارَ كَلَامِ الْاَوْلِيَاءِ يَا اِخْوَانِي و اگر این وجہ مخصوصہ را بگذاریم
و بہ حکم علی العموم آئیم عامہ اولیاء آنوقت باشند از مبتدی تا منتہی ولایت مطلق چنانچہ حضرت
حماد دباس ہم کہ پیر صحبت ایشان بودہ اند فرمودہ اند کہ این عجمی را قدمیست کہ در وقت وی
بر گردن ہمہ اولیاے آن وقت خواہد بود و ہر آئینہ مامور شود تا آن کہ بگوید قدمی هذه علی
رقبة کل ولی الله ہمہ اولیا گردن نہند و بدانند کہ لفظ مامور منظر اثبات سکر کہ حضرت شیخ
الشیوخ علیہ الرحمہ فرمودہ است مراد بامر خفی باشد تقدیرا و ارادہ یا امر جلی الہاما و آنکہ حضرت
حماد دباس گفت کہ این عجمی را قدمیست الخ دلیل بمرتبہ مخصوص ظاہر میکند از مراتب ولایت مطلق
کہ قدمی گفت بقید حرف یا قدم تکلم کرد و معتبر ساخت یعنی چنانچہ اشارت مرتبہ بغوثیت تامہ
کہ اکملیت مرتبہ خاص است با وجود مرتبہ خاص الخواص از ولایت مطلق و نیز از عبارت شیخ حماد
مذکور قید زمانہ ایشان بعبارت وقت ایشان ہویدا نیست و نیز نقل است کہ از حضرت شیخ فرید الدین
چشتی قدس اللہ تعالے سرہ شخصے پرسید کہ شیخ عبد القادر جیلی رحمۃ اللہ علیہ قدمی ہذہ الخ فرمودہ
است شما چہ میفرمائید فرمودند کہ اگر من در انوقت می بودم بر چشم خود میگرفتم پس تابعان
شیخ فرید الدین گفتہ اند قدس سرہم کہ این اشارت بتخصیص زمانہ ایشانست بنظر کل مطلق
اولیاے آن زمانہ و زمانہ عبارت از مدت صد سال است و نیز چون مجدد آن زمانہ خود ایشان

بودند و در انوقت دیگر هم قرین ایشان واقع نباشد لاچار قدم ایشان برگردن همه اولیاء آنوقت بود یعنی دران زمانه تفوق ایشان برهمه آن اولیاء واقع باشد واین تفوق نه مثل تفوق دیگر است بلکه سخت تفوق است دیگر باید دانست که لازم نیست که در هر مائة هیچکس دیگر افضل از مجددان مائة نبود چنانچه حضرت شیخ ما قدس سره که مجدد این الف ثانی است و هم درین الف حضرت مهدی افضل و اکمل از ایشان و همه اولیای امت مبعوث شد نیست انشاء الله تعالی انتهی در حیدرآباد دکن که ما وارد انیم از سنه ۱۳۱۰ ہجری تا این زمان که سنه ۱۳۱۲ ہجری است در قول قدمی هذه علی رقبة کل ولی الله معرکه آرا در پیش است برخی از فضلاے سلسله قادریه می فرمانید که حضرت غوث انام رحمة الله علیه این جمله را در حالت صحو فرموده و درین کلام توقیت نیست و بعض حضرات از سلسله چشتیه قایل به توقیت بوده اند و سلسله تحریر از طرفین بس دراز است ببینیم که آخر الامر کدام مسلک بر کرسی اثبات می نشیند و کدام فریق روی فتح و نصرت می بیند ازین خیال بر همین نقره اکتفا ورزیدیم اگر کسے را زیاده تحقیق منظور نظر بوده باشد رسایل علماے معاصرین بملاحظه فرماید **قال** و مریدان شما را درین سخنان شما سه قسم یافتم جمعے میگویند که ما چه دانیم که ایشان چه میگویند و ما را کجا مجال فهم سخنان ایشان است هرچه گفته اند اعتقاد می کنیم که حق است و جماعة میگویند که اینها از سکر و بیخودی است و فرقه میگویند که هرچه ایشان میگویند و میکنند همه بامر الهی است و من هم برین سے باشم اگر براهین قاطعه از کرامات و آیات که از ان بزرگان منقول و مشهور است مشاهده کنیم و بے انهم بحکم تحسین ظن مجوز و متوقفم الا این حرف که در وی النسبت بسرور کائنات صلے الله علیه وسلم گستاخی و بے ادبی لازم می اید این را بی شک منکر میدانم ان الله لا یامر بالفحشاء والمنکر **اقول** آنچه در باب مریدان گفته شد کیفتش این است که مریدانیکه هنوز بپایه تکمیل نرسیده بودند و فهم و درک مطلب مکتوبات شریف نمی داشتند بعضے از ایشان گفته باشند که ما چه دانیم که ایشان چه میگویند و ما را کجا مجال فهم سخنان ایشان است

فا مریدان شما را درین سخنان شما

هرچه گفته اند اعتقاد میکنم که حق است و برخی از ایشان ظاهر کرده باشند که از سکر و بیخودی است
و فرقه که میگوید که آنچه ایشان میگویند و میکنند همه بامر الهی است این قول محقق و صواب
است و برای تسلیم این دعوی آنچه ضرورت براهین قاطعه از کرامات و آیات گفته شد اگر مراد
از آن عنایت الهیه است که موجب استقامت بر احوال سنیه و اعمال صالحه باشد پس حضرت
شیخ را خود بران اعتراف است و از زبان حضرت باقی بالله قدس سره نیز شنیده اند و اگر مراد
از کرامت معنی متعارف است پس کیفیتش از مقدمه باید جست **قال** و بهر تقدیر چنانکه عادت
این فقیر است توقف و تسلیم و تجویز در میان داشت که صدور آن ناشی از مقام صحو و تمکین
باشد اما شما بزبان شریف خود اعتراف کردید و گفتید که هر که مثل این قسم سخنان گفته منشار آن
سکر است و سکر را ترجیح بر صحو کرده اید و گفته اید که صحو صرف بی مزج سکر عین قصور است و صحو
خالص نصیب عوام است این سخن اختراعی است و خلاف اصطلاح قوم و اجماع مشایخ است که صحو مرتبه
الیست که صاحب آن بکمال تمیز و اطلاع بر مراتب و مقامات متصف شده در هیچ جا بسکر که
بے تمیزی و بے اطلاعی است از تمامه اشیا ممزوج نگردد و در حقیقت صحو و سکر ضد اند که
جمع نمی شوند صحو خالص که آنرا نصیب عوام گفتند کدام است سخن در مقام عارفان و کاملان
و اهل الله خصوص میرود و از کلام ایشان معلوم میشود که از بزرگان آنها که صحو ایشان بسکر
ممزوج نیست و صحو صرف دارند و باین نوع کلمات تکلم نکرده اند داخل عوام اند این چه سخن
است **اقول** آنچه حضرت مجدد رحمة الله علیه فرموده اند عین صواب است اعراض از ان
بسبب عدم مجاهده است یا عدم اطلاع است بر اقوال صوفیه کرام تا آنکه ازین دو امور امری
حاصل نشود در معرکه تصوف قدم نهادن خالی از خطر نیست ع

باغ می روی و هیچو بید می لرزم	که از شگفتن گلها تو بو هوا نرسد

درین مقام اولا حقیقت سکر و صحو مذکور می شود سکر در عرف صوفیان عبارت است از رفع
تمیز میان احکام ظاهر و باطن بسبب اختلاف نور عقل در شعشعه نور ذات و بیان این سخن آن است

ع یعنی زینت

کہ اہل وجد دو طایفہ اند محبان ذات ومنشار وجد ایشان ذات بود ومحبان صفات ومنشار وجد ایشان عالم صفات در وجد محبان صفات فترات ووقفات بسیار اتفاق افتد بخلاف وجد محبان ذات بسبب عموم ذات وخصوص صفات ونیز وجدی کہ از عالم صفات بود آن قوت ندارد کہ وجدی کہ از آثار انوار ذات دارد پس واجد ذات در بدایت وجد بجہت قوت وغلبہ کہ دارد مغلوب سلطنت حال گردد وعقلش کہ رابطہ تمیز وبصر قلبی است در تواتر اشعہ انوار ذات وغلبہ آن متخطف ومتنطاہر شود وسر رشتہ از دست تصرف واختیارش مسلوب گردد چنانکہ محل حکم ظاہر کہ تفرقہ است از محل حکم باطن کہ جمع است باز نشناسد وبہ افشار اسرار ربوبیت کہ مکنون خزینہ عزت اند مبالات نماید ومثل سبحانی وانا الحق زبان انبساط دراز کنند وصوفیان این وجد را باعتبار تواتر وقوت غلبہ حال خوانند وباعتبار رفع تمیز سکر وامّا صحو عبارت است از معاودت قوت تمیز ورجوع احکام جمع وتفرقہ بامحل ومستقر خود وبیانش آن است کہ چون وجود سالک در نہایت حال بغلبہ انوار ذات فانی ومستہلک شود حق سبحانہ در نشاۃ ثانیہ او را وجودے باقی بخشد کہ از لمعان انوار ذات متلاشی ومضمحل نگردد وہر وصفے کہ از وی فانی شدہ باشد اعادت کند پس عقل نیز کہ رابطہ تمیز است معاودت نماید مطہر از لوث حدوث وباقی بہ بقاء حق تعالی وبرزخے گردد میان روح ونفس تا ہیچ یک در عروج از حد خود تجاوز نہ نماید وبر یکدیگر بغی نکنند وحکم جمع را بامستقر خود کہ عالم روح است راجع گرداند وحکم تفرقہ را بامحل خود کہ عالم نفس است رد کنند وترتیب افعال وتہذیب اقوال وحفظ اداب وکتم اسرار ہر یک دیگر بارہ باز امد بر وجہے کہ از آفت زوال ایمن بود چون معنی سکر وصحو منقش خاطر شریف شد بدانکہ خدشاتے کہ بر کلام حضرت معترض مستنبط میشود متوجہ میشوم خدشۂ اول ہرگاہ بکلام صوفیہ کرام گاہے از صحو وتمکین وگاہے از سرچشمہ سکر سر برمے زند پس عموماً حمل کلام این طایفہ بر صحو وتمکین نشاند خدشۂ دوم صحو صرف بے مزج سکر را عین قصور گفتن وصحو خالص را نصیب عوام دانستن سخن اختراعی نیست وجہ

خلاف اصطلاح قوم و اجماع مشائخ بلکہ از ائمہ صوفیہ منقول است شیخ محی الدین بن عربے
رضی اللہ عنہ در فتوحات میفرمایند ولما کان الصحو انکشنا فالمراتب الاموے قدمناہ فی الفضیلۃ
علی السکر ای صاحبہ مقبول الحکم لمعرفتہ بالمواطن وان کان السکران صاحب
حق الاتری الصحو فی السماء اذا صحت السماء ای زال غیمہا وانکشف لیعطی الشمس
من حرارتہا لیخرج من الارض من النبات وتسخین العالم ان لہا اثرٌ فی ذلک کما اعطی الغیم
ما فی قوتہ من الرطوبۃ فی الارض لاجل ذلک النبات فانا وحال السکر وحال الصحو فی
الطبیعۃ فاذا لم یقع فائدۃٌ عند السکران فی الطریق ولا عند الصاحی فما ہو من اہل
الطریق بل یکون کالصحو الذی معہ القحط عند العرب مسلماً تشبیہ صحو و مطر بچشم غور نگریستنے
است گیاہ و اشجار کہ بر سطح زمین میرویند و از زمین از بارش رطوبت کسب کنند پس ہرگاہ مطلع صاف میگردد و از
حرارتی پیدا می شود مادہ روئیدگی در زمین حاصل مے گردد و گیاہ و اشجار میرویند اگر بارش
دائماً بارد عالم غرقاب گردد و اگر ہموارہ مطلع صاف باشد از قحط حیوانی و انسانی باقی نماند
صفائی مطلع مشابہ است بصحو و غیم بسکر و طبیعت بمثل زمین است پس برائے حصول مادہ طبع
ضرور است کہ بقدر مناسب صحو و سکر باشد زیرا کہ سکر محض آفت است و صحو خالص
نصیب عوام است و اگر بجز صحو خالص ہیچ نباشد پس میان سایر مردم و ارباب صحو خالص
امتیازے نخواہد بود لہذا کدامی از بزرگان دین صحو خالص نداشتہ اند اگر این تصریح ابن
عربی خلاف اصطلاح صوفیہ صافیہ و خارق اجماع است فلا بد من اثباتہ ودونہ خرط
القتاد خدشہ سیوم صحو را بر سکر باتفاق ائمہ تصوف ترجیح نیست در کشف المحجوب مذکور
است سکر و غلبہ عبارتیست کہ ارباب معنی کردہ اند از غلبہ محبت حق تعالی و صحو عبارتے از
حصول مراد و اہل معانی را اندرین معانی سخن بسیار است گروہی این را بر آن فضل نہند
و گروہے آن را برین مزیت دہند آنانکہ سکر را فضل نہند بر صحو آن ابو یزید است و
متابعان وے گویند صحو بر تمکین و اعتدال صفت آدمیت صورت گیرد و آن حجاب

اعظم بود از حق و سکر بر زوال آفت و نقص صفات بشریت و ذہاب تدبیر و اختیار وے و فنا ر تصرفش اندر خود بہ بقاے معانی و قواے کہ اندر دی وجود دارد بخلاف جنس وے و آن ابلغ و اتم و اکمل آن حال بود چنانکہ داؤد صلوٰۃ اللہ علیہ اندر حال صحو بود فعلے از وے بوجود آمد خداوند تعالے فعل ویرا بدو اضافت کرد و گفت و قتل داؤد جالوت و پیغامبر صلے اللہ علیہ وسلم اندر حال سکر بود فعلے از وی در وجود آمد کہ خداوند عزوجل اورا بخود اضافت کرد و گفت وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ چون بندہ بخود قایم بود چنان بود کہ چون داود را علیہ السلام یکنظر بجاے افتاد کہ می نبایست یعنی برزن اوریا دید آنچہ دید و چون بندہ بحق قایم بود چنان بود کہ پیغامبر را صلی اللہ علیہ وسلم یکنظر افتاد ہم ازان جنس زن زید بر زید حرام شد از انچہ آن نظر در محل صحو بود و این نظر در محل سکر بود و باز آنانکہ صحو را[۹۵] افضل نہند بر سکر و آن جنید است رحمۃ اللہ علیہ و متابعان وے گویند کہ سکر محل آفت است از آنچہ تشویش احوال است و ذہاب صحت و گم کردن سر رشتہ خویش در لطایف اشرفی مذکور است حضرت قدوۃ الکبرا اسیفر سودند در طیفوریان و جنیدیان اختلاف است در تفضیل ارباب صحو و اصحاب سکر طیفوریان[۹۵] برانند کہ اہل سکر فاضل اند بر اہل صحو چہ سکر از مواہب الٰہی و صحو از مکاسب بندۂ درگاہی ہر آئینہ مواہب عالی باشد از مکاسب جنیدیان برانند کہ صحو اعلی بود از سکر چہ در سکر طریق ترقی بمدارج و سبیل تلقی بمعارج منقطع بخلاف صحو کہ

حرر ایشان / بنا بفہمی است / بحال صحو / ان بحال افاضہ / بر اسم / رست است / ۱۶ / بحال سکر / بحال صحو / ... / علیہ و دی / از ارد ستار / متصوف بود / از کبراء ایشان / و طریق علیہ و / سکر بود و مظہر / شوق حق غزوجل / ۱۲

[۹۵] آنچہ حضرت معترض در زبدۃ الاسرار اتفاق مشایخ برین معنی نگاشتہ کہ عموماً اہل صحو بر ارباب سکر تفضیل دارند مبنی است بر عدم اطلاع برین معنی کہ مشایخ را درین باب اختلاف است در مسئلہ مختلف فیہ دعوی اتفاق نازیبا است و خیلے بعید علی ہذا آنچہ حضرت معترض دران رسالہ نگاشتہ کہ تفضیل خود بر غیر در مقام صحو واقع میشود زیراکہ اہل سکر در مقام مشاہدہ احدیت ذات میباشند کہ از نفس خود غایب میباشند ہرگاہ ذات خود را مشاہدہ نکنند پس غیر را کے ملاحظہ خواہند کرد قابل تسلیم نیست زیراکہ چون در سکر نشاط کثیر و ذوق وافر پیدا گردد آنچہ بر زبان ایشان بر می آید بخود دانہ و مستانہ سر بر میزند و در حالت صحو کہ بشرائط علم متصف میباشند ظہور این چنین کلمات عقل تسلیم نکند و سبحانی ما اعظم شانی و لیس فی الدارین غیری و لیس فی جبتی سوی اللہ و انا الحق ہم از کلمات سکر یا بقایای سکر است صدور این کلمات را یا مثل این کلمات را بصحو خاص مخصوص

در روے حصول مراتب الہی و وصول بمناسب نامتناہی ہر لحظہ ممکن الوجود است پس مرتبہ
اول را منقبت اخر چہ نسبت در رسالہ قشیری آوردہ است سکر بر صحو فضل دارد چہ صاحب
سکر اہل انبساط و مواجید بود و از لطایف جمال در سکر کشف یابد و بندہ در سکر بشواہد
حال قایم باشد و در حالت صحو بشرایط علم و در مقام سکر بے تکلف بود و در وقت صحو بی تصرف
و ہر کرا صحو بحق بود سکر ہم بحق در ترجمہ عوارف آوردہ است کہ سکر ارباب قلوب را باشد و
آن استیلاء حال است از مشایخ کبار و شیوخ نامدار بعضے وقت کلماتی متضمن عجایب اسرار
و غرایب آثار در وجود آیدان بواسطہ بقایاے سکر بود صاحب صحو را اینجا راہ نیست و نیز
سکر بر دو نوع است یکی سکر از محبت باشد و آن بے علت بود و تولد آن بر دیت منعم باشد
یعنی بینندہ خود ندیدہ باشد و این از لوازم مبتدیان است دویم سکر از شراب
مودت بود و آن معادل باشد از رویت نعمت کہ خود بیند و این را بر صحو فضل نتوان بود
و صحو نیز بر دو نوع است یکے بر اقامت محبت کشفے بود و دیگر صحو بغفلت است و این ہر دو صحو
مبتدیان است این صحو بر ان سکر فضل نباید انتہی خدشہ چہارم ادعاے این معنی کہ صحو
و سکر ضد آنند کہ جمع نمی شوند خلاف تصریح اکابر صوفیہ است در بحر المعانی می گوید سکر و
حیرت در طایفہ اہل سکر بر سہ وجہ است سکر محبت و سکر مہابت و سکر حمیت و ہر کلمہ کہ
ازین مقام از مستان بر آید و در شریعت مقبول نباشد ازان کلمہ بر ایشان مواخذہ و عتاب
نہ باشد سکر محبت مر خلیل ابراہیم علیہ السلام را بود دران روز کہ او را جانب آتش نمرودی
امتحان حضرت صمدیت بود ہمچنین گوشت زہر آلودہ در شکم حضرت رسالت صلی اللہ علیہ و
سلم ہیچ اثر نکرد زیرا کہ درونہ صلے اللہ علیہ وسلم در سکر محبت پر بود و ہمچنین ابو الطیب

سلہ در کشف المحجوب است اما سکر بر دو گونہ باشد یکے بشراب مودت و دیگر بکاس محبت و سکر مودتی معلول باشد کہ تولد
آن از رویت نعمت بود و سکر محبتی بے علت بود کہ تولد آن از رویت منعم بود پس ہر کہ نعمت بیند بر خود بیند خود را دیدہ باشد و ہر کہ
منعم بیند چون بوی بیند خود را ندیدہ باشد اگرچہ اندر سکر بود سکر وی صحو باشد و صحو نیز بر دو گونہ باشد یکے صحو بر غفلت و دیگر

حجام چون حضرت رسالت را صلے اللہ علیہ وسلم حجامت کرد ہمہ خون حضرت رسالت بیاشامید سکر دوم مہابت است چنانکہ عمر رضی اللہ عنہ ردای مبارک حضرت رسالت علیہ السلام گرفتہ بروی می کشید و مانع می شد و می گفت کہ یا رسول اللہ بر جنازہ عبداللہ ابی کہ او از منافقان بود نماز نگذار و حضرت رسالت پناہ صلے اللہ علیہ وسلم بر عمر ہیچ موا خذہ نکرد سبب آنکہ درونہ او سکر مہابت بود سوم سکر حمیت چنانکہ موسیٰ علیہ السلام سر ہارون علیہ السلام را گرفتہ می کشید علماء ظاہر کہ ایشان از عالم جبروت کہ عالم انبیا است محروم اند گویند کہ این چنین سکر در انبیا جایز نیست پس سکر محبت بمنزلہ غفلت است و حیرت چنانکہ در مستی خمر و در خوردن خمر مراد مستی نیست بلکہ مقصود شارب انس و نشاط و ذوق است پس انبیا علیہم السلام را علی التواتر و توالی دارد است و حاصل است از مستی معصوم اند کہ بیخبر باشند اما ذوق و انس و نشاط از بیخبری نیست بلکہ کرامت من اللہ است پس سکر اولیا نیز ہمین طریق است کہ اولیا در مقام اقتدا و متابعت اند و انبیا علیہم السلام در مقام مسند مقتدا و امامت اند بدانکہ سکر شراب محبت بانسیات و ذوقیات بر انبیا علیہم السلام نیز جایز است بی ہیچ قیل پس اگر این چنین سکر در اولیا قدس اسرارہم صادر شود انکار نباید کرد خدشہ پنجم استعجاب از ین معنی کہ بزرگانے کہ صحو ایشان بسکر ممزوج ہست و صحو صرف دارند و باین نوع کلمات تکلم نکردہ اند داخل عوام اند مبنی است بر عدم رجوع بہ کلام ائمہ تصوف در عوارف المعارف مذکور است فالسالک المجرد لا یوھل المشیخۃ و لا یبلغھا لبقاء صفات نفسہ علیہ فیقف عند حظہ من رحمۃ اللہ تعالے فی مقام المعاملۃ والریاضۃ

از حادثات بر در آن صوفیان گریز	گر بود نا خوش اندوز نا بود شادمان
ز ایشان شنو حقایق فقر از برای آنکہ	تصنیف را مصنف نیکو کند بیان

قال و گفتہ آید کہ سکر بسطامی کہ بے تحاشی قول لوائی ارفع من لواء محمد ازان بوجود

آمد ازین عبارت مدح سکر و اعلاء شان آن مفہوم است و دران مکتوب گفته آید که سبحانی بسطامی
لیس فی جبتی سوی اللہ نیست
ليسبحانی من مساس ندارد که آن از دائره انفس و آفاق برآمده و این ورای انفس و آفاق است و آن از سرچشمه
جوش سر زده و این از عین صحو برآمده اینجا ترجیح صحو نموده مفاخرت و مباهات بدان
کرده اید و گفته اید که سکر ظاهر شدن حالی است بر دل که ولی نتواند که پوشیده دارد چیزیرا
که پوشیدن آن واجب بود پیش از ظهور آن حال و این متحمل دو قسم است یکی آنکه آن
چیز منکر و قبیح است و پوشیدن وی ازین جهت بود یا صحیح است لیکن در ستر و کتمان
آن مصلحت دینی بود و لازم نیست که آنچه در کلام اهل الله واقع شود البته ازین قبیل باشد
نه از قسم اول از جهت عدم عصمت و خود ترک واجب که کتمان سر و رعایت مصلحت است
بر هر تقدیر لازم آمده است و صاحب سکر معذور است اگر بے اختیار محض گردد و اختیار و
تکلف را دخل نبود بعد ازان سکرها را که در کلام اکابر واقع شده است عد کرده تحسین نموده
اید و مسلم داشته اید و دی[51] و پر بر میگفتند که این بیچارها پے باصل نبرده گرفتار ظل مانده اند

اقول درین کلام حضرت شیخ رحمه الله در صدد بیان معارضاتے و منافاتے بوده است
که در کلام حضرت مجدد رحمة الله علیه واقع است فاما هر کسیکه بر مصطلحات صوفیه کرام اطلاعی
و وقوفی دارد نیک میداند که هیچ اختلاف بمیان نیست و آنچه ظاهر کرده شد مبنی بر عدم
اطلاع است بر کلام صوفیه صافیه قدس الله اسرارهم در پرده مباد که صاحب فتوحات
تعریف صحو باین عبارت فرموده الرجوع الی الاحساس[52] بعد الغیبة بوارد قوی وارد قوی
سکر است سکر و صحو هر دو فی نفسها قوتی دارند چون سکر صاحب محل است اولا بر طبیعت
مستولی گردد محل بلحاظ نسبت و استعداد خود گاهے صحو را خواهد پس صحو طاری گردد این
توارد ضعف و قوت یکی بلحاظ دیگری نیست بلکه بخیال النسبت و استعداد محل است ازین
تقریر آشکارا شد که هر صحو بعد سکر باشد اگر صحو قبل سکر باشد باصطلاح صوفیه آن را صحو نخواهند گفت در فتوحات
مکیه می طرازد انه لا یکون صحو فی هذا الطریق الا بعد سکر و اما[53] قبل السکر فلیس بصاحب سکر

[51] همچنین در چند نسخه یافته شد و در نسخه مطبوعه که در سنه ۱۳۰۰ هجری طبع کنانیده اند بعض سکران واقع ست والله اعلم ازان چه مراد است ۱۲ منه

[52] بسوی احساس رجوع کند بعد غیبت از حس یعنی از وارد قوی است ۱۲

[53] ۱۲ نیز تشعر... صحو بعد سکر باشد و صحو که قبل سکر باشد صاحب آن نه صاحب سکر است نه صاحب صحو ۱۲

ولاھو صاحب صحو بلکہ ہمچنین صحو را صاحب حضور و بقا خواہند گفت در حالت سکر تمایزی در میان اموری که لایق اذاعت و اشاعت است و یا اختفا و استتار است باقی نماند و بسا باشد که امور ثانی برزبان آمد چون بحالت صحو در آیند تمایز تام حاصل گردد و آنچه قابل اذاعت است برزبان آرند آنچه لایق استتار است مخفی دارند ازین سبب قول صاحی مقبول است و قول سکران مقبول نیست اگرچه قول سکران ہم حق باشد لیکن این کلیہ نیست مشہور است که حضرت شبلی رحمۃ اللہ علیہ فرمودند که ما و منصور حلاج[۵] از یک کاسہ نوشیدیم پس حلاج سکر آورد و محبوس و قتل گردید چون بحلاج این خبر رسید گفت که اگر شبلیؒ نوشیدی آنچه نوشیدہ ام حالتش ہمان شدے که من دارم یا ہمان گفتی که من گویم چون شبلی از ارباب صحو و تمکین بود و حلاج از ارباب سکر قول شبلیؒ را بر قولش ترجیح دہیم چون حالت صحو حالت امتیاز است پس صاحب صحو استغفار کند از نیکہ بحالت سکر امر پوشیدنی را بر ملا گفتہ چون سکران مثل نایم یا مجنون نمی باشد بلکہ او را فی الجملہ احساس باقی باشد لہذا استغفار کند و عرفا شطحیات را تاویل کنند چون این امر منتقش خاطر شریف گردید پس دانستنی است که در کلام حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ تعارضی و تخالفی نیست چون در مکتوب شریف اندراج یافتہ بود که ارباب

---

[۵] منصور حلاج با شیخ ابو القاسم جنید وغیرہ مشایخ صحبت یا داشت ابو حامد غزالی در مشکوۃ الانوار کلمات منصور را مثل انا الحق و ما فی الجبۃ الا اللہ را محامل حسنہ برآوردہ و گفتہ که این از فرط محبت و شدت وجد صادر شدہ روزی در مجلس حامد بن عباس وزیر امام مقتدر بحضور قاضی ابی عمر کلامی از منصور سر زد قاضی و فقہا حاضر مجلس قلم بفتوای قتل وے برداشتند منصور ایشان را منع کرد و گفت که من مسلمان ہستم و از اہل سنت از فتوای قتل اجتناب ورزید ایشان ہیچ اصغا نکردند منصور بار بار ہمین کلام را اعادہ میکرد مگر ایشان فتوای قتل بر نگاشتند حلاج ہمان وقت مقید کردہ شد وزیر بمقتدر ساز تمامی کیفیت مجلس اطلاع داد مقتدر حکم داد تا ایشان را ہزار تازیانہ زنند اگر باعث ہلاکت شود فہا و الا باز ہزار تازیانہ زنند بعد ازان گردنش زنند وزیر بجلادش داد و گفت که دو بار حسب حکم مقتدر او را تازیانہ زند پس دستش بریدہ شود پس پایش پس دست دیگرش پس پاے دیگرش پس گردنش زدہ شود و جسمش سوختہ شود اگر ترا بفریبد که من فرات

حاشیہ: و در ضمیر بجہ؟ بہ زبان؟ [illegible] ... کہ آنہا را ابن عرب؟ [illegible] ... آورده اند

سکر اگر این قسم سخنان شطح آمیز نویسند گنجایش دارد اما از ارباب صحو اظهار این سخنان بسیار مستبعد است بران شبهه می شد که از ارباب صحو چگونه کلمات شطحیه صادر شد بجوابش افاده فرمود که درین سخنان مزج سکر است و در سکر مراتب کثیر ندد با صحو سکر باشد و درین مقام شطحیات حضرت بسطامی و حضرت جنید علیهما الرحمه ذکر کرده و آنچه در مکتوب هشتاد و هفتم فرمود که سبحانی بسطامی لیس سبحانی من مساس ندارد وجهش مفصلاً سابقاً گزشت ۵

حبذا عارفی زخود رسته	بمقامات قرب پیوسته
شده از قید خویشتن مطلق	ذات او وصف او شده همه حق
هر که افتد بآب و گل نظرش	شود از خود تصور بسرش
چون شود کشف سر ربانی	سر زند زو صدای سبحانی

قال و از زبان حضرت خواجه شنیده شده است که میفرمودند که شیخ عبدالله انصاری فرموده اند که بر بایزید در و عها بسته اند یکی از آن جمله آنکه گفت خیمه بر پهلوی عرش زده ام وَلِوَائِی اَرْفَعُ مِنْ لِوَاءِ مُحَمَّدٍ هم از آن جمله خواهد بود بلکه اشنع و اقبح است از اول و قول سبحانی را تاویل مشهور است که در عوارف مذکور است که آنرا حکایت عن الله گفته است و اقوال که از شیخ جنید بغدادی آورده اند که هو العارف والمعروف و لون الماء لون انائه والمحدث اذا قورن بالقدیم لم یبق له اثر بر تقدیر صحت صدور ان از ایشان از باب فنا فی التوحید است و این مذهب حال و مقام این قوم است اینجا سکر چیست شیخ ابن عربی که بیان وحدت وجود و اثبات آن میکند بران نهجی که معتقد اوست از سکر نیست مذهب و معتقد ایشان همین است و مذهب شیخ جنید اگر همین است خیر و الا اشارت است باصالت و حقیقت وجود حق سبحانه و فرعیت و عاریت وجود خلق و فنا و اضمحلال این وجود در نظر شهود و در مقابله وجود حقیقی و غلبه و سطوت این بر آن و لَوْنُ الْمَاءِ لَوْنُ اِنَائِهِ تمثیل و تصویر است برای ظهور صفات و افعال وی تعالی

در مکتوبات بحسب استعداد و قابلیت ایشان و ظهور ذات وی تعالی و تقدس در مرایا و
مظاهر چنانکه اهل وحدت وجود می گویند **اقول** مرین کلمات و دیگر کلمات که بطور شطح بسوی
حضرات عارفین مشار الیهم بالبنان منسوب اند مردم اختلاف ها دارند بعضے نسبت به بعض
کلمات گویند که دروغ بر بسته شده و بر بعضے بسوی تاویل متوجه شوند مگر قول جمهور عرفا همین
است که این چنین کلمات از سرچشمه سکر بر آمده اند اگر بالفرض نسبت بعض اطمینان حاصل
گردید که دروغ است فاما نسبت بعض دیگر چه توان گفت بجز آنکه گردن تسلیم خم کرده آید و اگر
نسبت بعض قایل بسکر شدند چار ناچار تسلیم قول حضرت مجدد رحمة الله علیه لازم می آید
تسلیم کردم که نزد بعض چنان است که در انتساب کلمات توحید بر حضرت بایزید بسطامی
قدس سره دروغها بسته اند فاما درین شبه نیست که بعض عرفا می گویند که آن کلمات از
سرچشمه سر برزده پس محتاج به تاویل نخواهند بود چنانکه شطحیات را تاویل کنند قول حضرت
جنید رحمة الله علیه هو العارف والمعروف ولون الماء لون انائه از قبیل فنای التوحید
نیست والا در زمره متصوفین مذکور می شد و محتاج تاویل نمی شد پس از شطحیات باشد و
درین مکتوب بحث از شطحیات شیخ محی الدین عربی نیست تا ضرورت ذکر مذهب وی می بود
معهذا الشیخ محی الدین بن عربی نسبت بدیگران لب به شطحیات بیشتر می کشاید و این مسئله
را حضرت مجدد رحمة الله علیه در مکتوب دویست و هفتاد و یکم از جلد اول بشرح و بسط تحریر
فرموده سطری چند از آن درین مقام نقل کرده میشود اول کسیکه تصریح بتوحید وجودی
کرده است شیخ محی الدین رض بن العربی است عبارات مشایخ ما تقدم هر چند که
از توحید و اتحاد خبر میدهد اما قابل حمل اند بر توحید شهودی چه هرگاه غیر حق را جل شانه بنیند
بعضے گویند لیس فی جبتی سوی الله و بعض ندای سبحانی زنند و بعض لیس فی الدار غیره
دیار را ندا در دهند این همه گلها است که از شاخ به یک بینی می شگفد هیچ کدام را دلالت
بر وحدت وجود نیست تا آنکه مسئله توحید وجودی مبوب مفصل ساخته اند و در رنگ صرف و نحو تدوین نموده شیخ محی الدین

نسبت در مکان سوای آن صاحب مکان ۱۲

رضی اللہ عنہ است و بعضے از معارف غامضہ این مبحث را مخصوص بخود گردانیدہ حتی کہ گفتہ
خاتم النبوت بعضے از علوم و معارف را از خاتم الولایت اخذ می کنند و خاتم الولایت محمدی
خود را می داند و شراح در توجیہ آن گفتہ اند کہ بادشاہ از خزینہ دار خود چیزے بگیرد چہ نقصان
دارد انتہی در مکتوب ہشتاد و نہم از جلد ثالث مذکور است چون نوبت بشیخ بزرگوار محی الدین بن
عربی قدس سرہ رسید او از کمال معرفت این مسئلہ دقیقہ را مشرح ساخت و
مبوب و مفصل گردانیدہ و در رنگ صرف و نحو در تدوین آورد مع ذلک جمعی ازین طایفہ
مراد او را نفہمیدہ تخطیہ او نمودند و مطعون و ملام ساختند و درین مسئلہ در اکثر تحقیقات شیخ
محق است و طاعنان او دور از صواب بزرگی و وفور علم شیخ را از تحقیق این مسئلہ باید
دریافت نہ رد و طعن او باید کرد انتہی تفصیل در مقدمہ گذشت **قال** و فرمودہ اند کہ اگر صحو
خالص بود کہ افشای اسرار کجا کفر بود و خود را از دیگرے بہتر دانستن شرک بود انتہی سابقاً
معلوم شد کہ این کلیہ نیست کہ اگر بصحو باشد و بامر باشد کفر نیست اگر صحیح است در اظہار آن
فوت مصلحتے نیست و اگر نہ وقوع آن از اہل صحو ممنوع است و خود را از دیگرے بہتر دانستن
شرک چرا باشد ظاہرا سہو قلم است و صحیح کبر است **اقول** سخت مشکل است کہ حضرت مجدد
رحمۃ اللہ علیہ سخن از معارف گوید و حضرت شیخ اعتراض حسب مذاق علماء ظاہر میفرماید اگر
حضرت شیخ بر اصطلاح صوفیہ توجہ فرمودی لب بچنین اعتراض نکشادی ؎

انکس کہ پا نہاد بسوے تو سر نداشت	وانکس کہ سر نہاد بپاے تو بر نداشت

فی الواقع در صحو افشای اسرار کہ اخفای آن ضروری باشد نشاید چہ مقتضاے صحو آن
است کہ اسرار مخفی داشتہ شود انچہ در حالت سکر از اسراری کہ اخفای آن لازم بود بر
زبان رفتہ باستغفار تدارک نمودہ آید در فتوحات مکیہ میطرازد و معنی[a] الصحو انہ یکشف لہ
حق اللہ فی الامور التی استفادھا فی حال سکرہ ورد علیہ فیعلم عند صحوہ ما ینبغی
ان یذاع منہا فی العموم و الخصوص و ما ینبغی ان یستر فان کان قد ذاع منہا

[a] معنی صحو آن است کہ اللہ تعالیٰ بر وی امورے ظاہر فرماید کہ در حالت سکر بر وی وارد شود پس بداند کہ از آن چیز قابل افشا بود و کدام لایق اخفا پس اگر در عالم [illegible] امرے را فاش گفتہ کہ اخفای او لازم در ینصورت استغفار کند و عذر درین محل معقول است برای استغفار دو مقام است

فی حال سکرہ شیئا فیعطیه الصحو ان یستغفر اللہ من ذلك وغدرہ مقبول
وان الاستغفار عندنا فی طریق اللہ یکون فی مقامین المقام الاول ما ذکرناہ
وھو ان یبد ومنه ما یکون مستورا فیجب علیه الاستغفار من ذلك وقد یقع
الاستغفار ممن لایبد ومنه شئ یوجب الاستغفار فیستغفر من ھذا مقامه
ای یطلب ان یسترہ اللہ فی کشف عنایته ان یبد ومنه بحکم ذلك الحال وما ینبغ
اَنْ یَسترہ وھذا ھو المقامُ الثانی الذی لاھل الاستغفار فیندبون یطلب
الستر عن اللہ عز وجل عن حکم یوجب علیھم الاعتذار من وقوعه
وَھٰذَا ھُوَ اِسْتِغْفَارُ الْاَکَابِرِ مِنَ الرِّجَالِ الْمَعْصُوْمِیْنَ
وشرک درین مقام حسب اصطلاح متصوفین است نہ متکلمین از عدم مزاولت
کلام صوفیہ این چنین خدشات وارد کردہ میشود نزد صوفیہ رویت غیر را شرک گویند پس
خود را از غیر بہتر دانستن چرا شرک نباشد در کشف المحجوب مذکور است ابوبکر شبلی گوید التصوف
شرک لانه صیانة القلب عن رؤیة الغیر ولا غیر تصوف شرک است از آنچہ آن صیانت دل بود
از رویت غیر و وجود غیر نیست یعنی اندر اثبات توحید رویت غیر شرک بود و چون اندر
دل غیر را قیمت نبود صیانت کردن مراو را از ذکر غیر محال بود انتہی مولانای روم فرماید

تا کہ باشد یاد غیری در حساب	ذکر مولی باشد از تو در حجاب
تا بود یک ذرہ از ہستی بجای	کفر باشد گر نہی در عشق پای
گر ہمہ عالم ثواب تو بود	چون تو باشی آن عذاب تو بود
گر شوی چون خاک در رہ پایمال	تا ابد جان را بدست آری کمال
تا تو با خویشی عدد بینی ہمہ	چون شوی فانی احد بینی ہمہ

مولانا عبدالرحمن جامی در نفحات در ذکر ابوبکر شبلی می آرد عبدالرحمن خراسانی گوید کہ شخصے
بدر سرای شبلی آمد در بزد شبلی فرا در آمد سر برہنہ و پای برہنہ گفت کرا می خواہی گفت

شبلی علیه الرحمه را گفت نه شنیدی که مات کافرا الرحمه الله شیخ الاسلام گفت که نفس هم در را
مے گفت خوش گفت هر آنکه گفت ع

هر آن کو غافل از حق یک زمان است	در آن دم کافر است اما نهان است

قال و نوشته اند که این فقیر که این همه دفاتر در بیان علوم و اسرار این طایفه علیه نوشته
است ظاهراً بخاطر شما قرار یافته است که از روی صحو خالص نوشته است بی مزج سکر حاشا
وکلا که آن حرام و منکر است وگذاف وسخن باقی است انتهی سبحان الله تا اکنون گمان این
بود و از کلامهاے شما نیز کنایت و مشافهه معلوم میشد که ایشان صاحب صحو و تمکین
اند و از سکر و تلوین منزه و مبرا اند درین وقت چنین معلوم میشود که صاحب سکر بوده اند و متر
است که مرتبه اهل سکر سافل و نازل است پس تحقیقات و تدقیقات که کرده اید براے اثبات سکر کرده آید یا براے
تصحیح و تصدیق انچه واقع شده است باین سکر برای اثبات سکر چه معنی دارد و اگر انچه واقع شده
است باین سکر صحیح و موسس بر قواعد طریقت و موافق قرار داد اهل حقیقت است چنانکه از بیان
کردن حقایق و معارف برای اثبات او ظاهر میشود چه غم دارند و چه احتیاج باعتذار و انکسار
است والا از اول می بایست گفت که معذور دارید چیزے از مستی و بیخودی واقع شده است
و بعد از نشستن غبار مستی آن سخنان را از حیز اعتبار و صفحه روزگار می تراشیده و محو نموده
و توبه کرده وَكَلَامُ السُّكَارٰى يُطْوٰى وَلَا يُرْوٰى وعجب است ازین طور کسیکه جمیع فضائل و کمالات
محمدی علیه افضل الصلوة والسلام را اکملها حاصل کرده و باقصی الغایات مراتب متابعت و
کمال رسیده در قرب و وصول بجای رسیده که همه را پس انداخته و حقیقت را بی پرده دیده و دریافته
گرفتار باشد به سکر دیگران خود چه کار کنند که باصل نرسیده گرفتار ظل مانده اند و محجوب اند از ایشان
اگر بجهته بقاے حجاب سکری و بے تمیزی واقع شود عجب نباشد اقول این کلام از سر تا پا مخدوش
است اما اولا پس اگر تا اکنون این گمان بود که حضرت مجدد رحمه الله صاحب صحو و تمکن اند
بدون مزج سکر پس این گمان فاسد بود صحو خالص نصیب عوام است و حضرت مجدد رحمة الله علیه

جای دعوی این امر نکرده اند که صحو خالص دارند وَمَنِ ادَّعیٰ فَعَلَیْهِ الْبَیَانُ[سله] اما ثانیا
هرگز مقرر قوم نیست که مرتبه اهل سکر نازل و سافل است بلکه این مسئله مختلف فیها است چنانکه مذکور
شد اما ثالثا پس آنچه حضرت مجدد رحمة الله علیه تحریر فرموده اند نه برای اثبات سکر است و نه
برای تصحیح و تصدیق این معنی که آنچه واقع شده بسکر بلکه تحقیق این معنی است که بزرگان بسکر
کلام کرده اند و کلام سکر قابل ملامت نیست فاین هذا من ذاک درین کلام از حضرت
مجدد رحمة الله علیه اعتذار و انکسار دانستن غلط فهمی است از حضرت مجدد رحمة الله علیه هیچ جا کلام
صادر نشده است تا گنجایش این قول باشد که معذور دارید چیزی از مستی و بیخودی واقع
شده است بدیدهٔ تامل بنگرند که جواب بعد از تسلیم بطور قضیه شرطیه است و کدامی شرطیه
مستلزم تحقق مقدم نیست میفرمایند مخدوما این قسم سخنان که مبنی از افشای اسرار باشد و از
ظاهر مصروف در هر وقتی از مشائخ طریقت قدس الله تعالی اسرارهم بظهور آمده است و عادت
مستمرهٔ این بزرگواران گشته امری نیست که این فقیر آن را ابتدا کرده باشد و اختراع نموده
لیس[سله] هذا اول قارورة کسرت فی الاسلام پس این همه شور و غوغا چیست اگر لفظی صادر
شده است که ظاهرش مطابقت بعلوم شرعیه ندارد دانا را باید که توجیه از ظاهر مصروف
نموده مطابق باید ساخت و مسلمانی را متهم نباید کرد اشاعت فاحشه و تفضیح فاسق هرگاه در
شریعت حرام و منکر باشد تفضیح مسلمانی بمجرد اشتباه چه مناسب بود الخ اما رابعا پس بر
تقدیر تسلیم میگوییم که حضرت مجدد رحمه الله در معارف لدنیه می فرماید باید دانست که در هر
مقامی از مقامات ولایت و شهادت و صدیقیت علوم و معارف جدا است که مناسبت
آن مقام است در مرتبه ولایت علوم سکر آمیز بسیار است که سکر غالب است و صحو مغلوب و در مرتبه
شهادت که ثانی درجه است از درجات ولایت سکر مغلوبیت پیدا می کند و صحو غالب می آید
اما زوال سکر بالکلیه نیست و در درجه صدیقیت که ثالث مرتبه است از مراتب ولایت و منتهای
درجات ولایت است و فوق آن درجه ولایت نیست بلکه مرتبه نبوت است علوم آن درجه

سله
هر کسی که
آن کند
و در بیان
لازم است
سله
نیست

این اول
شیشه
...
شکسته
...

از سکر تمام برآمده اند و مطابق علوم شرعیه گشته صدیق همین علوم شرعیه را بطریق الهام اخذ می
کند چنانکه نبی علیه الصلوٰة والسلام وآله بطریق وحی اخذ می نماید صدیق و نبی را تفاوت در
طریق اخذ است نه در ماخذ که هر دو از حق سبحانه وتعالی اخذ می کنند اما صدیق بتبعیت نبی باین
درجه میرسد نبی اصل است و صدیق فرع او و نیز علوم نبی قطعی است و علوم صدیق ظنی و نیز
علوم نبی بر غیر حجت است و علوم صدیق بر غیر حجت نیست ه

این بس که رسد ز دور بانگ جرسم	در قافله که اوست دانم نرسم

صلوات الله تعالی وتسلیماته علی نبینا وعلی جمیع الانبیاء والمرسلین وعلی
الملائکة المقربین وعلی اهل الطاعة اجمعین پس اگر درین رساله بعضے از علوم و معارف بطریق
شافی وتباین بایکدیگر واقع شده باشد حمل باید کرد تباین علوم را به تباین درجات ولایت
که هر عالم را علم جدا است حقیقت علوم توحید مناسب بدرجه ولایت دارند و از علوم درجه شهادت
اگر خواهی معلوم کنی پس معرفتے را که درمیان کریمه لیس کمثله شیٔ مذکور شده است نیک
دریاب علوم آن مقام از علوم مرتبه شهادت اند و چون دران موطن خود را وصفات خود را میت یابد
لاجرم آن مقام را منقلب بقلب شهادة کرده اند و علوم صدیقیه خود بعینها علوم شرعیه است چنانکه
بالا گذشت والعلوم الصحیحة والمعتبرة هی المطابقة بالعلوم الشرعیة یثبتنا الله سبحانه
علی الشریعة الغراء بحرمة صاحبها علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام
انتهے پس کلامیکه از عالم ولایت سر بر زده باشد و یا سکر ممزوج باشد دران منقصتے نیست ه

که دل آزرده شوی ورنه سخن بسیار است	اندکے پیش تو گفتم غم دل ترسیدم

قال نوشته اند که سخن عارفان بصحو خالص متصف اند بسیار اند چرا این قسم سخن نیافتند
و دل های مردم از جا نه برند اگر مراد دلهای خواص است مثل این سخنان آن را از کجا از جا می
برند و محظوظ مے سازند اگر دلهاے عوام است دلربائی و فریفتن آنها چه مقصود است و چه
اعتبار دارد و در اصل سخن اعتبار ندارد و مدار بران نیست بساکس که سخنان کاملان گویند و کامل

نباشند وبساکس کہ حرف زدن نداانند وکامل باشند الحمد للہ انجاکہ الیشان اند ہم کمال است وہم سخن سخنان خوب شما بسیار اند و دل ربا اند اما این سخن شنیع کہ نسبت بانحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بے ادبی وگستاخی کردہ اید آنہا را مے پوشد و بدنام مے سازد **اقول** مراد از مردم عام است خواص باشند یا عوام اگر حضرت معترض ازان محظوظ نہ شوند آن قصور سخن نیست ۵

چو بشنوی سخن اہل دل مگو کہ خطا است	سخن شناس نۂ دلبرا خطا اینجا است

مگر ہر گاہ خود حضرت شیخ بیشترے از سخنان حضرت مجدد را خوب و دلربا تجویز کنند و بزعم خود صرف چند سخن را محمول بر بے ادبی وگستاخی نمودہ اند باعث بدنامی خیال کنند پس استفسار از مردم کہ خواص اند یا عوام لغو و باطل خواہد بود ۵

خشم این بار تو چون رنجش ہر بار تو نیست	می نماید کہ سر عہد شکستن داری

و بے اعتباری اصل سخن موجب فراوان تعجب است کلام حضرت غوث صمدانی رضی اللہ عنہ کہ جن وخضر وارواح انبیاء اللہ برای استماع آن حاضر مے شدند کما یظہر من بہجۃ الاسرار دال است بر اصلیت سخن ۵

عیب وہنرش نہفتہ باشد	تا مرد سخن نہ گفتہ باشد

منقول است کہ روزی حضرت غوث الاعظم رضی بر سر منبر بیان علوم ومعارف میفرمودند درین اثنا گذر حضرت خضر واقع شد حضرت فرمودند ای اسرائیلی بیا کلام محمدی بشنو بلکہ اگر در کلام ملک العلام بدیدہ بصیرت نگریستہ شود ازان ظاہر خواہد شد کہ کلام در اصلیت کلام ہیچ اصلے ندارد حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ در رسالہ مکاشفات غیبیہ می فرماید صفت کلام بلکہ شان کلام کہ کلام ما در آنست برای آن محتاج الیہ است کہ افادہ بے آن متصور نیست پس جمیع کمالات ذاتیہ وشیونات ذاتیہ اولا در مرتبہ آن صفت بلکہ شان فایض مے شوند و از آنجا بعالم افادہ می آیند مثلا شخصے کہ کمالات بسیار دارد می خواہد کہ آن کمالات را ظاہر سازد اولا آن را در مرتبہ قوۃ کلامیہ فرود می آرد و از انجا اظہار آن می نماید پس در واجب تعالی وتقدس در مرتبہ

شیونات کہ زاید بر ذات نیستند الا باعتبار شان کلام باین معنی مخصوص گشت و ہر چہ از کمالات در مرتبہ ذات و شیونات متحقق بود تمام در شان کلام فایض گشت حاصل تمام حقیقت آن شان ہمین قران است و پس ہمین عبارت عربی و ترتیب معہود مکتوب در مصاحف و ہم کتابیکہ بر نبی صلے اللہ علیہ وسلم منزل شدہ است جزویست از اجزا این قران کہ از بعض عبارات او بہ بعض وجوہ مستفاد است و تخلیق جمیع مکنونات من الاول الی الآخر مستفاد از وَاِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَیْءٍ اِذَآ اَرَدْنَاہُ اَنْ نَقُوْلَ لَہٗ کُنْ فَیَکُوْنُ مصداق این قول است و این قران باین عظم شان داخل دایرہ ظل است ہیچ ظلیتے باوراہ نیافتہ و ہمانا کہ آنچہ بعضے اکابر اولیا اللہ رضی اللہ عنہ میفرمودند کہ قران از مرتبہ جمع است ناظر این معنی است و قابلیت اولی کہ معبر بحقیقت محمدیہ است علیہ من الصلوۃ اتمہا و من التحیات اکملہا ظل این قران مجید است پس این قابلیت نیز جامع جمیع کمالات ذاتیہ و شیونات ذاتیہ باشد لیکن بطریق ظلیہ نہ بطریق اصالۃ و قران بطریق اصالت جامع است و بہمین مناسبت قران مجید بر ان سرور منزل گشت و او را باین نعمت عظمی مخصوص گردانید و ہمانا کہ اشارت حضرت عایشہ صدیقہ رضی اللہ تعالے عنہا کہ حضرت صلی اللہ تعالی علیہ وعلی آلہ وسلم در شان او فرمودہ خُذُوْا شَطْرَ دِیْنِکُمْ مِنْ ھٰذِہِ الْحُمَیْرَاءِ در بیان خلق آنسرور علیہ الصلوۃ والسلام والتحیہ فرمودہ کَانَ خُلُقُہُ الْقُرْاٰنَ بہمین مناسبت است کہ اصالۃ از ظلیہ است و بزرگی شریعت او را علیہ الصلوۃ والسلام از ہمین قیاس باید کرد کہ متابعت او را سرمایہ جمیع سعادات می باید دانست ع

این کار دولتست کنون تا کرا دہند ✤ این علمیست کہ مخصوص ببعضے احاد افراد است کہ بہ خلق قرانی او را متخلق گردانیدہ اند و بنور او دیدہ بصیرت او را مکتحل ساختہ قطاب را نظر تا بانیجا نمی رسد و از مراتب ظلیت نفوذ نمی کند۔ دقایق علوم مقامات ظلیہ مخصوص بہ بعض افراد اقطاب است بلکہ اقطاب ارشاد مدار را کار دیگر در پیش است و بجذ متے خاص مخصوص اند فطوبی لمن جمع بین المرتبۃ القطبیۃ والفردیۃ کجنید البغدادی سید

ف۔ براسام شیخ کہ ارادہ او کردم کہ گفتم پس بود و آنکہ دین خود از عایشہ بگیرید ۱۲ منہ خلق او قران بود ۱۲ منہ پس قرآن مقتضی بود برای تحقق کہ جمع کرد در میان مرتبہ قطبیت و فردیت

یعنی سردار طایفہ صوفیہ جنید بغدادی جنید اسد علیہ الرحمۃ ۱۲ منہ

الطائفه رضی الله تعالی عنه واین نسبت فردیت او را از شیخ محمد قصاب حاصل گشته و پیر او در تحصیل نسبت قطبیه شیخ سری سقطی[۱] است رضی الله تعالی عنهم و سید الطائفه نسبت قطبیه را در جنب نسبت فردیه فراموش کرده میگوید مردم میدانند که من مرید سری ام من مرید محمد قصاب ام بر اصل آن سخن رویم و گوئیم که در قران الفاظ ماضی و استقبال برای آنست که جمیع ازمنه ازلیه و ابدیه از بظهور آمده اند بعضے ازان بماضی تعلق دارند و بعضے دیگر بحال و بعضے اخر باستقبال و او شامل کل است پس مضی و استقبال نسبت بقران نباشد بلکه به نسبت بعضے ازمنه باشد که قران شامل است بران مثلا شخصے از احوال گذشته خود تعبیر بماضی می کند پس ان ماضویه نسبت بزمان حال آن شخص است نه به نسبت آن شخص و شخص جامع جمیع ازمنه است والله سبحانه اعلم بالصواب الملهم بطریق السداد والله یحق الحق وهو یهدی السبیل پس مصدق قران بمطالع احکام بر طبق آن مصدق جمیع کتب سماوی است و حاوی کمالات جمیع شرایع انبیا صلوات الله تعالی وسلامه علیهم اجمعین و مکذب این کلام الله مکذب جمیع کتب منزله است و عدم اتیان بموجب این شریعت مستلزم حرمان عظیم است ﮦ

محمد عربی کابروی هر دو سرا است		کسے که خاک درش نیست خاک بر سر او

انتهی **قال** این کلمات بقصد استفسار و استکشاف حال و دفع تالم عارض بیان و تسکین حرقت صدر نوشته شد و قصدان داشت که چیزی بنویسد و بالزام نفس خود و افحام راضی باشد اصل غرض نصیحت و خیر خواهی و کشف حال است که الدین النصیحه این را در چند مجالس املا نموده و هر بار استخاره بجناب حق و استفاده از شر نفس و شیطان و تبری از حول و قوت بمبالغه اکید و الحاح تمام می نمود و مے نوشت امید که معذور باشد بلکه ماجور گردد **اقول** تحریرے که بقصد استفسار و استکشاف حال میباشد دران اطالت و درازنفسی روا ندارند و این روا از سر تا سر ظاهر است که انچه گفته شد بطور الزام است و نقض و ابرام ﮦ

مار الغمزه کشت و قضا را بهانه ساخت		خود سوی ما ندید و حیا را بهانه ساخت

[۱] حاشیه: سری سقطی خال و استاد جنید رحمة الله علیه بودند و جنید رحمة الله علیه از معروف کرخی و از شاگردان حبیب عجمی اند سری سقطی در دکان نشستی ... معروف کرخی ... حضرت معروف ... پس سرے دکان را گذاشتند ... در سنه ۲۵۱ هجری انتقال فرمودند ۱۲ ... ﮦ

ماراچو دید لغزشش پارا بهانه ساخت	دستے بدوش غیر نهاد از ره کرم

چون حضرت مجدد رحمة الله علیه حکم فرموده اند تا اوقات خود با جوبه بیچ امور ضائع نکرده شود و نیز به خیال حضرت معترض زینهار دل متوجه بتحریر با به الانکشاف نمی شد مگر چون درین زمان بعضے اعیان بطور مدعی سست گواه چیست متمسک باین خدشات بودند بطور صلح کل که آب و گلم را بان خمیر نموده اند قلم برداشتیم و بر سب و شتم کوته نظران اصلا متوجه نشده بدفع اصل خدشات سطرے چند برنگاشتیم درین مقام اشعارے چند در ترغیب صلح کل از خوان یغما گذارش میرود

مثنوی

وحشت داغ چون غزالان ناخوش است
انس طبعی بعالم دلکش است

شعلهٔ الفت چراغ سینه ها است
صیقل زنگ رخ آئینه ها است

بست درجاے که رنگ اتحاد
جلوهٔ از گلشن معنی کشاد

نقش جمعیت تسلی مایه ایست
بال هر خطش تجلی سایه ایست

پرده بیگانگی غفلت نوا است
از بم و زیر مخالف پر صدا است

صلح کل آئینه عرفان بود
بلکه نور عارض ایمان بود

از بهارش رونق بستان ما
زد بود خندان بهار جان ما

کین خمیر آب و نار و باد و خاک
گر نه نگرفتے جلا زان نور پاک

کے شدے شوخی نما حسن وجود
کے شدے حیرت فزا نور شهود

یافت از موج نسیم استزاج
نقش این ایجاد در رنگ مزاج

طبع وحشی آهوان را در خور است
خار این صحرا دماغ انگرا است

چون وجود خویش بینی در جهان
عشق تو پیدا به گرد از نهان

صلح کل زین جلوه الفت پرور است
در عرض ها شوخی این جوهر است

تا نگردد رفع وضع انقلاب
کے به بینی روی او را بے نقاب

مثنوی است از مثنوی ... خوان یغما
در تصوف ... از مولانا ...
وحشت ... غزالان ...
انس طبعی ...

صلح کل ...

خار ... صحرا ...
چون وجود ...

خویش مے بینید و چون در عوالم و ممکنات جلوه خود مے نگرد شوق صلح کل از طبعش جوش انگیزد ۱۲

جان نگردد تا بدل وحدت خیال	تا نباشد در دوئی تغییر حال
کے بچشمانت تواند کرد گل	جلوهٔ طاوس خوبی صلح کل

حکایت

اندرین[۵۱] کاشانهٔ کثرت اساس	بود از ارباب دل معنی شناس
از تقدس طبع او آئینه خیز	وز صفا قدوسیان را آب ریز
وحدت[۵۲] ایجادی ز هستی پرفشان	از صنم سوے حرم محمل کشان
مست جام ساقی آن بزم بود	تا هزاران جلوه در مستی نمود
نزد او شد بوالفضول خام کار	وحشت ایجاد طلسم اعتبار
از بهار معرفت رنگی نداشت	بلبل آسا شوق آهنگی نداشت
گفت کای فیض تو نورنشا دل	نوریان از پاکی طبعت خجل
یک نگاه لطف بر ردیم بکن	دام چین[۵۳] و صید آهویم بکن
کین دل از نیرنگ دنیا مایل است	از دم اعجاز کیشان غافل است
در جوابش گفت کاے محو هوس	مرغ بال[۵۴] افشان کے اید در قفس
کین قفس بستان اهل دل بود	کے از و طبع هوا مایل بود
کے ز وحشت آهوان اید بدام	کے بود اهل هوس از بند رام
چون شنید این نکته شورش خیز شد	از تمنا اضطراب انگیز شد

قوله مرغ بال افشان الخ یعنی مرغ پرزننده در قفس می آید و تو نیز در هوا و هوس پابگلی بجای در دام زهد فروای آمده ۱۲

سـ۵۱ بوالهوسے نزد عارف آگاه در آمد و استدعای بیعت نمود عارف اباکرد چون استبداد وش ملاحظه فرمود گفت که در فلان گلستن برو و درختانش بسوز د ببر و باغبان را بزن بوالهوس چون شنید سهل دانست در آن گلشن رفته درختانش سوخت و باغبان را بسیار نرم کرد باغبان بر پاے او افتاد و گفت که گلشن را سوختی و مارا زدی انکاسل بر حال تو هویدا است امروز بیا رام تا دست و پایت بالم و ضیافتش کنم ابا نمود و از غیظ برفت و از عارف این داستان بیان کرد عارف گفت رو چون حلم مثل او داری بیعت تو قبول کنم ورنه بوالهوسی نگر و سخت در راه خویش گرفت ۱۲ سـ۵۲ قوله وحدت ایجادے الخ وحدت ایجاد معنی

گفت شیخا صید[۵۱] دامت گشته‌ام — بهر تسخیر تو رامت گشته‌ام

آتشے از الفتت افروختم — خرمن حرص و هوا را سوختم

هر چه فرمائے بجان آماده‌ام — شعله‌سان در پیش تو استاده‌ام

چون به پیش اهل دل این قصه راند — مرد دانا اندکے خاموش ماند

گفت چون باد اندرین گلشن خرام — مردکے باشد در اینجا شادکام

نورسان باغ او یکسر لبوز — در رگ هر گل چو برق آتش فروز

بعد ازان ان باغبان را چوب زن — تا شود فریاد و شورش فگن

رفت ان مردک بشوق امتثال — چون خزان بر گلشنش بکشاد بال

سرو در حیرت شد از نیرنگ او — بلبلان در ناله از آهنگ[۵۲] او

گل بحالش زهر خندی[۵۳] مے نمود — لاله از جان نبض خونابے کشود

یاسمن جیب و گریبان چاک زد — صد طپش نبض خس و خاشاک زد

غنچه از زخم جگر جان خون نمود — سوسن از خاموشیش حیرت فزود

چون بباغش آتش افروزی نمود — نبض برق از هر رگ برگے کشود

جان بلبل غیرت فریاد شد — چون رگ گل ها طپش ایجاد شد

تا گلستان گشت نذر سوختن — آتش گل را نگشت افروختن

باغبان چون شعلهٔ خاموش بود — گر نه زاران[۵۴] برق در آغوش بود

تا بحال او جفا کردار شد — بر تن او زخم ها گلبار شد

چون بشد فارغ ز حال باغبان — رفت بیرون از فضای گلستان

باغبان چون دید در پایش نهاد — گفت کای ذات النفس قدسی نهاد

عرض تکلیف[۵۵] تو جانم را بسوخت — گرچه جان گلستانم را بسوخت

[۵۱] قوله گفت الخ خلاصه این ۳ شعر این است که آن عارف بعد تامل فرمود که درین باغ شخصے خوش حال باشد تو در ان باغ برو د

گر بفرسودی[٥١] بجان می سوختم | شعله در دامان گل افروختم
چون بکردی در گلستان ترکتاز | اندکی سستی بحالت گشت باز
رونق باغ و بهارم بوده | نور چشم انتظارم بوده
اندکی آرام کن در خانه ام | غیرت فردوس کن کاشانه ام
دید چون آن وحش خونتخیر او | میکند دام[٥٢] و مش نخچیر او
وضع او گردش بدل عبرت خیال | گفت کای جان تو شد نذر و بال
جور من[٥٣] بر وی و جان بازی مکن | بگذر از ما و فسون سازی مکن
نزد آن صاحب دل آمد وقت شام | گفت آن افسانهٔ حیرت پیام
گفتش آن قدسی نفس کای دیوزاد | او مرید من بود فرخ[٥٤] نهاد
گر شوی[٥٥] تسلیم فطرت[٥٦] همچو او | رنگ تحقیق از ریاض من بجو
ورنه چون آهو ازین صحرا برم | وین هوا بر روی گل رویان برم
چون شنید آن وحش خو این راز او | شد جنون خیز آن چو آهو کو بکو
معنی بیگانگی شد آشکار | غفلت جان داشت انداز شکار
کو دل عرفان که محو راز شد | گوش کو تا از حقیقت باز شد

قال وظن فقیر بشیخ جمیل است این مقدار که مرا بشما نسبت محبت و اتحاد است کم کسی را خواهد بود صاحب کشف المحجوب در باب شیخ حسین بن منصور حلاج گفته است بحمد الله عزیز است وی بر دل من اما طریقش بهیچ وجه مقبول نیست او کما قال و نزد این فقیر شما هم عزیز اید و هم طریقه شما این سخنان که نسبت بحضرت سید کائنات صلی الله علیه و آله و اصحابه وسلم میگوئید اینها را تاب ندارد آنچه نسبت

٥١ قوله بفرسودی الخ یعنی باغبان میفرماید که اگر مرا حکم سوختن باغ من میفرمودی بجان و دل می سوختم و اندکی دریغ نمیکردم و بدان که جان سوختن بمعنی ازرده شدن هم آمده است لیکن درین مقام این معنی ملحوظ نیست چه رضای خود در پیش آن ظالم وا می نماید در رعایت شعله و گل ظاهر است ۱۲ ٥٢ قوله دمش یعنی دام نخش ۱۲ ٥٣ قوله جور من الخ ظالم میگوید که ما بر تو جور کرده ام و در عاجزی و تواضع مرا خانه افسون نمی نماید پس تواضع ترا نمی پسندم ۱۲ ٥٤

تسلیم فطرت الخ فطرت اگرچه مصدر است مگر درین مقام بمعنی فاعل یا بالمصدر گرفته شد یعنی (تسلیم آفرین) و درین معنی کمال مبالغه تسلیم او است فافهم ۱۲

بحضرت مشائخ گفتند کرہاً وجبراً بر داشتم ابر داشت این کلمات از طاقت حال این فقیر بیرون
است **اقول** چرا ظن جمیل و محبت نباشد و چرا حضرت مجدد و طریقۂ ایشان عزیز نداشتہ شود
کہ از زبان حضرت خواجہ رحمۃ اللہ علیہ اثبات حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ شنیدہ اند ازین جہات
کہ مجددیان عموماً و فقیر خصوصاً بحضرت شیخ راسخ الاعتقاد می باشیم ہمانا شکے نیست کہ شیخ تراجم
احادیث و سیر کہ بزبان فارسی نمودہ ازین کتب چشم ہندیان نوری و در دل شان سرورے
پیدا شدہ اگرچہ برخے از طائفۂ علیہ مجددیہ مثل حضرت شاہ ولی اللہ دہلوی و حضرت شاہ عبد العزیز
رحمۃ اللہ علیہ دہلوی و قاضی ثناء اللہ پانی پتی در تنقید احادیث و وسعت علم و قوت تحریر
و تقریر از حضرت شیخ تقدم بالشرف می داشتند با این حضرت شیخ را بر ایشان تقدم بالزمان مسلم است

کم در خدمتت عمر یست می بنازم چہ شد قدرم	برہمن می شدم گر این قدر زنار می بستم

اما انتساب سوء ادب مبنی است بر فہم کلام تصوف و مصطلاح متصوفین حضرت خواجہ محمد پارسا در
تحقیقات می فرماید باز این طایفہ منصورہ را اصطلاحات است مشہورہ فی ما بینہم کہ بان متفرد
اند و عبارتے است و کلماتی است متداولہ بینہم در اثنار محاورات ایشان با یکدیگر علی ان مضمون
ما یتضمن تلک العبارات والکلمات وکنہ حقائقہا لا یدخل تحت الاشارۃ فضلاً عن
الکشف بالعبارات فان مکاشفات القلوب و مشاہدات الاسرار لا یمکن العبارۃ عنہا
علی التحقیق ولا یعرف الامن نازل تلک الاحوال وحل علوم تلک المقامات و علوم این طائفہ علوم الاحوال
بود و احوال مواریث اعمال است و کسی از علوم احوال میراث برد کہ اعمال را درست کردہ باشد
و بحق آن قیام نمودہ **قال** و ہمیشہ دعای این فقیر در خلوت و جلوت بعد از صلوۃ و سایر
اوقات این بود و ہست اللہم ارنا الحق حقا وارزقنا اتباعہ وارنا الباطل باطلا وارزقنا
اجتنابہ اللہم اجب و بعد ازان کہ اوازہ کمالات شما در میان است ان نیز میگویم خداوند
این مرد از کمالات خود این چنین خبر می دہد اگر صادق است مارا دلیل صدق و حقانیت او
الہام فرمایا او را تصرفے در ما پیدا آید کہ رفع شبہہ و التباس کند و اگر چنین نیست او را بر سر

ف ۵۱ علاوہ از مضمون این عبارات و کلمات و کنہ حقایق اینہا تحت اشارہ نمی تواند آمد و بعبارت چگونہ کشف آن میتواند شد و مکاشفات قلوب و مشاہدات اسرار ممکن نیست کہ از عبارت تعبیر کردہ شود ہمین است مذہب محققین این را کی شناسد مگر کسیکہ بدین احوال رسیدہ و علوم این مقامات را حل کردہ

ف ۵۲ خداوندا بنما مارا حق را حق و نصیب فرما مارا اتباع او و بنما مارا باطل را باطل و نصیب فرما مارا اجتناب ازان خداوندا این را قبول فرما

انصاف آرد ازین روش باز دارا **اقول** مجیب الدعوات بہ فضل خود دعائے حضرت معترض علیہ الرحمہ را بدر وہ اجابت مقرون داشت وغشاوت بشری از ایشان زائل شد در واقعہ رسالت پناہ صلے اللہ علیہ وسلم را دیدہ کہ میفرمایند ہر کہ اخلاص بما دارد با ایشان نیز داشتہ باشد و بشارت بحضرت مجدد علیہ الرحمۃ فرمود و کیفیت رجوع بہ تفصیل در مقدمہ مذکور شدہ

نقصان ز قابل است و گرنہ علی الدوام		فیض سعادتش ہمہ کس را برابر است

قال یکبارے شنیدہ شد کہ نسبت بہ فقیر این آیہ مے خوانند وَاِنْ یَّکُ کَاذِبًا فَعَلَیْہِ کَذِبُہٗ وَاِنْ یَّکُ صَادِقًا یُّصِبْکُمْ بَعْضُ الَّذِیْ یَعِدُکُمْ **اقول** اولا مردمان سخنان از کجا تا بکجامی رسانند کدامی خود غرض بامید اشتغال طبع حضرت معترض این خبر بخدمت وی رسانیدہ باشد پس لایق اعتماد نباشد ثانیاً ہر گاہ ہوا خواہان حضرت معترض بمجالس ہا بحضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ کیفیت شکایت معروض داشتہ باشند حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ بطور اقتباس این آیت را تلاوت فرمودہ باشد پس غور فرمودنیست کہ بدایت از کیست ہر گاہ بدایت از حضرت معترض است پس محل رنجش نباشد

	حذر کن کاندرا ماجش نشستی		چو تیر انداختی بر روے دشمن

قال التماس آنست کہ اگر این طریق کہ مردم دست او نیز انکار شما ساختہ اند ترک دہید و اعلام نمائید دوستان ہمہ در ربقہ طاعت و انقیاد بلکہ دشمنان نیز براہ محبت و اعتقاد آیند **اقول**

اکنون کہ گفتہ نظرے ہست بامنش		ای روزگار فرصتے اسے مرگ مہلتے

ای برادر درین باب چہ گفتہ شود کہ انکار بزرگان دین از قدیم الایام جاری است امرے محدث نیست نمی بینی کہ علامہ ابو الفرج ابن جوزی کہ از کبراے محدثین و نقادان حدیث است و در تصانیف ید طولانی دارد و تراجم و طبقات محدثین از مدائح او مالا مال است چہ قدر منکر حضرت غوث الاعظم رضی اللہ عنہ بود چنانچہ خود حضرت معترض در رسالہ

انکار علامہ ابن جوزی بر حضرت غوث الاعظم

تحصیل التعرف فی معرفۃ الفقہ والتصوف مے طرازد کان ابن الجوزی[51] فی زمن سیدنا ومولانا القطب الربانی والغوث الصمدانی الشیخ محی الدین عبد القادر الجیلانی وکان یسلک معہ رضی اللہ عنہ طریقۃ الاجتناب والاستنکار محروماً عن برکات محبتہ وحسن عقیدتہ

باآنکہ ابن جوزی بپاداش انکار باوصف رفعت پایہ تا مدت پنجسال مسجون شد مگر انکارش از تلبیس ابلیس توان سنجید تقشعر[52] منہ جلود الذین یخشون ربہم ابن جوزی اگرچہ بظاہر عذر می آرد کہ انا لم نقصد[53] ببیان غلط الغالط الا تنزیہ الشریعۃ والغیرۃ علیہا من الدخل وما علینا من القائل والفاعل وانما نودی بذلک امانۃ العلم وما زال العلماء یبین کل منہم غلط صاحبہ قصداً لبیان الحق ولا لاظہار عیب الغالط ولا اعتبار بقول جاہل یقول کیف نرد علی فلان الزاہد المتبرک بہ لان الانقیاد انما یکون الی ما جاءت بہ الشریعۃ لا الی الاشخاص مگر اگر بر جوش کلامش نظرے انداختہ شود عیاں خواہد شد کہ این مقتضاے جبلت وی بود چنانچہ در رسالہ تحصیل التعرف مذکور است والظاہر[54] من حالہ ان ہذا تلبیس منہ وہو قائم دائم علی الانکار وتطریۃ[55] کتبہ بکلامہم انما ہو لاستیفاء غرضہ باتمام نصابہ ینفقہ وجاے دران رسالہ مذکور است ورئیسہم[56] ومقدمہم واشدہم فی الانکار ابو الفرج بن جوزی رجل من اعیان العلماء والمحدثین وقع فیہم وافضح ہذا القوم وانکر علیہم اشد انکار فی شدۃ وخشونۃ وصنف فی ذلک تصنیفاً سماہ تلبیس ابلیس وذکر فیہ مداخل الشیطان فی الناس فی مخالفۃ ظاہر السنۃ عموماً وخصوصاً فی ہذا القوم وذکرہا عافانا اللہ تعالیٰ من ذلک

---

[51] ابن جوزی معاصر حضرت غوث پاک بود و با وی مخالفت داشت واز محبت وحسن عقیدت وی محروم بود ابن جوزی از کبار محدثین وواعظین بود در وعظ وی یک لک مردم جمع شدہ اندکہ دران سلاطین و وزراء وامراء بودند ہزار جلد کتاب از دست خود نگاشتہ ولک مردمان بردست وی توبہ کردند ولبست ہزار مردم ایمان آوردند در ۵۹۵ ہجری از قید خانہ واسط خلاص یافتہ در بغداد بروز جمعہ دوازدہم رمضان ۵۹۷ ہجری قضا کرد ۱۲ [52] راست می شود ازان موی کسانیکہ از خدا ے خود مے ترسند ۱۲ [53] یعنی آنچہ غلطی غلط کنندگان بیان کردہ ام ازان صرف ہمین مقصود است کہ شریعت را پاک کنم وکسے

۱۲ ا

رانگنجایش کلام نماند ۱۲ [بحث از قائل وفاعل نیست] امانت علم را بسلیم ودستور علماء ہمین بودہ است کہ برای اظہار حق غلطی مردمان بیان مے کنند برای اہانت عیب غلطی کنندہ در این عمل اگر کسے برگزیدہ را اعتراض کردی قابل اعتبار نخواہد بود زیراکہ انقیاد شریعت کردہ مے شود نہ اشخاص مردمان ۱۲ [54] از حال ظاہر است کہ این تلبیس وی بانکار قائم ودائم است ۱۲ [55] شمردن جوزی برای انکار شان نقل کلام اولیاء از کتب ایشان برای پورا کردن غرض خود است ۱۲ [56] سب وی تمام شود ۱۲ غوث قوی شدید ایشان ابن جوزی بود از اعیان علما ومحدثین بود کہ در ایشان طعن نمود وصوفیہ را رسوا کرد وبر ایشان انکار سخت نمود کتاب تلبیس ابلیس تصنیف کرد و در آن مداخل شیطان ذکر کرد خلاف سنت عموماً وخصوصاً در طائفہ صوفیہ خدا تعالیٰ ما را ازان محفوظ دارد ۱۲

چون بعض ارباب علم بدام غشاوت بشری گرفتار آمده مضامین عبارت نا فہمیده بقالب
ناراست در آوردند پس قصور صوفی چیست ؎

هر چه هست از قامت ناسازی اندام ماست	ورنه تشریف تو بربالای کس کوتاه نیست

بحاشیہ خیال طایفہ صوفیہ نمیرسد که مردمان حلقهٔ طاعت و انقیاد بگوش نهند بلکه ایشان
مهما امکن از آبادانی دور از مردمان نفور مے باشند و انکار منکرین را اصلا بخیال نیارند ازین
جا است که توفیق ایزدی بجوش آمده متکفل حال ایشان می باشد بنگرید که شور و شغب ابن
جوزی ضرری در عظمت و جلال حضرت غوث الاعظم نرسانید و دامن پاکش به عیبے ملوث
نگردانید بلکه خود ابن جوزی بمکافات آن روی سخن دیده مطعون و ملام گردید همچنین نسیم
توفیق ایزدی غبارے که در دیده حضرت معترض بود در ادنی تحریک و اهتزاز زدود سینه و
چشم را صاف و پاک نموده عقیدت بر عقیدت افزود تا آنکه از احفاد حضرت معترض حضرت
حافظ محمد حسن قدس سره داخل طریقه علیه نقشبندیه شده بعالمے از توجه خود فیض رسانیدند
و جهانیان را آب پاشی انوار و برکات سیراب گردانیدند منقول است که چون ایشان خدمت
عروة الوثقی حضرت خواجه محمد معصوم رحمة الله برای حصول برکات طریقهٔ مجددیه حاضر شدند
حضرت خواجه استفسار فرمودند که به اقرار آمدید یا انکار ایشان از غایت انفعال سر در پیش نهاده
و زبان معذرت گشاده عرض داشتند بل برای استعذار حضرت شیخ محمد احسان ابن حافظ محمد
محسن رحمة الله علیه در عنفوان شباب انحرافی از طریقه مجددیه داشتند آخر الامر ملبشر شده بدست
حضرت مرزا جانجانان قدس سره بشرف توبه و ارادت فایز شده بدرجات علیا رسیدند

فَلْنَخْتِمْ هٰذَا التَّحْرِيرَ بِذِكْرِ هٰذَا التَّحْرِيرِ

عمر بگذشت و حدیث درد ما آخر نشد	شب باخر شد کنون کوته کنم افسانه را

اَللّٰهُ مَعَكُمْ اَيْنَمَا كُنْتُمْ

ضعف غالب شده از ناله فرو مانده دلم	دگر از حال من او را که خبر خواهد کرد

مثنوی

هزاران شکر بر توفیق باری — که کردم ختمش از رنگین نگاری

به تحقیق مضامین نقش بستم — گز و زنگ تعصب را شکستم ؛

مرا از شیخ نامی نیست پرخاش — شدم از لجهٔ تحقیق در پاشش

عبدالحق دهلوی

ندارم همسری در پیشهٔ او — به بینم آفتاب از شیشهٔ او

دلم شیدائی معشوق بیانش — دماغم محو افسون زبانش ؛

به تصنیفات خود قول بدیعش — باستدلال میدارم ودیعش

نمی کوشم به تغلیط کلامش — نه میجوشم بردّ وانقصامش

ولے باشد عجب کین شیخ وی شان — ز اسرار تصوف چشم پوشان ؛

کمر بربست از کین خفانی ؛ — بتردید مجدد الف ثانی ؛

ندیده اصطلاحات تصوف — تصوف را نبود از وی تعرف

دل او محو ایراد شکایت — تصوف را نباشد زین حکایت

به اول سعے او در رد ایراد — ولے آخر چو او را دیده بکشاد

عیان شد جوہر آئینهٔ او — طپیده برق راز سینه او

بکرد از رد ایرادش رجوعے — نوشته نامه از عجزے خضوعے

که ما را شد نصیب از فکر عالے — بتحریرات او رنگین خیالے

نه بینم در نکات شان خلافے — نفهمم در کلام شان گزافے

کنون این سینه ام بسیار صافست — مرا اصلا نه با وے اختلافست

بنور الحق چنان بنمود تحریر — بشو در آب آن تقریر دلگیر

که در رد کلام شیخ احمد — بمکتوبے شده از من مقید

چو او خود از کلام خویش برگرد — ز عاجز شد بجا گر رد او کرد ؛

شیخ عبدالحق ۱۲

مرا نیروے حجت میشود چست — دلیل من قوی برهان او ست

بایرادش مرا تردید زیبا ست — که جان بر خانمانش محو شید است

دل من مستفید خاندانش — خیالم مستفید دودمانش

بدنیا اگرچه جانم پست باشد — بمهر او دلم سرمست باشد

اگر روز است جولانم لببولیش — وگر شب هست جانم محو رویش

بدل شوقست تا از مرشدانم — بهٔ بندم رنگ فیض از دوستانم

نخستین پیر من اشرف علی هست — از آن در خاطرم کشف جلی هست

زسعد الله دل او نکته آموز — بهر راز خفی شد فیض اندوز

۵۱ قدوه ارباب تفرید صاحب کشف خفی وجلی حضرت مولانا مولوی میر اشرف علی صاحب ابن حضرت مولوی میر سلطان علی صاحب جامع علوم ظاهر و باطن بودند در فن ادب و تصوف و حدیث و اسماء الرجال و فقه ید طولانی داشتند چون میر سلطان علی صاحب در بدو امر ملازم ٹیپو سلطان رئیس کرناٹک بودند حضرت میر اشرف علی صاحب در فن سپه گری نظیر خود نداشتند آخر الامر دنیا را گذاشته سرمایهٔ دنیاوی بخدمت پیر مرشد خود صرف فرمودند و بکمال توکل سرگرم افادت بودند و اصلا میل بدنیا نه فرمودند به تحقیق پیوسته که حضرت ایشان را در کدامی هفته دو سه روز برای پنج بار اتفاق خور و نوش نه افتاده مگر هیچ کس را بآن خبر نمی شد از کسب خود آنچه حاصل میشد بصرف خود می آوردند و همواره بارشاد طالبان مصروف می بودند نواب افضل الدوله بهادر که سخاوت و فقرا نوازی طینت و جبلت داشتند چند بار اشتیاق ملاقات ظاهر کردند مگر حضرت ایشان بر جادهٔ توکل مستقیم بوده از ملاقات انکار نمودند مصارف خانقاه و طلبا که روز افزون بود حق تعالے جل شانه از خزانهٔ غیب خود کفالت آن می نمود۔ حضرت ایشان شهرت را نمی پسندیدند و همواره بکتمان اسرار میکوشیدند روزی در ایام وبا که در شهر حیدرآباد از بس شایع بود و مردمان تلف می شدند فقیر بخدمت حضرت ایشان رسید ارشاد فرمودند که این وقت بر چهرهٔ ایشان پریشانی ها می یابم - عرض کردم که آنچه درین ایام عارضه وبای شایع است حضرت را معلوم است اندکی توجه فرمودند تمامی پریشانی دل زائل گشت بعد از ان تبسم فرموده از پریشانی دل استفسار ساختند عرض کردم بحمد الله بجمیع وجوه قلب را تسکین حاصل است هیچ پریشانی نیست حضرت ایشان روزی از فقیر می فرمودند که هیچ کار بدون استجازت و اجازت حضرت شاه سعید الله صاحب نمی کنم عالی به بیعت حضرت مشرف شده کامیاب بتاریخ ۱۹ ذیقعده روز جمعه ۱۲۹۵ھ هجری واصل رحمت حق شدند در گنبد حضرت شاه سعد الله صاحب بجانب غرب مدفون گردیدند تاریخ انتقال از مولوی غلام حسین صاحب ذہبی طبت حیا و طبت میتا این اقتباس است از جمله که از زبان حضرت صدیق اکبر رضی الله عنه بعد رحلت سرور عالم صلی الله علیه وسلم برآمده بود و این عمدهٔ تواریخ است که عزیزان گفته اند فقیر حقیر گفته ه شیخنا شیخ الطریقه سیدی اشرف علی ٭ کان ذا الالطاف والاکرام والخلق الحسیم ٭ موته خطب عظیم قلت فی تاریخه ٭ حسن فی روح وریحان وجنات النعیم ٭ قطعه تاریخ از مولوی عبد الکریم صاحب الآسی ه نایب ممتاز سعد الله شاه نقشبند ٭ رفت زین دار فنا چون بهر گلگشت جنان ٭ زد رقم سال وصالش کلک الماس حزین ٭ سید اشرف علی شد سوی مولا از جهان ٭ ۱۲۹۵ھ

۵۲ حضرت شاه سعد الله صاحب قدس سره ساکن بکلی علاقه کابل بعد تحصیل علوم ظاهری تا مدت مدید و عرصهٔ بعید بخدمت مرشد خود در خانقاه حاضر بوده بعد حصول منصب خلافت بحج و زیارت حرمین شریفین مشرف شده حسب الحکم حضرت ایشان به دکن مامور شدند و به حیدرآباد در رونق افروز گردیدند علما و فضلا و اقاصی و ادانی بر دست حق پرست حضرت ممدوح به بیعت خاندان نقشبندیه و قادریه و چشتیه وغیره شرف حاصل کردند نواب ناصر الدوله بهادر رئیس دکن این سند

ز عبد الله دل او گشت رنگین	ز مرزا مظهر[۵۱] او اموخت آئین
دلش پر نور از نور محمد[۵۲]	ز محسن[۵۳] بود او را سر احمد
ز سیف الدین[۵۴] او را آب و تابے	که بود او معرفت را افتابے

۵۱ حضرت مرزا مظہر جان جانان از سادات عظام علوی بوده اند آباؤ اجداد حضرت ایشان از امرای نامدار بادشاہی بوده اند قرابت به سلاطین تیموریه داشتند حضرت ایشان میل به بنیانه فرسودند و مشغول بحق گشتند در نظم فارسی وارد و اوستاد زمانهٔ خود بودند چنانچه دیوان فارسی وارد و مشہور است و در علوم ظاہری دستگاہی داشتند که علمای زمانه مثل قاضی ثناء الله پانی پتی و غلام یحیی بہاری و مولوی محمد نعیم بہرایچی و حضرت غلام علی شاہ صاحب دست ارادت بداماں حضرت ایشان زدند چون مولانای بحر العلوم لکھنوی بدہلی تشریف فرما شدند بجامع مسجد شاہ جہانی حضرت ایشان را دریافته از مقام محمود پرسیدند و بجواب حضرت مرزا لب تابلیشہا کشادند مولانا قمر الدین اورنگ آبادی که از مشاہیر وقت خود بودند برای درک صحبت حضرت مرزا سفر دہلی اختیار کرده شرفیاب ملازمت شدند حضرت مرزا بسیار نازک مزاج و حسین بودند و طبع ظریف داشتند چنانچه دیرین باب حکایات مشہور است چون در آن ایام در دہلی سلطنت اسلامی رو بزوال آورده بود و فرقه شیعه غلوی تمام پیدا کرده بود بعضے کسان ازین طایفه بر قتل حضرت مرزا و مولانا فخر الدین چشتی و شاہ ولی الله صاحب محدث و میر درد که دران وقت ہمین چہار تن از مشاہیر علما و عرفا بودند کمر جہد بربستند چون حضرت مرزا مرد فقیر بودند که قتل حضرت ایشان آسان تر بود این گروه ناحق پژوه بشب ہفتم محرم بخدمت حضرت ایشان رسیده قرابین سر کردند غلوله بر سینه رسیده ازین زخم کاری به نہم محرم بروز جمعه ۱۱۹۵ھ ہجری شربت شہادت چشیدند در عالم اضطراب این شعر خود برزبانش بود **شعر** بنا کردند خوش رسمے بخون و خاک غلطیدن ❊ خدا رحمت کند این عاشقان پاک طینت را ❊ شاہ عالم بادشاہ دہلی التجا کرد تا النشانے از قاتل بدہند بکمال استقلال ثابت قدمی پاسخش دادند که فقیر کشته راه خدا است و قتل مرده داخل قتل نیست اگر سراغ قاتل بدست آید از سزایش دست بر داشته شود تاریخ انتقال عاش حمیداً مات شہیداً بر دروازه حظیره مبارک کنده است و این شعر ہم حسب حال کنده است **شعر** بلوح تربت من یافتند از غیب تحریری ❊ که این مقتول را جز بیگناہی نیست تقصیرے ❊ انچه بعضے کسان در تذکره آب حیات می نویسند که کدامی سنی ازین وجه شہید کرد که اکثر اشعار حضرت مرزا در مدح جناب امیر علیه السلام موزون میفرمودند از اغلاط عوام است از شعرای سینان انچه اشعار مناقب جناب امیر علیه السلام مشہور است آن قدر از حضرت مرزا رح یافته نمی شود در آب حیات صرف دو شعر در مدح جناب امیر علیه السلام نگاشته شده پیلی ہیج جرا کسے باور ندارد خصوصاً و فتیکه مدح جناب امیر علیه السلام داخل خمیر سینیان بوده باشد و حضرت مرزا نسباً علوی باشند انچه انتساب این حکایت تسبو حلیم قدرت الله نموده شد بر تقدیر تسلیم در سنیت حکیم مذکور محل کلام است رفیع سودا گوید ؎ مرزا کا ہوا جو قاتل اک مرتد شوم ❊ اور آنکی ہوئی خبر شہادت کی عموم ❊ تاریخ زروی درد یہ سن کے کہی ❊ سودا نے که ہای جان جانان مظلوم ❊ و این فقیر چند بار بزیارت مزار حضرت مرزا مشرف شده است ۵۲ سید نور محمد بدایونی عالم بودند بعلوم صرف و نحو و منطق و معانی و حدیث و تفسیر و علوم شریعت و طریقت و رموز حقیقت و معرفت خرقه فقر و اجازت از شیخ سیف الدین بن محمد معصوم بن شیخ احمد مجدد پوشیدند و از حافظ محمد محسن و دیگر خلفای معصومی نیز بہره کامل حاصل کردند و بمدارج بلند رسیدند و استغراق کامل و جذب قوی داشتند و پانزده سال در حالت مستی و مدہوشی گذرانیدند و اتباع سنت بحدی داشتند که یکبار بخلاف سنت چپ پا پیش از راست اول در بیت الخلا نہادند و ازین غم تا سه روز انقباض حال دی بوقوع آمد و قوت چند روزه بیک وقت بدست مبارک خود می پختند و نگاه میداشتند و بوقت شدت جوع پاره از ان نان خشک بکار می بردند و از کثرت مراقبه پشت مبارک خم شده بود و از صحبت اہل دول اجتناب کلی میکردند و اگر گاہے کتابے از اہل دنیا بعاریت میگرفتند تا سه روز بمطالعه آن نمی پرداختند و میفرمودند که ظلمت دنیا داران بدین کتاب مانند غلاف پیچیده است و شیخ تصرفات قوی میداشتند و برای برآمدن حاجات مخلصان توجه از دل میگماشتند و ہر چه میفرمودند بوقوع می آمد بتاریخ یازدہم ذیقعده ۱۱۳۵ھ ہجری انتقال فرمودند ۱۲ ۵۳ حافظ محمد محسن

رموز از خواجۂ معصوم آموخت ہزاران گنجِ فیضِ قدس اندوخت

دلش بگرفت نورِ جاودانی زمشکوۃِ مجدّدِ الفِ ثانی

دماغش مستِ خمِّ عبد باقی دلِ او بادہ نوشِ جامِ ساقی

دل از امکنگی او میداشت پرنور زبان مشعل نمائے شعلۂ طور

زدرویش محمد اقتباسش زوحدت بود در دل التماسش

محمد زاہدش میکرد تعلیم بجانش از عُبید اللہ تفہیم

دل از یعقوب چرخی فیض میداشت زاسرارِ تقدّس تخم میکاشت

علاؤالدین بہ نخلش آب میداد کہ باغِ بیخزان شد نزہت آباد

بہاؤالدین بجانش نقش می بست دلش از خمّ وحدت بود سرمست

زمشکوۃِ دلِ سیّد امیرش فروزان بود انوارِ ضمیرش

ز بابا سماسی بوے نور دلش از فیض عرفان بود مسرور

بنوران علی شمع عزیزان دلش پروانہ آسا شعلہ ریزان

درخشش رازہائے خواجہ محمود بجانش صد ہزار آئینہ بنمود

ضمیرِ او ز نور خواجہ عارف عیان میداشت اسرار و معارف

ز عبد الخالق او آموخت اسرار درخشانید از دل برق انوار

بہ یوسف جان زلیخا وار میداشت ز عشقش سینہ آتش زار میداشت

فروغ بوعلی جانش برافروخت دلش از بوالحسن سرمایہ اندوخت

ز مصباحِ ضمیرِ پیر بسطام ہزاران داشت اسرار شررفام

چو نورِ جعفرِ صادق طپان شد ز طبعش مرغِ ہستی پرفشان شد

ز اشراقاتِ قاسم بن محمد درخشید از دلش انوار احمد

بہ تنویراتِ سلمان داشت اشراق بدل از اقتباسِ فیضِ اطلاق

ز خورشیدِ دلِ صدّیقِ اکبر دلِ او بود دائم نور پرور

محمد سرور اولاد آدم منور شد ز فیضش چشم عالم

دلش تابید از نور الهی ؛ کزو تابان است ازمه تا بماهی ؛

ازین پیران دلم را آب و تاب است فروغم مثل روی آفتاب است

خداوندا دلم پر نور گردان نظر محو چراغ طور گردان

گره بگشا ز کار بستهٔ من ؛ شفاے دہ بجان خستهٔ من

ز ضعف و کاهلی بے دست و پایم درین بے دست و پاے دہ شفایم

بہ غفلت مگذران عمرم شب و روز بجانم شمع آگاهی بر افروز

ز خواب غفلتم بیدار ئے دہ ازین بد مستیم هشیاری دہ

سرے دہ کاندرو باشد هوایت دلے دہ کاندرو نبود سوایت

بدہ چشمے کہ گریان تو باشد بدہ آن دل کہ بریان تو باشد

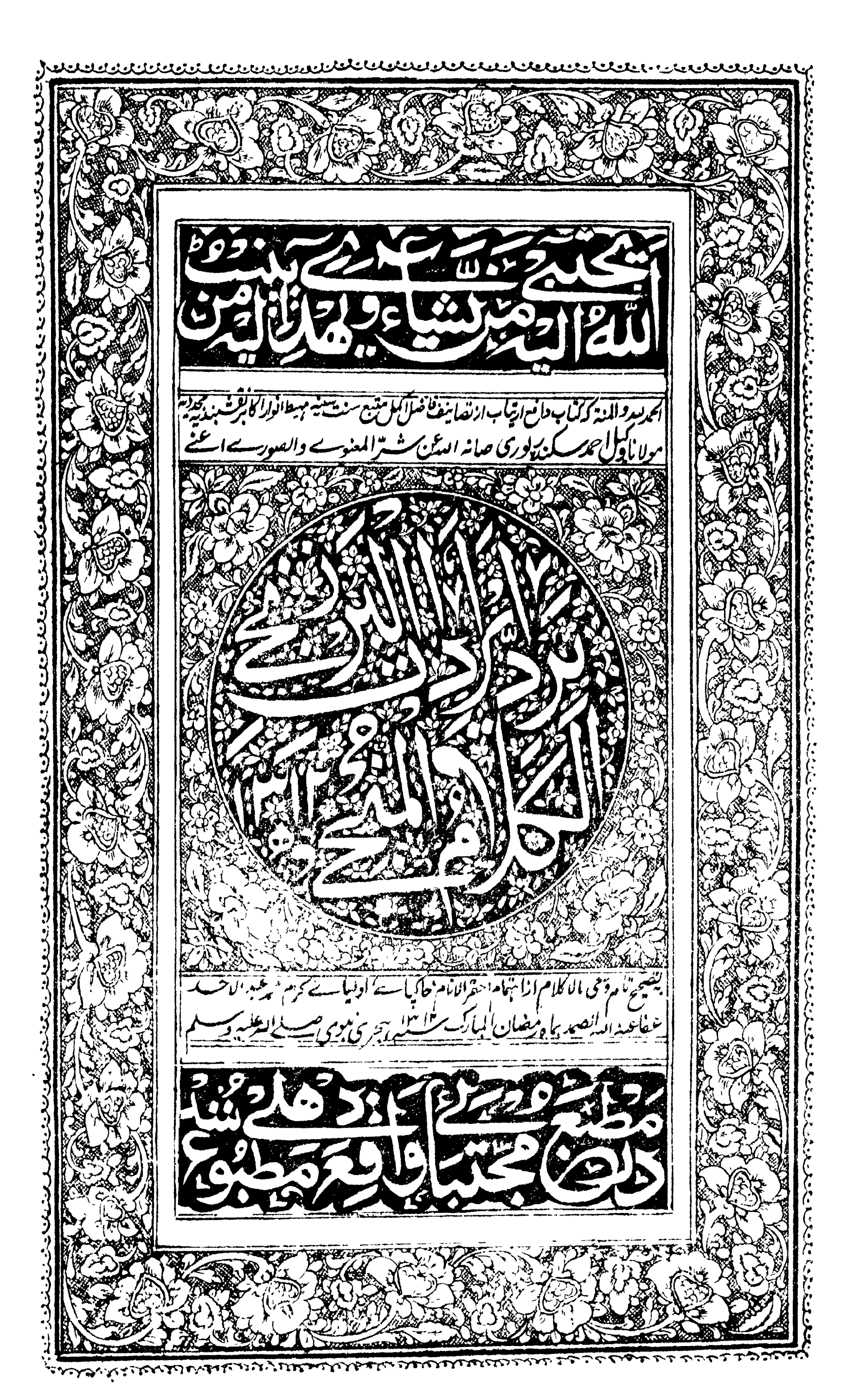
بنہ در سینہ ام از عشق داغے ازین آتش بیفروزم چراغے

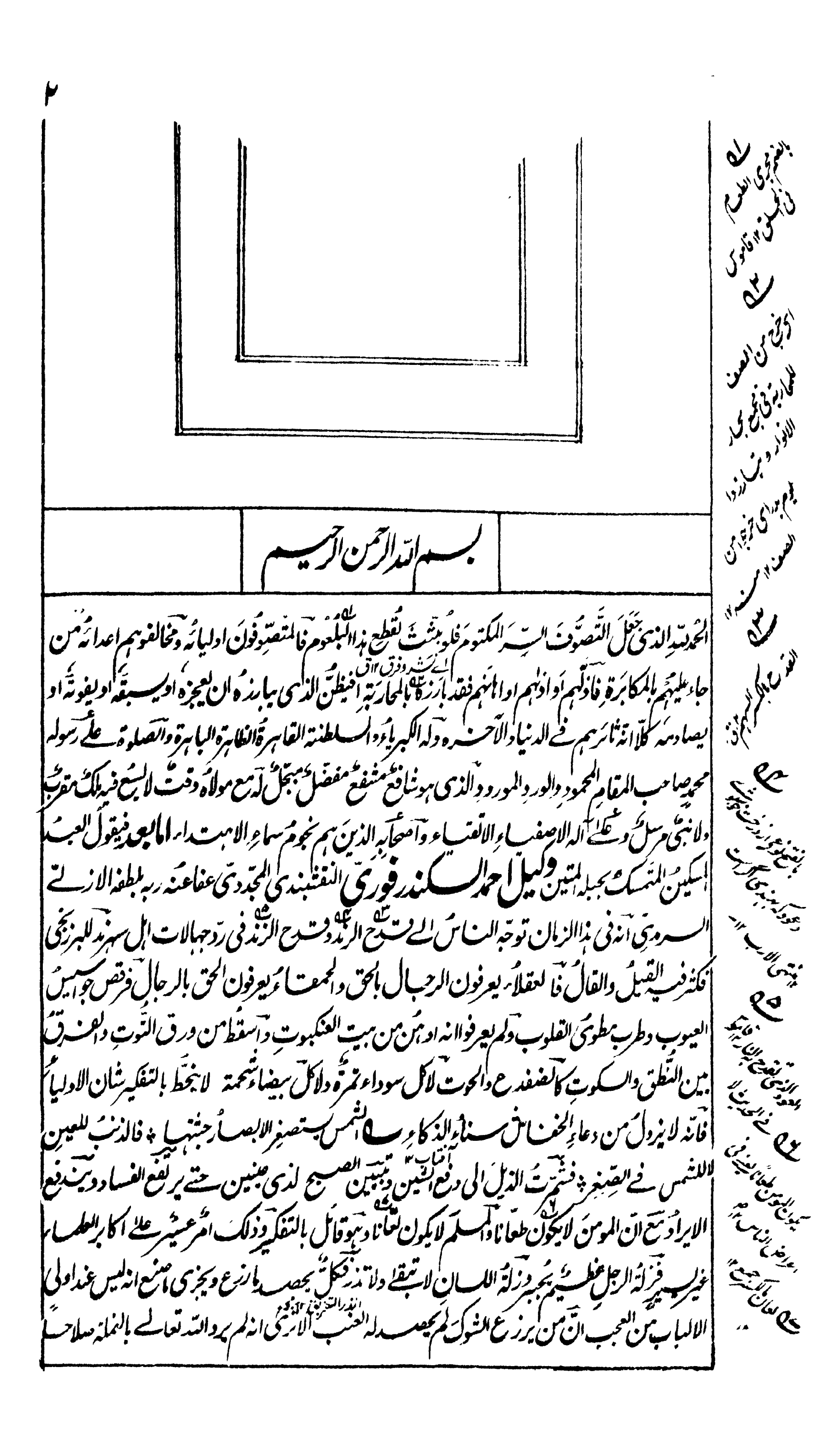
بہ آہِ عاجز خستہ اثر دہ نہال آرزویش را ثمر دہ

تمت

الحمد للہ علی احسانہ و نوالہ کہ درین زمان فرخی اقتران کتاب مستطاب فیض انتساب افضل الفضلا اکمل الکملا عالم المعی نحریر لوذعی جناب مولانا مولوی محمد وکیل احمد صاحب سکندرپوری نقشبندی مجددی سلمہ الولی از اہتمام احقر الانام محمد عبد الاحد عفا اللہ الصمد بماہ شعبان المعظم ۱۳۱۱ھ در مطبع مجتبائی دہلی طبع گردید

فهرست کتاب مستطاب هدیه مجددیه از تصانیف جناب مولوی حکیم وکیل احمد صاحب سکندرپوری نقشبندی مجددی رفع الله تعالی مقامه

الله يجتبي إليه من يشاء ويهدي إليه من ينيب
الحمد لله والمنة کہ کتاب دافع الارتیاب از تصانیف فاضل اکمل متبع سنت سنیہ مہبط انوار اکابر نقشبندیہ مجددیہ
مولانا خلیل احمد سکندرپوری صانہ اللہ عن شر المعنوی والصوری اعنی
الكلام المنجي برد ايرادات البرزنجي
١٣١٢
بتصحیح تام وسعی مالا کلام از اہتمام احقر الانام خاکپائے اولیائے کرام محمد عبد الاحد
عفا عنہ اللہ الصمد بماہ رمضان المبارک ۱۳۱۲ ہجری نبوی صلی اللہ علیہ وسلم
مطبع مجتبائی واقع دہلی مطبوع شد

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي جعل التصوف السر المكتوم فلو بثث لقطع هذا البلعوم فالمتصوفون اولياؤه ومخالفوهم اعداؤه من جاء عليهم بالمكابرة فاذلهم او اذاهم او اهانهم فقد بارزه بالمحاربة افيظن الذي يبارزه ان يعجزه او يسبقه او يفوته او يصادمه كلا انه ثائرهم في الدنيا والآخرة وله الكبرياء والسلطنة القاهرة الظاهرة الباهرة والصلوة على رسوله محمد صاحب المقام المحمود والورد المورود الذي هو شافع مشفع مفضل مبجل له مع مولاه وقت لا يسع فيه ملك مقرب ولا نبي مرسل وعلى آله الاصفياء الاتقياء واصحابه الذين هم نجوم سماء الاهتداء اما بعد فيقول العبد المسكين المتمسك بحبله المتين **وكيل احمد السكندرفوري** النقشبندي المجددي عفا عنه ربه بلطفه الازلي السرمدي انه في هذا الزمان توجه الناس الى قدح الزند وقدح الزند في رد جهالات اهل سهرند للبرزنجي فكثر فيه القيل والقال فالعقلاء يعرفون الرجال بالحق والحمقاء يعرفون الحق بالرجال فرقص جواسيس العيوب وطرب مطوي القلوب ولم يعرفوا انه اوهن من بيت العنكبوت واسقط من ورق التوت والفرق بين النطق والسكوت كالضفدع والحوت لا كل سوداء تمرة ولا كل بيضاء شحمة لا ينحط بالتكفير شان الاولياء فانه لا يزول من دعاء الخفافش سناء الذكاء الشمس يستصغر الابصار جثتها ❊ فالذنب للعين لا للشمس في الصغر ❊ فشمرت الذيل الى دفع الشين وتبيين الصبح لذي عينين حتى يرتفع الفساد ويندفع الايراد مع ان المومن لا يكون طعانا والمسلم لا يكون لعانا وهو قائل بالتكفير وذلك امر عسير على اكابر العلماء غير يسير فزلة الرجل عظيم يجبر وزلة اللسان لا تبقي ولا تذر فكل يحصد ما زرع ويجزى ما صنع انه ليس عند اولي الالباب من العجب ان من يزرع الشوك لم يحصد له العنب الا ترى انه لم يرد الله تعالى بالنملة صلاحا

حين انبت لها جناحا واذا اخرجت الحية من جحر قلبت بالحجر وذلك تقدير خالق القوى والقدر كما ان الحديد بالحديد يفلح الكلام بالكلام تصيح لكن سلكت فيه طريق الاختصار فان للحطب الكثير يكفيه قليل من النار فاذا طلع التسهيل قطع السيل وسميته **بالكلام المنجي برد ايرادات البرزنجي** ورتبته على المقدمة والمقالات الخمسة والخاتمة داعيا من الله عزوجل التجنب عن الخاطئة

المقدمة اعلم ان الشيخ الاجل الامام العارف بحر الحقائق والاسرار والمعارف محي السنة النبوية ناصر شريعة البيضاء السنية الذي لم يسطر مثل محاسنه في كتاب الزمان ولم يملأ بانفس من جواهره اصداف الآذان فلا اقسم برب المشارق والمغارب انه شمس طالعة في سماء المناقب حتى انه شمس لفضل اسيل بما يحيى النفوس فهل سمعت ببدر يستمد من انواره الشموس وقد كانت تتجاذب الاخيار شمائل فضائله وتهتز الاغصان اذا هب نسمان شمائله طويل النجاد رفيع العماد قطب الاقطاب في زمانه الغوث الاعظم في اوانه مشيد مباني الطريقة مجدد معالم الحقيقة برهان العرفاء المحققين حجة الاولياء المتقين شيخ الاسلام والمسلمين كهف الحق والملة والدين المجدد للالف الثاني البرهان الساطع على اشرفية النوع الانساني السحاب الهاطل الذي روى العرب والعجم امطاره النير الاعظم الذي طبق المشارق والمغارب انواره جامع العلوم الظاهرة والباطنة خازن الكنوز البارزة والكامنة **الشيخ احمد** بن عبد الاحد بن زين العابدين الفاروقي **السهرندي** ولد في سنة ٩٧١ وهو في صغر سنه حفظ القرآن وانجم بتحبير صوته سواجع البستان وفي الابتداء تلمذ على ابيه الاوحد مولانا الشيخ عبد الاحد واستفاد منه جما من العلوم ثم ارتحل الى سيالكوٹ وقرء على مولانا كمال الدين الكشميري بعض كتب المعقولات في نهاية التدقيق والتحقيق واخذ الحديث عن مولانا يعقوب الكشميري المحدث وكان من كبراء المحدثين بالحرمين الشريفين وتناول الحديث المسلسل بالاولية وهو الراحمون يرحمهم الرحمن ارحموا من في الارض يرحمكم من في السماء عن القاضي بهلول البدخشاني عن الشيخ عبد الرحمن بن فهد الذي كان من كبراء المحدثين بالهند وتعاطى عنه اجازة كتب التفسير والصحاح الست وسائر مقرواته وفي عمر سبعة عشر سنة فرغ من تحصيل العلوم الدرسية واشتغل بالتدريس والتصنيف فصنف في تلك الايام رسالة في اثبات النبوة واخرى في الرد على الرافضة وغير ذلك مما اثنى عليه العلماء والبسه ابوه خرقة الخلافة فلما توفي ابوه عام سبعة والف ارتحل الى دهلي فقاده توفيق من الله عزوجل الى الشيخ الاجل العارف سراج العارفين رضي الملة والدين خواجه **محمد الباقي** النقشبندي رضي الله عنه فاخذ عنه الطريق واشتغل به وتدرج في ايام معدودات الى اوج القطبية والفردية ثم الى ما شاء الله تعالى حتى بشره الشيخ بحصول مرتبة التكميل والترقي الى مدارج القرب والنهاية ثم اجازه لارشاد الطالبين والبسه خرقة خلافته ولم يزل يكرمه ويجله ويفتخر به ويثني عليه بما لا يبلغ وصفه منها ما كتب في اوائل ملازمته له الى بعض الاكابر بالفارسية بما تعريبه ان الشيخ احمد رجل من سهرند كثير العلم

قوي العمل جالسه الفقير عدة ايام وشاهد عجائب كثيرة في اوقاته وتفرّس انه سيصير شمسا تتنور بها العوالم انتهى ولقد ابلغه الله تعالى من الولاية منزلة لا يرام فوقها وهدى به بعهده ثم باصحابه من بعده خلقا لا يحصى عددهم فلا ترى ناحية من نواحي المسلمين من بلاد الهند وخراسان وما وراء النهر ومن بلاد الترك والتتر الى اقصى ثغر بالمشرق ثم ارض العراق والجزيرة وبلاد الحجاز والشام وقسطنطينية وما والاها الا وقد نمى فيها طريقته وجرى على السنة اهلها ذكره اليه ينتمون وبه يتبركون بل قد دخلت طريقته الى اقصى المغرب مثل فاس وغيرها وفي هذا محجة واضحة على جليل شانه عند الله ورفيع مكانه في اولياء الله حيث اشاع طريقته في مشارق ارضه ومغاربها وعمّم هذه الامة برغائب فيوضه وغرائبها ذلك فضل الله يؤتيه من يشاء والله ذو الفضل العظيم فالبلاد والقرى قد امتلأت من اصحابه النخاصة [جمع نخبة ۱۲] وارتفعت بسعيهم اعلام السنة السنية واندرست معالم البدعة القبيحة وتنورت الاكوان بعلومهم عجما وعربا واشرقت بنور رهبا شرقا وغربا فينبغي ان يقاس بحالهم على حاله وبكمالهم على كماله فان الامواج تخبر عن البحر اخبارا والافواج تشعر عن الامير اشعارا قال النبي صلى الله عليه وآله وسلم المرء على دين خليله رواه احمد والترمذي منهم الشيخ حميد البنگالي والشيخ عبد الحي والشيخ نور محمد الفتني والشيخ مزمل القوبي والشيخ نور محمد البهاري والشيخ حامد البهاري ومولانا فرخ حسين والسيد باقر السارنگ فوري والسيد محب الله المانك فوري والسيد حسين المانك فوري ومولانا الشيخ عبد الهادي البدايوني والشيخ طاهر اللاهوري ومولانا امان الله اللاهوري والشيخ طاهر البدخشي والحاج خضر افغان ومولانا صادق الكابلي ومولانا محمد هاشم خادم والخواجه محمد هاشم البرهان فوري مرشد ميرزمان بيگ والشيخ فضل الله البرهان فوري ومولانا حميد الدين الاحمد ابادي وحاجي حسين والشيخ داود السانكي ومولانا غازي نو الگجراتي ومير محمد نعمان الاكبر آبادي والخواجه محمد صديق الكشمي الدهلوي والشيخ بديع الدين السهارن فوري والشيخ احمد الديبني[۱] والشيخ عبد القادر الانبالگي والشيخ محمد جري والشيخ سليم البنوري والشيخ آدم البنوري ومولانا بدر الدين السهرندي والشيخ خضر البهلول فوري ومولانا محمد يوسف السمرقندي ومولانا عبد الغفور السمرقندي ومولانا محمد صالح الكولابي والشيخ كريم الدين باباحسن ابدالي[۲] والحاج محمد فركتي ومولانا يار محمد القديم[۳] الطالقاني ومولانا يار محمد الجديد والصوفي قربان القديم والصوفي قربان الجديد الكنجي ومولانا قاسم علي والشيخ حسن البركي والشيخ يوسف البركي والشيخ عبد الرحيم البركي ومولانا صفير احمد الرومي الحنفي والشيخ عبد العزيز النحوي المغربي المالكي امام الحنبلي والشيخ علي المحقق المالكي المدني والشيخ زين العابدين والشيخ علي الطبري الشافعي المكي والشيخ احمد الاستنبولي الحنفي والفقيه عثمان اليمني الشافعي والسيد مبارك شاه البخاري ومولانا حسن البخاري والقاضي توكل البخاري والشيخ المحدث عيسى المغربي والشيخ محمد المدني وكان ثمرة فؤاده ودوح كبده واولاده الشيخ محمد صادق والشيخ محمد سعيد والشيخ محمد معصوم والشيخ محمد فرخ والشيخ محمد يحيى قدس الله اسرارهم صاحب مقامات عليا ونجوم سماء الهدى فهم كانوا محط الركبان من الاطراف

[۱] ديوبند موضع من مقامات سهارن فور ۱۲ [۲] حسن ابدال قرية بين الكابل واللاهور ۱۲ [۳] تقييد القديم والجديد كان معمولا في زمنهم ليمتاز من اشترك اسمائهم ۱۲

وكان بجح المحامد منجز الاشراف تحلى بذكرهم الافواه وتفوح نشر الطيب خالطة الافواه وتحلت بعذب مدائحهم افواه الرواة من سائر الاوصاف واقوال الثقات من سائر الاطراف فهم اندى على الاكباد من قطر الندا والذ فى افواه الاجفان من الكحل الكرى وبالجملة فان مادحهم كمن قال للاسد ما اشد شجاعتك وللبحر المحيط ما اوسع ساحتك وان اهل العلم والعمل وارباب الطريقة والحقيقة فى عصره ومن بعده اعترفوا بجمالة وجلالة وتلقوا بحسن القبول مقالته واثنوا فى خلواتهم وجلواتهم على حالة وحرضوا الناس الى طريقته السنية وسلسلته العلية وهل هذا الا اول دليل على كماله واجلى برهان على ارشاده واكماله لو ذكرت عدد هؤلاء لطال الكلام وخفى المرام لكن لا بد من ذكر بعض منهم منهم سيد العلماء وافضل الفضلاء مولانا عبد الحكيم السيالكوتى[٥] حيث كتب اليه كتبا واثبت فيها من التعظيم والتكريم اشياء وخاطبه هنالك بمجدد الالف الثانى خطابا وبالقطب الربانى حقا وصوابا وقد كتب بخطه الشريف فى رد بعض شبهات المخالفين على كلامه قدس سره هذه العبارة قدح كردن در سخن بزرگان بے مراد ایشان جہلست ونتیجہ نیک ندارد پس رد کلام مشیخت پناہ عرفان دستگاہ شیخ احمد از جہل ونافہمیدگی است کتبہ الفقیر عبد الحکیم وكان ذلك التحرير زمانا كثيرا عند امام عصره الشيخ محمد نقشبند خلف قدوة الاولياء الشيخ محمد معصوم قدس الله سره منهم الفاضل الكامل الشيخ جمال الطلوى ذكر صاحب المقامات انه رحمه الله تعالى كان يزوره قدس سره بكمال التواضع والتذلل حتى انه اخذ نعليه ووضعها بين قدميه فقيل له فى ذلك فقال انا فى ذلك معذور بل ماجور منهم الشيخ عبد اللطيف الگجراتى يظهر ذلك عن شرحه على الحديقة منهم مولانا محمد تهتى الذى كان يقول فى حقه مولانا عبد الحكيم السيالكوتى لا ينبغى لاحد ان يظهر فى حضرته من العلم والحكمة وقد اظهر عند خليفه الاكبر الشيخ محمد سعيد قدس سره المجيد عقيدته واسترشد منه شوقا الى طريقته منهم العالم العامل مولانا حاجى محمد لاهورى حيث دخل فى طريقته ولازم صحبته واخذ من بركاته منهم الفاضل الشهير الشيخ محمود الجونفورى حيث جاء على مزاره الشريف غير مرة متبركا

---

[٥] الملا عبد الحكيم السيالكوتى رحمه الله تعالى هو عمدة العلماء الفخام والبدر التم فى الشهب الثاقبة والفخاجبة جمع الفنجاب نسبة الى الفنجاب معرب پنجاب بالباء الفارسية وهو ملك وسيع فى الجانب الغربى من دهلى وعبارة عن صوبتين لاهور وملتان مولد الملا ومنشأه سيالكوت بكسر السين المهملة وبالتحتانية والالف وسكون اللام وضم الكاف وسكون الواو وآخرها فوقانية بلدة من توابع لاهور شمر ذيله فى عنفوان سن التميز على طلب العلم وتلمذ على الملا كمال الدين الكشميرى نزيل سيالكوت الذى كان استاذ المجدد السرهندى وفى مدة قليلة ابدر هلاله وبلغ النصاب ماله وكان فى عهد السلطان جهانگير مشتغلا بافادة العلوم فى معسكره متنبنا واتم الجهد من عصره لما اكبر شاه جهان بن جهانگير على السرير وتصدى لترويج العلم والعلماء النحارير جاء بالملا مرارا الى سدة السلطنة العليا وخصه السلطان بالاكرامات والانعامات الجلى ووزنه مرتين فى الميزان وسلم له ما جاء فى الوزان وهو فى كل مرة ستة الاف من الربابى واعطا انعم عليه قرى متعددة بها كان يعيش فى النعم الوافية يصرف الاوقات فى التدريس والتصانيف العالية حتى توفى فى الثامن عشر من شهر ربيع الاول سنة سبع وستين والف ودفن بسيالكوت وله تصانيف غر دائرة فى الامم رائجة فى ديار العرب والعجم وهى حاشية التفسير البيضاوى وحاشية مقدمات التلويح وحاشية المطول وحاشية شرح المواقف وحاشية شرح العقائد للتفتازانى وحاشية شرح العقائد للدوانى والحاشية على حاشية الخيالى وحاشية شرح الشمسية والحاشية على حاشية عبد الغفور على الفوائد الضيائية وحاشية شرح المطالع والدرة الثمينة فى اثبات الواجب تعالى والحواشى على حواشى شرح حكمة العين والحواشى على حواشى شرح هداية الحكمة للميبذى

واستفاضته وكان يلاقي اخلافه الكرام قدس اسرارهم مودة ومحبة منهم علامة عصره الشيخ عبد السلام الديوي حيث كان
يزوره ويسمع معارفه ويستحسنها وقد صح انه قدس سره كان في اللاهور فدخل عليه ذلك الشيخ وقال يا مولانا انا ان قلنا
العلماء على الحق فلابد لنا ان نقول ان الصوفية على الباطل ولو قلنا ان الصوفية على الحق فلا جرم ان نعتقد ان العلماء
على الباطل وذكر وجوها فقال قدس سره كلاهما على الحق وليس بينهم نزاع الا صورة ثم كشف عن مراد الصوفية ومرامهم
وذكر اقوالهم واحوالهم حتى لم يبق بين الفريقين الا نزاع لفظي واندفعت شبهات المخالفين فسكت الشيخ وسلم تحقيقه واستحسنه
واثنى عليه اثنى الله عليه ومن مصنفاته المشهورة بين اصحابه الاسفار الثلثة من مكاتيبه بحر من العلم والحقائق وكنز
من الرموز والدقائق وهي من اجلى كراماته تحكي من مقاماته لم يتكلم احد بهذا اللسان فهي عظيمة الشان ورسائل مفردة
كالمبدء والمعاد والمعارف اللدنية والمكاشفات الغيبية وشرح رباعيات العارف بالله الخواجه محمد باقي بالله والرسالة
التهليلية ورد الروافض والرسالة في اثبات النبوة ورسالة في الحديث وغير ذلك وله رضي الله عنه في بيان العقائد
على مذهب الماتريدية وتهذيب طريقة الصوفية النقشبندية لسان اي لسان ومن اياديه على رقاب كثير من الناس
انه اوضح الفرق بين وحدة الوجود وبين وحدة الشهود وبين ان وحدة الوجود شئ يعتري السالك في اثناء سلوكه فمن
ترقى مقاما اعلى من ذلك يتجلى له حقيقة وحدة الشهود فسد بذلك طريق الالحاد على كثير من كان يتستر بزي الصوفية
ويتاول كلامه على اهوائه الزائغة ومنها انه باحث الملاحدة الذين كانوا في زمانه وجادلهم جدالا حسنا بقلمه ولسانه وكذلك
رد على الروافض ونقض بدعاتهم ورد عن الضعفاء مكائدهم فحمى بذلك حمى الدين وحرست بغيته المسلمين ومنها انه
حقق الفرق بين البدعة والسنة ومنها انه كان يامر بما يراه معروفا وينهى عن ضده ولا يخشى في الله لومة لائم ولا
يخاف من ذي سطوة في سلطانه فكان ينكر على الامراء ويرشدهم الى مراشد دينهم وينفرهم من صحبة الروافض ومن
شاكلهم من اعداء الدين ويبذل لهم النصيحة فنفع الله كثيرا منهم بذلك واصلحت بصلاحهم الرعية فسد الله به ثلمة ظاهر الدين
كما رقع به خرق باطنه وذلك لانه كان فقيها ماتريديا ذكي النفس حريصا على اتباع السنن مجتهدا فيه شديد النصح لابناء زمانه
فيا لذلك والله اعلم طريقته وعلومه وشمائله محمودة عند المحققين واهل الانصاف ورغب فيها الناس توفي الشيخ احمد رحمه الله
في سنة ١٠٣٤ ودفن بسهرند وقبته هناك معروفة يزار ويتبرك بها وقد تشرفت بزيارته فالحمد لله تعالى ٥ يا ايها الانام لقد
سافر الامام ۞ من كان ذيل رافته عروة القبولى ۞ قطب الذي تغوض رب السماء له ۞ حال التي تحير في شانها العقول ۞
ما الموت كان بدر كمال قد انطلق ۞ من مشرق الظهور الى المغرب الافولى ۞ لما اصاب ارث رسول بجهده ۞
اصحب بعالم رحلته وارث الرسول ۞ واعلم انه ما كان كبير في عصر فسطا الا وكان له عدو من السفلة اذ الاشراف
لم تزل تبتلى بالاطراف فالكمل من الاولياء تبتلى بخمسة من الاشياء شماتة الاعداء وملامة الاصدقاء وطعن الجهلاء
وحسد العلماء والاذى من ايدي الملوك والامراء حتى انهم من غاية الجهل رموا اولياء الله بالتكفير وذلك عند الله تعالى

أمر عسير غير يسير اما ترى انهم اخرجوا سهل بن عبد الله التستري رح من التستر الى البصرة ونسبوه الى قبائح وكفروه
مع امامته وجلالته فلم يزل بالبصرة الى ان مات بها ورموا ابا سعيد الخراز رح بالعظائم وافتوا بكفره وشهدوا على الجنيد
البغدادي رح مرارا حين كان يتكلم في علم التوحيد على رؤس الاشهاد فصار يقرره في قعر بيته الى ان مات وكان من
اشد المنكرين عليه وعلى مشائخ عراق ابن دانيال كان يحط عليهم اشد الحط وكان اذا سمع احدا يذكرهم يغيظ ويتغير لونه
ورموا الشيخ ابا مدين رح بالزندقة واخرجوه من بجاية الى تلمسان فمات بها واخرجوا ابا الحسن الشاذلي رح من العرب
الى مصر وشهدوا عليه بالزندقة ورموا الشيخ عز الدين بن عبد السلام رح والشيخ تاج الدين رح السبكي بالكفر وكفروا
وشنعوا الشيخ محي الدين بن عربي رح فتابعهم في الايذاء من لا يميز الغث من السمين ولا الشمال من اليمين ولا الصندل
من الحطب ولا العناب من العنب محمد صالح الاورنقابادي امام الفجراني وتابعه محمد عارف وعبد الله السورتي فعربوا
بعض مكاتيب الشيخ وغيرها منحرفين عن طريق الانصاف سالكين مسلك الاعتساف فحرفوا الكلم عن مواضعها وحملوا من
مواقعها وارسلوها الى السيد محمد البرزنجي مدبراهم معدودة ليجيب على حسب خيالاتهم غير محمودة فحرر رسالة
مشحونة بترديدات مشتملة على اعتراضات سخيفة ومموهة من تموهات ذفيفة وتغليطات ضعيفة مع عدم ادراكه
مسائل المتصوفين وفقد فهمه عن دقائق العارفين سلكه فيها الى التكفير والتفسيق الذي هو اردء الاقوال واسوء
الطريق لم تزل تاح بها ارواح السائلين ويهيج بها طبائع الطائفين فما رضوا جهابذة العلماء بمهذاره واعلام الكملاء
بمكثاره فسال من حضار المدينة ليسطروا عليها على حسب ما اقتضت قريحته من تسطيرات فردوها على وجهه لان
المنكرين كانوا الناقصين المارقين غير الكاملين العارفين ولنعم ما قيل ؎ ومن عجب ان يكون شاعرا
وليس له في الناس بيت يعرف ٭ ثم اتى الى مكة فالتجأ من الاعلام ان يعلقوا عليها حسب مشتهاه
من تعليقات فلما نظروا اليها تنفروا به نفرة شديدة وشنعوا عليه شنعية مزيدة ونصحوا نصيحة مفيدة بتقريرات
عديدة قال الله تعالى والذين يؤذون المؤمنين والمؤمنات بغير ما اكتسبوا فقد احتملوا بهتانا واثما مبينا
وقال الله تعالى واخفض جناحك للمؤمنين وقال تعالى الا ان اولياء الله لا خوف عليهم ولا هم يحزنون الذين امنوا
وكانوا يتقون لهم البشرى في الحيات الدنيا وفي الآخرة قال الامام الهمام الحافظ محي السنة ابو محمد الحسين
الفراء البغوي عن انس بن مالك رض عن النبي صلى الله عليه وآله وسلم عن جبرئيل عن الله عز وجل قال
يقول الله عز وجل من اهان لي وليا فقد بارزني بالمحاربة واني لاغضب لاوليائي كما يغضب الليث
الحرد وما تقرب الي عبدي المؤمن بمثل اداء ما افترضت عليه وما يزال عبدي المؤمن يتقرب الي بالنوافل
حتى احبه فاذا احببته كنت له سمعا وبصرا ولسانا ويدا ومؤيدا ان دعاني اجبته وان سألني اعطيته الحديث قال
الحافظ السيوطي في القول الجلي في حديث الولي هذا الحديث اخرجه ابن ابي الدنيا في كتاب الاولياء

واخرجہ ابونعیم فی الحلیۃ واخرج الطبرانی فی الاوسط مختصرا ثم ان لاصل الحدیث شواہد **منہا** ما اخرج البخاری فی صحیحہ عن ابی ہریرۃ رضی اللہ عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال اللہ عزوجل من عادی لی ولیا فقد اذنتہ بالحرب الحدیث وتفرد باخراجہ البخاری واوردہ الذہبی فی المیزان **ومنہا** ما اخرجہ الامام احمد فی مسندہ عن عائشۃ رضی اللہ عنہا قالت قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم قال اللہ تعالی من اذی لی ولیا فقد استحل محاربتی الحدیث **ومنہا** ما اخرجہ الطبرانی فی الاوسط عن عائشۃ رضی اللہ تعالی عنہا عن النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم قال ان اللہ تعالی یقول ما اہان لی ولیا فقد استحل محاربتی وما تقرب الی عبدی من عبادی بمثل اداء فرائضی وانہ عبدی یتقرب الی بالنوافل حتی احبہ کنت عینہ الذی یبصر بہا واذنہ التی یسمع بہا ویدہ التی یبطش بہا ورجلہ التی یمشی بہا وان دعاہ انی اجبتہ وان یسالنی اعطیتہ وما ترددت عن شیء انا فاعلہ ترددی عن موتہ وذلک یکرہ الموت وانا اکرہ مساتہ **ومنہا** ما رواہ ابویعلی فی مسندہ عن میمونۃ ام المومنین رضی اللہ عنہا ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم قال قال اللہ عزوجل من اذی لی ولیا فقد استحل محاربتی وما تقرب الی عبدی بمثل اداء فرائضی وانہ یتقرب الی بالنوافل حتی احبہ فاذا احببتہ کنت رجلہ التی یمشی بہا ویدہ التی یبطش بہا ولسانہ الذی ینطق بہ وقلبہ الذی یعقل بہ ان سالنی اعطیتہ وان دعانی اجبتہ وما ترددت من شیء انا فاعلہ کترددی عن موتہ وذلک انہ یکرہ الموت وانا اکرہ مساتہ **ومنہا** ما رواہ الطبرانی فی الکبیر عن ابی امامۃ رضی اللہ عنہ عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال ان اللہ تعالی یقول من اہان لی ولیا بارزنی بالعداوۃ الحدیث۔ **ومنہا** ما اخرجہ الطبرانی عن ابن عباس رضی اللہ عنہما قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول اللہ تعالی من عادی لی ولیا فقد ناصبنی بالمحاربۃ الحدیث انتہی ملخصا فما رواہ الائمۃ البخاری وغیرہ من طرق کثیرۃ تزید علی خمسۃ عشر طریقا عن جماعۃ من الصحابۃ رضوان اللہ علیہم اجمعین عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ قال ان اللہ تعالی قال من عادی او اذل او اذی او اہان روایات لی ولیا وفی روایۃ ولی المومنین فقد اذنتہ ای اعلمتہ بالحرب وفی روایۃ فقد استحل محاربتی وفی اخری فقد بارزنی بالمحاربۃ وقولہ لی ظرف لغو ویجوز ان یکون مستقرا لانہ حال قدمت علی صاحبہا التنکیرہ والمحاربۃ فیہ من باب یخادعون اللہ وعاقبت اللص وحکمہ اشارۃ المخاطبۃ بما یفہم اذ الحرب نیشا من العداوۃ الناشئۃ عن المخالفۃ وغایتہا اللازمۃ لہا الہلاک ای من کرہ من احببتہ عادانی وعاندنی ومن عاندنی فقد تعرض لاہلاکی ایاہ اشد الہلاک وقطعہ واطلق الحرب وارید لازمہا واذ قد علمت ہذا علمت ان فیہ من الوعید الشدید والزجر الاکید والمنع البلیغ ما یحمل من لہ ادنی مسکۃ من عقل فضلا عن دین علی ان یجتنب الخوض فی شیء مما ینقص بہ احدا من ائمۃ الاسلام ومصابیح الظلام وان یبالغ فی البعد عن ایذائہم من الوجوہ فانہ یوذی الاموات ما یوذی الاحیاء قال ابن حجر المکی فی الزواجر عن اقتراف الکبائر

عد هذا كبيرة هو ما صرح به بعضهم وهو صريح هذا الوعيد الذي لا اشد منه اذ محاربة الله تعالى للعبد لم تذكر الا في آكل
الربا ومعاداة الاولياء ومن عاداه الله لا يفلح ابدا بل لا بد والعياذ بالله تعالى من ان يموت على الكفر عافانا الله
من ذلك بمنه وكرمه ثم رأيت الزركشي في الخادم اشار الى ذلك حيث قال بعد الحديث وقال هذا الوعيد وهو ينفذ
ذا كل الربا عظمه فان لم تفعلوا فاذنوا بحرب من الله ورسوله وفي فتاوى البديعي من الحنفية من استخف بالعالم طلقت
امرأته وكانه جعله ردة انتهى فهذه احاديث وآثار فيها مقنع لذوي الابصار وعن كلام الحكماء ونصوص العلماء قال ابو القاسم
اللبيدي في كتاب الدلالة على الله ان الله عز وجل لم تخل الارض من قائم يقوم له بالحجة في دينه رضيته بولايته واختاره لمعاملته
فيبين به دلالته ويوضح به طرقه ومن عدو له مفتون يضل الناس عن سبيله ويفتنهم في دينه وقال ابى الله تعالى ان
يفتح قلب عبد بالحقيقة والمعرفة او لفهم كتابه وهو يؤذي باوليائه لصاحب البدعة عن اصابة السنة ما دام متبعا
لآرائه واهوائه وان الله تعالى ينتقم لاوليائه من اذاهم ويعاقب من لم ينصرهم فاياك واياهم فانهم حمى الله تعالى
في ارضه وحزب الله تعالى وواقع بمن عاداهم وان الله تعالى ليغضب لغضبهم ويرضى لرضاهم وان الله تعالى
اذا اراد بقوم خيرا وفقهم للسنة وحبب اليهم اولياءه واذا اراد بقوم شرا اقر لهم في طريق البدعة وحبب اليهم وقال
ان الله تعالى ختم على نفسه لاوليائه ان يعز نصرهم فمن اذاهم اذاهم بثلاث عقوبات او واحدة منهن اما
تفريق الهموم في الدنيا بمحبة الفخر والتكاثر او عمى القلب عن التصديق بمواهب اهل خاصة الله او موالاة اعداء
الله وقال ان الله اكرم بني اسرائيل في كل زمان بنبي يوحي اليه وخص هذه الامة في كل اوان بولي يوفقه
ويلهمه اصابة المعنى في الذهن والحقيقة في الاحوال رشدا وتسديدا من الله يوضح به طرائقه ويرحم به عباده
ويزيد هداية للمطيع فاذا رأيتم الارض قد خلت منهم فاعلموا ان الداهية قد عظمت وان الآزفة قد اقتربت
وهو علم من اشراط الساعة وقال تبقى في آخر الزمان طائفة من اولياء الله يدفع بهم البلاء ويصرف بهم المكاره
فاذا عظمت فتنة اهل الارض وكثر الفساد وابغض حب الله ابصار العامة من اوليائه وعزف قلوبهم عن محبتهم
فعند ذلك تحل بهم السخط قال الحافظ الامام ابن عساكر في كتابه تبيين كذب المفتري فيما نسب للامام ابي الحسن
الاشعري ان لحوم العلماء مسمومة وهتك استار منتقصيهم معلومة وقال لحوم العلماء سم من شمها مرض ومن ذاقها
مات ومن اطلق لسانه في العلماء بالثلب بلاه الله تعالى قبل موته بموت القلب فليحذر الذين يخالفون عن امره
ان تصيبهم فتنة او يصيبهم عذاب اليم وقال الامام المجمع على جلالته وامامته ابو تراب النخشبي رضي الله عنه
اذا الف القلب الاعراض عن الله تعالى صحبته الوقيعة في اولياء الله تعالى لان محبتهم دليل على
محبة الله عز وجل ع باي كتاب ام باية سنة * ترى حبهم عارا علي وتحسب * كيف و
ان المجدد من الاولياء الكاملين والعلماء العاملين صحت عنه كمالات باهرة للعقول واحوال

وكراماتٌ لا ينكرها الا المعاند الجهول فهو من الاولياء على التحقيق والجامع بين الحقيقة والطريقة فمنتقصه ممن حقت عليه كلمة الطرد والمقت كيف هو قد ادخل نفسه فيما لا طاقة له به من محاربة الله ورسوله ومن حارب الله يهلك هلاكا ابديًا نعوذ بالله من ذلك فلما كان ايذاء اولياء الله محذورًا وتكفيرهم وسبّهم في الشرع محظورًا فشمّر الذيل الى جواب الايرادات الواهية الفاضل النبيل والنحرير الشاهم الجليل الشيخ نور الدين محمد بيگ الذي ما نطق به لسان قلمه وما اودعه من نور معانيه في كمام كلماته الاسرى سرى الارواح في الاجساد وجرى مجرى الدم من الاكباد فطلعت شموس التحقيق من افق انواره وتفجّرت ينابيعها من خلال آثاره ولعمري قطع عنه سيد انام لم يصل اليه الكميت ونقي الفاظه ونهذب معانيه فلم يقل فيه لو ولا ليت فو الله ثم والله وقعوا منه في ظلمات ليس فيها عين الحياة فجعل التحقيق لروض فضله سياجًا وانار بدره في سماء الكمال سراجًا وتاجا فسُرَّ به قلوب القبول وعيون العقول كما تتقاطر الطل الهتان على رؤس القضيب وورق الريحان فصححه عبد الله الافندي والشيخ الاحمد الهشتي والسيد الاسعد المفتي المدني الحنفي والامام العلي الطبري المفتي الشافعي وعبد الرحمن بن محمد الصالح الامام المالكي ومحمد بن القاضي الحنفي والشيخ الحسن الحنفي ومرشد الدين ابن احمد المرشدي والشيخ الاعلم والجهبذ المعظم الشيخ المحترم السيد محمد الافندي وكفاك تحريره ما صورته فقد وقفت على السوال الذي صوره الشيخ صالح الاورنگ آبادي ومحمد عارف وعبد الله السورتي من توابع الشيخ صالح المذكور وذكروا اقوالا وزعموا انهم استخرجوها من مكتوبات الشيخ الاجل الهمام الكامل في طريق النقشبندية بل امام منبع العلوم والمعارف ومنشار الاسرار واللطائف العارف بالله تعالى الشيخ احمد الفاروقي الحنفي النقشبندي رحمه الله تعالى واعلى درجاته وحيث كان مكتوب الشيخ رح بالفارسية عربوها الى الالفاظ العربية بقدر معرفتهم ومقتضى مرادهم نعوذ بالله من اتباع النفس وهواها وارسلوها الى السيد محمد البرزنجي احد مجاوري المدينة المنورة ثم بعد وصول ذلك السوال اليه علق رسالة بتكفير الشيخ الاحمد المذكور بسبب الاقوال المكتوبة في السوال لملائمة خاطر المرسل اليه وتصدى باثبات كفره بها وسأل من قاضي المدينة المنورة ومفتيها وعلمائها ان يكتبوا على تلك السوال على وفق مراده فامتنعوا عن ذلك وردوا عليه كلاما واجوبة يليق بالعلماء العاملين بعلمهم ثم بعد ذلك اتى الى مكة المشرفة وسأل الكتابة على السوال المذكور من قاضيها ومفتيها وعلمائها ايضا فما احد وافقه على ذلك فاجابوه بقولهم هذا الامر الذي ارتكبه عظيم فلما يوافقك في تكفير مسلم الاكل هالك لا وافقه بالكتابة من العلماء في ذلك الا احاد من الناس ممن لا معرفة له بالطريقة وبعضهم وافقه لملائمة هواه وبعضهم لا علم له راسا ولا خفية فحصل ما حصل من القيل والقال بسبب فعل هذا الضال وهو فعل ذلك لتبيع هوى من ارسل اليه السوال اذ ما علموا قوله صلى الله تعالى عليه وآله وسلم لا طاعة للمخلوق في معصية الخالق فما بالك بحقوق العباد ولا سيما فيمن اراد تكفير ولي وهو عالم العباد فيا ويل من يجترئ وان ربك لبالمرصاد فبموجب ما افتروا على الشيخ احمد النقشبندي قدس سره ومكتوباته احتاج الى تنقيح

السيد محمد الافندي

لمكتوبات المرحوم الشيخ المذكور وتعريب الفاظه من الفارسية الى العربية على وجه يتضح الحق على عالم له يسلم
بالعربية والفارسية وحيث كان الامر كذلك حرر الشيخ الاجل العالم الفاضل الشيخ محمد بيگ همته العلية رطلب
جميع مكتوبات الشيخ احمد رحمه الله وقابل الاقوال التى فى ورقة السوال مع مكتوبات المرحوم فوجد بعضها غير موافق معها بسبب
التحريف وترك بعض الالفاظ وزيادة اخرى الذى ارتكبها هذا الطريف فكتب رسالة وبين فيها اصطلاحات السادة
النقشبندية ومقاصد الشيخ احمد رح واراد بذلك اظهار الحق لما ان اتباع الحق احق وليحل الاشكال ويرتفع القيل
والقال واعرب الفاظه الفارسية الى العربية واحسن واهتم واتقن وارتفع من اهل الحق سوء الظن بل رجع الكفر على
من يجترى بتكفير المسلم وندم كثير ممن كتب على السوال المذكور ووافق على الندم رجاء ان يدخل تحت قوله عليه السلام
التوبة الندم لما ظهر لهم ان مبنى الامر على الهواء والغرض والبهتان الذى فهم من الزيادة والنقصان والتجرى
الذى لا يليق للمسلم فعله بل لا يقوله انسان قال النبى صلى الله عليه وسلم فى الحديث الشريف من اذى
مسلما فقد اذانى فكيف يكون حال من يجترى للتحريف وقال عليه الصلوة والسلام من حسن اسلام المرء تركه
ما لا يعنيه وقال عليه الصلوة والسلام اذكروا محاسن موتاكم وكفوا عن مساويهم فظهر الحق وزهق الباطل ان الباطل كان
زهوقا فينبغى لحاكم تلك الديار ان يخرجوا من هو مثل هولاء المجترين بل يجب ان يؤدبهم بحسب ما يقتضى احوالهم وافعالهم
نسال الله العظيم رب العرش الكريم ان يعصمنا والمسلمين عن تعدى حدود الله باتباع هواء النفس والشيطان وعن
ان يقع فى عرض مسلم بظلم وعدوان انتهى ولله در شيخ الاسلام والمسلمين مفتى مكة المشرفة فى مذهب الحنفيين
الشيخ عبد الله افندى عتاقى زاده قدس سره حيث افاده. اما بعد فقد اخبرنى الجم الغفير الثقات الثقات
والبالغون حد التواتر مقبولوا الروايات بان اولاد الشيخ احمد الفاروقى السهرندى النقشبندى ومريديهم الموجودين
الآن سالكون مناهج الشريعة المستقيمة ملازمون الطاعة الجماعة على الطريق الحنفية السهلة القويمة و
انهم اخذوا الطريقة المذكورة عن والديهم المذكور ليس فيها ما يخالف الشريعة الغراء ويوقع فى محذور و
هذا مما لا مرية فيه ولا ريب لانى احطت علما بآداب الطريقة النقشبندية واخذتها عن جماعة زهاد اجلاء عظماء
واذا تقرر هذا فليعلم ان للشيخ احمد مكتوبات واقعة باللغات الفارسية مبنية على قواعد السادة الصوفية
باصطلاحاتهم المرضية بل له رضى الله تعالى عنه اصطلاحات خاصة رضية ولا مشاحة فيها وقد تصدى بعض
مبغضى الطريقة النقشبندية والشيخ المذكور وعرب بعض مواضع من المكتوبات وحرف وغال بما يوجب القيل
والقال وصدره فى السوال وطلب منى الكتابة عليه قبل كل فامتنعت تدينا وقد الح على مرارا كثيرا فاجبته
بالحديث السابق وهو قوله صلى الله عليه وآله وسلم من خير اسلام المرء ترك ما لا يعنيه ثم زاد فى اللحاح وقال
نسئل عمن سب ونقص وذكر كلاما لا يستطاع ذكره على لسان مسلم ولو حكاية فحينئذ اجبته شفاها باللسان كلما
اى نبى صلى الله عليه وسلم ١٢

مقرر عند ادنى الطلبة وفي جميع الكتب في باب الردة وطلب الكتابة ايضاً من جماعة علماء واتقياء حنفية وشافعية فلم يوافقوه على ذالك بل اجابوه بالحق المخالف لهواه وكتب عليه شخص من الفضلاء اخذ الظاهر الفاظ التقريب المحرف مع امكان التاويل ووافقه جماعة ممن لا يعبأ بهم وزاد بعض جهال في الهندية وطغى وبعضهم نقش باسمه له في اكاه كالببغاء وليته ان كتب فهم ولم يفهم ولو ظفر بكتابة الموافق الجاهل المغتفر البرزنجي عليه لمقتضى لفظه شرعاً ان لم ينكره لانه عرض بالعلماء الاجلاء الذين لا يصلح ان يكون تلميذاً لهم فعليه من الله ما يستحقه وقد اعتذر عنهما بعض العلماء الاجلاء في تعريضه بقوله ولولا عنه وجهل الاول وجهل الثاني لحكمنا بكفرهما ولكن لما كان لهما نوع عذر باعتبار ان العوام لا يكلفون الا بمعرفة المسائل الخفية التي تخفى على مثلهما من العوام اعرضنا عن الحكم بذالك ولكن مثل هذين الجاهلين ينبغي تاديبهما وزجرهما عن الخوض فيما لا يصلون لاذهانهما اليه انتهى فما احسن هذا الاعتذار الدال على جهلهما والمبين لحالهما وما للكاتب من الاعتذار فلله دره ومع هذا القدر محوا ما كتباه وانكراه بغاية الزلة والاستصغار ويكفيهما ذلك خزياً وتعزيراً في سائر الاعصار قال علماؤنا انكار الكفر توبة وقد رد بعض الافاضل على هذا المعرب المستبيع لهواه المحرف الكلام الشيخ بالتعريب ومزجه بالدسائس وزيف كلامه وكلام من ايده فاضلاً وشرح كلام الشيخ المذكور بلفظ الفارسي وعربه بالواقع فاطال وحسن الطاويل والمقال وقرظ عليه جماعة علماء اجلاء والاحرى ترك التعريب المحتاج الى التاويل لان لبعض الالفاظ اذا وقعت فارسية حكماً واذا وقعت عربية حكماً آخر قاله علماؤنا في اماكن متعددة من كتب الفتاوى كما ذكر علامة المذهب قاضي خان في فتاواه المشهورة في الشروط المفسدة للبيع رجل اشترى شيئاً على ان يحمله البائع الى منزل المشتري ان قال ذالك بالعربية لا يجوز وان قاله بالفارسية جاز لان العربية تفرق بين الحمل والايفاء والفارسية لا تفرق ويكون الحمل بمنزلة الايفاء انتهى والحاصل ان الفاظ المكتوبات الصادرة من الشيخ باللغة الفارسية باصطلاح القوم ولسانهم حيث كانت سالمة عما يوجب وصمة فالمها شرعاً ولا محذور فيها ولو بوجه ضعيف لا يلتفت الى التعريب المخل المحتاج الى التاويل بل يترك كلام المتكلم بلفظه عربياً او فارسياً الخالي عن التعريب لموافقته الشرع الشريف كما اخبرني من تقدم ولا تكلف لتعريبها وان لم تغير معناها ومدلولها فكيف مع التغير الموقع في محذور لو فرض ولا القدح في الشيخ تعريب ذلك المعنت مع براءته كما ذكر وليت شعري اي حاجة داعية الى التعريب لتكفير به مسلماً ما هذا الا جرءة وافتراء بلا مراء فان تكفير المسلم امر عظيم قال في البحر ناقلاً عن الفتاوى الصغرى الكفر شيء عظيم فلا اجعل المؤمن كافراً متى وجدت رواية انه لا يكفر انتهى ثم قال فيه قال في الخلاصة اذا كان في المسئلة وجوه توجب الكفر ووجه واحد يمنع التكفير فعلى المفتي ان يميل الى الوجه الذي يمنع التكفير تحسيناً للظن بالمسلم انتهى ثم قال والذي يحرر ان لا يفتى بتكفير مسلم امكن حمل كلامه على محمل حسن او كان في كفره اختلاف ولو رواية ضعيفة وبهذا الذي

ادين الله واعتقده ثم ان الفقير في شغل شاغل من مثل هذه الخرافات والكتابة عليها والتقريظ والموافقة
الواقعات اليومية المتعين على بيانها بامر الدولة العلية العثمانية الرومية ادامها الله تعالى وادام احسانها على سائر البرية
وانما اخبرني من تقدم ذكره ان ما وقع من التعريب والتحريف والكتابة عليه والموافقة لو ظهر واصغى اليه سمع
اهل العناد لاقام الفتنة النائمة الداعية الى الفساد وتخريب البلاد واضرار المسلمين من العارفين والعباد والعلماء
والزهاد والمشائخ الامجاد وطلب مني كتابة ما تيسر لدفع هذه المضار العديدة بالفاظ وجيزة مفيدة فاجبت الى
وسطرت ما ذكر لحقن الدماء والانتصار للعلماء والصلحاء المشائخ الاتقياء قال ذلك الفقير الى الله تعالى
عبد الله عناقي زاده الحنفي القائم بخدمة الفتوى بام القرى مكة المشرفة عفى عنهما بمنه وكرمه وقد تسلى
لشرح كلماته الطيبات في اثناء سنة اثنا عشر ومائة والف صاحب القرب الانسي والمقام القدسي
الشيخ عبد الغني النابلسي الحنفي الدمشقي نفعنا الله تعالى ببركاته وامدنا بصالح دعواته في رسالة
نتيجة العلوم ونصيحة علماء الرسوم فاجاد في التحقيق وازال الاشتباه عن الطريق كيف لا فان الله خص
هذه الامة بما لم يعط امة قبلها وامطر عليها من سحائب كرمه وطل لغيره وبلها وجعل فيها على مدى الايام طائفة
بخصوص ولايته فانهم صفوته من الخلق ومحل رعايته هم خير الامة والانوار التي تضيء الظلمة وبهم تفرج كل شدة
وتزاح كل ظلمة ؎ نهاهم حب لما سقاهم ❊ خيال الوصل عن حور الحسان ❊ الم يعبدوا من خوف
نار ❊ ولا شوقا لما في الجنان ❊ لهم شغل لمولاهم بذكر ❊ وسكر والتهجد في القران ❊ بحور العلم او
شمس السموات ❊ ملوك الارض اقمار الزمان ❊ هم الكاشفون بلطائف المعارف والمطلعون
بنظر الكف العوارف وردت بذكرهم الاخبار ورويت في ماثرهم الاثار عن الاخيار وجاءت الاحاديث
بانهم السابقون والاحبار وذلك ما رواه رواة الحديث الصادقون لكل قرن من امتي سابقون بهم يغاث
الناس وبهم ينصرون وبهم يرزقون وبهم يمطرون وبهم يجارون وبهم يرفع عن اهل الارض ما به يضارون
بهم يحيي الله ويميت ويسقي عباده ويقيت بهم ينزل الغيث وبهم يصلح العيش وبهم تنبت للخليقة
نبتها وبهم تخرج الارض بركتها وبهم ننتصر على الاعداء وتدفع انواع البلاء ويصرف العذاب والابتلاء
؎ بهم اضاءت لبقاع الارض وابتهجت ❊ فهم شموس سرت فيها واقمار ❊ يحيى بهم كل ارض ينزلون بها
كانهم لبقاع الارض امطار ❊ هم الخواص وقد خصوا بمنزلة ❊ جهرا وكم لهم في الله اسرار ❊ لو اقسم احدهم
على الله لابر قسمه ولو ساله يزيل جبلا عن مكانه لهدمه ولن تقوم الساعة حتى يقضوا كلهم ويفقد من
جميعهم اكنهم ومحلهم ومعازم من كل الارض ظللهم وطلبهم وظلمهم قد قول الله تعالى نصرهم وعلى اعداهم اذاهم وكرم
وتوعد من اذاهم بحرب يعظم امرهم هل اتاك حديث الغاشية الراغية المستنشبة الذي

اصبحت تقيص اولياء الله عاشية ولم تكن من عذاب الله خاشية انما مثلها مثل الماشية فمزق الله منها الاهل والحاشية ولا نشار منها ماشية امهل اتاك حديث الفجرة واللهام النكرة والحمر المستنفرة والكذبة المزورة الذين لا يخشون من مره ولا تنفع فيهم التذكرة هل اتاك نباء الشاتم المكفر المتفيشف الذي ليس له التعرف ولا حظ له الا التاسف ولا نصيب له الا التلهف وهو كالحبارى في صحارى التكلف المتخلف من ادراك التصوف وما ادراك ما التصوف فانه علم يعرف به كيفية ترقي اهل الكمال من النوع الانساني في مدارج سعاداتهم والامور العارضة لهم في درجاتهم بقدر الطاقة البشرية واما التعبير عن هذه الدرجات والمقامات كما هو حقه فغير ممكن لان العبارات انما وضعت للمعاني التي وصل اليها فهم اهل اللغات واما المعاني التي لا يصل اليها الا غائب عن ذاته فضلا عن قوى بدنه فليس بممكن ان يوضع لها الفاظ فضلا عن ان يعبر عنها بالالفاظ فكما ان المعقولات لا تدرك بالاوهام والموهومات لا تدرك بالخيالات والتخيلات لا تدرك بالحواس كذلك ما من شانه ان يعاين بعين اليقين لا يمكن ان يدرك بعلم اليقين فالواجب على من يريد ذلك ان يجتهد في الوصول اليه بالعيان دون ان يطلبه بالبيان فانه طور وراء طور العقل ع علم التصوف علم ليس يعرفه ✤ الا اخو فطنة بالحق معروف ✤ وليس يعرفه من ليس يشهده ✤ وكيف يشهد ضوء الشمس مكفوف ✤ قال ابو بكر الواسطي الراسخون في العلم الذين رسخوا بارواحهم في غيب الغيب وفي سر السر فعرفهم ما عرفهم وارادوا منهم من مقتضى الايات ما لم يرد من غيرهم وخاضوا بحر العلم لطلب الزيادات فانكشف لهم من خور التحدون تحت كل حرف واية من الفهم وعجائب النص فاستخرجوا الدرر والجواهر ونطقوا بالحكمة وقد ورد في الخبر عن رسول الله صلى الله عليه وسلم فيما رواه سفيان بن عيينة عن جريج عن عطاء عن ابي هريرة انه قال ان من العلم كهيئة المكنون لا يعلمه الا العلماء بالله فاذا نطقوا به لا ينكره الا اهل الغرة بالله اخبرنا ابو زرعة اجازة قال اخبرنا ابو بكر بن خلف اجازة قال اخبرنا ابو عبد الرحمن قال سمعت النصرآباذي يقول سمعت ابن عائشة يقول سمعت القرشي يقول هي اسرار الله تعالى يبديها الى اوليائه وسادات النبلاء من غير سماع ولا دراسة وهي من الاسرار التي لم يطلع عليها الا الخواص وقال ابو سعيد الخراز للعارفين خزائن اودعوها علوما غريبة وانباء عجيبة يتكلمون فيها بلسان الابدية ويخبرون عنها بعبارة الازلية وهو من العلم المجهول فقول بلسان الابدية وعبارة الازلية اشارة الى انهم بالله ينطقون وقد قال الله تعالى على لسان نبيه انه ينطق وهو العلم اللدني الذي قال الله تعالى في الخضر وعلمناه من لدنا علما **فان قلت** كيف يصح دعوى القول بان علم الباطن لا ينال بالكسب قد شوهد حصوله بذلك لاهل الظاهر **قلت** لا شك ان علوم الانبياء والرسل عليهم السلام انما كان حصولها بالوحي غالبا او بالفيض الالهي الذي قذفه الله في بواطن قلوبهم وابرزه لهم في قالب الكشف عن الحقائق الربانية ومعلوم ان

تعريف التصوف وتحقيقه

[illegible]

ليس بكسب وهو واقع ايضا لخلفائهم من القوم حيث افصحوا عنه بعبارات الازل التي يقصر عنها نطاق نطق اهل الظاهر في الابد قال الشيخ تاج الدين بن السبكي في الطبقات الكبرى ما لفظه وذكر ان الشيخ عز الدين بن عبد السلام كان يقرئ بين يديه رسالة القشيري بحضرة مرة الشيخ ابو العباس المرسي لما قدم من الاسكندرية الى القاهرة فقال الشيخ عز الدين تكلم على هذا الفصل فاخذ المرسي يتكلم والشيخ عز الدين يرجف[1] في الحلقة ويقول اسمعوا هذا الكلام الذي حديث عهد بربه[2] وقال الشيخ تاج الدين بن عطاء الله في لطائف المنن اخبرني الشيخ مكين الدين الاسمر قال حضرت بالمنصورة في خيمة فيها الشيخ عز الدين بن عبد السلام والشيخ مجد الدين علي بن وهب القشيري والشيخ محي الدين بن سراقة والشيخ مجد الدين الاخميمي والشيخ ابا الحسن الشاذلي ورسالة القشيري تقرأ عليهم وهم يتكلمون والشيخ ابو الحسن صامت الى ان فرغ كلامهم فقالوا يا سيدي نريد ان نسمع منك فقال انتم سادات الوقت وكبراؤه وقد تكلمتم فقالوا لا بد ان نسمع منك فسكت الشيخ ساعة ثم تكلم بالاسرار العجيبة والعلوم الجليلة فقال الشيخ عز الدين وقد خرج من صدر الخيمة وفارق موضعه اسمعوا هذا الكلام الغريب القريب العهد من الله **قلت** وفي رواية ساقها الحافظ ابن كثير كان الشيخ عز الدين يحضر مجلس الاستاذ ابي الحسن الشاذلي فيسمع تقريره في علوم الحقائق ويشاهد حسن افصاحه عن العلم اللدني فعند ذلك يحصل له وارد من جناب الحق ويرقص على قدميه طربا مع المريدين وهو يقول تعالوا هذا التقرير فانه قريب العهد من ربه فهذا هو العلم الباطن الحاصل لهم من الفيض الالهي من غير اكتساب واما حصوله لاهل الظاهر بالتلقي عن الاستاذين فصار ملحقا بالعلوم العادية الكسبية التي توخذ بالتقليد وليس هذا الآن من العلم الطري القريب العهد بربه لكونه يخرج عن مقتضى العلم اللدني بسبب تلقيه عن الخلق دون الحق قال الشيخ عبد السلام المقدسي في كتابه حل الرموز ومفاتيح الكنوز **اعلم** ان العلم علمان علم الظاهر وهو الشريعة وعلم الباطن وهو الحقيقة قال رسول الله صلى الله عليه وسلم العلم علمان علم باللسان وعلم بالقلب فاما علم اللسان وهو حجة الله على العباد واما علم القلب وهو العلم الاعلى الذي لا يخشى الله العباد الا به فعلم القلب هو العلم اللدني الذي لم يسطر في السطور ولم يحفظ بالدرس وانما هو تلقين من الله بغير واسطة ملك ولا سفارة رسول كما ان الخضر عليه السلام علم بالعلم اللدني ما لم يعلمه موسى عليه السلام بالعلم الوحي فقتل تلك النفس الزكية بغير نفس هذا على ظاهر الشرع عمد وان محض لكن اظهر تحقيق فعله بعلم آخر لدني لم ينقل من الكتب والاوراق وانما هو وحي من الملك الخلاق فوجب على موسى عليه السلام انكار ذلك واستقباحه قياما بالحدود وعملا بالشريعة اذ هو متشرع ومقتدي بها فلو سكت عن الانكار لما قام به غيره ولذلك تادب الخضر عليه السلام معه بقوله انك لن تستطيع معي صبرا هذا غاية الادب من الخضر عليه السلام لانه علم انه يرى منه ما لا يقره الشرع فقال انك لن تستطيع معي صبرا على ما يخالف الشريعة ثم لما علمه الخضر عليه السلام بما لم يدخل في علم الشريعة

[1] رجعت غضبان ۱۲
[2] اي الحق على المرسي الاول بالكشف ۱۲

علم موسیٰ علیہ السلام ان الشریعۃ جسد والحقیقۃ روحہا وقال فی موضع آخر اعلم ان العلم مقدمۃ نتیجتہا
العمل والعمل مقدمۃ نتیجتہا الحال فالعلم والعمل کسبی والحال وہبی قال اللہ تعالیٰ والذین جاہدوا فینا
لنہدینہم سبلنا فالمجاہدۃ للعبد بالعلم والعمل والہدایۃ مواہب اللہ تعالیٰ فی الاحوال وہذا معنی قولہ صلی اللہ
علیہ وسلم من عمل بما یعلم ورثہ اللہ علم ما لم یکن یعلم فالذی ورثہ اللہ لعبدہ لم یکن من کسبہ بل تفضل اللہ
وبرحمتہ بذلک من اللہ تعالیٰ علی نبیہ فقال وعلمک ما لم تکن تعلم وکان فضل اللہ علیک عظیما وقال الہروی
فی منازل السائرین الدرجۃ الثالثۃ علم لدنی اسنادہ وجودہ وادراکہ عیانہ ونعتہ حکمہ لیس بینہ وبین الغیب
حجاب قال شارح العالم باللہ کمال الدین القاشانی ای علم لا یکون الا من لدنہ رحمۃ وموہبۃ کقولہ تعالیٰ
فی حق الخضر علیہ السلام آتیناہ رحمۃ من عندنا وعلمناہ من لدنا علما ولا یثبت بالاسناد کسائر العلوم المنقولۃ
بل اسنادہ وجودہ وادراکہ عیانہ ای لا یحصل بالادراک العقلی والفہم کسائر العلوم المنقولۃ بل ادراکہ شہودہ
ولما کان العیان الذی ہو الادراک البصری اجل الادراکات اطلق علی کل ادراک یکون فی غایۃ الجلاء
فاطلق علی الشہود الحقانی ونعتہ حکمہ ای لا یمکن نعتہ بعبارۃ تفہم معناہ ولا یمکن نعتہ ووصفہ لمن لیس لہ
ذلک ولا یمکن تعریفہ للغیر فلا یعرفہ الا ہو نفسہ لمن ظہر علیہ لیس بینہ وبین الغیب حجاب المراد بالغیب
غیب الغیوب الذی ہو علم الحق ای لیس ہو الا علم الحق بعینہ وہو التجلی الذاتی والتفصیل فی الکواکب
الزاہرۃ فی اجتماع الاولیاء یقظۃ بسید الدنیا والآخرۃ للشیخ ابی الفضل عبد القادر بن حسین بن علی الشاذلی
رحمہ اللہ تعالیٰ فافضل العلماء ہم العلماء باللہ الذین کشف لہم الغطاء فشاہدوا الجمال الاسنی وسکروا لمحبۃ المولی وعرفوہ
باسمائہ الحسنی وصفاتہ العلی وتحلوا من صفاتہ بمحاسن العلا وشاہدوا عجائب ملکوتہ وغرائب حکمتہ وعظائم آیاتہ
الکبری وقربہم فی حضرۃ قدسہ واجلسہم علی بساط انسہ وقلوبہم بصفات الجمال والجلال تحلی وجعلہا مطالع انوارہ
وخزائن اسرارہ ومعادن المعارف والحکم وہم مصابیح الہدی ووفقہم لصالح الاعمال وحفظہم فی الافعال
والاقوال وصفا لہم الاحوال وقلوبہم بذکرہ احیاہ ومن الارجاس والاکدار طہر وجلا ونشر لہم اعلام ولایتہ
واہتدی بہم القوم بحسن ہدایتہ وعرفہم فی المملکۃ وتولی وشوقہم الی النظر الی وجہہ الکریم فزہدوا فی الدنیا
والاخری واحیا بہم الدین ونفع بہم المریدین وجلا بہم عین القلوب العمیاء واغاث بہم العباد واصلح
البلاد وکشف بہم البلاء فہم الناطقون بالحق عن الحقیقۃ والمرشدون الی سلوک الطریقۃ نطقوا بالحکم
من بحور تلاطمت امواجہا وثار عجاجہا فاستقرت درر التوحید فی ہو وجہا ولاحت الانوار علی ساحاتہا
وانبسطت فی الاقطار وتشعشعت فی الامصار فاستخرج منہا اللآلی الکبار اودعوا من العلوم اللدنیۃ
جواہر الاسرار وخرقت لہم الحجب العلویۃ فانتقلوا الی معادن الانوار واستقروا علی بساط الانس

وكشفوا عن سر الازلية بالاخبار قلت هممهم الى المرآت العلوية والعلوم الالهية والانفاس الروحانية فانفتح
لهم العلم المصون وانكشف لهم السر المكنون شربت ارواحهم راح المحبة في حضرت القدس فسكرت عند مشاهدة
الجمال على بساط الانس وحارت في بحار معارف الاسرار وتنزهت في رياض مطالع الانوار فهم الاصفياء الروحانيون
والجلساء المقربون ولا يخفى ان العلماء انما يشرفون على قدر شرف علومهم وشرف العلوم على قدر شرف متعلقاتها
فعلوم المعارف المتعلقة بالله واسمائه وصفاته اشرف العلوم واصحابها اشرف العلماء وهي علوم لا يتناول بالكسب
وانما ينال بالوهب وهي افضل العلوم واصحابها افضل العلماء والدليل عليه ان العلوم والمعارف اللدنية يحظى
بها الولي والصديق والعلوم الظاهرة ينالها الصالح والزنديق وان فضل العلم على قدر انتفاع صاحبه ونفعه الغير
ولا شك ان العارفين بالله هم الذين انتفعوا ونفعوا حقا وصدقا قال بعضهم العالم به يقتدى والعارف به يهتدى
وعن ابي هريرة قال حفظت من رسول الله صلى الله عليه وسلم وعائين فاما احدهما فبثثته فيكم واما الآخر فلو
بثثته لقطع هذا البلعوم رواه البخاري قيل المراد من الوعاء الذي لم يبثه الاحاديث التي بين فيها اسماء امراء الجور
كقوله اعوذ بالله من راس الستين وامارة الصبيان مشيرا الى امارة يزيد بن معاوية قلت اطلاق الوعاء على
علم بجزئيات معدودة غير مستحسن ولا يتصور جعله قسيما ونظير العلوم الشرعية بل المراد به العلم اللدني فان قيل
فما معنى قوله فلو بثثته لقطع هذا البلعوم قلت معناه انه لو بثثته باللسان لقطع هذا البلعوم لان تلك العلوم المعارف
لا يمكن تعليمها والتعلم بلسان المقال بل انما تدرك بالانعكاس ولسان الحال كيف والتعلم باللسان يتوقف على
امور منها كون المعلوم مما يدرك بالعلم الحصولي ومنها كون اللفظ موضوعا بازائه ومنها كون الوضع
معلوما للسامع وليس شئ منها متحققا في المعارف اللدنية فان ادراكها تكون بالعلم الحضوري الذي
لا يمكن وصولها بل سبيل ذلك وراء العلم الحصولي والحضوري وانى هناك وضع الالفاظ وهيهات هيهات
للسامعين العلم بوضعها ومن اراد ان ينطق بتلك المعارف فلا بد له من ايراد مجازات واستعارات لا يهتدي
الى مرامها العوام فيتخبط به عقولهم ويفهمون غير مراد المتكلم فيفسقونه ويكفرونه كما ترى العوام ينكرون على اولياء
الله تعالى من غير سبيل الى درك مرادهم وذلك يفضي الى قطع البلعوم فان قيل اذا كان ذلك العلم
بحيث لا يمكن اخذه ولا اعطائه بالبيان ويفضي الى تلك المفسدة وقطع البلعوم بالنطق باللسان
فاية ضرورة في التكلم بها وما بال القوم يصنفون فيها مجلدات كالفصوص والفتوحات واي فائدة
في تلك التصنيفات قلت ليس الغرض من تلك التصنيفات اعطاء تلك العلوم ولا تحصيل بمطالعة
تلك الكتاب شئ من القرب والولاية بل الغرض منها تنبيه العارفين المحصلين تلك العلوم بالجذب
والسلوك على بعض تفاصيلها وتطبيق احوال المريدين ومواجيدهم على احوال الاكابر ومواجيدهم كظهر صحته

له بخاري كتاب العلم ١٢

احوالهم وتطمئن به قلوبهم وكثيرا ما يتكلمون بتلك المعارف في غلبة الحال فيا ايها السوي لا عداهم عند مطالعة كتبهم وسماع كلامهم عدم الانكار وحمله على ظاهر الشريعة مهما امكن بالتاويلات فان كلامهم رموز واشارات او تفويض علمه الى علام الغيوب كما هو شان المتشابهات فان في كلامهم مجازات واستعارات مصروفة عن الظاهر وليس شيئ منها مخالفا للشرع بل هي لب الكتاب والسنة رزقنا الله سبحانه بفضله ومنه فعلماء الباطن الذين اطلعهم الله على الحقائق والمعارف والحكم تارة يصنفون كتبا واضحة في هذا الشان لينتفع بها اهل الظاهر والباطن كبعض مصنفات الغزالي ومصنفات القشيري والشهاب السهروردي والشيخ تاج الدين عطاء الله الشاذلي وخواجه محمد پارسا وغيرهم من الائمة الاعلام وتارة يصنفون كتبا لا يفهمها الا اهل الباطن فقط وعلماء الظاهر لا يفهمونه لما في ظاهر عباراتها من الاشكالات والرموز المقفلة التي لا يفتحها الا العلماء بالله وذلك كمصنفات الشيخ محي الدين بن عربي وابن سبعين وابن الفارض وابن جلاء وابن دو سكين وعفيف التلمساني والايكي العجمي والاسود الاقطع وابي اسحق ومواضع من الاحياء للغزالي جلها في المهلكات منه والنفخ والتسوية والمضنون به على غير اهله ومعراج السالكين والمنقذ ومواضع من قوت القلوب لابي طالب المكي وكتاب ابي نجيب السهروردي وتحقيقات خواجه محمد پارسا ومجلدات مكاتيب الامام الرباني خاصة المجلد الثالث منها ورسالة المبدء والمعاد والمكاشفات الغيبية والمعارف اللدنية فهذه علوم لا يعلمها علماء السير والوقوف ولا يكتسبها كتب المنكر والمعروف ولا تدل عليها الحروف برزت من غيابة الغيب الذي لا يشعر به الغير ولا ينتهي اليه نهاية السير وانما هي اشارات وتلويح لا عبارات وتصريح فمن كان صدق لقاء الله خابتا جنوة العبد الاواه فليدخل من باب جناتها وليحضر في حظائر حضراتها فيرى ما لا عين رات ولا اذن سمعت ولا خطر على قلب بشر ومن كان مورطا في ورطات الاوضاع جامدا على عوائد الطباع مقيدا في القول والسماع ولا يطيل يدا في كشف القناع فليرد العلم لاهله وليتبرء من سوء ظنه فان الحقائق من وراء وهمه ومدارك العلوم اللدنية فوق فهمه فمن لم يعلم التصوف اقدامه على تكفير المتصوف بعيد جدا فان التكفير امر عظيم الخطر ومن كفر انسانا فكانه اخبر عن ذلك الانسان بانه في الآخرة في العقوبة الدائمة ابد الآبدين وانه في الدنيا مباح الدم والمال لا يمكن من نكاح مسلمة ولا تجري عليه في حياته ولا بعد مماته احكام المسلمين قال العلامة السيوطي في المعارض في نصرة ابن الفارض وافاد اليافعي في الارشاد وما ذاك الا ان الكلام قد يكون ظاهره في الشرع منكرا وصاحبه منزه عن اعتقاده مورد او مقصدا وانما قصده مرادا به معنى خلاف الظاهر مؤولا بتاويل حسن باهر قال الغزالي رضي الله عنه وعنا به كلام القوم يشبه بما في القرآن والسنة من المتشابه وقد سال بعض علماء الكلام بعض كبار الصوفية عن هذا الذي يقع عليهم

فشرح له بامین جواب واوبان له وجه الصواب فقال له ما حملکم علی ان اصطلحتم علی هذه الالفاظ التی ظاهرها
یستشنع فقال غیرة علی طریقتنا ان یدعیه من لا یحسنه ویدخل فیه من لیس من اهله بر فع نقیصها علی الناس انه
من سلک لا یحسن التصرف وادلج قلبه بان یشتهر علم التصوف یاتیه من حکمه الغیبین الذی ما تنطق لعبد ولا تسهل
ولا مشی ولا قام ولا شرب ولا اکل فیسأله عن شیء من هذه العبارات المشکلة فیخوض معه فی شرحها وتوجیهها ولا یحسن
مدحها من قدحها فیخرج هذا ما فخا استدائه رافعا احداقه کانما جعل قبضة الفلک او نزل علیه السجل لولایة الملک ما هذا الا من یدیر
علیه حجر الطاحون ویفر من مخالفة النفس بما هو احد من الطاعون ویاخذه بالجوع وترک الهجوع ویلزمه الذکر والصوم ویحرمه
لذیذ الطعام والنوم یذوب کبده وینقطر وتسیل جبهته وینفطر وان سأله عن شیء من ذلک اوام الخوض فی هذه المسالک
انکر علیه باللسان والقلب وقال اقعد مواجرا والکلب ثم زاد علیه وزره واغلظ علیه وزجره وقال ولهذا اسلک طریقا
یکون لک ملاذا والزم حصنا یکون لک معاذا قد یعلم الله الذین یتسللون منکم لواذا لو فعل معه ذلک لکان عین النصح
فی حقه وکان به ابعد من عقه واقرب الی فک رقبه ما احسن قول ابی عبد الله القرشی احد ائمة التحقیق من طلب
الغایات فی المبادی فقد اخطأ الطریق نعوذ بالله من سوء الظن ما احوجنا الی هذا الکلام الا بیان ان النصر ممن
تشبه باهل الفن انما کان تجازی بهذا الکلام من اهل الحضرة وشهود المقام فیتذاکرون ما هم عارفون ویتجادرون
فی ما هم به متصفون وله وضعون کل قرن مع قرینه وکل لیث مع اهل عرینه رضی الله عن استادنا الشیخ کمال الدین
بن الهمام واسطر علی مضجعه وابل الغمام سأله رجل عن شیء من کلام القوم بین الملا فقال حتی تصحح اسلامنا اولا انتهی
ثم ان تلک المسائل التی یحکم فیها بالتکفیر فی غایة الدقة والغموض بکثرة شعبها ودقة مدارکها واختلاف احوالها وتفاوت
دواعی اهلها فیحتاج فی معرفة الخطاء الی سائر صنوف وجوهه والی الاطلاع علی حقائق التاویل وشرائطه فی الامکن
ومعرفة الالفاظ المحتملة للتاویل وغیر المحتملة وذلک یستدعی معرفة جمیع طرق اهل اللسان من سائر قبائل العرب
فی حقائقها ومجازاتها واستعاراتها ومعرفة دقائق الامور فی علم التوحید الی غیر ذلک مما هو متعذر جدا
علی غالب العلماء فضلا عن غیرهم مع ان تکفیرهم یحتاج الی امرین عزیزین احدهما درک المصطلح فیهم
وهو صعب من جهة عدم الاطلاع علی اصطلاح الصوفیة الا من کان صوفیا ثانیهما ان الحکم بان ذلک کفر صعب
من جهة صعوبة فن التصوف فانه لا یحصل الا من یرتاض ویجلس فی حلقهم حتی یخرج عن الهوا والتعصب
بالکلیة مع امتلائه من العلوم الشرعیة والاطلاع علی اسرارها ومنازع الائمة المجتهدین فیها وهذا قل ان
یوجد الآن عند شخص قال العلامة تاج الدین السبکی فی معید النعم ومبید النقم ان الواجب تسلیم احوال القوم الیهم
وانا لا نواخذ احدا الا بحجة ظاهرة ومتی امکننا تاویل کلامهم وحمله علی محمل حسن لا نعدل عن ذلک لا سیما
من عرفناه منهم بالخیر ولزوم الطریقة ثم بدرت لفظة عن غلطة او سقطة فانها عندنا لا تهدم ما مضی وهذه

الطائفة من الفقهاء التي تنكرت على الصوفية مثلها مثل الطائفة من الترك التي تنكرت على الفقهاء وقد
جربنا فلم نجد فقيهاً ينكر على الصوفية الا ويهلكه الله تعالى وتكون عاقبته وخيمة ولا وجدنا تركياً
يهزء بالفقهاء الا ويهلكه الله تعالى وتكون عاقبته شديدة فسبيل هذه الطائفة التوبة الى الله تعالى وحسن
الظن بخلق الله تعالى لا سيما من المنقطع الى الله تعالى ورفض الدنيا وراء ظهره هذا علاج هذه الطائفة ثم
قال فهؤلاء القوم لا يعاملون بالظواهر ولا يفيد معهم الا الباطن ومحض الصفاء وهم اهل الله تعالى وخاصته نفعنا الله
بهم والقرآن يقع فهم الا قليل انتهى اعلم ان حسن الظن وعدم الوقيعة هو الذي دلت عليه الاخبار
والآثار ففي الحديث لان يخطئ الامام في العفو خير من ان يخطئ في العقوبة اياكم والظن فان الظن اكذب الحديث
ولا تجسسوا ولا تحسسوا ولا تباغضوا ولا تدابروا وكونوا عباد الله اخواناً وقال السيد عمر لا تظن بكلمة خرجت
من اخيك سوءاً وانت تجد لها في الخير محملاً وقال بعض العلماء لو عاش الانسان عمره كله لم يلعن ابليس
لم يسأله الله عن ذلك وقال الشيخ تقي الدين السبكي في فتاواه اعلم انما يستصعب القول بالتكفير لانه يحتاج
الى تحرير المعتقد وهو صعب من جهة الاطلاع على ما في القلب ويكاد الشخص يصعب عليه تحرير
اعتقاد نفسه فضلاً عن غيره واعتراف الشخص به هيهات ان يحصل وقال الامام اليافعي في نشر المحاسن
ما نصه وانما قلنا لا يستعجل بالتكفير لان المبادرة الى دون ذلك غير محمودة وصاحبها راكب بمتن الخطر
فكيف بالمبادرة الى تكفير المسلمين مع عدم الاطلاع على قلوب الخلق واحتمال ارادة التخصيص وغيره
وعظم حرمة المومن الذي قتله بغير حق اعظم عند الله من زوال الدنيا لا يخفى عليك انه اذا صدر من
المومن كفر صريح متعمداً او ارتد عن الاسلام والعياذ بالله لا يبادر الى قتله بل يستتاب وجوباً او
استحباباً على خلاف في ذلك فكيف بمن لم يعلم انه تعمد الكفر ولفظه يحتمل ارادة التخصيص والسهو و
سبق اللسان وغير ذلك فينبغي التثبت والتأني في التكفير وسفك دماء المسلمين فليس ذلك بالهين
وينبغي اذا نقل عن احد لفظ ظاهره الكفر ان يتأمل ويمعن النظر فيه فان احتمل ما يخرج اللفظ
عن ظاهره من ارادة التخصيص او المجاز وغير ذلك مما قد عرف في القاعدة الاصولية
يسأل اللافظ عن مراده وان كان الاصل في الكلام هو الحقيقة والعموم وعدم الاضمار وغير ذلك
لان الضرورة ماسة الى الاحتياط في هذا الامر واللفظ محتمل فان ذكر ما ينفي عنه الكفر مما يحتمله
اللفظ يترك فان لم يحتمل اللفظ خلاف ظاهره او ذكر غير ما يحتمل او لم يذكر شيئاً استتيب فان تاب قبلت توبته وان
لم يتب واصر على ذلك فان كان مدلول ذلك الظاهر كفراً مجمعاً عليه حكم بكفره وقتل مرتداً
وترتب عليه احكام المرتدين وان كان في محل الخلاف نظر في الراجح من الادلة فان لم يكن في الناظر

البتة التطرف الادلة نظر في الراجح عند اكثر المحققين من اهل النظر فان كان الراجح عندهم عدم التكفير
ترك وان تعادل الخلاف اخذ بالاحوط وهو عدم التكفير وينبغي ان يستتاب ويهدد وان لم يتب
وان رجحوا التكفير فالحكم ما حكم به الجمّ الغفير اخرج البخاري عن ابي ذر انه سمع النبي صلى الله عليه وآله
وسلم يقول لا يرمي رجل رجلا بالفسوق ولا يرميه بالكفر الا ارتدت عليه ان لم يكن صاحبه كذلك قال
النووي معناه فقد رجع تكفيره عليه فليس الراجع عليه حقيقة الكفر بل التكفير لكونه جعل اخاه المومن كافرا فكانه
كفر نفسه اما لكونه كفر من هو مثله واما لانه كفر من لا يكفره الا كافر يعتقد بطلان دين الاسلام
وقال اليافعي في كتاب الارشاد ما نقل ونسب الى المشائخ رضي الله عنهم مما ينافي العلم الظاهر
فله محامل الاول ان لا يسلم نسبته اليهم حتى يصح عنهم الثاني بعد الصحة يلتمس له تاويل فان لم يقبل له
تاويلا عند اهل العلم الباطن العارفين بالله تعالى الثالث صدور ذلك عنهم في حال السكر ان
سكر ان مباحا غير مواخذ لانه غير مكلف في ذلك الحال فسوء الظن بهم بعد هذه المخارج من عدم التوفيق نعوذ
بالله من الخذلان وسوء القضاء ومن جميع انواع البلاء وقال بعض العلماء ان دقائق علم التصوف لو عرضت
معانيها على الفقهاء بالعبارات التي الفوها في علومهم لاستحسنوها كل الاستحسان وكانوا اول القائلين بها
وانما ينفرهم منها ايرادها بعبارة مستغربة لم يالفوها قال الحافظ السيوطي في تنبيه الغبي بتنزيه ابن عربي وذكر
البرهان البقاعي في معجمه حكى لي الشيخ تقي الدين ابو بكر بن ابي الوفا المقدسي الشافعي قال وهو امثل
المتصوفة في زماننا قال كان بعض الاصدقاء يشير علي بقراءة كتب ابن عربي ونحوها من انظارها وبعضهم
يمنع من ذلك فاستشرت الشيخ يوسف الامام الصفدي في ذلك فقال اعلم يا ولدي وفقك الله
ان هذا العلم المنسوب لابن عربي ليس بمخترع له وانما هو كان ماهرا فيه وقد ادعى اهل طريقه انه لا يمكن
معرفته الا بالكشف فاذا صح مدعاهم فلا فائدة في تقريره لانه ان كان المقرر والمقرر له مطلعين فالتقرير تحصيل الحاصل
وان كان المطلع احدهما فتقريره لا ينفع الآخر والا فهما يخبطان خبط عشواء فسبيل العارف عدم البحث عن هذا
العلم وعليه المعول والسلوك فيما يوصل الى الكشف عن الحقائق قال ثم استشرت الشيخ زين الدين الخافي
بعد ان ذكرت له كلام الشيخ يوسف فقال كلام الشيخ يوسف حسن وازيدك ان العبد اذا تخلق ثم تحقق ثم جذب
اضمحلت ذاته وذهبت صفاته وتخلصت من السوى فعند ذلك تلوح له بروق الحق بالحق فيطلع على كل شيء فيرى
الله عند كل شيء فيغيب بالله عن كل شيء ولا يرى شيئا سواه فينظر ان الله عين كل شيء وهذا اول المقامات
فاذا ترقى عن هذا المقام واشرف عليه من مقام هو اعلى منه وعضده التاييد الالهي راى ان الاشياء كلها
فيض وجوده تعالى لا عين وجوده فالناطق حينئذ بما نطق به في اول مقام اما محو وعدم سماع او انا ومن باب ثابت

له باز نشستن و دوریان گردن ۱۲ له شب گردی ۱۲

ورکہ بعد تفصیل مایشاء ویختار انتہے ہہنا اشکالان قویان الاشکال الاول ان الجرح مقدم
علے التعدیل فالتعدیل لاطائل تحتہ جوابہ علے ماقال العلامۃ ابن عابدین صاحب رد المحتار والتصانیف الکبار
فی تکمیل السیف الہندی علے اعدائہ فالمولانا النقشبندی ان ہذا فی غیر من اشتہرت عدالتہ وظہرت دیانتہ وفی غیر علم

ان ما تكلم فيه ناشئ عن عداوة او جهالة او غباوة فقد قال الحافظ الباجي الصواب عندنا ان من ثبتت امامته
وعدالته وكثر مادحوه ومزكوه وندر جارحه وكانت هناك قرينة دالة على سبب جرحه من تعصب مذهبي او غيره فانا
لا نلتفت الى الجرح فيه ونعمل فيه العدالة والا فلو فتحنا هذا الباب واخذنا تقديم الجرح على الاطلاق لما سلم لنا
احد من الائمة اذ ما من امام الا وقد طعن فيه طاعنون وهلك فيه هالكون وقد عقد الحافظ ابو عمر بن عبد البر في
كتاب العلم بابا في حكم قول العلماء بعضهم في بعض وروى بسنده عن ابن عباس رضي الله عنهما انه قال استمعوا
علم العلماء ولا تصدقوا بعضهم على بعض فوالذي نفسي بيده لهم اشد تغايرا من التيوس في زروبها وعن
مالك بن دينار يؤخذ بقول العلماء والقراء في كل شيء الا قول بعضهم في بعض وقال الامام المحقق الشيخ تاج الدين السبكي
في طبقاته الكبرى بعد نقله لكثير من كلام الامام ابن عبد البر الحذر كل الحذر ان تفهم من قاعدتهم ان الجرح مقدم على
التعديل على الاطلاق بل الصواب ان من ثبتت امامته وعدالته وكثر مادحوه ومزكوه وندر جارحه وكانت هناك
قرينة دالة على سبب جرحه من تعصب مذهبي او غيره لم يلتفت الى جرحه ثم قال بعد كلام طويل قد عرفناك ان
الجارح لا يقبل منه الجرح وان فسره في حق من غلبت طاعاته على معصيته ومادحوه على ذاميه ومزكوه على جارحيه
اذا كانت هناك قرينة يشهد العقل بان مثلها حامل على الوقيعة فيه من تعصب مذهبي او منافسة دنيوية كما يكون
بين النظراء وغير ذلك فح لا يلتفت الى كلام ابن ابي ذئب في مالك وابن معين في الشافعي والنسائي في
احمد بن صالح لان هؤلاء ائمة مشهورون قال ولو اطلقنا تقديم الجرح لما سلم لنا احد من الائمة اذ ما من امام
الا وقد طعن فيه طاعنون وهلك فيه هالكون قال ابن عبد البر هذا باب غلط فيه كثيرون وضلت فيه فرقة
جاهلية لا تدري ما عليها في ذلك ثم قال الدليل على انه لا يقبل في حق من اتخذه جمهور الناس اماما في الدين
قول احد من الطاعنين لان السلف قد سبق من بعضهم في بعض كلام كثير في حال الغضب ومنه ما حمل
على الحسد ومنه ما حمل على التاويل مما لا يلزم المقول فيه شيء منه وذكر من كلام الصحابة والتابعين وتابعيهم
من النظراء بعضهم في بعض شيئا كثيرا لم يلتفت اليه احد من العلماء ولا عولوا عليه لانهم بشر يغضبون
ويرضون والقول في الرضى غير القول في الغضب فمن اراد ان يقبل قول العلماء بعضهم في بعض فليقبل
قول من ذكرنا من الصحابة بعضهم في بعض وقول ما ذكرنا في التابعين وائمة المسلمين بعضهم في بعض فان
فعل ذلك فقد ضل ضلالا بعيدا وخسر خسرانا مبينا وان لم يفعل ولن يفعل ان هداه الله والهمه رشده
فليقف عند ما شرطناه فانه الحق الذي لا يصح غيره ان شاء الله تعالى على انه مما ينبغي ان يتفقد عند الجرح
حال العقائد واختلافها بالنسبة الى الجارح والمجروح فربما خالف الجارح المجروح في العقيدة فجرحه لذلك
واليه اشار الرافعي بقوله وينبغي ان يكون المزكون براء من العصبة في المذهب خوفا من ان يحملهم

له بر دیگر راغب کردن ۱۲ که زرب جایگاه گوسپند ۱۲

ذلك على جرح عدل وتزكية فاسق وقد وقع هذا الكثير من الائمة جرحوا بناءً على معتقدهم وهم المخطئون والجارح مصيب انتهى **الاشكال الثاني** ان الشيخ ولي الدين العراقي قد قال في فتاواه انه قد بلغني عن الشيخ الامام علاء الدين القونوي انه قال في مثل ذلك انما يؤول كلام المعصومين وجوابه من وجهين الاول على ما قال الحافظ السيوطي في تنبيه الغبي بتبرئة ابن عربي ان هذا منقوض بامرين احدهما ان القونوي قد فعل خلاف ذلك في كتابه شرح التعرف فنقل عن ابن عربي وغيره كلمات ظاهرها المنافاة للشرع ثم تاولها وخرجها على احسن المحامل فهذا منه اما دليل على بطلان ما نقل عنه من عدم التاويل او رجوع عنه وثانيهما ان كلام القونوي لو ثبت انه قاله ولم يقل خلافه في شرح التعرف معارض بقول من هو اجل منه وهو شيخ الاسلام ولي الله تعالى محي الدين النووي فانه نص في كتابه بستان العارفين على خلاف قول القونوي فقال بعد ان حكى عن ابي الخير التيناتي حكاية ظاهرها الانكار ما نصه قلت قد يتوهم من يتشبه بالفقهاء ولا فقه عنده ان ينكر على ابي الخير هذا وهذه جهالة وغباوة ممن يتوهم ذلك وجسارة منه على ارسال الظنون في اقوال اولياء الرحمن فليحذر العاقل من التعرض لشيء من ذلك بل اذا لم يفهم حكمهم المستفادة ولطائفهم المستجادة ان يتفهمها من يعرفها وكل شيء رأيته من هذا النوع مما يتوهم من لا تحقيق عنده انه مخالف ليس مخالفا بل يجب تاويل اقوال اولياء الله تعالى هذا كلام النووي بحروفه الى ههنا **الثاني** على ما قال العلامة عبد الغني النابلسي في رسالة نتيجة العلوم **اعلموا** يا اخواني اولا ان كلام اهل هذه الطريقة الالهية والسيرة المحمدية المرضية لا تاويل له عندهم اصلا ولا تحريف له عن معاني مفرداته ومركباته بل كلامهم كله محمول على مقتضى معانيه في اللغة التي تكلموا بها ان كان كلامهم عربيا او عجميا بل لا يجوز عندهم تاويل كلامهم الى غير معانيه اصلا فلا يحتاج الامر الى ان يقال في كلامهم انه مؤول او محمول على المحامل الحسنة اذ لا يؤول كلام غير المعصوم او غير ذلك ومن قال ان كلامهم مبني على اصطلاحهم واراد ان لهم اصطلاحا مثل اصطلاح غيرهم من علماء الرسوم في الكلمات والالفاظ كاصطلاح النحاة في الاسم والفعل والحرف مثلا يريدون به معاني غير المعاني اللغوية لهذه الالفاظ وكاصطلاح البيانيين في المسند والمسند اليه مثلا يريدون بذلك غير المعنى اللغوي فهو مخطئ في معرفة كلامهم وانما كلامهم كله مبني عندهم على ادراك لهم مخصوص بهم في معرفة الاشياء المحسوسة والاشياء المعقولة لا يشاركهم في ذلك الادراك المخصوص بهم غيرهم من جميع علماء الاسلام او غير الاسلام من بقية الاديان والمذاهب كلها وهذا الادراك المخصوص بهم الذي لهم يسمى عندهم الفتح الالهي في الرحمة الالهية الوجودية الوجدانية المشار اليه بقوله تعالى ما يفتح الله للناس من رحمة فلا ممسك لها وما يمسك فلا مرسل له من بعده ولا يصلون الى هذا الادراك المخصوص الا بالتقوى

في القلوب المنتجة للتقوى في الظواهر وهذا امر ظاهر محسوس فان جميع اهل الاديان من المسلمين وغيرهم
لهم تقوى على زعمهم في اديانهم المختلفة للخواص منهم لكن تلك التقوى ليست هي تقوى القلوب المنتجة
لتقوى الظواهر فلا تنتج ذلك الادراك المخصوص باهل هذه الطريقة اصلاً اما غير اهل الاسلام فانما في قلوبهم
الشرك والكفر فجميع تقواهم الظاهرة على زعمهم باطلة كالزهد والصبر والتوكل والصدقة ونحو ذلك واما اهل الاسلام
فان الايمان في قلوبهم لكن لم يكمل باستيفاء شعبه وشغلهم حب الدنيا فاستولت الغفلة عليهم والغرور وجميع
اهل الايمان المذكورون كلهم مسلمون وغيرهم متفقون على ادراك واحد للمحسوسات والمعقولات لا يختلفون
فيه اصلاً غير الادراك الذي عند اهل هذه الطريقة المذكورة فترى اهل الاديان كلهم يردون على بعضهم بعضاً
ويكفرون بعضهم بعضاً باعتبار اشتراكهم في الادراك الواحد للمحسوسات والمعقولات بسبب اعتبارات مختلفة
في وجوه تلك المحسوسات والمعقولات واهل هذه الطريقة المذكورة ينظرون اليهم ويعرفون ما هم فيه من الخطأ
والوهم والغفلة عن معرفة الاشياء المحسوسات والمعقولات ولا يرون فيهم الاستعداد لزوال ذلك الوهم
وتلك الغفلة عنهم الا بمعونة الله تعالى والفتح المذكور ولا شك ان معرفة المحسوسات والمعقولات جميعها هي الاصل
في معرفة الله تعالى المعرفة الصحيحة الواردة في الشريعة المحمدية فان الله تعالى انما يعرفه العارفون بمعرفة
مخلوقاته وهي جميع المحسوسات والمعقولات فاذا لم تعرف مخلوقاته لا يعرف هو اصلاً ولهذا صدر علماء الكلام مباحثهم
بمسائل الجسم والعرض وتركيب الجسم من الجزء الذي لا يتجزى وذكر الفلاسفة الهيولى والصورة ونحو ذلك وكل
هذا بعيد من المقصود في معرفة الاشياء فانه ورد في الحديث ان النبي صلى الله عليه وآله وسلم اقترن بنبوته اسرافيل
اولاً يعلمه الكلمة والشيء ثلاث سنين بعد بلوغه اربعين سنة من عمره ثم نزل عليه جبرئيل بالقرآن عشرين سنة
عشر سنين بمكة وعشر سنين في المدينة وتعليم اسرافيل له الشيء لم يكن تعليماً بانه ينقسم الى جسم وعرض او الى هيولى
وصورة ونحو ذلك من مباحث علم الكلام ولو كان لورد عنه صلى الله عليه وسلم ذكر ذلك وبيانه ارشاداً للامة
فاذا قلت لي بين لنا هذا الادراك المخصوص الذي يختص به اهل هذه الطريقة وكيف معرفتهم بمخلوقات الله
تعالى المحسوسات والمعقولات التي عرفوا بها ربهم سبحانه تعالى **اقول** لك قد كلفتني بما لا اقدر عليه الا بالكلام
لا بايصال ذلك اليك بحيث ترى انت ذلك كما اني اراه الا بمعونة الله تعالى لك فان اردت بيانه بالعبارة
فافهم مني هذه الاشارة وهي ان الجميع معتقدون ان الله تعالى موجود وحده قبل وجود العوالم كلها المحسوسات
منها والمعقولات ووجوده هو الحق القديم الازلي الابدي المنزه عن مشابهة كل محسوس وكل معقول ازلاً
وابداً ثم انه تعالى موصوف بالصفات العلية ومسمى بالاسماء الحسنى فاقتضت صفاته واسماؤه في الازل
ان تظهر عنه المخلوقات التي هي مفصلة في علمه القديم والمخلوقات كلها المحسوسات والمعقولات مخترعات له

على غير مثال سابق ولا وجود لها في انفسها اصلاً بل هي معلومات له في علمه القديم مفصلة في العلم على حسب هذا الترتيب الظاهر وهو تعالى متوجه بها عليها وهو كلامه القديم الذي ليس بحرف ولا صوت فسمي ذاته بهذا الاعتبار وجها من قوله سبحانه كل شئ هالك الا وجهه اي الا ذاته كما قالوا وقوله سبحانه اينما تولوا فثم وجه الله اي ذاته وقوله سبحانه كل من عليها فان ويبقى وجه ربك ذو الجلال والاكرام وقوله صلى الله عليه وآله وسلم كان الله ولا شئ معه وهو الآن على ما عليه كان فجميع العوالم المحسوسات والمعقولات معلومات الله تعالى اولاً في علمه القديم متوجه بها لاظهارها بكلامه القديم كما قال سبحانه انما امرنا لشئ اذا اردناه ان نقول له كن فيكون فقوله سبحانه هو القول الحق وامره هو الامر الحق والعوالم كلها المحسوسات والمعقولات في انفسها باطلة من قوله تعالى لنبيه صلى الله عليه وآله وسلم العارف به المدرك هذا الادراك المخصوص بهذه الطائفة لانه امامهم ومتبوعهم عليه الصلوة والسلام قل جاء الحق اي ظهر لي وتبين عندي وزهق الباطل اي انكشف لي بطلان الباطل الذي هو كل محسوس وكل معقول ان الباطل المذكور كان زهوقا من قبل ان ينكشف لي انه زاهق وقال صلى الله عليه وآله وسلم فيما ورد عنه في الحديث الصحيح اصدق كلمة قالها الشاعر كلمة لبيد ؎ الا كل شئ ما خلا الله باطل ❊ اذا تقرر لك هذا الكلام وتيقنت بانه حق القي عليك هل تقدر ان تجده كما تقرر لك وتدركه على طبق ما ادركه نبيك صلى الله عليه وآله وسلم وادركته هذه الطائفة المذكورة ببركة متابعتهم له صلى الله عليه وسلم في تقوى القلوب المنتجة لتقوى الظواهر كما ذكرنا لا اظن انك تقدر على ادراك ذلك اصلاً فكيف تحدثك نفسك انك تقدر ان تفهم كلام اهل هذه الادراك المخصوص بل كيف تحدثك نفسك انك تعرض عليهم بتهمك في معاني كلامهم مالم يريدوه من كلامهم على مقتضى ادراكك الوهمي وغفلتك التي هي حجابك عن ربك ما هذا الا اغترار منك وافتراء وجرأة على خاصة عباد الله المكرمين كما خاطب صلى الله عليه وآله وسلم عامة الصحابة بقوله كما اخرجه السيوطي في الجامع الصغير لو تعلمون ما اعلم لضحكتم قليلاً ولبكيتم كثيراً يعني على الفكم في عدم ادراككم هذا الادراك المخصوص لجميع المحسوسات والمعقولات وليس ذلك الادراك المخصوص له صلى الله عليه وآله وسلم وحده بل للخواص من كبار الصحابة ايضاً كابي بكر الصديق وعلي ابن ابي طالب وغيرهما وذلك باقٍ الى يوم القيمة في اهل القرب من الاولياء والصديقين وقال تعالى في حق من لم يدرك هذا الادراك المخصوص مع التكذيب وتراهم ينظرون اليك وهم لا يبصرون وقال تعالى صم بكم عمي فهم لا يعقلون وقال تعالى لهم قلوب لا يعقلون بها ولهم اعين لا يبصرون بها ولهم اذان لا يسمعون بها مع انهم يدركون مثل ادراك غيرهم من الناس لكن المومن الغافل ليس كالكافر الغافل والحاصل اني اشرت لك في كلامي هذا الى الادراك المخصوص باهل هذه الطريقة المذكورة الذي انفردوا به في جميع المحسوسات والمعقولات دون غيرهم

من جمیع اہل الادیان والمذاہب فان ادرکتہ ووجدتہ وذقتہ فہمت معانی کلامہم المبنیۃ علیہ عندہم من غیر تاویل ولا تحریف والقینت بانہ حق لاشبہۃ فیہ وان لم تقدر علی ہذا الادراک فالذی الفحک بہ ان تترک کلامہم وامثالہم ولاتدخل فی تحریفہ ولاتبدیلہ کما قال القائل ؎ اذا لم تستطع شیئا فدعہ ٭ وجاوزہ الی ما تستطیع ٭ وایاک ان تعتمد علی ادراکک الوہمی وغفلتک المستولیۃ علیک ولیس فی وسعک الانکار کلامی واعتمادک علی ما انت فیہ من الادراک فتعیش حیوانا وتموت حیوانا ولاحظ لک من النور المحمدی سوی القال والقیل واللہ علی ما نقول وکیل انتہی قال الامام الغزالی فی التفرقۃ بین الاسلام والزندقۃ ان حقیقۃ الکفر والایمان وحدہما والحق والضلال وسرہما لاتجلی للقلوب المدنسۃ بطلب الجاہ والمال وحبہما بل انما ینکشف ذلک لقلوب طہرت عن اوضار الدنیا اولا ثم صقلت بالریاضۃ الکاملۃ ثانیا ثم نورت بالذکر الصافی ثالثا ثم غذیت بالفکر الصائب رابعا ثم زینت بملازمۃ حدود الشرع خامسا حتی فاض علیہا النور من مشکوۃ النبوۃ وصارت کانہا مرآۃ مجلوۃ وصار مصباح الایمان فی زجاجۃ قلبہ مشرق الانوار یکاد زیتہا یضیئ ولو لم تمسسہ نار وانی تتجلی اسرار الملکوت لقوم الٰہہم ہواہم ومعبودہم سلاطینہم وقبلتہم دراہمہم ودنانیرہم وشریعتہم رعونتہم وارادتہم جاہہم وعبادتہم خدمتہم اغنیائہم وذکرہم وسواسہم وفکرہم استنباط الحیل لما یقتضیہ حشمتہم فہولاء من این تتمیز لہم ظلمۃ الکفر من ضیاء الایمان ابالہام الٰہی ولم یفرغوا القلوب عن کدورات الدنیا لقبولہا ام بکمال علمی وانما بضاعتہم فی العلم ازالۃ النجاسۃ لطلاء الزعفران وامثالہا ہیہات ہذا المطلب انفس واعز من ان یدرک بالمنی او ینال بالہوینا فاشتغل انت بشانک ولاتضیع فیہم بقیۃ زمانک فاعرض عن من تولی عن ذکرنا ولم یرد الا الحیوۃ الدنیا ذلک مبلغہم من العلم ان ربک ہو اعلم بمن ضل عن سبیلہ وہو اعلم بمن اہتدی انتہی والعجب کل العجب انہ قال السید البرزنجی ان السلطان العادل اورنگ زیب امر باستتابۃ اولاد الشیخ احمد رحمۃ اللہ علیہ مرید ہ المعتقد لہم وہو لایعرف انہ البسہ خرقۃ الخلافۃ العروۃ الوثقی خواجہ محمد معصوم صاحب المکاتیب المشہورۃ فلما کان السلطان مرید ولد الشیخ المجدد رح فکیف زجر اولادہ او مریدیہ فان ہذا الابہتان صریح وافتراء فضیح لما عرفت ہذا فالآن نلقی فی روعک ان السید البرزنجی رتب فی رسالتہ اولا خمس مقدمات صحیحۃ فی نفسہا عند کافۃ المسلمین لاریب فیہا ومبنی علیہا خدشات وخدشات مع انہا خدشۃ من خدشات لامبنی علی واحد منہا فی نفس الامر بل کلہا مبنیۃ علی زعمہ الفاسد وفہمہ الکاسد **فالمقدمۃ الاولی** منہا ان النبی صلی اللہ علیہ والہ وسلم افضل الکائنات واشرف المخلوقات واکرم الخلق علی اللہ تعالی من الجن والانس والملائکۃ فضلا عن الجمادات وقد حکی الاجماع علی ذلک غیر واحد من الحفاظ **والمقدمۃ الثانیۃ** ان نبینا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم باب اللہ الاعظم لایصل الی اللہ تعالی احد الا بواسطتہ سواء کان تقدمہ فی العصر او تاخر عنہ **والمقدمۃ الثالثۃ**

خمس مقدمات للبرزنجی

ان النبي صلى الله عليه وآله وسلم لم يخرج من الدنيا الا قد استكمل واستوفى الكمال الممكن في حق البشر وانه لم يبق شيء من وجوه الكمال الممكن حصوله له الا وقد اتصف به في حياته صلى الله عليه وسلم **والمقدمة الرابعة** ان الانبياء كلهم لا تبلى اجسادهم ولا تفنى وانهم احياء في قبورهم وانهم يعبدون الله تعالى في البرزخ ولا تنقطع اعمالهم بهذه البرزخ وان صورهم البشرية لا تتخذم وان نبينا صلى الله عليه وآله وسلم باق على رسالته ومتصف بها الى يوم القيامة قال الله تعالى في حق الشهداء ولا تحسبن الذين قتلوا في سبيل الله امواتا بل احياء عند ربهم يرزقون الآية واذا كان الشهداء احياء بنص القرآن فما بالك بالانبياء الذين هم فوق الشهداء بمراتب ومراحل **والمقدمة الخامسة** ان هذه الامة افضل الامم بنص قوله تعالى كنتم خير امة اخرجت للناس وان افضل هذه الامة الصحابة رضوان الله تعالى عليهم اجمعين انا اكشف المخبيات عن وجوه الايرادات متمسكا باذيال عطية الوهاب واقوال بعض اولي الالباب والله الموفق للصواب اليه المرجع والمآب **المقالة الاولى فيما بناه على المقدمة الاولى قال** فنبي على المقدمة الاولى بطلان قوله بتفضيل الكعبة على النبي صلى الله عليه وآله وسلم لانها خلق من المخلوقات بل جزء من الارض وهي جزء من الدنيا التي خلقت لاجله صلى الله عليه وسلم وقد مر انه صلى الله عليه وسلم افضل المخلوقات واكرمها وقد دلت الاحاديث الصحيحة الصريحة الكثيرة على بطلان هذا القول بل نقول مطلقا ان المؤمن افضل من الكعبة والاحاديث دلت بنصوصها على اكرمية المؤمن وافضليته على الكعبة فضلا عن سيد المؤمنين في الدنيا والآخرة وان موضع قبره صلى الله عليه وآله وسلم الذي ضم اعضائه الشريفة افضل بقاع الارض حتى من الكعبة والقبر انما تشرف به صلى الله عليه وسلم فكيف تكون الكعبة افضل منه **اقول** بناء هذا الاعتراض ليس على المقدمة الاولى ولا على كلام المجدد رح بل على فهم المعترض المعري عن فن التصوف ومذاق اهل الصلاح بل تنهض البازي بغير جناح وهو لا يعرف ان نصرة الحق شرف ونصرة الباطل سرف **فاعلم** ان المجدد رحمه الله لا يفضل الكعبة على النبي صلى الله عليه وآله وسلم بل لا على احد من المؤمنين وهو بصدد بيان تفوق حقيقة الكعبة والحقيقة الاحمدية على الحقيقة المحمدية حسب مذاق المتصوفين وقد بينها في مواضع عديدة بتقريرات مفيدة قد خفيت على البرزنجي لعدم باعه في فن التصوف فاطال الكلام لفقدان التعرف سه قد صحبت ام الخيار تدعي على ذنبا كله لم اصنع فانه افاد في المبدء والمعاد ان حقيقة الكعبة الربانية فوق الحقيقة المحمدية على مظهرها الصلوة والسلام والتحية وقد فصل هذا الامر في مكتوب تسع ومائتين من المجلد الاول فكان له الرجوع الى هذا المكتوب فيلقي في روعك انه انما نشاء ذلك التوهم من حمل لفظ الفوق على معنى الافضلية مع انه ليس كذلك فان الافضلية بمعنى كثرة الثواب وهو لا يتصور بها في شرح المواقف ان الملائكة وان كانوا فوق البشر يعني في بعض الامور

له خزم بريده شدن ١٢

سه [illegible]

لكن الافضلية بمعنى كثرة الثواب للبشر وحمل لفظ الحقيقة على ذات الشيء وتشخصه ليس عند المتصوفين فان
(بيان منشأ التغليط ١٢)
حقيقة الشيء عندهم اسم الهي وهو مبدء تعين ذلك الشيء ووجوده وذلك الشيء كالظل والعكس لذلك الاسم والاسم
واسطة الفيوض بين الحضرة القدسية وذلك الشيء كما ان الشان الذاتية واسطة بين ذلك الاسم المقدس وبين
الذات المنزه المعلى على ما جرت عليه العادة الالهية من توسيط الوسائط ورعاية المناسبات بين المفيض
والمستفيض قال الشيخ محي الدين بن عربي قدس سره في رسالته لقدس ان الاكوان ظلال اسماء الالهي و
الاسماء ظلال الشيون الذاتية وعند المجدد رحمة الله تعالى عليه باعتبار الظهور لله تعالى مراتب **الاول** مرتبة
اللاتعين وهو مرتبة الذات البحت وعند الصوفية يطلق عليه هذه الاسماء الاحدية الذاتية والاحدية المطلقة
واحدية الصرف والعالم اللاهوت وازل الازل وخفاء الخفاء وبطون البطون وغيب الهوية **والثاني**
مرتبة التعين الوجودي والحسي **والثالث** مرتبة الحيوة **والرابع** مرتبة العلم الجلي وهي مرتبة الوحدة والشان
التفصيلي وهي الواحدية والاعيان الثابتة وهي مرتبة الاسماء عند القوم وعالم الجبروت والحقيقة المحمدية عنده
عبارة عن الاسم العليم وعنده مرتبة الاسماء ومرتبة الوحدة والعلم الجلي ايضا وهذه المراتب كلها قديمة ازلية تقديم
بعضها على بعض بالذات لا بالزمان وللعالم مراتب **الاول** مرتبة الارواح وهو عالم الامر والملكوت **والثاني**
مرتبة عالم المثال **والثالث** مرتبة عالم الشهادة وهو عالم الخلق والناسوت ومحمد صلى الله عليه وآله وسلم مركب
من عالم الامر والخلق واسمه صلى الله عليه وآله وسلم احمد باعتبار عالم امره ومحمد باعتبار عالم خلقه واسم الله تعالى
الذي هو مربي عالم امره وهو مظهره يقال له الحقيقة الاحمدية وهي المعبرة بحقيقة الكعبة واسمه تعالى الذي هو مربي
عالم خلقه يقال له الحقيقة المحمدية والمراد بالحقيقة المحمدية التي فوقها حقيقة الكعبة التعين الامكاني النوري وحقيقة
الكعبة التعين الوجوبي قد افاد في المكتوب التاسع والمائتين من المجلد الاول بالعربية وينبغي ان يعلم ان حقيقة
(المجدد ١٢)
الشخص عبارة عن التعين الوجوبي الذي كان التعين الامكاني ظل ذلك التعين الوجوبي وهو اسم من اسماء الله (تعالى)
كالعليم والقدير ودون حقيقة الشخص كما تكون من التعين الوجوبي كذلك تكون التعين الامكاني الذي هو ظله انتهى
ملخصا ولفظ الحقيقة لا تطلق على الله تعالى بل على اسم من اسماء الله تعالى الذي هو مبدء تعين ذلك الشيء
وحقيقة الوجوبية فلا يرد عليه ان اسماء الله تعالى توقيفية اذا عرفت مصطلحاته فاعرف ان لنبينا صلى الله عليه
وآله وسلم في اطواره والوره كمالات لا تحصى ومقامات لا تستقصى فله عليه الصلوة والسلام باعتبار هذا الوجود العنصري
وارشاده لهذا العالم الظلماني اسم مبارك هو محمد صلى الله عليه وآله وسلم ناشئ من حقيقته واسم الهي يناسب
مرتبة هذا العالم السفلي وهو المسمى بالحقيقة المحمدية وله عليه الصلوة والسلام باعتبار وجود الروحاني المربي
بعالم الملكوت النوراني اسم آخر وهو احمد ناشئ عن اسم وشان الهي هو مبدء واصل للحقيقة المحمدية يناسب

مرتبة ذلك العالم العلوي المسمى بالحقيقة الاحمدية والمعبرة بحقيقة الكعبة الربانية اي مرتبي الكعبة ومثبتها وله عليه الصلوة والسلام وراء هذين التعينين الذين هما كالاحياز الطبيعية عروجات لاتعد واسرار لاتنفد واليها يشير قوله عليه الصلوة والسلام لي مع الله وقت لا يسعني فيه ملك مقرب ولا نبي مرسل وبها يومي قوله تعالى فكان قاب قوسين او ادنى وهو مورد السر الاصطفائي المحبوبية الصرفة وهو مناط الفضل ومدار التفوق فثبت ان التفوق انما هي لبعض كمالاته ومراتبه عليه الصلوة والسلام على بعض وان حقيقة الكعبة الربانية لبعض من حقائقه العالية وجزء من حقيقته الجامعة الشاملة فظهر انه ليس هنا ذكر تفضيل الكعبة على نبينا صلى الله عليه وسلم كما فهم البرزنجي بل ههنا ذكر مسئلة كشفية للتصوف فالاعتراض سفسطة ومغلطة وينبغي ان تعلم ان فضل الحقيقة على الحقيقة لا يوجب فضل الصورة على الصورة لجواز ان يحصل للصورة مع حقيقتها التي هي ربها قرب واتصال لم تيسر للصورة الاخرى وهذا فيما نحن فيه اظهر من ان يخفى لان كمال القرب انما هو بالفناء والبقاء والعروج المخصوص بالبشر والانسان الكامل له مقام معلوم ثم اعلم ان لفظ الحقيقة المحمدية في عبارات المجدد عليه الرحمة يطلق على معان مختلفة فمتى قوبلت بالحقيقة الاحمدية والكعبة الربانية يراد بها ما ذكرناه سابقا ومتى ذكرت مطلقا تقصد بها الحقيقة الجامعة للحقيقة المحمدية والاحمدية والكعبة الربانية وهي المعبرة بحقيقة الحقائق وهي الحقيقة التي لا واسطة بينها وبين الذات المقدسة كما ذكره في آخر مكتوب له قبل وصاله بايام قليلة ان الحقيقة المحمدية فوق جميع الحقائق انتهى قال عروة الوثقى محمد معصوم رحمه الله في الجلد الثاني من مكاتيبه بما تعريبه ان حقيقة الكعبة ناشئة من مقام المعبودية والمسجودية التي هي ذات الله تعالى باعتبار شان من شيوناته واعتبار من الاعتبارات للذات المعراة من النسب والاعتبارات حاصله ان النبي صلى الله عليه وآله وسلم مركب من عالم الامر والخلق وله اسمان احمد ومحمد الاول يطلق عليه صلى الله عليه وآله وسلم باعتبار الاول والثاني باعتبار الثاني والحقيقة الشيونية الاجمالية هي باصطلاح القوم التعين الاول والحقيقة التفصيلية هي التعين الثاني باصطلاحاتهم فظل التعين الاول اسماء الله تعالى وظلها عالم امره عليه الصلوة والسلام وظل التعين الثاني عالم امره مع خلقه عليه الصلوة والسلام والتحية فعنده رح في التعين الاول مراتب الشيونات وفيه شان الاحمدية والكعبة وشان فوق شان واعلم ان عند المجدد رح الصفات الزائدة على الذات موجودة بوجود زائد وهو مذهب جمهور المتكلمين في شرح العقائد لمولانا جلال الدواني ولكن هم يخالفون في كون الصفات عين ذاته او غير ذاته او لا هو ولا غيره فذهب المعتزلة والفلاسفة الى الاول وجمهور المتكلمين الى الثاني والاشعرية الى الثالث انتهى ومقامها وراء الصور العلمية التي هي في مراتب العلمي والتعين العلمي الجبلي تعين اول صفة العلم الذي من الصفات الحقيقية الزائدة ولا التعين الاول لذاته تعالى كما هو عند القوم

لان الصفات عندہم عین الذات فالحقیقۃ المحمدیۃ ای التعین الامکانی فوقہا حقیقۃ الکعبۃ لاشک فیہا وہی الشان
الوجوبی فی التعین الاول ویتوجہ الیہا فی الصلوۃ فصح قولہ فی المبدأ والمعاد بما تعریبہ ان الحقیقۃ القرانیۃ وحقیقۃ الکعبۃ
الربانیۃ فوق الحقیقۃ المحمدیۃ علی مظہرہا الصلوۃ والسلام انتہی ولیس فی المبدء والمعاد لفظ التفضیل ولا لفظ الافضل
بل لفظ الفوق قال العلامۃ النابلسی الدمشقی فی نتیجۃ العلوم قولہ ان حقیقۃ الکعبۃ افضل من محمد صلی اللہ علیہ و
آلہ وسلم وہذا معلوم من حیث ہذا اللفظ المذکور عند اہل الادراک الخاص فان حقیقۃ الکعبۃ بیت اللہ الجامع لجمیع الاسماء
والصفات ویشیر الیہ اخبارہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بان الحجر الاسود یمین اللہ فی الارض وبیت اللہ الجامع
المذکور ہو الذات الالہیۃ وہو حقیقۃ محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فی غیب الغیب والمراد بالحقیقۃ الخالق الباری
المصور للکعبۃ ولمحمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ولاشک ان معنی حقیقۃ الشیء ما بہ الشیء ہو ہو علی المعنی الذی عند اہل
الادراک الخاص المذکور لا عند غیرہم من اہل الرسوم الظاہرۃ والخالق الباری المصور ہو الذی بکل شیء ہو ذلک الشیء
فان الشیء لیس شیئا بنفسہ بل بخالقہ الباری المصور لہ فما دام الخالق الباری المصور قائما علی الشیء خالقا لہ
بارئا لہ مصورا لہ فذلک الشیء ہو ذلک الشیء فالحق تعالی ہو حقیقۃ الکعبۃ عند اہل الادراک المخصوص وحقیقۃ الحق
تعالی لاشک انہا افضل من محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم لانہ صلی اللہ علیہ وسلم مخلوق لانہا افضل من حقیقۃ
محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم وہو لم یقل افضل من حقیقۃ محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم واما انت یا مسکین فلا تعرف
الحق تعالی القیوم علی کل شیء الذی کل شیء ہالک فان الاوجہہ الاذاتہ الاحقیقۃ جل وعلا وتنزہ وتقدس عن
مشابہۃ کل ما صدر عنہ من الاشیاء انتہی قال وقد علمت ان المسجودیۃ الیہا من حیث القبلیۃ لا تقتضی تفضلہا
البرزنجی
علی احاد المومن فضلا عن النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ولما ردوا علیہ فی قولہ کما ان صورۃ الکعبۃ مسجود الیہا
للصورۃ المحمدیۃ کذلک حقیقۃ الکعبۃ مسجود الیہا للحقیقۃ المحمدیۃ انہ یلزم افضلیۃ صورۃ الکعبۃ علی صورۃ محمد صلی اللہ
علیہ وسلم بعین ما زعمتم ان حقیقۃ الکعبۃ افضل من حقیقۃ محمد صلی اللہ علیہ وسلم والحال ان من المقرب المعلوم
من الدین انہ المقصود من خلق العالمین ولولاہ لما خلق الافلاک قال فی الجواب ینبغی ان یعلم ان صورۃ
الکعبۃ لیست عبارۃ عن الحجر والمدر اذ لو فرض عدمہا کانت الکعبۃ کعبۃ ومسجودۃ للخلائق انتہی فکانہ التزم
کلوخ
افضلیۃ صورۃ الکعبۃ علی الصورۃ المحمدیۃ لکن ہرب من الحجر والمدر ان لا یکون فضلہما علی جسم محمد صلی اللہ علیہ
وسلم وقال فی المکتوب الموفی مائۃ الکعبۃ المسجود الیہا للخلق لیست ہی الحجر والطین ولا السقف والجدران لان تلک
لو زالت کانت الکعبۃ کعبۃ مکانہا وانما الکعبۃ لہا ظہور ولا صورۃ لہا وہذا من اعجب العجائب انتہی ولا یخفی ان
ہذا انکار الضروری من الدین ویلزم ان ابراہیم واسمعیل لم یبنیا ہذا البیت وان الطواف لم یلزم بہ وانہ لا
یکفر باہانتہ وتلطیخہ بالقاذورات ولا یندب ان یکسی الی غیر ذلک من المفاسد ثم ان ہذا لیس بجواب فان الکعبۃ
پلیدی ۱۲

هي البيت الحرام بالنص والبيت هو المبني من الحجر والطين المركب من الجدران والسقف ولهذا اوجبوا الطواف خارجها وكفر من استقبل بحضرتها غير بنائها وكفر من لوثها بالقاذورات والعياذ بالله الى غير ذلك واما القبلة فلا تنحصر في الكعبة بل البيت وما يسامتها من علو وسفل جهة الكعبة لمن يكون بعيدا عنها وبيت المقدس كان قبلة وليس هي الكعبة فالقبلة اعم من الكعبة ولا يلزم من عدم الاخص عدم الاعم وانما وجود الاخص تستلزم وجود الاعم

اقول هذا التقرير ليس له اصل ولا فصل فان المجدد رحمه الله لا يبحث عنها وله الحقيقة الكعبة اصطلاح خاص كما ان للحقيقة المحمدية والحقيقة الاحمدية والحقيقة القرآنية وحقيقة الكلمة وحقيقة الصلوة معان خاصة وقد ذكر معنى حقيقة الكعبة ولا يرد عليه انه كما انها صورة الكعبة مسجود اليها للصورة المحمدية كذلك حقيقة الكعبة مسجود اليها للحقيقة المحمدية لانه ليس المراد بالحقيقة معناها المتعارف الذي زعمه البرزنجي حتى تحمل الصورة على الصورة كما حملت الحقيقة على الحقيقة فما الحاجة الى دفع الاعتراض بل هذا مبني على سوء الفهم وما قيل ان صورة الكعبة ليست عبارة عن الحجر والمدر فعلى تقدير التسليم بيان للواقع وظن البرزنجي انه التزم فضلية صورة الكعبة على الصورة المحمدية لكن هرب من الحجر والمدر لا يكون فضلها على جسم محمد صلى الله عليه وسلم ظن فاسد ومنع كاسد وليس هذا بانكار الضروري فان الكعبة ليست عبارة عن الاحجار ومما بني العمارة الموجودة في العيان بل هي عبارة عن الفضاء من تحت الثرى الى الفلك الاعلى ومما يدل على ان الكعبة غير هذا البناء ما روي عن مجاهد ان الله تعالى خلق موضع البيت قبل ان يخلق شيئا من الارض بالفي عام وان قواعده في الارض السابعة قال ابن كثير في تفسيره لم يرد عن معصوم ان البيت كان بنيا قبل الخليل وما روى الطبراني في الاوسط عن جابر بن عبد الله رضي الله عنه ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال ان الكعبة لها لسان وشفتان ولقد اشتكت فقالت يا رب قل عوادي وقل زواري فاوحى الله اليه اني خالق البشر خشعا سجدا يحنون اليك كما يحن الحمامة الى بيضها وما روى الفاكهي عن علي رض قال خلق الله تعالى البيت قبل الارض والسموات باربعين سنة وكان غثاء على الماء وما روى الفاكهي ايضا عن ابي هريرة رض انه قال الكعبة خلقت قبل الارض بالفي عام قيل وكيف خلقت قبل الارض وهي من الارض قال لانه كان عليها ملكان يسبحان الله تعالى بالليل والنهار الفي سنة فلما اراد الله ان يخلق الارض دحاها من تحت الكعبة في وسط الارض كذا في الاعلام تاريخ بلد الله الحرام وما في الخزان آدم لما قضى مناسكه لقيته الملائكة فقالوا بر حجك يا آدم لقد حججنا هذا البيت قبلك بالفي عام وما اخرج الجندي عن الزهري قال اذا كان يوم القيامة رفع الله تعالى الكعبة الى بيت المقدس فتمر بقبر النبي عليه الصلوة والسلام فتقول السلام عليك يا رسول الله ورحمة الله وبركاته فيقول النبي صلعم يا كعبة الله ما حال امتي فتقول يا محمد اما من وفد الي فانا القائم بشانه واما من لم يفد الي من امتك فانت قائم بشانه كذا في تفسير الدر المنثور وما روي عن جابر انه قال ظل عليه الصلوة

ه دفع وهم معقد تقريره يمكن ان يكون البيت بنيا من عند خلق موضع البيت تقرير الجواب انه لم يرد عن معصوم ان البيت كان بنيا قبل الخليل فكيف يكون البيت بنيا من عند خلق موضع البيت وبنا
٢ حنين
٣

والسلام زفت الكعبة الى قبري فتقول السلام عليك يا محمد رسول الله فنقول وعليك السلام يا بيت الله ما صنع بك امتي بعدي فتقول من آتاني فانا اكفيه واكون له شفيعا ومن لم ياتني فانت تكفيه وتكون له شفيعا وما قال وهب بن الورد كنت في الطواف انا وسفيان الثوري بالبيت فانقلب سفيان وبقيت في الطواف فدخلت الحجر فصليت تحت الميزاب فبينما انا ساجد اذ سمعت كلاما بين استار الكعبة والحجارة وهو يقول يا جبريل اشكو الى الله ثم اليك ما يصنع هؤلاء الطائفون حولي من تفكههم في الحديث ولغطهم وسهوهم قال وهب فعرفت ان البيت شكا الى جبريل عليه السلام وما قال علي بن موفق دخلت في الحجر سمعت البيت يقول لئن لم ينته الطائفون حولي عن معاصي الله لاصرخن صرخة ارجع الى المكان الذي جئت منه وما قال الشيخ محي الدين بن عربي في الفتوحات المكية وكان مني وبينها في زمان مجاورتي بها مراسلات وتوسلات ومعاتبة دائمة وقد ذكرت لبعض ما كان مني وبينها من المخاطبات في جزء سميناه تاج الرسائل ومنهاج الوسائل يحتوي فيما اظن على سبع رسائل او ثمان من اجل السبعة الاشواط لكل شوط رسالة مني الى الصفة الالهية التي تجلت لي في ذلك الشوط ولكن ما عمت تلك الرسائل ولا خاطبتها بها الا بسبب حادث وذلك اني كنت افضل عليها نشاتي واجعل مكانتها في محل الحقائق دون مكانتي واذكرها من حيث ما هي نشاة جمادية في اول درجة من المولدات واعرض عما خصها الله تعالى به من علو الدرجات وذلك لارقي همتها ولا تحجب بطواف الرسل والاكابر بها وتقبيل محمد فاني على بينة من ترقي العالم علوه وسفله مع الانفاس لاستحالة ثبوت الاعيان على حالة واحدة فان الاصل الذي يرجع اليه جميع الموجودات وهو الله وصف نفسه انه كل يوم هو في شان فمن المحال ان يبقى شيء من العالم على حالة واحدة زمانين فتختلف الاحوال عليه لاختلاف التجليات بالشؤون الالهية وكان ذلك مني في حقها لغلبة حال غلب علي فلا شك ان الحق اراد ان ينبهني على ما انا فيه من سكر الحال فاقامني من مضجعي في ليلة باردة مقمرة فيها رش مطر فتوضأت وخرجت الى الطواف بانزعاج شديد وليس في الطواف احد سوى شخص واحد فيما اظن والله اعلم فقبلت الحجر وشرعت في الطواف فلما كنت في مقابلة الميزاب من وراء الحجر نظرت الى الكعبة فرايتها فيما تخيل لي قد شمرت اذيالها وصعدت مرتفعة عن قواعدها وفي نفسها اذا وصلت بالطواف الى الركن الشامي ان تدفعني بنفسها وترمي بي عن الطواف بها وهي تتوعدني بالكلام اسمعه باذني فجزعت جزعا شديدا واظهر الله سبحانه لي منها حرجا وغيظا بحيث لم اقدر على ان ابرح من موضعي ذلك وتسترت بالحجر ليقع الضرب منها عليه وجعلته كالمجن الحائل بيني وبينها واسمعها والله تقول لي تقدم حتى ترى ما اصنع بك كم تضع من قدري وترفع من قدر بني آدم وتفضل العارفين علي وعزة من له العزة لا اتركتك تطوف فرجعت مع نفسي وعلمت

ان اللہ تعالی یرید تادیبی فشکرت اللہ علی ذلک وزال جزعی الذی کنت اجدہ وہی واللہ فیما تخیل لی قد ارتفعت
عن الارض بقواعدہا مشمرۃ الاذیال کما یشمر الانسان اذا اراد ان یثب من مکانہ یجمع علیہ ثیابہ بکذا خیلت
لی قد جمعت ستورہا تتشبث علی وہی فی صورۃ جاریۃ لم ار صورۃ احسن منہا ولا اتخیل احسن منہا فارتجلت ابیاتا
فی الحال اخاطبہا بہا واعتذر لہا عن ذلک الجرح الذی جاءنیۃ منہا فما زلت اثنی علیہا فی تلک الابیات وہی
تتسع وتنزل بقواعدہا علی مکانہا وتظہر السرور بما اسمعہا الی ان عادت الی حالہا کما کانت وامتنی بہ واشارت
الی بالطواف فرمیت بنفسی علی المستجار وما فی مفصل الا وہو یضطرب من قوۃ الحال الی ان سری عنی و
صالحتہا واودعتہا شہادۃ التوحید عند تقبیل الحجر فخرجت الشہادۃ عند تلفظی بہا وانا انظر الیہا بعینی فی صورۃ
سلک وانفتح فی الحجر الاسود مثل الطاق حتی نظرت الی قعر طول الحجر فرائیتہ نحو دراع فسالت عنہ بعد
ذلک ممن رآہ من المجاورین حین احترق البیت فحمل بالفضۃ واصلح شانہ فقال لی رائیتہ کما ذکرت فی طول
ذراع الانسان ورایت الشہادۃ قد صارت مثل الکرۃ واستقرت فی قعر الحجر وانطبق الحجر علیہا وانسد ذلک
الطاق وانا انظر الیہ فقالت لی ہذہ امانۃ عندی ارفعہا لک الی یوم القیمۃ فشکرت الکعبۃ علی ذلک ومن
ذلک وقع الصلح بینی وبینہا فخاطبتہا بتلک الرسائل السبع فزادت لی فرحا وابتہاجا حتی جائتنی بشری
علی لسان رجل صالح قال لی رایت البارحۃ فی النوم الکعبۃ وہی تقول سبحان اللہ ما فی ہذا الحرم من
یطوف بی الا فلان وسمتک لی باسمک وما ادری این انت من الناس ثم اقمت لی فی النوم وانت طائف
بہا وحدک قال الراوی فقالت لی انظر الیہ ہل تری طائفا آخر فقلت لا واللہ ولا اراہ انا فشکرت اللہ
علی ہذہ البشری من مثل ذلک الرجل فتذکرت قول رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فی الرویا الصالحۃ انہ یراہ
الرجل المسلم او تری لہ انتہی فقد ظہر الآن ان الکعبۃ لیست عبارۃ عن الحجر والمدر والجدران والسقف فقط
بل ہی غیرہا کما بینت فبطل القول بان الکعبۃ منحصرۃ فی الطین والحجر والمدر والجدران والسقف فلو کانت الکعبۃ
السقف والجدران واللبن والاجر والاحجار والہیئۃ المخصوصۃ العارضۃ بالبناء بترکیب السقف والجدران فیلزم
محذورات اولہا انہ علی ہذا التقدیر یلزم انہ لو انہدمت الکعبۃ والعیاذ منہ باللہ وارتفعت لا تجوز السجدۃ
الی الفضاء ویس لک وثانیہا لا تجوز البناء وتبدیل صورتہا بل یحرم لانہ بالتغیر تتغیر الکعبۃ مع انہا
قد بنیت الکعبۃ کرات ومرات کما ثبت بدلالۃ التاریخ وثالثہا علی ہذا التقدیر لا یجوز الصلوۃ فی قعر البیر
وعلی شواہق الجبال والاتلال المرتفعۃ بل علی سطح الکعبۃ لانہ لا یحاذی الکعبۃ علی ہذہ التقادیر وما قیل
انہ یلزم ان ابراہیم واسمعیل لم یبنیا ہذا البیت وان الطواف لم یلزم بہ وانہ لا یکفر باہانتہ وتلطیخہ بالقاذورات
ولا یندب ان یسمی خطاءہ فاحش فانہ کیف یلزم من کون الکعبۃ الفضاء ہذہ المحذورات فعلیہ بیان

وجه اللزوم فانه کما کان البیت فی جزء من ذلک الفضاء المعبر بالکعبة اجری علیه الاحکام المذکورة فانه لاریب ان البیت واقع فی ذلک الفضاء فیعظم ویبجل ویجری علیه حکم الکعبة بهذا الاعتبار وان کان فی الحقیقة الکعبة مسجودا الیها کما مر سابقا والکعبة لیست هی البیت بالنص بل اطلاق البیت علی الکعبة بالغلبة کالنجم علی الثریا والبیت الحرام المبنی من الحجر والطین المرکب من الجدران والسقف واقع فی الفضاء المعبر بالکعبة ولهذا یجوز اطلاق احدهما علی الآخر ویجری احکام الکعبة علی البیت فلا یلزم منه الاتحاد فی المفهوم ونظیره المصاحف الموجودة فی ایدینا فان القائه فی القاذورات کفر مع ان کلام الله تعالی حقیقة وبالذات هو الکلام النفسی القدیم والقبلة الجهة لغة وعرفا ما یصلی الیه نحوها من الارض السابعة الی السماء السابعة مما یحاذی البیت فالقبلة لغة وان کانت اعم من الکعبة لکن بحسب العرف کانت بینهما المساوات قال العینی فی شرح الهدایة وفی التنظیم الکعبة قبلة من فی المسجد الحرام والمسجد قبلة من بمکة ومکة قبلة الحرم والحرم قبلة العالم وبه قال ملک قیل هذا علی التقریب فاما علی التحقیق فالکعبة قبلة العالم ولا تجزیه بنیته بناء الکعبة ولا نیته الحجر الاسود لان القبلة العرصة الی عنان السماء لا البناء لان البناء لو وضع فی مکان آخر فصلی الیه لا تجزیه والی العرصة تجزیه وکذا لو صلی علی ابی قبیس یجوز وان لم یقابل البناء فی نتیجة العلوم وقوله وانها ای الکعبة مع کونها من عالم الخلق فلیست هی الحجر والطین والسقف والجدران یعنی لیست هی ذلک فقط کما ان الانسان لیس هو الجسم الظاهر فقط بل حقیقة الانسان باطن ذلک ایضا ومراده باعتبار عالم الملکوت الاعلی والحضرة الروحانیة وقوله بل لا صورة لها ای الکعبة یعنی فی عالم الملکوت لانها الروح الاعظم المخلوق الذی هو من امر الله تعالی تطوف به الارواح کلها الناشیة عنها وقوله وحقیقتها ای الکعبة هو المعنی ای المقصود الذی صار مبدء لشان الاسم العلیم والذی صار مبدء الشان للاسم العلیم هو الذات الالهیة وانما اختصت الکعبة بالاشارة الیها بان حقیقتها هی الذات العلیة مع ان حقیقة کل شیء کذلک کما ذکرنا لما ورد فی الشرائع من الاهتمام بشانها فی استقبالها فی الصلوات والطواف بها دون غیرها من جمیع الاشیاء وان قال تعالی اینما تولوا فثم وجه الله ان الله واسع علیم فللکعبة حینئذ ثلاث اعتبارات الاول من حیث کونها هی الحجر والطین والسقف والجدران وهذا محل نظر اهل الرسوم وحکمها وجوب الاستقبال فی الصلوات ووجوب الطواف بها فی الحج والعمرة وهذا حظ الاجسام الثانی کونها امرا روحانیا شریفا قائما بامر الله تعالی لا صورة له وهذا محل نظر العارفین فی استجلاء الانوار الالهیة والاستمداد الربانی وهذا حظ الارواح الثالث حقیقتها الاصلیة التی نشاء عنها کلا المعنیین المذکورین وهی الحقیقة الالهیة والذات الربانیة من تجلی الاسم العلیم بکل شیء وهو المراد ههنا فی الفصلین المذکورة انتهی **قال** فان قلت قد صرح قدماء الحنفیة کما فی شرح الطحاوی والهدایة والبزازیة وغیرها ان الکعبة هی العرصة والهواء الی عنان السماء دون البناء لانه ینقل وهذا خلاف ما ذکرتم قلت هذا مع کونه خلاف

ما ذكره هذا الجاهل مبني ان الكعبة لها ظهور وليس لها صورة ومبني ان صورة الكعبة يعجز العقل عن تشخيصها كما يأتي قريبا الا ان كلا من العرصة والهواء يشخصها العقل والعرصة لها صورة فهو ايضا خلاف اللغة وخلاف مصطلح الشرع فان الله تعالى يقول جعل الله الكعبة البيت الحرام فجعل البيت الحرام عطف بيان للكعبة والاحاديث مصرحة بان ابراهيم واسمعيل قالا امرنا ببناء هذه الكعبة ويخرب الكعبة ذو السويقتين من الحبشة ويرفع الله الكعبة البيت الحرام الى البيت المقدس ويجيء بزف الكعبة الى غير ذلك مما يطول ذكرها ومن ثم اعترض صاحب الغاية بان الكعبة هي البناء المربع ماخوذ من الارتفاع والنتو ومنه الكاعب فكيف يقال الكعبة هي العرصة والصواب ان القبلة هي العرصة كما ذكره صاحب المحيط انتهى من البحر الرائق وقد تنبه لما قال صاحب المحيط المتاخرون كالزيلعي وصدر الشريعة وابن الهمام وغيرهم فعبروا بالقبلة دون الكعبة فتعبير اولئك محمول على انهم تجوزوا عن القبلة بالكعبة وهو لا ينافي ان الكعبة حقيقة هي البناء **اقول اما اولاً** فبانه الشيء اذا خلا من مقصوده لغا وفي هذا المقام اعترف البرزنجي بعد القال والقيل بان مسلك قدماء الحنفية ان الكعبة هي العرصة والهواء فالآن ظهر الحق الواضح والصدق اللائح فلم يبق مجال لمعاند قادح ومجادل غير ناصح فاعتراض البرزنجي وتكفيره يرجع الى قدماء الحنفية نعوذ بالله منه ع

يا ناطح الجبل العالي لتكليمه ۞ اشفق على الراس لا تشفق على الجبل ۞ قال فقهاء الحنفية والمالكية ان الكعبة والقبلة عندنا هي البقعة المحدودة الى السماء دون البناء والبناء تبع وعلامة لمعرفة القبلة حتى لو وضع هذا البناء في موضع آخر لا يجوز تعظيمه ولو انهدم البناء والعياذ بالله كانت الكعبة باقية بدليل ان الانبياء والاولياء استقبلوا وطافوا هذه البقعة بعد الطوفان مدة الفين ومائتين واربعين سنة ولم يكن هناك بناء وعند الشافعية كذلك الا في حق من يصلي في الكعبة او على سطحها فانه فرض عليه ان يستقبل الى البناء اقله قدر ثلثي اذرع حتى لو صلى داخل الكعبة موجها الى الباب المفتوح لا يجوز عندهم الا اذا كانت العتبة مرتفعة قدر شبر او زيادة بدليل ان النبي عليه الصلوة والسلام صلى داخل البيت موجها الى الباب وامر برده اليه ولولا ان الكعبة بناء او شاخص لما امر برد الباب وقال بعضهم قبلة الداخل البناء وقبلة الخارج ايضا البناء فاذا لم يكن البناء ولا الشاخص يصلي الى البقعة ضرورة والقبلة اسم للبقعة والعرصة قالوا هو الصواب كما هو في البحر انتهى **واما ثانياً** فبانى قد ذكرت اصطلاح المجدد رحمة الله عليه فذكر المخالف كرات ومرات لا طائل تحته ومن يتامل في اصطلاحه يعرف ان حقيقة الكعبة شيء يعجز العقل عن تشخيصها واين حقيقة الكعبة والعرصة والهواء والبيت الحرام الموجود في العيان الواقع في فضاء الكعبة فقال عز من قائل جعل الله الكعبة البيت الحرام وان كان الكعبة هي البيت الحرام حقيقة وذاتا متحدا فكيف يتعلق الجعل بينهما اذ الجعل يقتضي نسبة الامكان بين المجعول والمجعول اليه والشيء لا ينفك عن ذاته فجعل الذات عين ذلك الشيء بالعينية لا ترى ان النسبة بين الذات والذات هي

الضرورة والوجوب فكيف يجوز العقل كون احدهما مجعولاً والآخر مجعولاً اليه فجعل الكعبة هو جعل البيت الحرام
فان جعل الذات هو جعل عينها فان الجعل لا يتخلل بين الشيء ونفسه **واما ثالثاً** فبان الامر مبتدأ خبر بناء الكعبة
لا يدل على انها البيت الكعبة لفضاء فان الكعبة يطلق في العرف على البيت الواقع في الفضاء الفضاء كما
انها هي العرصة والفضاء حقيقة **واما رابعاً** فبان الكعبة لتربعها سميت بها وان سلم انها سميت للارتفاع
وماخوذة منه فلا يلزم منه ان لا تكون هي العرصة والا يلزم منها انه لو زال الارتفاع والعياذ منه بالله لا يكون الكعبة
على الارض ولا يصح الصلوة الى العرصة وهذا باطل مع ان ارتفاع الفضاء في الخارج من تحت الثرى الى العرش
فهو اعظم من ارتفاع البيت **واما خامساً** فبان تعبير الزيلعي وصدر الشريعة وابن الهمام وغيرهم بالقبلة ليس على
ما فهمه البرزنجي بل لانها لما كانت الكعبة جهة العبادة عبر بها بالقبلة والكعبة قبلة بهذه الجهة فاظهر الحق في كمال الوضوح
والعيان ودمر على تلميعات اهل العدوان وهو يدعيه طويل الباع وكثير الاطلاع **قال** ثم قال بل صورة الكعبة
مع انها من عالم الخلق هي في لون الحقائق الامرية واعجوبة يعجز الخلق عن تشخيصها الى ان قال نعم ان لم تكن
لكن لم تكن مستحقة لان تكون مسجوداً اليها لا فضل الموجودات انتهى ولا شك ان المسجود اليها البيت وما يليه منتهاها
من الهواء او جهته او صوب المقصد كما مر والكل من عالم الخلق فما معنى كونها في لون الحقائق الامرية واعجوبة
يعجز الخلق عن تشخيصها فان اشار الى ما ذهب اليه من انها صورة التعين الاول فذلك يستلزم الغاء هذه الصورة
البنائية وهو هدم للشرع وذهاب الى مذهب الباطنية والعياذ بالله ويستلزم ايضاً كون الكعبة على الصورة
المستلزمة لجامعيتها وقد اعترف بانه لا جامعية الا للانسان الكامل وهو الكلام الحق فلا يكون غيره مخلوقاً
على الصورة فلا يكون شيئاً من الكائنات غير الانسان الكامل مظهراً للتعين الاول فلا تكون حقيقة الكعبة
مسجودة للحقيقة المحمدية من حيث الامداد والاستمداد واما من حيث العبودية وامر الله تعالى بذلك فلا يستلزم ذلك
ايضاً ولم يقع الامر الا بالسجود الى صورة البيت لا الى حقيقته وقد صلى النبي صلى الله عليه وآله وسلم ستة عشر
شهراً نحو بيت المقدس وصلى في نافلة السفر الى حيث توجهت به راحلته والحال انه ليس لبيت المقدس ولا لما
توجه اليه من اجزاء الارض فضيلة على الصورة المحمدية قطعاً وبالاتفاق فالمسجودية اليها لو استلزمت الافضلية
لاستلزمت جامعية المستلزمة لكون المتوجه اليها مستحقة للخلافة على الصورة واللازم باطل فالملزوم
مثله **اقول** هذا الكلام كله من قبيل بناء الفاسد على الفاسد فان مبناه على عدم فهم معنى حقيقة الكعبة
وقدم معناها المصطلح عند المجدد رحمه الله كما تذكره والعجب ان المجدد رح يتكلم في حقيقة الكعبة المصطلحة والبرزنجي
يعترض بالكعبة المعروفة واين هذا من ذاك فالاعتراض يرد على وجه كلامه الا على اصطلاح المجدد رح ولما
كان كلامه في حقيقة الكعبة فكيف يلزم هدم الشريعة والذهاب الى مذهب الباطنية ولا يرد عليه اختصاص الجامعية

بالانسان وہذا ظاہر جدا لما ذکرنا **قال** ثم نقول ما معنی مجدد الالف الثانی وہل بقی من مدۃ ہذہ الامۃ الف ثان حتی
یکون مجددہ الیس قد اجمع العلماء وذکرہ الحافظ السیوطی فی رسالۃ الکشف ان ما بعد الالف لا یبلغ خمس مائۃ سنۃ
وان القیمۃ تقوم فی اربع مائۃ وشیء وقد بینا ذلک فی کتابنا الاشاعۃ فی اشراط الساعۃ اتم بیان وقال بعض
اتباعہ فی توجیہ ہذا القول ذکر الحسین بن معین الدین المیبذی ان الصوفیۃ یقولون کل زمان نوبۃ ظہور سلطنۃ
اسم فاذا انقضت نوبۃ الہیتہ وقد وصل نوبۃ السلطنۃ الی اسم آخر وہو المشار الیہ بقولہ کل یوم ہو فی شان وان یوما
عند ربک کالف سنۃ مما تعدون ولہذا بعث اکثر اولو العزم علی راس الف سنۃ من مضی من قبلہ انتہی بحروفہ
وکانہ اخذہ من قول شیخہ ان بعد کل الف تغییر الملل فنقول ہذا اثبات لما فہمناہ فان انقضاء نوبۃ سلطنۃ الاسم
ابطال لحکمہ فمحمد صلعم حکمہ وشرعہ باق الی یوم القیمۃ فیدل علی عدم انقضاء حکم ہذا الاسم الذی ہو مظہرہ فاذا لم
یبطل حکمہ لم یحتج الی مجدد آخر فان قلت لم لا یجوز ان یکون بطل حکمہ منفردا ولکن ظہر اسم آخر معہ ہو احمد ہذا فصار الحکم
مشترکا کما قال فی بعض مکاتیبہ انہ شریک محمد صلی اللہ علیہ وسلم فی دولتہ الخاصۃ یعنی ختم النبوۃ وانہ خلق من
طینتہ قلنا قد ذکرتم ان لکل اسم الف سنۃ لا زائدۃ ولا ناقص فلا یجوز المشارکۃ فی الالف بین الاسمین وایضا
فان بعد مضی الالف من بعثتہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم الی زوال الدنیا لم یبق الا اربع مائۃ وشیء فلا یکون
تمام حصۃ اسم فیجب ان یضم الیہ تمام الالف من البرزخ ویلزم ان تکون القیمۃ لا تقوم علی امۃ محمد صلی اللہ
علیہ وآلہ وسلم ومن ضروریات الدین انہ صلی اللہ علیہ وسلم نبی الساعۃ وانہا علی امتہ تقوم وانہ خاتم النبیین
لا نبی بعدہ واذ قد حکمتم بمقتضی ما نقلتم عن المیبذی واثبتم التجدید بعد الالف فقد لزمکم الاعتراف بما فہمناہ
اذ التجدید المتعلق بالالف بہذا المعنی ہو ابطال نبوۃ وشرع واحداث الاخری والا کان کفاہ ان یسمی نفسہ
مجدد المائۃ الحادی عشرۃ اذ تجدید المائۃ لا یستلزم ذلک فقد قال صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ان اللہ تعالی
یبعث فی ہذہ الامۃ علی راس کل مائۃ من یجدد لہا امر دینہا فاشار بقولہ ہذہ الامۃ وبقولہ یجدد لہا الی ان
ہذا التجدید المئی موید للدین ومقو لہ بخلاف التجدید الالفی فانہ ابطال الدین ورفع لہ فانظر الفرق بین التجدیدین
فان قولکم مجدد الالف الثانی مع کونہ کذبا اذ لا الف ثان وکونہ مخالفا للشرع اذ لم یرد بہ الشرع فیہ ایہام
لبطلان شرعہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم وفی ضمن ذلک دعوی نہض الجبال عند العارف بالمعانی علی ان
الالوف المذکورۃ لیست قمریۃ بل شمسیۃ ولا یلزم توافقہما بل لا یتوافقان ولو سلم فالنبی صلی اللہ علیہ وسلم
لم یبعث فی راس الالف السابع بل بعث فی اواخر الالف السادس کما ہو مصرح بہ فی الاحادیث وان اول
البعثۃ لیس اول الہجرۃ ولا وقت ارتحالہ وعلی ہذا فالنبی صلی اللہ علیہ وسلم اخذ من الالف قدرا یکون
راس الالف الشمس عند خروج المہدی فانہ احق بوصف التجدید وقد ذکرنا فی رسالتنا اضاءۃ النبراس ان شرط المجدد

المبنى ليست موجودة في هذا الرجل ولا يصلح ان يكون مجدداً اصلاً وبالجملة فهذا لغو ما كان ينبغي ان نشتغل بجوابه لكن اخرج الامر الى ذكره **اقول** ههنا ابحاث **البحث الاول** ان علم الساعة من المغيبات التي لا يعرفها الا هو الله تعالى فالقول بانها تقوم في سنة كذا امر عسير جدا فانه لم ينقل من الشارع تصريح بانها تقوم في سنة كذا والمظنونات لا تفيد اليقين وما قال السيوطي في رسالة الكشف يكذبه ما قاله البرزنجي في الاشاعة وانا نبين بطلان قول البرزنجي ان شاء الله تعالى فاعلم انه قال البرزنجي في الاشاعة قال الامام الحافظ الحجة جلال الدين بن عبد الرحمن السيوطي في رسالته المسماة بالكشف في مجاوزة هذه الامة عن الالف الذي دلت عليه الآثار ان مدة هذه الامة تزيد على الف سنة ولا تبلغ الزيادة عليها خمس مائة سنة وذلك لانه ورد من طرق ان مدة الدنيا اي من لدن آدم عليه السلام الى قيام الساعة سبعة آلاف سنة وان النبي صلى الله عليه وسلم بعث في آخر الالف السادس قال وورد ان الدجال يخرج على راس مائة سنة وينزل عيسى عليه السلام فيقتله فيمكث في الارض اربعين سنة وان الناس يمكثون بعد طلوع الشمس من مغربها مائة وعشرين سنة وان بين النفختين اربعين سنة فهذه مائة سنة لا بد منها قال ولا يمكن ان تكون المدة الف وخمس مائة سنة اصلاً ثم ساق بسنده الاحاديث الدالة على ما ذكره مستوفيا لطرقه **اقول** الذي فهم مما مر من الاحاديث التي ذكرناها في القسم الثالث ان المهدي يمكث في الارض اربعين سنة وان عيسى يمكث بعد الدجال اربعين سنة كما رواه الحاكم في المستدرك عن ابن مسعود رضي الله تعالى عنه ان عيسى ينزل فيقتل الدجال فيتمتعون اربعين سنة لا يموت احد ولا يمرض احد ويقول الرجل لغنمه ولدابته اذهبوا فارعوا وتمر الماشية بين الزرعين لا تاكل منه سنبلة والحيات والعقارب لا تؤذي احدا والسبع على ابواب الدور ويأخذ الرجل المد من القمح فيبذره بلا حرث فيجيء منه سبع مائة مد الحديث فانه ظاهر في ان الاربعين بعد الدجال وان بعد عيسى يتولى امر امتهم القحطاني يتولى احدى وعشرين سنة ولنفرض لبقيتهم الى طلوع الشمس من المغرب عشرين سنة ايضاً ان لم تكن اكثر فهذه مائة وعشرون سنة ومر ان الدجال يمكث اربعين سنة فان لم يكن سنتين فلا اقل من مقدار سنتين لان ايامه طوال وان بعد طلوع الشمس من مغربها يمكث الناس مائة وعشرون سنة وفي رواية ان الشرار بعد الخيار عشرون ومائة سنة ومر ايضاً ان المؤمنين يتمتعون بعد طلوعها اربعين سنة ثم يشرع فيهم الموت فهذه ثلث مائة وعشرون سنة وقد مضى بعد الالف قريب من ثمانين فهذه اربع مائة والى تمام هذه المائة تبلغ اربع مائة وثلثين وقد مر عن السيوطي انه لا تبلغ خمس مائة بل اخذ بعضهم من قوله تعالى فهل ينظرون الا ان تاتيهم الساعة بغتة وقوله تعالى ولا تاتيهم الا بغتة وان الساعة تقوم سنة سبع بعد اربع مائة فان عدد حروف بغتة الف واربع مائة وسبع والعلم عند الله تعالى فيحتمل خروج المهدي على راس هذه المائة احتمالا قويا بل قبل المائة

اذا الدجال یخرج فی خلافتہ وہو کما مرّ یخرج علی راس المائۃ ویحتمل ان یتاخر للمائۃ الثانیۃ ولا یفوتہا قطعاً واذا
تاخر فلابد ان یبعث اللہ علی راس ہذہ المائۃ من یجدد لامتہ امر دینہا کما ورد فی حدیث مشہور قال الحافظ السیوطی
فی منظومۃ ہ والشرط فی ذلک ان تمضی المائۃ ؛ وہو علی حیوۃ بین الفئۃ ؛ یشار بالعلم الی مقامہ ؛ وینصر
السنۃ فی کلامہ ؛ وان یکون فی حدیث قد روی ؛ من اہل البیت المصطفی وہو قوی ؛ ویرجح احتمال الثانی
ما اخرج نعیم بن حماد عن محمد بن الحنفیۃ رضی اللہ عنہ قال یقوم المہدی سنۃ مائتین واخرج عن جعفر الصادق
قال یقوم المہدی سنۃ مائتین واخرج ایضاً عن ابی قبیل رضی اللہ عنہ قال اجتماع الناس علی المہدی سنۃ
اربع ومائتین تنبیہ وجہ الجمع بین الروایات ان کمال ظہورہ وذلک انما یکون بعد فتح القسطنطنیۃ وذلک
یکون سنۃ مائتین ویجمع علیہ الناس اجمعون سنۃ اربع ومائتین وذلک بعد فتح الرومیۃ والقاطع وہذا
لا ینافی خروج الدجال علی راس مائۃ لانہ اما باعتبار اول خروجہ بالمشرق او ادعائہ الخلافۃ او لان الاربع
والخمس بل والعشر من اول المائۃ یعد من راس المائۃ عرفاً وعلی ہذا فیکون خروج المہدی بسبع او بتسع
وثلاثین او باربعین قبل المائۃ لا یخرجہ عن کونہ یخرجہ علی راس المائۃ وکذلک تاخر اخر مدتہ عن راس المائۃ
وہذہ کلہا مظنونات وردت باخبار الاحاد بعضہا صحاح وبعضہا حسان وبعضہا ضعاف مع شواہد وبعضہا
بغیر شواہد وغایتہ ماثبت بالاخبار الصحیحۃ الصریحۃ الکثیرۃ الشہیرۃ التی بلغت التواتر المعنوی وجود الآیات العظام
التی منہا بل اولہا خروج المہدی وانہ یاتی فی آخر الزمان من ولد فاطمۃ یملأ الارض عدلاً کما ملئت ظلماً و
جوراً وانہ یقاتل الروم فی الملحمۃ ویفتح القسطنطنیۃ ویخرج الدجال فی زمنہ وینزل عیسی ویصلی خلفہ و
ما سوی ذلک کلہ امور مظنونۃ او مشکوکۃ انتہی فیظہر من ہذہ العبارت ان ما قال السیوطی فی الکشف ان
قیام الساعۃ لا یتجاوز علی الف وخمسمائۃ سنۃ لا یستقیم لانہ کان وفات السیوطی فی سنۃ ۹۱۱ وقد حاسب
السیوطی من زمانہ والآن ۱۳۰۱ من الہجرۃ النبویۃ علی صاحبہا الصلوۃ والتحیۃ فقد شرع فی سنۃ اربع
مائۃ بعد الالف وما ظہر علامۃ من علامات الساعۃ والذی کان یقوم المہدی علیہ السلام فی سنۃ مائتین فاین
علیہ السلام وقد شرع فی اربعمائۃ سنۃ مع انہ قیل ان اجتماع الناس علی المہدی سنۃ اربع ومائتین
فلما ظہر مہدی حالیہ علیہ السلام ما وقع الاجتماع وما قیل ان کمال ظہورہ یکون بعد فتح قسطنطنیۃ یکون سنۃ مائتین
فیجمع علیہ الناس اجمعون سنۃ اربع ومائتین یکذبہ الوجدان فبحمد اللہ وقوتہ ان قسطنطنیۃ تحت حکومۃ الاسلام
فی ہذا الزمان والسلطان عبد الحمید خان نصرہ اللہ علی اعدائہ صاحب الافواج القاہرۃ والسلطنۃ الزاہرۃ
وعساکرہ البریۃ والبحریۃ سبع مائۃ الاف بل ازید منہا وقوتہا تقتضی ان لا یغلب علیہ اعدائہ مدۃ مدیدۃ وان
کان تزول قوتہ فظاہر الحال یقتضی ان یبقی قوتہ فی سنۃ اربعمائۃ بل مزیدۃ لانہ ما یشاہد فیہ وہن فعلی

تقدير كل الاحوال تقوم الساعة بعد الالف وسبع مائة والله اعلم بحقيقته فيكون قيام الساعة بعد مضي اكثر ازمنة الالف
الثاني وللاكثر حكم الكل واخذ حساب لغته بحساب الجمل امر ذهني لا شرعي يا باه احوال الزمان وامور الساعة توقيفية
لا يدعن بالامور التخيلية الذهنية التي من شعار الشعراء البحث الثاني لما كانت الشريعة المحمدية صلعم باقية
الى يوم القيامة فاقتضت الحكمة الالهية المجدد ليجدد امور الدين ومهماته والعجب انه تصور بجدد الالف ابطال النبوة
فلما كان مجدد الالف مبطل النبوة فيكون مجدد المائة ايضا مبطل النبوة وكون المجدد للالف امر كشفيا الهاميا
يتعلق لارباب هذه المعاملة وكل من كان عارفا لعلاماته ومدركا لاثاره يقبل آثار اهل الله تعالى ديورد موارد الفيوض
والبركات في خدماتهم وكل من كان جاهلا لاحوالهم لا يدرك اسرارهم ولا يقبل اقوالهم ولا يستحصل فيضانهم وبركتهم
قال المجدد رح في المكتوب الرابع من الجلد الثاني بما تعريبه انه يكون على راس كل مائة من مجدد فشتان بين مجدد
المائة والالف فكما بين المائة والالف فرق فكذا بين المجددين والمجدد من يصل الفيوض والبركات منه الى الامة
وان كانوا الاقطاب والاوتاد انتهى فهذا امر كشفي لا يخالف العرف والشرع اما العرف فبانه فرق بين المائة
والالف فيكون بين مجدد المائة والالف فرقا ويكون مجدد الالف اقوى واعلى رتبة ليصل فيوضه الى منتهى
الالف بخلاف مجدد المائة فانه يكفي فيه قوة ليجدد امر الدين الى منتهى المائة اما الشرع فبان الكل قد يكون
مجموعيا وقد يكون افراديا فان كان المراد من كل المائة كلا افراديا يجوز وجود المجدد لكل المائة وان كان المراد
من الكل كلا مجموعيا يراد به الالف لجواز ان يكون مجموع المائة والعشر الفا وان القول بالالوف الشمسية والقمرية
سخيف لا عبرة فيه ولما كانت الشريعة المحمدية باعتبار حساب الشهور القمرية فالمعتبر هو الحساب القمري لا الشمسي
روى الواقدي كان بين آدم ونوح عليهما السلام عشر قرون والقرن مائة سنة وبين نوح وابراهيم عليهما السلام
عشرة قرن وبين ابراهيم وموسى عشر قرن قال عبد الوهاب الشعراني في لطائف المنن والاخلاق في بيان
وجوب التحدث بنعمة الله على الاطلاق ان الدعاة الى طريق الله من الامة على اقدام الرسل فكما كان
كل رسول ياتي بعد فترة ناسخا لشرع من قبله او مؤيدا له فكذلك طائفة الدعاء الى الله تعالى من الاولياء
وعلى هذا القدم جماعة من اهل عصرنا بحمد الله تعالى احيوا الدين واقاموا معالمه وان لم يسمع لهم كالشيخ سليمان الخضيري
وسيدي محمد البكري والشيخ نجم الدين الغيطي والشيخ شمس الدين الخطيب الشربيني والشيخ زين الجزيري والشيخ
نور الدين الطندتائي والشيخ سراج الدين الحانوتي والشيخ بدر الدين الشهادي والشيخ شمس الدين البرهمتوشي
فهؤلاء من اعظم الذابين عن الدين في عصرنا هذا وفيهم الخير والبركة والعلم فالله تعالى ينفعنا ببركاتهم فلو ان
الامة كلها اجتمعت عليهم واطاعوهم لهدوهم باذن الله تعالى الى الصراط المستقيم لكثرة ما اعطاهم الله تعالى من العلوم
والاسرار والسياسات رضي الله تعالى عنهم وفسح في اجلهم الاسلام والمسلمين والايضاح ما قلناه من الفترات الحاصلة

بين كل داع وداع من الاولياء انه لما مات الائمة المجتهدون حدث بعدهم اهواء وبدع وحجب على القلوب
حتى صار الناس كانهم في فترة بالنسبة الى ما سلف فاتى الله تعالى بالمشائخ المذكورين في رسالة القشيري
فاحيوا معالم الطريق واظهروا ما اندرس فيها كالسري والجنيد وابي سليمان الداراني واشباههم رضي الله تعالى
عنهم من كمل العارفين والعلماء العاملين الذين كانوا في عصرهم فلما ماتوا وقعت الفترة مدة حتى اتى الله تعالى
بالطبقة الثانية كالشيخ عبد القادر الجيلي والشيخ احمد بن الرفاعي والشيخ ابي مدين المغربي والشيخ ابي عبد الله
القرشي وابي يعزى وابي النجار واضرابهم رضي الله تعالى عنهم فلما ماتوا حصلت الفترة العظيمة حتى اتى الله تعالى
بالسادة الشاذلية والرفاعية رضي الله تعالى عنهم اجمعين واول الطبقة ابو الحسن بن الصباغ وابو الحسن الاخضري
وابو الفتح الواسطي وكانت سلسلة القوم وانقطعت من مصر حتى جاء سيدي يوسف العجمي رحمه الله تعالى فتسلسلت
منه الطريق في مصر وقرافا الى عصرنا هذا فكانت الفترة الحاصلة بعد هولاء في الديار المصرية انما هي بعد موت
سيدي علي المرصفي والشيخ محمد الشناوي والشيخ تاج الدين الذاكر والشيخ ابي السعود الجارحي واضرابهم رحمهم الله
اجمعين فاتى الله تعالى بعدهم بالجماعة الذين قدمناهم فاحيوا الدين والطريقة بعد موت هولاء فالحمد لله الذي
جعلنا منهم فيعلم ان الفترة موجودة برهة من الزمان بعد كل داع الى الله تعالى حتى يظهر من يظهره الله بعده هذا مع استمرار
وجود الاولياء اصحاب الدوائر الكبرى من القطب والاقطاب والاوتاد والابدال والاعين واولى الامر
اذ لو خلا الوجود من هولاء لخرب الوجود كله دفعة واحدة حتى ان الوقت الذي تقوم فيه القيامة لا يكون فيه
احد يقول الله الله ثم انه لما كانت الاصنام تعبد بين فترات الرسل عليهم الصلوة والسلام وترفض
فيها الشرائع وترتكب فيها المحارم ويستحلون الدماء ويحكمون بالهوى ويتولاهم الشيطان ويزعمون
مع ذلك انهم ما عبدوا الاصنام الا ليقربوهم الى الله زلفى فكذلك الحكم في فترات الاولياء فانها
مقابلة لفترات الرسل عليهم الصلوة والسلام بل ربما وقع في فترات الاولياء ما هو اقبح من عبادة الاصنام
فان عبادها ما نفوا قط الاله وانما قالوا ما نعبدهم الا ليقربونا الى الله زلفى على زعمهم واهل فترات الاولياء
قد تحكم في غالبهم الضلال والفساد واستوى على خيالهم وطبائعهم المحال حتى عكسوا الاحوال في الافعال
والاقوال وحكموا على المستحيل بالواجب وبالعكس والحقوا الموجود بالمعدوم والحادث بالقديم وبعضهم راى
ان كل شيء في الموجود هو الاله وان عين هذا الوجود الحادث هي عين الله من الجماد والنبات والعقارب
والحيات والحيوان والانسان والملك والشيطان ويجعلون الخالق هو عين المخلوق من خسيس ونفيس ومرحوم
وملعون ورئيس ومرؤوس حتى الابالسة وهذا كلام لا يرضاه اهل الجنون ولا من كان في جبة مجنون
وقد نقلت هذه الامور في زمننا هذا عن جماعة بالصعيد فيعتقدون هذه الامور فيما بينهم وبين اصحابهم

ـدة ويكرون ذالك في الظاهر خوف القتل بل الذي اقوله ان ابليس لنفسه لو ظهر ونسب اليه هذا
ـر امنه واستحلي من الله تعالى وان كان هو الذي يلقي الى نفوسهم ذلك وقد حكيت لسيدي على الخواص
ـمات هولاء فقال هولاء زنادقة وهم انجس الطوائف لانهم لا يرون حسابا ولا عقابا ولا جنة ولا نارا ولا حلالا
ـلا آخرة ولا لهم دين يرجعون اليه ولا معتقد يجتمعون عليه وهم اخس من ان يذكروا الا انهم خالفوا المعقولات
ـت والمعاني وسائر الاديان التي جاءت بها الرسل عن الله تعالى ولا نعلم احدا من طوائف الكفار
ـتقاد هولاء فان طائفة من النصارى قالت المسيح ابن الله وكفرهم القوم الآخرون وطائفة من اليهود
ـالعزير ابن الله وكفرهم القوم الآخرون فلم يجعلوا الوجود عين الله تعالى وقد اشبع الشيخ الكامل الراسخ
ـي الدين العربي رضي الله تعالى عنه الكلام في الرد على اهل الحلول والاتحاد ومن كلامه رضي الله تعالى
ـلاتحاد الا اهل الالحاد وما قال بالحلول الا من دينه معلول وقد بسطنا القول رضي الله تعالى عنه
ـا المسمى باليواقيت والجواهر في بيان عقائد الاكابر ونقلت ذلك من النسخة المقابلة على خطه
ـي دس فيها الاعداء والحسدة مادسوا ولعل الشيطان انما دسوس لهولاء الاعداء بدس العقائد الزائغة
ـشيخ ليوقع فيها من اراد الله اضلاله من جهة المتصوفة فان الشيخ محي الدين كان من اكابر الاولياء
ـن فربما قال لهم ابليس ان ما في كتبه ليس مدسوسا عليه وانما ذلك كان اعتقاده ويكفيكم في الدليل
ـا الرجل الجليل فعظمه في اعينهم حتى لا يتوقفوا في اعتقاده ما يجدونه في كتبه من المدسوس ومن كلامه
ـه تعالى عنه في الفتوحات المكية من اراد ان لا يضل فلا يرمي ميزان ظاهر الشريعة من يده طرفة
ـيعتمد ما عليه الائمة المجتهدون ومقلدوهم ويرفض ما عداه انتهى فانظر يا اخي في هذا الكلام المحشور بالنور لعقلك
ـبه الشيخ برئيا من سوء المعتقد الذي تشبث به هولاء الجهلة وكان اخي الشيخ افضل الدين رحمه الله تعالى
ـلت حاكما لضربت عنق كل من قال لا موجود الا الله ونحو ذلك من الالفاظ لانه لم يأت بذلك شريعة
ـس بالحقائق ارباب الاذواق والمكاشفات والمعارف والمخاطبات وذوو البصائر والكرامات وخرق العادات
ـلنا عن احد منهم انه كان يعتقد قط خلاف ما جاءت به الرسل بل لو اعتقد احد منهم خلاف ما جاءت به الرسل
ـد منهم كرامة ولا خرق عادة وانما الكرامات لاهل السنة والجماعة واطال في ذلك رحمه الله تعالى في رسالته
ـا اخي ومخالطة اهل البدع الا لقصد هدايتهم الى طريق الحق والله يرشدك والحمد لله رب العالمين انتهى
ـهذا الكلام فانه يثبت المجددية للالف ويدفع جميع الخدشات الواردة في هذا المقام والشعراني
ـت لفوائح مدائحه اسفار الكبار واطبقت على اكرامه وتبجيله وتفخيمه وتعظيمه كلمة الاخيار فابان الحق
ـبصير واوضح الصدق للمتدرب الخبير واستاصل بناء كل تحرير وتقرير وهدم اساس كل صغير وكبير

والله على ذلك قدير وما حكى انكار وجود شرط المجدد عن اضائة النبراس فهو من وساوس الخناس الذي
يوسوس في صدور الناس ۵ ولو ولدت قفيزة جرو كلب * تسب بذلك الجرو الكلابا * وما رايت ضياء
النبراس الى الآن واظن انها على ويدن تحريرات البرزنجي مشحونة بالسب والبهتان ۵ ومن ذا الذي
ينجو من الناس سالما * وللناس قال بالظنون وقيل * اعوذ بالله من حقد الحقود وحسد الحسود من العنود ۵
حسدوا الفتى اذ لم ينالوا سعيه * فالقوم اعداء له وخصوم * كيف وان المجدد رح عابد زاهد بل مشكوة نور تعلق قلبه
بالمساجد فاضاء به مصابيح الانوار وذاته مشكوة العلوم والاسرار ولكل عصر يوشع يرد شمس الفضل بعد الافول
ويشرق شمس العصر على القصر والطلول فبالمجدد يزكي الدين ويقطع اعناق المبتدعين وشتان بين المجدد والمتنبي
المشرع المعتدي قال واما ما ذكره في المكتوب التاسع والمائتين جوابا عن السوال المذكور فلا جواب فيه ايضا لانه
قال ما يحصله ينبغي ان تعلم ان حقيقة كل شيء عبارة عن التعين الوجوبي لذلك الشيء وهو اسم من الاسماء الالهية
كالعليم والقدير والمريد والمتكلم وذلك الاسم رب ذلك الشخص ومبدء الفيوض الوجودية له ولتوابعها الى ان قال
فاذا تمهد هذا فنقول ان محمدا صلى الله عليه وآله وسلم مركب من عالم الخلق والامر والاسم الالهي الذي هو ربه
شان العليم والذي يربي عالم امره هو المعنى الذي صار مبدء لذلك الشان وحقيقة الكعبة ايضا ذلك المعنى واذا
كانت حقايق الاشياء الاسماء الالهية وحقيقة الكعبة فوق تلك الاسماء كانت متبوعة لحقايق الاشياء فلزم
ان تكون مسجودة للمحمدية انتهى الغرض منه وانما قلنا انه لا جواب فيه اذ ليس فيه نفي افضلية الكعبة على الصورة
المحمدية بل فيه اثبات متبوعيتها للحقائق وهو اثبات لافضليتها اقول هذا احقر من قلامة لان البرزنجي ما فهم
عبارة المكتوب وقد غلط في التعريب بالمكذوب فاعلم اسعدني الله تعالى واياك للسلوك في الصراط السوي
والورود على المنهل الروي انه افاد المجدد رح في رسالة المبدء والمعاد ان بعد مضي الف سنة وبضع سنين
من رحلة سيدنا صلعم يجيء زمان يعرج فيه الحقيقة المحمدية من مقامها وتتحد بحقيقة الكعبة وتسمى حقيقة احمدية وتصير
مظهر ذات الاحد جل سلطانه وتتحققان بمسماهما وتخلو المقام السابق عن الحقيقة المحمدية الى ان ينزل عيسى
عليه السلام ويعمل بالشريعة المحمدية عليهم الصلوة والتسليمات فتعرج الحقيقة المحمدية عن مقامها وتستقر بمقام
الحقيقة المحمدية كان خاليا فاعلم ان حقيقة الشخص عبارة عن التعين الوجوبي الذي التعين الامكاني له ظل
ذلك التعين وهو اسم من اسماء الله تعالى جل شانه كالعليم والقدير والمريد والمتكلم وامثالها وهو ربه ومبدء
فيوضه الوجودي وتوابعه الوجودي ولذلك الاسم بالنسبة الى ذاته تعالى مراتب شتى وهو يطلق عليه في مرتبة
شان الصفة وفي مرتبة الشان وشتان بين الصفة والشان على ما فصله المجدد رح في موضع آخر والثاني
مجرد اعتبار له مبدء وجود اعتباري وفوقه هذا الاعتبار جار ايضا لكن القوة البشرية عاجزة عن ضبطه والمجدد رح

قدر تقی الیہ لکن فوقہ لیس الا الاستہلاک والاضمحلال وفوق کل ذی علم علیم ہنیا لارباب النعیم نعیمہا ۔ وللعاشق المسکین ما یتجرع ۔ وتفاضل شتی بین اقدام اولیاء اللہ باعتبار طے ہذہ المراتب فہو علی تفاوۃ الاستعداد والقابلیات والواصلون الی الاسم قلیلون من الاولیاء فان اکثرہم واصلون الی ظل من ظلال ذلک الاسم بعد ان عرجوا من المراتب الامکانیۃ باسرہا بطریق السلوک والسیر التفصیلی وقد یتوہم الوصول الی ذلک الاسم فی طریق الجذبۃ الصرفۃ ایضا لکنہ غیر معتبر ولا یعتد بہ والذین عرجوا من ذلک الاسم وقطعوا مراتبہ المتفاوۃ قلت اوکثرت فہولاء اقل قلیل منہم فحقیقۃ الشئ کما یطلق علی التعین الوجوبی کذلک یطلق علی التعین الامکانی اذا القیت ہذہ المقدمات فی روعک فاعلم ان محمدا صلی اللہ علیہ وسلم فی کون کافۃ الانام مرکب من عالم الخلق وعالم الامر ورب عالم خلقہ شان العلیم ورب عالم امرہ مبدءہ فالحقیقۃ المحمدیۃ عبارۃ عن شان العلیم والحقیقۃ الاحمدیۃ کنایۃ عن مبدئہ وہی حقیقۃ الکعبۃ فنبوتہ صلی اللہ علیہ وسلم قبل خلق آدم علیہ السلام باعتبار الحقیقۃ الاحمدیۃ قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم کنت نبیا وآدم بین الماء والطین ونبوتہ بنشاء العنصری لیس باعتبار الحقیقۃ المحمدیۃ بل باعتبار الحقیقتین فربہا الشان ومبدئہ ولذا تم وکمل باعتبار السابق لان فی الاول دعوتہ مخصوص بعالم الامر وتربیتہ مقصور بالروحانیات وفی الثانی شامل للخلق والامر وتربیتہ مشتمل بالاجساد والارواح غایتہ ما فی الباب ان النشاء العنصری غالب فیہ علی النشاء الملکی لمناسبۃ الافادۃ والاستفادۃ قال اللہ تعالی قل انما انا بشر مثلکم یوحی الی فبعد ارتحالہ صلی اللہ علیہ وسلم غلب علیہ جانب الروحانیۃ وانقص المناسبۃ البشریۃ فبعد مرور الف سنۃ غلبۃ الروحانیۃ لون جانب البشریۃ بلونہ وانصبغ عالم الخلق بعالم الامر فعرج الحقیقۃ المحمدیۃ والتحق بالحقیقۃ الاحمدیۃ والمراد منہا فی ہذا المقام التعین الامکانی للخلق والامر لہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم لا التعین الوجوبی الذی التعین الامکانی ظل لہ لان عروج التعین الوجوبی لا معنی لہ ولا یعقل اتحاد التعین الامکانی بالتعین الوجودی فظہر من ہذا التحقیق ان حقیقۃ الکعبۃ بعینہا الحقیقۃ الاحمدیۃ والحقیقۃ المحمدیۃ ظل لہا فتکون مسجودۃ للحقیقۃ المحمدیۃ فاتضح ما افاد فی رسالۃ المبدء والمعاد انتہی ملخصا فما قال البرزنجی انہ لیس فیہ نفی فضلیۃ الکعبۃ علی الصورۃ المحمدیۃ کلہ ہذیان او محمول علی عدم فہم المعنی المراد واللہ الہادی الی الطریق السداد **قال** لا یقال ان حاصل الجواب ان مبداء عالم امرہ متبوع لعالم خلقہ فلا تفضیل للکعبۃ لانا نقول صورۃ الکعبۃ ہی التی یطوف بہا الطائفون بمقتضی الامر وہی لیست صورۃ روح النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم والمسجود نحوہا ہی الکعبۃ لا روح النبی صلی اللہ علیہ وسلم فلکون مبداء روحہ متبوعا لمبدء جسدہ لا دخل لہ فی الجواب **اقول** کلہ ہذیان فانہ لا بحث فی تفضیل الکعبۃ بل البحث فی حقیقۃ الکعبۃ وصورۃ الکعبۃ التی تطوف بہا الطائفون بمقتضی الامر ان لم تکن

روح النبي صلے الله عليه وسلم فلا باس بها بل صورة الكعبة ليست صورة روح النبي صلے الله عليه وآله وسلم
في الحقيقة والبعض المسجود اليها الكعبة لا روح النبي صلے الله عليه وسلم فلا حرج فيها وما قال احد بهذا
القول وان كون مبدء روحه متبوعاً لمبدء جسده كما لا دخل له في الجواب لا دخل له في الدخل بل لا معنى له فانه
ما قال احد ان مبدء روحه متبوع لمبدء جسده فهذا التقرير مضحكة الثكلى **قال** ثم قال سوال ان قيل الكعبة تطوف
باولياء الله تعالى عن هذه الامة وتلتمس بركاتهم فاذا كانت حقيقتها فوق الحقيقة المحمدية فما وجه جواز هذا المعنى فاجاب بان
الحقيقة المحمدية نهاية مقامات نزول محمد من اوج التنزيه والتقديس وحقيقة الكعبة نهاية عروج الكعبة فالدرجة الاولى
لعروج الحقيقة المحمدية الى التنزيه والتقديس هي حقيقة الكعبة ونهاية عروجاتها لا يطلع عليها غير الحق سبحانه تعالى
ولما كان لكمل اولياء الامة نصيب تام من عروجاتها لم يبعد ان تلتمس الكعبة من بركات هولاء الاكابر فاتضح الجواب
عن العبارة الاخرى في الرسالة وهي كما ان صورة الكعبة مسجودة لصورة الاشياء كذلك حقيقتها مسجودة لحقائق
الاشياء لما علم من ان الحقيقة الكعبة متبوعة للحقائق انتهى الغرض منه وهذا صريح من ان المراد بصورة الكعبة صورة
البيت الحرام المبني بالطين والحجر ودليل على ان حقيقتها ليست الحقيقة الاحمدية بعينها لان صورة الاحمدية عبارة
عن عالم الامر من محمد صلے الله عليه وسلم عنده والطواف بالبيت الحرام لا بروح النبي صلے الله عليه وآله وسلم
وكذا روحه ليس هو الطائف بكمل الاولياء لالتماس بركاتهم بل الاولياء ملتمسون من بركاته صلے الله عليه وسلم
بل الانبياء كلهم من رسول الله ملتمس غرفاً من اليم فلم يحصل من هذا الكلام الجواب عن السوال اذ ليس فيه
نفي تفضيل صورة الكعبة على صورة محمد صلے الله عليه وسلم ولا نفي تفضيل حقيقتها على حقيقته بل مقتضى كون
حقيقتها متبوعة للحقائق تفضيلها صورة ومعنى ووقع ذلك ففي كلامه التهافت والتناقض حيث لا يستقر كلامه على
معنى واحد في بيان المراد بالحقيقة ولا بالصورة فتارة يقول حقيقة الكعبة اسم الله وتارة يقول الحقيقة الاحمدية
وتارة يقول فوق الحقائق وتارة يقول اعلے عروجاتها ادنى عروجات الحقيقة المحمدية وتارة يقول ما يلزم منه
ان صورة الكعبة هي هذه وتارة يقول شئ في لون الحقائق الامرية واعجوبة يعجز العقل عن تشخيصها وكل هذا يدل
على انه ليس على بصيرة في امره **اقول** كله لغو لا طائل تحته فان البرزنجي قد ترك العبارة التي افادها المجدد رح
التي تدفع الايرادات كما تركوا وانتم سكارى وقالوا لا تقربوا الصلوة فانه افاد في حل العبارة ان حقائق الاشياء
عبارة عن الاسماء الالهية جل سلطانه وهي مبادي فيوض وجودهم وتوابعه (اي المجدد رح ١٢) وحقيقة الكعبة فوقها فتكون
حقيقة الكعبة متبوعة لحقائق الاشياء نعم ان سائر كمل الاولياء فوق حقيقة الكعبة فيلتمس الكعبة من بركاتهم انتهى
فحل منه الاشكال الذي قد ذكر وليس فيه اشارة فضلاً عن الصراحة بان المراد من صورة الكعبة صورة البيت
الحرام المبني بالطين والحجر وليس (اي البرزنجي ١٢) فيه دليل على ان حقيقتها ليست الحقيقة المحمدية (فيما افاد المجدد رح ١٢) فالدليل الذي ذكر من

فبسبيل الهذيان فلا يلتفت باعادته ورده وما ادعى في التهافت بين مراد الحقيقة والصورة فعجيب جدا فانه
ان قال احد ان زيدا انسان وعمرا انسان وبكرا انسان والانسان يكون كاتبا والانسان يكون ضاحكا
فالقول بالتهافت يكون مضحكة البله فان حقيقة الكعبة هي الحقيقة المحمدية وهي الحقيقة الاحمدية وهي ذات الله تعالى
وهي فوق الحقائق وعروجاتها لا تتناهى فانها يعجز العقل عن تشخيصها وما نقل ان اعلى عروجاتها ادنى عروجات
الحقيقة المحمدية وان صورة الكعبة هي هذه فهو افتراء عليه رح زيادة القول تحكي التقصص في العمل . **قال** ثم
ان تصريحه بان حقيقة الكعبة هي المشتمل بعروجها وان كمل الانبياء والاولياء يقع لهم العروج فوق حقائقهم دليل
على ان الحقيقة المحمدية افضل وعلى ان حقيقة الكعبة ليست هي الاحمدية بعينها ولا صورة الكعبة صورتها والا لصح
عروجها فوق حقيقتها كما صح للانبياء **اقول** هذا ايضا مبني على فهمه فانه عروج حقيقة الكعبة والانبياء والاولياء
لا يستلزم ان الحقيقة المحمدية افضل ولا ان حقيقة الكعبة ليست هي الحقيقة الاحمدية بعينها ولا صورة الكعبة
صورتها بل لا محصل لقوله ولا صورة الكعبة لصورتها وما قال والا لصح عروجها فوق حقيقتها لعله لا طائل تحته والتحقيق
انه قد مر سابقا انه تفاضل شتى بين اقدام اهل الله باعتبار طي المراتب فلا باس ان سار كمل الاولياء
فوق حقيقة الكعبة فيلتمس الكعبة من بركاتهم فتامل فان فوق حقيقة الكعبة الربانية الصفات الحقيقية
وفوقها الشيون الذاتية وفوقها الذات البحت فان وقع العروج على حقيقة الكعبة فكيف يبعد التماس الكعبة
من بركاتهم **قال** ثم رأينا في الجزء الاول من مكتوبات ولده الاوسط قد ذكر عن ابيه انه اثبت التعين
الحبي فوق التعين الوجودي في بعض مكاتيبه ومنع الترقي عنه ونقل عنه انه اراد بالتعين الحبي التعين الاول الذي
ليس فوقه الا اللاتعين وانه لا قدم لاحد في اللاتعين وعد من المحالات الترقي عنه ثم نقل عنه انه قال بعد
ما عرج به الى حيث قيل السلطان ليس في الدار وانه ظهر له ان هذا المقام مقام حقيقة الكعبة الربانية عرج الى
ما وراءه حتى وصل الى مقام الصفات الحقيقية الزائدة على الذات وهو فوق مقام الصور العلمية للصفات و
وراء صور الصفات الكائنة في مرتبة التعين الوجودي والتعين الحبي ثم عرج الى اصول تلك الصفات
التي هي الشيون الذاتية ثم منها الى الذات البحت المجرد من النسب والاعتبارات انتهى فاثبت بعد
مقام حقيقة الكعبة مقام الصفات الحقيقية ثم مقام اصولها ثم الذات البحت وجعل التعين الحبي المراد به التعين
الاول دون مقام حقيقة الكعبة مع انه منع الترقي عنه كما مر واجاب ولده المذكور عن هذا التناقض بان الترقي
الممنوع الوصول القدمي والمثبت الوصول النظري انتهى ولا يخفى انه لا يحصل منه جواب لانه مصرح
بان التعين الحبي ليس فوقه اللاتعين فكيف يصح ان يكون فوقها تعينات الصفات الحقيقية ثم تعينات اصولها
وكل تعين فهو دون اللاتعين وكيف يصح الوصول الشهودي ولا شهود الا المتعين متجل ولا متعين

حيث لا تعين فلا وصول شهوديا هذا ان اراد بقوله النظر الشهودي وان اراد نظر العقل فهو بمعزل عن ذلك وان تكن حقيقة الكعبة التي فوق التعين الحبي هي اللاتعين وفوق تعينات اصولها وفوقها الذات البحت لم يصح ان تكون فوق التعين الحبي الذي هو التعين الاول **اقول** كله لغو لا طائل تحته فاحسن الكلام كلام صحيح من لسان فصيح في وجه صبيح **فاعلم** ان المراد بالتعين الحبي الحقيقة المحمدية والعروج فوقها لا يمكن الا ان يراد بالحقيقة ظلها وهي عبارة عن اجمال حضرة العلم وح يشتبه الظل بالاصل ولما تخلص عن الظل فالترقي يكون محالا لان فوقه الوجوب كما هو مفصل في المكتوب المائة والثانية والعشرين من المجلد الثالث فظل التعين الحبي يكون فوقه تعينات الصفات الحقيقة والتعين الحبي نفسه ليس فوقه الا اللاتعين لا يمكن العروج اليه الا بالوصول النظري لا القدمي والمراد بالنظري الشهودي والتعين للقدمي لا للشهودي فما ترتفع المنافات وما قال بعده لغو لا طائل تحته فانها ان تكن حقيقة الكعبة التي فوق التعين الحبي هي اللاتعين وفوق تعينات اصولها وفوقها الذات البحت فلم لا يصح ان يكون فوق التعين الذي هو التعين الاول قال عروة الوثقى رح فان قيل الحب فرع الوجود اذ الحب بدون الوجود لا يتصور فكيف يكون الحب اصلا للوجود قلنا قد سبق ان الحق جل سلطانه موجود بنفسه وصفاته الثمانية تعالت موجودة بذات الحق ولا مدخل للوجود ولا للوجوب ثمه بل الوجود والوجوب من الاعتبارات المتنزلة عن تلك الحضرة فاول اعتبار ظهر لايجاد العالم الحب ثم الوجود الذي هو مقدمة الايجاد لان لتلك المرتبة المقدسة بدون هذين الاعتبارين غناء ذاتيا عن ايجاد العالم ان الله لغني عن العالمين وان شئت تفصيل الكلام في هذا المقام وتحقيق المرام على التمام وان تعرف حقيقة مقام الخلة والحب والوجود فعليك بكلام الامام غوث الانام شيخنا وقبلتنا جزاه الله سبحانه عنا خير الجزاء واعلم ان التعين العلمي الجملي المذكور سابقا هو الذي يسميه الشيخ واتباعه قدس اسرارهم بالوحدة والتعين الاول والحقيقة المحمدية ويقولون هو اوسع التعينات وهو مشهود الكل وهو التجلي الذاتي وله مقام التوحيد الاعلى ومبداه هو ممتد الاعتبارات ومنبع النسب والاضافات الظاهرة في الوجود والباطنة في عرصة التعقلات والاذهان والمقول فيه انه وجود مطلق ... ويقولون اطلاق اسم الذات على الحق تعالى لا يصدق الا باعتبار هذا التعين ووراءه ... اللاتعين والوجود المطلق فاقول ليت شعري كيف حكموا بكون صفة من صفاته تعينا للذات المعراة عن النسب والاضافات بل الاظهر ان يقال ان هذا التعين تعين صفة العلم وظهورها في مرتبة الثانية الصفة في الحقيقة غير الموصوف ولا ينبغي ان يقال انه تعين الذات بهذه الصفة لان الذات لا تعين بالصفة وارباب المعقول قالوا في علم الشيء بالوجه ان المعلوم هو الوجه فبالنسبة الى ذات الشيء تحقق الجهل وقد تحقق بما تقرر ان هذا التعين حصة من حصص الوجود التي تميز وتعين في تحصيل الوجود لكنه اجمع الحصص وهو

وهو مسبوق بصفة الحيوة والحيوة مسبوق بمرتبتي الوجود الاجمالي والتفصيلي والوجود مسبوق بالخلة والخلة مسبوقة بالحب والحب تعين اول واعتبار اسبق فالتعين العلمي الجملي متنزل عن التعين الاول بستة مراتب وعما فوقه بسبع مراتب ومما ينبغي ان تعلم ان ليس معنى التعين عندنا ان الحق عز وجل تنزل فصار حيا او وجودا بل معنى التعين الصدور لانه اليق بالتنزيه والانسب بلسان الانبياء على جميعهم عموما وعلى خاتمهم خصوصا الصلوة والتسليمات والتحيات والبركات **قال** ثم قال ولده يفهم من بعض عباراته ان حقيقة الكعبة فوق اعتبار الشيون والصفات ويفهم مما سبق من انه عرج من مقام حقيقة الكعبة الى الصفات الزائدة ثم الى اصولها ثم الى الذات خلاف ذلك فاجاب عن هذا التناقض بان المراد من الصفات والشيون التي تكون حقيقة الكعبة فوقها هي الصور العلمية للصفات في مرتبة التعين العلمي التي هي دون حقيقة الكعبة فلا ينافي ان يكون فوقها الصفات الحقيقية ثم قال لاح من هذا البيان السابق ان حقيقة الكعبة الربانية فوق الحقيقة المحمدية لان الحقيقة المحمدية ثابتة من مراتب التعينات وحقيقة الكعبة فوق مراتب التعينات انتهى وهذا جواب تناقض آخر لانه اجاب عن التناقض الاول بان حقيقة الكعبة فوقها تعينات الصفات الحقيقية وفوقها تعينات اصولها ودونها الصور العلمية وههنا قال حقيقة الكعبة فوق مراتب التعينات ثم انه لا جواب فيه عن التناقض الاول بين قوله ليس فوق التعين الحبي الا اللاتعين وقوله ان حقيقة الكعبة فوق التعين الحبي **اقول** هذا مبني على عدم فهم المعنى المراد لان الصفات التي حقيقة الكعبة فوقها الصور العلمية للصفات التي هي في مرتبة التعين العلمي فان في اصطلاح القوم مقام الصفات والشيون عبارة عن الصور العلمية التفصيلية كما انهم يقولون ان اجمال هذه المرتبة هي مرتبة الذات وتجليها تجلي الذات وايضا المراد من الصفات تفصيل مرتبة التعين الوجودي والواجب تعالى موجود بذاته لا بالوجود وكذا الصفات الثمانية موجودة بذاته لا بالوجود بل ليس للوجوب ايضا في هذا المقام دخل ما لان للوجود والوجوب اعتبارات وذاته تعالى غني عن الاعتبار فيكون الصفات فوق حقيقة الكعبة فلا تناقض وحقيقة الكعبة هي التعين الحبي كما مر فارتفع الاشتباه بحذافيره اذا القيت جلباب الحياء فقل ما شئت **قال** ثم قال ولده فان قيل انه قال في بعض مكاتيبه ان حقيقة الكعبة عبارة عن ذات واجب الوجود الذي سلب عنه الكيف ولم يجد غبار الظلية والظهور اليه سبيلا المستحق للمسجودية والمعبودية ويلزم منه تفوق حقيقة الكعبة على الصفات الحقيقية مطلقا وهو خلاف ما سبق من ان تفوقها ليس الا على الصورة العلمية للصفات قلنا ادلا من المقرر عند القوم ان مرتبة اطلاق الذات فوق مراتب التعينات فلهذا عبر عنها بالذات المسلوب عنها الكيف انتهى وانت تعلم ان هذا انما هو توجيه لاطلاق الذات المسلوب عنها الكيف على حقيقة الكعبة لكونها فوق مراتب التعينات عنده واما التناقض بين كونها دون الصفات الحقيقية واصولها وبين كونها فوق

جميع التعينات فهو باقٍ على ان المناسب انما هو توجيه اطلاق الكعبة على الذات لا بالعكس لانه قال الكعبة عبارة عن ذات
واجب الوجود ولم يقل الذات عبارة عن حقيقة الكعبة مع انه مناقض لقوله فيما مر ان حقائق الاشياء اسماء
الله تعالى لان الذات المطلق غيره باعتبار اسم من الاسماء **اقول** لا تناقض بين كونها دون الصفات
الحقيقية واصولها وبين كونها فوق جميع التعينات لان الصفات الحقيقية موجودة بالذات البحت كما مر فتكون
حقيقة الكعبة فوق جميع التعينات ودون الصفات الحقيقية فان حقيقة الكعبة برزخ بين حقائق المخلوقات
وحقيقة الواجب تعالى جل سلطانه وهي مرتبة احدية الذات تعالى فان الكعبة مسجودة اليها للخلائق فلا بد ان
تكون حقيقتها ممتازة عن سائر حقائق الخلائق لان المسجود ذاته تعالى فلا بد للكعبة ان تكون ناشية عن المرتبة
المقدسة فحقيقة الكعبة وان كانت ذات الله تعالى لكن باعتبار المسجودية التي من الصفات الاضافية ملحوظة فيها فلا
جرم ان تتنزل عن الذات البحت فتكون الصفات الحقيقية فوق حقيقة الكعبة واطلاق الذات على الحقيقة وعلى
العكس سيان لا غبار عليه وتقرير التناقض بان حقائق الاشياء الخ لغو لا طائل تحته هذا اظهر من الشمس وابين
من الامس **قال** وثانيا يحتمل انه سمى تلك الحقيقة ذاتا بلا كيف مجازا باعتبار ملابسة تكون بين البيت
وصاحب البيت اذ هو المسجود بالحقيقة والبيت واسطة انتهى وفيه انه سمى الذات حقيقة الكعبة لا بالعكس وقد تقدم النقل
ما فيه ومع هذا ان صح هذا المجاز فانما هو توجيه للاطلاق ولا دفع للتناقض فيه على انه لا قرينة على هذا المجاز
او ذات الواجب المسلوب عنه الكيف المنعوت بان غبار الظلمانية والظهور لم يجد اليه سبيلا لا ملابسة بينه وبين
البيت فان الملابسة انما هو للتعين المتجلي في البيت بوجه لائق مجامع للتنزيه وما لا سبيل للظهور اليه لا ظهور
له في البيت واي سامع من المومنين يفهم ذات الواجب المسلوب عنها الكيف الذي لا سبيل للظهور اليه من
اطلاق لفظ حقيقة الكعبة او بالعكس اذ من المعلوم بالضرورة ان الكعبة اذا اطلقت لا يفهم منها المومنون الا البيت
الحرام لا رب البيت الحرام ثم كيف يناسب هذا التاويل قوله المار انه قيل له السلطان ليس في الدار فاذا كانت
حقيقة الكعبة نفس السلطان وذاته كيف يقال ليس السلطان في البيت نسال الله تعالى العافية **اقول** هذا
باطل وان الباطل كان زهوقا **اما اولا** فبان اطلاق الذات وعلى العكس سيان **واما ثانيا** فبان
الاعتراض المذكور في المكتوب بناؤه على قوله ذات بيچون فتوجيه الجواب الثاني ان اطلاق حقيقة الكعبة عليه
مجاز بالملابسة فبالحقيقة اطلاق الحقيقة على الذات باعتبار المسجودية فلا تكون فوق الصفات الحقيقية والحقيقة
القرانية **واما ثالثا** فبانه بين وجه الملابسة ان المسجود في الحقيقة ذات الواحد والبيت واسطة وهو معتبر في
حقيقة الكعبة وهذا القدر من الملابسة يكفي **واما رابعا** فبان حقيقة الكعبة ليست نفس السلطان وذاته بل باعتبار
المسجودية فيتضح الجواب بان السلطان ليس في الدار لان البيت واسطة كما مر في نتيجة العلوم قوله لم يزل

داعی الوصال ینادی فی سری احب السلطان فانہ یدعوک کنی بالسلطان عن الحضرة الالٰہیة العظیمة الشان ومرادہ انہ ماسلک فی طریق اللہ تعالی الابعد حصول المطلب لہ من جہة اللہ تعالی باشارات کان یجدہا فی نفسہ وہذا نظیر قول بعض العارفین من قصیدة لہ ؎ واللہ ماطلبوا الوقوف ببابہ ❊ حتی دعوا واتاہم المفتاح ❊ قولہ فطار طیر ہمتی الی باب القدس فوصلت الی سرادق عال تقبیل لی السلطان لیس فی البیت مرادہ حکایة حالہ فی کیفیة سلوکہ فی طریق المعرفة الالٰہیة والسلطان یکنی بہ عن الحق تعالی من حیث ظہورہ بالجلال والہیبة کما ذکرنا وقولہ السلطان لیس فی البیت ای لیس ہو فی شیٔ من الاکوان اصلا وجملة الاکوان خالیة منہ فجملة الاکوان بیتہ وہی مملکتہ نافذ فیہا امرہ ونہیہ وقد ورد فی الکعبة انہا بیت اللہ فیجوز فی حقہ اطلاق البیت فاعتبار ظہورہ فی الاکوان وہی خالیة عنہ قائمة بہ متعلقة بہ وہو لازم لہا بالقیومیة وہی لیست لازمة لہ لاستغنائہ عنہا انتہی **قال** قال وثالثا یحتمل ان یکون المراد بالذات بلاکیف الذات المقیدة باعتبار المعبودیة والمسجودیة ونحو ذلک لامطلق الذات المعراة عن النسب والاعتبارات انتہی وفیہ ان الذات بلاکیف بمعنی الذات المطلق ضد الذات المقید بشیٔ من القیود فہو من باب ارادة الشیٔ من ضدہ بل من نقیضہ وبفرض تمامہ انما یصح الاطلاق ولا یدفع التناقض علی انہ صرح فی المبدأ والمعاد بان حقیقة الکعبة فوق جمیع مراتب التعینات ولیس فی ذلک الموطن شیون واعتبارات فتاویل الذات التی ہی عبارة عنہا بما یقیدہا من القیود والاعتبارات مناقض للوجہ المصحح للاطلاق وبعد ذلک کلہ فہذہ العبارات کلہا مخالفة لصراح الشرع القویم اذ لا معنی لجعل الکعبة صورة ذات اللہ ولا لاطلاق الکعبة علی ذات اللہ وفرق بین المسجودین فان الذات مسجود لہ والکعبة مسجود الیہا وکل ہذہ اباطیل **اقول** ہذا مبنی علی عدم فہم معنی الکلام فان للصفات الحقیقیة والشیونات التی ہی کاصولہا تفوق علی سائر الاعتبارات والذات مع الصفات الحقیقیة والشیونات کالمطلق والذات مع الاعتبار مقید فیلحظ فیہ الاعتبار کما فی علم الشیٔ بوجہہ فی علم المعقول فالمعلوم ہنا ذلک الوجہ فافترقا ولا تناقض اصلا واما الاشتباہ بما افادہ فی رسالة المبدء والمعاد فجوابہ ان الشیون ان لوحظت کانہا اصول للصفات فلا تمائز اصلا ویکون الذات مع الصفات الحقیقیة والشیون واحدة فوق حقیقة الکعبة وما قیل انہ مخالف للشرع فہم والقول بانہ جعل الکعبة صورة الذات واطلق الکعبة علی الذات افترائر بلا امتراء والفرق بین المسجودین خارج عن البحث لاطائل تحتہ فاظہر الحق فی کمل الوضوح والعیان ودمر[51] علی تلمیعات اہل العدوان فانشط[52] بہ کل ماہر وکامل وقصم ظہر کل مکابر مجادل لعمری ان البرزنجی لم یستعد لمطالعة کتب التصوف والحدیث والآثار فتفوہ بما تفوہ من الجحود والانکار فان کان ریحا فقد صادفت الاعصار[53] واللہ العاصم من زلل الاقدام وعثار الافکار ؎ لیس فی ہذا الکلام شیٔ ❊ یقتضی التکذیب والبہتان ❊ ولا ما خالف العقل

[51] تدمیر ہلاک کردن وہلاکی افگندن برکسی ۱۲ ص [52] نشاط شادمانی کردن ۱۲ [53] اعصار گردباد وبادی کہ ابر ورعد وبرق آرد ۱۲ ص

والنقص ÷ كما اوضحت لك بالبيان ÷ وعلى ما ادعاه نتيجة البحث ÷ ويأتي الدليل والبرهان ÷ بخلاف الشناع عنه ولكن ÷ ليس يخلو من حاسد انسان ÷ **المقالة الثانية فيما بناه على المقدمة الثانية** (البرزنجي)

قال وتبتني على المقدمة الثانية بطلان دعواه سقوط وساطة النبي صلى الله عليه وسلم فقد قال في المكتوب الثامن والثمانين من المجلد الثالث من مكتوباته ان امة كل نبي انما يصلون الى الله بوسيلة ووسائط وفيه حائل بينه وبين الله الا فرد من افراد هذه الامة يعني نفسه فان نصيبه من الله تعالى بالاصالة من الذات العالية **اقول اما اولا** فبانه ليس في المكتوب المذكور الا فرد من افراد هذه الامة فان هذا الا افتراء وعبارة المكتوب هكذا مگر آنکه فردے از افراد امت را با امانت از حضرت تعالی نصیب بود تعریبه ان لفرد من افراد الامة نصيب بالاصالة من الله تعالى فما نقل من افراد هذه الامة افتراء بلا امتراء فتفسيره خلاف فحواه وبناء الاعتراض عليه بناء الفاسد على الفاسد **واما ثانيا** (البرزنجي) فبانه افاد العلامة الدمشقي في نتيجة العلوم ببيانه ان ذلك المفرد الواحد هو مظهر الاسم الالهي الفرد وهو الحقيقة المحمدية التي خلق الله تعالى منها كل مخلوق كما ورد في الحديث الطويل على ما صرح به العلماء فان نصيبه اي ذلك الفرد من الله تعالى بالاصالة لا بواسطة احد كما قال صلى الله عليه وسلم لي وقت مع الله لا يسعني فيه ملك مقرب ولا نبي مرسل اي لا يسعني في ذلك الوقت الذي لي مع الله تعالى جبرئيل ولا انا من حيث انني نبي مرسل كما اشار الى هذا المعنى ابن كمال باشا في رسالته في الروح فهو صلى الله عليه وسلم من حيث انه نبي مرسل له رتبة ومن حيث انه في مقام الفردية من تجلي الاسم الفرد له رتبة اخرى اعلى من الرتبة الاولى ثم انه صلى الله عليه وسلم من حيث رتبة الفردية المذكورة يظهر في كل وقت الى يوم القيمة في الصور المختلفة التي هي مخلوقة منه صلى الله عليه وسلم اي من نوره الاصلي الذي هو اول ما خلقه الله من غير واسطة كما ورد اول ما خلق الله نور نبيك يا جابر ثم خلق الله كذا وكذا الى آخره ولا يظهر صلى الله عليه وسلم في كل وقت من حيث انه نبي مرسل اعني من هذه الرتبة فاذا ظهر في صورة انسان وعرف الانسان نفسه وانكشف له انه مخلوق من ذلك النور المحمدي كان هو ذلك الفرد المحمدي كما ان تلك الصورة الانسانية التي كان ظاهرا بها صلى الله عليه وسلم في مكة وهاجر بها الى المدينة هي صورة رتبة النبي المرسل لا يكون مثلها صورة اخرى يظهر بها بعد ذلك الا انها يقال لها بانها في مقام الفردية وهو الفرد المستمد من الله تعالى بلا واسطة ولا بد من ادراك معنى هذا الكلام ولا اظن انك تجد معنى ذلك ابدا ولا تقدر ان تدركه كشفا الا بمعونة الله تعالى فان جميع المحسوسات والمعقولات مراتب علمية لا غير في حضرة الوجود الواحد الحق والوجود الواحد الحق ظاهر بها كلها على السواء ولكن من ظهر بها على التمام في مرتبة العلم الالهي ليس كمن لم يظهر بها كذلك قال الله تعالى قل هل يستوي الذين يعلمون والذين لا يعلمون

المقالة الثانية في بطلان دعوى سقوط وساطة النبي صلعم

انما يتذكر اولوالالباب والمنتسب الى السلطان مثل من حيث ما هو عليه في نفسه مثل المنتسب الى الكناس
او الوقاد ولا تختلف الصورة ولا الهيئة ولكن من حيث ما في نفس كل واحد منهما من قوة الحال باعتبار شرف
ما انتسب اليه ليسا سواء وكذلك من عرف ان نفسه وصورته منتسبة الى الحقيقة المحمدية الفردية الناشي هو عنها
وليس له استقلال الخ دونها ليس مثل غيره الذي لا يعرف الا نفسه وهو مستقل بنفسه في الظهور انما يتذكر اولوالالباب
ويشير الى مقام الفردية العام في جميع الامة الخاص به صلى الله عليه وآله وسلم كما ذكرنا قوله صلى الله عليه وسلم
في الحديث الصحيح الذي رواه مسلم وغيره عن عبدالله بن عمرو بن العاص رضي الله عنهما عنه عليه الصلوة
والسلام اذا سمعتم المؤذن فقولوا مثل ما يقول ثم صلوا علي فانه من صلى علي صلاة صلى الله عليه بها عشرا
ثم سلوا الله لي الوسيلة فانها منزلة في الجنة لا ينبغي الا لعبد من عباد الله وارجو ان اكون انا هو فمن سال
لي الوسيلة حلت له الشفاعة فان تلك المنزلة التي في الجنة المسماة بالوسيلة هي رتبة الفردية التي اشار
اليها العارف الجندي رضي الله عنه وقدس سره وهي حاصلة لرتبة النبي المرسل محمد صلى الله عليه وسلم
في حياته وهو صلى الله عليه وسلم يعلم انها تنتقل بعد موته صلى الله عليه وسلم الى افراد امته الذين هم رتب
ظهوراته الى يوم القيمة فقال صلى الله عليه وسلم وارجو ان اكون انا هو اي يرجو صاحب رتبة النبوة والرسالة
وهو العبد النبي المرسل محمد صلى الله عليه وسلم ان يكون ذلك العبد لعلمه صلى الله عليه وسلم انها من مراتب
العباد الذين تغلب عليهم صفة العبودية في الكمال العرفاني والتحقيق الرباني دون غيرهم فمن غلبت عليهم
حيوانيتهم وضعف فيهم الانسانية من الغافلين الجاهلين بانفسهم وبكيفية خلق الله تعالى الاشياء من جميع الامة
ماعدا اهل هذه الطريقة والله اعلم بحقائق الاحوال وقوله ان ذلك الفرد ليس تبعه اي ما هو بتابع المرتبة النبي
المرسل الذي هو محمد صلى الله عليه وسلم من حيث رتبة نبوته ورسالته التي لا تسع في ذلك الوقت الذي اراد الله
تعالى كما ورد في الحديث السابق فان رتبة الفردية لا يكون معها شيء غيرها اصلا بل هي قائمة بمحض كرم الله تعالى
وليس ذلك الفرد غير الحقيقة المحمدية الظاهرة في تلك الصورة الكونية المخلوقة منها ولا بد لك من المعونة الالهية
حتى تعرف هذه الكلام وتكشف عن معناه الذي عند اهله وذلك اذا تحول ادراكك الاول للمحسوسات والمعقولات
فلم تشهدها مغايرة للنور الاصلي الابجد الرتبة الامكانية والله على كل شيء قدير من جاهد فانما يجاهد لنفسه
لمعرفته نفسه واستفاضها ان الله لغني عن العالمين فهو غني عن كل رتبة ظهر بها من كل من يسمى شيئا لان كل شيء
هالك اي فان مضمحل الا وجهه اي الا ذاته كما مر انتهى واما ثالثا فبان السالك اذا فرغ من السير الى الله
وشرع في السير في الله بمتابعة النبي صلى الله عليه وسلم وبوساطته فاذا جذبه الله تعالى اليه بكمال فضله وكرمه
ارتفع الوسائط كلها بينه تعالى وبين هذا المجذوب السالك حتى سمعه وبصره ورجله وجميع القوى وهي وسائط

والاتٌ ظاہرۃٌ ومع ہذا یرفع اللہ تعالیٰ منہ ہذہ القوی الظاہرۃ فاذا وصل العارفُ الی ہذہ المعرفۃ یاخذ العلم
من اللہ تعالیٰ بلا واسطۃ وہو العلم اللدنی کما کان للخضر ع ونصیب بعض العارف باللہ قال تعالیٰ وعلمناہ من لدنا
علما ویقال لہذہ المرتبۃ فی اصطلاحاتہم قرب النوافل ویدل علیہ ما اخرجہ البخاری عن ابی ہریرۃ رض قال قال
رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم عن اللہ تعالےٰ ولا یزالُ عبدی المومن یتقرب الیّ بالنوافل حتی اُحبّہ فاذا
احببتہ کنت سمعہ الذی یسمع بہ وبصرہ الذی یبصر بہ ویدہ التی یبطش بہا ورجلہ التی یمشی بہا الحدیث وقولہ علیہ الصلوٰۃ
والسلام لی مع اللہ وقتٌ لا یسعنی فیہ ملکٌ مقربٌ ولا نبیٌ مرسلٌ فمن وصل الی ہذہ المرتبۃ بجذبہ تعالیٰ الیہ
وبفضلہ یاخذ المعارف والاسرار بلا واسطۃ من اللہ تعالےٰ ولا یلزم الکفر بقولہ اخذتُ العلم من اللہ تعالیٰ
بلا واسطۃ فمن ینکر ہذہ المرتبۃ فہو ینکر الحدیث الصحیح وقال مولانا عبد الرحمن الجامی قدس سرہ فی خطبۃ
شرح الفصوص اما بعد فاعلم ان الحکم الفائضۃ من الحق سبحانہ علے قلوب کُمّل عبادہ وخُلّص عبیدہ علے
انواعٍ منہا ما یفیض علیہم بواسطۃ الملائکۃ المقربینَ بالفاظٍ وعباراتٍ محفوظۃٍ من التغییر والتبدیل مرادۃ تلاوتہا
وہو القران المنزل علے نبینا صلے اللہ علیہ وسلم بواسطۃ الروح الامین ومنہا ما یفیض علیہم بواسطۃ او غیر
واسطۃ معانی صرفۃ او معبرۃ بعباراتٍ غیر متلوۃٍ ومن ہذا القبیل الاحادیث القدسیۃ فہی اما مما افاضت
علیہ ص معانی صرفۃ لکنہ کساہ کسیۃ عباراتہ الخاصۃ او بعباراتٍ مخصوصۃٍ غیر مرادٍ ضبطہا وتلاوتہا وہذا النوع
لیس مخصوصًا بالانبیاء بل یعم الاولیاء وصالحی المومنینَ ومنہا ما یفیض من بعض الکمل علی بعض انتہی ونقصوا
من کلام الشیخ المجدد رح لفظ تبعیتہ بعد قولہ من الذات العلیۃ فیصیر الکلام معہا ہکذا فان نصیبہ من اللہ تعالےٰ
بالاصالۃ من الذات العلیۃ بالتبعیۃ ای تبعیۃ النبی صلعم انتہی فحج لاخذ ورفیہ فافہم ہذا الکلام فانہ امرع من الغیث واقطع من السیف
قال وقال ان المطلوب من الدعوۃ ہو المحبوبُ یعنی النبی ص والباقونَ مطلوبونَ تبعیتہ وتطفلہ الا فردٌ
من افراد امتہ فانہ لیس تبعیتہ بل بمحض کرم اللہ تعالی فہذا اقرارٌ بخروجہ عن متابعۃ النبی ع واصالتہ فیما لہ من اللہ
تعالی ولیس ہو طفیلیاً لہ ص بخلاف غیرہ اقول ہذا النقلُ ایضً علے دیدن المعترض لا یطابق المنقولَ بل ہو
افتراءٌ فانہ غیر قول المجدد رح بالزیادۃ والنقصان فیہ وہو فے الاصل ہکذا التبعیۃ فی فرد الامۃ باعتبار التشریع
فان لم یتبع بشریعۃ النبی صلے اللہ علیہ وسلم لم ینل المطلوبَ وتبعیۃ الانبیاء لنبینا ص باعتبار ان النبیَّ المتبوعَ
یعنے محمدا ص وصولہ الی تلک الدرجۃ العالیۃ اولًا وبالذات ووصول الانبیاء سواہ الیہا ثانیًا وبالعرض لان
المطلوبَ من الدعوۃ والضیافۃ المحبوبُ ویطلب غیرہ بطفیلہ وتبعیتہ لکن کلہم جالسونَ علی سفرۃٍ واحدۃٍ
فی مجلسٍ واحدٍ علے تفاوتِ الدرجاتِ ویستوفون التلذذات والتنعمات علیہا واُمَمُہم یحملون الزلۃ
التی تبقی بعد اکلہم علے السفرۃ ولا یجلسون مع الانبیاء علے السفرۃ الا فردٌ من افرادِ امتہم وہو مخصوصٌ وجلیسٌ

مجلس الاکابر کما مر ومع ذلک الامۃ امۃ والنبی نبی وان وصل ذلک الفرد العلو والعز وہو الدولۃ التی یصل راسہ برجل النبی وقال اللہ تبارک وتعالی ولقد سبقت کلمتنا لعبادنا المرسلین الآیۃ انتہی وقولہ الافرد من افراد امتہم مستثنی من قولہ وامہم یحملون الزلۃ لا من قولہ والباقون مطلوبون تبعیۃ وبطفیلہ کما فہم المعترضون لسبب تحریفہم عبارۃ الشیخ ولیست ہذہ العبارۃ فی مکتوبہ **قال** فان قلت جعلہ نفسہ من الامۃ اقرار بالتبعیۃ قلت کلا لجواز ان یرید امۃ الدعوۃ وبہذا المعنی جمیع الناس فی امتہ حتی الکفار فکونہ من الامۃ محتمل والاستثناء صریح فلا یکون من امۃ الاجابۃ بنص دعواہ واصرح من ذلک ما قالہ فی المکتوب السابع والثمانین من المجلد الثالث من ان اللہ تعالی لم یجعل فی حقی من اسباب التربیۃ غیر المعدات ولم یجعل العلۃ الفاعلیۃ فی تربیتی غیر فضلہ ومن کمال کرمہ واہتمامہ بی وغیرتہ علی لم یجوز فی حقی ان یکون لفعل الغیر مدخلا فی تربیتی او ان التوجہ فیہ الی غیرہ تعالی انی مربّاہ جل شانہ ومجتبی کرمہ الذی لا یتناہی فہذا اوکد واصرح لفظا فی نفیہ الواسطۃ بینہ وبین اللہ تعالی وہو عین دعوی خروجہ عن اتباع النبی **اقول** ہذا ہذیان صریح وبہتان قبیح فان کان الکذب ینجی فالصدق انجی **ع** کل العداوۃ قد ترجی ازاحتہا ٭ الا عداوۃ من عاداک من حسد ٭ نعوذ باللہ من ہذا البہتان ولنعم ما یضرب من سل سیف العداوۃ غمد فیہ راسہ الکان المجدد رح من امۃ الدعوۃ فہل المعترض من امۃ الاجابۃ حاشا للہ **ع** الصبر محمود فی المواطن کلہا ٭ الا علیک فانہ مذموم ٭ والمراد من الغیر غیر النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم لانہ صرح بقولہ فان من لم یتبع لشریعۃ النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم لم یصل الی المطلوب کما صرح فی المکتوب الاثنین والعشرین والمائۃ من المجلد الثالث بما تعریبہ ان وصول المطلوب بدون توسطہ علیہ الصلوۃ والسلام محال فہو نبی الانبیاء والمرسلین ورسالتہ رحمۃ للعالمین **قال** قال فی آخر المکتوب انی مرید اللہ ومرادہ وسلسلۃ ارادتی متصلۃ باللہ من غیر توسط احد ویدی نائب مناب ید اللہ رمز واشارۃ الی دعوی کونہ نبیا بعد الف سنۃ **اقول** ہذا مبنی علی عدم علم معنی المرید والمراد المصطلح عند المتصوفین قال صاحب بہجۃ الاسرار فی بیان الارادۃ والمرید والمراد اما الارادۃ فترک ما علیہ العادۃ وتحقیقہا نہوض القلب فی طلب الحق وترک ما سواہ فاذا ترک العبد العادۃ التی ہی حظوظ الدنیا والاخری فتجردت ارادتہ فالارادۃ مقدمۃ کل امر یعقبہا القصد ثم الفعل فہو بدء طریق کل سالک واسم اول منزلۃ کل قاصد قال اللہ عز وجل لنبیہ صلعم ولا تطرد الذین یدعون ربہم بالغداۃ والعشی یریدون وجہہ فنہی نبیہ صلعم عن طردہم والعادہم وقال فی آیۃ اخری واصبر نفسک مع الذین یدعون ربہم بالغداۃ والعشی یریدون وجہہ ولا تعد عیناک عنہم ترید زینۃ الحیاۃ الدنیا فامرہ بالصبر معہم وملازمتہم وتصبیر النفس فی صحبتہم ووصفہم بانہم یریدون وجہہ عز وجل ثم قال ولا تعد عیناک عنہم ترید زینۃ الحیاۃ الدنیا فبان بذلک ان حقیقۃ الارادۃ وجہ اللہ عز وجل فحسب دون زینۃ الدنیا

وزينته الاخرى فاما المريد والمراد فالمريد هو من كان فيه هذه الجملة واتصف بهذه الصفة فهو ابدا مقبل على الله عز وجل وطاعته مولى عن غيره واجابته يسمع من ربه عز وجل فيعمل بما في الكتاب والسنة ويصم عما سوى ذلك ويبصر بنور الله سبحانه فلا يرى الا فعله فيه وفي غيره من سائر الخلائق ويعمى عن غيره فلا يرى فاعلا على الحقيقة غيره جل وعز بل يرى آلة وسببا محركا مدبرا مرادا مسخرا قال النبي صلعم حبك الشي يعمي ويصم اي يعميك عن غير محبوبك ويصمك عنه لاشتغالك بمحبوبك فما احب حتى اراد وما اراد حتى تجردت ارادته حتى قذفت في قلبه جمرة الخشية فاحرقت كل ما هناك قال الله عز وجل ان الملوك اذا دخلوا قرية افسدوها وجعلوا اعزة اهلها اذلة فنومه غلبة واكله فاقة وكلامه ضرورة تصبح نفسه فلا يحبيها ابدا الى محبوبها ولذاتها فيسبح عباد الله ويانس بالخلوة مع الله ويصبر عن معاصي الله ويرضى لقضاء الله ويختار امر الله ويستحي من نظر الله ويبذل مجهوده في محاب الله ويتعرض ابدا لكل سبب يوصله الى الله ويقنع بالخمول والاختفاء ولا يختار حمد عباد الله ويتحبب الى ربه عز وجل بكثرة النوافل مخلصا لله عز وجل حتى يصل الى الله سبحانه فيصل في زمرة احباب الله ومراديه فحينئذ يسمى مراد الله فيحط عنه الاثقال سالكي طريق الله سبحانه ويغتسل بماء رحمة الله ورافته ولطفه فينبني له بيت في جوار الله فيخلع عليه انواع الخلع وهي المعرفة بالله والانس به والسكون والطمانية الى الله فينطق بحكمة الله واسرار الله بعد الاذن الصريح بل الخبر من الله عز وجل ويلقب بالقاب يتميز بين احباب الله فيدخل في خواص الله ويسمى باسماء لا يعلمها الا الله ويطلع على اسرار خفية فلا يبوح بها عنه غير الله فيسمع من الله ويبصر بالله وينطق ويبطش بقوة الله ويسعى في طاعة الله ويسكن الى الله وينام مع طاعة الله وذكر الله في كلام الله وحرز الله فيكون من امناء الله وشهدائه واوتاد ارضه وسجن عباده وبلاده وحبائه واخلائه قال النبي صلى الله عليه وسلم حاكيا عن الله عز وجل لا يزال عبدي المؤمن يتقرب الي بالنوافل حتى احبه فاذا احببته كنت سمعه وبصره ولسانه ويده ورجله وفواده فبي يسمع وبي يبصر وبي ينطق وبي يعقل وبي يبطش فهذا عبد حمل عقله العقل الاكبر وسكنت حركاته الشهوانية لقبضته الحق عز وجل فصار قلبه خزانة اسرار الله عز وجل فهذا مراد الله عز وجل وان اردت ان تعرفه يا عبد الله المريد المبتدي والمراد المنتهي المريد الذي نصب بعين التعبد والتقى في مقاساة المشاق والمراد الذي كفي الامر من غير مشقة المريد متعب والمراد مرفوق به من ربه فالاغلب في حق القاصدين المبتدئين في سنة الله ما قدم وجرى من توفيق الله عز وجل للمجاهدات ثم ايصالهم اليه وحط الاثقال عنهم والتخفيف عنهم في كثير من النوافل وترك الشهوات والاقتصار على القيام بالفرائض والسنن في جميع العبادات وحفظ القلوب ومحافظة الحدود والمقام والانقطاع عما سوى الحق عز وجل بالقلوب فتكون ظواهرهم مع خلق الله وبواطنهم

له بر وزن جاه بالفتح آشكار كردن و آشكار شدن راز ۱۲ منتخب ۱۲ له طاعت كرده شده ۱۲ له حط الوضع ۱۲ قاموس

مع الله عز وجل والسنتهم لحكم الله وقلوبهم لعلم الله والسنتهم لنصح عباد الله واسرارهم لحفظ ودائع الله فعليهم سلام الله وتحياته وبركاته ورحمته ما دامت ارضه وسماؤه وقام العباد بطاعته وحفظ حقه وحدوده المريد تتولاه سياسة العلم والمراد تتولاه رعاية الحق لان المريد يسير والمراد يطير فمتى يلحق السائر الطائر وينكشف لك ذلك بموسى ونبينا محمد صلوات الله عليهما كان موسى مريدا ونبينا مرادا انتهى سير موسى عم الى جبل طور سيناء وطار نبينا محمد صلى الله عليه وسلم الى العرش واللوح المسطور فالمريد طالب والمراد مطلوب وعبادة المريد مجاهدة وعبادة المراد موهبة المريد موجود والمراد فان المريد يعمل للعوض والمراد لا يرى العمل بل يرى التوفيق والمنن المريد يعدو في سلوك السبيل والمراد قائم على مجمع كل السبيل المريد ينظر بنور الله والمراد ينظر بالله عز وجل المريد قائم بامر الله والمراد قائم بفعل الله المريد يخالف هواه والمراد تبرا من ارادته ومناه المريد يتقرب والمراد يتقرب به المريد يحمى والمراد يدلل وينعم ويغذي ويشهي المريد يحفظ والمراد يحفظ به المريد في الترقي والمراد قد وصل وبلغ الى الرب الذي هو المرقي ونال عنده كل طريف انتهى لما كان معنى المريد والمراد هذا فلا اشتباه ما ذا فان المرادية تقتضي عدم الوساطة قال العلامة الدمشقي في منيجة العلوم قال سبحانه الرحمن علم القران خلق الانسان علمه البيان وقال تعالى اقرأ باسم ربك الذي خلق خلق الانسان من علق اقرأ وربك الاكرم الذي علم بالقلم علم الانسان ما لم يعلم وهذا في مطلق الانسان وقال تعالى في حق النبي صلى الله عليه وسلم وعلمك ما لم تكن تعلم فاشرك تعالى بينه وبين غيره في التعليم فالتعليم كله من الله تعالى وحده والاخذ كله عن الله تعالى وحده عند من يعرف ومن لا يعرف والعبد اثر هو الذي يرى التعليم منه تعالى وحده وكافر النعمة هو الغافل عن ذلك قال ابو يزيد البسطامي قدس الله سره اخذتم علمكم ميتا عن ميت واخذنا علمنا عن الحي الذي لا يموت انتهى **قال** ان طريقي سبحاني فان طريقي التنزيه منه دخلت على الذات الاقدس لم التفت باسم وصفة لكن قول سبحاني هني ليس كقوله من ابي يزيد البسطامي فانه لا مساس لقوله بقولنا فان قوله خرج من دائرة الانفس وقولنا وراء الآفاق والانفس وقوله تشبيه كسى لباس التنزيه وقولنا تنزيه لم يمسه غبار التشبيه وقوله صدر عن سكر وقولنا صدر من عين الصحو فانظر الى هذا الضال المضل كيف تفوق على اكابر الامة بدعواه وكيف خرج عن اتباع محمد صلى الله عليه وسلم بصريح قوله وفحواه وكيف سجل على نفسه اتباع الشيطان وهواه **اقول** ان المخاطب اختلط الحابل والنابل فهو احير من بقة في حقة ٥ شلت يمينك ان قتلت لمسلم ٭ وجبت عليك عقوبة المتعمد ٭ **اعلم** ان قول الشيخ رح ان طريقي سبحاني اي منسوب الى السبحان اي تنزيه الله تعالى والياء فيه للنسبة لا ياء المتكلم فانه قد صرح بنسبة التقابل والتباين بين لفظ سبحاني الذي صدر من ابي يزيد البسطامي رح وبين لفظ سبحاني الذي في مكتوبه ففي الاول ياء النسبة وفي الثاني ياء المتكلم وهذا من قبيل تجنيس التلفيف ويظهر من ادنى تامل ان عبارته (اي الذي في المكتوب) تدل على ياء النسبة صريحا فانه قال

سلسلتی سلسلة الرحمانية وانا عبد الرحمن مرلی ارحم الراحمين وطريقی الطريق السبحانی وذهبت من سبيل التنزيه
وما اردت من الاسم والصفة الا الذات الاقدس تعالی هذا سبحانی ليس كسبحانی الذی قال ابو يزيد البسطامی
لانه لا مساس له بهذا السبحانی لانه خرج من دائرة الانفس وهذا ما وراء الانفس والافاق وسبحانی ابی يزيد تشبيه
البس لباس التنزيه وهذا السبحانی تنزيه محض ما وصله غبار التشبيه ذلك السبحانی تفور من منبع السكر وهذا السبحانی
ينبع من عين الصحو **قال** فی المكتوب الموفی مائة من المجلد الثالث وان كان محمد صلی الله عليه وآله وسلم
ليس له شريك فی دولته الخاصة ولكن ينبغی ان تعلم انه بعد تخليقه وتكميله بقيت من طينته بقية جعلت خميرة
طينتی فجعلونی بتبعيته ووراثته شريك دولته الخاصة وهذا ايضا دعوى النبوة وان نبوته فی مرتبة نبوته صلی الله
عليه وسلم ودولتی فی قوة دولته وهذا افحش فی افساد الدين واصرح فی الحاده وزندقته **اقول** كله مبنی
علی سوء الفهم فلا يخلو عن الخلل فمثله كمثل النعامة لا طائر ولا جمل اما تعرف انه ما وقع جعلونی بيا التكلم فی مكتوبه
وهی محرفة بل فی مكتوبه هذه العبارة وان لم يكن احد يشركه فی هذه الدولة الخاصة المحمدية لكن هذا القدر يدرك
ان من دولته الخاصة له صلی الله عليه وسلم بعد تخليقه وتكميله بقيت بقية لان من لوازم اهل الكرم ان يبقی
بقية فی سفرتهم بعد اكلهم وهو نصيب الخدم وتلك البقية اعطيت لاحد اصحاب الدولة من امته صلی الله عليه
وآله وسلم وجعلها خميرة طينته فجعل شريك دولته الخاصة عليه وعلی آله وصحبه الصلوة والتسليمات انتهی
والمراد بالطينة اما الدولة الخاصة اعنی مرتبة الفناء الاتم وهو مختص بالنبی صلی الله عليه وآله وسلم عند الصوفية
ويكون لبعض امته بتبعيته ووراثته فح يكون متخلقا باخلاقه فلما تم هذه المرتبة يعطی له الوجود الموهبی ويكون
مع النبی صلی الله عليه وسلم فی الجنة بموجب قوله تعالی ومن يطع الله والرسول فاولئك مع الذين
انعم الله عليهم من النبيين والصديقين والشهداء والصالحين وحسن اولئك رفيقا ذلك الفضل من الله
الآية وحديث المرء مع من احب او الاخلاق الحميدة الاصلية الحقيقية للنبی صلی الله عليه وسلم او المعنی الاصلی قاله
المجدد رحمه الله باعتبار جده لان سيدنا عمر رضی الله عنه كان جسده من بقية طينة النبی عليه الصلوة والسلام
والشيخ من اولاده ولا يستلزم المساوات اخرج البخاری فی تاريخه وغيره اكرموا عمتكم النخلة فانها خلقت من
طينة آدم فكما ان خلقة النخلة التی لا تساوی بنی آدم فی الفضل والكرامة من طينة سيدنا آدم ع لا يلزم
النقص فی سيدنا آدم ع فكذا فی النبی ص وكيف لا تشرف فرد من بنی آدم بهذه الفضيلة وهو اشرف
من النخلة قال الشيخ محی الدين بن عربی فی الباب الثامن من الفتوحات المكية ان الله تعالی لما خلق
آدم عليه السلام الذی هو اول جسم انسانی تكون وجعله اصلا لجميع الاجسام الانسانية فضلت من خميرة
طينته فضلة خلق منها النخلة فهی اخت لآدم عليه السلام وهی عمة لنا وقد سماها الشرع لنا عمة وشبهها

بالمؤمن ولها اسرار عجيبة دون سائر النبات وفضل من الطينة بعد خلق النخلة قدر السمسمة في الخفاء فمد الله
من تلك الفضلة ارضا واسعة الفضاء اذا جعل العرش وما حواه والكرسي والسموات والارضون وما تحت الثرى
والجنات كلها والنار في هذه الارض كان الجميع فيها كحلقة ملقاة في فلاة من الارض وفيها من العجائب
والغرائب ما لا يقدر قدره ويبهر العقول امره وفي كل نفس يخلق الله فيها عوالم يسبحون الليل والنهار لا يفترون
وفي هذه الارض ظهرت عظمة الله وعظمت عند المشاهد لها قدرته وكثير من المحالات العقلية التي قام الدليل الصحيح
العقلي على احالتها موجود في هذه الارض وهي مسرح عيون العارفين العلماء بالله وفيها يجولون وخلق الله
من جملة عوالمها عالما على صورنا اذا ابصره العارف يشاهد نفسه فيهم وقد اشار الى مثل ذلك ابن عباس
فيما يروى في هذه حديث الكعبة بيت واحد من اربعة عشر بيتا وان في كل ارض من السبع الارضين خلقا مثلنا
حتى ان فيهم ابن عباس مثلي وصدقت هذه الرواية عند اهل الكشف قال العلامة المدني في نفحة [illegible] وقوله
هذه الدولة المحمدية الخاصة به صلى الله عليه وسلم وان لم يكن له احد يشركه فيها الا انه بعد تخلق بدنه اي تصوره
بالصورة الانسانية في احسن تقويم وتكميله بالاخلاق الفاضلة الكريمة بقيت بقية من طينته وهي بضعة اصلى الله
عليه وسلم فاطمة الزهراء فاعطيت تلك البقية لواحد من امته وذلك الواحد هو ولد فاطمة الحسن بن علي رضي الله
عنهما انتقلت اليه تلك البضعة وهي بقية الطينة المحمدية فكان الامام الحسن رضي الله عنه اشبه الناس برسول الله
صلى الله عليه وسلم كما ورد في الاحاديث وجعلوها اي تلك البقية خميرة طينة لي طينة ذلك الواحد من امته [illegible]
في جعلوها للملائكة الموكلين بالارحام فالطينة من علي رضي الله عنه وهي نطفته وخميرتها من فاطمة الزهراء رضي الله
عنها وهي نطفتها فعملت الخميرة من البقية النطف من اولاده واولاد اخيه الحسين رضي الله عنه الى يوم القيمة وسرت
تلك الخميرة في اولاد الصلب اولاد العهد من اليدين في عقد بيعة المشائخ النقشبندية وغيرهم من اصحاب العهود
في صدق الوفاء وتمكين الحب والصفاء ولمس المذكور من قوله تعالى من قبل ان تمسوهن وقوله مخلقة وغير مخلقة
وذلك في المريدين الآخذين عن المشائخ وجعلوه اي ذلك الواحد شريك دولته الخاصة صلى الله عليه وسلم
وسبب ذلك ظهوره رتبة فردانية من تجلي الاسم الفرد في مظاهر وراثة مقام الذي هو مقام الفردية فيظهر من الفرد
في كل زمان ما كان منه صلى الله عليه وسلم من حيث باطن ولاية الخاصة لا من حيث رتبة نبوته ورسالته فان
تلك الرتبة ختمت بموته صلى الله عليه وسلم وذلك قوله عليه السلام العلماء ورثة الانبياء يحبهم اهل السماء وتستغفر
لهم الحيتان في البحر اذا ماتوا الى يوم القيمة وقوله عليه السلام العلماء مصابيح الارض وخلفاء الانبياء وورثتي
وورثة الانبياء وقوله عليه السلام العلم ميراثي وميراث الانبياء قبلي الاحاديث الثلاث اخرجها السيوطي في
جامعه الصغير فالعلماء هنا هم ورثة النبي صلى الله عليه وسلم وورثة لبقية الانبياء عليهم السلام في مقام فردية

صلی الله علیه وآله وسلم وهی العلم الباطن فالمشارکة انما تضر لو کانت فی زمان واحد واما اذا کانت بطریق تجدید
الدولة فی صورة اختارها الله تعالی لذلک المقام فخلقها من ذلک النور لذلک النور فلا ضرر ولا ضرار انما یتذکر اولوا الالباب
ثم ان الشیخ احمد السرهندی العارف الکامل قدس الله سره اعاد الکلام لیخبر عن نفسه بحصول ذلک المقام فقال
وان کان محمد صلی الله علیه وسلم لیس له شریک فی الدولة الخاصة به لکن ینبغی ان یعلم انه بعد تخلیقه وتکمیله
صلی الله علیه وآله وسلم بقیت من طینته بقیة جعلت خمیرة طینتی ای وصلت تلک البقیة التی ذکرناها الی طینته ای
نطفه من اسیاد امته قبل الولادة اذ کان له نسب فی قریش او بعد الولادة بمصافحة ذی النسب او صدق العهد
من المشایخ ذوی النسب مخلقة وغیر مخلقة کما ذکرناه فان المصافحة تلقیح فی اهل الاستعداد فتسری الخمیرة
فی تعجین الطینة تکمیل التعجین کله خمیرا انتهی **قال** فی المکتوب الثالث والسبعین ومائة من المجلد الاول
ان کلمة التوحید ان یری او یعلم نفی ذلک بکلمة لا ضروریة فالمطلوب المثبت ماوراء ذلک ویلزم منه ان کل ما
یری شهود محمد رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم مستحقا للنفی فان محمدا مع علو شانه کان بشرا والبشر متسم بسمة
الحدوث والامکان فانی یسعی ان یدرک البشر من خالق البشر والممکن من الواجب والحادث من القدیم
جلت عظمته ای یحیط به لا یحیطون به علما نص قاطع انتهی فانظر الی جهابرته لم یجوز للنبی صلی الله علیه وسلم
ان یکون مشهوده الا ما یتعلق من الممکنات **اقول** ان هذا القول فی الاصل یوافق قول سیدنا ومولانا
الشیخ بهاء الدین رضی الله عنه والفاظه الفارسیة هرچه دیده شد وشنیده شد همه غیر حق است بکلمهٔ لا نفی باید کرد
انتهی وفی المکتوب فی بیان کلمة لا اله الا الله ان کل ما یتجلی فی العلم والبصر نفیه بکلمة لا ضروری لان المطلوب
المثبت وراء البصر والعلم فیلزم منه ان مشهود محمد صلی الله تعالی علیه وآله وسلم ایضا لائق للنفی والمطلوب المثبت
وراء ذلک متحقق یا اخی محمد صلی الله علیه وآله وسلم مع ذلک الشان العلو بشر وبعلاقة الحدوث والامکان
متسم والبشر من خالق البشر ای شیء یدرک والممکن من الواجب ما یدرک والحادث لا یحیط الله بکنه ذاته لا یحیطون
به علما نص قاطع فی حق جمیع الخلائق نبیا کان او غیره انتهی فالمعنی ان کل ما یصح ان یری فی بصیرة احد
من البشر او یسمع او یعلم من المکاشفات والمشاهدات نفی ذلک بکلمة لا ضروری فالمطلوب المثبت وهو ذاته
تعالی وراء الوراء الذی خطر فی بال البشر لا تعرف احد کنه ذاته تعالی الا هو لان ذات الله تعالی وکمالاته غیر
متناهیة والسیر فی الله لا نهایة له ولهذا قیل سبحانک ما عرفناک حق معرفتک والمعنی الثانی ان کل ما یری فی
البصیرة السالک او یعلم من الحوادث الکونیة نفی الوجود الاصلی والحقیقی منه بکلمة لا اله ضروری ویثبت هذا
الوجود الاصلی الحقیقی لما وراء ذلک الکون وهو الله تعالی بالا الله وکذا وقع فی فصل الخطاب لخواجه محمد پارسا
[illegible] السامعین من اوله فی بیان ذکر لا اله الا الله انه مرکب من النفی والاثبات فالذاکر فی طرف النفی ینفی وجود

جمیع المحدثات الاصلیۃ وفی طرف الاثبات یثبت وجود القدیم جل وعلا انتہی بل ہذا الامر منصوص علیہ فی الاخبار
الالہیۃ والنبویۃ قال اللہ تعالی فاعلم انہ لا الہ الا اللہ ای لا موجود بحق الا اللہ قال اللہ تعالی کل شئ ہالک الا وجہہ
ای الا ذاتہ قال اللہ تعالی اینما تولوا فثم وجہ اللہ تعالی ای ذاتہ تفسیرہ قولہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
اصدق کلمۃ قالہا الشاعر کلمۃ لبید الا کل شئ ما خلا اللہ باطل ؂ والباطل خلاف الحق وقولہ علیہ السلام
کان اللہ ولا شئ معہ وہو الآن علی ما علیہ کان فالباطل معناہ ولا شئ مع الحق اذ الاشیاء کلہا بالحق تعالی
لا مع الحق تعالی فان الشئ من المشیۃ فلولا المشیۃ الالہیۃ لما کان شئ اصلا اذ اصل الشئ المشیئ فہو شئ بیائین
فعیل بمعنی مفعول کقتیل بمعنی مقتول وجریح بمعنی مجروح فالاشیاء کلہا منفیۃ فی الشہود المحمدی بدلیل
کان اللہ ولا شئ معہ وہذا امر لا یعرفہ الا اہلہ من اصحاب الادراک الخاص کما افاد العارف المتقی فی نتیجۃ
العلوم فما ثبت بالآیات والاحادیث فانکارہ جسارۃ علی جسارۃ فان ہذا صفی من عین الصفی **قال**
فی المکتوب التاسع والاربعین من المجلد الثالث لا یخفی انہ لما حصلت لی النسبۃ الحضوریۃ بذات الواجب
جل سلطانہ لزم ان ینکشف لی کنہ ذاتہ جل سلطانہ وان یعلم بکنہ ذاتہ کما ہو وہذا وان کان مخالفا لما ہو مقرر
عند العلماء لکنہ علم حضوری متعلق بذات الواجب تعالی فہو کالردیۃ بالنسبۃ الی ذاتہ تعالی فالانکشاف
موجود والدرک مفقود انتہی فانظر الی جسارتہ اجاز لنفسہ انکشاف حقیقۃ کنہ الذات وہذا ہو اثبات للفوقیۃ
علی النبی علیہ افضل الصلوۃ واکمل التحیات المبارکات الطیبات بل وادعی ذالک لولدیہ ایضا **اقول** ہذا
افتراء بلا امتراء تامر فی الاستقامۃ وانت تتوجہین انظر ذالک المکتوب وقل این ہذہ العبارۃ فیہ ؂ فایاک
ایاک الکذوب فانہا ؂ الی الشر دعاء وللشر جالبہ ؂ بل مسلک المجدد رح ان معرفۃ ذاتہ وصفاتہ بالکنہ والوجہ
ممتنع افاد المجدد رحمۃ اللہ فی المعارف اللدنیۃ ما تعریبہ ان معرفۃ اللہ تعالی واجب باتفاق الصوفیۃ واکثر
المتکلمین شکر اللہ تعالی سعیہم لکنہم مختلفون فیما بینہم فی الطریق الموصل الی المعرفۃ فالصوفیۃ قائلون ان المعرفۃ
بالریاضۃ وتصفیۃ الباطن والمتکلمون من الاشاعرۃ والمعتزلۃ یقولون انہا بالنظر والاستدلال ولعل النزاع
بینہم نزاع لفظی مبنی علی تفسیر لفظ المعرفۃ فالصوفیۃ یقولون ان المعرفۃ ہو علم بسیط وجدانی وہو مغایر
للصورۃ التصدیقیۃ الایمانیۃ والمتکلمون قائلون بانہا صورۃ تصدیقیۃ ایمانیۃ ولاشک ان طریق تحصیل المعرفۃ
بالمعنی الاول ہی الریاضۃ وتصفیۃ الباطن وبالمعنی الثانی ہو النظر والاستدلال وما یقولون ان اول
ما یجب علی المکلف معرفۃ اللہ تعالی المراد ہہنا المعرفۃ بالمعنی الثانی لا الاول لان حصول المعرفۃ فی المعنی
الاول یکون فی حق الیقین وہو نہایۃ مراتب کمال اہل اللہ والفرق بین المعرفتین بتقریر آخر ان المعرفۃ
عند الصوفیۃ عبارۃ عن علم حضوری بالحق تعالی یکون بعد الفناء والبقاء یعبرون بہ شناختن ویافتن

عدم ادراک کنہ ذاتہ تعالی

۱ه رسالۃ نفیسۃ من المجدد رح ۱۲ ۲ه ای الصوفیۃ والمتکلمون ۱۲ ۳ه لا حقیقی ۱۲

وعند المتكلمين عبارة عن علم حصولي سبحانه تعالى الذي هو نتيجة النظر والاستدلال بيانه ان العلم الحصولي حصول الصورة او الصورة الحاصلة في المدركة فهو يحصل من الخارج والعلم الحضوري ما يتعلق بذات العالم فيكون خلافه فالعارف بعد فناء الذات والصفات يبقى ببقاء الله تعالى فعلمه علم حضوري ولا يكون هذا من قبيل الحلول والاتحاد نعوذ بالله منهما فطور الولاية وراء طور العقل وطريقها الكشف الصحيح ليس هنا مدخل للنظر والاستدلال وما قال الحكماء والغزالي منا ان معرفة ذات الله تعالى ممنوع فالمراد بها الصورة التصديقية الايمانية كما يشهد به الادلة حيث قالوا ان معرفة ذات الله تعالى اما بالبداهة او بالنظر وكل منهما باطل على ما هو مذكور في الكلامية والبعض امتنعوا معرفة كنه الله تعالى لا المعرفة بوجه لان المعرفة بوجه حاصل لكل احد فانهم يعرفون الذات بالوصف الخالقية ام للرازقية وفرق بين معرفة الشيء بالوجه وبوجهه وفيما نحن فيه يكون الثاني لا الاول فان قلت هذا مسلم في الخلق والرزق لان وصف الخلق معلوم منا لا الذات بوصف الخلق لكن لا نسلم في الخالقية لان المراد منها ذات له الخلق فيعرف الذات بهذا الوصف قلت ان المراد من الذات اما مفهومه او مصداقه ان كان الاول فالمعلوم الوجه وان كان الثاني فهو يستلزم علم كنه الذات لان كنه الشيء عبارة عن نفسه والذات ليس بمتجز لانه بسيط حقيقي فبفرض تعلق العلم يكون العلم بالكنه وفي علم المخلوقات العلم بالوجه لا يستلزم العلم الكنهي لان الحقيقة متجزئة فكلما كانت الحقيقة متجزية فالعلم بالوجه لا يستلزم العلم بالكنه وان كانت بسيطة حقيقة لا تقتضي التجزي يكون علمه بالكنه كما في الواجب تعالى فمعرفة كنهه تكون محالا فمعرفته تعالى بالمعنى المذكور مطلقا ممتنع بالكنه كان او بالوجه بل صفاته تعالى ايضا كذا فانها غير معلومة بوجه مثلا علمه تعالى ليس كمثل علم المخلوقات لانه ليس له في انكشاف المعلوم دخل والله تعالى يعطي الانكشاف عقيبه جريا للعادة ولو سلم ان له تاثيرا في الانكشاف ولو في الجملة كما عند بعض المتكلمين فنقول ان التاثير خلق فيه وليس هو بموثر حقيقة بل لا دخل للموثرية فيه فليس بين علم الخالق والمخلوق مناسبة فالاشتراك والاطلاق اسمي وكذا حال القدرة والارادة بينهما فان قدرته وارادته تعالى مبدء صدور الافعال ومنشاء وجود المخلوقات بخلاف قدرة العبد وارادته فانهما ليس كذلك فان الله سبحانه وتعالى يخلق الاشياء بطور جري العادة عقيبهما وليس لقدرة العبد في الايجاد مدخل ما وكذا سائر الصفات فكل معلوم لا يناسب العالم لا يعلمه فانه لا يدرك الشيء بما يضاده ويغايره فلا يدرك صفاته تعالى كما لا يدرك ذاته تعالى وتقدس ههنا اشكال قوي وهو انه لما كان الذات والصفات ممتنعا المعلومية فمعرفتهما تكون محالا فما معنى وجوب المعرفة قلنا معرفة الذات هنا مثلا انه ليس بجسم ولا جوهر ولا عرض ومعرفة الصفات انه ليس بجاهل او عاجز او اصم او ابكم غاية ما في الباب يعرف بهذا ذاته وصفاته قال بعض المتكلمين المعرفة

عبارة عن التمييز بين المحدث والقديم ومن هنا قال ابو حنيفة رضي الله عنه سبحانك ما عبدناك حق عبادتك ولكن عرفناك حق معرفتك فسبحان من لم يجعل للخلق اليه سبيلاً الا بالعجز عن معرفته والمعرفة الخاصة باهل الله تكون حسب استعداد الطالب قال العارف بهاء الدين النقشبند قدس سره ان اهل الله بعد الفناء والبقاء ما ينظرون في ذاته وما يعرفون في ذاته حيرتهم في ذاتهم وفي انفسهم افلا يبصرون وهذه المعرفة نفس الحيرة قال ذو النون المصري رح المعرفة في ذات الله حيرة قال بعض العرفاء اعرفهم بالله اشدهم تحيرا فيه قال المجدد رح والكان اكثر المشائخ صرحوا كذا في معرفة الذات اما عندنا معرفة الصفات ايضا عبارة عن الحيرة انتهى **قال** قال في كنز الهداية التاسعة عشر مخاطبا لولديه لم يزل داعي الوصال ينادي في سري اجب السلطان فانه يدعوك فطار طير همتي الى باب القدس فوصلت الى سرادق عال فقيل لي السلطان ليس في البيت فعلمت ان ذلك مقام حقيقة الكعبة الربانية فاسرعت الى ما وراء ذلك وعرجت الى مقامات الصفات الحقيقية الموجودة بوجود زائد وهذا وراء الصور العلمية الصفات في مرتبة التعين العلمي ووراء ذلك صور الصفات التي في مرتبة التعين الوجودي والتعين الحبي فعرجت عنه ايضا الى اصول تلك الصفات وهي الشيون الذاتية والاعتبارات المختصة في ذاته تعالى ثم الى الذات البحت المجرد عن النسب والاعتبارات وانتما ايها الاخوان يعني ولديه كنتما معي في كل مقام من تلك المقامات فانظر الى هذه الخرافات والدعاوي الباطلة والاكاذيب المختصة يتعجب منه **اقول** عند الجدال يظهر فضل الرجال اما تعرف ان كنز الهداية ليس من مصنفات المجدد رح وعلى تقدير التسليم لا يلزم من هذا القول على قائله شيء اذ كثيرا ما يظهر للسالك في السير الى الله المشاهدات والمكاشفات وهي وراء طور العقل فيعجز الناس من فهمها وهو يذكر لمريديه ومحبيه موجب واما بنعمة ربك فحدث او بغلبة السكر كثير من الاولياء ذكروها فلا محذور فيه كما قال الغوث الصمداني شيخ عبد القادر جيلاني رض في بعض قصائده ؎

تحقيق قول ان السلطان [illegible] بيت

وامري بامر الله ان قلت كن يكن ... وكل بامر الله حكمي ومقدرتي
وطافت بي الاكوان من كل جانب ... فصرت لها اهلا بتحقيق نسبتي
فلا علم الا من بحار وردتها ... ولا نقل الا من صحيح روايتي
وعاينت اسرافيل واللوح والرضا ... وشاهدت انوار الجلال بنظرتي
وكل بلاد الله ملكي حقيقة ... واقطابها من تحت حكمي وطاعتي
وشاهدت معنى لو بدا كشف سره ... لصم الجبال الراسيات لدكت
انا قطب اقطاب الوجود حقيقة ... على سائر الاقطاب قولي وحرمتي

فاصبحت بالواد المقدس جالسا ... على طور سيناء قد سموت بخلوتي
ولي علم في ذروة المجد قائم ... رفيع البناء نادى لكل امة
على الدرة البيضاء كان اجتماعنا ... وفي قاب قوسين اجتماع الاحبة
وشاهدت ما فوق السموات كلها ... كذا العرش والكرسي في طي قبضتي
فلاحت لي الاسرار من كل جانب ... وبانت لي الانوار من كل وجهة
ومطلع شمس الافق ثم مغيبها ... واقطع ارض الله في حال خطوتي

تحقيق [illegible] الشيخ عبد القادر [illegible]

قال في المكتوب الخامس والتسعين من المجلد الثالث ولايتي وان كانت مرباة للولاية المحمدية والموسوية ومتطفلة على ولايتهما لكنها جامعة لهما مركبة من نسبة المحبوبية

والمحبۃ قال ان محمداً رئیس المحبوبین وموسیٰ علیہ راس المحبین لکن فی ولایتی امر آخر ومعاملتہ علیحدۃ بہا بذلک الامر مربوطۃ
حیث ان اصلہا من الولایۃ المحمدیۃ الناشئۃ بالاصالۃ عن المحبوبیۃ الصرفۃ وانضمت الیہا ولایۃ موسیٰ الناشئۃ
عن المحبۃ الصرفۃ وانصبغت بلونہا ایضاً صارت وجوداً آخر وحقیقۃ اخریٰ واثمرت ثمرۃ اخریٰ وانتجت نتیجۃ اخریٰ
فیقال لہذا الضال المضل المغرور الممکور ما معنی کون ولایۃ محمد من المحبوبیۃ الصرفۃ وولایۃ موسیٰ من المحبۃ الصرفۃ ان
کان المراد ان محمداً صلی اللہ علیہ وسلم ما کان یحب اللہ وموسیٰ ما کان اللہ یحبہ والعیاذ باللہ فقد ضللت ضلالاً
مبیناً وہلکت ہلاک الابد بل محمد صلی اللہ علیہ وسلم کما انہ رئیس المحبوبین فہو راس المحبین وموسیٰ کما انہ
راس المحبین راس المحبوبین ایضاً بل لا تکون محبۃ العبد ربہ مالم تتقدمہا محبۃ اللہ عبدہ قال اللہ تعالیٰ یحبہم ویحبونہ
وقال اللہ تعالیٰ رضی اللہ عنہم ورضوا عنہ ثم ان فی کون ولایتہ حقیقۃ اخریٰ وثمرۃ ثمرۃ اخریٰ اعترافاً
بانہ لیس علی شریعۃ احد الرسولین لان شرع کل نبی لا یثمر الا ولایۃ ذلک النبی وشرع محمد صلی اللہ علیہ وسلم
لما کان جامعاً لجمیع الشرائع حیث امر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بالاقتداء بارباب تلک الشرائع کلہم یثمر ولایۃ
جمیع تلک الانبیاء فلا یخرج ولایتہ عن ولایتہ صلی اللہ علیہ وسلم فاذا وجدت ولایۃ غیر ولایتہ صلی اللہ علیہ وسلم
واثمرت ثمرۃ غیر ثمرتہا کانت تلک الولایۃ ولایۃ ابلیس نعوذ باللہ من مکر اللہ **اقول** ہذا کذب طریف وبہتان
سخیف لو تاملت فی عبارۃ المکتوب فلم تکن تجترء علی ہذا المکذوب ولکن التعصب الفاحش وحب الباطل
الداہش غطی علی سریرتک وغشی ضعیف بصیرتک الا تری انہ لیس فی قولہ لفظ اجمع اسم التفضیل
حیران کردن ۱۲
لیلزم منہ ان ولایۃ اجمع من دائرۃ ولایۃ محمد وموسیٰ علیہما الصلوۃ والسلام بل فیہ ان ولایتی مرباۃ
ولایۃ محمد صلعم وولایۃ موسیٰ علیہ السلام وبطفیلہا ولایتی مرکبۃ من نسبتی المحبی والمحبوبی ورئیس المحبوبین سیدنا
ومولانا محمد صلعم وراس المحبین سیدنا موسیٰ علیہ السلام وانا بوسیلۃ متابعۃ خاتم الرسل علیہ الصلوۃ والسلام
مع ولایتی امر آخر ومعاملۃ علاحدۃ بہا مربوطۃ وان کان اصل ہذہ الولایۃ ولایۃ نبیہ صلعم وہو الولایۃ المحمدیۃ و
منشاء ہا بالاصالۃ نسبۃ محبوبیۃ صرفۃ لکن نشاء ولایۃ موسیٰ ناش من المحبۃ الصرفۃ وہی متضمنۃ مع ہذہ
الولایۃ ومنصبغۃ بلونہا ایضاً وصارت وجوداً آخر بل حقیقۃ اخریٰ وثمرۃ اخریٰ یعنی لولایتہ مناسبۃ بہما
وخروج بوجہ بہما ونشاءت منہما وہما اصلہا وہی فرعہما ولا محذور فیہ قال العلامۃ الدمشقی رح فی نتیجۃ العلوم
قولہ ولایتی وان کانت مرباۃ للولایۃ المحمدیۃ ای ربتہا الولایۃ المحمدیۃ وبقلتنی فی اطوارہا من السیر من نفسی
الی حضرۃ ربی ومن حضرۃ ربی الی حضرۃ ربی ثانیاً ومن حضرۃ ربی الی نفسی بمعاریج التحقیق فی العرفان
وہو معنی التبعیۃ فی الظاہر والباطن علی وجہ الکمال والموسویۃ ای مرباۃ ایضاً للولایۃ الموسویۃ باسیر
الباطنی فی ہشر بہا المخصوص علی مقتضی قلب موسیٰ علیہ السلام فی العرفان الالہی ومتطفلۃ یعنی ولایتی

تلك على ولايتهما اى تابعة بولايتهما بطريق التطفل في المقام لان ولاية النبي اصل وولاية الولى فرع لان حصولها بسبب الارث فالورثة لما استعدوا بالمتابعة للمورثين في الاعمال والاحوال كان لهم مناسبة بهم وقرب معنوى فورثوهم عند موتهم والانبياء عليهم السلام لا يورثون الا العلم لا غير وهى الولاية لكنها اسے ولايتى جامعة لهما اى هى من المشتملين المشرب المحمدى والمشرب الموسوى فلولايتى مقام الرؤية المحمدية البصرية في التجلى بالصور بعد فناء الصور على حد ما يعرفه اهل المعرفة من الادراك الخاص باهل هذه الطريقة كما قدمناه ولها ايضا مقام المناجاة والمكالمة الموسوية السمعية بعد فناء الحرف والصوت على حد معرفة اهل الادراك الخاص المذكور ولا اظن انك تقدر ان تفهم شيئا من ذلك بعقلك فضلا عن التحقق به وعن ذوقه ووجدانه الا بمعونة الله تعالى لك والله على كل شئ قدير فصارت اى ولايتى المذكورة وجودا آخر وان كان الوجود واحدا لا يتعدد اصلا لكن خصوص الرتبة المعنوية التى تظهر عنه تقتضى مغائرته كما اقتضت تعدده حقيقة اخرى يعنى باعتبار تلك الرتبة المذكورة واثمرت ثمرة اخرى باعتبار ما يناسب المكان والزمان كما قال تعالى لكل جعلنا منكم شرعة ومنهاجا وان كان الشرع والمنهاج واحدا لكن اختلاف الاشخاص بحسب الاحوال والازمان تقتضى اختلاف الاحكام وانتجت نتيجة اخرى كما ان ثمرة الشجرة تكون حلوة او حامضة والشجرة نفسها الحاملة لتلك الثمرة تكون مرة وقد تخالفها في طبعها ومزاجها وهى منها متفرعة عنها وللشجرة الفضل التام على الثمرة ولا يصل الامداد للثمرة الا من الشجرة قال تعالى وتلك الامثال نضربها للناس وما يعقلها الا العالمون وهم اصحاب الادراك الخاص الذى قدمناه وفيها اى فى ولايتى المذكورة امر آخر ومعلوم ان ذلك الامر الآخر انما استفيد من الاصل فان الفرع لا ياتيه الامداد الا من اصله ومعاملتى يعنى التى بينى وبين الله تعالى وبينى وبين غيرى على حدتها اسے منفردة الآن عن المتابعة وذلك لظهور النور المحمدى لنفسه في صورتى المخلوقة منه له بذلك الامر المذكور المستقل لانه امر جديد لم يظهر بعد في الاكوان بعدم تكرر التجلى وهو خصوص النشأة التى مربوطة اى دائرة معاملتى كلها على حكم ذلك الامر الخاص بى الذى ظهر بظهورى لذلك النور المحمدى الذى انا متحقق به فى نفسى على حسب ذلك الادراك الخاص الذى قدمناه انتهى اذا عرفت هذا فاعلم ان ولاية الاولياء ظلال ولايات الانبياء عليهم الصلوة والسلام فلفظ المرئى فى هذا المقام ينادى ما على نداء على اثبات هذا اللزم والمرء لا يكون غير ما يرئى به الا ترى انك لو اخذت جرعة من ماء وماء من بحرين فى كوز فتركب ذلك الماء يحصل كيفيته بالامتزاج لكنه يكون فرع ماء البحرين ولا يكون حقيقة ماء الكوز علحدة وما قيل ان محمدا صلى الله عليه وسلم ما كان يحب الله وموسى ما كان الله يحبه فمبناه على فهم المعترض لان المجدد افاد في المكتوب السادس والتسعين من المجلد الثالث ان لاسم محمد واحمد من اسماء النبى صلى الله عليه وسلم

والیتین خاصتین الولایۃ المحمدیۃ وان کانت ناشیۃ من المقام المحبوبیۃ لکن لیست فیہا المحبوبیۃ الصرفۃ بل ممتزجۃ من نشاء المحبیۃ والولایۃ الاحمدیۃ ناشیۃ عن المحبوبیۃ الصرفۃ لیس فیہا شائبۃ المحبیۃ وہذا مقام النبی صلی اللہ علیہ وسلم فکما انہ لا یقال انہ لما کان موسی کلیم اللہ لا یکون محمد صلی اللہ علیہ وسلم غیر کلیم اللہ فلذا ہنا لا یقال انہ لما کان محمد رسول اللہ محبوب اللہ لا یکون موسی علیہ السلام محبوب اللہ وہذا بین جدا وما قیل ان شریعۃ المجدد رح غیر شرائع رسولنا وموسی علیہما الصلوۃ والسلام خیال فاسد ومتاع کاسد فان المجدد رح لیس بصدد بیان الشریعۃ بل ہو بذکر الاحوال والمواجید والمقامات واین ہذا من ذلک فالسب والشتم کلہ یرجع الی فہمہ الباطل **قال** واصرح من ذلک ماقالہ فی المکتوب الثالث والتسعین بعد ما ذکر نحوا من ذلک ان مرکز دائرۃ المحبوبیۃ الصرفۃ یتصور بصورۃ دائرۃ مرکزہا المحبوبیۃ الصرفۃ ومحیطہا المحبوبیۃ الممتزجۃ بالمحبیۃ وہی نصیب فرد من افراد الامۃ یعنی نفسہ **اقول** ان فیہ ہذہ العبارۃ والمحبوبیۃ الممتزجۃ بالمحبیۃ نصیب فرد من افراد امتہ بتبعیتہ لہ صلعم وتبعیتہ لموسی ایضا انتہی فلا قبح فیہ وترک المعترض لفظ تبعیتہ لہ صلی اللہ علیہ وسلم فمثل المعترض مثل البرغوث دماغہ دمہ **قال** وسلم ان المحیط ہذہ الدائرۃ تقدم کثیر علی الدائرتین وہو اقرب الی من اللہ الاقرب ثم اورد سوالا فقال ان **قلت** کل کمال تیسر للجزء فہو ایضا تیسر للکل لان الکل عبارۃ عن ذلک الجزء مع بقیۃ الاجزاء فما وجہ سبق الجزء الکل **الجواب** الکمال الذی یظہر فی الجزء بطریق الاصالۃ فہو فی الکل بتبعیۃ الجزء وبوساطتہ لا بطریق الاصالۃ ولا شک ان الاصالۃ سابقۃ علی التبعیۃ وللاصل قرب لیس فی الفرع فعلی ہذا اذا تقدم مرکز الدائرۃ فی الکمالات المخصوصۃ بہ فہو واسع ممکن **والتحقیق فی الجواب** ان کمال الجزء انما یسری فی الکل اذا کان ذلک الکمال ناشیا من ماہیۃ الاصلیۃ ولا یلزم سریانہ فی الکل مثلا اذا انقلب جزء من الفضۃ بعمل الاکسیر منہ ذہبا لا یمکن ان یقال ان کمالات ہذا الجزء المنتقل ذہبا تسری فی الکل لانہ بعد الانقلاب خرج عن الجزئیۃ انتہی وہذا یعنی قولہ المار ان ولایتی صارت حقیقۃ اخری فانظر الی ہذا کیف انقلب علی العقب بانقلابہ الی حقیقۃ الذہب وخرج عن اتباع سید العرب ومن ینقلب علی عقبیہ فلن یضر اللہ شیئا ودینہ قد ذہب بہذہ الدعوی حیث جعل نفسہ اصلا فی الکمال والنبی تابعا لہ فیہ وان الکمال تسری منہ الیہ ثم نفی السرایۃ ایضا فجعل نفسہ مستقلا وشبہ نفسہ بالذہب والنبی صلی اللہ علیہ وسلم بالفضۃ فقد ادعی التقدم علی موسی ومحمد علیہما الصلوۃ والسلام ثم ترقی وادعی التفوق علی جمیع الانبیاء۔ **اقول** ہذا التقریر مبنی علی عدم فہم المعنی المراد من المکتوب الثالث والتسعین من المجلد الثالث فاعلم **اولا** ان العبارۃ المنقولۃ لیست فی المکتوب المذکور بل فیہ ان بمرکزیۃ الثانی التقدم کثیر وہی اقرب الی اللہ من کل اقربا او بمرکزیۃ الثالث الولایۃ المحمدیۃ صلی اللہ علیہ والہ وسلم فالدائرۃ **الاولی** دائرۃ العلم **والثانیۃ** دائرۃ الخلۃ **والثالثۃ** دائرۃ المحبوبیۃ وہی اقرب الی ذاتہ ولا محذور فیہ

وثانیاً۔ ان محصل المکتوب ان التعین الاول الوجودی رب خلیل الرحمن علی نبینا وعلیہ الصلوۃ والسلام
ومبدء تعینہ وتعین خلقہ ومرکز تعینہ رب حضرۃ حبیب اللہ ومبدء تعینہ وتعین محبتہ علیہ الصلوۃ والسلام فاورد
علیہ ایرادات واجاب عنہا منہا انہ کان التعین الاول رب الخلیل فکیف التوفیق بینہ وبین قولہ علیہ الصلوۃ
والسلام اول ما خلق اللہ نوری فاجاب بان المرکز اسبق اجزاء الدائرۃ والجزء مقدم علی الکل فیکون
مبدء تعین حبیب اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اسبق منہا الکمال الحاصل للجزء یسری فی الکل لان الکل عبارۃ
عن ذلک الجزء وجزء اخری فما وجہ حصول السبق والقرب فی الجزء لا الکل فاجاب عن ہذا الایراد بجوابین
الاول تسلیم التسری والفرق بینہما بالاصالۃ والتبعیۃ فان الکمال فی الجزء بالاصالۃ وفی الکل بتبعیتہ الثانی
بعدم تسلیم التسری بان کمال الجزء فی وقت یسری فی الکل ان کان الکمال ناشیا من ذلک الجزء
وان کان الکمال فی الجزء ناشیا بعد انقلاب ماہیۃ الجزء فلا یلزم ان یسری فیہ لان الجزء بعد انقلاب ماہیتہ
لا یکون جزء للکل مثلا الفضۃ التی تصیر طلاء بعمل الاکسیر فلا یقال فیہا ان کمالات ذہبیۃ ذلک الجزء یسری
فی الفضۃ التی ہی الکل لان ذلک الجزء علی ہذا التقدیر لیس جزءہ فی الحقیقۃ انتہی فالاعتراض
بان المجدد رح انقلب علی العقب بانقلابہ الی حقیقۃ الذہب وخرج عن اتباع سید العرب وغیرہ
علی ما ذکر کلہ ہذیان فان الکلام فی مبدء تعین خلیل الرحمن وحبیب اللہ صلوات اللہ علیہم اجمعین وتفوق
مبدء تعین حبیب اللہ الذی ہو المرکز علی مبدء تعین خلیل الرحمن علیہ الصلوۃ والسلام الذی ہو الکل فالمکتوب
ہذا فافہم ولا تکن من الغافلین لیس من العدل سرعۃ العذل (بیہودہ گوئی) وادعاء التفوق علی الانبیاء عجیب جدا
لا بئس فی المکتوب ما یشیر الی ذلک اصلا (ملامت کردن) **قال** فی المکتوب التاسع عشر من المجلد الثالث کانت الانبیاء
والمرسلون یفرون من البلاء وانا فی عین البلاء فی عافیۃ فیقال لہ یا ایہا المغرور ای نبی فر من البلاء وای بلاء
اردت ان اردت انہم فروا من البلاء الدنیوی فہو مع کونہ کذبا صریحا کفر ایضا وان اردت البلاء فی الدین
فالفرار بالدین عین الکمال **اقول** ان فی المکتوب المذکور ہکذا واجتنبوا عن البلاء ما استطعتم فان الفرار مما
لا یطاق من سنن المرسلین علیہم الصلوۃ والسلام ونحن فی عین البلاء مع العافیۃ فللہ سبحانہ الحمد انتہی قیل
یعنی ان البلاء الذی لا یطاق الفرار منہ سنۃ اما الصبر فی البلاء المطلق فالصابر فیہ ایضا شاب والصابر
فی البلاء الذی لا یقدر ان یفر منہ شاب ومن کان فی مقام الرضاء البلاء عندہ راحۃ ونعمۃ قال اللہ تعالی
ولیبلی المومنین منہ بلاء حسنا فمثل ہذہ الاعتراضات لا یورد ہا من لہ ادنی درایۃ ودیانۃ **قال** ثم ترقی
الی تنقیص القرآن فقد نقل الشیخ العارف باللہ المحدث الشیخ عبد الحق الدہلوی ان بعضہم کتب الیہ انکم مع
جلالۃ ما تدعونہ من المراتب لم لا یظہر منکم کرامۃ قال ان الکرامۃ اجل مما ابینہ من الحقائق والمعارف التی تعجز

بیان ان الفرار من البلاء من سنن المرسلین

ما اسند الیہ من تنقیص القرآن

تعجز الناس عن بيانها ولا كان معجزة الرسول صلعم الا كلاما فانظر الى هذا الجاهل الممكور المغرور كيف سوّى كلامه بالقرآن العظيم وكيف اثبت المثل للقرآن المجيد وكيف رقى نفسه الى مرتبة خاصة بالله وهو ان كون كلامه معجزا **اقول** ليس فيها التسوية ولا التنقيص بل فيه اثالة وهم الواهم فانه كيف ينكر عظمة الكلام وكونه كرامة والقرآن من اعظم معجزاته صلى الله عليه وسلم قال العارف العلامة النابلسي في نتيجة العلوم قوله انه لا كرامة اجل مما ابينه من الحقائق والمعارف فان البيان دليل الكشف عن ذلك والتحقق به فان من لا كشف له ولا تحقق في نفسه بربه لا بيان له عن شيء من الحقائق اصلا الا بطريق الحكاية عن الغير من قبيل نقل العبارة والتهمة حاصلة من المحجوبين دائما للعارفين في ان ما ياتون به من العلوم والاسرار ان ذلك كله باطلة او انه محفوظ لهم من كلام غيرهم نظيره ما جحده الكافرون على الانبياء الماضين من العلوم الالهية والشرائع النبوية حتى نسبوهم الى الجنون والكذب وغير ذلك وقالوا اساطير الاولين اكتتبها فهي تملى عليه بكرة واصيلا الآية وقالوا معلم مجنون وقالوا مجنون وازدجر وقالوا ساحر كذاب وقالوا غير ذلك والله يعلم المفسد من المصلح وحاصله ان الذي جاءت به الانبياء عليهم السلام حق وصدق وهو من عند الله تعالى بطريق الوحي من جبرئيل عليه السلام وغيره من الملائكة والذي جاءت به الاولياء ايضا من العلوم التوحيدية والمعارف الالهية والحقائق العرفانية كله حق وصدق ايضا وهو من عند الله تعالى بطريق الالهام والفيض على قلوبهم بطريق الالهام من ملائكة الالهام وبعضهم يعطي العبارة عن ذلك ويقدره الله تعالى على بيانه نظيره النبي الذي اوحي اليه بشرع وامر بابلاغه للامة وبعضهم لا يعطي العبارة عن ذلك ولا يقدر على بيانه نظيره النبي الذي اوحي اليه بشرع ولم يومر بابلاغه فلو بلغه خالف الامر فلا يقبل منه كما ان الولي الذي لم يعط العبارة لم يوذن له في البيان فلو تبين ذلك لا يقبل منه وربما اوذي على بيانه وطرد وابعد وبغض وربما قتل ومن اعطي العبارة قبل منه البيان واستحسن كلامه وانتفع به غيره فاذا سكت في محل الكلام اثم وعوقب من طرف الله تعالى او من طرف الخلق والله خير حافظا وهو ارحم الراحمين وقوله انه لا كرامة اجل من ذلك البيان فهو امر معلوم عند اهله فان الكرامات التي تعجب بها العوام لا فائدة بها للولي وان اقتضت حسن اعتقاد العوام بالولي فالنفع فيها للعوام لا للولي وذلك اذا اعتنى الله تعالى بالعوام فاظهرها على يد الولي لينتفع بها العوام واما بيان العلوم الالهية والحقائق الربانية النافعة للسالكين والخواص المومنين يرتقون بها في معارج التحقيق ويتبينون بفهمها عقبات الطريق وانما يتضرر بها المتعدي على الاولياء بالانكار لعدم توفيقه وقلة ادعائه التكبر في نفسه وارادته ان يكون له ارتفاع مرتبة على ابناء جنسه قوله ولا كرامة محمد صلى الله عليه وسلم الا كلام معجز يعني القرآن العظيم الذي هو كلام الله تعالى الذي عجز الفصحاء البلغاء ان ياتوا بمثله وهو متضمن للمعاني التوحيدية والمعارف الربانية والحقائق العرفانية ويزيد على كلام الاولياء الذي ياتون به بالاحكام الشرعية

والشرائع النبوية والكل من عند الله تعالى لان كلام الاولياء الذي ياتون به هو معاني الكلام القديم الذي جاء به النبي صلى الله عليه وسلم وانما جاء الولي بالنظم الجديد فى الكلام القديم فكلام الاولياء كرامتهم اكرمهم بها الله تعالى وكلام الله تعالى الذي جاء به النبي صلى الله عليه وسلم معجزة له اكرمه الله تعالى بها والله يهدي من يشاء الى صراط مستقيم انتهى قال شيخ الاسلام الهروي فى منازل السائرين والذي ثبت عندي بالتجربة ان فراسة اهل المعرفة انما هي فى تمييزهم من يصلح لحضرة عز وجل فمن لا يصلح ويعرفون اهل الاستعداد الذين اشتغلوا بالله سبحانه ووصلوا الى حضرة الجمع فهذه فراسة اهل المعرفة واما فراسة اهل الرياضة والجوع والخلوة وتصفية الباطن من غير وصلة الى جناب الحق سبحانه فلهم فراسة كشف القبور والاخبار بالمغيبات المختصة بالخلق تعالى فانهم لا يخبرون الا عن الخلق لانهم محجوبون عن الحق سبحانه اما اهل المعرفة فلاشتغالهم لما يرد عليهم من معارف الحق سبحانه فاخبارهم انما يكون عن الله تعالى ولما كان العالم اكثرهم اهل انقطاع عن الله سبحانه واشتغال بالدنيا مالت قلوبهم الى كشف القبور والاخبار عما غاب عن احوال المخلوقات فعظموهم واعتقدوا انهم اهل الله خاصة واعرضوا عن كشف اهل الحقيقة واتهموهم فيما يخبرون عن الله سبحانه وقالوا لو كان هؤلاء اهل الحق كما يزعمون لاخبرونا عن احوال المخلوقات فكيف يقدرون على كشف امور اعلى من هذه وكذبوهم بهذا القياس الفاسد وعميت عليهم الا بناء الصحيحة ولم يعلموا ان الله تعالى قد حمى هؤلاء عن ملاحظة الحق وحصنهم وشغلهم عما سواه حماية لهم وغيرة عليهم ولو كانوا يتعرضون الى احوال الخلق ما صلحوا للحق سبحانه فاهل الحق لا يصلحون للخلق كما ان اهل الخلق لا يصلحون للحق تعالى وقد رأينا اهل الحق اذا التفتوا ادنى التفات الى كشف القبور ادركوا منها ما لا يقدر غيرهم على ادراكه بالفراسة فمنها المعرفة وهي الفراسة فيما يتعلق بالحق سبحانه والقرب منه واما فراسة اهل الصفا الخارجين المتعلقين بالخلق فلا يتعلق بجناب الحق سبحانه ولا بالقرب منه ويشترك المسلمون والنصارى واليهود وسائر الطوائف فيها لانها ليست شريفة عند الله سبحانه فيختص بها اهله انتهى قال قال فى المكتوب الثاني من المجلد الثاني ان الصفات السبعة او الثمانية موجودة فى الخارج ومتميزة فى الخارج عن الذات غير ان الاشكال فى زيادة الصفات قوي وهو ان الصفات اما ممكنة او واجبة لا سبيل الى الاول لاستلزام حدوثها وعدم اتصاف الحق تعالى بها ازلا ولا الى الثاني لان الواجب الوجود بذاته واحد ثم قال وحل هذا الاشكال ما ظهر وهو لهذا الفقير هو انه تعالى موجود بذاته لا بالوجود لا على ان الوجود عينه ولا على انه زائد وصفات الواجب تعالى موجودة بذاته لا بالوجود اذ لا مجال للوجود فى ذلك الموطن قال الشيخ علاء الدولة فوق عالم الوجود عالم الملك الودود فلا يتصور نسبة الامكان والوجوب ايضا فى ذلك الموطن لان الامكان والوجوب نسبة بين الماهية والوجود فحيث لا وجود لا امكان ولا وجوب

وہذہ المعرفۃ ورا طور النظر والفکر انتہی وانت تعلم ان مالیس عین الوجود ولا قائما بہ الوجود فہو المعدوم لیس
الا ولا شیٔ من المعدوم بموجود فلا معنی لکونہ موجودا بذاتہ لا بالوجود الا انہ تعالی عین الوجود القائم بذاتہ المتعین
بذاتہ فنفی کون الوجود عین الذات مع القول بانہ تعالی موجود بذاتہ دلیل علی انہ لیس علی بصیرۃ فی معنی
الوجود ولا فی معنی کونہ تعالی موجودا بذاتہ واما قول علاء الدولۃ نفع اللہ بہ ان اراد بہ ان مرتبۃ الامکان
فوق مرتبۃ الوجوب فہو صحیح ولا شائبۃ فیہ لان الوجود الذی ہو عین الذات ہو الوجود المطلق المعری عن کل قید
زائد علی ذاتہ القائم بذاتہ المتعین بذاتہ لا وجود الممکنات المتعین بمقتضی استعداد الماہیات فانہ مقید بتعین زائد
علی ذاتہ مفتقر الی ذلک التعین الذی ہو مقتضی الماہیۃ فلا یکون متعینا لذاتہ فلا یکون واجبا لذاتہ وان اراد انہ
تعالی لیس عین الوجود المطلق فہو مبنی علی ما فہمہ من کلام الشیخ محی الدین نفع اللہ بہ ان المطلق معناہ الکلی
الذی لا یوجد الا فی ضمن افرادہ وہو فہم فاسد لان مراد الشیخ نفع اللہ بہ بنصہ فی الباب الثانی من الفتوحات
انہ تعالی موجود بذاتہ غیر مقید بغیرہ لغناہ عن العالمین والمبنی علی الفاسد فاسد ثم قولہ ان صفات الواجب
تعالی موجودۃ بذاتہ لا بالوجود ان اراد انہا موجودۃ بعین وجود الذات لا بوجود یغایرہ ناقض قولہ انہا موجودۃ
فی الخارج متمیزۃ عن الذات وان اراد ان وجودہا متوقف علی ذات الحق تعالی لکونہا قائمۃ بہ فلا یتأتی
منہ نفی وجودہا ونفی الامکان عن وجودہا ثم الوجود اذا لم یکن عین الذات ولا قائما بہ فمعنی اطلاق الواجب
علیہ تعالی فی قولہ وصفات الواجب تعالی الخ مع القطع بان العلماء یریدون بہذا الاطلاق انہ تعالی وجب
الوجود لذاتہ ثم کون الامکان والوجوب نسبۃ بین الماہیۃ والوجود من المسائل المقررۃ فی الکتب العقلیۃ
کشرح الاشارات وشرح التجرید فقولہ ان ہذہ المعرفۃ ورا طور النظر والفکر تلبیس ودلیل علی انہ غیر ناصح
فی دین اللہ ثم ان ذاتہ تعالی اذا لم یکن عین الوجود ولا متصفا بالوجود کان معدوما محضا لاستحالۃ ارتفاع
النقیضین عن شیٔ واحد فی حالۃ واحدۃ وہذا عین نفی الواجب القدیم الواحد الاحد فقولہ موجود بذاتہ مع کونہ
مناقضا لنفسہ رفع للسیف من رقبتہ ولا یدفع عنہ التکفیر ولا یجدیہ بنفع جلیل او حقیر **اقول** ہذا الکلام مبنی علی
عدم فہم المراد علی ویدان المعترض **اما اولا** فبانہ قال المجدد رح فی ذلک المکتوب ان الصفات السبعۃ
او الثمانیۃ للواجب تعالی التی علی اختلاف الآراء من الصفات الحقیقیۃ موجودۃ فی الخارج وغیر اہل الحق
من الفرق المخالفۃ لیسوا بقائلین بوجود صفاتہ تعالی علی ان المتاخرین من الصوفیۃ ایضا ینکرون وجود
الصفات وینسبون زیادۃ الصفات الی العلم ویقولون ؎ از روے تعقل ہمہ غیر ند صفات ؛ باذات
تو از روے تحقق ہمہ عین ذ ؛ یعنی ان الصفات فی التعقل متغائرۃ وفی الخارج عین ذاتہ تعالی والحق
ان قول اہل الحق ہو الحق ومقتبس من مشکوۃ النبوۃ بنور الکشف والفراسۃ فغایۃ ما فی الباب ان الاکل

الذي يرده المخالفون في وجود الصفات قوي فانهم يقولون ان كانت الصفات موجودة اما ممكنة او واجبة
الاول مستلزم الحدوث لان كل ممكن حادث عندهم على انه يستلزم جواز انفكاك الصفات عن الذات
والثاني ينافي التوحيد وحل الاشكال على ما ظهر لي ان الواجب تعالى موجود بذاته لا بوجود عينه او زائد عليه
صفاته تعالى ايضا موجود بذاته لا بوجود لانه ليس للوجود في ذلك الموطن مدخل قال علاء الدولة فوق عالم الوجود عالم الملك
الودود فلا يتصور نسبة الامكان والوجوب في ذلك الموطن لان الامكان والوجوب نسبة بين الماهية والوجود
فحيث لا وجود لا امكان ولا وجوب هذه المعرفة وراء طور النظر والفكر والمحجوبون عقيلة العقل لا يعرفون هذا
المرام وليس لهم الا الانكار انتهى فما نقله المعترض رح فيه تحريفات اعلاها انها زاد متميزة في الخارج مع انها
ليست في المكتوب **واما ثانيا** فبان الوجود قد يراد به الماهية المتعينة والذات المتشخصة في الخارج وهو بهذا
المعنى عين الماهية والذات وهو المراد بقولنا الله تعالى موجود بذاته لا بالوجود فالمقصود من هذا القول تنزيه
ذات الله تعالى في احتياجها الى شئ بان يقال انها محتاجة الى الوجود وان كان عينا وقد يراد بوجود الشئ
كونه في الخارج وثبوته فيه وهو بهذا المعنى زائد عليه وعرض عام وقد يراد الصفة الموجودة الزائدة على الذات
كالحيات مثلا فما قامت به صفة الوجود يكون موجودا ويكون محتاجا في موجوديته الى صفة الوجود كما قامت
به صفة الحيوة يكون حيا والله تعالى موجود بذاته لا بهذا الوجود فلا يكون ذاته محتاجا الى الوجود فيكون ذاته
العلي كافيا في تحققه غير محتاج الى الوجود ولا يكون للوجود ثمه مدخل عينا كان او زائدا قال عروة الوثقى
في مكتوب خمس وثمانين من المجلد الاول وتحقيق مذهبنا ان طالب اليقين وصاحب الفطرة السليمة اذا رجع
الى وجدانه لفكر صائب وتامل صادق وانصف من نفسه ادرك ان الذات الله المقدس لا ينبغي ان
يحتاج في وجوده الى غيره ويكون في نفسه خاليا عن الوجود واحتاج في ثبوته الى الوجود وادرك ايضا
ان ماهيته وحقيقته سبحانه لا ينبغي ان تكون هو الوجود لان الوجود مع كونه في نفسه من المصادر والاحداث
لا ضرورة لنا بالقول بكونه حقيقة للواجب الموجود في الخارج بوجود اصيل وان نصطلح عليه بواسطة عدم
احتياجه الى الغير ومع ذلك لم يرد الشرع به فالحق ان له سبحانه ماهية وحقيقة وراء الوجود ثابتة بنفسها
مستغنية عن عروض الوجود لها وما يترتب على الوجود يترتب على تلك الماهية بذاتها فهي موجودة بذاتها
المقدسة لا بالوجود عينا كان او زائدا وقولنا موجود بنفسه مجرد تعبير بقولنا هست لان الوجود امر زائد
ثابت قائم به تعالى او عينه فلا مدخل للوجود في تلك الحضرة العلية المعراة عن جميع النسب والاعتبارات
كما لا مجال للعدم ثمه فهو سبحانه لغاية تقدسه لا يصل اليه نسبة لكونه خالقا لكلها فكلا النقيضين متنزلان عن
تلك المرتبة المقدسة غير متصورين ثمه حتى يتصور ارتفاع النقيضين فلا نقاضة لشئ بشئ في مرتبة الذات

المعرا عن جميع الاعتبارات حتى يستحيل ارتفاع النقيضين اذ الارتفاع والثبوت من الاعتبارات والنسب
المنفية عن تلك الحضرة الاثيرية الى ما افاده بعض المحققين من ان الجسم في مرتبة وجوده السابق على البياض
لا ابيض ولا لا ابيض وليس ذلك ارتفاع النقيضين المستحيل لان المستحيل ارتفاعهما بحسب نفس الامر مطلقا لا بحسب مرتبة من المراتب
فان الامور التي ليس بينها علاقة التقدم والتاخر والمعية ليس لبعضها في مرتبة الآخر وجود ولا عدم انتهى فلما ساغ
امثال هذه الامور في الممكنات فما ظنك في شان خالق الممكنات تعالى ولله المثل الاعلى فعلى هذا الاحتياج
في نفي احتياج الذات المقدس الى الغير الى اطلاق لفظ عليه يكون مفهومه اللغوي من المعقولات الثانية
والمعاني القائمة بالغير ولو كان كذلك لكان صاحب الشرع احق بالتعبير عن ذاته المنزه بالوجود والاخبار
كما اخبر به عن سائر اسمائه وصفاته وكمالاته وليس فليس فالله عز وجل بذاته العلي مستغن عن عروض الوجود له
فما يتفرع على الوجود يتفرع عليه سبحانه وكذا الحال في سائر الصفات فكلما يتفرع عليها فذاته العلي كاف فيه
ومع ذلك له سبحانه صفات ازلية موجودة قائمة بذاته لورود الشرع بها ولما جرى عادته سبحانه بان كلما
ثبت في عالم الحقيقة ان يجعل له انموذجا في عالم المجاز ليستدل به عليه جعل الوجود انموذجا لوجوده بنفسه لا بالوجود
فان الوجود لو وجد كان موجودا بنفسه دون الوجود والمجاز قنطرة الحقيقة فنحن نوافق جمهور المتكلمين في زيادة الوجود
على الذات الغني العلي وعدم كون الوجود عينا له ولكن لا نقول باحتياج الذات المقدس الى الوجود واستكماله بالغير
مع كمال تنزهه ونرجو ان يكون مراد السلف من زيادة الوجود هو هذا المعنى ان كان منهم رواية في هذا الباب لكن
الظاهر ان ليس من السلف في هذا النقل انما هو قول المتاخرين من اصحابنا رحمهم الله سبحانه بخلاف زيادة الصفات
فان النصوص معاضدة لها فالحاصل ان الحق عز وجل موجود بذاته وصفاته السبعة بل الثمانية موجودة بذات الحق
دون الوجود فالوجود كما هو متنزل عن مرتبة الذات المقدس كذلك متنزل عن صفاته الحقيقية فلما لم يتخلل في
حضرة الذات المقدس والصفات العلية وجود لم يتخلل وجوب ولا امكان اذ الامكان والوجوب نسبتان بين الماهية
والوجود فحيث لا وجود لا وجوب ولا امكان فمن هذا التحقيق اندفع اشكال صعب يورد على الصفات الحقيقية بانها
اما ممكنة لذواتها او واجبة فعلى الاول يلزم حدوثها لان كل ممكن حادث عندهم وايضا يلزم جواز انفكاكها عن الذات
فيلزم جواز الجهل والعجز تعالى عن ذلك وعلى الثاني يلزم تعدد الواجب لذاته المنافي للتوحيد قال شيخنا وامامنا
الامام الرباني والمجدد للالف الثاني فذاته تعالى وصفاته سبحانه فوق هؤلاء الثلثة المنحصرة غاية ما في الباب اذا
تصور ذاته تعالى وتعقلت صفاته سبحانه بالوجوه والاعتبارات اذ لا سبيل الى الكنه عرض لذاته سبحانه في الوجود التصوري
الظلي الوجوب لما هو المناسب واللائق بغنائه تعالى وعرض لصفاته سبحانه بالوجود الذهني الامكان لما هو المناسب
لاحتياجها الى الذات فذاته تعالى وصفاته سبحانه في حد انفسها فوق مرتبة الوجوب والامكان بل فوق

مرتبة الوجود ايضاً وباعتبار الوجود التصوري الظلي الوجوب يناسب الذات تعالى والامكان يناسب الصفات
تعالت وتقدست فالصفات تعالت من حيث الوجود الخارجي لا واجبة ولا ممكنة بل هي فوق الوجوب والامكان
وباعتبار الوجود الذهني ممكنة ولا يلزم من هذا الامكان الحدوث لما انه ليس لذواتها كما للممكنات بل الوجود انها
الظلية ويناسب هذه المعرفة ما قاله ارباب المعقول من ان الكلية والجزئية تعرضان للماهية باعتبار خصوصية الوجود
الذهني فلا يوصف بهما الماهية حال الوجود الخارجي فزيد الموجود في الخارج مثلاً قبل التعقل ليس بجزئي كما انه
ليس بكلي بل عرض له الجزئية بعد الوجود الذهني الظلي بل نقول جميع النسب والاضافات والاحكام والاعتبارات
التي تحمل عليه تعالى كالالوهية والربوبية والاولية والازلية غير الصفات الثمانية الموجودة انما يصدق عليه سبحانه باعتبار التصور
والتعقل والا فالذات من حيث هو غير متصف بصفة ولا مسمى باسم ولا محكوم بحكم فصاحب الشرع تعالى انما
اطلق على ذواته اسماء واحكاما باعتبار التناسب والتشابه لتكون قريبة الى افهام المخلوقات ويكون التكلم معهم
على قدر عقولهم كما يقال لزيد الموجود في الخارج بدون ملاحظة وجوده الذهني انه جزئي على سبيل التشبيه
والتنظير ويكون حكمهم بالجزئية النسب واشبه من حكمهم بانه كلي فكذلك الحكم بالوجوب والوجود على الذات الغني المتعالي
اولى وانسب من الحكم بالامكان والامتناع والا فلا سبيل الى جناب قدسه تعالى وجوب ولا وجود كما لا يليق
بجناب تنزيهه تعالى امكان وامتناع فافهم هذه المعرفة الشريفة القدسية فانها اساس الدين وخلاصة
علم الذات والصفات تعالت وتقدست وما تكلم بها احد من العظماء ولا واحد من الكبراء استاثر الله سبحانه
هذا العبد بهذه المعرفة والسلام على من اتبع الهدى ومما افاده شيخي وامامي قدسنا الله سبحانه بسره السامي
ان الصفات الحقيقية موجودة في مرتبة الذات ولم يحصل من اثباتها تعين وتنزل في تلك الحضرة العلية
ومع كون الصفات تفاصيل للكمالات المندرجة في حضرة الذات لم يحصل منها مرتبة اخرى نحكمها ممتازة
عن احكام سائر الاجمالات والتفصيلات لان مرتبة احدهما ممتازة عن مرتبة الاخرى فمرتبة التفصيل دون
مرتبة الاجمال وهذا المعنى مفقود في تلك الحضرة المقدسة والتفصيل ثابت في مرتبة الاجمال وثبوت هذه المرتبة
وراء العلم والخارج وتقسيم الوجود الذهني والخارجي انما هو في مرتبة الامكان فلا مجال في تلك الحضرة للخارج
ولا للعلم لانه لما لم يكن للوجود مدخل ثمة فالوجود الخارجي والعلمي فرعه وهذه المعرفة كشفية بل جميع ما يجيء وما ذكرنا
في تحقيق الوجود وغيره واثبات الصفات مع كون الذات المقدس كافيا فيما يترتب على الصفات العلية امور
ذوقية كشفية وما يورد في اثباتها من قبيل التنبيهات على البديهيات التي لا مساغ للبحث فيها والعلم
الواجبي المتعلق بتلك الصفات في تلك المرتبة المقدسة شبيه بالعلم الحضوري كعلمه سبحانه بذاته الاعلى وكمالاته
المندرجة في الذات وتلك الصفات مع زيادتها كانها نفس العالم وحضورها كحضور نفس العالم فمن ههنا

ثم غفير من الصوفية العلية الى عينيتها مع ذات الواجب تعالى ونفى غيريتها لا الكلام الموافق لمذاق علوم الانبياء
على جميعهم عموماً وعلى افضلهم خصوصاً الصلوات والبركات والتحيات والمطابق لآراء اهل السنة والجماعة شكر الله تعالى
سعيهم ان يسلب عينيتها مع القول بنفي غيريتها او يقال لا هو ولا غيره ولذا قلنا ان علمها شبيه بالعلم الحضوري
بعدم عينيتها ولما لم ينتزع منه صورة وحضور نفسها كائن كان من قبيل العلم الحضوري ولا يتوهمن من هذا ارتفاع
النقيضين لان اتحاد الزمان والمكان شرط في حصول التناقض وليس في تلك الحضرة زمان ولا مكان فلا تصور
التناقض وما يتصرف في لفظ الغير ويراد بالغير الغير المصطلح فالنظر الكشفي ينفي هذا التخصيص وينفي الغيرية باي معنى كان
فان ارباب الكشف يجدون بالذوق والفراسة الصحيحة المقتبسة من مشكوة النبوة ان الصفات كما انها ليست
عين الذات لزيادتها ليست غيرها وان كانت زائدة بينهما نسبة الاثنينية ففي تلك الحضرة انتقض قاعدة
ارباب المعقول ان الاثنان متغايران اذا عرفت هذا فاعلم ان لهذه المرتبة المقدسة التي هي مرتبة الذات
مع الصفات الحقيقية تعالت وتقدست ظهوراً في المرتبة الثانية بلا تغير وتبدل وذلك المرتبة مرتبة الوجود الذي
هو خير محض وكمال صرف وليس لشئ غير الوجود قابلية مظهرية جميع الكمالات بطريق الظلية ولهذا ان
تعلق علمه بتلك المرتبة المقدسة وانتزع كمالاته لكان اول شئ ينتزع منها حضرة الوجود والكمالات
الاخر تابعة له ولهذا ذهب جماعة من الصوفية العلية وغيرهم الى عينية الوجود للذات المقدسة وتصوروه مع كونه
تعيناً باللاتعين وثبوت هذا التعين الوجودي وراء العلم والخارج لان الوجود الخارجي والعلمي من اقسام المطلق
الوجود ومرتبة المقسم فوق مرتبة الاقسام فحضرة الوجود من حيث هو سابق على كل الوجودين ولا يتصور ثمه وجود
خارجي ولا ذهني على ما مر وحضرة الوجود جامع بطريق الظلية لجميع الكمالات الذاتية والصفاتية اجمالاً وتفصيلاً
فالاجمال تعين اول والتفصيل كانه تعين ثان ففي مرتبة اجمال الوجود لا تميز كمال ولا صفة عن صفة وفي مرتبة
تفصيل الوجود امتياز الكمالات وظهرت الصفات فاول شئ ثبت في تفصيل الوجود الحيوة التي هي ام جميع الصفات
وهذه الصفة كانها ظل لصفة الحيوة التي لها ثبوت في مرتبة حضرة الذات المنزه ويصدق في حقها لا هو ولا غيره
وهذا الظل لما كان ثبوته في مرتبة هي دون مرتبة الذات تعالى يصدق في حقها لا هو ولا يصدق لا غيره بل كان
مغائر الذات الحق عز وجل وكذا حال سائر الصفات تعالت وبعد صفة الحيوة ظهر صفة العلم ثم الصفات الاخر من
الارادة والقدرة وغيرها والعلم مع كونه جزء من التعين الوجودي وحصة من حصصه جامع لجميع الصفات والصفات
الاخر مع استقلالها كانها اجزاء لصفة العلم لان لهذه الصفة نوع اتحاد مع موصوفها ليس لغيرها هذا الاتحاد
اذ العلم قد يتحد مع العالم والمعلوم والقدرة لا تتحد مع القادر والمقدور وكذا الارادة والسمع وغيرهما لا تتحد
مع الموصوف وصفة العلم لجامعيتها اجمالي لا يظهر فيه الصفات متميزة وتفصيلي يظهر فيه الكمالات متميزة كما

للوجود والاجماله حكم مركز الدائرة وللتفصيله حكم محيطها فمن ههنا اندفع ما قد يورد وان تميز الحيوة عن سائر الصفات انما هو
في تفصيل العلم الذي يسمونه بالواحدية واما في مرتبة الاجمال فلا تميز هناك لصفة من الصفات الاخرى فكيف يحكم
بتقدم الحيوة على العلم المجمل على ما وقع في عبارات شيخنا وامامنا قدس سره والعجب من هذا المعترض كيف يورد اصطلاح
طائفة غير مسلم عند الخصم حجة عليه وامثال هذا من عدم الاطلاع على حقيقة مذهب الخصم واصطلاحه فيعد جهله اعتراضا
وقد عرفت ان التميز الحاصل لصفة الحيوة في تفصيل الوجود بعد اندماجه في حضرة اجماله سابق على العلم الاجمالي والتفصيلي
فالحاصل ان هناك تفصيلان تفصيل للكمالات المندرجة في اجمال الوجود والحيوة هناك مقدم على العلم بنوعيه وتفصيل
في حضرة العلم بما اندرج في اجماله والحيوة هنا موخر عن العلم فالعلم المحاط مسبوق بالحيوة والمحيط سابق عليه وانت خبير
بان صفة الحيوة المسبوقة بالعلم ليس في الحقيقة صفة الحيوة بل صورة علمية لتلك الصفة فصفة الحيوة سابقة على العلم
البتة وصورتها العلمية مسبوقة بالعلم ومع قطع النظر عن جميع ما ذكرنا فتقدم شان الحيوة على شان العلم مما لا يحتاج الى
دليل وتنبيه عند ذي فطرة سليمة انتهى **واما ثالثا** فبان كلام علاء الدولة رح لا ينفي ان مرتبة الامكان فوقه مرتبة
الوجود وهو ليس بصدد هذا البيان وكلامه ظاهر جدا على ما ذكر فحمل الكلام من تلقاء نفسه على غير محله خلاف ما يسوغه القائل
والقول بصحته من قبيل الهذيان وعلى هذا ما اريد انه تعالى ليس عين الوجود المطلق سفسطة لا ريب فيها **واما رابعا** فبان
توجيه التناقض في وجود الصفات مبني على فهمه على ما ذكر لانه ليس في المكتوب متميزة عن الذات بل هذه العبارة
من زيادات المعترض وعلى هذا ما اريد ان وجودها متوقف على ذات الحق تعالى لكونها قائمة لانه ليس لهنا قيل
اذ الحق عز وجل موجود بذاته وصفاته السبعة بل الثمانية موجود بذات الحق دون الوجود على ما مر وللمجدد رح في هذا
الشان تحقيق انيق تهتز به الاذهان فانه افاد في المكاشفات الغيبية بما تعريبه انه ذاته تعالى كاف عن اعتبار
رسالة تقليدية للمجدد رح

الصفات بل مستغن عن نفس الصفات فما يترتب على الصفات الذات المجرد عن الصفات كاف به مثلا ان
فرض نفي صفة الحيوة والعلم والقدرة والارادة عنه فعلى الذات المجرد يترتب الآثار كما يترتب عليها لا بمعنى ان
الصفات ليست بموجودة او انها موجودة في العلم لا في الخارج لانه مخالف لمسلك اهل السنة والجماعة بل المعنى
ان الصفات مع الاستغناء الذاتي موجودة في الخارج بوجود زائد على الذات عز سلطانه كما هو مذهب اهل
الحق وتتضح هذه المسئلة بمثال واضح وهو ان الماء يميل بالطبع من الاعلى الى الاسفل يصدر من حد ذات الماء
فعل العلم والحيوة والقدرة والارادة فان كان له علم يميل الى الاسفل ايضا وصدر عنه فعل الارادة وهو تخصيص
احد المتساويين ومن هذه الحركة الارادية صدر عنه فعل الحيوة والقدرة ولما يصير الماء جزء الحيوان فمع الميل
الطبعي يتصف بصفات زائدة ايضا مع وجود صفات طبعية ولله المثل الاعلى فذاته تعالى عز شانه مع الاستغناء
الذاتي وغناه عن الصفات في المرتبة الالوهية يتصف بصفات زائدة وجودية ويصدر منها افعال ما يكفي الذات

بتحصيلها فكما لا يقال في الماء المجرد عن الصفات انها عين ذاته لانه هنا ذات صرف بلا صفات فكذا لا يقال في ذاته تعالى جل شانه ان صفاته عين ذاته لانه مجرد عن الصفات في هذه المرتبة ولو اعتبرت الصفة وان كان الاعتبار عليّاً محا العينية انتهى قال العارف الدمشقي عبد الغني النابلسي في نتيجة العلوم قوله ان الله تعالى موجود بذاته لا على ان الوجود عينه ولا على انه زائد ومراده ان الله تعالى لا يدرك عند مخلوقاته اصلاً من حيث ذاته العلية ولما الموجود فانه يدرك بالعقل والحس والعقل والحس حاكمان قطعاً بان الله موجود فلو قال ان الوجود عينه لزم ان يكون تعالى مدركا ولو من حيث الوجود وقد قال سبحانه لا تدركه الابصار ولان الوجود الذي يدركه العقل والحس انما هو ظهور الوجود الحق على الاشياء لا انه هو الوجود الحق على ما هو عليه فليس الوجود الظاهر عينه ولا الوجود ايضاً زائد عليه تعالى بمعنى ان له ماهية غير الوجود فيكون تعالى مركباً من عام وهو الوجود وخاص وهو الماهية الزائدة على الوجود فيشابه سبحانه الاشياء فان كل شي مركب من عام وهو الوجود وخاص وهو الماهية المخصوصة ويكون تعالى مفتقراً الى الوجود كما ان الاشياء مفتقرة الى الوجود وهذا كله محال عليه تعالى لانه تعالى لا يشابه شيئاً ولا يشابهه شي ليس كمثله شي وهو السميع البصير وانما يقال انه تعالى هو الوجود بالمعنى المدرك للعقل والحس فانه ظاهرية الحق وهو معنى قوله رضي الله عنه انه موجود بذاته اي لا انه موجود باعتبار ما يشهده العقل والحس انه موجود اما موجود لوجود هو عينه او موجود لوجود زائد عليه وكلاهما ممتنع عليه تعالى لانه تعالى ليس مما يدرك بالعقل والحس وانما يطلق عليه تعالى بانه موجود باعتبار تنزله وظهوره للعقل والحس فان وجوده تعالى مطلق بالاطلاق الحقيقي حتى انه مطلق عن قيد الاطلاق فان الاطلاق قيد والله تعالى منزه عن كل قيد فهو الغيب المطلق واليه الاشارة بقوله سبحانه الذين يؤمنون بالغيب قال بعض المفسرين الغيب الذي يؤمنون به هو الله تعالى وقد استوفينا الكلام على هذا المقام في كتابنا الوجود الحق والخطاب الصدق بما لا مزيد عليه انتهى **واما خامساً** فبانه بالتحقيق السابق ظهر ان هذه المعترضة وراء طور النظر والفكر وبين مسلك المجدد رح ومسلك المتكلمين بون وليس مرجع كونه تعالى موجوداً بنفسه وكون الوجود نفس ذاته كما هو مذهب الصوفية العلية واحداً لان معنى كونه سبحانه موجوداً بنفسه ان حقيقته سبحانه في نفسه وراء الوجود كاف في ترتب آثار الوجود عليه والوجود متنزل عن تلك المرتبة العليا على ما يجيء حقيقته ان شاء الله تعالى في تبيين مذهب شيخنا وامامنا رضي الله تعالى عنه ومعنى كون الوجود نفس ذاته ان حقيقته سبحانه هو الوجود ليس الا على ما يستفاد من تحقيقاتهم فاطلاق الوجود على ذلك المرتبة المقدسة حقيقة عندهم ولو اريد بعينية الوجود ان ما يترتب على الوجود يترتب عليه لكان اطلاق الوجود عليه سبحانه بطريق المجاز والتشبيه والتنظير والمجاز ينفي فيصح نفي الوجود عنه ويكون الذات تعالى في نفسه غير الوجود والصوفية القائلون

بعينية الوجود لايجوزونه كما لايخفى على المتتبع في كلامهم الواقف على اطوارهم يقولون ان حقيقة الحق سبحانه وجود
بحت ليس الا وسلب الشيء عن نفسه محال ولولا اطلاق الوجود عليه تعالى عندهم بطريق الحقيقة لما كان للاختلاف
بين القائلين بعينية الوجود في كونه سبحانه وجوداً اطلقا او فرداً معنى محصلا وكيف يسوغ اطلاق الوجود على
تلك المرتبة العليا بطريق المجاز عندهم على ما افاد العروة الوثقى رح فادعاء التلبيس لغو **قال** ورايت في بعض
مكاتيبه انه سئل عن هذا المعنى اعنى عدم ظهور الخوارق منه فاجاب بان ظهور الخوارق من عدم الكمال وان
عبد القادر قدس الله سره كان الى مرتبة الروح فقط وانه نقص في الارشاد اذ كلما كان النزول اتم كان
الارشاد اكمل **اقول** ان هذا كذب الصدق ينجي والكذب يهلك فان رايته في بعض مكاتيبه فقل في اي
مكتوب رايته **قال** ولعمري لو وقع له شيء من الكرامات لطار دابه في اقطار الارض ان هي الا دعاوي باطلة
اقول قد عد كرامته الى سبع مائة على ما هي في الزبر والاسفار مسطورة وعلى السنة العلماء والزهاد مذكورة
وان كانت هذه باطلة فلعله ينكر كرامات سائر الاولياء ويكذب جمّا غفيرا من العلماء فاصدق المقال
ما نطقت به الحال **قال** ونقل عنه حفيده فرخ في رسالته انه قال كنت يوما جالسا في الاصحاب وكنت ناظرا
الى سوء اعمالي وغلب على ذلك النظر بحيث رايت نفسي غير مناسب لقرب الله وفي هذه الاثناء بحكم من
تواضع لله رفعه الله نودي في سري غفرت لك ولمن توسل بك بواسطة او بغير واسطة الى يوم القيمة
وتكرر هذا النداء حتى لم يبق فيه ريب عنده فانظر كيف امن مكر الله حيث ايقن بشيء موهوم اذ قد يكون المنادي
هو ابليس **اقول** قد استهزى البرزنجي باسم مولانا فرخ وهذا العبد جدا منه ه فلو كنت نبيا عرفت فرخي
ولكن زنجي عظيم المشافر فاعلم ان مثل هذه المكاشفات بل اعلى منها منقولة من اكابر الاولياء في الاخبار
الاخيار قال الشيخ عبد القادر الجيلاني قدس سره قد وعدني الله عز وجل بفضله انه يدخل الجنة اصحابي واهل مذهبي
وتابعي طريقتي ومن يحبني وقال ايضا انه سبحانه وتعالى اعطاني سجلا فيه اسماء اصحابي ومن تابعني الى يوم القيامة
وقال عز وجل قد غفرت لهم بك واستفسرت من مالك خازن النار اعندك من اصحابي احد فاجاب لا بعزة الله يدي
على حمايته من تابعني مثل السماء على الارض ان لم يكن جيدا فانا جيد بعزة الله لا اذهب من عنده حتى تدخل
الجنة اصحابي فالجحد والانكار والسخرية على مثل هذه المكاشفات لا يناسب من اهل الحق والثبات والانصاف
احسن الاوصاف **قال** في المكتوب الرابعة والتسعين من المجلد الثالث وما يقال من الانبياء لا يحتاجون
الى الاستمداد وان الكمالات حاصلة لهم بالفعل صريح المكابرة انتهى فيجوز ان لا يحصل للانبياء الكمالات
بالفعل **اقول** ليس هذا محل الاستبعاد عقلا ولا نقلا فاجهل الناس من قل صوابه وكثر اعجابه قال المجدد رح
في المكتوب المذكور بما تعريبه ان النبي يحصل له بعض الكمالات بتوسط فرد من امته وبتوسله يصل الى البعض

ما يحصل بعض الكمالات بتوسط فرد من الامة

بعض المقامات لکن لا یلزم منه نقص النبی ولا مزیة علیه لانه حصل ذلک الکمال بمتابعة نبیه فیکون ذلک الکمال
من النبی فی الحقیقة وهو کالخادم الذی یصرف من خزائن مخدومه له ویترتب لباسا لازدیاد حسنه والامداد
من الخدام لیس نقصا للمخدوم بل هو کمال وموجب لازدیاد الجلال فان السلاطین یدخلون الملک ویحصن
بامداد عساکرهم ویکون هذا من عظمتهم وشرف خدامهم وما یقال ان الانبیاء علیهم الصلوة والسلام لا یحتاجون
الی الامداد وجمیع مراتب الکمال حاصل لهم بالفعل فهو مکابرة صریحة لانهم من عباد الله تعالی ویرجون فیوض
وبرکاته ویستدعون الترقی قال النبی صلی الله علیه وآله وسلم من استوی یوماه فهو مغبون وقال صلی الله
علیه وسلم سلوا لی الوسیلة وفی حدیث الصحاح کان رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم یستفتح بصعالیک
المهاجرین فهذه اعانة ومن لم یجوز امداد الانبیاء فنظره الی عظمة مدارج الانبیاء مع عدم توجهه الی عبودیتهم
واحتیاجهم الی رب الارباب واستمداده اعانة الخدام والغلمان والا فلم یقل به انتهی تحقیق المقام وتوضیح المرام
علی ما افاد العلامة ابن حجر المکی الهیتمی فی الفتاوی الحدیثیة الکتاب والسنة والآن علی ان طلب الزیادة
له صلی الله علیه وآله وسلم امر مطلوب محمود قال تعالی وقل رب زدنی علما وروی مسلم انه صلی الله علیه وسلم
کان یقول فی دعائه واجعل الحیوة زیادة لی فی کل خیر وطلب کون الفاتحة او غیرها زیادة فی شرفه طلب لزیادة
علمه وترقیه فی مدارج کمالاته العلیة وان کان کماله من اصله قد وصل الغایة التی لم یصل الیها کمال مخلوق فعلم
ان کلا من الآیة الشریفة والحدیث الصحیح دال علی ان مقامه صلی الله علیه وسلم وکماله یقبل الزیادة فی
العلم والثواب وسائر المراتب والدرجات وعلی ان غایات کماله لا حد لها ولا انتهاء بل هو دائم الترقی فی تلک
المقامات العلیة والدرجات السنیة بما لا یطلع علیه ولا یعلم کنهه الا الله تعالی وعلی ان کماله صلی الله علیه وسلم
مع جلالته لاحتیاجه الی مزید ترق واستمداد من فیض فضل الله وجوده وکرمه الذاتی الذی لا غایة له ولا انتهاء
وعلی ان طلب الزیادة لا یشعر بان ثم نقصا اذ لا شک ان علمه صلی الله علیه وسلم اکمل العلوم ومع ذلک فقد
امره الله بطلب زیادته فلنکن نحن مامورون بطلب زیادة ذلک له صلی الله علیه وسلم وقد ورد ایضا امرنا
بذلک فیما یندب من الدعاء عند رؤیة الکعبة المعظمة اذ فیه ورد من شرفه وعظمه وحجه واعتمره تشریفا الی آخره
وهو صلی الله علیه وسلم کسائر الانبیاء الذین حجوا البیت وهم کل الانبیاء الا فرقة قلیلة منهم علی الخلاف
فی ذلک داخل فیمن شرفه وعظمه وحجه واعتمره واذا علم دخولهم فی ذلک العموم من دلالة العام ظنیة او قطعیة
علی الخلاف فیه علم انا مامورون بطلب الدعاء له صلی الله علیه وسلم ولغیره من الانبیاء المذکورین بزیادة
التشریف والتکریم وان الدعاء بزیادة ذلک له صلی الله علیه وسلم امر مندوب مستحسن ویؤیده ما رواه الطبرانی
عن علی رضی الله عنه لکن نظر فی سنده ابن کثیر انه کان یعلم الناس کیفیة الصلوة علی النبی صلی الله علیه وسلم

وفیہا ما یصرح بطلب الزیادۃ لہ صلے اللہ علیہ وسلم فی مضاعفات الخیر وجزیل العطاء وبہذا الذی ذکرتہ وان لم ار من سبقنی بالاستدلال فی ہذہ المسئلۃ بشیئ منہ یظہر الرد علے شیخ الاسلام صالح البلقینی فی قولہ لا ینبغی التقدم علے ذلک الا بدلیل فیقال لہ وای دلیل اعلی من الکتاب والسنۃ وقد بان بما ذکرتہ دلالتہما علے طلب الدعاء لہ صلے اللہ علیہ وسلم بالزیادۃ فی شرفہ اذ الشرف العلو کما قال اہل اللغۃ والمراد بہ ہنا علو المرتبۃ والمکانۃ وعلوہا بالزیادۃ فے العلم والخیر وسائر الدرجات والمراتب وکل من العلم والخیر قد امرنا بطلب الزیادۃ لہ صلے اللہ علیہ وسلم فیہ بالطریق الذی قدمناہ فلنکن مامورین بطلب زیادۃ الشرف لہ و علے شیخ الاسلام الحافظ ابن حجر فی قولہ ہذا الدعاء مخترع من اہل العصر ولو استحضر ما قالہ النووی لم یقل ذلک بل سبق النووی الی نحو ذلک الامام المجتہد ابو عبد اللہ الحلیمی من اکابر اصحابنا وقدمائہم وصاحبہ الامام البیہقی وقولہ ولا اصل لہ فے السنۃ فیقال لہ بل لہ اصل فے الکتاب والسنۃ معا کما تقرر علے ان الظاہر انہ انما قال ہذا قبل اطلاعہ علی ما یاتی عنہ ثم اعلم ان ہذین الامامین لم ینازعا فی جواز ذلک وانما نزاعہما فی ہل ورد دلیل یدل علے طلبہ فیفعل اولا فینبغی فعلہ وقد علمت انہ ورد ما یدل علے طلبہ ومن ثم لما کان النووی رحمہ اللہ وشکر سعیہ متحلیا من السنۃ بما لم یلحقہ فیہ احد ممن جاء بعدہ کما صرح بہ بعض الحفاظ دعی بطلب الزیادۃ لہ صلے اللہ علیہ وسلم فی شرفہ فی خطبتی کتابیہ الذین علیہما معول المذہب وہما الروضۃ والمنہاج فقال فی خطبۃ کل منہما صلے اللہ علیہ وسلم وزادہ فضلا وشرفا لدیہ وہذہ العبارۃ متداولۃ فی ایدی العلماء منذ نحو ثلثمائۃ سنۃ لا نعلم احدا ممن تکلم علے الروضۃ والمنہاج اعترضہا بوجہ من الوجوہ ولعل ہذین غفلا عنہا بدلیل قول الثانی ہذا الدعاء مخترع من اہل العصر اذ لو استحضر ما قالہ النووی لم یقل ذلک بل سبق النووی الی نحو ذلک الامام المجتہد ابو عبد اللہ الحلیمی من اکابر اصحابنا وقدمائہم وصاحبہ الامام البیہقی وقد ذکرت عبارتہما فی اثناء البسط من ہذا ومما صرح بہ الاول ان اجزال اجرہ صلے اللہ علیہ وسلم ومثوبتہ وابداء فضلہ للاولین والآخرین بالمقام المحمود وتفضیلہ علے کافۃ المقربین وان کان تعالی قد اوجب ہذہ الامور لہ صلے اللہ علیہ وسلم فان کل شیئ منہا ذو درجات ومراتب فقد یجوز اذا صلے علیہ واحد من امتہ فاستجیب دعاءہ ان یزاد النبی صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم بذلک الدعاء فی کل شیئ مما سمیناہ رتبۃ ودرجۃ انتہی المقصود منہ وہذا تصریح منہ بان طلب الزیادۃ فی شرفہ صلے اللہ علیہ وسلم داخل فے الصلوۃ علیہ وقد امرنا بہا فلنکن مامورین بما تضمنتہ کما صرح بہ ہذا الامام وناہیک بہ ومما صرح بہ الثانی فی معنی السلام علیک ایہا النبی ورحمۃ اللہ وبرکاتہ سلمک اللہ من المذام والنقائص فاذا قلت اللہم سلم علے محمد انما ترید اللہم اکتب لہ فی دعوتہ وامتہ السلامۃ من کل نقص وزد دعوتہ علے ممر الایام علوا وامتہ تکاثرا وذکرہ ارتفاعا انتہی المقصود منہ فتامل قولہ من المذام والنقائص وقولہ من کل نقص وان ذلک ہو مفہوم السلام الذی امرنا

تجده صريحا في امر نا بطلب زيادة الشرف لهوان فرض على انه يدل على ما توهمه هذا المنكر الجاهل اذ غاية طلب الزيادة
انه يدل على عدم الكمال المطلق ونحن نلتزمه اذ الكمال المطلق ليس الا لله وحده ونبينا صلى الله عليه وسلم
وان كان اكمل المخلوقات الا ان كماله ليس مطلقا فقبل الزيادة ومراتب تلك الزيادة قد يسمى كل منها عدم كمال
بالنسبة لما فوقه من كمال آخر اعلى منه وكذا نقل الحافظ السخاوي عن شيخه ابن حجر انه جعل الحديث عن ابي
رضي الله عنه وفي آخره قلت اجعل لك صلاتي كلها اي دعائي كله كما في رواية قال اذا تكفى همك ويغفر ذنبك
اصلا عظيما لمن يدعو عقب قرائته فيقول اجعل ثواب ذلك لسيدنا رسول الله صلى الله عليه وسلم وكان قصده بهذا
الرد على شيخه شيخ الاسلام السراج البلقيني في قوله لا ينبغي ذلك الا بدليل وهذا هو الذي اخذ عنه والده علم الدين
مامر عنه وقد علمت ردهما ثم ذكر السخاوي عن شيخه ابن حجر ايضا ما حاصله ان من يقول مثل ثواب ذلك زيادة
في شرفه مع العلم بكماله في الشرف لعله يلحظ ان معنى طلب الزيادة ان يتقبل الله قرائته فيثيبه عليها واذا اثيب
احد من الامة على طاعة كان للمعلمه اجر وللمعلم الاول وهو الشارع صلى الله عليه وسلم نظير جميع ذلك فهذا
معنى الزيادة في شرفه وان كان شرفه مستقرا حاصلا وحينئذ اجعل مثل ثواب ذلك تقبله ليحصل مثل ثوابه
للنبي صلى الله عليه وسلم وحاصله ان طلب الزيادة له صلى الله عليه وسلم يكون بنحو طلب تكثير اتباعه
سيما العلماء اي ويرفع درجاته ومراتبه العلية كما مر عن الحليمي وقد رد شيخ الاسلام ابو عبد الله القاياتي
مامر عن العلم وابيه فقال في الروضة ان القاري اذا قرأ وجعل ما حصل من الاجر للميت كان دعاء بحصول
ذلك الاجر للميت فينفعه وفي الاذكار المختار ان يدعو بالجعل فيقول اللهم اجعل ثوابها واصلا لفلان واعلم
ان القدرة الالهية مهما تعلق بشيء يكون لا محالة وقد تقرر في علم الكلام ان قدرته سبحانه وتعالى لا تتناهى
فخير الله لا ينفد والكامل المترقي في درجات الكمال هو ابدا كامل انتهى ووافقه صاحبه شيخ الاسلام الشرف
المناوي فافتى باستحسان هذا الدعاء ووافقهما ايضا صاحبهما امام الحنفية الكمال بن الهمام بل زاد عليهما بالمبالغة
في رفعة شان هذا الدعاء حيث جعل كل ما صح من الكيفيات الواردة في الصلوة عليه صلى الله عليه وسلم
موجودا في كيفية واحدة ومن جملتها الدعاء بزيادة الشرف وهي اللهم صل ابدا افضل صلواتك على سيدنا
محمد عبدك ونبيك ورسولك محمد واله وسلم عليه تسليما وزده تشريفا وتكريما وانزله المنزل المقرب
عندك يوم القيمة انتهى فجعل طلب زيادة الشرف له صلى الله عليه وسلم من جملة الاسباب المقتضية لفضل
هذه الكيفية ولاشتمالها على معنى ما في الكيفيات الواردة عنه صلى الله عليه واله وسلم ووافقهم صاحبهم
شيخنا شيخ الاسلام خاتمة المحققين ابو يحيى زكريا الانصاري فانه سئل عن واعظ قال لا يجوز اجماعا
لقاري القرآن والحديث ان يهدي مثل ثواب ذلك في صحائف سيدنا رسول الله صلى الله عليه وسلم

وبه افتی المتقدمون والمتاخرون فاجاب بان ما ادعاه ہذا الواعظ القلیل المعرفة یستحق بکذبه علی الاجماع
التعزیر البالغ وزعمه ان ذلک لایجوز الحق خلافه بل یجوز والعجب له کیف ساغ له دعوی اجماع المسلمین واتفاق المتقدمین
والمتاخرین علی عدم الجواز وہل ہذا الا مجازفة فی دین الله فان جوازه کما تری شائع ذائع فی الاعصار
والامصار فان قلت الدعاء بالزیادة فی شرفه صلی الله علیه وسلم ممتنع لانه یقتضی انه متصف بضد ما حتی تطلب له
الزیادة وہو محال فی حقه قلت اعلم ان نبینا صلی الله علیه وسلم ہو اشرف المخلوقات واکملهم فهو فی کمال
وزیادة ابدا یترقی من کمال الی کمال الی ما لا یعلم کنهه الا الله تعالی فلا محال فی تزاید کماله وترقیه بالنسبة الی
نفسه بعد کونه اکمل المخلوقات ونحن نطلب له الزیادة فی الکمال الی تلک الدرجة التی لا یعلم کنهها الا الله
تعالی وفائدة طلبنا له ذلک مع انه حاصل له لا محالة بوعد الله تعالی امور منها اظهار شرفه صلی الله علیه وسلم
وکمال منزلته وعظم قدره ورفع ذکره وتوقیره ومنها مجازاته صلی الله علیه وآله وسلم علی احسانه الینا
ومنها حصول الثواب لنا ونزید الاطلاع علی ما ذکرناه ما فی الحدیث الصحیح کان صلی الله علیه وآله وسلم
اجود الناس الحدیث فانظر ذلک وتامله فانه تخصیص بعد تخصیص علی سبیل الترقی فی فضل اعطی اولا اجوده علی
الناس کلهم وثانیا جوده فی رمضان علی جوده فی سائر اوقاته وثالثا جوده عند لقاء جبرئیل علی جوده فی
رمضان مطلقا ففیه تزاید وتفاضل باعتبار نفسه علی سبیل الترقی فاعتبر ما نحن فیه بهذا ونظیر ما نحن فیه
من طلب الزیادة اللهم زد ہذا البیت تشریفا فی حق بیت الله تعالی الحرام فان الدعاء بزیادة الشرف
مامور به ولم یقل احد ان ذلک ممتنع انتهی فتامل ذلک وما قبله تجد ہذا المنکر قد ارتکب فی انکاره متن
عمیاء وخبط خبط عشواء ولیت دینه سلم له کلا ان انکاره المباح بل المستحسن والترقی عن ذلک الی جعله
کفرا خطاء عظیم الله کبیر جرمه فعلیه عقوبة ذلک فی الدنیا والآخرة انتهی قال العلامة الدمشقی رح فی نخبة العلوم
ما یقال من ان الانبیاء علیهم السلام لا یحتاجون الی الاستمداد وان الکمالات حاصلة لهم بالفعل صریح
المکابرة اقول ان کمالات الانبیاء علیهم السلام لا تتناہی کما یشیر الیه قوله علیه السلام انه لیغان
علی قلبی وانی لاستغفر الله فی الیوم واللیلة اکثر من مائة مرة وہو صلی الله علیه وسلم دائم الترقی
فکلما وصل الی مقام ہو اعلی وجد المقام الذی کان فیه ادنی فیستغفر الله منه وہلم جرا وقال
البوصیری فی ہمزیة المدیح ؎ یتباہی بک العصور وتسمو ٭ بک علیا بعدها علیاء یعنی انه صلی الله
علیه وسلم کلما اتی عصر تباہی به علی العصر الذی مضی بوجوده صلی الله علیه وسلم فی العصر المستقبل
بکمال لم یکن علیه فی العصر الماضی وکذلک تفتخر به مرتبة علیا بعد مرتبة علیا فهو صلی الله علیه وسلم
وکذلک سائر الانبیاء علیهم السلام فی الدنیا وفی البرزخ وفی الآخرة دائموا الترقی فی الکمالات

وكمالاتهم لا تتناهى في الدنيا والبرزخ والآخرة ومعلوم ان ما لا يتناهى لا يدخل في الوجود كله دفعة وحدة
فصدق قول عارف السرهندي قدس سره وما يقال من ان الانبياء عليهم السلام لا يحتاجون الى الاستمداد
يعني استمداد الكمال من ذي الجلال وان الكمالات حاصلة لهم بالفعل فان ذلك مكابرة صريحة بلا شبهة لاقتضاء
ذلك نقصان مقامات الانبياء عليهم السلام لاقتضائه انحصار كمالاتهم وانقطاع امدادهم من الحق تعالى وانتفاء
قوله تعالى في العموم كلا نمد هؤلاء وهؤلاء من عطاء ربك وما كان عطاء ربك محظورا اي ممنوعا عن احد وانما
ما ذلك الا جهل محض عند المنصف المدقق **قال** فان قلت قد يكون ذلك في السكر قلت قد صرح بانه
انما يتكلم بالحقائق في الصحو لا كابي يزيد وامثاله فانهم قالوها في السكر وان السكر نقص وان الكمال في الصحو
وانه مقام الانبياء فلا يجوز حمل اقواله على انه قالها في السكر **اقول** الجواب مثل السؤال انتهى وكله افتراء
عليه فقل اين صرح وانما احتاج هذا العارف الى ذكر هذه الابحاث التي يعسر فهمها على الكثير من علماء الرسوم
لان المخاطبين بذلك عنده هم جماعته واصحابه الذين يعرف منهم الانتفاع به في سلوكهم في طريق الله تعالى
وانهم اصحاب الادراك الخاص الذي قدمنا بيانه لا ان المخاطب بذلك منه غيرهم من علماء الرسوم الذين تمكنوا
في ادراكهم الخاص بهم من جمود الافهام والتباس الاوهام مما يشاركون فيه جميع العوام من اهل الاسلام
وغير اهل الاسلام ولكنهم يدخلون فيما لا يعنيهم وكان لهم مندوحة من الذم والاحتقار بان كان ذلك الى علم الواحد
القهار والرفع من شانهم عند العوام بالتصريح بينهم ان لهم ارفع مقام ولا يعرف الكلام الا اهله ولا يظهر فضيلة
الفرع الا اصله **قال** ولما اوردوا عليه راغ روغان الثعلب وهرب الى غير مهرب فقال في المكتوب
الواحد والعشرين بعد المائة من المجلد الثالث ان السكر الخالص للعوام وان مرادنا بالصحو الصحو الممتزج بالسكر
وان صحو الخواص لا ينفك عنه غاية ما في الباب ان للسكر مراتب كثيرة وكلما كثر السكر غلب الشطح فيقال له اذا
قررت ان مثل هذه الكلمات صدرت منك عن سكر فلم لم تمحها ولم اثبتها في مكاتيب تقرء في المحافل وتدعوا اتباعك
الى اعتقاد ما فيها وقد كان الاوائل اذا صحوا عن سكرهم استغفروا وتابوا عن مقالاتهم التي قالوها في السكر
ومحوها من دفاترهم وكل من اثبت من تلك الكلمات شيئا فانما هي التي قالوها في الصحو عن اذن الهي
اقول هذا مبني على عدم الامتياز بين الصحو والسكر والصحو الممتزج به مع ان المعترض يدعي فن التصوف
حله انف في السماء واسته في الماء طول المقال يمل وطول الكلام يذل اما تعرف انه ما نسب انه قال
ان مثل هذه الكلمات صدرت عن سكر افتراء محض نعم تجويز افشاء الاسرار والمباهات والافتخار واظهار المرتبة
على غيره يكون من بقايا السكر ولذا صاحب العوارف حمل الكلام المشهور قدمي هذه على رقبة كل ولي الله
على السكر ولما لم يصدر منه كلام في السكر فليس فيها كلام قابل المحو وما اعترض عليها المعترض مبني على سوء

فهمه على ما بنيت وسنبين ان شاء الله تعالى لتطهر الصدق الحرشي بالايمان والاذعان فرعء دار الريب والزيغ الجالب للهوان وهدم بيت الكفر الناشي من الطغيان فافحم كل منكر خاسر والقم الحجر في فم كل جاحد قاصر الصبر يحمد في المواطن كلها ؛ الا عليك فانه مذموم ؛ المقالة الثالثة فيما بناه على المقدمة الثالثة

قال ومبني على المقدمة الثالثة بطلان دعواه ان الولاية المحمدية والابراهيمية لم تحصلا له صلى الله عليه وسلم الا بعد الف سنة بوساطته فانه قال في المكتوب الثامن والثمانين من المجلد الثالث وجود العالم ونظامه كلاهما مربوط بالخلة وهي ابرك الاشياء وبركتها شاملة للموجود والمعدوم وهي بالاصالة مخصوصة بابراهيم صلى الله عليه وسلم وولايتها ولاية ابراهيمية ولهذا كان يذكره النبي صلعم بالابوة بخلاف سائر الانبياء كان يذكرهم بالاخوة وما ذكر في الصلوة كما صليت على ابراهيم لعله سببه ان الوصول الى حضرة الذات تعالى وتقدس بدون توسط التعين الاول الوجودي وبدون التوسل بجميع الكمالات الابراهيمية غير متيسر لان اول قباب مرتبة الحضرة المقدسة هي لانها مرأت غيب الغيب وليس لاحد بد عن توسطه فلذا امر خاتم الانبياء بمتابعته ليصل بتبعيته الى ولاية نفسه ومنها يجر الى حضرة الذات الاقدس انتهى وقال في المكتوب الرابع والتسعين حاصله ان التعين الاول هو التعين الوجودي منشأ الولاية الابراهيمية وفوق ذلك مرتبة الذات الاقدس لا يسع في شيء من التعينات لكن سرا اودع في مركز دائرة التعين الاول هو منشأ الولاية المحمدية وجمال محيط الدائرة يشبه الصباحة وجمال المركز يشبه الملاحة وهي فوق الصباحة فالوصول الى الملاحة انما يتصور بعد طي مراتب الصباحة وما لم يتيسر الوصول الى جميع المقامات الابراهيمية لا يمكن وصول الى الذروة العليا التي هي الولاية المحمدية ولا يتيسر ومن هنا امر النبي صلى الله عليه وآله وسلم بمتابعة ملة ابراهيم ليصل الى ولايته التي عبرنا عنها بالملاحة بتوسل الوصول الى الولاية الابراهيمية ولما لم يكن للنبي صلى الله عليه وسلم مناسبة بالولاية الابراهيمية لامكانه الطبعي نقطة مركز دائرة الولاية الخليلية وسيره مقصور على راس مركز تلك الدائرة فبالضرورة وصوله الى محيط الدائرة واكتساب كمالات ذلك المحيط تعسرت عليه لانه خلاف مقتضى طبيعته فلا بد من متوسط من افراد امته يكون له تبعيته في عين المركز وله من طريق آخر مناسبة بمحيط الدائرة ليكتسب ذلك الفرد كمالات تلك المرتبة الخليلية ويتحقق بحقيقته ثم بتوسطه يحصل للنبي صلى الله عليه وسلم تلك الكمالات ويتحقق بها فيتحققا بعد ذلك بكمالات مرتبة نفسه صلى الله عليه وسلم بمقتضى قوله من سن سنة حسنة فله اجرها واجر من عمل بها ومعنى كلامه انه لم يوجد هذا الفرد في الصحابة ولا في التابعين ولا فيمن بعدهم وانما وجد بعد الف سنة قال فيجار هذا الفرد يعني نفسه ونائب محيط الدائرة وحصل الكمالات الابراهيمية وذكر في سر ذلك ان نقطة مركز دائرة ولاية الخلة التي امتازت عن سائر نقطها بالمحبية وان كانت بسيطة

لكنها لتضمنها اعتباري المحبية والمحبوبية تصورت بصورة دائرة محيطها اعتبار المحبية ومركزها اعتبار المحبوبية
وبعد الف سنة تسع نقطة مركز هذه الدائرة الثانية وتتصور بصورة دائرة مركزها المحبوبية الصرفة ومحيطها
المحبوبية الممتزجة بالمحبية ومركز الدائرة منشاء الولاية الاحمدية انتهى قال وانما حصلت له هذه المرتبة الثانية
من الولاية الموسوية لحصول هذا الفرد والولاية العظمى الجامعة لكمالات المركز والمحيط المحصل للنبي صلى الله عليه
وسلم بتوسط هذا الفرد كمالات محيط الدائرة وتيسرت له ولاية الخلة ثم حصلت له ولاية المحبوبية وهو ولاية صلى الله
عليه وسلم وقبل دعاؤه صلى الله عليه وسلم لقوله اللهم صل على محمد وعلى آل محمد كما صليت على ابراهيم
بعد الف سنة انتهى حاصله وهذا كما ترى فيه خلاف الشرع من وجوه احدها مخالفة للاحاديث الدالة
ان الخلة حصلت له في حياته بل ان الخلة الابراهيمية حصلت له ليلة مولده وان التي حصلت له
ليلة المعراج وبعدها خلة اخرى فوق تلك الخلة واليها الاشارة في حديث الشفاعة العظمى ان ابراهيم
عليه الصلوة والسلام يقول انما كنت خليلا من وراء وراء **ثانيها** انه صلى الله عليه وسلم ما كان
حصل الكمال في حياته لان كماله متوقف بزعمه على حصول الكمال الابراهيمي وهو متوقف على توسط
رجل من امته ولم يات هذا الفرد الا بعد الف سنة واذا كان لم تحصل له الولاية فكيف حصلت له النبوة
وهي متاخرة عن حصول الولاية والله تعالى ...... يقول اليوم اكملت لكم دينكم ولا اكمال الدين
الا اكمال نبيه صلى الله عليه وسلم ثالثها الطعن على جميع الصحابة رضي الله تعالى عنهم حيث لم يوجد
فيهم من يصلح لذلك التوسط لا ابو بكر ولا من بعده ولا جميع الصحابة من حيث المجموع رابعها سياتي قريبا
في الفصل بعده ان بعد مضي الف سنة لا يبقى لجده الشريف في زعم هذا الرجل لا عين ولا اثر
فمن الذي يتصف بتلك الكمالات الحاصلة له والمعدوم لا يتصف بالكمالات على انه قد اثبت
هذه المناسبة التي قال ما تحقق هو بها بتحصيل الكمالات الابراهيمية اعني مناسبة بمحيط الدائرة
للنبي صلى الله عليه وسلم ايضا **اقول** كله مبني على عدم فهم كلام المجدد رح فان المعترض عرب بعض
عبارات المكتوب وقد ترك منها ما تزيل الاوهام فانه افاد في المكتوب الثمانية والمائتين ان بين الخلة
والمحبة عموم وخصوص الخلة عام والمحبة فرد كامل لها لان افراط الانس والالفة محبة وهي تقتضي التعلق
وعدم القرار والسكون والخلة باسرها انس والفة والمحبة بذلك الاقتضاء امتازت من سائر افراد الخلة
فان فيها حزن وفي الخلة فرح وفرح وانس وانس ولذا اعطى الله تعالى لخليله اجر العمل في الدنيا
والآخرة وقال في حقه وآتيناه اجره في الدنيا وانه في الآخرة لمن الصالحين ولما كان الحزن
في المحبة كان رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم متواصل الحزن وقال عليه الصلوة والسلام ما اوذي

يتجلى مثل ما اوذيت لانه كان فرداً كاملاً في حصول المحبة فبمقتضى المحبة صار المحبوب ايضاً محباً له ورد في الحديث القدسي الا طال شوق الابرار الى لقائي وانا اليهم اشد شوقاً انتهى فلما كان رسول الله صلى الله عليه وسلم محبوباً كان خليلاً لان الخاص لا يوجد بدون تحقق العام فالاعتراض الاول مبني على عدم فهم معنى المحبة والخلة واما الاعتراض الثاني فجوابه ان المجدد رح افاد في المكتوب الرابع والتسعين بما تعريبه اذا كانت الملاحة فوق الصباحة فالوصول الى الملاحة بعد طي مراتب الصباحة ولا تيسر الوصول الى حقيقة هذه الولاية التي هي الذروة العليا والولاية المحمدية عليه الصلوة والسلام حتى يصل الى جميع مقامات الولاية الابراهيمية اي جميع المقامات التي يتوقف عليها حصول الولاية المحمدية ومراده بالملاحة الولاية المحمدية وبالصباحة الولاية الابراهيمية عليه الصلوة والسلام وبحقيقة هذه الولاية كنهها مع كنه جميع فروعها والولاية المحمدية صلى الله عليه وآله وسلم اصل جميع الولايات ومرجعها ومركزها فوقها وكل الولايات لجميع الانبياء والرسل عليهم الصلوة والسلام مندرجة فيها ونشارت منها وولايتهم اجزاء ولاية صلى الله عليه وآله وسلم ولكل جزء منها مقامات ومراتب وكانت حاصلة لنبينا عليه الصلوة والسلام بعضها تفصيلاً وبعضها اجمالاً وكانت جميع مقامات الولاية الابراهيمية حاصلة له صلى الله تعالى عليه وسلم تفصيلاً الا بعض شيونا تها وهو كان حاصلاً له صلى الله تعالى عليه وآله وسلم مجملاً ونسبة ذلك البعض الى الولاية المحمدية كنسبة الورقة الى الشجرة والشعرة الى الانسان والقطرة الى البحر بل اقل قليلاً فاذا لم يكن تلك الورقة والشعرة والقطرة في الشجر والانسان والبحر مع انها اجزاء منها لم يكونوا ناقصين لا في العقل ولا في النقل فان حصلت تلك الورقة والشعرة والقطرة لها بواسطة شيء لا يتصور انه كملها وكانت ناقصة وكذا لا يقال غير المومن لمن لا يرفع الحجر والمدر عن الطريق مع ان في الحديث الصحيح الايمان بضع وسبعون شعبة اعلاها قول لا اله الا الله وادناها اماطة الاذى عن الطريق والحاصل ان لكل شيء اجزاء متقومة له واجزاء غير متقومة له كالشعر للانسان والورقة للشجرة وتمامية دائرة الخلة بحصول الاجزاء الغير المتقوم لا بحصول الاجزاء المتقوم وفي بعض المكاتيب من المجلد الثالث صرح بان الحقيقة المحمدية حقيقة الحقائق وغيرها اجزاء له صلى الله تعالى عليه آله وسلم انتهى والعاقل تكفيه الاشارة ولهذا امر خاتم الرسل بمتابعة ملة ابراهيم صلى الله تعالى عليه وآله وسلم ليصل صلى الله تعالى عليه بوسيلة هذه المتابعة حقيقة ولايته بمقدار فضله واستعداده صلى الله تعالى عليه وآله وسلم عند الله تعالى ومنها الى حقيقة ولايته التي عبرت بالملاحة صلى الله تعالى عليه وآله وسلم المراد بحقيقتها كنهها مع كنه جميع فروعها وشيونها كما مر وكان لنبينا صلى الله تعالى عليه وآله وسلم مناسبة ذاتية بمركز دائرة ولاية الخلة الذي هو اقرب الى حضرة اجمال الذات ومحيطها الذي هو تفصيل كمال الذات تعالى اقول المراد بالمركز الاصل والمرجع والمتقوم والمقر والحيز المعلى

كما مر وولاية كل نبي وولي جزء ولاية نبينا عليه الصلوة والسلام وكل نبي وولي متحصلت الولاية منها وهو صلى الله تعالى عليه وآله وسلم الكل وهي لكل ولي بالطريق الظلية واستهلاك الظل في الاصل لا يكون له كماله واشار بالمركز الى الواحدة والبساطة والقرب الى الاحدية فما لم يتحقق بجمالات تلك الدائرة مفصلا بقدر فضله عند الله سبحانه بحصول ذلك الشان المجمل كما مر مع ان جميع المقامات والشيونات كانت حاصلة له صلى الله تعالى عليه وآله وسلم تفصيلا بمقدار فضله الا ذلك الشان الواحد المجمل لا تتم ولاية الخلة تفصيلا بمقدار فضله واستعداده عند الله تعالى ولفظ لا تتم يدل على ان ولاية الخلة كانت حاصلة له صلى الله تعالى عليه وآله وسلم مجملا ولهذا جاء في الصلوة الماثورة كما صليت على ابراهيم الى آخرها فيها كما صليت الى آخرها ومعناها اللهم صل على محمد بمقدار فضله واستعداده عندك كما صليت على ابراهيم بمقدار فضله واستعداده عندك اي اللهم اعط مرتبة خليلك محمد بمقدار فضله واستعداده عندك كما اعطيتها ابراهيم بمقدار فضله واستعداده عندك حتى يتيسر كمالات الولاية الابراهيمية بتمامها له صلى الله عليه وآله وسلم مفصلا بمقدار فضله واستعداده عند الله ولفظ بتمامها ايضا يدل على حصولها له صلى الله تعالى عليه وآله وسلم مجملا كما كانت حاصلة لصاحبها بمقدار فضله واستعداده عند الله تعالى ولما كان المكان الطبعي للولاية المحمدية مركز دائرة ولاية الخليلية وسيره صلى الله تعالى عليه وآله وسلم منه ودخوله فيها واكتساب كمالاتها اي اكتساب تفصيلها وخروجه ايضا مقصور على السير المركزي فتلك الدائرة ليسر خروجه صلى الله تعالى عليه وآله وسلم منه ودخوله فيها واكتساب كمالاتها اي اكتساب تفصيلها وهذه العبارة تدل على حصول الولاية المحمدية للنبي صلى الله تعالى عليه وآله وسلم وحصول الولاية المحمدية تدل على حصول الولاية الابراهيمية للنبي صلى الله تعالى عليه وآله وسلم لان تلك الولاية الابراهيمية موقوف عليها حصول الولاية المحمدية وحصول الموقوف يدل على حصول الموقوف عليه ووجوده وخروجه منه خلاف مقتضى الطبعية لانه الحيز الطبعي له صلى الله تعالى عليه وآله وسلم فلا بد ان يكون فرد من امته صلى الله تعالى عليه وآله وسلم متوسطا كائنا تبعية له صلى الله تعالى عليه وآله وسلم في حين ذلك للمركز ومن طريق آخر له مناسبة بمحيط تلك الدائرة اشار بقوله من طريق آخر الى آخره الى قول الصوفية بان كل ولي من امته صلى الله تعالى عليه وآله وسلم على قلب نبي من الانبياء صلوات الله تعالى وسلامه على نبينا وعليهم وفي بحر المعاني قال النبي صلى الله تعالى عليه وآله وسلم ان لله تعالى قلوب ثلثمائة قلوبهم على قلب آدم عليه السلام وله اربعون قلوبهم على قلب موسى عليه السلام وله سبعة قلوبهم على قلب ابراهيم عليه السلام وله خمسة قلوبهم على قلب جبرئيل عليه السلام وله ثلثة قلوبهم على قلب ميكائيل عليه السلام وله واحد قلبه على قلب اسرافيل عليه السلام وبهم يرفع الله تعالى

البلاء من ہذہ الامۃ حتی یکتسب کمالات تلک المرتبۃ التی ہی ذلک الشان المجمل غیر المقوم وغیر الموقوف علیہ
الذی نسبتہ الی الولایۃ المحمدیۃ کنسبۃ القطرۃ الی البحر وہذا الفرد بمنزلۃ الآلۃ کالسیف للمجاہد فان القطع ینسب الی المجاہد
ویسند القطع الی السیف مجازا ویتحقق بہا والنبی المتبوع بحکم من سن سنۃ حسنۃ فلہ اجرہا واجر من عمل بہا
بتوسط وصولہ وخدمتہ تبعیۃ نبیہ صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم الیہا یتحقق بتلک الکمالات وہی تفصیل الخلۃ
بمقدار فضلہ وشرفہ صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم عند اللہ تعالی ایضا ویتم مراتب الولایۃ الخلیلیۃ ومع
ذلک الشان المجمل الغیر المقوم الذی کانت جمیع مقامات الولایۃ حاصلۃ لہ صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم
سواہ والاعمال الصالحۃ للنبی صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم قسمان قسم المباشرۃ بہا وقسم غیر المباشرۃ
بہا وہو الاعمال الصالحۃ بمباشرۃ امتہ بہا بموجب من سن سنۃ حسنۃ فلہ اجرہا واجر من عمل بہا فللنبی
صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم تیسر کمالات محیط تلک الدائرۃ بمقدار فضلہ واستعدادہ عند اللہ تعالی
بحصول ذلک الشان المجمل وان کانت حاصلۃ لہ صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم مفصلۃ غیر ذلک الشان و
تمت الولایۃ الخلیلیۃ ایضا لہ صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم بالحاق ذلک الشان المجمل الغیر المقوم الذی
یدل علیہ لفظ تمت ونسبتہ الی الولایۃ المحمدیۃ کنسبۃ القطرۃ الی البحر ودعاء اللہم صل علی محمد وعلی آل محمد
کما صلیت علی ابراہیم قرن بالاجابۃ بمقدار فضلہ واستعدادہ بعد الف سنۃ بدعاء الامۃ لحصول ذلک
الشان المجمل الغیر المقوم لا بغیرہ من الکمالات لانہا کانت حاصلۃ لہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم مفصلا والکمالات
حاصلۃ لہ صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم فی السیر فی اللہ الآن ایضا یوما فیوما لان السیر فی اللہ غیر
متناہ وکمالاتہ وفیوضہ تعالی لا تحصی ولا تعد وبدعاء امتہ لہ صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم افاض اللہ
علیہ التجلیات الغیر المتناہیۃ وللنبی صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم بعد تمام ولایۃ الخلۃ سیر وسلوک
ونشارۃ الذی ادرج فی المرکز الذی عبر بالملاحۃ وفوض النبی صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم
حراستہ امتہ ومحافظتہا الیہ لارشادہم الی صراط المستقیم فی زمانہ واستغرق فی مشاہدۃ جمال
غیب الغیب واشتغل بالمحبوب واللہ تعالی اعلم حاصلہ ان للنبی صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم
عروجا ونزولا فعروجہ فی حین حیوتہ صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم من عالم الشہادۃ الی عالم المثال
ومنہ الی عالم الملکوت والارواح ومنہ الی مرتبۃ الواحدیۃ ومنہا الی الوحدۃ وہی المسماۃ بالحقیقۃ المحمدیۃ
وعالم الشیونات وہی مرکزہ وحقیقتہ صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم واجمال ذاتہ تعالی وہذہ المرتبۃ
خاصۃ لنبینا صلی اللہ تعالی علیہ وعلی آلہ وسلم ولبعض افراد امتہ صلی اللہ علیہ وسلم نصیب منہا
بطفیلہ صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم وہذہ العروج من عالم الکثرۃ الی الوحدۃ التی اقرب الی

ذاته تعالی و نزوله من الوحدة الی الکثرة والتفصیل الی عالم الشهادة لهدایة امته صلے الله تعالی علیه وآله وسلم
وکان هذا السیران للنبی صلے الله تعالے علیه وآله وسلم دائما فی حین حیوته صلے الله تعالی علیه وآله وسلم
وجمیع الکمالات الممکنة للبشر فے الدنیا حاصلة له صلے الله تعالے علیه وآله وسلم بعضها بواسطة جبرئیل وغیره
من الملائکة قال الله تعالی علمه شدید القوی ذو مرة قال النبی صلے الله علیه وآله وسلم ان روح القدس
نفث فی روعی وبعضها بلا واسطة مع انه صلے الله تعالے علیه وآله وسلم افضل من جبرئیل علیه السلام
وبعد انتقاله صلے الله تعالے علیه وآله وسلم الی عالم القدس والرفیق الاعلے له عروج فقط ومقره فی
مرکز دائرة الخلة الذی هو الوحدة وکانت حرکته صلے الله تعالے علیه وآله وسلم فی حین حیوته الے عالم
الشهادة قسریة لا طبعیة والی عالم القدس طبعیة فیفوض حراسته امته صلے الله تعالے علیه وآله وسلم
الی فرد من امته وله هذه المرتبة بطفیله صلے الله تعالے علیه وآله وسلم کما صرح الشیخ رحمة الله تعالے علیه
فے المکتوب الواحد والعشرین والمائة من المجلد الثالث لا یظن احد ان السالک لا یحتاج الے النبی
صلے الله تعالے علیه وآله وسلم لانه کفر والحاد والدقیقة من الدقائق والمعرفة من المعارف التی لهولاء
القوم لا تحصل لهم الا بتوسطه ومتابعته وحیلولته صلے الله تعالے علیه وآله وسلم سواء کانت مبتدیا او متوسطا
او منتهیا ۔ع۔ محال ست سعدی که راه صفا ✧ توان رفت جز بر پئے مصطفا ✧ معنے البیت یا سعدی
هذا امر مستحیل ان یصل احد الی الطریق المستقیم بلا تبعیة النبی صلے الله تعالے علیه وآله وسلم وما حصل لذلک
الفرد من الکمالات فهو له صلے الله تعالے علیه وآله وسلم وهو بمنزلة الآلة والخادم وفے المواهب فی بیان
خصائصه صلے الله تعالے علیه وآله وسلم قال الشافعی رح ما من خیر یعمله احد من امته صلے الله تعالے
علیه وآله وسلم الا والنبی صلے الله تعالے علیه وآله وسلم اصل فیه قال فی تحقیق النصرة فجمیع حسنات
المسلمین واعمالهم الصالحة فی صحائف نبینا صلے الله تعالے علیه وآله وسلم زیادة علے ماله من الاجر
مع مضاعفة لا یحصرها الا الله تعالی لان کل مهتد وعامل الی یوم القیمة یحصل له اجره الے ان قال
وبهذا یجاب عن اشکال دعاء القاری له صلے الله تعالے علیه وآله وسلم بزیادة الشرف مع العلم بکماله
علیه الصلوة والسلام فی سائر انواع الشرف انتهی والهم الشیخ المجدد رحمة الله تعالی علیه ذلک الفرد من
امته صلے الله تعالے علیه وآله وسلم وما قال انا ذلک الفرد فیمکن ان یکون ذلک الفرد الخضر والالیاس
علیهما السلام او غیرهما وفے المواهب فی بیان خصائص امته صلے الله تعالے علیه وعلے آله وسلم
نعم هو ای عیسے علیه السلام واحد من هذه الامة لما ذکر من وجوب اتباعه لنبینا صلے الله تعالے علیه وآله
وسلم والحکم بشریعته باق للی ان قال وکذلک من یقول من العلماء بنبوة الخضر وصححه فے الاصابة انه

نبي وانه باق الى اليوم فانه تابع لاحكام هذه الامة وكذلك الياس على اصحه ابو عبد الله القرطبي انه حي ايضاً
وليس في الرسل من يبعه رسول الانبياء صلى الله تعالى عليه وآله وسلم وكفى بهذا شرفاً لهذه الامة
المحمدية زادها الله شرفاً انتهى وما وقع في الشفاء والفتاوى من ان تنقيص النبي صلى الله تعالى عليه و
آله وسلم كفر فهو بالنسبة الى ما هو غير كمالات الله تعالى وصفاته وتعليم النبي صلى الله تعالى عليه وآله وسلم
من جبرئيل عليه السلام الذي يدل عليه قوله تعالى علمه شديد القوى ذو مرة مع ان جبرئيل عليه السلام
مفضول والنبي عليه الصلوة والسلام افضل منه وكذا مس الشيطان جميع اولاد بني آدم وقت تولدهم
الا عيسى عليه السلام وكذا قوله صلى الله عليه وسلم انا اول من يرفع راسه بعد النفخة فاذا انا بموسى
اخذ بقائمة من قوائم العرش فلا ادري اقام قبلي ام جوزي بصعقة الطور رواه البخاري وفي البدور
السافرة للسيوطي رحمة الله تعالى عليه في بيان الصعقة وهذه الغشية للانبياء الا موسى فانه حصل فيه
تردد فان لم يحصل له فيكون قد حوسب بصعقة يوم الطور وهذه فضيلة عظيمة في حقه ولكن لا يوجب
افضليته على نبينا عليه الصلوة والسلام لان الشيء الجزئي لا يوجب امراً كلياً انتهى وغيرها من الامثلة التي
يدل التفضيل للمفضول على الفاضل ليست كلها من قبيل التنقيص المذموم وترقي الدرجات التي للنبي
عليه الصلوة والسلام يوماً فيوماً في البرزخ لا يدل على تنقيصه صلى الله تعالى عليه وآله وسلم مع ان
كل درجة من الدرجات التي حصل له صلى الله تعالى عليه وآله وسلم اليوم اعلى مما قبله الى غير النهاية
فكيف يقال لمن يقول كل الدرجات التي حصلت له صلى الله عليه وسلم اليوم اعلى مما قبله وهو متصف
بجميع صفات الكمال انه تنقيصه صلى الله تعالى عليه وآله وسلم والله اعلم وليس في كلام الشيخ المجدد
رحمه الله تعالى ما يدل على التنقيص وفي آخر مكتوب الرابع والتسعين من المجلد الثالث في جواب من توهم
من هذا الكلام في بيان الملاحة والخلة ان ذلك الفرد كمل النبي صلى الله تعالى عليه وآله وسلم صرح بان ذلك
الفرد خادم وتابع للنبي صلى الله تعالى عليه وآله وسلم كلما حصل له فهو من خزانته صلى الله تعالى عليه وآله وسلم
فان جاء العبد والخادم بهدية الى المخدوم ويقبلها منه لا يلزم به نقصه وذكر لدفع هذا الوهم كلاما كثيراً دفعه فمن
اراد الوقوف عليه فليرجع الى مكتوبه ولدفع هذا الوهم تمثل بهذه المسئلة المعقولة والمكشوفة بالمحسوسة زمان
تتصور بستاناً عظيماً حوله سور وهو بمنزلة دائرة الخلة وقصراً مرتفعاً في غاية الارتفاع في وسط هذا البستان
وهو بمنزلة المركز وقد دخل فيه النبي صلى الله تعالى عليه وآله وسلم وراى كلما فيه تفصيلاً الاشياء قليلاً
ثم ارتقى على ذلك القصر النبي صلى الله تعالى عليه وآله وسلم واستغرق في مشاهدة جمال ذاته تعالى
فيه لا يتوجه ولا يلتفت الى البستان والسور الذي هو اسفل من مكانه العالي صلى الله تعالى عليه وآله وسلم

وذلک الفرد من الجہر ماء والعبید یبلغ حقیقۃ ہذا البستان والسور الیہ صلے اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم باعتبار بعض
الوجوہ الذی ہو مجبل کملائکۃ السیاحین فے الارض یبلغونہ صلے اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم سلام امتہ وصلواتہم
ویزید اللہ تعالیٰ شرفہ ودرجتہ بواسطۃ دعائہم وصلواتہم یوما فیوما فلیس فیہ نقصہ صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ
وسلم مع انہ یعلم صلوۃ کل فرد من افراد الامۃ ویحصل ثوابہا لہ صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم بواسطۃ الملائکۃ
والامۃ فافہم وروی احمد والنسائی والحاکم حدیث تبلیغ الملائکۃ صلوۃ الامۃ الیہ صلے اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم
وترقی الدرجات للنبی علیہ الصلوۃ والسلام فے البرزخ یوما فیوما بسبب اعمالہ بنفسہ صلے اللہ تعالی علیہ وآلہ
وسلم لان الاعمال الصالحۃ لامتہ فہی فے الحقیقۃ اعمالہ صلے اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم بمقتضی حدیث من سن
سنۃ حسنۃ فلہ اجرہا واجر من عمل بہا کما مر بیانہ وان فرضنا ان ہذا البحث ینجر الی الفضل الجزئی فلا یلزم المحذور
ایضا لانہ جائز عند العلماء وان لم یفہمہ الناس ویدل علے الفضل الجزئی احادیث کثیرۃ منہا ما فی روایۃ الترمذی
قال النبی علیہ الصلوۃ والسلام یقول اللہ تعالی المتحابون فی جلالی لہم منابر من نور یغبطہم النبیون والشہداء
وروی ابو داود عن عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ قال قال رسول اللہ صلے اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم ان من
عباد اللہ لاناسا ما ہم بانبیاء ولا شہداء یغبطہم الانبیاء والشہداء یوم القیمۃ بمکانہم من اللہ تعالے
قالوا یا رسول اللہ تخبرنا من ہم قال قوم تحابوا بروح اللہ من غیر ارحام بینہم ولا اموال یتعاطونہا الحدیث
وصدر من المشائخ رح ایضا اقوال تدل علے الفضل الجزئی وحصول مرتبۃ الخلۃ للنبی صلے اللہ تعالے علیہ
وآلہ وسلم بدعاء امتہ منہا قول الشیخ محی الدین بن العربی فے الفتوحات المکیۃ فے الباب التاسع والخمسین
وخمسمائۃ لاینال الخلۃ محمد صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم صاحب الوسیلۃ فی جنۃ وما نالہا الا بدعاء امتہ
وان امتہ منہ فے الفضیلۃ ومع ہذا بدعائہم کانت لمحمد الوسیلۃ والمدعو لہ ارفع من الداعی وفی موضع
آخر فی ہذا الباب نال محمد صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم الوسیلۃ والخلۃ بدعاء امتہ ولذلک امرہم بالصلوۃ
علیہ کما ہو صلے اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم امرہم ان یسألوا لہ الوسیلۃ انتہے وقال مولانا جلال الدوانی فی رسالتہ
فی بیان تشبیہ کما صلیت علی ابراہیم ان تفضیل المفضول علے الفاضل باعتبار بعض الوجوہ اذ فے الحدیث
للہ تعالے عبادا لیسوا بانبیاء یغبطہم الانبیاء انتہے ملخصا وفے البیضاوی فی تفسیر قولہ تعالی قال لہ موسی
ہل اتبعک علی ان تعلمن مما علمت رشدا ولا ینافی نبوتہ وکونہ صاحب شریعۃ ان یتعلم من غیرہ مالم یکن شرطا
فی ابواب الدین فان الرسول ینبغی ان یکون اعلم ممن ارسل الیہ فیما بعث بہ من اصول الدین وفروعہ
لا مطلقا انتہے والخضر نبی فی قول ولیس بنبی فی قول وعلیہ اکثر العلماء کذا فی تفسیر الجلالین وفیہ ایضا روی
البخاری حدیث ان موسی اوحی اللہ الیہ ان لی عبدا بمجمع البحرین ہو اعلم منک انتہی وفے المواہب

روی احمد و الدارمی و الطبرانی عن ابی عبیدۃ یا رسول اللہ احد خیر منا اسلمنا معک و جاہدنا معک قال نعم قوم یکونون من بعدکم یؤمنون بی ولم یرونی و اسنادہ حسن و صححہ الحاکم انتہی و فی المشکوۃ عن عمرو بن شعیب عن ابیہ عن جدہ قال قال رسول اللہ صلے اللہ تعالے علیہ و آلہ وسلم ای الخلق اعجب الیکم ایمانا قالوا الملائکۃ قال و ما لہم لا یؤمنون وہم عند ربہم قالوا فالنبیون قال و ما لہم لا یؤمنون والوحی ینزل علیہم قالوا فنحن قال و ما لکم لا تؤمنون و انا بین اظہرکم قال فقال رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم ان اعجب الخلق الی ایمانا لقوم یکونون من بعدی یجدون صحفا فیہا کتاب یؤمنون بما فیہا عن بریدۃ قال اصبح رسول اللہ صلے اللہ تعالی علیہ و آلہ وسلم فدعا بلالا فقال بما سبقتنی الی الجنۃ ما دخلت الجنۃ الا سمعت خشخشتک امامی الحدیث و فی شرح العقائد العضدی لجلال الدوانی فان افعل موضوعۃ للزیادۃ فی معنے المصدر بوجہ ما اعم من ان یکون بجمیع الوجوہ او بجمیع صفات الفضائل من حیث المجموع والذی وقع الخلاف فیہ ہہنا ہو الرجحان بہذا الوجہ اعنی من حیث الثواب لا الرجحان من الوجوہ الاخر فلا ینافی ذلک رجحان الغیر فی احاد الفضائل الاخر لا فی مجموع الفضائل من حیث المجموع و تمام تفصیلہ فی الحواشی الجدید لنا علے الشرح الجدید للتجرید انتہی و اعلم ان حاصل کلام المجدد رح فی بیان الخلۃ و مرادہ منہ ان مرتبۃ الخلۃ کلی و لہ حصص و لکل نبی علیہ الصلوۃ و السلام حصۃ منہا علے قدر استعدادہ و شرفہ لانہ اراد بہا التفصیل لکمالات ذات اللہ تعالے و لکل نبی صلے اللہ تعالے علیہ و آلہ وسلم حاصل تفصیل کمالات ذاتہ تعالی بقدر استعدادہ و شرفہ و خص ابراہیم علیہ السلام بالخلۃ لشہرتہ بہا و لنبینا صلے اللہ تعالی علیہ و آلہ وسلم خلۃ علے قدر استعدادہ و شرفہ وہی اشرف و اعلے درجۃ من الخلۃ التی لغیرہ صلے اللہ تعالے علیہ و آلہ وسلم من الانبیاء والمراد بالصلوۃ فی قولہ اللہم صلے علے محمد کما صلیت علے ابراہیم الخلۃ والرحمۃ معناہ اللہم اعط الخلۃ والرحمۃ محمدا علیہ الصلوۃ والسلام بقدر استعدادہ و شرفہ عندک کما اعطیتہا ابراہیم علیہ السلام بقدر استعدادہ و شرفہ عندک و لنبینا صلے اللہ علیہ و آلہ وسلم حصلت حصۃ الخلۃ فی حین حیوتہ وہی اشرف و اعلے من الحصۃ التی لابراہیم علیہ السلام باعمال نفسہ صلے اللہ تعالی علیہ و آلہ وسلم و ہکذا یترقی درجۃ الخلۃ والرحمۃ لنبینا علیہ الصلوۃ والسلام یوما فیوما فی البرزخ ایضا لانہا غیر متناہیۃ باعمالہ بنفسہ لا بغیرہ وہی الاعمال الصالحۃ لامتہ صلے اللہ تعالی علیہ و آلہ وسلم بموجب حدیث من سن سنۃ حسنۃ فلہ اجرہا و اجر من عمل بہا والاعمال الصالحۃ لامتہ کلہا سنۃ حسنۃ سنہا النبی صلے اللہ علیہ و آلہ وسلم والالۃ کذی الالۃ لحصول تلک الاعمال الصالحۃ للنبی صلے اللہ علیہ و آلہ وسلم کالسکین للقاطع فاسناد کسب کمالات حصۃ الخلۃ الی فرد من امتہ صلے اللہ تعالے علیہ و آلہ وسلم اسناد مجازی کاسناد القطع الی السکین و مقام النبی علیہ الصلوۃ والسلام فوق مرتبۃ الخلۃ وہی الولایۃ المحمدیۃ و المرتبۃ المحبوبیۃ

وہی اشرف واعلی من الخلة ودعاء ذلک الفرد والامة لقول اللهم صل علی محمد کما صلیت علی ابراهیم
لاتمام مرتبة الخلة للنبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم لقدر استعداده وشرفه عند اللہ تعالیٰ قرن بالاستجابة
وثم ودعاءہم له صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم لازدیاد شرفه والرحمة والقرب فی مرتبة المحبوبیة ودرجة عند اللہ
تعالیٰ لقول اللهم صل علی محمد الخ باق الی یوم القیمة وہذه المعانی التی ذکرتہا یدل علیہا کلام المجدد رحمه اللہ تعالیٰ
علی بعضہا بدلالة لفظیة وعبارته وعلی بعضہا بالاشارة واقتضائه ولایخفی فہم ہذه المعانی من کلامه علی
سلیم الطبع المنصف الذی استحضر من علم اصول الفقه والمعانی والبیان **واما الاعتراض الثالث**
فہو ایضا لغو البتة لانه لیس فی عبارة المجدد رح طعن وکیف یطعن وہو اول العلماء فی الہند ممن رد علی
الشیعة در فع الطعن من الصحابة اماتری ان السلطان محمود فتح بلاد الہند فہل یکون طعنا علی الصحابة و
اما الاعتراض الرابع فیظہر انه مبنی علی جہله **قال** فی المکتوب الثامن والتسعین من المجلد الثالث
ان الولایة المحمدیة وان کانت ناشیة من مقام المحبوبیة الا انه لیس ہناک محبوبیة صرفة بل فیه نشاة من
المحبیة ایضاً وہذا المزج وان لم یکن له بالاصالة لکنه یمنع من المحبوبیة الصرفة وان الولایة الاحمدیة ناشیة
من صرف المحبوبیة ولیس فیہا شائبة المحبیة اصلا وہذه الولایة اسبق من الاولی واقدم بمرحلة انتہی فیقال
له لم لایجوز ان یکون النبی باعتبار احمدیة فی مرکز الدائرة التی محیطہا الولایة الابراہیمیة وباعتبار محمدیة تکون
له مناسبة بمحیط الدائرة فیکتسب بتلک المناسبة الکمالات الابراہیمیة وتحقق بحقیقتہا ثم تحقق بحقیقة
کمالات نفسه ولایحتاج الی توسط ہذا الفرد الجائی بعد الف سنة ولایمکنه ان یقول نه مقتضی خلاف
طبیعة لان ذلک انما یاتی فی الاحمدیة واما المحمدیة فمقتضی طبعه الامتزاج والمناسبة باعترافه کما مر آنفا
واللہ اعلم **اقول** - اما اولا فبانه لیس ہذه العبارة فی المکتوب الثامن والتسعین بل فی الستة والتسعین
واما ثانیا فبان المرکز والمحیط منوط علی الملاحة والصباحة علی ما ہو مشرح فی المکتوب الرابع والتسعین
وما معنی الاحتمال الذی ذکر فکله لغو لاطائل تحته **قال** ثم انه قد نفی تبعیته فی حصول تلک الکمالات للنبی
وانکر وساطته له حقیقة وحکما وانما حصلت له بمحض فضل اللہ وان غیرة اللہ ابت ان یکون احد واسطة بینه
وبین اللہ تعالیٰ حتی تیم قوله بحکم من سن سنة حسنة فما اجاب به فی آخر ہذا المکتوب فی تنبیه من ان حصول
بعض الکمالات للنبی صلی اللہ علیہ وسلم بتوسط فرد من افراد امته لایلزم منه نقص النبی ولایلزم مزیة
لذلک الفرد لان ما حصل لذلک الفرد انما ہو تبعیة النبی فہو بمنزلة الخادم الذی یترتب الکسا الفاخرة
للمخدومه بصرف من خزانته مردود من وجوه احدہا انه قد انکر ان یکون حصل له ہذه المرتبة تبعیته ووساطته
کما مر **وثانیہا** انه ماسن ہذه السنة الحسنة حتی یکون ہذا الرجل تابعا له فیہا وانما سنہا ہذا الرجل فی عمره

الولایة المحمدیة ناشیة من مقام المحبوبیة

والنبی تابع له فیها فله اجر اتباع النبی مع علی زعمه الباطل وما ذکره من کونه بمنزلة الخازن یقال له ان کان ذلک من خزانة الله فقد اثبت التقدم علیه حیث انک تسبب بوصول الخلعة الیه وان کان من خزانة النبی صلی الله علیه فقد منعت ان تکون تلک الخلعة فی خزانته حیث حکمت بقدر حصول الولایتین له وانهما انما حصلتا له بتوسطک فاین المفر کلا لا وزر الی الحق المستقر **وثالثها** انه صلی الله علیه وسلم حین وجود هذا الرجل لم یبق من جسده لا عین ولا اثر فی زعمه الفاسد کما مر ورابعها کیف تاخر اتصافه بهذا الکمال الی الف سنة وخامسها هلا توسط ابوبکر فی ذلک او غیره من الصحابة او جمیعهم المشهود لهم بالخیریة فی نص القرآن کنتم خیر امة اخرجت للناس وفی نص الحدیث ان الله اختار اصحابی علی جمیع العالمین غیر الانبیاء والمرسلین الحدیث **اقول** کله مبنی علی عدم فهم کلام المجدد رحمه الله **اما اولا** فبانه لما افاد فی المکتوب الرابع والتسعین من المجلد الثالث ان کل کمال تیسر لامته فهو حاصل بنبی تلک الامة بحکم من سن سنة حسنة انتهی والظاهر ان کلمة من عامة یشمل النبی وغیره **اما ثانیا** فبان المجدد رحمه الله ما انکر التبعیة والوساطة وان هذا الا افتراء **واما ثانیا** فبانه صلی الله علیه وسلم سن هذه السنة **واما ثالثا** فبانه وان کان کل الاشیاء من خزانة الله حقیقة لکن یقال فی هذه المقام باعتبار الظاهر انه من خزانة النبی بحکم ذلک الحدیث **واما رابعا** فالقول بانتفاء الجسد مبنی علی فهم المعترض **واما خامسا** فبانه لا باس بتاخر الکمال الی الف سنة اما تری قال النبی صلی الله علیه وسلم اعطیت مفاتیح کنوز الارض وقال وضعت مفاتیح کنوز الارض فی یدی وفی الصحیحین زویت لی الارض مشارقها ومغاربها وسیبلغ ملک امتی ما زوی لی منها وفی روایة اخری ان الله زوی لی الارض مشارقها ومغاربها واعطی مفاتیح کنوز الارض وجاء فی غیر احادیث الصحاح جاءنی جبرئیل بمفاتیح کنوز الارض علی فرس ابلق وظاهر ان الهند دخل فی بلاد الاسلام بسعی مشکور من سلطان محمود الغزنوی والی الآن بلاد چین وخطا خارجة عن احاطة الاسلام وستفتح فی عهد المهدی وعیسی علیهما السلام وفی جامع الصغیر خیر امتی عصابتان عصابة یغزو الهند وعصابة تکون مع عیسی ابن مریم قال الشیخ محی الدین عربی فی باب خمسمائة وتاسع وخمسین من الفتوحات ومن ذلک ایضاح السبیل فی الحاق محمد بالخلیل اللهم صل علی محمد کما صلیت علی ابراهیم فی العالمین فمن هذه الحالة من الابرار ومن المقربین این هذه العلامة من قوله انا سید الناس یوم القیمة وانه یفتح باب الشفاعة دون الجماعة للجماعة ومن الجماعة الخلیل بذلک المقام الجلیل کان لآدم السجود ولمحمد المقام المحمود بمحض الشهود ولیت شعری هل تقوم الخلة بکون رسالة محمد تعم کل ملة وبما اوتی من جوامع مناهیج الادلة ولا ینال الخلة الا من سد من الانام الخلة محمد صاحب الوسیلة فی جنته وما نالها الا بدعاء امته این امته منه فی الفضیلة ومع هذا بدعائهم کانت لمحمد الوسیلة المدعو له ارفع من الداعی لما اوردته من الصلوة

علی محمد کالصلوۃ علی ابراہیم الحافظ الوعی نحن المومنون العالمون بسیادتہ وخصوصیتہ حبادتہ وان المقام المحمود من مقام السجود وسجد المقربین والابرار لبناء قائم من التراب والاحجار فالمجد والطریف والتلید فمن اختص بالمقام الحمیدۃ واما سادسا فبانہ قد ظہر مما قلنا انفا ان الکمالات کلہا ما حصلت فی عہد الخلفاء الراشدین بل منہا ما حصل بعدہ وبعضہا متوقع الی عہد عیسی علیہ السلام ولا باس بہ قال الشیخ الاکبر صاحب الفتوحات فی فضل المزدلفۃ قولوا اللہم صل علی محمد وعلی آل محمد والمومنون آلہ کما صلیت علی ابراہیم وما اختص بہ الا الخلۃ فکما دعونا بہا لرسول اللہ اجاب اللہ دعاءنا فیہ لیتخذ عنہ یدا بذلک فصلی اللہ عنہ علینا بذلک عشرا فقام تعم عن تنبیہ م بالمکافاۃ عنایۃ منہ بہ م وتشریفا لنا حیث لم تکمل المکافاۃ فی ذلک لملک وغیرہ فقال النبی م عند ذلک لما حصلت الاجابۃ من اللہ فیما دعونا فیہ لنبیہ م لو کنت متخذا خلیلا لاتخذت ابا بکر خلیلا وفی روایۃ البخاری لو کنت متخذا خلیلا غیر ربی لاتخذت ابا بکر خلیلا ولکن صاحبکم یعنی نفسہ خلیل اللہ ولو صحت لہ ہذہ الخلۃ من قبل دعاء امتہ لہ بذلک لکان غیر مفید صلوتنا علیہ فی دعائنا لہ بذلک فان قیل قد حصلت الخلۃ بدعاء الصحابۃ اولا فما فائدۃ دعائنا ونحن مامورون فی ہذا الوقت بالصلوۃ علیہ مع حصول الخلۃ فہکذا حکم الاول فربما نال الخلۃ قبل دعاء صحابہ وتکون نسبۃ دعائہم بہا لہ کدعائنا الیوم قلنا اما اولا فبان حکم الخلۃ ما ظہر ہہنا وانما یظہر ذلک فی الآخرۃ والحکم للمعنی لا یکون الا بعد حصول المعنی فمتی قام المعنی بمحل وجب حکمہ لذلک المحل ففی الآخرۃ تنال الخلۃ تظہر حکمہا ہناک واما الذی یظہر ہہنا منہا لوامع ہذا ہو الصحیح واما ثانیا فبان لکل نفس منا حظا من محمد وہو الصورۃ التی فی باطنہ اعنی فی باطن کل انسان ان امتہ صلی اللہ علیہ وسلم فہو فی کل نفس بصورۃ یعتقد فیہ کل شخص فیدعو لہ بالصلوۃ علیہ المذکورۃ فتنال تلک الصورۃ المحمدیۃ التی عندہ تلک الحال المدعو بہا بدعائہ والصلوۃ علیہ فما حصلت لہ الخلۃ من ہذا الوجہ الا بعد دعاء کل نفس وہکذا یجدہ اہل اللہ فی کشفہم فاعلم ذلک قال ثم انہ قال فی ہذا المکتوب ان النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اختفی فی خلوۃ غیب الغیب ورد ہذا الفرد المتوسط من امتہ بحراستہ الامۃ وحفظتہا فیقال لہذا الضال ای حراستہ حرست بہا وای تجدید جددت ولیت شعری من لم یحرس لحیتہ حیث یدعہا تنتف فی مجلس سلطان جہانگیر کیف یحرس الامۃ اقول ان النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم قال علماء امتی کانبیاء بنی اسرائیل ووجہ التشبیہ فیہ ان العلماء العالمین یرشدون امتہ صلعم الی الطریق المستقیم ویہدونہم الی سبیل معرفۃ اللہ تعالی العظیم کالانبیاء فصح حراستہم للامۃ وہذا الفرد منہم ومشہور عند الصوفیۃ ان قطب الوقت وہو الغوث یحرس امتہ وکذلک الاوتاد والابدال والنجباء والنقباء والنبی صلعم کان دائما مستغرقا فی مشاہدۃ جمال ذاتہ تعالی فی مقام قاب قوسین او ادنی خصوصا بعد انتقالہ صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم الی الملاء الاعلی وما توجہ الی العالم السفلی بموجب ما زاغ البصر وما طغی ویزید شرفہ وقربہ عند اللہ تعالی یوما فیوما

جواب اعتراض الاظهار

فان فوض حراسة امته الى فرد من امته فلا قبح فيه وكم من نبي اوذي من قومه فهذه سنة الله ولن تجد لسنة الله تبديلا ؎ لا خيل عندك تهديها ولا مالٌ ❊ فليسعد النطق ان لم يسعد الحال ❊ قال العلامة الدمشقي في نتيجة العلوم قوله ان النبي صلى الله عليه وسلم قد اختفى في خلوة غيب الغيب وهو رجوعه صلى الله عليه وآله وسلم الى حقيقته الاصلية التي هي النور المخلوق اي المقدر من نور الحق تعالى فهو صلى الله تعالى عليه وآله وسلم روح الارواح لان الارواح غيب الاجسام وهو صلى الله عليه وسلم غيب الارواح فهو في غيب الغيب لان نوره صلى الله عليه وسلم اول مخلوق خلقه الله تعالى ولا يلزم من كونه صلى الله عليه وسلم في غيب الغيب ان لا يكون حيا في قبره فان حياته وقبره كل ذلك تعينات في حقيقته الاصلية التي خلق منها كل شئ وقوله ورد هذا الفرد متوسطا اي الذي هو بين الحقيقة المحمدية التي هي في غيب الارواح وبين البشرية الظاهرة بالجسم في عالم الاجسام وهذا الفرد هو الوارث المحمدي الذي يكون في كل عصر على قدم محمد صلى الله عليه وآله وسلم قال الشيخ الاكبر رضي الله عنه الاولياء على عدد الانبياء فلا بد ان يكون في كل عصر مائة الف واربعة وعشرون الفا لا يزيدون ولا ينقصون لكل نبي ولي انتهى فالفرد منهم هو الوارث المحمدي قوله لحراسة الامة اي هو ظاهر لذلك بالحال والقال ومحافظتها اي المحافظة عليها والمحاماة عنها قد يكون ظاهرا وقد يكون مخفيا قال الشيخ الاكبر رضي الله عنه يشير الى ذلك من جملة ابياته المعشرات ؎ ولله رجال ما لهم دول ❊ وهم يقيمون ما في الدهر من دول ❊ لهم عنت اوجه الاملاك ساجدة وما لهم ارب في علة العلل ❊ قال ومن العجائب قوله في المكتوب الحادي عشر من المجلد الاول بعد ان ذكر مقاما وقال مر عليه الخلفاء قال والية طريقان احدهما رؤية النقص حتى انه يرى كل من في العالم حتى الكافر الافرنجي والملحد الزنديق افضل من نفسه ويرى نفسه اسوء منهم فيقال له كيف يرى الكافر افضل من المؤمن فان المؤمن له راس الاعمال واساسها وهو الايمان والكافر اعماله كسراب بقيعة وان شك في ايمان نفسه فقد كفر وان كان باعتبار الموافاة ولعل الكافر يرزق الايمان وهو يسلبه فهذا هو الظن بالله ويائس من رحمة الله بالنظر الى نفسه وهما ان لم يكونا كفرا فلا شك انهما كبيرتان ومكما يجوز ان يسلم الكافر والملحد الزنديق فكذلك يجوز ان يبقى اسلامه بل هو اولى لان الاصل بقائه وبقاء كفر الكافر وغاية التجويز العقلي المساوات لا الافضلية وليست الولاية التي تكون الكفر والالحاد والزندقة خيرا منها اقول اياكم والظن فان الظن اكذب الحديث ولا تحسسوا ولا تجسسوا ولا تحاسدوا ولا تباغضوا ولا تدابروا وكونوا عباد الله اخوانا فاعلم ان المكتوب المذكور ارسله المجدد رح الى شيخه مولانا باقي بالله رحمه الله فكتب فيه حاله كما هو شان المريدين الاطلاع على وارداتهم وحالاتهم فحرر فيه ما عند الطائفة النقشبندية المجددية امر مسلم والاعتراض عليه مبني على عدم الاطلاع على اصطلاحاتهم فمن المتقررات عندهم ان حقائق الممكنات مركبة عن اعدام اضافية وظلال صفات حقيقية يعني ان الاعدام لما يتقابل

الاسماء والصفات حصل لهما مرتبة الثبوت فی علم الٰهی فصار وامرایا انوار الاسماء والصفات ومبادی تعینات العالم وموجود بالوجود ظلی فتركيبهما من الوجود والعدم صار وامصدر آثار الخير والشر فبالعدم الذاتی يكسبون الشر وبالوجود الظلی يكسبون الخير ومن الظاهر ان فی عالم الحس لما ينظر المرء علی مرآة مصفاة ممتل من انوار الشمس يلاحظ انوار الشمس والمرآة تختفی بخلاف غير هذه الحالة فعند فقدان محاذاة الشمس يتراءى المرآة كما هی هی فالصوفی اذا ينظر الاشياء الشريفة والحسنة يقع نظره علی وجود مظاهر تتراءى منها واذا ينظر نفسه يقع نظره علی العدم الذاتی الذی هو منشاء الشر ويجدها خالية عن الخير والكمال المستعارين اكتسبهما من الوجود فلابد ان يراها خسيسة من الكافر وسائر الاشياء الخسيسة فالصوفی الكامل لاينسب الخير والشر الی نفسه ويخيله مستعارا وهذا معنی الفناء التام وحاصل الشهود وان نظر الی الوجود والانوار دون العدم فيدعی بدعوى انا الحق كما ادعی حسين ابن منصور رحمه الله تعالی علی رؤس الاشهاد فهو فی حالة السكر نظر الی جانب الوجود وما نسی العدم ووقع مثله عن بعض اكابر الاولياء الامن عصمه الله تعالی ببركة حبيبه صلی الله عليه وسلم قال المجدد رح فی مكتوب المائتين واثنين وعشرين ان فی الكافر نورانية بواسطة عالم الامتزاج عالم الامر والخلق وزال هذا الامتزاج فی العارف الكامل انتهی ولنعم ما قيل ان صدور الاحرار كنوز الاسرار فالقول بالاخسية من الكافر مبنی علی هذا الاصطلاح وليس المراد ان اخسية العارف من الكافر بكفر الكافر وايمان العارف العياذ منه بالله تعالی فهذا الاصطلاح فتح باب الحق الظاهر علی وجه كل معاند مكابر كاسر فلم يبق لاحد من ارباب الانصاف مجال للهمز وساغ للعن والطعن فلم يحق للتكفير وسمة وان كان القرنب فی عين امها حسنة ٥ يا جبلی نعمان بالله خليا ✦ نسيم الصبا يخلص الی نسيمها ✦ فعليك الانصاف والتجنب عن الاعتساف فعلل الافهام اشد من علل الاجسام وطعن اللسان اشد من طعن سنان ٥ هذا دواء للهموم مجرب ✦ فاسمع مقالة ناصح لك قد نصح

المقالة الرابعة فيما بناه علی المقدمة الرابعة

قال ومبنی علی المقدمة الرابعة بطلان دعواه فناء جسده صلی الله عليه وسلم بعد الف سنة وانقطاع عبادة ابدانهم وتعذر الافادة والاستفادة بينهم وبين اممهم فقد قال فی المكتوب السادس والتسعين من المجلد الثالث ان لمحمد صلی الله عليه وسلم طوقی عبودية يعنی حلقتی الميم وهما اشارتان الی تعينيه احدهما تعينه الجسدی وهو بشرية والثانی تعينه الروحی وهو ملكية ولما فتر تعينه الجسدی بالموت قوی تعينه الروحی لكن كان لتعينه الجسدی بقية فلما مضی الف سنة زالت تلك البقية ولم يبق لتعينه الجسدی اثر فانقطع طوق عبودية جسده وطرء عليه الزوال والفناء فقام الف الالوهية مقامه فصار محمد احمد وانتقلت الولاية المحمدية الی الولاية الاحمدية انتهی الغرض منه ففی هذا الكلام وجوه من الكفر والضلالة احدها فی تصريحه بفناء جسده الشريف صلی الله عليه وآله وسلم وقد دلت الاحاديث ببقاء اجساد الانبياء ثانيها تصريحه بانقطاع

عبادته الجسدية وان الانبياء احياء في قبورهم يصلون وان عبادتهم لا تنقطع في البرزخ ثالثها قوله قام
الف الالوهية مقامه ان كان المراد ان العبد صار الها وانقلبت العبودية الوهية فهذا هو الكفر الصراح وان
كان المراد ان العبد فنى وبقي الاله فالعبد هو مجموع الروح والجسد لا الجسد وحده حتى يلزم بفنائه فناء العبودية
وان كان المراد انه تركب من الالوهية والعبودية فهذا اعجب واعجب فان هذا الرجل لا يقول بوحدة الوجود حتى يقول
بشهود وجه الله في جميع الكائنات **اقول** هذا ابرد من ماء همدان فاعلم ان مبنى الاعتراضات على حمل الفناء
بمعناه المتعارف المشهور وهو في اصطلاح المتصوفين عدم الاحساس بعالم الملك والملكوت بالاستغراق
في عظمة الباري ومشاهدة الحق واليه اشار المشائخ بقولهم الفقر سواد الوجه في الدارين يعني الفناء في العالمين
والظاهر ان ارباب العلوم ينطقون حسب اصطلاحهم فانتساب الكفر بناء الفاسد على الفاسد اذا استبد الانسان
برايه عميت عليه المراشد **اما ازاحة الاعتراض الاول** فبانه ما قال المجدد رح بفناء الجسد فان هذا الاقرار
بلا استتار فمتى حمل الفناء على المعنى المصطلح عند المتصوفين يكون المعنى عدم احساسه بعالم الملك والملكوت
واستغراقه في عظمة الباري ومشاهدة الحق واللاهوت وهذه منقبة لا منقصة والاحاديث لا تبطلها اما ترى
انه قال في آخر المكتوب المذكور بما تعريبه ان الفناء والبقاء اللذين الولاية بهما مربوطة فناء وبقاء شهوديان
فان كان الفناء والزوال فهو باعتبار النظر وان كان البقاء والثبات فهو ايضا بهذا الاعتبار فالصفات البشرية
مستترة ومتخلية عن الجسد ومنضمة بالروح وفي ذلك البقاء العبد لا يكون معبودا الا انه يتقرب به قربا تاما ويبعد
عن الاحكام البشرية فهذا العروج يوصله الى الذروة العليا حتى لا يكون الغيرية فيه فيحيط النور الذي
يقع على الامة بواسطة البشرية ويقل التوجه الذي كان مبذولا عليها لانه مصروف بالمحبوب ومن هنا
يستولي الكفر والبدعة بعد الالف ويضمحل نور الاسلام والسنة انتهى **اما ازاحة الاعتراض الثاني**
فبانه اخس من حمالة الحطب لان المجدد رح ما قاله **واما ازاحة الاعتراض الثالث** فبانه لا ضرورة الى
تعيين المراد من تلقاء نفسه اذا بين القائل مراده فان المجدد رح قال وانقلبت الولاية المحمدية الى الولاية الاحمدية
فليس المراد ان العبد فنى وبقي الاله ولا انه مركب من الالوهية والعبودية ليحتاج الى القول بوحدة الوجود
بل ههنا بيان صيرورة الحقيقة المحمدية حقيقة احمدية على ما سياتي تفصيله قال العلامة الدمشقي في نتيجة العلوم
قوله فقام الف الالوهية مقامه ومراده بالف الالوهية الالف التي هي اصل جميع الحروف فانها لا تسمى حرفا لعدم
انحرافها لانها مستقيمة فاذا انحرفت فهي جميع الحروف وجميع الحروف انحرافات حقيقتها الالف وهذه الانحرافات
كلها في آن واحد ووقت واحد ولهذا سميت الفا تاليف الحروف كلها منها وسميت حروفا لانحرافها الى جهات
مختلفة وهو قوله تعالى اينما تولوا فثم وجه الله وقوله كل شيء هالك الا وجهه ولا اظن انك تفهم شيئا من هذه المعاني

فضلا عن وجدانه وذوقه فإياك ان تكون ممن قال تعالى لهم وتجعلون رزقكم انكم تكذبون **قال** وقال
في المكتوب التاسع والمائتين ان نبوته صلى الله تعالى عليه وآله وسلم لا تعلق بنشأته العنصرية
باعتبار الحقيقة المحمدية بل باعتبار الحقيقتين الاحمدية والمحمدية لكن غلبت نشأته العنصرية المحمدية على الملكية
الاحمدية لتحصيل المناسبة بينه وبين الامة والافادة والاستفادة ولهذا امر بقول انا بشر مثلكم
فالد البشرية بما ألتهم وبعد ارتحاله عن النشأة العنصرية غلب جانب الروحانية ونقص جانب البشرية ونقص
نورانية الدعوة وطلبت الظلمة ولما مضى من رحلته الف سنة غلب جانب الروحانية وعدمت البشرية ذا نصبغت
بصبغ عالم الامر فيما الصورة رجع عالم خلقه الى عالم الامر واتحدت المحمدية بالاحمدية انتهى وكأنه يقول لما فنى
المجدد البشرية في زعمه الباطل عدمت البشرية التي هي شرط في دعوة الامة وانتفت المناسبة بين
الرسول والامة وتعذرت بينهما الافادة والاستفادة فاحتاج الامر الى فرد يكون في الصورة البشرية
حتى يدعو الناس الى الله ويمكنه الارشاد والتربية ويتأتى الافادة والاستفادة فكان هو ذلك
الفرد ولا يمكن ان يكون ذلك المهدي لانه لم يولد ولا عيسى لانه اذ ذاك روحانية غالبة على البشرية
وهذا معنى قوله المار في الفصل الاول ان المراد بالحقيقة الكعبة الاحمدية التي هي تعينه الامكاني الامري
وبالحقيقة المحمدية تعينه الامكاني الخلقي فبعد مضي الف سنة تغلب الروحانية التي للاحمدية على البشرية
التي كانت للمحمدية فينصبغ عالم خلقه بصبغ عالم امره فما رجع من خلقه الى المحمدية يعرج حتى يلتحق بالاحمدية
ويتحدان وقال في موضع آخر ان المحمدية تبقى شاغرة حتى يأتي عيسى فيعرج اليها فينزلها فكأنه يقول انه
تغلب بشريته فيوجد المناسبة بينه وبين الامة وتتأتى الافادة والاستفادة واما قبل ذلك فلا
يصلح للارشاد لغلبة روحانية فوجب ان يكون ذلك الفرد هو بزعمه فيقال له يا جاهل ان كان الموت
هو السبب في فناء البشرية فقد وجد السبب فوجب ان يوجد المسبب عقيبه بلا فصل وان كان
البلى كما في زعمك الباطل ان الانبياء تبلى اجسامهم والعياذ بالله وجوزت تطرق الفناء والبلى الى
جسده صلى الله تعالى عليه وآله وسلم فالبلى لا يتأخر الى الف سنة ولا الى مائة سنة ولا سيما في ارض
المدينة الشريفة كما هو مشاهد فكيف تأخر الى الف سنة ولعله تصل النوبة اليه من بعد [illegible]
ثم ان جميع ذلك خلاف الاحاديث الكثيرة الشهيرة الدالة على انه صلى الله [illegible] وان البشرية
باقية وان رسالته مستمرة وان امداده لامته متواصل وان [illegible] الاستغفار لهم متكامل فتكذيب
ذلك كفر **اقول** ان كلام المجدد صريح صاف عن غبار [illegible] الاعتراضات الواهية الواردة عليه فلنذكر مبنى اصطلاحه
ليتضح الامر ويندفع الشبهة بمحصله ان النبي صلى الله عليه وآله وسلم مركب من عالم الخلق وهو ما يقبل الخرق

والتجزی والالتیام ومن عالم الامر وہو مالا یقبل الخرق والتجزی والالتیام وربّ عالم خلقہ صلی اللہ علیہ وسلم العلیم وربّ عالم امرہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم شان العلیم ومنشأ یہ الحقیقۃ المحمدیۃ عبارۃ ہنا عن الحقیقۃ الامکانیۃ العنصریۃ والحقیقۃ الاحمدیۃ کنایۃ عن تلک الامکانیۃ النورانیۃ والنبی صلی اللہ علیہ وسلم باعتبار عالم امرہ مربی عالم ملکوت السموات والارض وباعتبار عالم خلقہ یرشد العالم العنصری لمناسبۃ عالم خلقہ بالبشریۃ بالعالم العنصری وبعد انتقالہ صلی اللہ علیہ وسلم عن العالم العنصری الی العالم الروحانی انتقص ہذہ المناسبۃ بسبب انتقاص آثار النشأۃ العنصریۃ کالاکل والشرب والنوم والمرض وغیر ذلک من الصفات الجسمیۃ العنصریۃ وبقی فیہ من الصفات البشریۃ التوجہ الی العالم السفلی لارشاد امتہ وبعد مضی الزمان المدید زال ذلک التوجہ والالتفات الی العالم العنصری ایضاً وہو المراد عندہ بفناء جسمہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم لا الہیکل المخصوص الجسدی واستغرق فی بحر مشاہدۃ جمال ذاتہ تعالی والمراد بالفناء ما اراد القاضی عیاض رح فی الشفاء فی القسم الثالث فیما یجب للنبی صلی اللہ علیہ وسلم وما یستحیل او یجوز علیہ فظاہرہم واجسادہم وبنیتہم متصفۃ باوصاف البشر طارٍ علیہ ما یطری علی البشر من الاعراض والاسقام والموت والفناء ونعوت الانسانیۃ وارواحہم وبواطنہم متصفۃ باعلی من اوصاف البشر متعلقۃ بالملأ الاعلی انتہی والاولیاء لا یتوجہون الی نعمۃ الجنۃ من الاکل والشرب ومرادہم فی الجنۃ رضاء اللہ تعالی ولقائہ تعالی فکیف یلتفتون الی النعمۃ الدنیویۃ الخسیسۃ وغلب روحانیتہ صلی اللہ علیہ وسلم علی جسمانیتہ وقرب الجسمانیۃ الی الروحانیۃ وہذا معنی عروج الحقیقۃ المحمدیۃ والحاقہا بالحقیقۃ الاحمدیۃ وخلو مکانہ صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم مع انہ جسدہ الشریف باقٍ علی حالہ لا یبلی منہ شئ والمراد بعروج سیدنا عیسی علیہ السلام بعد نزولہ الی المقام المحمدیۃ اقامتہ مقامہ لارشاد امتہ وترویج شریعتہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بتبعیۃ لہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کما کان النبی ص قبل عروج حقیقتہ یہدی الخلائق ویرشدہم وبعد ارتحالہ ص الی العالم القدس والرفیق الاعلی انتقص نورانیتہ ہدایتہ وارشادہ وظہرت الظلمۃ ولہذا قال بعض اصحابہ ما فرغت من دفنہ ص الا وقد وجدت قلبی منفاوتاً کما ورد فی الحدیث فی روایۃ الترمذی عن انس ما نفضنا ایدینا عن التراب وانا لفی دفنہ حتی انکرنا قلوبنا ویدل علی ہذا المراد من زوال الجسد قولہ فی المکتوب التاسع والمائتین من المجلد الاول حتی مضی الف سنۃ غلب جانب روحانیتہ ص علی البشریۃ یعنی صفات جسدہ علی نہج لون تمام جانب بشریۃ بلون نفس الروح ونصبغ عالم خلقہ بصبغ عالم الامر انتہی والمراد بقولہ وواحد من طوق العبودیۃ انقطع الحقیقۃ الاحمدیۃ مظہر اسم اللہ المستجمع لجمیع صفات الکمال ومرتبۃ ہذا القرب من اللہ تعالی افضل من التوجہ الی العالم السفلی ولا یصح قول المعترض فینزلہا فکانہ یقول انہ رح نغلب بشریتہ فتوجد المناسبۃ بینہ وبین الآلٰہ

الى آخره لانه ما قال ہذا ولم یفہم من کلامه فمن این یفترونه بل قال فی المکتوب المذکور بما تعریبه لما ینزل عیسے علیه السلام من مقامه لیعرج الی مقام الحقیقة المحمدیة ویصل الیه تبعیة للنبی ص ولیقوی دینه انتہے والمراد بزوال اثر التعین الجسدی بعد مضے الف سنة انکسار احد طوقی العبودیة وہو عبارة عن المیم الاول من اسم محمد واقامته الف الالوہیة مقامه والانخلاع من الجسد الی الروح زوال ہذا التوجه الی العالم السفلی للارشاد والتفاته صلے الله علیه وسلم الیه لا ابلاء الجسد کما مر بیانه فلا نقص غایة الامر ان ہذا المسئلة کشفیة لا ورد الروایة فیها قال العلامة الدمشقی فی نتیجة العلوم قوله ان نبوته صلے الله علیه وآله وسلم تتعلق بنشاته العنصریة لتحصیل المناسبة بینه وبین الامة کما قال تعالی قل انما انا بشر مثلکم یوحی الی وتتاتی الافادة والاستفادة کما قال تعالی وما ارسلنا من رسول الا بلسان قومه لیبین لہم وتقدیر الکلام واما مقام ولایة الخاصة به صلے الله علیه وسلم وہی مقام فردانیته فہی تتعلق روحه الشریفة التی ہی روح الارواح کلہا قوله ومن ہنا ای ومناسب ما ذکرناه ہنا انہم نقلوا عن الشرائع المتقدمة ان بعد کل الف سنة من رحلة کل واحد من اولی العزم من الرسل العظام یبعث رسول آخر ومراده ان ہذا الامر کان فی الامم الماضیة وفی ہذه الامة صارت الافراد المجددون لہذا الدین قائمین مقام الانبیاء لانہم ورثة الانبیاء واعتنی الله تعالی بہذه الامة فصار فی کل مائة سنة یکون ذلک التجدید کما ورد فی الحدیث السابق انتہے فقول البرزنجی بالکفر مبنی علے زعمه الباطل فالآن اوضح الحق الصائب وقد رجم کل معاند خائب بالشہاب الثاقب ع اقلی اللوم عاذل والعتابن ۞ وقولی ان اصبت لقد اصابن ۞

المقالة الخامسة فی ما بناه علی المقدمة الخامسة

قال وبنی علے المقدمه الخامسة دعواه التفوق علے الصدیق رضی الله تعالی عنه وعلے بقیة الصحابة رضی الله تعالی عنہم اجمعین فقد قال فی المکتوب الحادی عشر من الجلد الاول المقام الذی کنت رایت نفسی فیه لما لاحظته رایت الخلفاء الثلثة قد عبروا علیه الی انه قال فی اثنائه ملاحظة ذلک المقام مرة ثانیة رایت مقامات اخر بعضہا فوق بعض ولما وصلت الی مقام فوق المقام السابق علمت انه مقام ذی النورین رضی الله عنه وقد مر علیه لبقیة الخلفاء وہذا المقام ایضا مقام التکمیل والارشاد وہذان مقامان فوق ذلک سنذکرہما وظہر لی فوق ہذا المقام مقام آخر فلما وصلت الیه علمت انه مقام الفاروق رضی الله عنه وقد مر علیه بقیة الخلفاء وفوقه مقام آخر ہو مقام الصدیق الاکبر رضی الله تعالی عنه وقد مر علیه لبقیة الخلفاء وفوقه لا یعرف مقام الا مقام الرسول صلے الله علیه وآله وسلم وظہر لی فی محاذاة مقام الصدیق مقام آخر اعظم منه والنور لم یقع نظری علیه مثله قط وکان ارفع من مقام الصدیق ارتفاع الصفة عن وجه الارض وعلمت ان ذلک مقام المحبوبین وذلک المقام ملون منقش ورایت نفسی منقشا ملونا من انعکاس ذلک المقام

قال العلامة الدمشقی فی نتیجة العلوم بحیث لو اراد اصحابه صلعم لا یراد عالم یکشف لہم عنه فی عالم الحضرة الفردانیة الاصلیة علی صورة دینه التی کان علیہا صلعم فی حضرة الربوبیة وہذا سر لا یدرکه الا العارفون الکاملون ١٢

فیّ ووجدت نفسی لطیفا فی لون الهواء وقطعة غیم منتشر فی الآفاق ورأیت حضرت الشیخ الکبیر فی مقام الصدیق ورأیت نفسی فی ذلک المقام المحاذی له المذکور انتهی فهذا دعوی منه بان مقامه ارفع من مقام الصدیق وقد مر فی المقدمة الرابعة انه لیس احد بعد الانبیاء والمرسلین افضل منه ولا احد بینه وبین رسول الله صلی الله علیه وسلم وقد ذکر الشیخ الکبیر الشهاب السهروردی نقلا عن الجنید ان مقام حق الیقین مقام ابی بکر الصدیق رضی الله تعالی عنه اقول قال السید ازاد البلجرامی فی سبحة المرجان فی آثار هندوستان واستدل العلماء بهذا القول علی ان الشیخ المجدد یدعی ان مقامه فوق مقام الصدیق الاکبر رضی الله عنه فشدد النطاق علی خصامه واحضروه عند السلطان جهانگیر والی الهند وقال السلطان للشیخ المجدد سمعت انکم کتبتم ان مرتبتکم فوق مرتبة الصدیق الاکبر رضی الله عنه فاجاب الشیخ المجدد انکم تطلبون الادنی من خدامکم عندکم لاجل خدمته فتعطفون علیه وتسرون حدیثا الیه فلا بد ان یصل الیکم ذلک الادنی

بعد طے مقامات الامراء ثم يرجع الى محله ليقف به ولا يلزم من هذا ان تكون مرتبته هذا الا دنے فوق مرتبة الامراء
فسكت السلطان بهذا الجواب وطوى كشحه عن العتاب وفى هذه الاثناء عرض رجل من الحضار على السلطان
ارأيتم تكبر هذا الشيخ ما سجد لكم مع انكم ظل الله وخليفته بل ما عمل تواضعا معمولا بين الناس فغضب عليه السلطان
وحبسه فى گواليار بضم الكاف الفارسية والواو والالف وكسر اللام والتحتانية والالف والراء الساكنة وهى قلعة
حصينة شهيرة فے الهند واليه اشرت فى قولى تتغزلا ؎ لقد برع الاقران فے الهند سلجع ✤ وجدوفن العشق
بالمغرد ✤ فلا عجب ان صاده متقنص ✤ الم تر فى الاسلاف قيد المجدد ✤ وكان السلطان شاه جهان بن السلطان
جهانگير مخلصا لجناب الشيخ وقبل ان يحضر الشيخ عند السلطان ارسل شاه جهان رسولين افضلخان والخواجه
عبد الرحمان المفتى مع بعض كتب الفقه الى الشيخ وقال جوز العلماء سجدة التحية للسلاطين فانتم ان تسجدوا السلطان
عند الملاقات فانا ضامن ان لا يصل اليكم ضرر من السلطان فلم يقبل الشيخ وقال هذه رخصة والعزيمة ان لا يسجد
لغير الله سبحانه وقد اجيب عما يرد على كلامه الذى مضے باجوبة منها انه قال الشيخ فى كلامه وجدت نفسى ملونة
منقشة بالعكاس ذلك المقام وما قال وصلت وبين الوجدان والوصول بون بعيد رب فقير يجد نفسه فى
فى حالة السكر سلطانا وهو ما شمّ رائحة من السلطنة ومنها انه قال وجدت نفسى ملونة بالعكاس ذلك المقام
لا بذلك المقام كما ان الشمس مقامها الفلك الرابع وضوءها يقع على الارض وبهذا لا يتصل الى مقام الشمس
ومنها انه قال الشيخ المجدد قدس سره فى بعض مكتوباته ومن اغلاط الصوفية ان السالك فى مقامات
العروج ربما يجد نفسه فوق من هو افضل منه بالاجماع بل ربما يقع هذا الاشتباه بالنسبة الى الانبياء
الذين هم افضل الخلائق قطعا عليهم الصلوات والتسليمات منشاء غلط البعض ان كلا من الانبياء
والاولياء عروجهم اولا الى الاسماء التى هى مبادى تعينات وجودهم وتحقق بهذا العروج اسم الولاية
لهم وعروجهم ثانيا فى تلك الاسماء ومنها الى ما شاء الله سبحانه ومع هذا العروج ماوى كل منهم ذلك الاسم
الذى هو مبدء التعين الوجودى له ومن ثم من يطلبهم فى مقامات العروج يجدهم فى تلك الاسماء على
الاكثر لان الامكنة الطبعية لهم فى مراتب العروج من تلك الاسماء والعروج والهبوط من تلك الاسماء
بعروض العوارض فالسالك الخالى الفطرة اذا يقع سيره فوق تلك الاسماء فلا جرم يصعد فوق اسم
من هو افضل منه ويحدث له توهم فضلية نفسه منه العياذ بالله سبحانه من ان يزيل ذلك التوهم اليقين
السابق ويحدث الاشتباه فى افضلية الانبياء عليهم الصلوات والتسليمات واولوية اولياء الذين هم
افضل الناس بالاجماع وهذا المقام من مزال الاقدام ولا يعلم ذلك السالك ان هولاء الاكابر عرجوا
الى معارج لا نهاية لها ووصلوا الى فوق الفوق وايضا لا يعلم ان تلك الاسماء امكنة طبعية لهم وله

ايضاً ثم مكان طبيعي هو ادون من تلك الاسماء وانزل منها لان افضلية كل شخص باعتبار اقدمية اسمه الذي هو مبدء تعينه ومن هذا القبيل ما قاله الشيخ ان العارف في مقامات العروج ربما لا يجد البرزخية الكبرى حائلة ويترقى بلا واسطتها وكان مرشدنا الخواجه عبد الباقي يقول رابعة البصرية من تلك الجماعة وهؤلاء الجماعة وقت عروجهم اذا يمرون فوق الاسم الذي هو مبدء تعين البرزخية الكبرى يتوهمون ان البرزخية الكبرى ليست بحائلة والمراد بالبرزخية الكبرى حضرة الرسالة الخاتمية عليه وعلى آله الصلوات والتسليمات وحقيقة المعاملة ما مرت قبل ومنشاء غلط البعض ان سير السالك يقع في اسم هو مبدء تعينه وذلك الاسم جامع لجميع الاسماء على سبيل الاجمال وجامعيته لجامعية ذلك الاسم فلابد ان يقع في سيره اسماء هي تعينات للمشائخ الاخر على سبيل الاجمال ويمر على كل منها الى ان يصل الى منتهى اسمه وحينئذ يتوهم فوقية نفسه عليهم ولا يعلم ان ما راى من مقامات هؤلاء ومر عليها انموذج من مقاماتهم لا حقيقتها وهو يجد نفسه في هذا المقام جامعاً وبعد الآخرين باجزاء نفسه لا جرم يتوهم اولوية نفسه في هذا المقام يقول الشيخ البسطامي لوائي ارفع من لواء محمد ولا يعلم من غلبة السكر ان لوائه ليس بارفع من نفس لواء محمد بل من انموذجه الذي صار مشهوداً في ضمن حقيقة اسمه ومن هذا القبيل ما قال هو في سعة قلبه ان وضع العرش وما فيه في زاوية قلب العارف لم يكن شيء منه محسوساً وههنا ايضاً اشتباه الانموذج بالحقيقة والا فالعرش الذي وصفه الله تعالى بالعظيم لا اعتبار ولا مقدار لقلب العارف في جنبه والظهور الذي في العرش ليس عشر عشره في القلب وان كان من العارف الا ترى ان الرؤية الاخروية تحقق بظهور العرش ونحن نوضح هذا المقال بمثال الانسان الجامع للعناصر والافلاك اذا ينظر الى جامعية نفسه يلاحظ العناصر والافلاك اجزاء نفسه واذا غلبت هذه الملاحظة عليه فليس ببعيد ان يقول انا اعظم من الارض والسموات وفي هذا الوقت يفهم العقلاء ان عظمته بالنسبة الى اجزاء نفسه والارض والسموات ليست من اجزائه في الحقيقة بل جعلت انموذجاتها اجزائه بعظمته بالانموذجات التي هي اجزاء لا بحقيقة الكرة الارضية والسماوية ولاشتباه انموذج الشيء بحقيقة الشيء قال صاحب الفتوحات المكية الجمع المحمدي اجمع من الجمع الالهي لان الجمع المحمدي مشتمل على الحقائق الكونية والالهية فيكون اجمع و[illegible] اشتمال هو اشتمال على ظل من ظلال مرتبة الالوهية وعلى انموذج من انموذجاتها لا على حقيقة المرتبة المقدسة بل [illegible] لشيء بالنسبة الى المرتبة المقدسة التي من لوازمها العظمة والكبرياء ما للتراب ورب الارباب وفي هذا المقام اذا يقع [illegible] سيم هو ربه ربما يحسب ان بعض الاكابر الذين هم افضل منه باليقين وصلوا بتوسطه الى بعض درجات الفوق [illegible] بتوسله وهذا ايضاً من مزال اقدام السالكين العياذ بالله سبحانه من ان يحسب نفسه افضل بهذا التوهم ويتصل بالخسارة الابدية واي عجب واي افضلية ان ورد

ملک عظیم الشان من مملکتہ ناحیۃ لہا رئیس وبتوسطہ یصل الی بعض المقامات ولیفتہا غایۃ ما فے الباب
ان ہہنا فضلا جزئیا وہو خارج عن المبحث لان کل فرین وحائک تکون لہ مزیۃ من بعض الوجوہ المخصوصۃ
علے عالم ذی فنون وحکیم الی قلمون وہذہ الافضلیۃ خارجۃ عن الاعتبار انما الاعتبار للفضل الکلی الذی
ہو ثابت للعالم والحکیم ومنہا ما افادہ الشیخ المجدد قدس سرہ ایضا فی رفع ہذہ الشکوک والشبہۃ وقال
قال ارباب المعقول الدخان مرکب من الاجزاء الارضیۃ والاجزاء الناریۃ ویعرج بقسر القاسر قالوا ان کان الدخان
قویا یتحقق عروجہ الے الکرۃ الناریۃ وفی ہذا العروج تصل الاجزاء الارضیۃ الے مقامات الاجزاء المائیۃ
والاجزاء الہوائیۃ التی لہا التفوق بالطبع ویعرج منہا الے الفوق وفی ہذا الصورۃ لا یحکم بان مرتبۃ الاجزاء
الارضیۃ فوق مرتبۃ الاجزاء المائیۃ والاجزاء الہوائیۃ لان تفوق تلک باعتبار القاسر لا باعتبار الذات والاجزاء الارضیۃ بعد
وصولہا الی الکرۃ الناریۃ تہبط وتصل الی مرکزہا الطبیعی فیکون مقامہا دون من مقام الماء والہواء ففی ما نحن
فیہ عروج السالک الی المقامات باعتبار القسر والقاسر ہہنا افراط حرارۃ المحبۃ وقوۃ جذب العشق وباعتبار
الذات مقامہ تحت المقامات تم الجواب الذی قلنا مناسب بحال المنتہی اما اذا احدث ہذا التوہم للسالک
فالابتداء ویجد نفسہ فی مقامات الاکابر فوجہہ ان لکل مقام فی الابتداء والوسط ظلا ومثالا والمبتدی
والمتوسط حین یصلان الی الظلال یتخیلان انہما شارکا الاکابر فے المقامات ولیس کذلک بل ثم اشتباہ
ظل الشیٔ بنفس الشیٔ اللہم ارنا حقائق الاشیاء کما ہی وجنبنا عن الاشتغال بالملاہی بحرمۃ
سید الاولین والآخرین علیہ وعلے آلہ وصحبہ من الصلوات والتسلیمات اتمہا واکملہا ومنہا ما افادہ
الشیخ المجدد قدس سرہ ایضا وقال لیس ہذا اول قارورۃ کسرت فے الاسلام بل الکلمات المتشابہات
واقعۃ من القدیم ولقد جاء فی کلام اللہ لفظۃ الید والساق واستوی وہذہ الالفاظ امالت طائفۃ من الناس
عن الطریق وجعلتہم مجسمۃ وجاء فے الحدیث ان اللہ خلق آدم علے صورتہ ورأیت ربی علے صورۃ امرد
شاب فی سکک المدینۃ وقال الشیخ ابو یزید لوائی ارفع من لواء محمد کما مر تفصیلہ وقال الشیخ محی الدین
ابن العربی خاتم النبوۃ لبنۃ الفضۃ وخاتم الولایۃ لبنۃ الذہب وقال ایضا خاتم النبوۃ یاخذ المعارف والعلوم
من خاتم الولایۃ وقال الخواجہ بہاء الدین نقشبند سرت فی مقامات الشیخ الحلاج والشیخ ابی یزید البسطامی والشیخ
جنید البغدادی ووصلت الی حیث وصلوا حتے وصلت الی مقام لم یکن مقام ارفع منہ والہمت انہ
المقام المحمدی علیہ الصلوۃ والسلام فما اجترأت وما فعلت ما فعل ابو یزید وقال الخواجہ بہاء الدین ایضا
قال ابو یزید کنت اسیر فی صفات الانبیاء فوصلت الی المقام المحمدی علیہ الصلوۃ والسلام واردت ان اسیر
فی صفتہ علیہ الصلوۃ والسلام فسحوا ایداہ علی جبہتی ووصلت بالعنایۃ الالہیۃ فی سیر المقامات الی ہذا المقام

فما اجتريت ووضعت راسي على عتبة العلية عليه الصلوة والسلام فعطف علي وادخلني هذا المقام انتهى ما نقله
الخواجه بهاء الدين عن البسطامي فظاهر ان من وصل الى المقام المحمدي عليه الصلوة والسلام فلابد ان يصل
فوق مقامات سائر الانبياء والخلفاء فالتاويل الذي يصرف ههنا يصرف ثم قال الشيخ فريد الدين العطار
كما ان للانبياء وخلفائهم اماكن خاصة في عالم الشهادة ياتيها المسافرون والزوار ويزورون ويستفيدون
منها كذلك لهم مقامات في عالم الغيب ياتيها سلاك الطريقة لتحصيل الفتوحات وطلب النعم ويتضرعون في
جنابهم ويسئلونهم فتح الباب وكثيرا ما لم يروا فتح الباب فياتون العتبة العلية النبوية عليه الصلوة والسلام و
ياخذون منها الفيض انتهى **قال** على انه قد ذكر في مقامات الخلفاء الثلثة انها قد يقع عليها عبور بقية
الخلفاء ولم ينقل في مقامه انه مر عليه احد **اقول** لا محصل له فانهما في المفهوم متواحدان وقد خان تبرك العبارة
فانه قال المجدد رح لا تفاوت الا في العبور والمقام والمرور والثبات فبهذا يظهر ان التفاوت بينهما عظيمة فان
في العبور والعبور والمقام والمقام والمرور والمرور والثبات والثبات او عدم الثبات فرق لا تناهي **قال**
وذكر ان الشيخ النقشبند كان معه الى مقام الصديق ولم ينقل في مقام نفسه انه معه **اقول** لعل المراد منه انه
سوء ادب كلا فان الاطفال اذا سيروا ان يكون اكابرهم معهم يحفظونهم وينظرونهم فيقولون الاطفال اني ذهبت
الى مقام فلان وكان ابي ام جدي معي ولا يتفوهون باني كنت مع الاب او الجد فكذا هذا **قال** انه لا يرى
فوق مقام الصديق الا مقام النبوة فمعنى كلامه انه دخل مقام النبوة ولذا لم يقع عليه عبور الخلفاء **اقول** هذا
غلط فاحش فانه ليس في عبارة المجدد رح ما يكون معناه انه دخل مقام النبوة فانه افاد وفوق مقام الصديق
لا يكون مفهوم الا مقام النبوة فشتان بين المفهوم والدخول والتعليل عجيب جدا فان دخوله في مقام
لا يقتضي عدم عبور الخلفاء وان سلم هذا فكيف يقع عبور المجدد والخلفاء في مقام ذكر **قال** ثم انه اسقط عليا
عن الذكر لكونه نزل عن مرتبتهم بكثير **اقول** هذه من العجائب لان ذكر العروج يقتضي ان يتبين ما وقع العروج
عليه لا ان يبين سائر مقامات العروج اعم من ان يقع العروج عليه ام لا فلما وقع العروج على مقام الخلفاء الثلثة ذكره فالتعليل الذي ذكره من
سوء الظن او لبعض نظن اثم **قال** في الفصل الثالث من المجلد الاول ان نهاية كمال ولاية اولياء الامة الخاصة الغوثية و
نهاية الكمال لولاية اهل ولاية الانبياء في اولياء الامة الامامة ونهاية كمال كمالات النبوة في غير النبي الخلافة وقد ظهر لي ان
هذا المعنى في الحقيقة خلافة الشيخين استقامت وكانت في غاية القوة والعدل لان جانب كمالات النبوة
التي كانت فيها كان غالبا وخلافة ذي النورين كان برزخا بين الولاية والنبوة فلهذا وقع النزاع والتشاجر
في خلافته وخلافة علي رضي الله تعالى عنه كان جانب الولاية غالبا فيه فلهذا دخله الخلل التام لكن لما كان
صاحب مرتبة واحدة وهي الامامة الحقيقية لم يكن مقبولا في باب الخلافة ولما كان خلافة عثمان برزخا

بين حقيقة الامامة والخلافة فتل وفي نظري ان ولايته على اول الشرع في الامامة المجدد انتهى وقد قال في المكتوب المائتين والستين ليعلم ان منصب النبوة ختم بخاتم الرسل لكن من كمالات ذلك المنصب بطريق التبعية لاتباعه نصيب كامل وكانت هذه الكمالات في طبقة الصحابة اكثر وفي التابعين قليلا ثم استترت وغلبت ولاية الكمالات الظلية لكن ارجو ان بعد مضي الف سنة تتجدد تلك الدولة وتظهر الكمالات الاصلية وتستتر الظلية انتهى فانظر انه جوز لنفسه الكمالات النبوية بل وادعاها ولم يجوزها لعلي رضي الله عنه وقد قال علي رضي الله عنه انا الصديق الاكبر لا يقولها بعدي الا كذاب ولو كان قتل عثمان لما ذكر لما قتل عمر والاختلال في خلافة ابي بكر رضي الله عنه كان اكثر واكبر حيث ارتد الناس في خلافته ومنعوا الزكوة وادعى جماعة النبوة لكن ضرب بالسيف حتى استقام وانظر الى ولاية عبد الملك بن مروان واتباعه الاربعة كيف استقام مع انه ورد في ذمهم من الاحاديث وانظر الى خلافة الحسن كيف لم يستقم وهو افضل الناس اباً واماً **اقول** على الناقل تصحيح النقل والظاهر انه غلط فاحش فانه من طالع المكاتيب الشريفة يعرف ان المجلد الاول منه ليس مبوبا ولا مفصلا مع انه قيل انه في الفصل الثالث من المجلد الاول فلما لم يكن فيه الفصل الاول ولا الثاني فكيف يكون الثالث وقد تدلس المعترض في نقل عبارة مكتوب المائتين والستين لانه قال بعد العبارة المنقولة والمهدي عليه الرضوان بالظاهر والباطن مروج هذه النسبة العلية ومن مسلمات القوم ان بعد هن كثير وشيوع البدع والاهواء تجدد الكمالات الاصلية بظهور مهدي عليه السلام فلا غبار عليه فالان ازال الهواجس وازاح الوساوس واثبت الحق بالتحقيق بالاتباع والاقتفاء لمبتغي حقائق النفائس بلا امتراء وادحض الباطل المطرود وزعزع اركان الانكار والجحود

ولا اقعد الجبن عن هيجاء ❊ ولو توالت زمر الاعداء ❊

فالحمد لله على ما اجبت جوابا شافيا ولافحام المعترضين كافيا مع اني نغض عن الهفوات ونقابل السيئات بالحسنات والله المستعان وعليه التكلان اللهم صل على النور الاول والسر الانزه الاكمل عين الرحمة الربانية وبهجة الاختراعات الاكوانية نور كل شيئ وهداه وسر كل سر وسناه من فنحت به خزائن الحكمة والهبوت ومنحت لظهوره انوار الملك والملكوت قطب دائرة الجمال وياقوت تاج محاسن الجلال مداد الامداد ووجود الجود واحد الاحاد وسر الوجود واسطة عقد السلوك وشرف الاملاك والملوك بدر المعارف في سموات الدقائق وشمس العوارف في عروش الحقائق مفتاح الغيب الازلي وختام السر الكلي حائز الصفات القدسية وجليس الحضرة العبدية نهاية الحقيقة ودلالة الطريقة بابك الاعظم وصراطك الاقوم برقك اللامع ونورك الساطع سرك المنزه الساري في جزئيات العالم وكلياته علويه وسفلياته من جوهر وعرض ووسائط ومركبات وبسائط غيب اسرار الذات مشرف انوار الصفات مظهر التجليات من السرادقات المصلي في محراب جمع الجمع باحمد والقاري بفرقان الفرق

بمجد القائم فی الملک بشرعه وجلاله والراحم فی الملکوت برحمته وجماله عین عینک الکاملة وخلیفتک علی الاطلاق فی مملکتک الشاملة مفیض المعارف علی القلوب من حضرات الملکوت والغیوب فلا شی الا وبه منوط اذ لولا الواسطة لذهب الموسوط صل اللهم علی مرآة الذات ومظهر انوار الصفات الجمال المطلق والعز المحقق السر الاجلا والمورد الاحلا الباطن الانقا والقلب الاتقی والجلال الظاهر والعنصر الطاهر الرحمة الشاملة والنعمة الکاملة مبتدی الامر والختام وواسطة عقد النظام مفتاح الملک والملکوت ومستودع خزائن الرحموت فاتح خزائن المعارف ومفیض الاسرار واللطائف نور الانوار وسر الاسرار مقر التنزلات ومجلی التجلیات بالمعنی الروحی والذکر السبوحی روح الارواح ولطیفة الارتیاح خطیب خطبة الوصال بخطاب الاتصال بذی الجمال والجلال من اهل الکمال اللهم صل وسلم علیه صلوة بها اسوته بالتحقیق فی کل موطن وطریق فارمی فی دورات الزمان سر سریان سره فی الاکوان ویعرفنا بها اسرار معارف الحقیقة المحمدیة وانوار لطائف الحقیقة الاحمدیة وحقیقة الکعبة الربانیة والحقیقة القرآنیة اللهم حققنا بحقائق علومه وبیانه فی حضرات عیانه وانزل علینا من برکات تنزلاته ما نفوز به من لحظاته فی جمیع حضراته اللهم اجعل قلوبنا معمورة بمعارفه العلمیة وارواحنا منورة بانواره السنیة وعقولنا تابعة لماموراته ونفوسنا مجتنبة عن منهیاته وابداننا منقادة لذلک الهدی ما احییتنا ابدا اللهم اجعل حیاتنا علی سنته وموتنا علی ملته واجعله المجیب عنا فی البرزخ عن السوال والشفیع لنا عندک یوم القیمة من النکال وعظیم الاهوال اللهم اجعله لنا جارا فی دار ثوابک ومجیرا من عذابک اللهم اجعلنا عنده من اهل العنایة فی البدایة والنهایة وصل علی آله واصحابه کذلک والحمد لله علی ذلک ٥

خاتمة الطبع

بسم الله الرحمن الرحيم

[حمد] لله العزیز الحکیم الذی خلق الانسان فی احسن تقویم۔ والصلوة علی رسوله ونبیه الکریم الذی انزل علیه سبع من المثانی [والق]رآن العظیم۔ وعلی آله واصحابه الذین هم هداة صراط المستقیم ونجوم سماء الدین القویم۔ اما بعد فالفوائد العجیبة واللطائف الغریبة [والنک]ات اللطیفة والمعانی الظریفة۔ اعنی الکتاب المستطاب والنسخة المطبوعة لطبائع اولی الالباب الموسوم بالکلام المنجی برد [ایرا]دات البرزنجی من نتائج افکار الابکار عمدة العلماء زبدة الفضلاء البحر الزاخر والحبر المتبحر جامع کمالات المعنوی والصوری [مول]وی وکیل احمد سکندر پوری قد طبع بکمال الصحة وحسن الکتابة فی شهر رمضان المبارک سنة الف وثلث مائة وثنتی عشرة [م]ن ہجرة النبویة علیه الف الف تحیة باہتمام راجی ربه الصمد محمد عبد الاحد فی المطبع المجتبائی الواقع فی دہلی۔

والحمد لله اولا وآخرا وباطنا وظاهرا

فہرس الکلام المنجی برد ایرادات البرزنجی

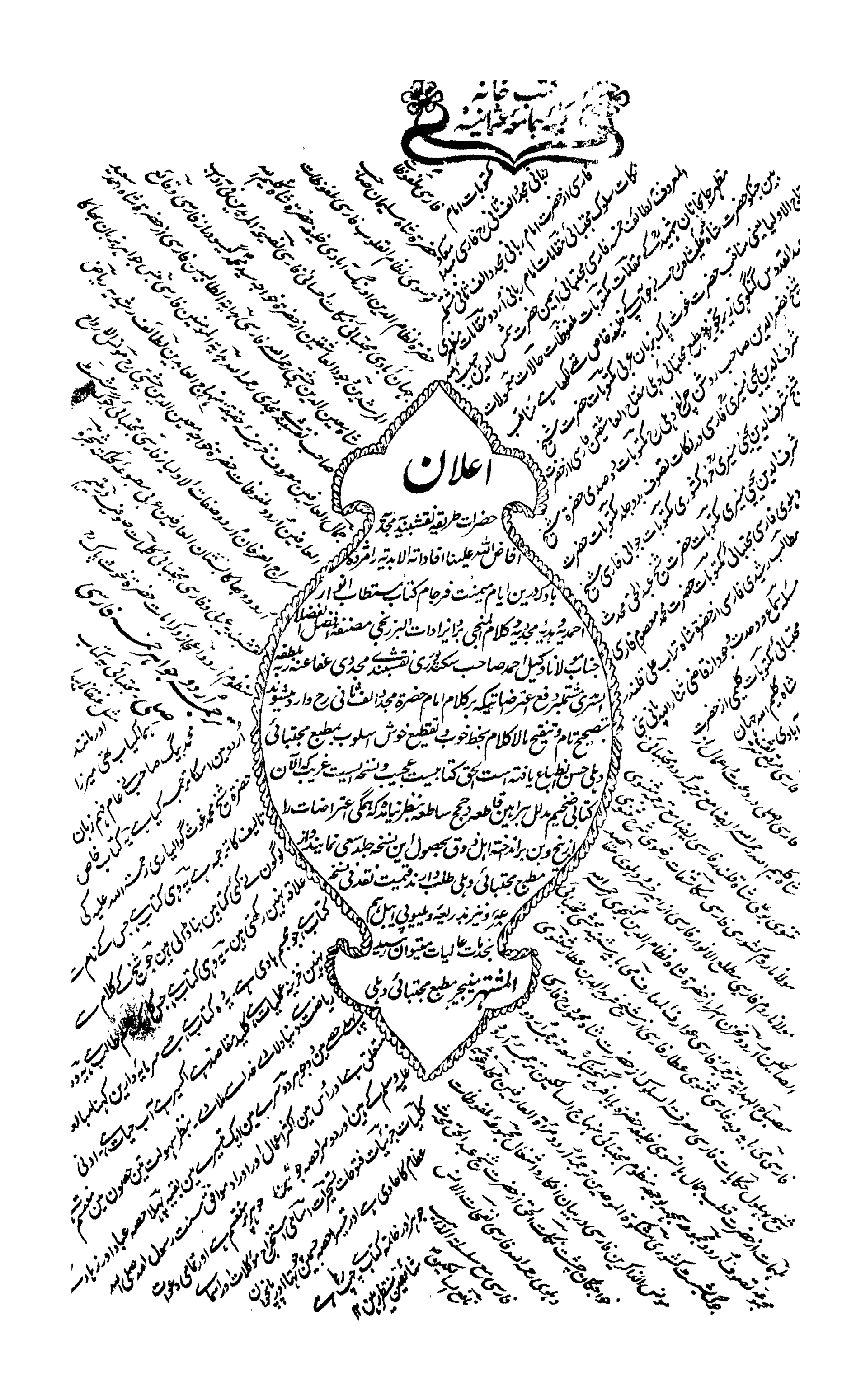
تمام شد

درکنون ترجمہ انوار العیون مولفہ
حضرۃ شیخ عبدالقدوس صاحب
گنگوہی رحمۃ اللہ درحالات ملفوظات
شاہ عبدالحق صاحب ردولوی رحمۃ اللہ علیہ
مطبوعہ مجتبائی مع تتمہ احوال مصنف رح
دفتر ہفتم مثنوی مولانا روم فارسی
جسکو مولانا حضرت ابوالمحمود مولوی
شیخ محمد صاحب محدث تھانوی قدس
سرہ العزیز نے ۱۲۶۲ ہجری مین
بالہام الٰہی تصنیف کیا ہے جسکو
لب لہجہ زبان مین مثنوی کے
ساتھ پوری مناسبت ہے
دقائق الاخبار فی ذکر الجنۃ والنار
مع ترجمہ فارسی مجتبائی زیر طبع
روضۃ الریاحین عربی - لاہوری
رفیق الارواح ترجمہ اردو
مونس الارواح -
راحۃ القلوب فارسی ملفوظات حضرت
شیخ المشائخ بابا فرید شکر گنج رحمۃ اللہ علیہ
مولفہ حضرت نظام الدین اولیا
روضۂ اقطاب حالات حضرت
خواجہ قطب الدین بختیار کاکی رح
وبعض دیگر بزرگان بزبان فارسی
روضۃ الاقطاب اردو
رسالہ ستہ ضروریہ تصوف
کے بیان مین -
رسالہ حق نما فارسی از دارا شکوہ

رسائل توحید مصنفہ حضرت
نظام الدین اولیا رح و حضرت
شیخ شرف الدین یحییٰ منیری فارسی
رشحات از ملا حسین واعظ کاشفی
رموز العارفین نظم
رسالہ دردغمناک
رباعیات سرمد فارسی
سلک السلوک در علم سلوک مصنفہ
حضرت مولانا ضیاء الدین نخشبی
رح زیر طبع مطبع مجتبائی
سبع سنابل - یہ کتاب مسائل
تصوف مین عجیب وغریب ہے
نظامی -
سیر الاولیا فارسی مرتبہ حضرت
امیر خورد رحمہ اللہ تعالی -
سیر الاقطاب فارسی کشوری
ایضا اردو کشوری
سفینۃ الاولیا فارسی احوال
اولیائے کرام مصنفہ شہزادہ
دارا شکوہ رحمہ اللہ
سراج السالکین ترجمہ اردو
منہاج العابدین صحیح - مجتبائی
سلطان الاذکار فی مناقب
غوث الابرار اردو -
سبحۃ الابرار فارسی منظوم
لوائح جامی فارسی مجتبائی
شرف المناقب سوانح عمری حضرۃ

بوعلی شاہ قلندر رح بزبان اردو
شجرۂ معرفت ترجمہ اردو لب لباب
مثنوی مولانا روم کشوری
شرح مثنوی مولانا روم از بحر العلوم
شفاء العلیل ترجمہ قول جمیل
صمد پند لقمان کشوری
صراط مستقیم تالیف مولوی محمد
اسمعیل صاحب در بیان اذکار
واشغال وغیرہ
طی الفراسخ الی منازل البرازخ
علم الکتاب از حضرت خواجہ میر درد
علم تصوف اور حقائق کا ایک
دریا ہے -
غذائی روح منظوم اردو از حاجی
امداد اللہ صاحب مجتبائی
فوائد السالکین ملفوظات حضرۃ
خواجہ قطب الدین بختیار کاکی رح
مرتبہ حضرۃ بابا فرید شکر گنج رح
فارسی -
فوائد الفواد ملفوظات حضرت
نظام الدین اولیا رح مرتبہ حضرت
حسن دہلوی رح فارسی -
فوائد سعدیہ فارسی کشوری
فتوح الغیب حضرۃ غوث الاعظم
مع شرح فارسی شیخ عبدالحق
محدث دہلوی رح مجتبائی
فتوح الغیب مترجم اردو با محاورہ

صحیح خوشخط مجتبائی
ایضا ترجمہ تحت اللفظ لاہور
قرۃ العینین فی مناقب غوث
الثقلین اردو -
کلمات طیبات فارسی مجتبائی
کشکول شریف محشی در اذکار و
اشغال فارسی مجتبائی از شاہ
کلیم اللہ جہان آبادی -
ایضا مع ترجمہ اردو مجتبائی
کنز الاسرار ترجمہ اردو مثنوی
بوعلی شاہ قلندر رحمہ اللہ
کلمۃ الحق مع رسالہ بوعلی شاہ قلندر
کیمیائی سعادت از امام غزالی رح
بزبان فارسی کشوری
کلمۃ الحق در بیان وحدت وجود
مع دلائل و رفع شکوک فارسی
کمالات عزیزی اردو مع مجربات
عزیزی - مولانا شاہ عبدالعزیز صاحب
رحمۃ اللہ علیہ
گلشن اسرار فارسی رموز تصوف
گلزار ابراہیم یعنی قصۂ ابراہیم ادہم
گلدستہ کرامات ذکر کرامات حضرت
غوث الاعظم رح اردو
لب لباب فارسی - بمبی مجلد
لطائف قدوسی مشتمل برحالات حضرۃ
شیخ عبدالقدوس صاحب گنگوہی مجتبائی
منتخب مکتوبات قدوسیہ

کتب خانہ
اعلان
حضرات طریقہ نقشبندیہ مجددیہ
افاض اللہ علینا افاداتہ الابدیہ را مژدہ
باد کہ درین ایام میمنت فرجام کتاب مستطاب النور
احمدیہ و ہدیہ مجددیہ کلام المنجی برایرادات البرزنجی مصنفہ افضل الفضلا
جناب مولانا وکیل احمد صاحب سکندرپوری نقشبندی مجددی عفاعنہ ربہ بلطفہ
مشتمل بر رفع اعتراضاتیکہ بر کلام امام حضرۃ مجدد الف ثانی رح وارد میشوند
بتصحیح تام و تنقیح مالاکلام بخط خوب و تقطیع خوش اسلوب بمطبع مجتبائی
دہلی حسن انطباع یافتہ است بحق کتابیست عجیب و نسخہ ایست غریب کہ الآن
کتابی ضخیم مدلل براہین قاطعہ و حجج ساطعہ بنظر نیامدہ کہ ہمگی اعتراضات را
از بیخ و بن برانداختہ اہل ذوق بحصول این نسخہ جلد سعی نمایند و از
مطبع مجتبائی دہلی طلب ارند قیمت نقدی نسخہ
عہ و نیز بذریعہ ویلیو پی ایبل ہم
بخدمات عالیات میتوان رسید
المشتہر مینیجر مطبع مجتبائی دہلی